PORADNIKA DOMOWEGO

Część Druga

Przez H. Dziarkowskiego

W WARSZAWIE
w Drukarni Zawadzkiego i Węckiego
R: 1819.
z Rycinami.

W Y K A Z

Materyów i chorób w téy części zamieszczonych.

R O Ź D Z I A Ł E K I.

Cząstka pierwsza

52*

Cząstka druga.

Cząstka trzecia.

ROZDZIAŁEK II.

Cząstka pierwsza.

Cząstka druga.

ROŻDZIAŁEK III.

Cząstka pierwsza.

ROZDZIAŁEK IV.

ROZDZIAŁEK V.

LISTA PRENUMERATORÓW

Na Poradnika Domowego.

Jak sie podali.

Adelssohn.
Buchowski Franciszek. Xiądz.
Buczyński.
Czarnecki.
Dorand.
Dziekoński.
Grabowski Ambrozy. 2. Exemplarze.
Grabowski. Hrabia.
Jabłoński. Księgarz 6. Exemplarzy.
Karpiński Gabryel. 3 Exemplarze.
Krolikowski.
Kaczkowski.
Kłossoski.
Maruszewski Tomasz.
Morawska Szambellanowa.
Miłaczewicz.
Matecki Józef. 2. Exemplarze.
Mierzyński Adam.
Moczarski Jan.
Mackiewicz.
Nieszkowski.
Obrubski.
Ostrowski Tadeusz. Hrabia.
Olesza.
Pierzchalski.
Rogulski. Pułkownik.
Rektor Szkół Białskich.
Szumski Tomasz.
Swiętosławski.
Stanisławski.
Szarzyński.
Stryiński Sędzia Pokoiu.

Suchodolski Hrabia.
Wolanowski. Kommisarz Obwodowy.
Wodnicka Chorążyni.
Wendorf.
Wolodzki.
Wodziński Jan.
Węgrocki.
Walewski Karol.
Zieliński Stanisław.
Załuski Pułkownik.
Zawadzki i Węcki. 25. Exemplarzy.

Omyłki Druku.

w Wykazie Materyów.

Kar:	*zamiast*	*czytay*
314.	potrzebowym wyrzucie	porcelanowym wyrzucie
332.	guzie nagryczowym	guzie nadgryczowym

o Pieprzu.

Kar:	*zamiast*	*czytay*
791.	wątplić	wątpić
—	łóy	ług

Odżywne.

Kar: *czytay*

794. nie może być choroba uleczona bez wzmagania sił żywotnich, tém bardziéy kiedy też w processie chorobnym ciągłym natężonym, wyczerpanemi zostały,

WSTĘP.

Służący do obiaśnienia zasad i prawideł na których się wspierać ma postępowanie doradzcze domowe zaiętych częścią drugą chorób.

Mimo przestróg i upominków w części pierwszéy przeciw chorobom podanych są przecie inne którym ulegać musiemy mniey, więcey, lekcéy, cięźéy, bezpiecznie lub niebezpiecznie, potrzeba się więc zaopatrzyć w dostateczne siły żywotne iako naydroższy skarb organiczney natury, za pomocą których przezwyciężanemi bywaią rozmaite choroby nie raz do nieuleczonych policzone. Szczędzenie tych to sił im iest wcześniey rozpoczęte, stale utrzymywane, zapewnia nieograniczone dobrodzieystwo że nawet w późnéy starości zasłaniać zwykło od chorób wiekowi temu właściwych, lecz nadto w wielkich słabościach daleko pewniéy, skuteczniéy, pospieszniéy przez wzbudzaiące srzodki dźwignionemi bywaią i

w tenczas pomyślniéy wychod chorobom, chociaż by i te niebespiecznemi były, zapowiadaią. Wcale nas przeciwne i smutne nauczaią prawie codzienne doświadczenia że gdzie ich niedostaie i gdzie były zbyt wcześnie przez rozwiązłe życie, trunkom uległość, wyczerpanemi zwątlonemi nadwrężonemi, iuż tam powoléy, mniey, czynniéy są wstanie zdziałać skuteczny odczyn naprzeciw szkodliwościom, nie tak też łatwo w processie chorobliwego życia przy pomocy leków gatunkowo nań działaiących wyprowadzaią. — Z tego o siłach żywotnych przedstawienia na wstępie téy części chorobom przeznaczonéy położonego, obieramy następuiące wielkiéy wagi w postępowaniu doradzczym domowym naukę, że bez nich ani kroku śmiałego bezpiecznego uczynić nie możemy, prągnąc istotnie skutecznie cierpiącemu zaradzić, nie wystawuiąc go na żadne pomylne a tém bardziéy nayszkodliwsze bo aż do utraty życia doprowadzaiące wypadki, z tych uwag są.

a). Stan z powiększoną czynnością składu tętnów (Arteriosum sistema) czyli iaśniéy mówiąc z powiększonym siły żywotnéy skutkowaniem, lekarze stan takowy nazywaią (hy-

persteniczným) charakterystyczne znamiona iego daią się poznawać w działaniach płuc, serca tętnów żywszych z łatwością odbywaiących, czynnieyszych, wytrwalszych i nie tak w pływowi szkodliwości ulegaiących, iak łatwiéy takowe przezwyciężaiących na przypadek gdyby się do zawiązania chorobliwego processu przyczyniały.

b). Towarzyszy tenże naypowszechniéy konstytucyi krwistéy dobrze żywionym pełnością ięgdrnością sprężnością ciała, przekwitaiącym licom udarowanym a nadto wiekowi młodemu, srzedniemu, iak się zdarza widzić niekiedy i w podeszłym, w tenczas uważaić 'go można za zwycięzki nad wszelkiemi wadami ludzkiey natury, za nagrodę w burzliwéy życia Epoce ściśle, przykładnie dochowanych prawideł tak moralnych iako i fizycznych.

Też same działania napastowane przyczynami chorobliwemi żywiey się przedstawuią iakoż dostrzegamy biciów serca mocnieyszych, toż samo uczuwać się daie w tętnach czyli pulsacyach że bywaią pośpiesznićysze, tęższe, czer-

ność twarzy powiększona, tchnienie bywa prędsze i t: d:

Cała rubryka chorób wtym stanie zawiązanych nazywać zwykliśmi (morbi hyperstenici) czyli chorobami powiększonéy siły żywotniéy, a temi np: bywaią febry zapalne, biegunki, katary, kaszle, głowy bóle i t: p: Niewątpliwie wszystkie pokarmy zazyzniące, rozgrzewaiące, napoie téyże natury, są nieprzyiaźnemi w stanie zdrowia, są nie równie szkodliwszemi w chorobach, dla tego użycia takowych iak naymocniéy wzbraniać wypada i owszem zbytkuiące teyże siły żywotney działania poskromniać w pomiernym ograniczeniu utrzymać należy. Szkodzą zatem wina, wszelkie napoie pokarmy zazyzniące równie iako i Leki zbyt też siły żywotne podnoszące ile one są natury drażniącey, wyiąwszy tylko przypadek gdyby były przez ciągły process choroby i wszystkie iey zakresy zbyt wyczerpanemi, w tenczas ich daleko pewniéy używać możemy zawsze iednak mieć wzgląd wypada na ich wzniecąnia i skutkowania.

b). Stan naprzeciwny powyższemu iest z pomnieyszoną siłą żywotną, lekarze takowy nazywaią (Adynamicznym) (Astenicznym), daie się poznawać nadewszystko przez następuiące cechy, że iuż zbywa ciału na dostateczněy ściśliwości, sprężności, iędrności i owszem iest miękkie, wolne, nie ma twarz téy pełności, czerwoności, nie daie się też dostrzegać serca bicia, tętnów tak mocne nadto prędko przy pomiernych pracach, chodzie słabieią, wyprowadzone w chorobach zjawiska czyli symptomy nie bywaią tak natężonemi iak przy powyższym stanie, *np:* nie są maiaczenia, zrywania się, chęci do ucieczki, bicia, lecz spokoynie leżą chociaż po cichu maiaczą. — Dla braku siły żywotney nie tak w chorobach spiesznie następuią przesilenia, a po nich daleko powoléy do ozdrowienia powracaią. — Napoie, pokarmy w processach chorobliwych daloko silnieysze rozgrzewaiącéy natury dzielnie służą równie iako i leki drażniące iak nayskuteczniéy w podźwignieniu tych sił niedołężności, iak otwarcie szkodzą chłodzące, mniéy po-

żywne słowem szkodzi to wszystko co przy pierwszym stanie sił; końcem unikania chorób tak też i na ich pokonanie nadmienionèm było. Choroby tą częścią zaięte coraz z wyprowadzonemi przez nie zjawiskami należą do ninieyszego sił i stanu ich poznawania.

Maią one naypewnieyszą podstawę w dwóch własnościach ciał zwierzęcych to iest w czułości i drażliwości układach, chociaż te maią różne stopnie stanowią iednak z nieodzownych skutkowań nazwisko sił organicznych, a póki są w stanie bydź wzbudzonemi i czynnie przez przyiaźne śrzodki utrzymane, póki też nazwisko noszą sił żywotnych, uszkodzone zaś, nadwerężone, przedraźnione ieszcze się do nieiakiego czasu utrzymuią, wszelako w końcu przetężone nikną powoléy a gdy zupełnie tracą swe skutkowania żyć przestaiemy. Wspierane tylko bywaią przez to wszystko co nas bez uszczerbku otacza, żywi, iako to: ciepło, czyste powietrze, zdrowe pokarmy napoie, te to stanowią rubrykę przyiaźnych dla nich bodźców im doskonaléy te bywaią w materyą odżywną za wpływem dzielnym sił żywotnych przerobione, siły się też w dostateczney energii u-

trzymuią, a czego dowód mamy na pierwszym ich stanie któren pod litt: *a.* umieściliśmy. Inaczéy się wcale ma z siłami żywotnemi pomnieyszonemi, iuż tu w tym stanie równie za ich wpływem także niedoskonale mniéy zyzniące mniéy też siły wzmagaiące następuie pokarmów, posiłków, przerobienie, w ciągu którego wzaiemnie też siły odpowiadaią we wszystkich swych skutkowaniach chociaż przy pewnym stopniu zdrowia a tém bardziéy przy chorobach lub po ich przestaniu czyli peryodzie do zdrowia powrotu. Nie bez użytku szczupły zbiór dowodów o téy nas prawdzie dostatecznie przekona; nadwątlone siły te bądź to przez troski, żalé, prace fizyczne, moralne, głody, lub też przez gwałtowności chorób, wszakże napoie, pokarmy zyzniące przywracaią takowe i znowu porównaymy zdrowego z choruiącym ciągle, i tam u pierwszych dostrzeżemy skutków doskonałego gospodarstwa zwierzęcego, dostrzegamy też i sił dostatecznych nieodstępność, młodego ze starym kiedy u ostatniego powoléy iak coraz bardziey wątleie pożywność, która nam wychudnienie ciała, opad sił, zmieyszenie ciepła naturalnego daią poznawać. — Mamy zatém otwarte przy-

kłady że co tylko żywi razem i wzmaga siły i że iedna iest drugiego podstawą i tak się nawzaiem rozumie, słowem iest to pasmo wzaiemnych, wymuszonych, nieustannych iak koniecznych dla siebie czynów i odczynów.

Na podstawach to dostatecznych sił, umiarkowanym stopniu drażliwości, czułości układów, na utrzymaniu dostatecznym gospodarstwa zwierzęcego, zawisł opór na przeciw szkodliwościom i przemaganie ich skutków, gdyby się z nich zawiązać miał ten lub ów gatunek chorób maiących charakter powiększonéy czynności sił żywotnych. — Na tychże samych podstawach przy zmnieyszonych siłach, przy osłabionym układzie drażliwości i czułości, przy niedostatecznem ciała pożywieniu zawisło zawiązanie się szkodliwości, wyprowadzenie z nich chorób; charakter pomnieyszonéy czynności sił żywotnych maiących, i chorób tym trudnieysze pokonanie iak częste pod niemi uleganie zawisły, także pokarmy, napoie, ich ilość oznaczona, i dobre wskazanie użyć się mianych środków lekarskich wzmacniaiąch siły tak zewnętrznych iako i wewnętrznych, a że na to wszystko w doradzaniu mieć wzgląd wypada i potrzeba, nie dość przy ukończeniu

tych podstaw mieć pamięć, polecam. Przed przystąpieniem obiaśnień przyczyn chorobliwych, iako samych chorób trzymaiących lub nie w swych napadach porządek, ich zakresy, zaczniemy od poznania przyczyn chorobliwych.

Poznanie przyczyn chorób.

Choroba każda iest skutkiem przyczyny, czyli ta działa w sposób mechaniczny, fizyczny, chemiczny lub moralny, wszelako mieć musi dostateczną zasadę do wyprowadzenia chorobliwego processu, a który wszcząć się prędzéy niemoże pókąd wpływy téy lub owéy przyczyny do zawiązania się choroby nie są dostatecznemi, ztąd wystawia nam przyczyna następuiące warunki, z tych iest pierwszy:

1. Że iest i bydź musi zasadą choroby.
2. Że którakolwiek z powyższych przyczyn powinna się okazać iako otwarta szkodliwość.
3. Że każda z tych przyczyn szkodząc pospieszniéy lub nie, wszelako oprócz choroby istotnéy, iest w stanie zrządzić tylko złe się mienie fizyczne czyli słabowitość i tako-

wą zwykli nazywać lekarze *(Valetudinem adversam male se habere)* (*).

(*) Lud pospolity zwykł stan takowy wyrażać cały niemogę, bywa on dość często początkiem czyli wstępem do chorób wyrzutowych iako to: ospy, odry, szkarlatyny, dla tego trzeba się wprzód o nie wypytać czyli takowe odbyli lub nie wzdarzeniu tym oczekiwać od 3 do 4 naywięcéy dni iakaż w ten czas towarzyszyć zwykły osłabienie, utrata wesołości, apetytu, nudności, ckliwości, wymioty bole żołądka, głowy, na przemiany febra z gorączką, delegliwości stawów krzyżów, to wszystko coraz wolnieie w końcu i ustanie z wyrzucaniem się tych lub owych krost. — Chcąc zaś istotnie to złe mienie się rozróżnić od chorób, poznać wypada następuiące pomiędzy niemi różnice a temi są:

a. Że choroby stosownie do swego biegu bywaią krótko lub długo trwaiące, przeciwnie złe się mienie fizyczne czyli słabowitość trwać długo nie mogą.

b. Że choroby maią swe zakresy a tych niedostrzegamy przy złem się mieniu, ani przy słabowitości.

c. Że niektóre z chorób maią właściwe sobie przypadłości (Symptomata) towarzyszące w ich peryodach a czego niema słabowitość i złe się mienie.

d. Że choroby maią swe przesilenia (crisis) a tych zaś ani przysłabowitości, ani przy złém mieniu się niedostrzega.

e. Że choroby maią swe właściwe charaktery i z tych się poznaią czyli są poiedyncze, złożone, a na tych zupełnie nie dostaie złemu się mieniu i słabowitości.

4. Że się może albo całkowicie do choroby przyczynić lub też i w części to iest wyprowadzić charakterystyczną chorobę, albo tylko złe mienie się.

5. Że tym wszystkim warunkom mniéy więcéy muszą ciała ludzkie ulegać, to iest iaśniey mówiąc że już muszą znaydować się w nich pewne skłonności czyli usposobienia o których wyżéy mówiłem, inaczéy wszystkie przyczyny choroby chociażby miały zarażaiące pierwiastki skutkować i wyprowadzać chorób w żaden sposób nie mogą.

O trwaniu i biegu chorób.

Choroby zwykły bywać krótkie (*morbi breves)* i te nie trwaią nad 24 godzin, tu należą łagodne zbyt katary-

czne febry, znowu są choroby niebezpieczne (m: acuti) te chociaż krótko trwaią iednak przy nich następuiące przypadłości, iako to: febra, gorączka, bywaią silne, a przy nich i mocne maiaczenia, bóle głowy, suchość ust, ięzyka a czasem i drgania stawów. *Jedne* z tych chorób dzielą się na naymocnieysze (*m: acutissimi*) a te nie trwaią dłużey nad dni 4 dla tego, że wszystkie działania organiczne iako to: płuc, krwi krążenie, bywaią zbyt natężonemi, że wnet ustawać muszą. — *Drugie*, choć są przytomnemi powyższe dzidłania i symptomy natężone, nie są przecie tak trwałemi częstemi, iak przy powyższych a siły żywotne nie mogą przy nich bydź tak szybko, tak nagle wyczerpanemi, dla tego one się dość często przy silnéy febrze, gorączce, maiaczeniach nie raz i z bólem mieyscowym do dni 7. przedłużaią. Do nich należą febry zapalne, iako to: płuc, wątroby, śledziony, żołądka, kiszek, i t. d. nazywaią się (*m: peracuti*) bardzo niebezpieczne i znowu na choroby pospolicie niebezpieczne (*aexquisite acuti*) takowemi chorobami są które trwaią od 30 do 40 dni przy tych towarzyć zwykły febra, gorączka. — Bywaią nadto choroby przy których albo trwaią przypadłości (*sym-*

ptoma) i te na nieiaki czas zupełnie ustaią i znowu się powracaią; co się nazywa *ciągiem* czyli *biegiem* chorób (*Cursus decursus morbi*) a co nadaie różnicę oznaczaiącą ich trwałość, wolnienienie; iedne z tych w różnym stopniu przerywać zwykły process zdrowia, nazywaią się ciągłemi (*m: continentes*) i niemi bywaią febry tego nazwiska iakoż przy nich zaledwie chorego opuszcza napad febry, tuż przystępuie gorączka, i znowu powraca febryczny napad, lecz ostrzegam że nie daie się dostrzegać przy febrze zimnica, trzęsenie iak przy innych, lecz tylko twardości i spieszności pulsu, tak dalece że przez godzin 24. kilkanaście takowych napadów febry, gorączki odbywa się, kiedy znowu taż febra i gorączka opuszczaią, a chorzy się raz lepiéy, drugi raz gorzéy maią, takowe febry nazywaią się (*Continui remittentes*) to iest ciągłe ale opuszczaiące. Są znowu choroby co albo codzień co 2. 3. lub 4. chorego napadaią w pewnych godzinach lub niepewnych, po razu a niekiedy i po dwa, takowe nazywaią się febrami przerywanemi (*febres intermittentes*) a im się napad zimniéy ieden od drugiego przedłuża tém się téż i zyskuie więcéy czasu do brania zagubiaiących leków, że

ich nie tak często brać potrzeba, iak częściéy gdy bywaią od niéy przerwy krótszemi. — Wolny znowu czas od febry i gorączki w którym się chorzy zdrowszemi bydź czuią, nazywa się (*tempus intervalum*) czyli czasem przerwy, kiedy zmienia tenże czas porządek i bieg napadów się kończy a choroba zaś nie ustaie, i napad nowy przystępuie ten się nazywa (*Paroxismus circuitus*) kiedy znowu po febry napadzie opuszcza gorączka nazywa się czas takowy (*tempus appyrexyae*) iak znowu po teyże napad zimnicy (*Paroxysmus febrilis*). Też same febry bywaią regularne (*Typici*) lub nieregularne (*atypici anomali*) i znowu mogą czas ich uprzedzać (*Typus anticipans*) iako opóźniać (*Typus postponens*).

Pozostaie nam ieszcze poznać i następuiące choroby, tak mamy choroby pór roku a te nas przekonać powinny że towarzyszące tymże porom roku odmiany do nich bywaią głównemi przyczynami, a tém pewniéy im szybciéy iedne po drugich następuią np: na *Wiosnę* albo ciepłe, suche powietrze, albo mgliste, ponure, dżdżyste i chłodne. *W Lato* albo wielkie upały, suche powietrze, lub przez ciągłe deszcze wilgocią nasycone, albo też przy suchych

upałach dnie, wieczory, nocy, poranki chłodne. — *Pod Jesień* zaś i przez nią albo suche lub wilgotne powietrze a do tego mgliste. — *Zima* znowu nie stósowna do klimatów bezmroźna, niestała, lub téż i przy mrozach silnych. Wszystkie te odmiany nazwać wypada iako bodźce zewnętrzne szkodliwości przy sprzyiaiących ciał dyspozycyach czyli usposobieniach są razem nieodzownemi do rozmaitych chorób i nieiako do nich nasionami. — Oprócz tego ieszcze nam wyprowadzaią choroby, różne okolice, *np:* bagniste, niskie, wilgotne, lasami, borami otoczone, położenia są tego dowodami, że w okręgu tego lub owego z nadmienionych fizycznych położeń, w iednéy roku porze lub też i pozagranicą ich wszczynać się zwykły choroby znaczną liczbę mieszkańców napastuiące, takowe iakiéy one są tylko natury, charakteru nazywaią się (*Morbi Pandemici*) czyli chorobami pomiędzy ludźmi panuiącemi albo grassuiącemi, i pod tym wzięciem ma się rozumiéć że znaczna liczba mieszkańców tych lub owych okolic tym lub owym chorobom ulegać musi, zawsze iednak z tym warunkiem że do nich muszą się w ciałach znaydować przysposobienia. Choroby te chociaż-

by były ziadliwemi lub i łagodnemi, wszelako zostawuią po sobie nieiako zarody, pasiona do powrotu tychże samych chorób a przynaymniéy usposobienia łatwe do innych, lecz się to wszystko ściąga do mieszkańców tych lub owych położeń a oddalenie z nich zwykło od ich napadów ochraniać. — Z położeń zatém mniéy lub więcéy rozległych wynikaiące choroby nazywaią się kraiowemi (*Morbi Endemici*) a ieżeli przy tych okolicznościach sprzyia szczególna lubo docieczoną bydź niemogąca w atmosferze własność, która na wszystkich a przynaymniéy na znacznieyszą część ludności różnego wieku, iakiéy okolicy skutkuiąc, zrządza iednakowe choroby, a które za zniknieniem powszechnéy przyczyny to iest sprzyiaiącéy im atmosféry ustaią, nazywaią się epidemicznemi (*Morbi Epidemici)*, kiedy znowu w swym chorób processie utwarzaią iakiś zarazy czyli iadu uczesnictwo maiący pierwiastek i ktory się innym udzielaiąc rozszerza teyże saméy natury choroby, które iędnak do powyższych stanów umieszczonych, mogą bydź i łagodnieyszemi i zjadliwszemi mniéy lub więcéy niebezpiecznemi, nazywać się zwykły epidemiczno-zarażaiącemi i takowemi bydź

bydź mogą *np:* biegunki, dyssenterie, zgniłe gorączki. — Mogą bydź naostatek choroby tą częścią zaięte i rozproszonemi zwane (*Morbi dispersi*) to iest że tu i owdzie ludzi równego wieku mianowiciéy młodego napastuią, temi bydź mogą febry wyrzutowe iako to: ospa, odra, szkarlatyna, z przypadkowych zaś biegunki, dyssenterye, a nawet appoplexie, paraliże. Pozostaie nam ieszcze poznać tak zwane choroby (*Morbi recidivi*) te powinny bydż też same, co były pierwsze, a im ostatnie gwałtownieysze, przebiegi ich wszystkie, o których się poniżéy mówić będzie, odbyły, im więcéy siły żywotne w ich zakresach natężonemi, wyczerpanemi zostały, daleko od pierwszych niebezpiecznieysze bywaią, i tych się też nader wystrzegać potrzeba, a tém więcéy kiedy w niedługim czasie po pierwszych napastuią. Niedostatek sił żywotnych w ich pokonaniu zwykł nayczęściéy na śmierci ofiarę wystawiać, wystrzegać się zatém należy wszelkich wykroczeń w pokarmach, napoiach, gniewach, zaciętości i t. p. chcąc uniknąć tak otwartego niebezpieczeństwa. Poznawszy przyczyny chorób, ich podział dla styczności, materyów, nie bez znacznego użytku poznać nam wypada i następuiące:

Zakresy chorób.

Pierwszy z nich nazywa się zawiązaniem, utworzeniem, rozwinięciem się, to iednak w żaden sposób bez mnieyszéy, znacznieyszéy w ciele zmiany nastąpić nie może, chociażby tylko miało bydź przytomném zle się mienie, o którém iuż wyżéy mówiono.

Drugi iuż iest wstępem wywiązać się mianéy choroby (*initium morbi*) w nim nie tylko się przedstawuią istotne do téy lub owéy choroby należące zjawiska (*Symptomata*) i które dość często sam charakter iéy daią poznawać, *np:* kolki, kłócia w tym lub owym boku, uszkodzone tchnienie, trudne, bolesne, kaszel suchy, wyplucia gęstéy flegmy z żyłkami krwi, są znamionami płuc zapalonych, ból w okolicach żołądka, znaczne wzniesienie się żywota, że nawet za nader malém iego dotknięciem iest bolesny, wymioty, że czasem czystéy wody wstrzymać nie można, silna febra, gorączka, są znakami zapalonego żołądka, utrata zmysłów, oczy bystre, zapalone, silne maiaczenia, bezsenne nocy przy silnéy gorączcze i febrze są znakami zapalonego mózgu.

Trzeci wzrostu, wzmaganie się powiększenie choroby (*augmentum incre*

mentum morbi). Przedział ten zwykł się poznawać iedynie przez zwiększenie się symptomatów alko zjawisk, one to są ich skazówką, iakoż ważność tych zjawisk różnice po ukończeniu zakresów poznamy, końcem przekonania się względem postępu ich, iak naprzeciw tymże zaradzenia, gdy tymczasem przez przykłady poznania zakresu trzeciego obiaśniemy. — Jeżeli się przy poprzedniczych dwóch zakresach w zapalnych febrach przyłączaią silne maiaczenia, zrywania się, chęć do ucieczki, bicia i t. p. są to znaki tego zakresu, równie iak że iuż choroba w iéy dalszym biegu przerwaną bydź nie może.

Czwarty Naywyższy stopień, na którym tylko stanąć może choroba, nazywa się (*acme status morbi*) i ten się też nie tylko przez zwiększenie symptomów wyżéy namienionych lecz i przyłączenie się do nich wcale dotąd nie byłych poznawać się zwykł, *np:* owe maiaczenia dochodzą ledwo nie do szaleństwa, chęć do kąsania, niepohamowane złości, nieustanne zrywanie się, nieugaszone pragnienie, gorącość ciała, dodać tu muszę ważną przestrogę, że nie zawsze te symptomy przytoczone daią się w opisanéy wielkości dostrzegać, bywaią one spokoyne wszelako o-

znaczaią ten zakres choroby, *np:* przy chorobach zpomnieyszoną siłą żywotną pod literą *b.* wyżéy się mówiło nadto przy nerwowych gorączkach *(Typhus)* przy zgniléy febrze, petociowéy, chociażby napastowały i stan powiększonéy czynności układu tętnów opisany pod litt: *a.* wszakże i tu przez silne natężone zjawiska w końcu wolnieć muszą.

Piąty: Stanowi zmnieyszenie się choroby *(declinatio, decrementum morbi)* ten okazuie zwolnienie powyżéy nadmienionych przypadłości, aby tylko takowe nie razem lecz chorego powoli opuszczały, pierwsze czynią nadzieię ozdrowienia, drugie bywaią nader obojętnemi.

Szósty: Koniec choroby ustawanie, rozwiązanie się teyże *(Finis, terminatio, indicatio morbi).* Zakres ten poznawać się daie przez opuszczenie, zwolnienie przypadłości, czasu tego zwykła natura używać na podźwignienie sił i uwolnienie się z pierwiastków szkodliwych, iakie się w processie chorobliwym utworzyły, iakoż nie raz przedstawia swóy zamiar przez zdziałanie uderzaiącego iakiego zjawiska *np:* mocne osłabienia, mdłości, kiedy tuż przystępuią poty obfite wszędzie po całém ciele równie dość ciepłe, lekkie laxowania

lub inne natury odbyty, takowym w żaden sposób przeszkadzać nie można, nieraz gdy są za słabe powiększyć, iak zbyteczne, ostre zmienić, zaś nagle nigdy wstrzymywać. Uderzaiące zjawiska nazywaią się *(perturbationes) criticae molimina critica* czyli usiłowania przesileń, a drugie same przesilenia *Crisis*, ieżeli te zmierzaią do ozdrowienia, chorzy czuią się bydź coraz silnieyszemi, przytomnieyszemi, powraca tchnienie wolne, regularne, puls miększy, powolnieyszy, i coraz do naturalnego się zbliżaiący, uryna coraz czyścieysza, opad niknie czerwony, pływa w niéy obłoczek *(nubecula)* będąc w poprzedniczych zakresach czerwoną, mętną, gęstą, mulastą, inaczéy się ma, ieżeli zmierzaią ku zakończeniu życia, tam są poty nierównie po ciele *np:* mogą bydź na twarzy, czole, piersiach, kiedy ich nie ma po częściach innych, i tak się ma nawzaiem tém niebezpieczniéy, kiedy też poty są zimne, kleiste, kiedy laxowania resztę sił z sobą uprowadzaią. — Kończyć się nieraz zwykły choroby i bez tych wszystkich przesileń oznaków, chorzy wszelako lubo powoli do zdrowia powracaią, nie dla innéy przyczyny iak tylko, że pierwiastki chorobliwe w processię chorego

życia zdziałane po zagrzaniu ciała przez drogi wyprowadzaiące nie zostały uwolnionemi, iakoż zostawuią przez ten sposób ukończone choroby słabowite życie, utworzenie się stwardnień zawałków, guzów zimnych, wrzodów nieraz zrośnienia stawów, głuchoty i pamięci utraty. — Choroby tak ukończone nazywać się zwykły (per lises) Prędzéy iednak chociaż przy zwolnieniu przypadłości pewnieyszego ozdrowienia spodziewać się, niemożna pokąd wszystkie zjawiska chorobne, a pomiędzy niemi są nader ważne febra, gorączka, osobliwie pod wieczór na dni kilka zupełnie do ozdrowienia powracaiącego nie opuszczą.

Siódmy i ostatni iest ozdrowienie (*Reconvalescentia*) (stadium reconvallescentiae) Po chorobach ieżeli te wszystkie zakressy przeszły nie raz, trwa dłużéy iak sama choroba, ustępuie osłabienie tak moralne iako i fizyczne, powraca apetyt niedosycony, ale właśnie wtenczas powracaiący do zdrowia sam na siebie nader bacznym bydź powinien, aby się wstrzymywał od użycia pokarmow niestrawnych, a nawet i strawnych do sytości nie używać, takowe w szczupléy ilości przyimować, używać napoiów rozgrzewaiących pomiernie,

wystrzegać się gniewu, zaziębień, a co tém więcéy zachować powinien, sam lub od pilnuiących osób im więcéy sił żywotnych w 4 i 5 zakresach utracił, i co ma służyć dla przestrogi, aby w uchybieniu którego z tych upominków, nader łatwo powrócić może do téy saméy, którą odbył chorobę, lub téż i innéy nabydź.

Obiaśnienie zjawisk przypadłości czyli Symptomów.

Z liczby ich znaczne nayważnieysze do naszego zamiaru umieściemy, poznawszy wprzód co one znaczą w chorobach, a iak w każdéy prawie chorobie nawet w złém się mieniu fizyczném przytomném przedstawiać się lub choremu uczuwać się daiące, a przy usiłowaniu natury wyprowadzone wypadki (*Symptoma*) nazywamy. Są one nieodstępnemi chorób towarzyszkami, iakoż gdzie nie masz choroby, i złego się mienia, tam się téż nie daią dostrzegać ani żadna ich cecha. Jedne z nich są przytomnemi chorobom w pewnym lecz nierównym zawsze stopniu, i to tylko przez nieiaki ciąg czasu, takiemi nazywamy (*Symptomata*

continua) i tych mamy dowody przy wyrzutach ospy, odry, szkarlatyny, na febrze i gorączce, a z bólem mieyscowym przy zapaleniach któregokolwiek trzewia. — Są znowu i czasowe *(Symptomata temporaria)* te są dwoiakiéy natury, iedne z nich przedstawiaią się na samym chorób początku, i uważać te należy nieiako za posiłkowe zjawiska, iakoż na dni 23 iuż przystępuią, tych znowu mamy dowody *np:* konwulsye, ckliwość, nudność, wymioty, utrata apetytu, bóle głowy, przed krost wyżéy wspomnionych wyrzutów. *Drugie* z nich późniéy zwykły przystępować, nazywamy te (*Epiphenomena*) i temi bydź mogą nadmienione wyżéy przypadłości, które dość często uważać można iako zjawiska odbyłych iuż chorób, czyli raczéy w nieiakim stopniu ich trwania czyli ustawania. — Są wprawdzie ważnemi te przypadłości, ażeby przy napadzie ich wypytać się, czyli doznaiące osoby odbyły lub nie powyższe choroby wyrzutowe, ostrożnie zatém w zaradzeniu postąpić wypada, żeby w niczém usiłowań natury nie uszkadzać, wszakże zwykły same ustępować za nastąpionym tych lub owych krost w coraz lepszém wyrzucaniu. Są

znowu oprócz nazwisk nadmienionych inne, które towarzyszyć zwykły niektórym tylko chorobom, te nazywaią się znamionami istotnemi, nieodstępnemi, koniecznemi, *(Symptomata Essentialia, necessaria)* a ieżeli niezawodnie cechy bytności iakiéy choroby oznaczaią, noszą nazwiska *(Signa Symptomata Pathognomonica) np:* puls twardy, częsty, tchnienie gorące, febra, gorączka, kłócia w tym lub owym boku, są znakami zaiętych płuc zapaleniem.

Z ważności tych Symptomów wnosić możemy o ich użytku w zaradzeniu domowém, lecz nam ieszcze poznać wypada skutkowania, które wyprowadzaią w różnicach budowy organicznéy, gdy tymże równie odpowiadać zwykły charaktery chorób. Otrzymały więc ze skutków iakie w chorobach wyprowadzaią swoie nazwiska.

Skutkowania przypadłości.

Jedne z nich nazywaią się czynne, posiłkuiące, dopomagaiące, *(Symptoma activa, auxiliaria,* albo *molimina naturae)* są one prawie niezaprzeczonemi ieszcze w stanie działać mogącéy

natury usiłowaniami, a to przez ową siłę żywotną, o któréy się wyżéy mówiło, ile są zatém umiarkowanemi, są téż i w stanie przywrócenia zdrowia, tem więcéy że są wróżbą na doświadczeniach opartą przesileń (*crisis*) chorób. Symptomy téy natury t: i: posiłkuiące są prawie własnością stanu powiększonéy czynności układu tętnów (*systema arteriosum*).

Drugie nazywamy bierne (*passiva*) zwykły towarzyszyć stanowi w chorobach z pomnieyszoną siłą żywotnią pod *b.* umieszczoną, iakoż pierwsze dzielniéy, pospieszniéy, prędzéy przystępuią i skutkuią, kiedy drugie powoli, mniey czynnie wszelako i te się do ozdrowienia przykładaią.

W drodze postępowań doradczych na te skutkowania nie bez znacznego użytku wzgląd mieć potrzeba, tém więcéy że nader często zwykły się dołączać w różnych częściach ciała *np:* do głowy, płuc, żywota nadgromadzenia (*congestio*) krwi innych soków, nadgromadzenia te tak czynnych iako i biernych noszą nazwiska, a co się dotycze tych skutkowań następuiącą przestrogę umieszczam:

Nigdy skutkowaniom przypadłości ile są one umiarkowanemi nie zaś zby-

tkuiącemi nie przeszkadzać, iak drugie zupełnie nie wstrzymywać, lecz tylko poskramniać należy: Przykłady lepiéy nas o tém obiaśnią. Przy febrach zapalnych z powiększoną czynnością tętnów, przyłączać się zwykły nagromadzenia krwi do głowy, a przy nim głowy bóle silne, czasem szum, pisk w uszach, maiaczenia, swędzenie w nosie, a nastąpione z niego krwi płynienia, nader skutecznie znosić te przypadłości daleko skuteczniéy niżeli sztuczne krwi upuszczania, i w tém to zdarzeniu w tenczas tylko wstrzymać należy, gdyby płynienie za sobą osłabienie sprowadzało. Też same z nosa krwi płynienia nieraz poprzedzać zwykły znaczne serca bicia, i te wnet wolnieią, po nastąpionym złéy części ciała krwi odpływie, toż samo dziać się zwykło przy zapaleniach kiszek, wszakże to płynienie nieiako chemoroidyczne znacznie się do zmnieyszenia iego przykłada. Tak swędzenie skóry, iéy palenie a nawet i czerwoność przez poty nastąpione znoszonemi bywaią.— Gdzie znowu te przypadłości są nieiaką wróżbą a nieraz daią poznać, że nie mogą dostatecznie tych lub owych zamiarów wyprowadzić, a czego mieć możemy zdarzenia na skórze wilgotnéy nieco

wszelako zapoconéy, na chceniach do stolca, na ich odbyty, tam więc dopomagać wypada.

Zamiary wypróżnień.

Co tylko z pokarmów wyciągnęły rozmaite działania na użytek gospodarstwa zwierzęcego, resztę iuż iako nieużyteczne pozbywaią się po zagranice ciała przez wszystkie drogi na to przeznaczone a gdy są wstrzymane staią się szkodliwościami, i wyprowadzaią albo tylko złe się mienie lub nawet i same choroby. — Krótkie obiaśnienie nader potrzebne dokładniéy nas o tém obiaśni. — Są one troiakiey natury, albo niewidoczne, i tym iest przeziew tego nazwiska (*transpiratio insensibilis*) odbywa się on ciągle po całym organie skóry, a uszkodzony nadweręża stan zdrowia, i ten dość często zmienia się w chorobliwy, tego mamy dowody bez wiedzy naszéy na reumatyzmach, do których niekoniecznie same uszkodzone poty mogą bydź przyczyną; powiększenie kropliste przeziewu nazywami potami, tu nawet wliczyć można i oddychanie, przez które równie zdrowiu szkodliwości uwalniaią się. — *Drugiéy* natury są same ciekłości, tu należą ślina, uryna. *Trzeciéy* są stalsze, t: i: uwolnienie stolca, i te tylko to wypróżnienia, czyli odbyty w chorobach, należą do krytycznych przesileń, to iest pomagaiących do ozdrowienia, nie maią bydź w żaden sposób uszkodzonemi, bydź mogą symptomatycznemi, ale w tenczas zmierzaią do skrócenia życia, ponieważ uprowadzaią z sobą pierwiastki uzyzniaiące, a przez co też i siła żywotna coraz wątli, a w końcu i zupełnie ustaie. Oprócz chorób przy których nie można o tych zamiarach wypróżnień w żaden sposób zapomnieć, i owszem o ich utrzymanie stosownie do poniższych zasad starać się iest obowiązkiem ratuiącego, przekonać się możemy z codziennych prawie doświadczeń, że wstrzymanie stolca zrządza głowy bóle, iéy zawroty, gorączkę, torsie, nudności, utracenie apetytu, wymioty, te wszystkie cierpienia, znoszą enemy.

Zasady.

Wypytać się czyli podług porządku od natury oznaczonego w dzień raz, dwa lub więcéy, u niektórych zdarza się co drugi, a nieraz i co trzeci przy

zupełnéy zdrowości stolec odbywali, tenże sam porządek przy chorobach zachować wypada, wyiąwszy gdyby się przedstawiały cierpienia, które się wyżéy z przyczyn wstrzymania iego umieściły. Przeciwnie się ma, gdy częste stolce i do tego wodniste chorego osłabiaiące, tam znowu o wstrzymanie starać się należy, i tu służą enemy z krochmalu, i śrzodki umieszczone przy biegunkach, zawsze iednak mieć baczność potrzeba, aby ich nie dawać w czasie pocenia się, przez to można znacznie uszkodzić choremu przez wstrzymanie ich. Potrzebne ku temu narzędzie powinnoby się po domach, dworach ustronnych znaydować, należy i to do ważnych przysług na ratowanie bliźnich, a koszt porównanym nie iest naprzeciw owych trunków, które nieraz staią się do chorób a nawet i do końca życia samego przyczynami. *Poty:* Nie masz tu mowy o symptomatycznych to iest: zmierzaiących do powiększenia choroby, wyniszczenia siły żywotniéy i samego życia ukończenia, ale tylko istotnie o krytycznych, ile się takowe dziwnie do ozdrowienia przykładaią, z tego względu są pomagaiącemi, lecz powinny bydź równie po całém ciele, cząstkowe zaś nie zapewniaią tego skutku. Gdzie, zaś od początku choroby, nieraz upartość iéy przepowiadaią, iak znowu przy ukończeniu się ich są silnie pomagaiącemi.— Dostrzegać się nadto nieraz daie, że są tylko skłonności do nich lub i same lekkie poty przedstawuią się, w tenczas o pomnożenie ich przez bzowy kwiat, miękkiew, melissę, herbatę, zwolnione starać się wypada, wszelako nie wymuszać ich przez ogrzewaiącą pościel lub też gorącą izbę, ani też w téy parze długo utrzymywać, słowem całe to dzieło naturze zostawić, przestrzegaiąc tylko zaziębienia. *Mocz* czyli *Uryna* czerwoność, mętność, mulastość, osad iak cegła tarta, cuchnąca, niezwyczayny odpływ iéy, dostateczny, należą także do oznaków przesileń, ile się takowe zmiany iéy przedstawuią, są tylko skutkiem chorobliwych działań dróg urynowych spólnictwo powszechne z innemi naczyniami ciała maiących. Ubywaiące te iéy odmiany co do czerwonego koloru, mętności, mulastości, gęstości, i powrotu do złotawego przezroczystego, są dostatecznemi oznakami, że tychże dróg urynowych działania powracaią z chorobliwych do przynależnych czyli zdrowych, takowe iéy odpływy przez napoie często a nie w znacznéy na raz ilo-

ści użyte mocno wspieraią spływ pierwiastków chorobliwych w processie życia cierpiącego przysposobionych. — Gdyby się iednak zdarzył przypadek, że taż uryna iest przezroczystą iak woda, do tego bez naturalnéy woni a wszelako w znacznéy ilości odpływa, to oznacza, że ieszcze w kurczowym stanie zostaią naczynia i drogi urynowe. Mocz takowy nie można policzyć do przesileń choroby, chociażby w znacznéy ilości odpływał, na zniesienie takowych kurczów naczyń picie rumiankowego kwiatu znosi i uśmierza ie. Żądać iednak nie można, aby odpływ moczu miał się przedstawiać przy obfitości potów, zwykł daleko szczupleyszy odpływać, żądać zatém, a témbardziéy zmuszać naturę do téy podwóynéy czynności, byłoby nie małém uszkodzeniem, przestrzegam:

Ślina ile razy się ta trafia przy stanie zapaleń części w wydrążeniu ust leżących, i około podniebienia gruczołków ślinnych gardła, odpływ iéy póki iest wodnisty, iest skutkiem zdrażnionych części, przychodzący zaś do swéy pienistości, gęstości, białości, z łatwém do tego odeyściem, iest takoż wypróżnieniem pomagaiącém równie w tych cierpieniach, iakoż wstrzymanie iéy

iéy odpływu pogorszać zwykło takowe, a co znowu potwierdza, że słusznie należy téy cieczy mydlastéy natury odpływ do liczby wypróżniać równie iako i ostatni.

Flegma z nosa. Puszczenie się teyże dostrzegamy i iak wodę przezroczystą w skutku drażnień błony nosowéy, lecz ta bynaymniéy nie należy do zamiarów wypróżnień, w tym zaś użytku bydź powinna gęstą i z łatwością wydaną w dostatecznéy ilości, a ile bywa wstrzymaną, pomnaża przy febrach katarycznych bole głowy, pisk w uszach, sapki, głos nawet zmienia, i te przypadłości iako i wiele innych znosi iéy się przywrócenie. — Przedstawiwszy znaczenie, naturę symptomatów wraz z ich, iakie wyprowadzaią, lub oznaczaią zamiary, otwarte użytki a nawet przeświadczania niemniéy i wskazania śrzodków użycia, łatwo się czytelnik przekona, że pracownik pisma tego miał na celu umieścić w krótkości dostatecznéy to wszystko, co tylko doradzenie pewnieyszém uczynić powinno; bez tych znaiomości równieby nie pewności, a nawet i szkodzeniu pracę swoię iak inne rodzaiu pisma tego przeznaczył.

Pozostaie ieszcze do tych koniecznych wiadomości poznać też dotyczące się ciał ludzkich budowy rzutem oka poznawać się w swych różnicach daiące, i o tém tu początki części téy obszerniéy zawiadomią, to tylko dotknę, że lekarze zwykli stany te nazywać konstytucyami, lubo do istotnych charakterystycznych chorób nie mogą bydź policzonemi, uważać iednak takowe należy, iako choroby zdrowych, czyli iaśniéy mówiąc śrzodkiem pomiędzy processami zdrowia a chorobliwym. Noszą one iednak zarody, nasiona, do właściwych sobie chorób, których rozwiiania się pospiesznieysze, przedłużone, lub iak się daleko rzadziéy zdarza, i zupełne ich wstrzymanie dostrzeganém bywa, iakoż te nieposlednie dobrodzieystwa pomiędzy inne śrzodki naydzielniéy zapewniaią ścisłe dyetetycznych przepisów dochowanie, na poparcie téy niemylnéy prawdy, w dowód używam Gallena doświadczenia, iakoż mąż ten niewygasłéy w swych pismach pamięci otwarcie mówi, że przez śrzodki dyetetyczne, do których liczy i odmianę klimatów, wstrzemięźliwość, poruszenie ciała, spoczynek przynależny, picia serwatek, wód zdrowych, nader trudne w leczeniu choro-

by, któremi są dziś tak zagęszczone nerwowe, iako to: kurczowe cierpienia, konwulsyie, hysteryczne i hypokondryczne przezwyciężał, a czego nie mógł bez dyety przy użyciu naydzielnieyszych leków dokazać, dla tego też i daléy mówi, że nie ma sztuka lekarska skutecznieyszych w skarbie swym środków nad tu wymienione. Z tego tak wielkiego użytku przy każdéy z konstytucyów położyłem stósowną dyetę wraz z lekami, i te znaydzie czytelnik na swem mieyscu. Nie uznaiąc zaś potrzeby i to z ważnych przyczyn w liczbę chorób tą częścią zaiętych wdawać się w choroby długie (*Chronici*), zostawuiąc takowe znawcom, do leczenia zaś opisanych zamorskie, kosztowne lekarstwa, bez których się tylko obeyść można, pominąłem, a na ich mieyscu kraiowe umieściłem, i z nich też i apteczkę domową z szczupłych, ile się tylko dało, urządzać poiedyńczych lekarstw złożoną, umieścić starałem się.

Nie mogłem także przepomnieć i o podaniu śrzodków, przez któreby się ochronić mogli od zarażenia otaczaiące chorych osoby, w tym więc zamiarze uczyniłem wstęp do téy części, i tam też czytelnik znaydzie potrzebne ku temu przestrogi.

ROZDZIAŁEK PIERWSZY.

Instrukcya dla Osób pilnuiących chorych.

W części pierwszéy, rozdziałku pierwszym a cząstce drugiéy, radzie dwunastéy, co do ciężarnych, ile się te około chorych mianowicie iskową własność zarazy maiących wystrzegać powinny, chcąc, aby same na niebezpieczeństwo, zycie swe i płodu nie wystawiały, i tamże pod literami potrzebne ku temu warunki podane zostały. — Sama zatym słuszność wymaga, pilnuiących osób chorych od napadów tych lub owych chorób przez pewne przepisy zabezpieczyć, iakoż ta dla bliźnich posługa iest prawdziwie zarazem i służbą Bozką, ale ią rozróżnić potrzeba od zwiedzin chorego mniey potrzebnych, przy których, iak się często zdarza, niepotrzebna gadanka chorym potrzebuiącym duszy i ciała spokoyności, spoczynku tym bardziéy im iest słabszym, a przez nieustanne pytania, więcéy sił tak dla niego ocenionemi bydź nie mogących utraca, przez co się stan chorobliwy po-

gorsza, a tymbardziéy, kiedy przez nieostrożność zwiedzaiących osób wygaduią o śmierci czyiéy, lub iakowych smutnych wypadkach, albo się też i dziwuią, że tak długo choruie, że wychudł, że zmizerniał i t. p.

Niepotrzebne iak nader szkodliwemi stać się mogące takowe zwiedziny, i z tych tu nadmienionych prawd, iescze dość często choremu robią przykrości, czasem i szkodzą, że tenże z potrzebą lub oddaniem wiatrów wstrzymać się musi, co się dość często zdarza przy wstydliwych chorych, oni zatym nie potrzebuią wiele około siebie gości, ale raczéy posługi nieodbicie potrzebnéy, a rady gościnnéy, oprócz doświadczonego lekarza, równie także nie potrzebuią. — Byłoby dogodną rzeczą, aby osoby podeymuiące się pilnowania chorych miały dostateczną instrukcyą, iakie dla nich niemałéy są wartości obowiązki, a te ia w krótkości zebrać postanowiłem.

Nayprzód: Powinny bydź na przykrości chorego nader wyrozumiałemi, powolnemi, i złością się nieuwodzić. — Wzruszenia takowe przysposabiaią ich nader do uczestnictwa choroby.

Powtóre: Nie powinny z chorym w żadne sprzeczki wchodzić, i owszem

dogadzać choremu, w czémby zaś niedogodność upatrywały, z łagodnością i cierpliwością przekładać o tém krewnym lub przyiacielom donosić, lub do ich przybycia chorego w iego żądaniach odwlec.

Potrzecie: Wystrzegać się przy chorych wyiawiać swoie domowe przykrości, zdarzenia śmierci, dzieci, lub tym podobne, ponieważ takowe opowiadania rozczulaią chorych, i do alteracyów, gorączek, znacznie się przyczyniaią.

Poczwarte: W chorych ile możności nadzieie ozdrowienia wpaiać, przez opowiadania, że w podobneyże chorobie licznych doglądały, i że zupełnego teraz zdrowia używaią.

Popiąte: Nigdy smutnéy miny nie okazywać, ani wzdychać, a tém bardziey z otartemi od łzów powiekami do nich się nie zbliżać.

Poszóste: Zachęcać chorego do brania regularnego podług przepisu lekarstw, iako i lekarza zleceń iak nayściśléy dopełniać, nic z siebie nie czynić bardziéy, iak się to często zdarza, ulegać chorego szkodliwym dla niego żądaniom.

Posiódme: Żadnych posiłków i pokarmów oprócz dozwolonych a nawet nad ilość ich nie podawać.

Poósme: Czystość wszelką około chorego raz wraz utrzymywać, nie dać stolcom około niego zostawać, też samę czystość około siebie zachować powinny.

Podziewiate: Smutne wypadki dotyczące się chorego nader roztropnie i to nie razem donosić, lecz zwolna do wiedzy tychże przysposabiać.

Podziesiate: Bynaymniéy nie poddawać się trunkom, aby iakowego błędu w dawaniu nad potrzebnych ilości lekarstw, lub ich częstego nad przepis dawania nie popełnić.

Poiedynaste: Nie bydź ospałą i owszem czuyną, przyzwoicie się przy łóżku chorego zachować, i powietrza około niego nie zanieczyszczać, w czasie zaś pocenia okrywać, aby się nie zaziębił, a co osobliwie przestrzegać maią w czasach chłodnych, nie dawać w te czasy zimnego napoiu, enemów.

Podwunaste: Jeżeliby wypadła potrzeba w słabości znaczney dawać choremu lekarstwa, kiedy tenże spi, należy iak naypowolniéy chorego przebudzać.

Potrzynaste: Mieć uwagę na wszelkie odmiany choroby, sen spokoyny

lub nie, czyli maiaczy i iak cicho, ciągle lub kiedy niekiedy.

Poczternaste: Nie wszystkich do chorego wpuszczać, lecz wprzód wypytać się kto, z iakim interessem, znaiomi, przyiaciele, i o tém pierwéy krewnych lub w niebytności ich chorego wypytać się, czyli dozwoli lub nie do siebie przyyść.

Popiętnaste: Nie dać lekom w cieple stać, aby nie kwaśniały, a naczynia do ich dawania w wielkiéy czystości utrzymywane bydź powinny, równie uważać, czy lekarstwa przez stoienie zmienionemi nie zostały w swym kolorze, zapachu, smaku, dla tey to ostrożności bez obrzydzenia od początku ich dawania kosztować powinny.

Poszesnaste: Czyli naczynie przez dawanie leków nie bywa zmnienionem *np:* łyszka srebrna czyli nie śniedzieie, takowe lepiéy iest dawać w szklannych, faiansowych, lub porcelanowych naczyniach, srebrną zaś łyżkę zaraz wypada wymyć i wyczyścić.

Posiedmnaste: Wypytać się maią, czyli lekarstwa nie maią w sobie kwasów roślinnych, kruszczowych, lub czyli do napoiów dla chorego nie wchodzą, aby ich w żadnym innym nie trzymać metalicznem lecz tylko w szklannem naczyniu.

Poośmnaste: Przy chorych na silne gorączki, maligny, nigdy nie trzymać noży, widelców, nożyczek, lub szklannych naczyń, aby sobie lub komu innemu przez takowe nie szkodzili.

Podziewiętnaste: Jeżeli maią zalecono, aby stolce lub urynę w naczyniu do widzenia lekarza zachowywały, takowe należy z daleka od chorego utrzymować, i chorym osobliwie uryny nie pokazywać, aby się iey mętami nie przerażali.

Te są więc warunki, które za ważnieysze do umieszczenia uznałem, a co się dotycze dyety dla tych osób, ieżeli chory nie ma żadney choroby zaraźliwey, iako to: petociów, zgniłey febry, iak naymniey mięs świeżych używać powinny, rosoły zaś na wpół z barszczem burakowym zaczynianym kaszą, i ogrodowin używać powinny, wyiąwszy chorób tych przy zwykłey dyecie pozostać, a nawet wódki lub wina po niewielkim kieliszku używać powinny.

CZĄSTKA PIERWSZA.

Krótki rys charakterystycznego konstytucyów poznawania, w zastósowaniu dyet, wyborze leków, o użytku i wskazaniu w przebiegach chorób aż do zupełnego ozdrowienia.

Wstęp.

Lubo w ogóle ciał ludzkich kształcie, porządku części, zupełne upatruiemy ich podobieństwo, zwracaiąc iednak uwagę na własności, któremi są udarowane, to iest: na różność stopni, drażliwości i czułości, gdy na te nieodstępnie skutkuią wszystkie wpływy, co ie otaczaią, czym żyią, czym w niemocy napadach ratowanemi bywaią, tudzież na doskonałą, lub inney doskonałą pierwiastków mieszaninę, z których się też ciała składaią, a czego mamy dowody pod widok podpadaiące na temperamentach czyli konstytucyach krwistych, przy których upatruiemy czerwoność i pełność twarzy, ścieśliwość i ięderność ciała, podostatek sił, wszystkie są to skutki doskonałey pożywności, gdy na przeciwnym

flegmatycznym bladość twarzy, obwisłość, obrzmienie iéy, miętkość i wełniastość ciała, szczupłość sił.

Przytoczone tu dwie różniące się od siebie konstytucye, których dalszy opis dokładniéy poznamy służyć nam powinny za skazówkę do podziału i charakteru chorób, do wyboru na przeciw nim leków, ażebyśmy śmieley, pewniéy działać byli w stanie, a co się na wstępie obszerniéy podało.

Powszechnie różnice konstytucyów zasadzaią się, albo na zewnętrznych odmianach, albo na wadach, którym zwykli niektórzy z ludzi podlegać, a tak dzielą:

a). Na konstytucyą mocną, tęgą, czyli z podwyższeniem siły żywotnéy.
b). Na rozwolnioną, słabowitą, delikatną.
c). Na nerwową, czyli uległą nerwowym cierpieniom.
d). Na drażliwą.
e). Na nieczułą.
f). Na uległą do wstrzymania stolca.
g). Na skłonną do łatwych laxowań.
h). Na żółciową czyli skłonną nader do gniewu. i t. d.
i). Na flegmatyczną czyli z pomnieyszeniem siły żywotnéy.
k). Na szkropuliczną.

l). Na szkorbutyczną.
m). Na skłonną do wiatrów.
n). Na krwi pełną.

Poznania te przeydziemy w krótkości, przy każdéy zaś z konstytucyów umieściemy dyety, trzymaiąc się zdania wielkiego niegdyś w Hali Professora Hoffmana, który mówi: że lekarz, który powinien starać się o utrzymanie sił leczących natury, ma nayczęściey w pomoc czynności swoich używać poiedyńczych i łagodnych środków dyetetycznych, niżeli skutecznych i pomięszanych leków znayduiących się w aptekach.

Ta myśl wielkiego ówczasowego lekarza przekona nas o rzetelnéy prawdzie w ninieyszéy cząstce.

Konstytucya mocna.

Charakter iéy.

Różni się od innych, że ma mięsne części tęgie, grube, mocne, że puls iest mocny, pełny, że nerwy wpływom zewnętrznym dość mocny opór czynią, że krew nieuszkodzenie wszędzie przekrąża, sama iest dość gęsta, w ogólności zaś z samego spoy-

rzenia twarz zdrowa, pełna, lice rumiane, a siły w stanie się znayduią, bez znacznego oporu uskuteczniać różne czynności.

Dyeta.

Nie potrzebuie ona dyety mięsnéy, któréy ilość odpowiadaiąca roślinnym pokarmom iest dogodna w połowie z mięsną, iakoż takowa dostatecznie siły pokrzepia, iak nie dopuszcza zagęśnienia krwi i iéy mnożenia, nadto nie zaostrza krwi, ani cieków lipkich. Szkodliwą iest przy niéy użycie mącznych tym bardziéy gruby kley posiadaiących korzeni iako to kartofli, a z mącznych, które żadnego robienia czyli kiśnienia nie przeszły, równie są szkodliwe trunki zyzniące i rozgrzewaiące iako to: piwa dubeltowe, porter angielski, wódka, arak, poncz, wina, osobliwie słodkiéy natury, a naylepiéy służą lekkie piwa, woda czysta za napóy, nie są równie i pomocne czekolada, kawa zbyt tęga, iak szkodliwe nader potraw korzenne przyprawy.

Po przestałych iednak chorobach *np:* febrach zimnych przerywanych,

długo trwałych, gorączkowych z niestrawności pochodzących, biegunkach, laxowaniach, i t. p: służą powyżéy w użytku codziennym wzbronione pomiernie brane lepiéy i skuteczniéy dopomagaią nawet lekom, w tenczas to dopiero swą dzielność w przywróceniu sił tyle się skutecznemi okazuią, ile przy zdrowiu staią się otwartemi szkodliwościami i nayczęstszemi do chorób przyczynami. Tu służą rosoły wołowe, cielęce, nietłuste iednak ani korzenne, same po filiżance razy kilka na dzień, lub w pół z kleiami z kaszy ięczmiennéy, owsianéy, owoce gotowane, konfitury.

Wybór leków do teyże konstytucyi.

Uczynić należy wyiątek że po chorobach ciągłych pozostała słabość, do użytku wzmacniaiących leków przystąpić należy, gdzie służą kozłek (*valeriana*), dzięgiel (*angielica*), ptasia ruta (*fumaria*), piołun (*absinthium*) i czas nieiaki przy nich pozostać, pókąd apetyt i dobra trawność nie powrócą. — W gorączkowych zaś chorobach i zapalaiącéy natury przy biegunkach i laxowaniach, katarycznych cierpieniach,

krwi płuciach w zburzeniach iéy, z wielkim skutkiem służą chłodzącéy natury napoie i leki, iako to: serwatka z słodkiego mleka, sztuczne mleka z nasion bani, ogurkowych, migdałów słodkich, z dodatkiem w silnieyszych gorączkach nieco saletry czyszczonéy, *np:* do kwarty iedną kwintą, z leków zaś sole nieiakie *np:* kamień winny, sól Glaubera w proszku na wpół zmięszane, po łyżce od kawy co dwie godzin z wodą dawać. Dla mnieyszych gorączek, lemoniada, woda czysta lub salcerska, z winami kwaskowéy natury iako to: Francuzkiemi, Ryńskiemi, a w końcu dobrze służyć mogą dla pospólstwa ocet winny mocno kwaśny, miodowy, wodą rozcięczone, barszcz burakowy zaczyniony.

Konstytucya słaba delikatna

Charakter iéy.

Przy niéy znayduią się mięsne części miękkie, iakoby wełniaste, iakoż dla téy własności, czyli szczególnego ciała składu działania téy konstytucyi wraz z siłami zbyt prędko zwykły zmordowaniu podlegać, puls w pra-

wprawdzie iest zaprędkim lecz słabym, a siły nerwów prędko swe osłabienia przy nienatężanych nawet pracach okazuią, krwi krążenie bywa powolne, sama zaś krew po iéy upuszczeniu nie zwykła się tak prędko, a do tego i gęsto zsiadać, twarz bywa bladą, iakby chorowitą, słowem: cała postać ciała znayduie się iakby w nieustannéy słabowitości.

Dyeta.

Tu wypada więcéy mięs używać, wyiąwszy wieprzowych, daleko zaś mniéy z roślin i warzyw, pieczone mięsiwa służą lepiéy iak gotowane, kasza perłowa, owsiana, ięczmienna, ryż, dzielnie sił dodaią. Napoie rozgrzewaiącéy natury, potrawy korzenne, w umiarkowanéy ilości używane, a nawet i codziennie są przedziwnemi środkami do utrzymywania ludzi tą konstytucyą udarowanych przy zdrowiu. Wybór z tych napoiów zastosowanym bydź powinien do każdego możności, a po słabościach w większéy daleko ilości użytemi bydź mogą dla prędszego sił wzmagania, ile że te nader powoli i opornie powracaią.

Wybór Leków.

Leki drażniącey natury, iako to: kozłek, dzięgiel, china, cynamon biały, a z gorzkich wyżéy przy konstytucyi mocnéy w czasie osłabienia położone, dzielnie w téy konstytucyi służą.

Konstytucya Nerwowa.

Charakter iéy.

Bardzo iest powyższéy podobną z wielu względów, ma iednak do tego szczególną własność, że od naymnieyszéy przyczyny nader łatwo nerwy wzruszonemi bywaią, i że wyprowadzaią w różnych częściach ciała, iako to: w twarzy, oczach, rękach, a nawet i nogach, różne nerwowe nienaturalne poruszania; udarowani tą konstytucyą są boiaźliwi, do rozpaczy skłonni, niewymownie smutni, odmienni w sposobie myślenia, skłonni do różnych kurczowych cierpien, i przebiegaiących boleści. Przypadłości, których doznaią podług różności części od cierpień napastowanych, przybie-

rać zwykły rozmaitego chorób kształtu, uryna zwykła po zagrzaniu ciała odpływać blada, nieraz w szczupłéy ilości, podstawszy staie się mętną, w obfitości zaś czysta, iak woda przezroczyta, są nadto skłonnemi do przeyścia w rozmaity stan chorobliwości.

Dyeta.

Że w téy konstytucyi dostrzegamy zbytecznéy drażliwości, którą można słusznie nazwać chorobliwą; i dla téy to własności, często słabieiącą: Wybór zatym dyety powinień bydź żyzny a naymniéy drażliwéy czyli wzbudzaiącéy natury czynności nerwowe, ku temu zamiarowi służą mięsa wołowe, zwierzyny, drobiu; wyiąwszy kaczek, gęsi, wieprzowin; tym szkodliwiéy słone i wędzone; potrawy tłuste, ciasta, które żadnego kiszenia nie przeszły, np. francuzkie, torty, paszteτy; i t. p. Korzeni zaś do potraw w małéy ilości brać wypada. Wyiąwszy posilne kaszy maiące pierwiastki odżywne, kleykowe, iakoto: ięczmienna, owsiana, manna, ryż dobrze służą; przeciwnie iaglana, grochy i t. p. szko-

dzą. Owoce zaś lepiéy świéże ieżeli nie sprawuią wiatrów, niż suszone, użytemi bydź mogą, aby tylko pierwsze zupełnie były doyrzałe. Z napoiów zaś podług możności, piwa kraiowego, likworów, pączu, araku, kawy, herbaty tęgiéy iak naymniéy lub wcale nie używać.

Wybór leków.

Że przy téy konstytucyi zdarzaią się tak bydź nerwy czułe, osobliwie przy chorobliwéy nerwów drażliwości, że nawet łagodnie drażniące leki wzruszenia nerwowe zrządzaią, a że tego wypadku przed doświadczeniem przewidzieć nie można, lepiey się zatém uczyni, gdy się z następuiących środków w niewielkiéy ilości dawać rozpocznie, wszakże nie dostrzegaiąc ani niespokoyności, ani tęsknoty, ani też odęcia żołądka, odbiiań, powiększyć ich każdego czasu można w stosunku istotnéy potrzeby.

Leki następuiące są:

China, kora, kwiat rumiankowy, bylica, piżmo, bobrowe stroie; w proszku lub kroplach, kamfora, węglan amonii z oleiem przypalonym, krople białe i t. p.

Konstytucya drażliwa.

Ciała przy téy konstytucyi znayduią się w pośrednim stanie pomiędzy mocną i słabowitą konstytucyami, a nie mało otrzymuie skłonności nerwowych, iakoż z téy własności tętna i nerwy do szybkiego ściśnienia się są skłonnemi, dla tego też za małym nawet wpływem drażliwych bodzców, czyli takowe z moralnéy lub fizycznéy pochodzą przyczyny, do pomnożeń krwi krążenia, do zarumienień twarzy, do gniewów, iakoż nader łatwo przy użyciu bądź to napoiów, pokarmów, leków, drażniącey własności bywaią wzruszanemi.

Dyeta.

Jak iest ta konstytucya właśnie środkiem pomiędzy mocną i słabowitą, tak też i dyeta złożoną bydź powinna z trzech części mięsnéy, a czwartéy roślinnego wydziału, a co się przy-

nich wyżéy podało, służyć powinno za dogodną i odpowiadaiącą do utrzymania zdrowia przy téy konstytucyi, toż samo rozumieć się ma i o napoiach.

Wybór Leków.

Ten zupełnie iest odpowiadaiący konstytucyi nerwowéy.

Konstytucya nieczuła.

Charakter iéy.

Naypospoliciéy daie się poznawać, że udarowani tą konstytucyą, z natury są leniwemi, ociężałemi, pokąd nie bywaią do rozweselenia doprowadzonemi, wszelako nie są stali iak nader boiaźliwi, skłonni do zatwardzeń i wstrzymania stolca. — Powszechnie krwi krążenie nader powoli odbywa się, ręce i nogi miewaią zimne, nadto podlegaią bez naymnieyszéy przyczyny częstym tęschnotom, uczuciom ciężaru w całém ciele, a które na ich umyśle znaczne czynią boiaźni wrażenia.

Dyeta.

Że nie masz żadnéy obawy z użytku drażniącey natury, pokarmów i napoiu, służą zatém nader dzielnie, mięsna dyeta obficiéy nawet iak u powyższych konstytucyów, nieszkodzi nawet i owszem iest zdrowiu odpowiadaiąca sama zwierzynna, a przeciwnie mniéy użyteczną roślinna, korzenne przyprawy, iako to: pieprz, angielskie ziele, sól, gorczyca, chrzan, nader użyteczne, a z napoiów wszystkie bez wyiątku codziennie pomiernie użyte wielce są skutecznemi.

Wybór Leków.

Tu służą mocno drażniące leki, iako to: kozłek, dzięgiel, korzeń tatarakowy, kuklik goździkowy, biedrzeniec (*pimpinella*), sól ammoniacka, kuchenna, kwiat tranku górnego, muszkatołowy, kamfora, oleie przekroplane, iako to: miętkwi, pieprznéy, polnéy, cynamonowy, goździkowy. — Z tych tu wymienionych leków w chorobach do użytku wskazanych, iako i po odbytych końcem wzbudzenia siły żywotnéy, w oznaczonéy poniżéy

ilości dawać można, a to bez obawy, np. na odwar *(decoctum)* z korzeni wzwyż wspomnionych, wziąść łótów dwa, trzy do czterech, lub tęż samą ilość do moczenia *(infusio)* osobliwie gdzie uniknąć wypada odwaru, aby ulotne bardzo skuteczne cząstki nieunikały, co się czynić zwykło przy robieniu nalania z kozłku i dzięglu, wziąwszy wody wrzącéy np. uncyów 6. czyli dobrą kwaterkę, moczyć w okrytem naczyniu przez dobre pół godziny, przecedzić, osłodziwszy do upodobania cukrem, na któren napuścić kropel 4. 5. 6. z pomienionych oleyków, w braniu dla chorego przyiemnieyszych, lub na mieysce mixturę oleyną balsamową *(mixtura oleosa balsamica)* gdy i ta znaydować się będzie w Aptece domowéy, z niéy wziąść pół drachmy, kropli zaś białych drachmę iednę lub dwie, i dawać po łyżce od iedzenia, co półtory godziny, a w powiększonéy słabości w tymże czasie i po dwie, popić napoiem do możności. — Taż sama ilość korzeni, które się gotować powinny bez utraty ulotnych części, np. kwiat tranku górnego, korzeń tatarakowy, nalawszy pół kwarty wody, gotować do zostania się połowy, przecedzić, mo-

żna do tego odwaru dodać, albo mixtury oleyno balsamicznéy, lub cukru z oleykami wzwyż wspomnionemi. Użytek tych odwarów, tenże sam i czas, który się oznaczył przy moczeniu.

Konstytucya Flegmatyczna.

Charakter iéy.

Ma to właściwego, że ich płuca, żołądek, kiszki są zbyt zaflegmione, dla osłabienia narzędzi do trawności przeznaczonych, stolca wstrzymania powszechnie doznaią, ogólnie zaś są zimni, nieodstępnym prawie kaszlem dręczeni, przez któren znaczną flegmę lub kleistą ciekłość wyrzucaią, doznaią często krótkiego tchnienia, krążenie krwi nader powoli się odbywa, dla tego też i ich puls bywa słabym, opieszałym, powolnym iak mięsne części (muszkuły) nie są do drażnienia tak łatwego skłonnemi, i lubo zdaią się bydź w ciele, wszelako wyglądaią obrzmieli, iakoż ich ręce, nogi, częstemu nabieganiu podlegaią.

Dycta.

Przy niéy iak naymniéy używać tłustych pokarmów utrzymuiących w sobie nadto podostatek kleiu roślinnego, iako to: kartofli, mącznych potraw osobliwie które żadnego kiszenia nie odbyły, chleba świeżego i t. p. a któren do tego dobrze bydź powinien wypieczonym, roślinne zaś z powodu mydlastéy natury, iako to: marchew, pasternak, pietruszka, brukiew, rzepa, (ieżeli nie ma przytomnéy żołądka słabości) nader dobrze służą. Zmięs zaś oprócz wieprzowych dobrze służą, ale użytek ich bydź powinien z dodatkiem chrzanu, cebuli, musztardy, imbieru, pieprzu, Angielskiego ziela, kwiatu muszkatołowego, gałki. Ze wszystkich zaś napoiów mniéy lub więcéy kosztownych, których używanie iest pomocne, naybardziéy są szkodliwe wódki, likwory, arak, poncz gdy gorzkawéy natury, piwa dobrze wyrobione bardzo służą.

Wybór Leków.

W téy konstytucyi służą też same, iako i ich użytek, które się przy kon-

stytucyi nieczułéy podały, z tym dodatkiem, że wyciągi (*extracta*) korzenia omanu (*Enula*) wołowego oka (*radicis Taraxaci*) cykoryi, innych gorzkich ziół korzennych, iako to: biedrzeńca, i które są umieszczone w wyborze roślin kraiowych, wziąwszy którego z tych wyciągów, lub też i dobrawszy drugiego podług upodobania, np. pół uncyi lub więcéy z każdego rozpuścić, w sześciu uncyach czyli kwaterce wody, osłodzić cukrem, syropem lub miodem czyszczonym do upodobania, dodadź kropli białych 60. 80. do 100. zmięszać i dawać parę razy dniem po łyżce, a gdyby wypadała potrzeba, i po dwie. Co się dotycze odwarów i moczeń, te w ilości powyższéy co do sposobu robienia ich i wyboru, zostawuie się do woli i smaku.

Konstytucya Krwista.

Charakter iéy.

Posiadaią w téy konstytucyi zdolność lepszego krwi przysposobienia, iak u powyższéy, z wielu względów należą do liczby i klassy draźliwéy

konstytucyi, lecz zbliżaią się do silnéy i mocnéy. — Trawność się doskonała odbywa, a nieraz ich apetyt dochodzi do obżarstwa, skłonnemi są do płynień krwi z nosa i częstych odbytów natury, do bólów głowy, zawrotów, do ospałości. — Te własności konstytucyi, są skutkiem pełności krwi, którą tak łatwo, przez doskonałą trawność przysposabiaią.

Dyeta.

Przy żadnéy z konstytucyów powyższych, nie można mniéy mięsiw wszelkiego gatunku, ani przypraw korzennych używać, iak przy ninieyszéy, i toż samo się rozumie o użyciu napoiów rozgrzewaiących, a tym otwarciéy szkodliwszemi się staią ich nadużycia. Kto tą konstytucyą iest udarowany, i pragnie zachować się przy zdrowiu, naylepiéy uczyni, kiedy używanie mięsa w trzeciéy części do roślinnych pokarmów raz na zawsze postanowi, i to na obiad, a na wieczorny posiłek kasze, iako to: ięczmienną, gryczanną, owsianną, śliwki lub iabłka suszone, równie z dobrym skutkiem służą często używane barszcze, burakowy, zaczyniany cytryną lub octem winnym, malinowym, kwaśnicy z potrawami, iako i szczaw, tak świeży, marynowany, ogurki wyiąwszy korniszonów. Napóy zaś zwyczayny dla téy konstytucyi iest nayzdrowszym woda czysta, piwa lekkie dobrze wyrobione, mniéy użytecznym piwa Angielskie, portery, mniéy zaś są szkodliwemi kwaskowey natury, iako to: wina Francuzkie, Austryackie, lecz i tych nadużytku wystrzegać się.

Wybór Leków.

Wyiąwszy choroby znaczne, iako to: gorączkowe, po których zwykła słabość czasem i dłuższa nad samą chorobę pozostawać, wtenczas tylko wzwyż wspomnionych przy konstytucyi drażliwéy podanych używać można; w chorobach zaś gorączkowych, bólach głowy, krwi wzburzeniach, płynieniu Hemoroidów, którym mianowicie podlegaią, chłodzącéy natury leki naydzielniéy służą, iako to: serwatka ze słodkiego mleka, sztuczne mleko z migdałów, nasion ogórków, bani, robione z nieco saletry, lub kremor tartari w wodzie gotowany, aby nie razem

pić, sól Glauberska w proszku lub w wodzie rozpuszczona, gotowana kwaśnica, sok z niéy, woda czysta octem winnym, piwnym, miodowym, do miłéy kwaskowatości zaprawna, ocet malinowy z wodą z wielkim skutkiem powinny bydź używanemi.

Konstytucya Żółciowa.

Charakter iéy.

Powszechnie przy téy konstytucyi twarzy kolor wydaie nieiaką słabowitość, często czuią w ustach smak gorzki, skłonnemi są do częstych zatwardzeń stolca, uryna ich szarawa, z mętem żółtawego koloru, apetytu dobrego nie maią, i którén ich dość często opuszcza. Zpowodu obfitości żółci i wydzielania do iéy pęcherza, wstrzymywania tamże długiego, podlegaią częstym kolkom, żółciowym biegunkom i wymiotom téyże natury.

Dyeta.

Nic bardziéy przy téy konstytucyi przypadłości towarzyszących pomnażać nie może, iak tłuste a tém bardziéy przypalone różnego sposobu robione pokarmy, iako i mączne do tego tłuste. Wszystkich zatém pieczonych mięs wieprzowych, solonych, i oleiów, czyli to świeżych tém bardziéy starych, słonin, użytku wystrzegać się potrzeba, dla niepomnożenia żółci i zgęśnienia iéy. — Wybór zatém powinien bydź na w pół zwierzęcéy dyety z ogrodowinami, szczególniéy zaś służą częste użytki kwaszonych buraków, kapusty, ogórków, sałat, szczawiu świeżego lub marynowanego, owoców suchych lub przechowanych. — Znapoiów równie są szkodliwemi wódki i te wszystkie, które się przy konstytucyach drażliwéy i krwistéy podały.

Wybór Leków.

Kamień winny w proszku po łyżce od kawy z wodą lub rosołem razy dwa trzy przez tydzień, lub téż i tenże z wodą gotowany podług sposobu iuż w téy części wspomnionego, sól kwaśna z niego *(sal essentiale tartari)* sól Glaubera takoż po łyżce od kawy razy kilka przez dzień co 3 lub 4 niedziele w wodzie rozpuszczone. Wyciągi extracta

z wołowego oka (*extractum taraxaci*) tenże wyciąg z pyrzu (*extractum graminis*) *np:* pół uncyi iednego z nich lub po tyleż oboyga, w kwaterce wody rozpuścić, i brać po łyżce od iedzenia raz lub dwa dniem zamięszawszy dobrze wodą popić. Co można do roku po tygodniu biorąc co 2. 3. miesiące używać. Leki te nadmienione iako i przy każdéy z niéy, zatém są zapobiegawcze przeciw chorobom właściwym tymże konstytucyom.

Konstytucya skłonna do zatwardnien stolca.

Charakter iéy.

Niektórzy z ludzi są opatrzeni tą konstytucyą, co pochodzi, że ich cały kanał kiszek nie ma podostatkiem drażliwości do pośpiesznieyszego tychże kiszek ruchu utrzymania, aby mógł się pozbyć po zagranice ciała znaydujących się w nich nieczystości, ztąd doznaią częstych odbiiań, wiatrów, rozdęcia żołądka, utraty apetytu, kolków wietrznych, a nawet przez zadługo wstrzymany stolec i wymiotów, chociaż przy sczupłym pokarmów użytku.

Dy-

Dyeta.

Wcelu ułatwienia pozbycia się i pomnożenia tych nieczystości, wystrzegać się nadewszystko potrzeba, grubych i do strawności trudnych, kleiowych, ziemnych pokarmów, iako to: kartofli, razowego chleba, zwłaszcza przy braku ruchu i pracy umysłowéy, a iak z iednéy strony są na ten zamiar służące mydlastéy natury ogrodowiny, iako to: marchew, pasternak, szpinak, zieleniny osobliwie młode, świeże, mleczywa, owoce świeże suszone iako i w całości przechowywane: gdy przeciwnie są szkodliwéy natury wszystkie mączne potrawy, szkodliwsze, które żadnego kiszenia nie przechodziły, sery tak swoyskie iako i cudzoziemskie. Z tych tu wymienionych a sprzyiaiących odchodowi stolca pokarmów można w połowie używać z potrawami mięsnemi, wszelako wystrzegać się używania tak zwanych serów z nóg wołowych robionych, wszystkich korzennych przypraw — Z napoiów zaś służą piwa mocne dobrze wyrobione, kawa mleczna, palenie tytuniu mierne, aby nie zaraz i dopiero w godzin 4 po obiedzie.

Wybór Leków.

Rhabarbarum w proszku od 10 do 20 ziarek, równe części kamienia winnego i cukru, na który nakropić kroplę oleyku kopru Włoskiego iednę, zmięszać i brac na raz w łyżce wody, dla otrzymania skutku, a podług potrzeby i drugi w godzin 4. po obiedzie, lub krople rhabarbarowe po pół do całéy łyżki razy dwa na dzień, póki skutek nie nastąpi. Można też i na odmianę wziąść pigułek podług następuiącego przépisu: wziąść mydła lekarskiego, gummy gwaiaku, proszku rhabarbarowego, wyciągu z cykoryi, każdego po drachmie, i kazać z tego zrobić pigułki wagi 2. lub 3. pieprzu ziarek, posypać proszkiem cynamonowym, i brać na dzień po 8. 10. do otrzymania skutku, a w potrzebie i raz drugi wgodzin cztery po obiedzie. Używać wód gorzkich Seydszyckich po szklance lub dwie co rano, lub na ten zamiar wziąść soli Glaubera łótów 2. 3. do 4. do kwarty ciepłéy letniéy wody, rozpuścić i pic po filiżance rano na godzin 3 przed obiadem, oczekuiąc skutku, a ten, gdyby pierwszego dnia nie nastąpił, następuiącego dnia można dwa razy przed obiadem, to iest w godzin

dwie po śniadaniu i w drugie dwie powtórzyć, tęż ilość popiwszy wodą. Upominam iednak, aby tu wymienionych leków niebrać codziennie, lecz tylko raz naywięcéy dwa w tydzień, wszystkie nadmienione zaś ku temu inne leki, iako to: Elexir długiego życia i tak zwane pigułki Amerykańskie, do których Aloes wchodzi, że te skutkią za gwałtownie, przysposabiaią do wzruszeń Hemoroidycznych, krew rozgrzewaią a nadto, mogą się stać przyczyną do bieguńek, sprawiedliwie są zakazanemi. — Można także z dobrym skutkiem wziąść oleiu lnianego świeżego, lub oliwy przedniéy, w niedostatku oleyku migdałowego, np. łyżek 3. 4. żółtków od iay 2. dodaiąc potrochu, dobrze zmięszać, po czem domięszywać wody czystéy kwaterkę osłodziwszy do upodobania cukrem, dawać co dwie godziny po pół filiżanki, zamięszawszy wprzód dobrze, a w przypadku nie mienia pod ręką, iak się znaydować powinny w aptece domowéy, też leki gdzie umieszczone będą, encmów dawanie z oleiu lnianego, mydła, masła słonego; z serwatki i w niéy gotowanym rumiankiem z dodatkiem krupek ięczmiennych, a w przypadku upartszym stolca wstrzymania,

dać enemę z wody zimnéy trzech części, dolać octu winnego czwartą, takową enemę powtórzyć i raz drugi, gdyby pierwsza nie miała dostatecznie skutkować. Przy téy konstytucyi szczególnie służą kąpiele ciepłéy wody, do któréy rozpuścić mydła łótów 3. 4. taflowego, i takowych kąpieli razy dwa w tydzień używać, w wannie iednak nie więcéy wody iak poza pępek znaydować się powinno. Równie w przypadkach następuiących z téy przyczyny, rozdęcia żywota, odbiiania i kolek wietrznych, okładanie żywota rumiankiem w pomoc przybrać należy.

Konstytucya skłonna do biegunek.

Charakter iéy.

Z przyczyn draźliwości zwiększonéy tak cienkich, iako i grubych kiszek, że nawet przy mało co draźniących pokarmów lub napoiów użyciach, pośpiesznieyszy i tak z natury dość szybki ruch kręty tychże kiszek następuie, a przy nim nader łatwe częste stolca oddawanie, i przez to szczególnie się charakteryzuie natura téy tu w krótkości opisanéy konstytucyi.

Dyeta.

Przy niéy nie używać owoców gotowanych, ogrodowin, iako to: szpinaku, marchwi, pasternaku, buraków, kapusty słodkiéy lub kwaśnéy, mleczywa, służą naylepiéy ryż, kasze kleiowe, iako to: owsianna, ięczmienna, mączne potrawy, iako to: kasza iaieczna, kluseczki lane, naleśniki, mięsiwa tak gotowane iako i pieczone, aby nie tłuste, (wyiąwszy wieprzowinę) nadto zdobnym skutkiem dodawać można do wszystkich potraw gałki muszkatołowéy, pieprzu lub innych korzeni, a nadewszystko po iedzeniu po dwa ziarek całego pieprzu, osobliwie białego. Za napóy woda z arakiem do iednéy szklanki łyżeczek parę od kawy, lub wino Burgońskie, Reńskie, Bischof, po łyżce kilka razy na dzień, a równie nader dobrze służy i woda czysta, w któréy się ugasi po razy kilka żelazo rozpalone lub gwóźdźie niezardzewiałe, woda z grzanką, gdy piwa osobliwie lekkie, a tém bardziey nie dobrze wystałe, miód, są nader szkodliwemi.

Wybór Leków.

Tu służą wzmacniaiące i rozgrzewaiącéy natury leki, iako to: korzeń tatarakowy powyżéy wzmiankowanym sposobem robiony, lub w proszku na w pół z cukrem zmięszany, po łyżce od kawy dwa lub trzy razy na dzień z winem Francuzkiem dawany, skórki pomarańczowe i niedoyrzałe pomarańczki przetłóczane, z czystą wodką przez godzin 36. moczone, np. do uncyów trzy, którego się z nich podoba, to iest: czyli skórek lub pomarańczek, wziąść po kwarcie wody i tyleż wódki, poczém wycisnąć, przez bibułę przepuścić, zachować i dawać po łyżce stołowéy na godzinę przed i w 4. po obiedzie, a przynaymniéy raz o tych czasach. Dobrze także służą miętkiew pieprzna, ogrodowa, polowa, miasto herbaty z winem Francuzkiem lub trochą araku, kory wierzbiny, dębiny, kasztanu dzikiego, np. przetłuczonych łyżek 2. gotować z kwartą wody, do zostania się połowy pokąd ieszcze gorące, dodać garstkę któréy z miętkwiów wyżéy wspomnionych, przykrywszy dobrze naczynie, iak zupełnie przestygnie, przecedzić, i brać po łyżce raz lub dwa dniem. Końcem

zapobiegania biegunkowych napadów, można także i enemów używać z krochmalu, z powyższych korów, dębiny, kasztanu dzikiego, wierzbiny, a nawet i obmywania żywota rano wstawszy w dobrą godzinę zimną wodą lub wódką.

Konstytucya do wiatrów skłonna.

Charakter iéy.

Poznaie się, że przez ciepło żołądka i kiszek przy użyciu pokarmów i napoiów, chociażby te mniéy a'tém bardziéy wielość powietrza w sobie utrzymuiących, w tych to częściach z nich się wydobywa, a nadymaiąc ie uniesienia całego żywota, odbiiania, lub odeyścia dołem sprawia, gdy ich częstokroć wstrzymanie przez spazmatyczne ściśnienie kiszek, dokuczaiące zrządza kolki, krótkie tchnienie a czasem i wymioty, te wnet ustaią po odeyściu wiatrów górą lub dołem, wszelako do nowych napadów są usposobione.

Dyeta.

Że przy téy konstytucyi iest słabość żołądka i kiszek, przez co leni-

wiéy odprawuią strawienie pokarmów, że te za pomocą ciepła żołądka, spoczywaiąc dłużéy iak zwykle, przy rozkładzie swym znaczną część powietrza z siebie uwalniaią, a to rozdyma żołądek, cienkie, grube kiszki, ztąd te odęcia całego żywota w godzin 3. 4. czasem i prędzéy lub późniey po wziętych pokarmach i napoiach następuie: ieżeli toż powietrze wolno górą lub dołem wychodzi, nie wiele przykrości sprawuie, przeciwnie zaś przy ściśnieniach spazmatycznych tych części, które zwykły towarzyszyć, przystępuią boleści, kolki wietrzne, silne odbiiania, a przy nich nieraz wymioty, ulgę w powyższych cierpieniach sprawuiące. Wszystkie te przypadłości iak zwykły też konstytucyą charakteryzować, tak równie częste ich napady, nawet i przy niewinném potraw użyciu przystępuią, z tego to względu unikać potrzeba potraw roślinnego wydziału, iako to: owoców bądź świeżych lub suszonych, kaszy iaglanéy, grochów, marchwi, rzepy, kopru, kminu, i innych ogrodowin, aż do kisionych np. kapusty, buraków, i lubo niektóre z tych artykułów pożywności mniéy szkodzą, lub wcale żadnych przykrości nie zrządzaią, tych

więc z doświadczeń ciągłych, a do tego własnych, używać można wszelako w takiéy ilości, aby się ieszcze chęć do iedzenia pozostała, częściéy iednak bywa, że opisane wyżéy pokarmy szkodzą, w tym więc razie użytku ich wcale unikać wypada, i pozostać tylko przy mięsiwach nie tłustych, tak pieczonych, iako i gotowanych, do których cebuli brać nie radzę, wieprzowiny wcale nie używać, z kaszów zaś drobną lub i grubą greczaną, iaieczną, naleśniki, iaia miękko gotowane, babki z kaszów, mączne potrawy, aby nie tłuste, iako to: Francuzkie, mleczywa zaś rzadko, i z kaszów, które podostatkiem z siebie powietrza wydaią, wcale nic lub rzadko i to w małéy ilości użyte bydź mogą, lecz nigdy przy użyciu mleczyw nie używać, których zaprawa bywa kwaskowéy natury. Chleb czasem służy lepiéy żytni iak pszenny, lecz oba powinny bydź dobrze wypieczone, i nie inaczéy iak zaczerstwiałe. Trudno iest i oznaczyć napoie, ponieważ iedne z nich mniéy szkodzą iak drugie, w takim więc razie samo doświadczenie w użytku tych lub owych służyć powinno za prawidło, wszelako iak naymniéy pić potrzeba przy obiedzie, dla

nienapełnienia żołądka, przez co powstaie wiatrów wydobycie i iego odętość, gdzie zatém szkodzą piwa szlacheckie, a do tego nie dobrze wystałe, gdzie wina kwaśnéy natury, użycia likworów, ponczu, araku, kawy z śmietanką tém bardziey mleczney, tam wodę czystą z dodatkiem win polubnych i dobrze służących; używać równie iak piwa dubeltowego i porteru radzę. Przykre to iest wprawdzie takie położenie; gdy na smakowite potrawy patrzeć tylko wolno, lecz zbawiennieyszą rzeczą być od nich wstrzemięźliwym i unikać cierpień, które przy téy dyspozycyi im częściéy napadaią, tém więcéy zwykły takowe ustalać, że wkońcu i mniey wiatry sprawuiące posiłki staią się szkodliwemi, a to iest daleko biednieysze położenie.

Wybór Leków.

Co tylko uśmierza spazmatyczne żołądka i kiszek ściśnienia, co pośpiesznieyszy ruch kręty tych części zrządza, co ciepło ich pomnaża i wzmacnia, to wszystko dzielnie służy. Na ten więc zamiar pomarańczki suszone, skórki pomarańczowe zbieli oczyszczone, tatarakowy korzeń, cynamon czerwony lub biały, miętkiew pieprzna, melisa, kwiat rumianku swoyskiego, lub Włoskiego, Spiritus nitri dulcis, esencya cynamonowa, bobrowa, mogą bydź użyte w sposobie wyżéy podanym przy konstytucyi nieczułéy, lub innych, które wskazałem w pismie moim *Wybór roślin kraiowych*, miętkiew zaś, melissa i t. p. służyć mogą na herbatę zwykłym sposobem robione, a co krople po 30. do 40. w łyżce wody i z tych ziół lub kwiatów herbatą popić, można w napadzie tych wiatrów co dwie godziny powtarzać, a końcem ich zapobieżeniu na godzinę dobrą przed i w 4. po iedzeniu w téyże ilości używać. Równie służą nacierania żywota, osobliwie czczym żołądkiem, wstaiąc codziennie flanellą lub miękką chustką czynić, a w przypadku i enemy wzwyż wspomnione, lub w wyborze roślin podane, w pomoc przybrać podług potrzeby.

Konstytucya Szkorbutyczna.

Charakter iéy.

Poznaie się nadewszystko z znaków następuiących, iako to: czarnych

albo czarno-żółtawych plam tu i owdzie po ciele występuiących, po miękkości dziąseł, i obwisłości, tak dalece, że za lekkim przyciskiem, łatwo krew sączą, po twarzy bladéy, cuchnących oddychaniach, potach. To wszystko iest skutkiem powszechnego części stałych osłabienia, i ich niedostateczną czynność na przyzwoite krwi zmięszanie.

Dyeta.

Osłabienie stałych części, powoli przystępuiąca skłonność do rozkładu krwi, i iéy złego zmięszania, wymaga dyety, przez którąby silnie tym wypadkom zapobiedz można, a tém skuteczniéy im prędzéy rozpoczętą zostanie, zwłaszcza przy odziedziczonym szkorbucie, a przy nabytym, iak się to dość często zdarza z wielkim skutkiem nie tylko w czasie iego trwania, ale i po przestaniu czas nieiaki przy niéy pozostać wypada. Wszystkich zatym mięsiw prócz wieprzowin, z ogrodowinami świeżemi, suszonemi, a tym lepiéy kwaszonemi używać. Tu więc z ogrodowin wszystko dzielnie służy; a że te są dobrze znanemi, wyliczać ich nie potrzebuię, dodaiąc, że z nich sam

chrzan, musztarda, gorczyca, barszcze, burakowy zaczyniony, gotowane z mięsem, sok berberysowy, dla możnych cytrynowy do potraw brane dzielnie służą, niemniéy owoce, iako to, iabłka, gruszki, śliwki, co do pór roku przechowywane w powidłach, lub suszone. Napoie zaś dobrze służą takoż kwaskowéy natury, do których doliczyć można wodę z octem z kwasem siarczanym rozcięczoną; słód w wodzie gotowany, dołączyć do niego iałowcu tłuczonego, aby, póki tenże odwar iest gorącym, moczył się do ostygnienia, przecedzony użytym bydź ma, dla możnych woda Salcerska, woda czysta z sokiem cytrynowym, wiśniowym, berberysowym, malinowym, z octem, winem Francuzkiém, Reńskiém, piwa zamorskie.

Wybór Leków.

Chrzan, gorczyca, moczone w piwie, lub zioła gorzkie, iako to: piołun, ptasia ruta, goryczka (gentianna), korzeń tatarkowy, dzięgiel, kora wierzbowa, kasztana dzikiego, w wodzie moczone, np. wziąść każdego po garści dwie, nalać wódki i wody po

kwarcie, moczyć w naczyniu godzin 36. w cieplém mieyscu, wycisnąć, przez bibułę przepuścić, i pić po łyżce razy 2. 4. w rożnych czasach przez dzień. Pod noc z dobrym skutkiem miasto herbaty służy kwiat bzowy, ciepło użyty dla wzbudzania parowań skóry, z niemałym użytkiem przedsiębrać można choć razy dwa w tydzień kąpiele ciepłe, a kto może dodać i wódki np. kwartę, takowe kąpiele mocno dopomagaią.

Konstytucya Szkrofuliczna.

Charakter iéy.

Poznawać się zwykła przez nabrzmiewania ciągłe gruczołków czyli zawałków *(glandulae)* około szyi, podpachami w pachwinach, w piersiach kobiecych, a nawet i brzusznych *(glandulae mensenterricae)*, a czasem zaymuie płuca, powszechnieysze iak iawnieysze są iey znaki, grubość warg i nozdrzy, twardość i nadętość żywota, często przebiegaiące po ciele gorąca, miłe febrów napady, pokaśliwania.

Dyeta.

Nadewszystko szkodzą mączne potrawy, iako to: naleśniki, kluski tak lane iako i gniecione, pirogi z serem, chleb świeży, i ten powinien być naylepiéy wypieczony, a daleko lepiéy służą grzanki z niego miernie opiekane, toż samo ma się rozumieć i o bułkach, choćby te były montowe. Szkodzą także bez wyiątku, wędzone, solone mięsiwa, kaczki, gęsi, i wszelkie tłuste mięsiwa, a nawet i potrawy takowe. Z naylepszym zaś skutkiem służą ogrodowiny, iako to: marchew, pasternak, szpinak, kozłek, sałatka, sałata, łoboda, szczaw, brukiew, buraki słodkie lub kwaśne, a gdzie się znayduią: wężymord dziki, ogrodowy *(scorzonera)*, cukrowe korzenie *(sium sysarum)* iak iarzyny gotować, pokąd zaś tylko czas służy, cykoryi, wołowego oka, razem lub pomięszane liście opłókawszy, drobno usiekać, i wraz z grzankami suszonemi często przez tydzień w rosole gotowane używać. Za napóy służy wprawdzie miernie użyty porter, lepiéy zaś woda czysta zimna, w któréy gasić rozpalone bretnale, powtarzaiąc razy kilka toż gaszenie, z dodatkiem nawet wina Francuz-

kiego. Na ranny zaś posiłek, a nawet i w godzin dwie po obiedzie, szczególnie zalecam żołądź paloną albo cykoryą samą lub z dodatkiem połowy kawy, pić po filiżance dwie ze śmietanką. A ktoby takowe napoie w skutku swym chciał zwiększyć, przed ich użyciem można takoż rozpalone czyste żelazo ugasić. Mięsiwa zaś czyli gotowane lub pieczone, z musztardą lub chrzanem surowym tartym lub gotowanym często ieść radzę.

Wybór Leków.

Służą środki lekarskie, iako to: wyciągi z wołowego oka (*Extracta Taraxaci*), goryczki (*Gentiannae*), podróżnika (*cichorei*), np. wziąść którego z nich pół uncyi, rozpuścić w kwaterce wody czystéy, osłodzić do upodobania cukrem, miodem, sokiem lukrecyowym, i dodać iednę drachmę spirytusu eteryczno-siarczanego, zmięszać, i brać codzień po dwa razy, raz przed obiadem na godzin dwie, a drugi w 4. po nim, popiwszy wodą czystą, równie też same zioła wraz z ich korzeniami, świeże lepiéy służą, niż suszo-

suszone; wszelako i te mogą bydź użytemi opłókawszy dobrze wodą, wziąwszy ich po garści dobréy drobno posiekać, rosołu wołowego, nie tłustego, cieńkiego, lub z drobiu cielęciny, *np:* kwartę gotować do zostania połowy, przecedzić, dać się podstać, z tego rosołu rano zwolniwszy pić po filiżance co godzina, półtory, aż się ta ilość wypiie, po ostatniém wzięciu w godzinę można wypić kawy, któréy przepis przy dyecie téy konstytucyi podałem. Toż można zrobić i pigułki, wziąwszy którego z powyższych wyciągów, *np:* gummy ammoniackiéy lub gwaiaku drachm dwie, proszku rhabarbarowego drachmę iedną i tyleż solanu (*ammonii*) żelaznego (*ammonium muriaticum martiale*) kazać w aptece zrobić pigułki, ważące po trzy grana, posypać proszkiem tak zwanym nić potym (*Licopodium*) i brać z nich po 6, 8, dwa razy na dzień, z rana w godzin dwie po śniadaniu, a w cztery dobre po obiedzie. — W postępie czasu *np:* miesiąca 1. 2. przy braniu wyżéy podanych środków dodać można od waru mocnego następuiącego, wziąwszy kory wierzbowéy uncyą iednę, gotować w kwarcie wody czystéy do zostania się połowy, przecedzić, osłodzić czém

się podoba, dodać kropli 40 białych (*Spiritus atherico sulfuricus*) zmięszawszy, brać po łyzce od iedzenia na dobrą godzinę przed obiadem raz, a drugi w godzin 4, i w tenczas branie pigułek odłożyc do nocy, używszy ich w godzin dwie po lekkiey kolacyi. — Do smarowania żywota, kiedy tenże bywa twardy, co iest oznaką, że zawałki brzuszne (*glandulae mensenterii*) są zbyt rozszerzone, że się z tey przyczyny dostatecznie ścisnąć i stulic nie są w stanie, przez co ciecz pokarmowa (*chylus*) nie może bydź dostatecznie przygotowana, tak że się w nich wstrzymywać nieiaki czas musi. Smarowanie to składa się z oliwy lub oleiu lnianego świeżego łótów 2. 3. spirytusu, soli, ammoniaku ulotnego, wodnego, drachmów 2. 3. kamfory pół kwintli, wszystko zmięszawszy zatkać czopkiem dobrze flaszkę, aby nie wywietrzało; i tym rano i pod noc lekko wcierać w żywot, aby za każdym razem łyżeczka 1. 2. wsiąkła. Takoż i kąpiele brać należy raz dwa w tydzień, lub dzień przez dzień rozpuściwszy w wodzie ciepłey łótów 4. 5. mydła taflowego, albo też na iego mieysce popiołu z twardego drzewa wziąść łyżek *np:* 4. 5. do 6. zagotowa-

wszy w wodzie dać się ustać, przecedzić i wlać do wanny. — Można także i z wielkim skutkiem kąpiele robić w następuiący sposób: wziąść korzeni mydlniku (*radix scoponariace*) tatarowego (*Calami aromatici*) każdego po pół funta gotować w 2 lub 3 garcach wody mocno przez godzinę, dolewaiąc kiedy niekiedy wody wrzącey, po tym czasie odstawić od ognia, dodać macierzanki, szałwii i chmielu, lub w niedostatku ostatniego z ziół tych po garści trzy, przykryć dobrze toż naczynie, aby w nim do ostudzenia miernego mokły, przecedzić i do wody, w którey się ma kąpać, wlać, wszelako wody w wannie nie ma byc więcey iak poza pępek, sama zaś woda powinna bydź dobrze letnią, a w postępie czasu coraz chłodnieyszą, siedzenie w tey kąpieli ma bydź od pół godziny początkowo aż do 3 kwadransy, a daley i do godziny. — Użycie tych tu wyliczonych środków iako i kąpieli stosować się powinno do wieku, tak *np:* od 8, do 10, 12, 15, lat, rozpuszczeń wyciągowych wyżey podanych po sporey łyżce od kawy, do 2 aż do całey łyżki od iedzenia, a podwoić tęż ilość u starszych wiekiem. Służą takoż kąpiołki końcem zwiększenia po-

żywności ciałka, razy dwa, trzy na tydzień albo z mléka do którego połowy dolać można drugie moczenia znadmienionych ziół i korzeni, można téż kąpiołki robić i z serwatki, nóżek cielęcych, baranich.

Z opisu tych konstytucyów na wstępie tey części nadmienionych poznaliśmy, że każda z nich zawiera z samego które nosi nazwiska, zaród do tylu charakterystycznych przypadłości wróżących i wybuch chorób właściwych. Unikanie pierwszych a przynaymniéy nie tak częste napady stanowi nadewszystko dyeta, wybór zaś leków uśmierza takowe ściśle dochowuiąc zapobiegaią pomyślnie i ostatnim. Pracownik pisma tego miał to na celu, nie mógł ich nie zamieścić, a otwarty użytek czytelników przekona.

CZĄSTKA DRUGA.

O zwyczaynych wieku dziecinnego chorobach.

Choroby, które zwykły towarzyszyć dzieciom przy piersiach zostaią-

cym, lub też i w późnieyszych latach mogą bydź lekkie i nie nieznaczące, im dzieci z zdrowszych rodziców i w siły zamożnych są spłodzonemi, im mniéy w odchowie pierwiastkowém rozczulanemi zostaią, a mogą też i chorobom podlegać, im są slabszych rodziców dzieci, tym więcéy że z powszechnych prawideł organizmu są w tych czasach nayczulszemi i naydraźliwszemi, w czém się łatwo przekonać możemy przy nayinnieyszéy przyczynie, iż powstaią silne gorączki, a nawet i dość częste konwulsye. — Zaczniemy od naypospolitszéy choroby, to iest:

Wyrzynania się zębów.

W części pierwszéy tego pisma, Rozdziałku drugiego cząstce ósméy udowodnić staraliśmy się, że te przypadłości, iako to: ropienie powiek, czerwoność oczów, kaszle, biegunki, wymioty, gorączka, febra, nieraz aż do konwulsyów, które wyrzynaniu się zębów przypisywali, nie pochodzą z téy przyczyny, iako raczéy z usiłowań w rewolucyi będącéy fizycznéy natury, przez którą napastowane bywaią dzieci, i że ieszcze daléy rozpościeraią się

owe rewolucyyne usiłowania, a których skutki daią się widocznie przedstawiać, albo na wstrzymaniu wszystkich wypróżnień poza granice ciała oprócz urynki, a czasem teyże lub przy drugich towarzyszą wymioty, biegunki, kaszle, flegmy, w piersiach rzęzenie. — Przy pierwszych usiłowaniach daią się dostrzegać i wzruszenia nerwowe, iako to: lękania się, zrywania, drgania stawów, a nawet i konwulsye, które zwykły przystępować przy draźliwych i czułych dzieciach, a wstrzymane zaś takowe odbyty natury są skutkiem ściśnień spazmodycznych układu nerwów, który ma potężny wpływ na wszystkie odchodowe drogi.

W obu tych gatunkach rewolucyynych, wskazuie natura iuż nastąpić maiące od piersi odstawienie wydaiąc w swym dziele te narzędzia do przeżucia stalszych potraw służące, z któremi oswaiać się musi żołądek, od naymłodszych lat aż do postępu ich dalszego.

Całe zatém środki ratunku wspieraią się na podwóynych skutkowaniach, które od dwoiakiego rewolucyi stanu wyżéy wspomnionego, zastósowanemi bydź powinny, to iest albo na

poskromienia, i nieiako otrętwienia wzruszeń nerwowych, przy pomocy środków ułatwiaiących zwykłe odchody — Poznamy te pierwéy, iako potrzebuiące prędszego ratowania, niż drugie usiłowania, a które nie można początkowo wstrzymować, ale raczéy w pewnym biegu utrzymować, aby siły przy ich częstości i trawieniu nie wątlały.

Do pierwszych służą:

a. Enemki ułatwienia stolca zrządzaiące, iako to: z rumianku, slazu, ziela, serwatki, oleiu lnianego, masła słonego, kleiu z kaszy ięczmiennéy i te dawać nie w większéy ilości iak po filiżance na raz, a często podług potrzeby.

b. Okładania żywota ciepłym rumiankiem często czynić wypada.

c. Kąpiołki czynić po dwa lub trzy na dzień z wolnéy wody i mleka np. do dwóch części wody trzecią część mleka.

d. Gdyby przystąpić miały wzruszenia nerwowe, i popęd krwi do głowy, za uszami stawiać po parę piiawek, a na tych postawić massę z gorczycy Nro 18.

e. Robić kąpiołki z saméy czystéy letniéy wody, do któréy dodać pó

łóta potażu czystego, i te kąpiołki według potrzeby dwa, trzy razy na dzień użyć, iak długo w wodzie téy zechce zostawać dziecię.

f. Dobrze także służy po łyżce od kawy dawać często lub nie podług napadów nerwowych wzruszeń, następuiącéy mixturki: wziąść np: potażu czyszczowego np: 10 do 15 gran rozpuścić w wodzie czystéy, gdzie nie ma przekoplancy lub z kwiatu lipowego uncyów dwie, osłodziwszy dodać z ostrożnością kropli z opium cztery, zmięszać, dawać z téy mixturki co godzina, półtory, po parę łyżeczek od kawy na raz, iak pośpiesznieý lub opóźniono napadaią wzruszenia układu nerwów.—Można też i następuiące lekarstwa zrobić, wziąść szaleiu nasienia ważącego ziarek 10 z dwoma uncyami wody czystéy, w moździerzu iak naymieléy dolewaiąc iéy po trochu utłuc, przecedzić, cukrem osłodzić i także po łyżce od kawy lub dwie na raz dawać co godzina, półtory, stosownie do potrzeby, to iest do częstości tych lub owych wzruszeń nerwowych, o których się wyżéy nadmnieniło, albo wziąść 15 gran

magnezyi Angielskiéy, niedokwasu, zynku, (*zincum oxidatum*) ziarek 4, cukru ile się podoba, i dwie uncye wody, zmięszać i to czynić za każdą razą, ile się dawać będzie po sporéy łyżce od kawy, często lub rzadziéy podług potrzeby.

Przestroga.

W czasie tych wzruszeń przy wyrzynaniu się zębów, czyli to matka lub karmicielka iak naymniéy używać powinny miąs, rosoły zaś, kleie, kaszy, owoce, służyć powinny za posiłek aż do ich ustania, piwo zaś lekkie, woda czysta lub herbata z kwiatu lipowego za napóy. Można téż z nierównie wielkim skutkiem przez udział skuteczny dla dziecięcia w leczeniu, zrządzić, kiedy za napoy zwyczayny nie tęgie mleka z bani nasion ogórków, migdałów słodkich z dodatkiem małym czyszczonéy saletry zrobić, *n.p.* do butelki kwartowéy tych sztucznych mleków granów 20 teyże, a do tego nader spokoynie się zachować.

g. Skoro dziąsełka obrzmiałe bydź zaczynaią, radzę takowe po samym grzbiecie przy lekkim palca przycisku smarować razy kilka, umaczawszy go wprzód w miodzie czyszczoném lub syropku wiśniowym po razy kilka na dzień.

Do drugiego znowu przypadku służą śrzodki uśmierzaiące wymioty, te poniżéy niebędą przepomniane, iako i wstrzymuiące bieguńki, gdy i te towarzyszyć zwykły przy wyrzynaniu się zębów.

Wymioty te następuią, kiedy żołądek bywa czasem tak sympatycznie zdrażnionym przez wspólnictwo nerwów iego z dziąseł nerwami, że sam pokarm wyrzuca, tam więc o dawaniu lekarstw pomyśléć nie można, a cały ratunek spoczywa albo na powierzchownym ratunku, lub przez pokarm matki czyli karmicielki, iako i na dawaniu enemków. — Do okładania żywota może bydź użytą miętkiew ogrodowa, łączna, pieprzna, sucho iak materacyk przykładana, drobno wprzód posiekane, a ieżeli bydź może dozór, tam materacyki te skrapiać można winem cieplém, wódką, lub w winie maczać całe, wyzdżąwszy wprzód, ale nie trzeba im dać oziębnąć, coby mogło szko-

dzić dziecięciu, można także też materacyki nakrapiać wódką kamforową, albo kolońską, lub wziąść środek chleba pytlowego żytniego, garści dwie, trzy, miętkwi, piołunu, pokraianych drobno po garści dobréy, to wszystko zmięszać w rondelku z dodatkiem nieco wina czerwonego, rozgrawszy dobrze, aby gęste zostało, rozsmarować na chustę i na żywotek przyłożyć, opasawszy tenże ręcznikiem, lub powiiakiem, w godzin dwie można takowe okładanie po wierzchu ciepłém winem nakropić, co uczynic wypada aż do pożądanego skutku. Także dobrze służą dla karmiących osób herbata, skórki pomarańczowe, cytrynowe suszone i od bielu wprzód dobrze oczyszczone, drobno pokraiane, wziąwszy któréy z nich dobrą szczypkę, i moczyć w wrzącéy wodzie, można także mieć gotową Essencyą z pomarańczków niedoyrzałych, w ten sposób robioną: wziąść tych łótów 6 dobrze przetłuć, nalać wody półkwarty, a pół wódki iak naylepszéy, moczyć w cieple przez godzin 36. po czém wycisnąwszy dać się ustać, i od potrzeby w butelce przechowywać, ile że się długo bez zepsucia konserwuie, a z tey esencyi razy dwa, trzy, o któ-

rymkolwiek czasie po łyżce od iedzenia używać.

Zdarza się iednak dość często, że wstrzymuią dzieci pokarm, i nie po każdym ssaniu tenże oddaią, a takowe wymioty nie potrzebuią być wstrzymanemi, przeciwnie często i za każdym pokarmu ssaniem, że nadto żadnego nieutrzymuią zasilenia, wcześnie takowym nayskuteczniéy zaradzić można przez pokarm matki lub karmicielki, iakoż maią pić miękkiew miasto herbaty, często przez dzień po filiżance, lub dwie na raz, do któréy możnieysi dodać mogą kawałek cynamonu i razem z miękkwią moczyć dolewaiąc do nich wina francuzkiego łyżkę lub troszkę araku, rumu. Do iedzenia dla karmiących przeznaczaią się mięsa wołowe, drób, aby tylko nie tłuste, z ogrodowin zaś wystrzegać się powinny kapusty kwaśnéy i innych mniéy strawnych pokarmów.

Biegunki: Przy wyrzynaniu się zębów albo bywaią razem z wymiotami, lub i same, w ostatnim przypadku, karmiące osoby powinny zostać przy powyższéy dyecie, a do tego unikać sałaty, ogórków, buraków, zielenin, i pozostać tylko przy rosołach, kleiach, kaszach ięczmiennéy, owsianéy, orkiszowéy, ia-

iecznéy, naleśnikach i t. p. — Z napoiów, wystrzegać się maią piwa osobliwie młodego, woda zimna czysta, w któréy ma się nie długo moczyć grzanka z chleba żytniego dobrze przyrumieniona, pókąd taż iest gorąca, wrzucić, i aby w niéy przez chwilę mokła, po czém przecedzić i za napóy używać, lecz przestrzegam, aby latem nie wiele iéy robić, łatwo bowiem kiśnie, co może ssącemu biegunkę powiększyć i torsye zrządzić. — Równie za napóy przeznaczam wodę z ryżu, albo wziąść korzenia storczyka łyżeczek od kawy dwie, nalać półtory kwarty wody gotuiąc mięszać, aby się kwarta została, przecedzić, osłodzić, aby nie miodem *np:* sokiem lukrecyowym, lub też i samo przez się gotowane, pić za napóy ordynaryyny, a przy upartszych biegunkach dla miłości dziecięcia mniéy zważać na niesmak i wziąść proszku z kóry wirzby łoziny, lub pomarańczek niedoyrzałych co dwie godziny w wodzie na dobry koniec noża, gdzieby trudność zachodziła w utłuczeniu téy kory, można z niéy odwar robić *np:* wziąść teyże ususzonéy łyżek dwie na kwaterkę wody, zagotować razy kilka przecedzić, osłodzić cukrem, po stołowéy

łyżce co parę godzin zażywać popiwszy wodę.

Gdzie wymioty, iak się iuż namieniło, nie bywaią tak częste, ale za to częstsze i obfitsze laxowania, przy których odchodzi kley z kiszek, przez co dostaią silnieyszych bólów, częstego chcenia (*tenesmus*) co dzieci do płaczów zniewala, i temu zaradzić wcześnie wypada, takoż następuiący proszek zalecam, wziąść rakowych oczków na proszek miałko utłuczonych, cukru i gumy arabskiéy każdego po drachmie iednéy, na cukier wpuścić kropli 4. 3. oleyku, z miękkwi pieprznéy lub ogrodowéy dobrze zmięszawszy dawać 3 lub 4 razy dniem na koniec dobry noża, rozrobiwszy w pokarmie, i piersiami dać popić. — Pozostaie ieszcze ieden środek w dawaniu enemków: te robić można z kleiu krochmalowego wziąwszy gęstego łyżkę stołową, rozrzedzić w pół filiżanki wody letniéy, zmięszawszy tak małe a niewiększe dawać enemki raz lub dwa dnięm, przy upartszych zaś biegunkach, do tychże enemków dodać można proszku, kurzego ziela, (*tormentilla*) np: ziarek 15 do 20 alboli też wziąść kory, wiérzby, łoziny, (*salix pentandra*) łyżkę od iedzenia, głowek maku wraz z makiem 2. 3. te pognieść

gotować z kwartą wody dobrze, aby się połowa została, przecedziwszy, na dwie enemki rozdzielić, i do każdéy dodać kleiu z krochmalu łyżkę od iedzenia. Jeszcze tu dodać muszę i inne enemki, które szczególniéy służą przy wzruszeniach nerwowych, o których mówiłem przy usiłowaniach rewolucyynych natury przedstawiaiących się w zrywaniach, lękaniach się a nawet i konwulsyach, że na poskromnienie ich służą albo kozłek (*radix valeriana*) drobno pokraiany *np:* pół łóta nalać na niego filiżankę wody wrzącéy, przykryć dobrze i moczyć do przestygnienia, przecedzić i dać na raz enemkę, alboli też do odwaru z rumianku pół filiżanki wsypać tegoż korzenia na proszek utłuczonego 10 ziarek, i na tenże zamiar przeznaczyć. — Enemki te stosownie do częstych napadów wzruszeń nerwowych, dawać można w tey a nie większéy ilości 2, 3 lub 4 razy na dzień. Te są środki, które z ciągłych doświadczeń podałem, w reszcie wezwanie znawcy zastrzegam, w przypadkach upartych gdy tymczasem wielce się zyskuie, że do dalszego złego a przynaymniey naygorszego nie dopuszczą środki tu podane.

CZĄSTKA TRZECIA.

O Kaszlu i iego różnicach.

Kaszel czyli wzruszenia silne piersi, przez które usiłuie natura pozbyć się szkodliwości drażniących też organa, lubo ma rzadko swą w nich przyczynę, iak daleko częściéy bywa znamionem drażnień odległych od nich, wszelako wspólnictwie z piersiami zostaiących części, iak zwykł towarzyszyć febrom wyrzutowym, iako to: odrze, szkarlatynie, a nie wdaiąc się w różność nazwisk, które otrzymuie albo od swych przyczyn i mieysc, nawet od których pochodzą skutki drażnień do płuc, staniemy tylko, co może dla nas w krótkości bydź użytecznego.

Za nim dla styczności materyi o różnicach kaszlów towarzyszących starszemu nawet wiekowi, niżéy mówić się będzie, dla porządku poprzedziemy kaszel, o którym tu iest mowa: iest on tylko znamionem peryodu wyrzynania się zębów, iakoż zwykł niektóre z dzieci napastować, nieraz silnie dręczyć, trwać, zupełnie ustawać, i znowu przy późnieyszém się zębów wyrzynaniu powracać. — Ten kaszlu gatunek znacznie się zwykł powiększać,

kszać, kiedy niebaczne karmicielki w czasach mrozów przychodząc, znów dopuszczaią ssać dzieciom, nie ogrzawszy wprzódy piersi, lub kiedy nogi zamaczywaią. Przyczyny takowe nie wymownie w każdym czasie, tym bardziéy w czasie wyrzynania się zębów powiększać zwykły ten kaszel, a nawet i kataryczny dziecinny. Przestroga ta służyć powinna dla karmiących, aby się niemowlętom do silnieyszych kaszlów nieprzykładały, nie potrzebuie on też użycia innych środków doradczych, prócz kąpiołek codziennych, wszelako i te z ostrożnościami czynione bydź powinny, to iest, aby dzieci po nich nie zaziębić, i aby nie w innéy iak dobrze zleconéy wodzie kąpać. — Lecz dość często przystępuie w tym peryodzie mocne, głośne flegmy rzężenie, a to narusza wolne tchnienia i oddychania, nieraz i obawę uduszenia sprawuiące. — Wskazania ku temu wraz zażyciem środków są następuiące. — Aby ile możności zgęsłą flegmę rozrzedzić, i takowę przez wymioty z piersi, kanału oddechowego, a nawet i z żołądka wyprowadzić. — Na dopełnienie tych wskazań, następuiący proszek umieszczam. — Wziąść

cukru twardego drachmów dwie, węglanu ammonii (*ammonium carbonicum*) ziarek 10, proszku ipekakuany ziarek 4. do 6. Zmięszać razem, i w naczyniu dobrze zatkaném chować. Z niego dawać na mały koniec noża w łyżce pokarmu zmięszawszy, pokarmem dać popić, lub osłodzonemi kwiatkami, dziewanny, lipowego. — Branie proszku tego powtarzać w miarę potrzeby i skutku, to iest: ieżeli wzięty raz, dwa lub i więcéy, co półtory, dwie godziny, gdyby mocno rzęziła flegma i przystępowały lekkie womity, późniéy dawanie iego na rozrzedzenie flegmy będzie dostateczne po razy dwa dniem, raz z rana, a drugi od południa, pokąd tylko toż rzężenie nie sfolguie. Na przypadek znowu, ieżeliby powyższa proszku tego ilość nie miała do wzbudzania wymiotów bydź dostateczną, podwoić ią naraz radzę, co gdy skutek otrzyma, powrócić do dawania téy ilości, iaka się wyżéy podała końcem flegmy rozrzedzenia, a ieżeliby w dni 2. 3. toż rzężenie mocnieysze miało przystąpić, znowu na zrządzenie womitów zwiększyć ilość tego proszku. — To tedy iest całe postępowanie przy kaszlu towarzyszącym wyrzynaniu się zębów, z

drym zaś skutkiem służy w pomoc przybrać i osoby karmiące, a te oprócz powyższéy przestrogi dla nich umieszczonéy a nawet i dyety, mogą po razy 2. 3. dniem po szklance zimnéy wody pić, i niebawnie dać dziecięciu ssać, przez ten środek znacznie się nowe flegmy zgromadzenie zmnieyszy, i służy nieiako do wzmocnienia płucek dziecinnych, wszakże powtórzywszy zrządzenie wymiotów w potrzebie razy 2. 3. lub i więcéy przystąpić można do wody téy picia, i w tenczas przekonać się można o iego pomyślném skutkowaniu.

O Kaszlu tak zwanym Spazmodycznym.

Lubo i ten kaszel może napastować dzieci przy piersiach zostaiące, wszelako daleko rzadziéy, różnić się zwykł od innych kaszlów przez następne opisanie, częstokroć epidemicznie panuie, więcéy daleko dzieci, wiek młody, niż starszych napada, że nawet stać się może udziałem zarazy. — Przy tym gatunku kaszlu uważamy trzy przedziały.

Pierwszy z nich zarazy, — drugi samey choroby, — trzeci pogorszenia. Poznamy te przedziały obszerniéy z samych znamion, tu tylko nadmieniam, że przebieg iego (*decursus*) bywa różnym, wszelako przedstawuie się w tychże samych przedziałach.

Pierwszy Przedział.

Chorzy powszechnie narzekaią na utratę apetytu, na ziinno, gorąco, i słabości; dostaią powszechnie zwykłych znamion katarycznych, iako to: płynień z oczów, zatkania w nosie, kaszlu przy którym flegma gęsta odchodzi, głowy bólów, gardla, chrapowatości głosu, i te znamiona zwykły nawet przedstawiać się przy wyrzucie odry, ieżeli właśnie w czasie tey choroby ona panuie, obawa iest daleko większa. — Wszystkie zaś znamiona trwać zwykły 8. do 14. dni, niekiedy i dłużéy. — Kaszel ten więcéy napada w nocy.

Drugi Przedział.

W nim to dopiero istotny kaszel powstaie, a pierwszy iego napad bywa nocną porą lub też i po iedzeniu; daię się w tym napadzie rozpoznawać przez szczególny krzyk, któren od nowych napadów bywa przerywanym, pokąd z naywiększém usiłowaniem nieco flegmy nie odeydzie, lub wymioty nie przystąpią. — Tchnienie iest okropne i prawie duszące, ledwie się do uduszenia nie zbliża. — Tchnienie zaś i odetchnienie nad spodziewanie iest szybkie, twarz obrzmiewa, staie się czerwoną, brunatną, sinieią wargi i paznokcie, powieki nabiegaią, łzy obficie się leią, a oczy iakoby z swoiéy kolei ustąpić miały; uderza silnie serce, chwieią się nogi, całe ciało dziecięcia drży, i właśnie potnieie z boiaźni uduszenie; niektóre znowu nóżkami tupią, alboli też od mgłości upadaią; drugie znowu dzieci z boiaźni szybko po izbie biegaią, dla złapania powietrza, chwyta się rzeczy, niekiedy krew z nosa i ust wydobywa się, a nieraz i z odkaszliwaniem się pokazuie. — Przy tych okropnych znamionach drugiego peryodu, bliska iest zaduszenia obawa, które wszelako rzadko przystępuie. — Po tak silném wzruszeniu niewymownie dzieci słabieią, i zaledwie po kilku minutach do siebie przychodzą, odbywszy paro-

xyzm kaszlu dwie, trzy do czterech minut trwaiący, i w nim iadła i picia przez wymioty oddaią, a to przestawszy, doznaią niedosytniego głodu, wszelako mało co ieść mogą. — Napad tych paroxyzmów bywa nieregularny, nieraz po 2. 3. godzinach lub czasem i dłużéy daie biednym wypoczywać, napada nawet więcéy w nocy iak w dzień, w którym to czasie obfitemi potami są zalane. — Każde obfite iedzenie, zimne picie, zaziębienie, gniew, kichanie lub smiech, nowy napad kaszlu sprowadzaią, a przed nim na pół godziny dzieci niespokoynemi bywaią, doznaiąc ziębu nóg, niektóre z nich mocno kichaią, niektóre znowu przed paroxyzmem doznaią gniecenia w żołądku, a nawet od niego do piersi aż uczuwaią nieiako drapania a w krtani łechtania.

Opisane tu znamiona prawdziwego kokluszu trwaią 3. do 4. tygodni, potym łatwieysze wyrzuty flegmy przystępuią, i sam nawet kaszlu paroxyzm daleko wolnieyszym bywa, nie tak często womituią, tchnienia niebywaią gwiżdżące i ton pieiący ustaie, a nawet i nowe kaszlu napady wraz się opóźniaią, że ich tylko kilka odbywaią w czasie 24. godzin codzień, zaś w nocy

spokoynemi bywaią, przy tym więc Symptomie choroba ta przezwyciężoną się staie.

Trzeci Przedział.

Nie zawsze to złe odbiera tak pomyślny wychód. — Nieraz wszystkie przypadłości pogorszaią się, przystępuią nieugaszone pragnienia, gorączka, zimno, opadanie z sił, utrata całkowita apetytu, wstrzymanie stolca, lub biegunka. — Napada kaszel w swéy okropności, szczególniéy z konwulsyami, tchnienie krótkie, zaduszenie, członki ziębnieią, i chorzy tak okropnie ukończaią swe życie, a ieżeli które z dzieci wytrzymuią te peryody, są wystawieni na suchoty i wyniszczenia ciała, co tém pewniéy następuią, kiedy silny ratunek przy nim i po nim zaniedbanym bywa.

Przepowiedzenia.

Bywaią dwoiakie, pomyślne i niepomyślne. — Pomyślne, kiedy przy ukończaiącéy się chorobie nie tak często paroxyzmy napadaią, i te coraz rzadkie, a do tego łagodnieysze odby-

waią się, kiedy wyrzuty lekkie następuią, kiedy się paroxyzmy przez wymioty kończą, kiedy zasilać się pragną, kiedy po odbytych paroxyzmach dzieci bywaią dość wesołemi. sen spokoyny, bez ciężkiego tchnienia, a gdyby też i bywały te paroxyzmy, ale nię tak częste, policzyć ie można do dobrych przepowiedzeń, równie iak krwi mierne z nosa płynienie, lub kiedy wszędzie zawilgotnioną bywa skóra, a członki równie ciepłe, stolec nieco wolny.

Niepomyślne — Kiedy ten kaszel napada dzieci wielką chorobę i Angielską cierpiące, dzieci słabe, maiące rodziców do suchot skłonnych, kiedy wyrzuty flegmy albo szczupłe albo obfite bywaią, kiedy iuż poprzedniczo krótkiego tchu doznawały, obfitych krwi z nosa płynień, słabych rodziców dzieci im głośnieysze bywa tchnienie, kiedy wymioty i wyrzut flegmy nie przystępuią łatwo, wtenczas płuc zapalenie przystąpić może; kiedy się do tego kaszlu przyłączaią odra, szkarlatyna, ospa, lub przy wyrzynaniu się zębów, chociaż ten kaszel zwykł takowe przyśpieszać.

Staranie około chorych.

Małe dzieci za każdym paroxyzmem podnosić trzeba. Jeżeliby paroxyzm obawę uduszenia nabawiał, za plecy lekko niby wzruszaiąc uderzać, w oliwie lub oleyku migdałowym umaczaną chustką obwinięty palec lub pióro w usta dla zrządzenia wymiotów wkładać. Ściśle zachowana dyeta iest półleczeniem. — Dla tego iak długo trwa ten kaszel, żadnych mięs ani ryb dostać do iedzenia nie maią, toż samo się ma rozumieć o ciastach tłustych, nie potrzeba nawet dawać tłusto, chociaż dozwolonych pokarmów, iakoż popełniony błąd w dyecie polepszoną iuż chorobę mocno pogorsza, lub kiedy ustąie, na nowo w swey srogości powraca, a co liczne ztwierdzaią doświadczenia. — Przy piersiach nawet ieszcze zostaiące dzieci, niepowinny bydź często, a tym bardziey do woli karmionemi, ogólnie wszystkim dzieciom nie dać razem wiele pokarmów, starszym lekkie pokarmy i to miernie udzielane służą, iako to: szpinak, marchew, pasternak, owoce, ryż, kaszy owsiane i ięczmienne. — Do tego często pić maią, a tu służą kwaskowey natury napoie, iako to:

woda z miodem czyszczonym octem winnym do miłéy kwaskowatości zaprawna, odwar z korzeni pyrzu, kléy z kaszy ięczmiennéy, ale nigdy zimno, tylko letnio dla niepogorszenia kaszlu, równie od zaziębienia ochraniać dzieci potrzeba, wszelako nie należy ich zagorąco trzymać, szkodzą zatym pościel pierzowa, odzież futrzana, czapki barankami lub inném futrem podszyte, przestrzegać, aby dzieci zapoconych z pościeli nie wyymować, kiedy w izbie chłodno bywa, przepoconą zaś koszulkę zrzuciwszy, natychmiast dobrze ogrzaną odmienić, równie być bacznym, aby się dzieci we śnie nie odkrywały, także przestrzegać, aby nogi ciepło utrzymywać, a latem przy czystém powietrzu wynosić z izby, — zalecam nadto, ieżeli bydź może odmienić mieszkanie, np. z miasta na wieś, aby tylko nie w zimne słotne wietrzne czasy.

Kaszel ten zwykł nieraz panować epidemicznie, przenosić się nawet z iednego do drugiego kraiu, nieraz tak ziadliwie panuie, że znaczna część dzieci pada śmierci ofiarą. — Jakoż w Szwecyi r. 1755. — 5832. dzieci przez srogość iego życie utraciły, — napada od roku do 2. i starsze, przecie sta-

rym przepuszcza. — Zaraza iego bywa ulotna, że nie raz dosyć iest być tylko w domu chorego. — A Rozensteyn utrzymuie, że się nawet sukniami razić można. — Tak zaś bywa upartym, że przez przeciąg miesięcy dręczy, nie można się zatym dziwić, że obok nayskutecznieyszych leków wyboru, polepszenie nader powolnie idzie. — Dla tego to Sydenham i Werlhoff, oba sławni w świecie Lekarze, nader roztropnie utrzymywali niepodobieństwo, tenże kaszel w przeciągu czterech niedziel uleczyć. — Powszechny iego przebieg trwa blisko trzy mieciące, ustaie, zostawuiąc po sobie zwyczayny kaszel.

Leczenie iego.

Podawszy rzetelny opis kaszlu tego, iego przedziały przepowiedzenia, dyety, starania około chorych i dostrzeżenia, podać teraz wypada domowy sposób iego leczenia. — Tu tylko na wstępie nadmienić muszę, że nie ma prawie żadnéy choroby, w któréyby użycie częste leków wymioty sprawuiących, tak dzielnie iak przy nim służyło. — Dla tego rodzice dzieciom

co trzeci lub czwarty dzień w roku lub dwóch dawać po trzy lub cztery ziarka pieprzu proszku z korzenia Ipekakuany, starszym dwa razy tyle, w pokarmie przy piersiach będących, dobrze także służy proszek przy kaszlu towarzyszącym wyrzynaniu się zębów podany; starszym zaś w łyżeczce od kawy osłodzonéy herbaty lub letniéy wody, nie ma tu potrzeby obowiązać się, chociażby i po razy kilka za iednem proszku użyciem womitowały, za to można dniem spóźnić wzięcie drugiego proszku — w dni znowu wolne od brania wymiotów, dawać nakoniec noża 2. 3. lub 4. razy przez dzień następuiącego proszku. Wziąść fiiałkowego korzenia, magnezyi Angielskiéy, cukru, każdego po dwie drachmy, kermesu mineralnego ośm ziarek i tyleż szafranu bardzo miałko utartego, zmięszać to wszystko i dawać dniem przy piersiach dzieciom na mały koniec noża w pokarmie, starszym dwa razy tyle, powiększać można, po dwu lub trzydniowém dawaniu, ieżeli będą przy iego użyciu womitować, co gdyby nastąpiło, wtenczas przy początkowéy dozie proszku, tak pozostać należy. Dnia znowu 4. lub 5go ponowić proszek z Ipekakuany.

Nóżki często w wolnéy wodzie moczyć, a dzieci młodsze po razy dwa na dzień w ciepłéy wodzie kąpać, które były przyzwyczaione do zimnych ciałek obmyciów, na nowo do ich użytku powrócić, lecz zaraz dobrze ciałko osuszywszy w wygrzaną pościołkę włożyc, dawszy im dziewanny kwiatu ciepło się napić, żeby tak przynaymniéy dobrą godzinę w pościeli leżały. — Można robić wcierania na piersi moczeniem z gorczycy z octem, i też po kika razy na dzień powtarzać, aby w tém mieyscu ciało ciągle czerwonę utrzymywać, wszelako brodawki pominąć należy, bywa dość częso, że się krosty iątrzące na tém mieyscu okazuią, przy tém octem nacieraniu. takowe znowu pomiiać wypada, a wolne od ich mieysca nacierać. —

Nie zapominać o wolnego stołeczka utrzymowaniu, do czego pomagaią dawania enemków wyżéy wspomnianych, aby nie w czasie, kiedy dzieci zapocone bywaią. — Z niemałym także skutkiem służy smoła, w wielkości dwuzłotówki lub nieco większéy, pomiędzy łopatki na płótno smarowana, i tę przyłożyć, odświeżaiąc co 3. lub 4. dni raz.

Bywa nadto, kaszel przy kataryeznych wyrzutowych i zapalnych febrach, lecz że te są tylko towarzyszkami tych chorób, a leczenie ich stosuie się do natur chorób, na swém mieyscu ku temu podane zostaną środki. — Jeden tu ieszcze gatunek umieszczam

Kaszel Żołądkowy.

Ten się szczególnie poznaie po utracie apetytu, po nudnościach, gnieceniu żołądka, zwłaszcza po iedzeniu, a nieraz i wymioty następuią. — Kaszle takowe nie przepuszczaią starym i młodym, tu lekkie wymioty służą z proszku Ipekakuany, ieżeli przy piersiach, w powyższéy dozie od 8. do 10. i 12. ziarek w latach 8. 10. i t. d. a po nich dawać im potrzeba wzmacniaiące żołądek leki, iakiemi są nalania pomarańczków niedoyrzałych, i te są dostateczne do iego zniesienia, ale przy ich użytku powyżéy nadmienionych pokarmów wystrzegać się maią czas nieiaki, iako to: niestrawnych, tłustych, mącznych, ciast i t. d.

O Bólach Głowy.

Boleści te u dzieci i młodych nayczęściey pochodzą z przeładowania żołądka, gdzie nie ma nad niem przyzwoitego dozoru, a może też i pochodzić z potraw użytku przechodzących siłę żołądka do ich strawienia potrzebną, iako też i odbytności robaków, o których się iednak pewności iak odeyściu dobrowolnem tychże, naylepiéy się przekonywamy, inne bowiem oznaki, iako to: ckliwości, śliny, obfite wodniste, utrata apetytu, czasem wymioty, bladość twarzy, słabość często napastuiąca, nie zawsze o ich przytomności zapewniaią. — Bywaią nadto tak przykre cierpienia w skutku zaziębień głowy i nóg, a nieco rzadkiéy od krwi napływu, do niéy i wtenczas zwykł towarzyszyć szum, pisk w uszach, a czasem i zawroty głowy, czerwoność twarzy, i oczów zapalenie.

Co do pierwszéy przyczyny, to iest z przeładowania i niestrawności, niezwłocznie dać na wymioty, np. Ipekakuana w proszku po 4. 6. do 10. ziarek od 3. do 6. lat, po wymiotach wypada w ścisłéy dyecie zachować dzieci dni kilka, a dopiero do zwykłego potraw użytku powracać, wszelako

nie dopuszczać ich do sytości używać. Wskazanie to na wymioty niezawadzi choćby i w dni kilka po popełnionym w dyecie błędzie powtórzyć, wszakże wsteczne w żołądku wzruszenia zwykły uwalniać tenże z zamuleń flegmistych, a które takoż do tego bólu być mogą przyczynami, zawsze iednak pomyślnieyszy sprawia skutek, kiedy prędzéy przedsięwziętemi zostaną. — Jeżeli znowu tenże ból bywa skutkiem z zaziębienia saméy głowy lub nóg, uważać go należy za reumatyczne cierpienie, nóg moczenie pod noc z dodatkiem soli i gorczycy całéy po łyżce lub dwie do wody wrzącéy, w któréy się ma nogi moczyć, po czém roztworzyć wodą zimną i tak od pół godziny do trzech kwadransy co dzień raz rano drugi pod noc powtarzać, aby tylko po nich zaziębienie tych części ciała nie nastąpiło, dać im miasto herbaty kwiat bzowy, dla starszych i powidła bzowe *np:* pół łyżki lub i całą rozpuściwszy w wodzie czystéy *np:* kwaterce, osłodzić i dawać po łyżce od iedzenia co parę godzin, żeby lekkie poty nastąpiły, w miarę zaś silnieyszych głowy bólów położyć Synopizma na karku, rękach, łytkach, na prze-

przemian, których robienie umieszczone iest przy przepisach lekarstw Nr. 18. Na głowę przykładać materacyki z brzozowego kwiatu, rumianku na w pół zmięszane i drobno pokraiane. — Co znowu się dotyczy od napływu krwi do głowy, które bydź może skutkiem upadnienia lub wystawienia głowy na gorącość słoneczną. Na tę znowu przyczynę służą okładania głowy Nr. 20. to w chłodném mieyscu powinno bydź utrzymywane, maczać w nim chusty w czworo złożone i dobrze wyżdżąwszy często okładać, aby głowa ciągle chłodu doznawała, z pod któréy poduszki z pierzem wyiąć potrzeba, i lepiéy albo włosem lub sianem wypchane podłożyć, do tego głowa wysoko leżeć powinna.

Do tych środków w pomoc przybrać przyłożenie Synopizmów na łytkach, Nr. 18. nóg moczenia w wodzie, iak się wyżéy podało, a gdyby potrzeba było za uszami po kilka piiawek przystawić i krwi sączenie pół godziny po ich odpadnieniu utrzymywać. — Z leków brać kamień winny na wpół z cukrem zmięszany i na proszek starty co dwie godziny po sporéy łyżeczce od kawy z wodą, i wodą popić,

lub kremortartary wziąwszy pół łyżki do kwarty wody gotować do zostania się pół kwarty, po ustaniu się zlać, cukrem osłodzić, miasto lemoniady w braku cytryn używać, lub też kremortartary z boraxem preparowany *(tartarus boraxatus)* albo sól istotną z kremortartary *(sal epensentiale tartari)* dla kwaskowatości wody wsypać, cukrem osłodzić, albo powyższe mleka sztucznie z migdałów, z nasion bani i ogórków, z dodatkiem saletry, albo owoce kwaśnéy natury, iako to: syrop kwaśnicy, lub suszoną kwasnicę w wodzie gotować, sok z téyże wyciśniony do wody: wszelako przy tych środkach użyciu, nie zapominać o utrzymaniu stolca wolnego, na ten znowu zamiar, można użyć soli Glaubera, np. łótów dwa rozpuścić w kwaterce wody dobrze zleconéy, i z tego dawać po łyżce od iedzenia lub dla starszych, po dwie, co parę godzin, pokąd wolnych kilka stolców nie nastąpi. — Znowu bywaią bóle głowy przy bytności robaków, a tu znowu w pomoc przybrać lekarstwo, które niżéy przy robakach zaleciłem, równie i ból głowy zwykł towarzyszyć wyrzutowym febrom, nawet przed nastąpić mianemi wyrzutami, iako to:

w odrze, szkarlatynie, i znowu w gorączkowych febrach, iako to: przy zapaleniach żołądka, kiszek, płuc i t. p. takoż towarzyszy przy reumatyczney febrze, lecz o tych głowy bólach iako Symptomatach chorób, przy których się one zwykły przyłączać, przy udzieleniu rady na te choroby obszerniéy się mówić będzie.

O Biegunkach i Dyssenteryach.

Pierwsze i drugie nie przepuszczaią żadnemu wiekowi, nieraz panować zwykły Epidemicznie, to iest powszechnie, lub tylko Endemicznie, czyli w pewnym tylko obszernieyszym lub pomnieyszym okręgu, a drugie zaś opatrzone są pierwiastkami zarazy uczestnictwo maiącemi. Że zaś wiek dziecinny nierównie iest drażliwszym, czulszym, stąd też podlegaią nader łatwo tak przy piersiach, iako i od nich odstawione dzieci, a przy zaniedbanym początkowym ratunku, na licznieysze daleko szkodliwości wystawionemi bywaią, i które same sobie dość często dobrowolnie lub mimowolnie przysposabiaią; nie wychodząc iednak z porządku, staniemy przy wieku dziecinnym

zacząwszy od dzieci piersiami ieszcze żywionych, aż do wieku 6. 8. 12. 16. a późnieyszy zaś przy chorobach przypadkowych, niekiedy i panuiących, przepomnianym nie będzie, zaczniemy więc

O Biegunkach

Towarzyszących przy wyrzynaniu się zębów, na które przy téy materyi wyżéy podałem doradcze środki, do których się odwołuię, zwłaszcza dla dzieci przy piersiach będących, aż do lat dwóch, daléy, gdzie iuż wypada nie tylko mocnieyszych, ale i większéy ilości leków w pomoc wezwać. — Lecz te wszystkie zawsze się stosować powinny do przyczyn, które też biegunki zrządzały, a środki takowe skutecznieyszemi się okażą, im prędzey i pośpieszniéy przeciw usunięciu przyczyn działać będą. Przeydziemy nayposPolitsze, i przy każdéy z nich wskażemy potrzebne rady.

a) Wszcząc się mogą przez niestrawność, albo z nadużytku potraw, iako to: latem owoców niedoyrzałych, potraw kwaśnych, przy użyciu mlecznych, tłustych, a po nich zaraz picia i t. p. albolitéż

chociaż i przy szczupłym użytku potraw przechodzących siły żołądka do ich strawienia. — W obu tych przypadkach śpiesznie dać radzę dozę z proszku Ipekakuany, rachuią na każden rok od 2. do 3. ziarek w łyżce wody, i wodą zimną popić, iak przystąpią nudności, wodę ciepłą pić, aby ułatwić wymioty. Można nawet z dobrym skutkiem tenże dać zażyć proszek chociaż i późniéy, a to dla uczynienia wstecznego ruchu żołądka i kiszek, dopiero krople rhabarbarowe z wodą lub winem robione, których przepis w apteczce domowéy umieszczony zostanie, samych przez się co do wieku po łyżce od kawy do dwóch, a popić z miętkwi herbatą, biorąc po 5. razy na dzień, lub sam proszek rhabarbarowy, np. od gran 6. do 15. rano nadczczo w łyżce wody zimnéy i takoż popić herbatą z miętkwi. Równie służy odwar iagód czarnych, odwar krzyżownicy gorzkiéy z korzeniem kalmusowym, np. każdego z nich po łócie iednym, a dla starszych po dwa, gotować w pół kwarcie wody do zostania się połowy, prze-

cedzić, dolać spiritusu nitri dulcis kropli 30. i brać co trzy godziny po łyżce, iednak przy braniu tych lekarstw potrzeba kilka dni ścisłą zachować dyetę, nie ieść nic tłustego, więcey pieczonego niż gotowanego, wszelako wieprzowin, gęsi, kaczek wcale nie używać, iarzyn żadnych, rosoł nawet tłustym być nie powinien, a nawet i gorący, tylko przestudzony, z kaszami kléy maiącemi.

b) Także pochodzić mogą od zaziębienia, wtenczas użyć można ziół lekki pot sprawuiących, iako to: rumianku, melissy, miętkwi, iak herbaty, w pomoc przybrać i ciepłe kąpiele, których brać można raz lub dwa na dzień, smarować całe ciałko wodką kamforową, i nie dać się dzieciom na nowo zaziębiać, wreszcie i tu zaraz z początku użyć można proszku z ipekakuany rano naraz, iak się wyżéy namieniło, nie dla przyczyny wyprowadzenia iakowych z żołądka i kiszek nieczystości, lecz dla zdziałania powszechnego wzruszenia aż do naczyń parniących skóry, co ułatwi powrót potów przez zaziębienie tego organu

wstrzymanych. — Przy tych środkach nadewszystko na przyczyny usunięcia działaiących uważać się ma: można w pomoc przybrać powyższe lekarstwa, iako i dyety wzwyż położoney zachowanie, a to dla prędszego biegunek utamowania, i gdy te trwaiąc, niezmiernie osłabiaią cały mechanizm trawności, niszczy odżywienie całego ciałka, osłabiaią organizm, i siły iego nadwerężaią, do opuchlin, obrzmienia nóg, twarzy, rąk, a w końcu i do zupełnego wyniszczenia doprowadzaią.

c) Na wzbudzenie przeziewu skóry i samych nawet potów, z wielkim skutkiem służy moczenie kozłku, w sposób następuiący robione. — Wziąść korzonków tych np. pół łóta, od 3. do 6. lat: a dla starszych do łóta i półtora, nalać wody wrzącey pół kwaterki, naczynie dobrze przykryć, aby tak mokł do przestygnienia, przecedzić, cukrem osłodzić, dodać spiritusu nitri dulcis, albo likwor anodini kropli 20. 30. i z tego co dwie lub trzy godziny dawać, młodszym po pół, starszym po całéy łyżce od iedzenia, pokąd po-

ty nie nastąpią, i te utrzymywać wypada, wszelako zostawić potrzeba do wolnego natury działania; niewypada więc pościelami otulać, tłoczyć, przez co chorzy bardziéy słabieią. — Ustawanie z téy przyczyny pochodzącéy biegunki, skaznie coraz późnieysze tegoż moczenia branie np. dwa lub trzy razy tylko na dzień, iakoż za wymuszone poty przez ogrzewania pościałek, nadto organ skóry rozczulaiąc, a to czyniąc, usposabiaią tenże do nader łatwego powtórnego zaziębienia; przez co znowu albo powrótowi do téyże biegunki, lub nabywaniu reumatycznych cierpień, otwieramy drogę. — Poprzedzać nadto zwykły biegunki febry wyrzutowe, iako to: odry, szkarlatyny, fryzlów białych lub czerwonych *(purpura alba, rubra)*, lub też i w czasie samych wyrzutów: takowe znowu biegunki uważać należy za Symptomatyczne, i nader szybko iak skutecznie takowym zaradzać wypada. — W takowych więc wypadkach użyć radzę ciepłych a nawet i nieco cieplejszych iak zwykle kąpiołek, i te dwa lub

trzy razy na dzień powtarzać, pokąd wstąpione na wewnątrz nie wystąpią wyrzuty. — Do tego można użyć nacierań całego ciała, albo flanelą lub chustą dobrze wprzód kamforą natartą, albo przykładać na rękach i łydkach Synopizma Nr. 18. wizykatoryc, a wreszcie używać leków, które przy zaziębieniu i z téy przyczyny powstały biegunki, za pożyteczne umieściłem.

d) Bywaią znowu i biegunki powszechne maiące swe przyczyny w niedościgłéy powietrza szkodliwéy własności, lub na przemiennych a dość szybko po sobie następuiących powietrza odmianach, iako to: po gorącach i upałach, zimnie po suchych dniach ciągłych ulewach lub naprzeciwnie. — Przy takowych biegunkach naywięcéy działać potrzeba na organ skóry, i iego czynności, poniekąd przez te wpływy uszkodzone, wzbudzić i utrzymywać. Na ten zamiar służą lekkie przeziewy, zrządzaiące środki iakie się powyżéy umieściły przy biegunkach z zaziębień pochodzących, także i branie powyżéy zaleconego proszku z ipe-

kakuany, nacierania suche flanelą, chustą, całego ciała rano i w noc: melissy, miętkwi, iak herbatę używać z dodatkiem araku w małéy części, lub wina po razy kilka przez dzień pić, osobliwie zaś pod noc cieplo. — Znowu bywaią:

c) Biegunki żółciané natury, zwłaszcza przy silnych upałach, znowu poznawać się zwykły z utraty apetytu, ckliwości, smaku gorszkawego w ustach przy używawaniu napoiów, pokarmów, tu znowu służy zalecony proszek z ipekakuany raz, a przy upartości w dni 4. 5. i drugi raz powtórzony. — Przy tym gatunku biegunki owoce doyrzałe używać radzę, i te, aby tylko w miarę iedzonemi były, a do tego obierane, dobrze pożute, dziwnie służą, mniéy się tu o nie obawiać potrzeba, iakoby też miały biegunków trwanie, lub ich zrządzeniu dopomagać, uczyły i uczą doświadczenia, że przy obfitych owoców urodzaiach, albo bywaią w leczeniu łatwe, mniéy lub wcale nie napadaią. Służą takoż napoie kwaskowéy natury, iako to:

gotowane w wodzie suszone owoce, iabłka, gruszki, kwaśnica, do których można dodać wody lnianéy wyżéy opisanéy, lub odwarów korzeni ślazu, sterczyku.

Jeżeli znowu bywaią przy upałach z boleściami, co oznacza stan żołądka i kiszek zbyt draźniony, a zatym i skłonność do zapaleń tych części; równie i tu służą używania owoców, napoie chłodzące, kleykowe, iako to: sztuczne mleka z bani, ogórków, migdałów, do których można z wielkim skutkiem dodać odwaru z korzeni storczyku, lub z ślazu, z któremi dobrze przestudzonemi robić można nadmienione mleka, i pić ie za napóy, enemki kleiowe z ślazu ziela, korzonków, mleka samego lub z dodatkiem żółtka od iaia dobrze rozbitego, lnianego nasienia, a w przypadku upartości wziąść wosku żółtego łót ieden w moździerzu dobrze rozgrzanym rozpuścić, dodać zaraz żółtków od iay dwa, mięszać powoli kwaterkę ciepłéy wody, lub kleiu lnianego dodawać, i to na dwie enemki podzielić, daiąc po części co 3. lub 4. godziny, a ieżeli są

silnieysze boleści przyłączyć na żywot Synopizm Nr. 18. nie w wielkiéy obszerności, np. iak dłonie dwie, i te żeby leżały pokąd skóra nieco nie zaczerwienieie, poczem śmietaną kwaśną lub niesłone masło na toż mieysce przykładać raz, dwa dniem, aż do zblednienia. Słusznie i tu enemki wyżéy podane, podług częstości stolca, dawać raz, dwa lub i trzy na dzień, nie w większey iednak iak się już nadmieniało ilości, to iest po filiżance naraz. Znowu napadaią biegunki przy febrach katarycznych, reumatycznych, a tym zaradzać wypada przez środki, które przy biegunkach pod literą *b.* podane zostały, i tych użycie niedość zalecam.

f. g) Są nadto biegunki tak zwane wyniszczaiące ciało *(Dijaria Coliquativa)* i te równie napadaią wiek dziecinny iako i starszych Wiekiem, często powstaią z zaniedbanego ratunku początkowéy biegunki, chociażby ta od 20. do 30. dni trwać miała. — Dla tego wcześnie iéy zapobieżyć należy przez środki, które wyżéy podałem pod literami *a. b. c.* a gdyby

te za słabo skutkowały, do mocnieyszych daleko środków ratowania przystąpić, iako to: odwaru z kaskarilli, np. wziąść przetłuczonéy łót, gotować w pół kwarty wody do zostania się kwaterki, przecedziwszy, ostudzić, dodać do tego odwaru ałunu czyszczonego gran 20. 30., gumy Arabskiéy łót, i dawać co trzy godziny, młodszym po pół łyżki, starszym po pełnéy, i ieszcze starszym aż do lat 16. i po półtory na raz, dać popić kleiem z żywokostu w ten sposób robionym: łót ieden pokraiać, i w kwarcie wody zagotować razy kilka, przecedzić, pić za napóy i do popiiania powyższego odwaru użyć. Gdyby nie było pod ręką kaskarylli, mieysce iéy zastąpić mogą kraiowe kory: wierzby, łoziny, kasztana dzikiego, dębowéy, z młodych gałązków odzieranych. — Te kory równie co do odwaru ilości i sposobu iego robienia, użycia do powyższéy kaskarilli zastósowanemi bydź mogą bez lub z dodatkiem ałunu. W pomoc także przybrać do okoliczności i enemy robione z odwaru kurzego ziela, np.

wiąść pół łóta do wody kwaterki, gotować do połowy, przecedzić, i na dwie enemy podzielić, daiąc iednę z rana, a drugą pod wieczór.

Dyeta przy téy biegunce powinna się składać z rosołów nietłustych wołowych, niekorzennych, cielęcych, z ryżem, wszystkie artykuły żywności kleistéy natury, o których się iuż przy biegunkach mówiło: dla możnieyszych tak zwana kasza Segu. Za napóy woda Salcerska i t. p.

Jeszcze nakoniec są skutkami przytomnych robaków w żołądku i kiszkach biegunki, lubo takowe stosownie do przyczyn leczyćby wypadło, że zaś umorzenie iako i wyprowadzenie robaków nieraz bywa trudne iak długiego czasu potrzebuiące, po przekonaniu się dostatecznem o ich w tychże częściach bytności, wypada pierwéy leczyć biegunki, do czego i względne razem dołączyć można środki np. proszek nasienia wrotyczy *(semen Tanaceti) (paproci sanica) (filix mas)* wierzby, łoziny, każdego w równych częściach, np. po pół łóta zmięszać i młodszym dzieciom dawać na koniec noża 2. lub 3. razy, starszym po dwa razy tyleż w wodzie czystéy, a napo-

iami kleiowémi powyżéy położonemi popiiać.

Przestrogi.

We wszystkich tu gatunkach biegunek wypada mieć wzgląd na dwie ważne okoliczności, z tych iest:

Pierwsza. Zachować się w przyzwoitych dyetach, które w téy materyi podałem, takowe ściśle dochowywać, po ich nawet ustaniu czas nie mały przy nich pozostać, zwolna postępować i powracać do brania potraw i napoiów, których w stanie zdrowia się używało.

Druga. Przy początkowych biegunkach na ich zatrzymanie wraz nie używać oleiów lub tłustych rzeczy, iako to się dziać zwykło często, że daiemy tłusto pić oléy lniany, masło, oliwę i t. p. nie dawać korzeni ani z niemi żadnych przypraw, iako to: pieprzu, angielskiego ziela, cynamonu, kwiatu muszkatołowego, gałki z winem lub wódką, a z leków zaś Dryakwi Weneckiéy, lub Konfektu z polnego czosnku *(teucrim Scordeum).* Przez te i tym podobne środki niewiadomi dobroczynnych natury zamiarów, przez które w początkowych bie-

gunkach uwolnić się z szkodliwościów znayduiących się w żołądku i kiszkach usiłuią, zrządzić nader łatwo można daleko niebezpiecznieysze od samych biegunek choroby, iako to: silne kolki, obrzmienie twarzy, rąk, nóg, opuchliny podskórne powszechne, a nawet i wewnętrzne, zatkanie wnętrzności, wątroby, śledziony, gruczołków kaldonowych, a nawet zapalenia żołądka, kiszek, i samą nawet apoplexyą nerwową.

O Dysenteryach.

Różni się od biegunek dysenterya przez febry przytomność, która iey towarzyszy, iakoż przypadłości są charakterystyczne, zimno, gorączka, silnieysze lub mnieysze, nudności, pragnienie, gorycz w ustach, boleść w żywocie, i te się powiększać zwykły początkowo; stolce odchodzą rzadkie, wodniste, kleiste, obficie z krwi żyłkami, a każden ich odchód połączony bywa z boleściami żywota przy nieustanném chceniu, mocne wydymanie się dokuczaiące, niekiedy i robaki przy tych stolcach odchodzą odpływy cza-

czasem nie tak częste, a czasem tak częste bywaią, że w godzin dwadzieścia cztery następuie ich do 100. Kiedy dysenterya do naywyższego stopnia dochodzi, sama nawet krew ciekąca lub też zgęśniona odpływa, iakoż w tym iuż stopniu następuią obrzmienie żywota, wyniszczenia ciała, sił opad zupełny, spazmy, i sama śmierć. Choroba ta trwa dni kilka, niekiedy znowu kilka tygodni, przyczyny ią zrządzaiące są zbyteczne upały, dżdżyste lato, własność szczególna powietrza, a oddawane stolce zarazy uczestnictwo maią, i. do rozszerzenia się znacznie przykładaią, dla téy też przyczyny nader wielką ostrożność zachować radzę, aby mieysce, na które chorzy do oddania stolców chodzą, lub kiedy iuż chodzić nie są w stanie, nikt do nich pozbywaiąc się stolców swych nie chodził. Zwykła ona dość często bywać zgniłéy natury, i ta iest pomiędzy inne iéy gatunki nayzaraźliwszą, niekiedy żółciowéy i nerwowéy. Lecz wszystkim zapobiegać dzielnie i wcześnie potrzeba. Szkodzą zatém w naywyższym stopniu rozgrzewaiącéy natury napoie, iako to: wina, araki, wódki, równie szkodzą i pokarmy do

strawności za ciężkie, iakoż osłabienie żołądka, kiszek, ile wtenczas stan powiększonéy drażliwości iest przytomny, znacznie szkodzą, i do iéy trwania przyczyniaią się, początkowy zaś a do tego roztropny ratunek w tych trzech dysenteryi gatunkach dalszemu wzrostowi, a zatém i niebezpieczeństwu życia silnie zapobiega. Skoro się zatém okaże, niebawnie dać proszek z ipekakuany co do wieku iak się to przy biegunkach wyżéy podało, do tego chorzy ciepło trzymać się powinni, ale lepiéy ieszcze kiedy w łóżku pozostaną, za napóy dawać im lnianą wodę, któréy przepis robienia przy biegunkach, a nawet i w wyborze roślin kraiowych umieściłem, i to letnio, do téy wody z lnianego nasienia można część małą np. do kwarty łyżeczkę od kawy wpuścić kamienia winnego, i zmięszawszy, dać pić starszym, a młodszym dwie lub trzy części téyże wody z czwartą częścią mleka. Równie służą i tu owe wzwyż podane sztuczne mleka z bani, ogórków, nasion, do których kwarty dodać można kleiu z storczyka filiżankę, i pić często po łyżce lub pół filiżanki, stosuiąc się w tém do wieku. Gotowanie także kwaśnicy, osłodzone

za napóy dobrze służy. Za posiłki, rosoły nietłuste ani korzenne z żółtkami od iay zabite, albo kasze kleiowe, nic zaś z mięs nieużywać. — *Z leków* zaś, czynić powierzchowne żywota okładania, które nie dopuszczaią żołądku zaziębienia, iako to: kasza ięczmienna, owsiana, gotowana z wodą, mlekiem, do których można latem garści dwie dobre świeżych przybrać szaleiu czarnego *(Hyosciamus niger)* a zimą suszonego. Także i enemy służą raz lub dwa na dzień z mlekiem z żółtkiem od iaia, z wody, z lnianego nasienia, kleiu kaszy ięczmiennéy z dwoma łyżkami oleiu lnianego. Z leków zaś wewnętrznych służą następuiące lekko ściskaiące, iako to: zioła rzepak *(agrimonia)* czosnek polny *(scordeum)* liście dębowe, kwiatu różowego, wierzbiny, łoziny, wziąwszy któregokolwiek z tych, lub i każdego, po garści dobréy, pokraiawszy drobno w kwarcie wody gotować do zostania się połowy, do tego odwaru dodać wody z lnianego nasienia wyżéy nadmienionéy, i kwasu solnego *(acidum mariaticum)*, kropli 20. 30. osłodziwszy cukrem lub sokiem lukrecyowym, zmięszać, i dawać co parę godzin po pół łyżki młodszym, star-

szym po łyżce, a ieszcze starszym o tymże czasie po dwie łyżek, na przypadek upartości następuiące iako bardziéy skutkuiące w pomoc przybrać radzę: suszone iagody czarne w wodzie gotowane, np. dobrą garść wygotować w półtory kwarty wody do zostania się kwarty, przecedzić, osłodziwszy cukrem pić za napóy, lub mieć tak skuteczne z nich powidła, dawać po łyżce od kawy dla młodszych, a po dwie dla starszych, co dwie godziny zieść i popić wodą: można też i pół łyżki do całéy rozpuścić w kwaterce wody, i dawać po łyżce, w tymże czasie przybrać w pomoc kory wierzby, łoziny, kasztanów dzikich, a nawet i dębowe, z których wziąwszy np. łót ieden, dwa, gotować tymże samym co powyżéy sposobem, i do tych odwarów także można dodać wody z lnianego nasienia drugą połowę, zacząwszy od pół łyżki do całéy, a starszym i po dwie w też same godziny. Z wielkim skutkiem służą pół kąpiele letnie, to iest po za pępek nieco, i do nich radzę przybrać kory też same po garści dwie, trzy, mocno gotować, przecedzić, roztworzywszy wodę, aby wolna była, dać siedzieć pół godziny raz lub dwa dniem. A gdyby i te środki

za słabo skutkowały, można do nadmienionego kor gotowania, np. do kwaterki iednéy rozpuścić ałunu czyszczonego pół, a dla starszych i całą kwintkę, takoż dawać po pół do całéy łyżki, często podług skutku, a ten gdyby nastąpił, spóźniać toż branie potrzeba, a zupełnie poprzestać, iak tylko nie ma znaków odeyścia krwi, wszelako przy użyciu odwarów powyższych, rozpocząwszy ich branie, czas nieiaki pozostać radzę. Można nadto i Synopizma Nr. 18. na brzuch i łytki na przemian przystawiać, aby drażnienie skóry uczynić, a przeto i cieków przypływ do tego tak ważnego organu zdziałać. — Dyetę powyższą radzę ieszcze kontynować, a nadto powoli do twardszych pokarmów przystępować, do niéy to ieszcze w czasie trwania dysenteryi papki mączne, żytnie, na posiłek zalecam.

Przed opuszczeniem téy choroby, ieszcze powtarzam, ażeby stolce wylewać na oddalone mieysca, zaraz ie głęboko przysypywać ziemią, wapnem, popiołem. Naczynie takowe dobrze ukropem za każdą razą wyparzać, i to zawsze powtarzać, ile razy chory sam lub też osłabiony na niego swoię odda potrzebę, równie ostrożność zacho.

wać radzę nawet z kanką, któréy się do dawania enemów używa, aby przez nię innym nie dawać takowych, wystrzegać się obmierzliwości, i pościeli, bielizny chorego, ponieważ i te do zarazy, lubo nie tak iak stolce przyczynić się mogą, nie zapominać także o czystości powietrza i iego odświeżaniu w izbie chorego, a nawet radzę pokrycie chorego, podłogę, octem kamforowym często przez dzień pokrapiać.

O wyschnieniu ciał dziecinnych.

(Atrophia Infantum).

Samo nazwisko daie poznać charakter tey choroby, która niekiedy okazuie się po odstawieniu dzieci od piersi, oznakami iéy zwykłemi są twardy wygórowany lub też i wciągnięty żywot, mocne uszkodzenie w całym trawności mechanizmie. — Nieraz téy chorobie towarzyszy niedosycony apetyt, szczególniéy do chleba i innych pokarmów mącznych, lub też wstręt do iadła, a w końcu i zupełna iego utrata. — Jeszcze się do czasu utrzymuie pełność twarzy, chociaż rączki, uda i nóżki zaczynaią niszczéć, skóra

właśnie marszczeie, fałdków nabiera, albo zatkania stolca towarzyszyć zwykły, lub przyłącza się biegunka, a ta kiedy trwa i w leczeniu iest upartą, powszechnie całe siłki wyniszcza, alboliteż i obfite poty przy napadach febry i gorączki, życie przecinaią.

Są ieszcze i inne oznaki towarzyszące temu ciała wyschnieniu, iako to: częste na stolec chcenia, boleści żołądka, po brzuchu uczuwać się macaniem daią twardawe wyniosłe nieco zawałki brzuszne (*glandulae mensentericae*), przyłączaią się osłabienia coraz powiększaiące się, bladość twarzy, obrzmiałość nóżek, rąk, a potém i całego ciała. Przyczyny naypospolitsze téy choroby są, uszkodzona trawność z przyczyn zapchanych powyżéy nadmienionych brzucha zawałków, osłabienie coraz wzrastaiące, powszechne iako i żołądka, kiszek, zawałków, niedogodne zdrowiu i iemu nader szkodliwe pokarmów użycie, iako to: chleba osobliwie świeżego, w którym też naywięcéy smakuią, zacierki, kluseczki gniecione, kartofle i t. p. Wszystkie staią się daleko szkodliwszemi, kiedy dzieci doroślejsze nie używaią świeżego powietrza i ruchu.

Leczenie.

To im prędzéy iest rozpoczęte, czynić może nadzieię do zdrowia powrotu, iak nader wątpliwe, spóźnione, a tém bardziéy zupełnie zaniedbane. Główną czynią podstawę ratunku uprzątnienia zupełne zapchania gruczołków brzusnych, wzmocnienia doskonałego narzędzi do trawności służących, i urządzenia przyzwoitéy dyety, bez któréy pożądanego skutku nigdy spodziewać się nie można.

Srodki ku temu celowi są następuiące: kąpiołki z mydła, które poraz codzień czynić radzę, nie powinny bydź ani za ciepłe, ani za chłodne, lecz tylko dobrze wolne, póżniéy zaś coraz zimnieysze, wcierania w żywot oleiu lnianego np. łyżek dwie, pół łyżki mydła taflowego dobrze przesuszonego, kamfory 20. ziarek na proszek startéy, zmięszawszy, smarować cały żywot rano i na noc, ieżeli kąpać się maią dzieci z rana, coby było skuteczniéy, smarowania czynić w dobrę pół godziny po kąpiołce, z wielkim użytkiem służą enemków dawania z rosołów i żółtka od iaia, a te nie maią bydź większe nad filiżankę. Takowe enemki dopomagaią żywności,

i znacznie choć przez też drogi pośpiesznieyszą czynią, za nim zapchania zawałków brzuszne rozwolnionemi, i dobra trawność przywróconemi nie zostaną, a do tego dzieła długiego czasu potrzeba, gdy tém czasem coraz z ciałka i sił spadaią. Jak tylko zmnieyszaią się i niknąć zaczną owe twarde brzucha zawałki, pół garca słodu mielonego, garść dobrą chmielu, gotować mocno, przecedziwszy, rozrzedzić wodą, aby była wolną, i w téy kąpiołce codziennie świeżo robionéy, siedzieć maią choć pół godziny, nadto przynaymniéy niedziel 4. 6. maią bydź kontynowane.

Z lekarstw wewnętrznych dla dzieci młodszych nie miałem skutecznieyszego nad krople rhabarbarowe, które dawać im radzę po małéy od kawy łyżce raz lub dwa na dzień, niezawadzi, choćby w dzień miały po razu, dwa stołeczki. — Dla starszych znowu też same krople po pół łyżki tyleż razy, daléy ieszcze starszym dla zdziałania pośpiesznieyszego skutku wziąść następuiące zmięszanie, np. wyciągu (*Sucus Taraxaci inspisatus*), wołowego oka pół do całego łóta, wody czystéy pół kwaterki, kropli rhabarbarowych z wodą lub winem robionych łyżek 3. 4. osłodziwszy, dawać

po 2. lub 3. razy na dzień, to iest: na godzin dwie przed, w 4. po iedzeniu, i na noc spać idąc, popiwszy albo wodą czystą lub herbatą z rumiankowego kwiatu. Można także dzieciom starszym z wielkim użytkiem dać rano na śniadanie, i po obiedzie w godzin parę kawę z samey żołędzi do picia sposobem zwyczaynym robioną, aby tylko nie była zbytecznie osłodzoną.

Nacierania całego ciałka chustą, flanelą, które w przód albo natrzyć kamforą, lub okadzić nad dymem macierzanki, lewandy, rozmarynu, melissy, miętkwi. — Na dyetę służą rosoły nietłuste dobrze przestudzone z kaszami kleiowemi, grzankami, lub z żółtkami od iaia, ich żółtka miętko gotowane. — Dla starszych marchew tarta, szpinak drobno siekany, łoboda, gdzie się znayduią szparagi, kozłek, sałatka (*valeriana locusta*), te wszystkie z masłem niestarém gotować, równie można im dawać pieczone mięsa wołowe, i te lepiey służą niż gotowane; — drób, wyiąwszy kaczek, gęsi, ale i te nie powinny bydź tłuste, a do tego dobrze pożute, wstrzymać ich należy od użycia chleba, a tém bardziey świeżego, za napóy woda czysta, w którey ugasić można goździ wielkich, kilka razy dobrze upałonych, dla możnych dawać także razy dwa, osobliwie przy iedzeniu lub i po niém po łyżce 1. 2. do 3., starszym nieco więcey porteru, także odwar z iałowcu, dla pospólstwa za napóy z użytkiem dawać. Oprócz tych środków używanie świeżego powietrza i ruch do wieku stosowny dzielnie leczeniu tey choroby dopomagaią.

O Wymiotach.

Wymioty u dzieci przy piersiach zostaiących często napadać zwykły przez przessanie się pokarmem, przy wyrzynaniu się zębów, przez kwas żołądka, gniew, i popełniony błąd w dyecie pokarmiaiących, nieraz są one Symptomem nastąpić mianych wyrzutów, ospy, odry, szkarlatyny i t. p. dla tego z daniem rady niepośpieszać się, pokąd się dostatecznie nie zawiadomi, czyli takowe wyrzuty odbyły dzieci lub i starsze, równie iak wiedzieć, czyli właśnie te lub owe wyrzuty panuią, albo czy nie pochodzą także od bytności robaków w żołądku i kiszkach, w starszych i dorosłych

od mięszaniny potraw sobie przeciwnych, np. przy kwasie mleczywa, ilości i natury ich przewyższaiących siłę trawności żołądka od nadużycia trunków rozgrzewaiących, bywaią takoż iako Symptoma zapalenia żołądka samego, albo pobliższych części, i w tenczas tak bywaią natarczywe, że żadnego lekarstwa, choćby nawet czystéy wody żołądek nie przyymuie, a nieraz przyłącza się i czkawka, febra silna, gorączka, maiaczenia, zwłaszcza u dzieci młodych krwistych, dobrze żyźnionych, pomnieysza u dzieci słabowitéy konstytucyi, towarzyszą kaszlowi tak zwanemu spazmotycznemu (*Tassis convulsiva*) powyżéy umieszczonemu, wypadkom przelęknienia, gniewu, i złości, potraw niestrawnych, ich nadużycia, i wtenczas daie się uczuwać nieiako łechcące uczucie około żołądka, to się przedstawia nayczęściéy po iedzeniu lub po pełnionym błędzie w dyecie, a równie pochodzić mogą od zamuleń, nieczystości żołądka flegmistych, kleistych, żółciowych, iak pochodzić mogą od zaziębień nóg, i przy mocnych kataryczných cierpieniach.

Leczenie.

Zawsze się stosować powinno do przyczyn, a tak ieżeli przy piersiach zostaią dzieci, służy proszek Nr. 1. z tego nakoniec noża w pokarmie dawać podług potrzeby co pare godzin, i popić dać pokarmem, starszym np. 3. 4. i t. d. miesiącach naywiększy koniec noża, a matki lub karmicielki w tenczas zachować się maią w dyecie, iak się dla nich w Części pierwszéy, Rozdziałku drugim, Cząstce szóstéy podało. — Można takoż przykładać na żywot miętkiew, iaka się w domu znayduie na w pół z piołunem iak materacyk, nie zawadzi także dać i enemkę z rumianku, kleiu z kaszy ięczmiennéy lub otrębów, z masłem słoném, oleiem lnianym, oliwą. — Jeżeli od robaków, dawać enemki z proszku korzenia kozłka, którego wziąść można łyżeczkę od kawy do poł filiżanki wolnéy wody, mleka zwolnionego, i takowe dawać raz dzień, do zażywania zaś proszek nasienia wrotyczy, np. drachmę iednę, i tyleż cukru zetrzyć na proszek razem i zmięszać, dla starszych np. od roku 1. po łyżce od kawy raz dać na dzień, a przy tém i enemki tu podane albo z czosnku i mle-

ka, smarować żywot cały pare razy na dzień wołową żółcią do w pół wyparowaną. — Jeżeli znowu pochodzą od mięszaniny potraw, przeładowania żołądka, lub użytku niestrawnych, nie radzę ich zaraz wstrzymywać, są one wtenczas usiłowaniami natury, równie iak przy flegmistych, kleiowych, lub żółciowych, a te naylepiéy się znoszą przez dyetę, nie używać żadnych do strawienia twardych pokarmów, tłustych, pozostać tylko przy owocach suszonych, gotowanych, lub świeżych doyrzałych, obranych, wszelako niedosytości, rosołach nietłustych, kwasami roślinnemi do miłéy kwaskowatości zaprawnych, iako to: z barszczami, sokiem cytrynowym, kwaśnicy, kaszach kleiowych, za napóy zaś woda z grzanką, temiż samemi kwasami zaprawna, lub z niemi kleie z tychże kaszów cienkie. — Dla starych nieco za napóy służy lemoniada z kamienia winnego, np. wziąść łyżkę samego, wsypać do kwarty wody wrzącéy, zmięszać, żeby w niéy mokł do ostygnienia, czysto zlawszy w naczynie, osłodzić, i pić po pół filiżanki trzy lub cztery razy na dzień, oraz i proszek Nr. 6ty. — Służą także moczenia w wrzącéy wodzie miętkwi, melisy, iak herbata do picia, a w upartościach przybrać w pomoc kropli Nr. 3. z dodatkiem Spiritus nitri Dulcis w części trzeciéy, i z tych po 15. do 20. kropel w łyżce wody co półtory godziny brać, i herbatą z miętkwi popić, przez te środki uśmierzaią się wymioty, a na wzmocnienie żołądka służą lekarstwa umieszczone przy biegunkach i dysenteryach, pochodzące zaś od zapalenia żołądka, te iako Symptomy uważane, leczyć się powinny iak samo zapalenie, a o tém przy febrach zapalnych mówić się będzie, gdzie środki podane zostaną. Od przelęknienia zaś wszczęte wymioty uśmierzaią się, daiąc młodszym po łyżce wina Francuzkiego, starszym po dwie, a ieszcze starszym po łyżce, i dać co pare godzin, pokąd nie ustaną. Dobrze także służy Spiritus nitri dulcis, Likwor Anodini, po 15. do 20. kropel co pare godzin na cukrze zżuć, i wodą popić. Wymioty znowu żołądkowe przez wzmacniaiące rzeczy leczonemi bydź muszą, a że te iuż powyżéy podałem, użytek zatem ich i w tym gatunku wymiotów zalecam.

O wystąpieniu kiszki stolcowéy.

(Prolapsus intestini recti).

Samo nazwisko czyni go nie trudném w poznaniu, a bywa skutkiem ciągłych i częstych biegunek, nieraz i dysenteryów, lub też przy oddawaniu ciężkiém stolca twardego, a nie tak rzadko pochodzi i od mocnego upadnienia. — Wszystkie zatym przyczyny osłabiaiące muszkuł obrączkowy téy kiszki, wyprowadzaią wystąpienie iéy, iakoż zwykło nieraz i przy ciężkim rodzeniu przystępować. — Nayskuteczniéy się zapobiega, kiedy w razie użyie się środków do tego służących, a te są następuiące.

Leczenie Ręczne i Lekarskie.

Ręczne, kiedy się około palca obwinie cienkie płótno, i powolćy się wprowadzi, aby téy kiszki nie obrazić, ieżeli przy oddaniu stolca iuż trwa długo, nawet i przy oddawaniu wiatrów można kompresse z płótna cienkiego razy kilka złożonego na toż mieysce skropiwszy przez dzień często

albo

albo pontakiem, albo odwarem korzenia kurzego ziela *(tormentilla)*, kory dębowéy, kasztanu dzikiego, wierzby, łoziny, dla możnieyszych i China, co czynić wypada przy ciągłém téyże kiszki wystąpieniu, można też kompressy maczać w zimnéy wodzie, nadto często toż mieysce nią przemywać, ażeby się zaś powyższa kompressa utrzymała, zrobić pas na trzy lub cztery palce szeroki z płótna, któryby do koła brzucha obstawał, a porobiwszy w nim od przodu dziurki obrzucone, naprzeciw którym przyszyć parę, trzy guzików podług szerokości pasa, tak opiąć, aby żywot znacznego niedoznawał obcisku, np. na trzy palce odległe, od tyłu zaś przyszyć pas poprzeczny szerokości 3. lub 4. palce, którymby kompresse wzmiankowaną przycisnąć można, prowadząc tenże ku przodowi, i tam do pasa około brzucha idącego przymocować. — Cały tego pasa opis może bydź z literą *T.* porównanym.

Dla utrzymania czystości można takich pasów mieć na odmianę kilka. Bywa wszelako też kiszki wystąpienie co do iéy wprowadzenia nie tak łatwe, a co przystępuie, kiedy

nie zaraz wprowadzenie iéy następuie, iakoż zwykła obrzmiewać i dokuczać nieraz tak mocno, że małe wzruszenia febryczne, a nawet i znacznieysze przystępuią, wtenczas nie można wprzód pomyśleć o iéy wprowadzeniu, ale trzeba, żeby chore dziecię w łóżku leżało, kiszkę zaś okładać kataplazmą z lnianego nasienia i mleka robioną, co czynić należy, pokąd obrzmienie i boleść nie ustąpią, wtenczas można nieco oliwą lub masłem młodém kiszkę nasmarowawszy, powoli wprowadzać, znowu opaskę założyć, i którą też długo nosić wypada, ieżeliby iescze przy oddaniu stolca miała z mieysca swoiego wychodzić, a za postrzeżeniem radzę ieszcze do koła bardzo miałkiem proszkiem z Chiny, kory dębowéy, wierzby, łoziny, posypować. — Jeżeliby zaś przez twardość stolca i iego odchód tenże wychod trwał, radzę, aby niekiedy dawać enemy ułatwiaiące stolce, z wody rumianku, kleiu z kaszy ięczmiennéy, z oleiu lnianego, w przypadku iego kilkodniowém wstrzymaniu, nie używać potraw tenże stolec wstrzymuiących, iako to: ciast, klósek, i innych mącznych, iak nie bydź dalekim od częstego wody lub zwyczaynego napoiu picia, kawy, co

pomocném bywa dla ułatwienia stolca i t. p. daię tę przestrogę, że iaki z tych napoiów muiéy służy, i do wstrzymania stolca dopomaga, od użycia takowego wstrzymać się wypada, iak pozostać przy tych, które z doświadczeń własnych do wstrzymania stolca się nie przykładaią, i owszem ułatwienie iego sprawuią.

O boleściach w żołądku, kiszkach i wiatrach.

Pochodzą te cierpienia od gniewu karmicielek, wykroczenia w jadle, przelęknienia u dzieci przy piersiach zostaiących, od wstrzymania stolca, równie iak i u starszych z téyże przyczyny, albo też z użycia potraw wiatry sprawuiących, napoiów nie dobrze wyrobionych. — Z tych to przyczyn pierwéy położonych, te boleści daleko silnieysze u młodych dzieci bywaią, z powodu znacznéy drażliwości, którą są uposażone, że dość często mimo rozdęcia żywota, krzyczą, silnie się unoszą, rzucaią nóżkami, w gorączki silne i nieraz konwulsye wpadaią, u starych zaś dzieci, dorosłych, chociaż

tych gwałtownych wzruszeń nerwowych nie ma obawy, lecz przystępuie krótkie tchnienie, odbiiania, rozdęcia żywota, iego twardość, kolki wietrzne, głowy bóle, febra, gorączka.

Leczenie.

Dla dzieci przy piersiach zostaiących iest, aby karmicielki w celu uniknienia tak dokuczaiących dla niemowląt boleści, i wystawiania ich na niebezpieczeństwa utraty rozpoczętego życia, nie dawały ssać piersi zaraz po gniewach, ale ile bydź może z pokarmu ie uwolnić, i dopiero nowo wydzielonym dzieci pokarmiać, gdy tym czasem na zaspokoienie wzruszeń nerwów, napić się powinny melissy, rumianku, iako herbaty po razy kilka, tymczasem napastowanym od boleści, torsiów, dzieciom skuteczną uczynić pomoc, to iest: dać enemkę z rumiankowego kwiatu, iednę i drugą podług potrzeby, żywotek okładać gotowanym w wodzie rumiankiem, co często czynić wypada, można też i samego rumianku, cukrem osłodzonego, dawać często dzieciom po łyżce. Smarować cały żywot oleykiem ru-

miankowym gotowanym, do którego np. łótów 1. 2. dodać oleyku przekropionego kminkowego, kopru włoskiego, miętkwi swoyskiey lub pieprzney, któregokolwiek z nich kropli 20. i kamfory, tyleż pieprzu ziarek, zmięszawszy dobrze, smarować żywot co godzina, dwie podług potrzeby, niedość przy tém, zalecam i kąpiałki ciepłe, wreszcie niezawadzi zaraz wrazie tego przypadku, to iest: kiedy dadzą przez nieostrożność głodnemu dziecięciu ssać piersi, dać w łyżce od kawy rumiankowey herbaty, proszku ipekakuany, od 1. ziarka pieprzu, starszemu zaś nad kwartał dwa ziarka, a daley do trzech pieprzu ziarek, i dla pozbycia się prędkiego szkodliwey natury z żołądka pokarmu, bynaymniey się tu o kilka lekkich wymiotów obawiać nie należy. — Dla starszych znowu dzieci iuż odstawionych od piersi, które iuż o swoiém pożywieniu utrzymuią się, w przypadku przeładowania żołądka potrawami niestrawnemi, lub w nadużyciu ich, chociaż nie tak z natury, iako raczey z ilości szkodzić mogących, wrazie dawać proszek nadmieniony takoż w rumianku od 3. do 6. i 8. ziarek, co do wieku aż do 3. 4. i 6. roku, na przypadek gdyby ieden nie

miał dostatecznie skutkować, w parę godzin dać drugi raz w połowie ilości, iak był pierwszy wziętym. — Po wymiotach napastuiące ieszcze boleści rozdęcia żywota; uśmierzyć można proszkiem Nr. 1. który dla dzieci do dawania przeznaczyłem, alboli też kropel z rhabarbaru po łyżce od kawy dla starszych od kwartału do pół roku, a starszym po dwie co pare godzin, co 3. podług potrzeby dawać, w końcu i dla nich nader będą użyteczne kąpiałki, iak się to powyżey namieniło.

O zatrzymaniu Stolca.

Przy piersiach dzieci podlegaią temu dość często z przyczyn rodziców, kiedy iedne z nich do tego bywaią usposobionémi, lecz pochodzić może od gęstości pokarmu, od użytku przez karmicielki mącznych potraw, zwłaszcza kiedy te żadnego kiszenia nieprzeszły, od szczupłego napoiów użycia, potraw korzennych, trunków zbyt rozgrzewaiących, braku ruchu pokarmiaiących. U starszych znowu oprócz téy wady od rodziców odziedziczonéy pochodzić może od użytku pokarmów

grubych niestrawnych, chleba świeżego, kartofli i t. p.

Z oboyga tych przyczyn powstaią wiatry, rozdęcia żywota, boleści iego, a nieraz i wymioty u dzieci przy piersiach zostaiących; okazuią się daleko silnieysze, wszelako nie są wolnemi od nich i starszego wieku dzieci, zwłaszcza kiedy bywaią za długo wstrzymane stolce, nieraz i u tych przyłączaią się silne boleści, wymioty, febra, gorączka, boleści żywota, zapalenia żołądka, kiszek, niebezpieczeńswem życia zagrażaiące. — Dla dzieci przy piersiach radzę, aby karmicielki wystrzegały się używać powyżéy tu nadmienionych pokarmów, a zamiast ich często gotowanych śliwek i iabłek, lub z nich robionych powideł, ieżeli im mleczywa robią wolne stolce, tych takoż używać powinny. — Dzieciom zaś przy piersiach dawać enemki z rumianku, kleiu kasz owsianéy, ięczmiennéy, otrąb, z masłem, oliwą, oleiem lnianym, lub z serwatki, okładać żywotek często gotowanym w wodzie rumiankiem, do czego kawałek mydła rozpuścić, używać takoż mydlanych kąpiałek, a do zażywania wewnętrznego naydzielniéy służy proszek, który że oprócz wolne sprawia stolce, ale

nawet do ich ułatwienia przysposabia. Wziąść mydła Weneckiego niestarego, lepiéy białego np. ziarek 5. 6. do 10, 20. zaś do 30. proszku fiiałkowego korzenia, cukru twardego pół łóta, zmięszać wszystko na proszek, i z tego dawać dzieciom przy piersi na mały koniec noża dwa lub trzy razy na dzień, dla starych na dobry koniec noża, po uwolnieniu stolca do dalszego użytku w potrzebie zachować, aby nie w cieple, ponieważ zwykł gorszknąć. Oprócz téy własności, uśmierza on boleści, i wiatrom odeyście daleko łatwieysze czyni z téy przyczyny pochodzące. Starszym znowu dzieciom dawać nieco mocnieysze enemki z powyższych rzeczy robione, z dodatkiem soli kuchennéy, lub masla słonego, a nawet i w upartości mały kawałek mydła w nich rozpuścić, i takowe raz lub dwa na dzień, a nawet i częściéy dawać, lub i z serwatki robić kąpiałki, rhabarbarowe krople po łyżce na raz, a ieszcze starszym po dwie od kawy, do otrzymania skutku. W czasie boleści, twardości żywota, nie zaziębiać okładania, które powyżéy są podane, i owszem takowe często odmieniać, zawsze iednak bydź maią dobrze ciepłe.

O wstrzymaniu Urynki.

(Stranguria).

Dzieci i starsi z różnych przyczyn podlegaią téy chorobie, o ostatnich w inném mieyscu pisma tego mówić się będzie, a tu o dzieciach przy piersiach, i starszych od nich.

Przyczynami do tego bydź mogą, wstrzymanie stolczyka, wiatrów, użycie trunków gorących przez karmicielki, a nieraz i z zaziębienia nóżek, żywota. — Silne te boleści towarzyszą chceniu urynowania, gdzie ta ciecz w małey ilości po zagrzaniu ciała odpływa, lub też i wcale wstrzymaną bywa. — Co prędzéy zaradzić temu potrzeba w sposób następuiący.

Leczenie.

Kąpiałki ciepłe często dniem powtarzać, a po między niemi na łonko nieustannie przykładać ciepłe mleko, lub też robić papkę z białego chleba, mleka, masła niesłonego, i szafranu, a w niedostatku iego, liści szaleiu świeżych, lub suszonych drobno pokraianych, garść dobrą, gdzieby nie było

bułki, lniane nasienie przetłuczone także na papkę sposobem opisanym robioną na toż mieysce przykładać, enemki dawać często z mleka słodkiego i masła, a karmicielkom radzę pić mleka sztuczne z nasion bani i ogórków, lub z lnianego nasienia wodę, który sposób robienia wyżéy iuż iest podany. — Wewnętrznie zaś dzieciom dawać odwar z dziewanny kwiatu, cukrem osłodzonéy na w pół z śmietanką często połyżeczce, 2. lub ile chcą z tego napoiu do siebie przyymować. — Odstawionym znowu od piersi, lub i starszym dzieciom równie w tenże sposób dopomagać radzę, lecz że iuż same używać mogą lekarstwa, a zatym też mleka sztuczne wyżéy podane z nasienia konopi, wodę lnianą, lub na przypadek obmierzliwości, użyć picia odwaru z korzenia storczyku (*radix orchis morio*) albo kleie z kaszy ięczmiennéy, owsianéy, które z dodatkiem korzonków pietruszki gotować, cukrem osłodzone, za napóy dawać.

Można także z niemałym skutkiem wziąść oleiu lnianego, świeżo prasowanego, oliwy przedniéy w niedostatku oleiu, migdałowego łyżek 3. 4. z żółtkiem od iaia, iak naylepiéy, dodając po trochu oleiu, zmięszać cukru stłuczonego łyżek dwie, i z tego mięszania dawać po sporéy łyżeczce od kawy często, można także rozcięczyć tę mieszaninę wodą czystą lub kleiem z kaszów tu wymienionych, np. kwaterkę, saletry czyszczonéy na proszek startéy na koniec noża, zmięszawszy iak naylepiéy, dawać często po pół filiżanki pić. gdzie iest pod ręką (*Spiritus nitri dulcis*) pomiędzy tém mieszaniem dawać w łyżce wody po 10. do 15. kropel, w upartém iednak téy choroby trwaniu wziąść stronę kwintę, przeciągnąć w wosku roztopionym kilka razy, po zastygnieniu za każdym razem i z tego kawałek urznąwszy, gładko wytrzéć masłem niesolonym, lub oliwą, oleiem, co iest pod ręką z rzeczy tłustych, aby te nie były stare, posmarować, i w kanałki urynowe nie głębiéy iednak iak na cal, półtora wprowadzać i nazad wyprowadzać, dla uczynienia łechtania w tychże kanałkach, wszelako przestrzegam, aby głębszego wprowadzania nie czynić, a w potrzebie częstszego, głębszego, znawcy przywołać.

O mimowolnym urynki odpływie.

(Incontinentia lotij)

U dzieci przy piersiach iest, iak bydź musi zwyczaynym, i o tym tu się nie mówi, a zaś u starszych przy zaniedbaniu początkowem staie się obrzydłym nałogiem, któren i pozostać może tak w stanie czuwania iako i w nocy. — Przyczynami tego bydź mogą zaniedbana około dzieci czystość, i niewczesne ich do wstrzymywania wprawienie, iako i przydługie wstrzymywanie urynki, przez co napełniony moczu pęcherz wraz z swoim ściskaiącym muszkułem, utraca swą sprężność; a zatym i moc ściskania się czyli osłabienia, a co zwykło przystępować im częściéy i dłużéy takowe odpływy wstrzymywanemi bywaią.

L e c z e n i e.

Jego stosuie się do usunięcia przyczyn, które też mimowolne odpływy zrządzały, a tak ieżeli od nieczystości kąpiałki, a przynaymniéy ciałek obmywania wodą letnią czynić, pod noc osobliwie nie dać wiele pić dzieciom

równie iako i w nocy do picia nieprzyzwyczaiać, unikać dawania słonych i korzennych potraw wiatry sprawuiących na obiad, tymbardziéy na wieczorny posiłek, temi bowiem napełnione kiszki znacznie się do tego przyczyniaią, trunków rozgrzewaiących dawania niedopuszczać, twardo sypiać, a ieżeli iuż przystępuie osłabienie, zaniedbać nie wypada, aby się też miało wkorzeniać, obmywania mieysca łonowego zimną wodą czynić, często w niéy maczaną gębkę na też przykładać zwolna i kąpieli całego ciałka w wodzie zimnéy w pomoc przybrać po razu na dzień. — Z wewnętrznych znowu leków służą lekko ściskaiące z ziół odwary, iako to: rzepik *(agrimonia eupatorium)* liści dębowych, złocień, krwawnik *(achilea millefolium)* kwiat iego, róży ogrodowéy, wziąwszy którego się podoba, lub razem pomięszać po garści, gotować w pół kwarcie wody czystéy, do zostania się połowy, przecedzić, osłodzić, i dawać po łyżce, starszym po 2. 3. 4. razy na dzień. — Gdyby te lekko zmacniaiące rzeczy za słabo skutkowały dobrać do robienia tego odwaru kory wierzby, łoziny, kasztana dzikiego pół uncyi; wreszcie gdzieby

wypadało mechanicznie dopomódz, tam się do porady znawcy udać potrzeba.

O Żółtaczce dziecinnéy.

(Icterus infantum)

Często z tą chorobą przychodzą na świat dzieci, kiedy zwłaszcza matki w czasie ciężaru doświadczały zgryzot, zmartwień, smutków, nędzy, niedostatku i t. p. lub ieżeli w tychże smutnych położnicach znaydowały się pokarmiaiące osoby, o innych żółtaczkach, napadaiących dorosłych i starszych oddzielnie się mówić będzie, a tu tylko staniemy przy dzieciach zostaiących przy piersiach, lub od nich odstawionych od lat 2. 3. 4. do 6. 8. aż do 12.

Leczenie

Pierwszych dzieci tém pośpieszniéy idzie, kiedy matki pokarm swóy na dni kilka zestrzykuią, gdy tymczasem nowo-narodzonym za pokarm dasię pić serwatkę z słodkiego mleka robioną, cukrem lub syropkiem rhabarbarowym osłodzoną, w przypadku nie

mienia syropku, pokąd ieszcze iest gorąca serwatka, np. kwaterkę iéy nalać na rhabarbarum drobno kraiane, którego wziąść ziarek 10. 15. a dopiero cukrem osłodziwszy, zasilać, i to dopóki żółtawość ze skóry, oczów, nie zeydzie, dawać codziennie, czynić kąpiałki ciepłe, a późniéy wrócić do zwykłego pokarmu, gdy témczasem matka używać może samego kremortartari subtelnie tartego, po małéy łyżeczce od kawy 3. lub 4. razy na dzień, popiiać lekkim kleiem z kaszów wydaiących tenże.

Leczenie

Znowu starszych dzieci, wymaga, ażeby żółci obfitość z żołądka wyprowadzić; iako i iéy pierwiastki do soków i krwi w ssane po zagranice ciała wyprowadzić, tu służą np. proszek z ipekakuany od 3. 4. do 6. 8. 10. ziarek rano nadczczo w osłodzonéy herbacie, iak zaczną womitować, dawać im często dziewanne popiiać. — Zdarza się, że starsze dzieci są przykre do brania lekarstw, na taki znowu przypadek weźmie się iedno ziarko lub dwa weinszteynu antimono-

wego (*tartarus Emiticus*), rozpuścić w 3. lub 4. łyżkach wody czystey, osłodziwszy dobrze, bez ich wiedzy, co się dość łatwo uda, że toż rozpuszczenie nie ma żadnego zapachu ani smaku, dawać młodszym często po łyżeczce od kawy, np. co pół godziny, starszym po pare łyżek, a ieszcze starszym po wielkiéy łyżce od iedzenia, pokąd wymiotów dwa lub trzy nie nastąpi, i te dzieci codziennie kąpać należy, dawać im pić serwatkę samę przez się, którą robić można z kremortartary, lub za napóy lemoniadę z niego robioną, dawać po razy dwa lub trzy kropli rhabarbarowych z wodą przygotowanych po pare łyżeczek w dni inne, starszym ieszcze po całéy pomiernéy od iedzenia łyżce pare razy na dzień, lub też wziąść wyciągu wołowego oka (*extractum taraxaconis*), np. pół uncyi rozpuścić w kwaterce czystéy wody osłodziwszy cukrem, dodać kropel rhabarbarowych uncyą iednę z wodą robionych, Spiritus nitri dulcis 30. kropli, i z tego brać 3. lub 4. razy na dzień po pół lub całéy łyżce, dobrze wprzód zamięszawszy, wodą czystą popić. — Znowu taż żółtaczka powstaie z przyczyny nadewszy-

wszystko na części odosobniaiące żółć wpływ maiące. — Żółtaczka ta nazywa się (*icterus idiopaticus*) np. mogą takową zrządzić zbyteczne upały, po nich nastąpione nagłe zimna i ciągłe ulewy.

Leczenie

Takowéy ze wszystkiém iest toż samo, które się tu podało. — Mogą znowu bydź żółtaczki z gorączką, z febrą silną, a nieraz i z bólem, obrzmieniem około położenia wątroby, i tu służą kąpiele po dwa razy na dzień wolne okładania mleka ciepłego, w którém chusty często maczane, na mieysce dolegaiące czynić, dawać enemy z serwatek robione, napoie kwaśnéy natury, które się iuż wyżéy przy téy chorobie podały, bynaymniéy żadnego lekarstwa na wymioty nie używać, znowu bywa łagodną lub upartą, obie tu podług nadmienionych środków leczyć się powinny, z niemałym skutkiem służą żółtka od iay świeżych surowo z cukrem tłuczonym zbite, a gdzie łatwo dostać można i z wodą cynamonową rozrzedzone i obficie przez dzień 3. 4. do 6. na dzień

także z cukrem osłodzone wypiiać po łyżce, po dwie łyżek na raz, i to lekarstwo domowe ciągle używać, pokąd żółtaczka nie ustąpi. — Nieraz znowu panuią epidemiczne lub rozproszone, wszelako i przy nich, co do wieku młodociannego, podług przepisów tu udzielonych postępować wypada, a co się dotycze ostatniego gatunku żółtaczki, któren zwykł bydź przytomnym wątroby zapaleniom, przy febrach zapalnych, leczenie iego oddzielnie podanym będzie.

W wszystkich tu nadmienionych żółtaczkach wystrzegać się potrzeba tłustych i solonych męis, ciast, wieprzowiny, rosoły zaś niekorzenne ani tłuste, na w pół z kwasami, iako to: burakowym, zaczynianym, lub cytrynowym sokiem zaprawne, owoce, kasze kleykowe naydzielniey służą, i przy téy dyecie długo zachować się należy dla zapobieżenia nowemu téy choroby powrotowi.

O Angielskiéy chorobie (Rachitis).

Choroba ta naypierwéy w Anglii około r. 1630. dostrzeżona, zkąd nazwisko swoie otrzymała, i daléy się

rozszerzyła, dawniéy była daleko częstszą iak w naszych czasach, nader rzadko zwykła się okazywać przed 5. miesiącem życia dziecinnego, a naypowszechniéy w peryodzie rewolucyi natury fizycznéy, przy któréy wyrzynaią się zęby, lub zaraz po odstawieniu od piersi aż do końca roku trzeciego, w którym to czasie wywiiać się zwykły ciała i duszy siły, od niéy starsi wiekiem są wolnemi. — Zwykła się daleko częściéy okazywać w zimnych wilgotnych położeniach, iak w suchych i ciepłych, częściéy w zimie i na wiosnę, aniżeli w lato, także w nieczystych, wilgotnych pomieszkaniach. — Wszelako oprócz tych wpływów wyprowadzaiących też chorobę, uczą doświadczenia, że dzieci stały się nabywcami, kiedy ich matki w powyższym czasie, to iest: w dziecinnych latach na nią chorowały, kiedy w czasie brzemienności rozmaitych doznawały słabości, równie doświadczano, że prędzéy po oycu iak po matce odziedziczały, toż się i dało stwierdzać: że słabowitych rodziców dzieci, że szkrofuliczni i niegdy weneryczną chorobą rażonych, bardziéy są do niéy nad inne usposobionemi, są znowu

doświadczenia, że i otyłych, dobrze żywionych rodziców dzieci, takoż iéy podlegaią, i znowu dostrzegano, że rodzice zupełnie byli od niéy wolnemi, wszelako ich dzieci napastowanemi były tą chorobą, nie tak rzadko da się widzieć całe familiie Angielską chorobą tknięte, a ieżeli raz się znayduie do iéy mienia usposobienie, za przyczyną nadarzaiącą się rozwiiać i przedstawiać się w swych charakterystycznych znamionach zwykła, a te zaraz dołączymy. Wziąwszy to wszystko, co się dotąd o téy chorobie i iéy przyczynach mówiło, dodawszy to co stwierdzaią doświadczenia nader częste, że pomieszkanie, że położenie, że pory roku wyżéy nadmienione, że zaniedbana około dzieci czystość, że grube, niezdrowe, mączne potrawy, iako to: zacierki, klóski gniecione, kartofle często i w obfitości używane, przy braku ruchu, i użytku czystego świeżego powietrza, że ssanie niezdrowéy karmicielki, że nakoniec ta choroba znaczną z wyrzynaniem się zębów ma styczność, przekonać nas powinny, że zawsze z powyższych przyczyn powstaie.

Charakterystyczne iéy znamiona.

Zaczynaią dzieci bydź ociężałemi, niespokoynemi i nudnemi, nader drażliwemi, iak ciągłe siedzenie nader lubiące, chudną, skóra staie się obwisłą, marszczy się, i blednieie, lice tracą swą żywość, kwitnienie, apetyt dosyć dobry, i nieraz niedosytny, żądaią powiększéy części na posiłki surowych i niestrawnych rzeczy, i pić w nocnéy porze. — Zaczyna obrzmiewać twarz, lice żółkną, rozrastą się głowa szpecąca wiek, iakoż równa się wielkością dorosłego ciała, dar niepośledni władzy umysłowéy, którą są udarowane dzieci nad inne w téy chorobie, iawnie niknie pożywność reszty ciała części. — Rozchodzą się błoniste części *(fontanellae)* czaski, czoło naprzód występuie, szyia staie się długą, słabą, że głowa równo utrzymać się nie może, muszkuły twarzy coraz bardziéy obwisłości nabieraią, opada szczęka niższa, wzroku organa staią się coraz na weyrzenie smutnieyszemi, kości około stawów grubieią, iakoby nadęte, ponieważ długie ich środki cięczeią i słabieią. — Wyrzynanie zębów nie odbywa się zwykłym porządkiem, a nawet i wstrzy-

mywaném bywa, nieraz i stowarzyszone z konwulsyami, małe stawy kości drobnych u rąk staią się grubszemi, żebra po obu stronach zaklęśniaią się, tracą swą oblonczystość przez nabranie płaskości. — Kość piersiowa (*os sterni*) bardziéy występuie, a reszte kości zmieniaią swą formę, iakoż krzywią się i nader są łatwe do złamania. o czym Storch, o chorobach dziecinnych w Części 3. stronnicy 271. wspomina, że dzieci przez kilka niedziel sześć razy wnet nogi, wnet ręce łamały. — Zęby coraz żółknieią, łatwo wypadaią, powiększa się słabość powszechna, i która wnet po szczęśliwym téy choroby wychodzie ieszcze czas nieiaki pozostaie, zdarzaią się iednak przypadki, że po dwuletnim czasie téy choroby, muszkuły, wiązadła unoszące głowę, tak były osłabione, że ią rękami podpierać musiano. — W wyższym stopniu téy choroby, nie mogą biedne dzieci łóżek opuszczać, i zostaią w nich ciągle, przystępuią obfite nerwy osłabiaiące poty, a pod wieczor febra — wtenczas całe ciało zaczyna puchnąć, tchnienie przystępuie krótkie, częste bicie serca, żywot iak bęben nadęty, dość często ciągły kaszel dręczy, i wszystkie znamiona fe-

bry niszczącéy się przedstawuią, a co większa po śmierci nie tak prędko iak zwykle przy innych chorobach trętwieią, i ziębną ciała dziecinne, — co zaś szczególnieyszego dostrzega się przy téy chorobie, że dowcip, poiętność, pamięć, i wszelkie dary duszy są podwyższone obok słabości ciała, co większa, że się nawet prędzéy też rozwiiać zwykły, niż u innych dzieci, iakoż i chodzić prędzéy i mówić zaczynaią. — Lecz chcąc w téy oznace troskliwość rodzicielską zaspokoić; ostrzegam, ażeby sobie nie mieli za posełki do téy choroby, ieżeli ich dzieci prędzéy chodzić iak mówić, i tak nawzaiem rozpoczynaią, ponieważ nie równy czas natura wszystkim dzieciom do wywiiania się siłek oznacza, iakoż niezwykła wyprowadzać choroby, iak zmuszona czyni przez przetężanie w odchowie, co chorobliwą zasadę przyśpiesza, a skutki daią się dostrzegać na wstrzymanym i uszkodzonym wzroście, pokąd tylko (iak się zdarza) pokrzepiona w swych siłach natura w roku czwartym życia wszystkie skrzywienia kości, inne oszpecenia nie znosi, i wzrostowi dopomaga, a to bez naymnieyszéy pomocy, ieżeli w tychże siłek wyprowadzeniu nie by-

wa uszkodzoną aż do roku piątego, po tym już czasie przeciągać się zwykła choroba aż do 7. i 11. roku, i już o zupełném wyprowadzeniu pomyśleć nie można.

O postępowaniu z chorym.

Nie masz téy choroby, któréyby podstawą leczenia nie była dyeta, a w téy samo prawie stanowi leczenie, co więcéy iest nayskutecznieyszym srodkiem przeciw iéy wybuchowi, a którą rozpoczynać wypada od pierwszych lat życia. — Lubo iuż dałem ku temu przepisy w Części pierwszéy, Rozdziałku drugiego, a Cząstce trzeciéy, o odchowie dzieci w pierwszych latach. — Nie będzie zatym od rzeczy w krótkości powtórzyć, iak główniéysze z nich położyć zasady, to iest: codzienne kąpiele, óbmywania od głowy całego ciała zimną wodą, wybór zdrowéy karmicielki, w dalszym czasie pokarmy zdrowe, łatwe do strawienia, czyste powietrze, czysta a nie wilgotna dziecinna izba, zachowana około dzieci czystość w ich odchowie, zupełne zaniechanie powiiań, pasków, sznórówek, obcisłych sukienek, iako

i znagleń zbytecznych do chodu i biegania dzieci.

Te to zapobiegawcze środki albo uprzedzaią samą chorobę, a przynaymniéy, gdyby u dzieci miało się znaydować do niey usposobienie; takowe ułagodzić iest w stanie. — Chociaż wybór tych środków wspólnie celowi pomaga, dzielnie wstrzymuie, zapobiega; ostrożność iednak zaniedbaną bydź nie powinna co do ich porządku, a zatém rozpocząć pierwéy kąpiałki cieple, daléy i coraz wolnieysze, aż nakoniec zimne, (przecie nie iak lód). Wierząc zaś doświadczeniom sławnego Kullen w Szkocyi, któren zapewnia, że właśnie w modę upoważnioną weszło w znacznych familiach użycie zimnych kąpieli, przez codzienne w wannę, w zimną wodę, wsadzanie, że nigdy pomiędzy dziećmi Angielskiéy choroby nie dostrzegł.

Kto zaś usiłuie w postępie leczenia téy choroby ostrożnie działać, bacznym być musi na dwa peryody, i ich rozróżnienie, w których ta choroba musi być rozmaicie leczoną.

Pierwszy peryod saméy istotnéy choroby.

Drugi peryod początkowy ozdrowienia.

Pierwszy tak długo trwa iak febra, przy nim ciągła iest słabość, trawność i pożywność zupełnie uszkodzone, stolec bywa albo wstrzymanym lub rozwolnionym, nieraz zbliża się do biegunck, skutku zatém spodziewać się należy naypewniéy w początku téy choroby, przeto dostrzegaiąc obrzmiałości twarzy, bladości liców, żółtości ich, iuż się z pomocą pośpieszać należy; inaczéy w miesięcy kilka okazuią się twarde obrzmienia około stawów.

Skoro u dzieci dostrzegamy téy choroby początków, co prędzéy pośpieszać z odchowu sposobem, a przy nim następuiące w pomoc przybrać środki.

Żadnego dnia nie opuszczać w któréykolwiekbądź porze roku, aby dzieci świeżego nie miały używać powietrza, iakoż to staie się prawie dla nich balsamem zdrowia, i tylko wstrzymać ie należy w domu w czasach ulewów, deszczów, wilgotnych, lub i w zimném powietrzu. — Równie silnie dopomaga umiarkowane słoneczne ciepło. — Kiedy ieszcze dzieci swéy w chodzeniu mocy używać nie są w stanie, dać im na słońcu siedzieć, lecz nie w czasie upału, i wtenczas głowę uchronić wypada, starać się a-

by pomieszkania były suche, żeby łóżeczka dzieci nie stały blisko ścian, muru, trzeba często dniem w pomieszkaniach odświeżać powietrze, nawet i w zimie tego nie zaniedbywać, latem zaś godzinami osobliwie przy słońca ogrzewaniu okna mieć otwarte, a ieżeliby się wilgotne pomieszkanie znaydowało, co prędzéy o suche starać się należy. Ruchy ciała i inne do wieku i siłek stosowne poruszenia do silnych środków policzonemi bydź mogą, a co czynić wypada ile możności na świeżém powietrzu, tém skuteczniéy w suchém i pogodném, pomnieysze zaś dzieci wynosić na nie, lub często z niemi ieździć, naylepiéy iednak w koszyczkach, aby tylko w nich ciągle nie siedziały, ponieważ garbieią, starszym zaś dzieciom dozwalać ruchów podaiąc im różne zabawy, przy którychby musiały takowe odbywać, a nigdy nie dopuszczać długiego siedzenia, niedość zalecam codzienne ciała całego nacierania czynić chustami, flanelami, które wprzód anodynami napuszczać, z iałowcu lub iego gałązków, niemniéy nakadzenia z goździków, alboliteż dobrze kamforą całe takowe naceraiąc, można teżsame chusty lub flanelę umaczawszy w zimnéy wodzie

całe ciałko pare razy na dzień nacierać, lecz niebawnie suchemi wilgoć ocierać.

Ile możności starać się o utrzymanie wesołości umysłu, i ten wspierać przez różne rozrywki, a przeciwnie staią się nader szkodliwemi wszystkie natężenia umysłowe, iako i zmuszenia dzieci do chodzenia, co tém iest szkodliwszém, im są dzieci młodsze. — Pokarmy i napoie powinny bydź zdrowe i czyste, wszelako matki nie powinny spuszczać się na służące, ale raczéy same bydź przytomnemi, aby dziecom na raz wiele iedzenia, chociażby te do klas niewinnych należały, nie dawać ich używać do niedosytnego apetytu. któremu powiększéy części chore dzieci w tym stanie podlegaią. — Pokarmy zaś są dla nich zdrowemi następuiące:

Rosoły nietłuste i inne zupy, z ryżem, owsianą, orkiszową, ięczmienną, kaszami; można też same kasze na wodzie gotować, dolać do nich czwartą część wina, i cukrem osłodzić, polewki piwne, aby tylko te były dobrze z wystałych niekwaśnych robione, iarzyny, pieczone mięsiwa częściéy aniżeli gotowane, a ostatnie na odmianę z chrzanem lub musztardą starszym do

iedzenia dawać, wszelako zawsze w trzeciéy części z ogrodowinami. Szkodliwemi zaś są dla takowych dzieci tłuste mięsiwa, wieprzowe, kaczek, gęsi, mleczne i mączne potrawy, kartofle, sér, chleb lub bułki świeże, potrawy wszelkie masłem rumienionem podlewane.

Za napóy służą piwo czyste wystałe nie maiące żadnego kwasu, woda z grzanką, dla możnieyszych Salcerska, słodkie serwatki, szkodzą znowu ciepłe napoie, iako to: kawa, herbata, a nayszkodliwszym wódka i napoie, do których mięszaniny wchodzi chociaż w naymnieyszéy ilości. Sukienki niepowinny bydź obcisłe, ani za letnie, ani za gorące, naylepiéy służą z lekkich flaneiek na golém ciałku noszone, ale tych mieć dostatek, aby ie prać można, a przed wdzianiem okadzać, iak się wyżéy nadmieniło. — Równie i miękka pościel pierzowa iest szkodliwą, oprócz, że rozwalnia, ieszcze i przysposabia do potów, które dla nich są bardzo szkodliwemi; lepiéy się daleko uczyni, daiąc im sypiać na włosianych, lub z siana robionych materacykach, znieść zupełnie wszystkie osłony około łóżek lub kołysek dziecinnych, a to dla nie,

wstrzymywania wszelkich przeziewów skóry, płuc, odeszłych wiatrów.

Jeszcze tu przypominam kąpania, o tych należy pamiętać, równie o pokarmach i napoiach, a lubo iuż powyżéy potrzebne z niemi postępowania umieściłem, tu ieszcze i te do nich dodać mam za obowiązek. — Można bowiem wielce skutecznemi takowe poczynić kąpiele, wziąwszy do nich mydła albo ziół pachnących, np. melissy, miętkwi, macierzanki, piołunu, combru, lewandy kwiatu i t. p. każdego po garści zawiązać w szmatę, nalać wrzącéy wody w naczynie, w którém się dziecię ma kąpać, przykryć takowe, aby dobrze pół godziny mokło, poczém dobrze roztworzywszy wodą zimną, zawinięcie to z ziołami, mocno wycisnąwszy, wyrzucić, w takiéy wodzie za każdą razą świeżo robionéy kąpać. — Jeżeli zaś dzieci są słabe, znowu następuiące kąpiele brac zalecam. Wziąść słodu np. pół garca, korzenia Tataraku łótów 4., dla starszych i dwa razy z każdego, gotować z wodą, przecedziwszy w wanienkę roztworzyć zimną wodą do umiarkowania temperatury wody, która właśnie służy do zamiaru wzmacniania (przestrogę tu iuż wyżéy umieściłem)

można do téy kąpiałki dolać kwaterkę okowitki, albolitež wody, w któréy zioła podane mokły.

Nadmienić tu muszę, a oraz i dać upominek, o którego dotrzymanie w imieniu tych dzieci proszę rodziców, aby się żadnemi nierozsądnemi radami nie dali uwodzić względem użycia cisnących machin części z swey formy wychodzące, takowe stan tych lub owych części zawsze pogorszaią, zaręczam.

Drugi period początkowy ozdrowienia.

Co do zimnych użycia kąpieli, o których się przy pierwszym periodzie mówiło, znayduie tylko mieysce, kiedy żywot i rozdęcie tegoż zaczynaią się zmiękczać i zmnieyszać, a stolec codziennie lub podług urządzeń natury rodzicielskiéy odbywa się, wszelako gdyby tego nie było, starać się o utrzymanie ich wolne, i na ten koniec nad wszelkie inne lekarstwa uwielbiam, wziąść rhabarbaru kwintę iednę, pokraiać w drobne kawałki, lękko związać w płócienko, i wpuścić w kwaterkę wody zimnéy, aby się tylko zafarbowała od niego, wyiąć zawiązanie i z niego rhabarbarum, które

ususzywszy do dalszego takowego użytku, pokąd tylko farbuie wodę, zachować można, w téy napoionéy wodzie, upaliwszy gwoździ żelaznych dwa, ugasić i wyiąć, co powtórzyć można, osłodziwszy cukrem, dawać po razy kilka dniem, młodszym po dwie łyżeczek od kawy, starszym po pełnéy łyżce od iedzenia, co czas niemały kontynuować.

Srodek ten leczenia bynaymniéy laxowania nie sprowadza, lecz tylko do odbytu naturalnego przysposabia, i może, a nawet powinien bydź użytym z nieiakiemi pauzami, n. p. na dni dwa lub trzy wstrzymanym. Początkowo zimne kąpiele co drugi lub trzeci dzień czynić wypada, i to niedługo, kródziéy dla młodszych, dla starszych dłużéy, wszelako pilnie uważać, iak takowe służą temu lub owemu dziecięciu, czyli staie się żywszém, weselszém, silnieyszém, w przeciwnym skutkowaniu należy poprzestać, lub przynaymniéy stopniowo postępować, to iest: od ciepleyszych do zimnieyszych przyzwyczaiać, w czasie kąpieli cały krzyż wodą zimną po razy kilka obmywać, a po wyyściu z wody, co prędzéy ocierać do suchości, i w ciepłą

ciepłą pościel włożyć, po chwili flanelą, chustami, całe ciało nacierać.

Równie ważny iest peryod rozpoczęcia potrzebnego wzmacniania i użycia ku temu zamiarowi pomagaiących środków, a te zaraz się podadzą, nieprędzéy iednak do nich przystąpić radzę, aż febryczne i gorączkowe wzruszenia, dreszcze często napastuiące, zupełnie na dni kilka dzieci nie opuszczą. — Tu pomiędzy inne lekarstwa zalecić mogę marzankę farbiarską *(rubia tinctorum)*, wziąść téy łót ieden, gotować w pół kwarcie wody do zostania się kwaterki, przecedzić, i ostudziwszy, trzy razy na dzień młodszym po pół łyżki, starszym po całéy dawać wodą popiwszy, w któréy palone gwoździe po razy kilka gaszone były, a miasto marzanki, radzę brać korzenie i liście szczawiu wodnego *(rumex aquaticus)*, Lekarze Szwedzcy daią mu w téy chorobie niepoślednią zaletę, rośnie on u nas obficie przy błotach i rzekach, korzeń iest drzewiasty, gruby, wewnątrz żółty, i dla tego powinien być długo gotowanym, wart on iest, aby się w apteczce domowéy suszony znaydował, w leczeniu iest skutecznieyszy niż liście, ieżeli

są świeżo zebrane korzenie półtora łóta, suszonych łót ieden gotować z ilością wody, i codziennie starszym dać wypić łyżkę dużą, iak przy marzanance się podało.

Nadmienić tu muszę, aby odwar ten marzanki farbiarskiéy w zimném mieyscu stał, i naydaléy co trzeci dzień był świeżo robionym. Gdzieby trudność była w dostaniu iéy, następuiący trunek przedziwnie służy. Robi się z rumienionéy mąki owsianéy z mlekiem, aby ten napóy środek pomiędzy rzadkością a gęstością otrzymywał, można do niego dodać czekolady bez korzeni, np. do pół kwarty łót ieden, i dawać pić po pół filiżanki, aby codziennie starsze dzieci, a młodsze połowe iego wypiiały. — Takoż za napóy woda z gaszonemi gwoździami, wyżéy położona, służy, a można też i kąpiele żelazne używać, w sposob ten robione: upalić duszę od prasowania, lub kawał szyny, gasić i znowu palić, co razy kilka powtarzać.

Otóż to iest nader ważny punkt w rozróżnieniu peryodu samey choroby, od peryodu rozpoczynaiącego się ozdrowienia; w pierwszym, ieżeli w zamiarze wzmocnienia przystępuiemy

do użycia środków tego skutku, wszystko niewątpliwie pogrążemy. Wszelako ieszcze i tu o wolnym stolca odchodzie, iak się wyżéy nadmieniło, nie zapominać.

Naostatek przepomieć nie mogę podania środku ze wszechmiar użytecznego, przez liczne doświadczenia stwierdzonego, szczególniéy, gdzie się nadaie zręczność dostania i ciągłego użytku, zawiera on w sobie kąpiel elektryczną, do téy ieżeli iest za młode, i z koszyczkiem położyć, dać do niego kommunikacyą od przewodnika, aby cały ten płyn spływać mógł na dzieci wraz z iego koszyczkiem i pościołką. On to pomnaża krwi krążenie i ciepło naturalne, wolnieysze czyni tchnienie, znosi wszystkie zapchania, ułatwia przeziewy skórne, słowem: całemu ciału nowéy udziela siły: ponieważ nazwanym bydź może za źródło życia.

Można go w obu tych peryodach z wielkim skutkiem i nierównie bezpieczniéy nad wszelkie inne lekarstwa używać, rozpocząć wypada od kwadransa czasu a po tygodniu do pół godziny, ale przestrzegam, że trzeba tak skutecznego środku przez miesiące, do pół roku, a

nawet i dłużéy kontynuować, i toż samo czynić wypada w wszystkiém, co się podało, nie żałować starania, dołożyć prawie Herkulesowéy cierpliwości, a skutek pomyślny uwieńczy wasze prace, iak radością napoi serca rodzicielskie, zapatruiąc się na owe przez wycięczone u swych dzieci kalectwa, w którychby na zawsze pozostać musiały.

Daię tu ieszcze przestrogę, ażeby wcześnie dzieci na nóżkach nie stawiać, chcąc ich w chód wprawiać, to nader skutecznie przyczynia się do nakrzywienia kości nóżek, a w przypadku tym sławny wieku naszego lekarz Hufeland radzi, aby także z cierpliwością i bez znudzenia często dniem nóżki rękami nieco ściśnionemi nacierać z góry na dół w równi, iakoż ten mąż mówi, że zna kilka nader pomyślnych zdarzeń, gdzie matki przez ten sposób po kwartale czasu i daléy używcia iego, z zakrzywionych nóżek dzieci swoie zupełnie uwalniały, iakoż są wieloliczne doświadczenia, że cierpliwe i przywiązane do swych dzieci matki, naśladuiąc podany tu środek w ósmym roku życia nogi prostowały.

Z opisu leczenia téy choroby, w któréy nader szczupłe podane zostały lekarstwa, przekonać się możemy o prawdzie, że urządzenie dyety przyzwoitéy, i zachowanie podanych, iak pomagaiących dzielnie środków, niemniéy ostrożność w postępowaniu i zachowaniu dwóch peryodów, całą osnowę pomyślności skutków stanowi.

O Szkrofułach

Czyli Chorobie obrzmienia i zatkania zawałków albo gruczołków.

Opisawszy przy konstytucyach i ich rysach charakterystycznych konstytucyą szkrofaliczną co do znamion odsyłam Czytelników do Części pierwszéy tego pisma, tu tylko nadmieniam, że dosyć często bywaią po rodzicach odziedziczane lub przez pokarm karmicielek nabyte, a powszechnie przy téy chorobie dostrzegać się daią, rozsądek zawczesny i szczególną odezwę do płci polubnéy, miewaią do tego wielki apetyt, iakoż iedzą i piią obficie, a do czego ich kwas żołądkowy zachęca, wszelako coraz bardziéy chudnieią, często słabieią, dostaią pływnień krwi z nosa, zapaleń oczów, i

różnych wyrzutów. — Wnet znowu obrzmiewaią, różne części ciała nikną, i znowu powracaią, a to należy do poznawania pomiędzy inne téy choroby oznaki, i za zasadę do nich służy, iak na uwagę zasługuie.

Opis saméy choroby.

Dostrzegamy nabrzmień gruczołków osobliwie za uszami i po innych ciała częściach które nie są na obwiew zimnego powietrza wystawione, są to okrągłe lub okrągławe obrzmienia, a różniące się od innych podobnych, że pod skórą mogą bydź wnet w tę lub ową stronę ruchawemi, że nie sprawuią żadnych boleści, chociaż się ich pomiernie, mocno dotyka, a przy tym kolor skóry w niezém zmienionym nie zostaie, i że w tym stanie bez zmiany przez lata pozostaią. — Wszelako wprzeciągu czasu zwiększaią się, twardnieią, powstaią w stawach małe boleści, przedstawuią się oczów cierpienia, a naypierwéy nabiegaią gruczółki za uszami, przyczym zaczyna skóra czerwienić, a same gruczołki przechodzą w ropienie, niekiedy znowu iedne z nich zamykaią się, gdy

drugie się otwieraią, zostawiwszy po sobie blizny, a po których można poznać chorobę.

Niekiedy też złe daie się poznawać osobliwie w stawach łokcia lub na kościach u palcy rąk i nóg, niekiedy znowu zdaie się taż choroba zupełnie opuszczać, lecz na wiosnę znowu nowe obrzmiewania gruczołków powstaią. — Niektórzy z chorych, zwłaszcza kiedy rozchodzą się obrzmienia, dostaią wrzody po innych ciała częściach, lub wpadaią w zupełną opuchlinę, a naygorzéy iest, kiedy taż choroba napastuie kości i sprawia ich zepsucia, równie iak kiedy soki lipkie naruszone bywaią, i wtenczs przystępuię trawiąca gorączka, suchoty i śmierć.

Są nadto ieszcze i wewnętrzne Szkrofuły, a tych poznaie równie ważném się staie, i to tém więcéy, że gdzie się powierzchownie nie daią dostrzegać, a cała choroba ukrytą bywa w częściach wewnętrznych. Jakoż obok pomienionych znaków przy opisie téy konstytucyi, dzieci dostaią częstych oczów zapaleń, rozmaitych wyrzutów, a do tego i na boleści w żywocie narzekaią, iako i na pragnienie nie łatwo ugasić się mogące, niektóre z nich utracaią apetyt, tchnień cu-

chnących dostaią, bladych twarzy, zepsucia zębów, przebiegaiących po stawach boleści, coraz chudnieią, kości i stawy grubieią, ręce, nogi puchną, w końcu umieraią.

Dostrzeżenia ogólne nad Szkrofułami.

Jest prawie właściwą chorobą dziecinną, a ile nas doświadczenia przekonywaią, przy piersiach dzieci iéy nie doznawaią, i dopiero w drugim roku rozpoczyna się, nieraz i w trzecim, a ledwie nigdy po latach doyrzałości. — Należą do chorób odziedziczonych, dla tego rodzice płodzą iuż dzieci swe z zarodem do nich, czyli zaś oyciec mniéy iak więcéy matka się do tego przyczynia? wszelako są dostrzeżenia, że po dziadach spadały na wnuki, kiedy średnie rozmnożenie od nich było wolne, dzieci znowu rodziców szkrofulicznych nader rzadko ochronionemi bywaią. W Anglii i Pays de Vaud więcéy udziału do téy choroby płci kobiecéy iak męskiéy przypisuią, i dla téy to przyczyny w wyborze żon wielką ostrożność, lub ieżeli z takowéy familii pochodzi, zachowuią.

Oprócz tego więcéy się daleko w wielkich miastach niż po wsiach okazuie, nie dziw, że modne dziś małżeństw związki interesem powodowane, życie rozwiozłe i t. p. a właściwe ludnym i wielkim miastom są téy choroby przyczynami, iakoż sławny wieku naszego lekarz Hufeland o nich mówi, że są grobowcem nienaylepszych obyczaiów, ztądto rozwiozłego ale modnego życia rodziców dzieci staią się ich wad, ułomności, a nawet i chorób ofiarą, tak iest, nadpruchniałe drzewo nie może zdrowych rodzić owoców. — Okazuią się ledwie niepowszechnie wtenczas, kiedy dzień naydłuższym iest, i kiedy ubywa. Obrzmienia zaś na wiosnę przedstawuiące się niknąć zwykły latem, a w następnéy znowu wiośnie powracaią, iak otwierać się zwykły.

Po większéy części choroba ta iest właściwą kraiom położonym w bagnach i wilgociach, iako to: w Anglii, Hollandyi, właśnie gdzie Angielska choroba iest zagęszczona, i wielkie ma z nią powinowactwo, nawet co do rządzeń i przyczyn.

Zważywszy iéy opis, i porównawszy z poprzedzaiącą chorobą Angielską, i przyczyny do niéy, że są też same, np. niezdrowość pokarmów, mą-

czne i mleczne famuły, zaprędkie i za obfite łupinastych legumin, iako to: grochu i t. p. użycie kartofli, z takowego użytku dostrzeżono w Hollandyi, że w Prowincyach, gdzie dzieci karmione bywaią takowem iadłem dalekoliczniey chorobie szkrofuliczney podlegaią, równie się przykładaią pomięszanie potraw, przesycenie niemi, siedzenia ciągłe, niedostatek świeżego powietrza, zatęchłe, wilgotne mieszkania, nieczyste tychże utrzymywanie, zaprędkie natężenia w naukach, zazimny lub nad potrzebę ciepły dzieci odchów.

L e c z e n i e.

Wspiera się na dyecie, i tę zastósować należy do wieku, bez niey nayskutecznieyszych lekarstw użycie zostanie nadaremném, tym to końcem przy konstytucyi tego nazwiska umieściłem ią, aby uczynić wybór z niey co do wieku. — A że iuż nadmieniłem, iż u dzieci nayczęściey ta choroba po wyrzynaniu się zębów rozwiia, lub i przed tym peryodem, lubo rzadziey, dostrzeganą bywa, ztąd to daleko szczęśliwszemi dzieci bywaią żywione zdrowym matek lub karmicielek pokarmem, niżeli przez smoczki, i że tym sposobem karmione, nadewszystko tey chorobie podlegaią, a Hufland w dziele swém o tey chorobie na karcie 26. mówi, że pokarm ma coś początkowego życia *(vitalitas)*, dla tego ile tenże ma zdrowe przymioty, silnie dzieci od niey broni, a gdzieby zachodziła trudność w dostaniu takowego, lub kiedy się zdarzy ważna przeszkoda w karmieniu zdrowym pokarmem, lepiey służy karmić dzieci lekkiemi pokarmami, i te ia w Części pierwszéy podałem, iakoż tego zdania iest wzmiankowany lekarz w swém dziele nadmienionym na karcie 26. — W tym więc peryodzie użytemi bydź powinny i kąpiałki, nacierania ciałka, wynoszenia na świeże, suche, pogodne powietrze, i to wszystko dochować należy, co zaś dla starszych wiekiem zaraz podam.

Dla starszych znowu dzieci dobrze służą i niedość zalecenia są warte ogrodowiny, a mianowicie korzenie, iako to: marchew, pasternak, pietruszka, selery z mięsem wołowém, mięsa nietłuste, woda żółtkami od iay, np. iedno do pół kwarty wody, którą osłodzic można, woda czysta, lub lekkie a do tego należycie wystałe piwo,

odmienić także wilgotne na suche pomieszkanie, któreby słońce oświecało, i wszelką czystość tak w izbie, iako i około dzieci zachować, pozwalać im czynić poruszenia ciał, a tu lepiéy służą ich własne iak w powozach, te daleko skutecznieyszemi się staią na świeżém i wolném powietrzu, niż w zamkniętych chociaż czysto utrzymywanych pomieszkaniach.

Po między liczne przykłady skutków naypomyślnieyszych Gimnastyki, dla przekonania umieszczam tu wiary godne zdarzenie o iednym młodym na Szkrofuły choruiącym, któren przez obrzmienie dosyć znaczne po iednéy stronie dla gruczołu szyi, głowę nakrzywioną na drugą stronę wolną od niego nosić był przymuszonym, posłuchał rady, uczył się fechtowania, i przez ten środek nie tylko owe nakrzywienie głowy zniknęło, ale nawet obrzmienie stawów u nóg, dla których miał chód trudny i szpecący.

Jeszcze i tu zapomnieć nie radzę o przyszłości przy odchowie dziecinnym, dla tego służą częste ciał obmywania, kąpiele wnet ciepłe, a w postępie czasu i zimne, ieżeli po ostatnich dzieci czerstwemi, wesołemi, silnieyszemi się bydź czuią, w przeci-

wnym przypadku przy pierwszych z ziołami (iak się tu przy Angielskiéy chorobie podało) pozostać radzę, często odmieniać bielizny, pościeli, znieść wcale pierze, nacierać flanelą ciała, noszenia flanelowych koszulek, są to wiele zmieniaiące leczenia, a które ciągnąc bez uprzykrzenia i zmordowania długo, i aż do zniesienia całéy choroby potrzeba.

Równie uczą doświadczenia, że odmiana powietrza, n. p. z miast na wsie, osobliwie latem, wcale się do pośpiesznego i skutecznego leczenia przykłada. — Środki zaś w téy chorobie podane są następuiące, iako to:

a) Kawa z żołędzi robiona na wpół z prawdziwą, zmieszana w ten sposób: wziąść całą łyżkę pomieszanéy, w pół kwarcie wody gotować iak się powszechnie robi, po ustaniu się, pić z cukrem i śmietanką lub mlekiem dobrém, podzieliwszy na dwie połowy, iednę przed obiadem, drugą po obiedzie dawać dzieciom wypiiać.

b) Drugi środek stanowi czyszczony antymon na subtelny proszek starty, a tego wziąść np. pół uncyi, tyleż fiiałkowego korzenia w proszku, i uncyą cukru, zmięszać

dobrze, dodawszy drachmów dwie magnezyi Angielskiéy. — Z tego proszku młodszym dzieciom dawać dwa razy na dzień na mały koniec noża, starszym o tymże czasie małą łyżeczkę, a ieszcze starszym po większéy z górą, z wodą zmięszawszy dać zażyć, i wodą popić. — Srodku tego nieprędzéy używać radzę, aż mała febra i gorączka, które téy chorobie towarzyszyć zwykły, zupełnie nie ustaną.

c) Trzeci środek zawiera w sobie soki z ziół tu położonych, z podbiału pospolitego (*Tussilago Furfara*), szanty pospolitéy czyli białéy (*marubium album*), rzeżuchy wodnéy (*nasturtium aquaticum*), tribuli (*chaerofolij*), kokoryczu lekarskiego (*Fumaria Officinalis*), brodownika mleczowego (*Leonto todon Taraxacum*), soki z nich prasowane maią się pić od dwóch do trzech a nawet i czterech łyżek od iedzenia; zagotowawszy takowe pierwéy i przecedzić, biorąc z nich z rana łyżkę iednę, drugi przed obiadem, 3 raz zaś w godzin trzy po obiedzie, a czwarty na noc, popiwszy wolnym rosołem. Chcąc odnieść z nich skutek ile potrzebny w tak upartéy i do tego ciągłéy chorobie miesiącami, ale bez przerwy brać wypada. Lecz że to tylko przez lato może bydź użytém, można więc w zimową porę wyciągi (*extracta*) iako to: z szonty, kokoryczu lekarskiego, brodawnika na to przeznaczyć, wziąwszy którego z tych, np. pół uncyi lub i więcéy, w kwaterce wody czystéy, i z tego rozpuszczenia, zamięszawszy, brać po łyżce od iedzenia raz lub dwa przed obiadem, a trzy w godzin 4. ponim, młodszym zaś po pare łyżeczek od kawy o tymże czasie — Nadmienić tu muszę, że liście z podbiału świeże z niemałym skutkiem przykładać na obrzmienia i otwarte guzy tego rodzaiu. — Jeżeliby trudność była w dostaniu wyciągów wyżéy nadmienionych, można odwaru użyć z podbiału pospolitego, suszonego, wziąść np. łótów 3. 4. gotować w kwarcie wody do zostania się pół kwarty, przecedzić, osłodzić cukrem, miodem, i z tego odwaru dawać dla starszych po łyżek 2. od ie-

dzenia na raz; powtarzaiąc o powyższym czasie, młodszym po połowie téy ilości. Takoż dobrze ten odwar służy do przykładania na otwarte rany szkrofuliczne, na ich zatwardnienia.

Do tych środków takoż zaleca Hufeland gębkę, którą upalić iak kawę, i téy wziąść łótów dwa, nalać pół kwarty wody wrzącéy, moczyć godzin 12. poczém przecedzić, osłodzić, i brać po pół łyżki od iedzenia co trzy godziny, dla starszych po całéy łyżce. Moczenie to można ieszcze używać tymże sposobem, z dodatkiem któregokolwiek z nadmienionych powyżéy wyciągów, np. do ilości téy wziąść łót 1. a nawet 2. 3. stosownie do wieku, i rozpuścić, biorąc potrzębą za każdą razą dobrze zmięszać i wodą popić.

Zaopatrzyłem chorobę tę licznemi środkami, i tych właśnie potrzebuię, mogąc z niemi skuteczną czasową czynić odmianę, lub też ieżeliby iednych z tychże dzieci używać nie chciały, aby mieć ich podostatkiem.

O Ki-

O Kile Pępkowéy

(Hernia Umbilicalis).

Że ta pomiędzy innemi łatwieyszą iest w poznawaniu, samo to iéy mieysce potwierdza, poiedynczéy zatym wymaga pomocy, w bardzo rzadkich przypadkach z tą kiłą przychodzą na świat dzieci, daleko zaś częściéy powstaią zaraz po urodzeniu przez silne krzyczenia, przez boleści i rozdęcie od wiatrów kiszek, przez mocne powiiania. Pierwszego zdarzenia staraniem być powinno odbieraiącego dziecię, a w drugim naśladować pozostaie sposób Levreta. — Wziąść wosku białego, z którego urobić kształt guzika stosownie do obszerności kiły, obwinąć go w cienkie płótno kilka razy złożone, aby płaska część tego z wosku guzika kiłę przykrywała, tak iednak, żeby guzik ku stronie pępka raz tylko płótnem mógł bydź pokrym. — Co przyrządziwszy, starać się, aby środek tegoż guzika na środku kiły pępkowéy leżał, poczém pępkową opaską zwykłą kilka razy żywotek obwinąć. Całe to opatrzenie oprócz wosku pozostać musi bez naruszenia, a opa-

sek kilka mieć gotowych, aby ie dla czystości dziecięcia odmieniano.

O krwi płynieniu z mieysca uciętego pępka.

Zdarza się dosyć często kiedy sznurek pępkowy za lekko, lub kiedy iest miekki, słoniasty, zamocno podwiązanym i przerzynanym, lub wcale oderwanym bywa. — Na pierwszy zatem przypadek powinien bydź na nowo podwiązanym, w drugim pzyłożyć płatki octem lub wódką na w pół z wodą skropione. Jeżeli zaś krew się sączy znacznie, przyłożyć hupkę i palcem przytrzymać długo, pokąd krew zupełnie zatamowaną nie będzie, dopiero położyć zwykłą opaskę, kilka razy około żywota oprowadzić, i obwiązać.

O wystąpieniu pępka.

Występuie pępek więcey iak zwykł przez płacze i krzyczenie. — W takim przypadku wyśledzić trzeba przyczynę tego płaczu lub krzyku, ieżeli więc bywa powinięte mocno, co prędzey z takowego uwolnić, ieżeli wiatry lub

stołeczka zatrzymanie, dawaniem enemek, takowe uśmiérzyć, a na wystąpiony pępek obwinąwszy trzygroszówkę miedzianną w płótno obwiniętą, lub też dębiną potłuczoną, napełniwszy poduszeczkę skórzaną, na pępek przyłożyć, i takową opaską pępkową obwiązać. Trzy lub cztery niedziele czynić to należy, a po tym czasie pępek do swego powraca dołka.

O Czkawce.

Bywa dosyć często wypadkiem zazięhienia, przekarmienia dziecięcia pokarmem i innemi posiłkami, często iest skutkiem mokrości pieluszek dziecięcia. Czasem ustaie niebawnie, czasem trwa długo, a po ustaniu nieiakiem powraca. Można na uśmierzenie dać po łyżeczce od kawy herbaty z rumianku, kwiatu lipowego, melissy, miętkwi, lub cukru miałkiego, nakoniec użyć w pomoc ciepłych kąpiałek, przykładać często w ciepłém mleku maczane chusty na piersi, na żywot, dawania po kilka kropel wódki nie radzę, a ieżeli z mokrzalni, co prędzey osuszywszy dziecię, w wygrzane powinąć płaty.

O rozeyściu się szwów czaszki.

Nayczęściey zdarza się ten przypadek u niewczesnych dzieci, lub maiących wodę w mózgu. — Natura sama nieraz takowe spaia, rozwiiaiąc coraz więcey kości czaszki, co gdyby w czasie 5. 6. niedziel nie miało następować, nie radzę żadnego czynić gwałtu, ponieważ takowe zbliżenie się, i spoienie szfów zapomocą obciskaiącey czapeczki następuię. — Przestrzegam więc matki, aby odbieraiącym ich dzieci kobietom nic więcey czynić nie dozwalały, obciskanie zaś to w żaden sposób nie ma bydź zamocne początkowo, lecz coraz mocnieysze.

O przyrośnięciu Języka.

Przytrafia się, lubo rzadko, że dzieci na świat przychodzące maią wiązadło pod ięzykiem nader krótkie lub i zadługie, że przez to dzieci ssać nie mogą. — Niekiedy znowu nie bywa tak krótkie, że ssać mogą, wszelako w późnieyszych czasach mowa uszkodzoną bywa, a w tym przypadku potrzebna iest operacya. — Powinna iednak odbieraiąca dzieci osoba uczy-

nić zwiedzenie, ostrożnie wprowadzić swóy palec w ustka dziecinne, czyli się nie znayduie coś niezwyczaynego, i czyli też dziecię wystawić może ięzyk, czyli dobrze ssać może, uważać to powinna. — Wszelako daię i w tém przestrogę, że albo twardość, albo wielkość matczyney albo karmicielki brodawki stać się może tego przyczyną A gdyby się to zdarzyło, bynaymniey nie dopuszczać podcinania nikomu czynić, iak szykownemu ran Lekarzowi, i wzbronić rozdrapowania paznokciem, przez takowe to powstaią zaraz wrzodeczki, lub mocne krwi płynienia, a dość częste bywaią zdarzenia, że się obeydzie bez operacyi, ponieważ późniey dzieci ruszaiąc coraz więcey ięzykiem, powoli przerywaią wiązadełko, a gdyby to nie miało nastąpić, z operacyą można do dalszego czasu przeciągnąć.

O zapaleniu Oczków.

Zwykłe zapalenie oczów samo od siebie ustaie, co gdyby po kilku lub kilkunastu dniach u przychodzących na świat dzieci nie ustępowało, czynić okładania wolne wody z mlekiem

zmięszawszy. — Lecz zdarza się, że i późniéy dzieci dostaią toż zapalenie, kiedy patrzą na ogień lub słońce. uchylenie téy przyczyny i unikanie a iéy też okładanie lub przemywanie są środki pomagaiące.

O ropieniu gruczołków powiek.

Nabrzmiewaią nieraz dzieciom powieki pomiędzy 3. a 14. dniem po urodzeniu, iakoż staią się czerwonemi powieki, a zostaiąca lepka ciekłość w ich gruczołkash gęśnieie i zakleia powieki, że się otwierać nie mogą, przez co zapatruiąc się na iakową choć umiarkowaną iasność, doznaią boleści, a kiedy toż zlepianie trwa długo, utracaią dzieci apetyt i sen, doznaią wstrzymania stołeczków, mocno się pocą, chudnieią, wpadaią w biegunki koloru zielonego lub zwarzone oddaią stołeczki. Te symptomy nieraz trwać zwykły długo, gdzie oczy od powiek zamkniętemi zostaią, a zwykła nieraz i błonka rogowa przechodzić w ropienie, przez co reszta organizacyi oka się psuie. — Choroba ta iest długa, leczenia wymaga od 6. 12. tygodni. — Przyczyną téy choroby bydź może zawczesne dzieci na mocne światła za-

patrywanie się, zanim się do rady powoła znawce, można z niemałą pomocą zastrzykiwać pokarmem powieki, albo i wpuszczać tenże pod powieki, albolitéż i przemywać rumiankiem z wodą na wpół zmięszaną, i w tym dźbło szafranu moczyć.

O zatkaniu nosa czyli sapce.

Kiedy toż zatkanie iest przytomném, dzieci powszechnie miewaią ustka otwarte i ssać nie mogą. Niektóre z nich wydaią ton podobny kurom maiącym pypeć, czasem rozwalnia się dość prędko flegma, zatykaiąca otwory nosowe, wydrążenie ust, powietrzny kanał, i do uduszenia przyczynić się może. — Jakoż doświadczył tych smutnych wypadków Schäfer, *über die gewönlichsten kinder krankheiten* na stronie 32. gdzie w dwóch miesiącach dość silne dziewczątka, iedna w godzinie, druga dnia trzeciego życia, nagle siniały, czerniały, i pomarły, otwarte ich piersi krwią napełnione znaleziono. — Przykład ten niechay służy Rodzicom za przestrogę, iak naukę, ile mogąc temuż nieszczęściu silnie i niekosztownym sposo-

bem zapobieżyć; iakoż dostrzegłszy, unieść główkę w górę, i kléy z ustek palcem obwiniętym płótnem ile możności wydobyć, a z nosa umaczane w iakiéy tłustości piórko w nos wprowadzić, łechtaiąc nim wydrążenie nosowe, przez co następuiące kichanie uwalniaiące flegmę, a zatym i wolnieysze tchu branie następuie, można także strzykać w nosek pokarm, i to często czynić wypada, dla wstrzymania powrotu nowego noska zatkania, kilka razy nosek zimną wodą obmywać, i dać dziecięciu ią wąchać, trzymaiąc gąbkę w niéy umaczaną.

O Róży nowo narodzonych.

Ledwie nie zwyczaynie po narodzeniu dostaią dzieci na palcach, rękach, stawach u nóg lub samych nogach różowych zapaleń, a te w kilka dni nikną, wtenczas się tylko niebezpiecznemi okazuią, kiedy okolice pępka lub części rodne napastuią, a późniéy i na cały żywot się rozszerzaią, takowe przechodzić zwykły w gangrenę, kąpiele z rumiankiem, otrębami robione bardzo są pomocne, iak temu nieszczęśliwemu wypadkowi zapobiegaiące.

O wzruszeniu nerwów czyli konwulsyach.

W nowo narodzonych bywaią nader niebezpiecznemi, a w gorących klimatach śmiertelnemi. Za nim znawca przywołanym będzie, służą następuiące środki naprzeciw takowym, rumiankowa herbata osłodzona, po łyżce od kawy dawać często. — Równie z dobrym skutkiem służą enemki z rumianku, oliwy, oleiu, lub z masła, w przypadku gwałtownieyszych gorczycowe ciasto Nr. 18. naprzemian na ręce, łytki przykładać. — Na powierzchowne znowu wzruszenia służą powyżéy zalecone środki, do których dobrać radzę okładania żywota ciepłym rumiankiem z winem, a w końcu i kąpiele, do których można dodać potażu czyszczonego pół łóta, lub zagotować z wodą, popiołu łyżek dwie od iedzenia, dawszy się ustać, wodą czystą zlać, zimną roztworzyć i w niéy kąpać podług potrzeby dwa lub trzy razy na dzień. — Do sympatycznych środków, z doświadczeń w podobnych zadrżeniach umieszczam radę lekarza Szwaycarskiego Gisar, wystarać się o młodego gołębia, którego tyłek oczyścić należy, a ten właśnie na

części choruiącego tu i owdzie przyłożyć, wnet gołąb dostaie niezwyczaynego tchnienia, zdycha w kilku minutach, uwolniwszy choruiącego od konwulsyów, przynaymniéy na ten raz.

O Spazmie szczęk Dziecinnych czyli szczękościśliwości.

Ta choroba bywa właściwą dzieciom nowo-narodzonym, a nawet i starszym. — Opis iéy: krzyczy silnie, oddycha iakoby przytłumiono, twarz dostaie blado-żółtawego koloru, chociaż piersi porywa, wszelako bez ssania, szczęka staie się nieporuszalną, opada że usta otwarte bydź muszą, a dziecię nieco spokoynieyszém bydź zaczyna, wszelako połykanie uszkodzodzone a dość często i niepodobne. — Dziecię bardzo słabieie, nie wydaie żadnego głosu, wszystkie muszkuły szyi, karku, staią się wyprężonemi, rzenica wryta, wstrzymanie stołeczka i urynki, oddychanie krótkie, ciężkie, tak dalece, że przy każdém cała piersi się unosi. — Choroba ta trwa niekiedy godzin kilka, bywa dość często i zabiiaiącą. — Wszystkie tu lekko laxuiące rzeczy uważać można za tru-

ciznę, iakoż nieraz śmierć sprowadzały.

L e c z e n i e.

Nayskutecznieyszym środkiem naprzeciw niéy iest częste szczęki ręką nacieranie, dawanie enemków z rumianku, oliwy, masła, wolne kąpiele na w pół z mlekiem i wodą, w któréy wprzód gotować rumianek, otręby, które ledwie nie co godzina powtarzać należy, a dzieci zakrapiać herbatą z bzowego, lipowego kwiatu. Innych oprócz tych środków naprędce użyć nie radzę, i dla tego opuszczam takowe, a wczesne wezwanie znawcy polecam.

O przyciśnięciach i mieyscach sinych.

Bądź to przyciskiem, bądź uderzeniem mieysca doznaiące ich zwykły sinieć, na te przypadki, zaraz na początku letnie okładania dla zmnieyszenia bólu, z wody, dwóch części octu i wódki po cząstce trzeciéy zmięszać, i chusty złożone umaczawszy w niéy często okładać, późniéy też okładania coraz zimniéy, a w końcu i wcale zimne co pare godzin robić. —

Jeżeliby przy tych przypadkach żadnéy nie było ranki, i ciałko niezbyt draźliwe, możpa do następnéy ilości, np. pół kwarty wody, łyżek 3. lub 4. octu winnego i tyleż wódki czystéy, a lepiéy ieszcze kamforowéy z dwoma łyżeczkami od kawy soli kuchennéy w tym rozpuścić, i na tenże użytek przeznaczyć. — Można na tenże sam zamiar wino Francuzkie same ciepłe, lub rozmarynem, lewandą, i innemi pachnącemi roślinami, a szczególnie służy kwiat tranku górnego (*Flores Arnicae*) kiedy iest pod ręką, lub go dostać można, domięszawszy do powyższych ziół, gotować, przecedzić, i takoż okładać początkowo ciepło, coraz chłodniéy, aż nakoniec wcale na zimno.

O zaięczéy czyli rozpadłéy wyższéy wardze.

Nie dla innego zamiaru umieszczam tę natury w utworze wadę, z którą nowo-narodzone dzieci na świat przychodzą, tylko ażeby wiedzieć, iak sobie względem ssania postąpić, aby dzieci przy życiu zostawić. — Rozpadłość ta powiększéy części bywa przy wardze wyższéy, często poiedyncza, rzadziéy podwóyna, nieraz dodchodzi pod nos, niekiedy przy tym rozpadnieniu znayduie się kości podniebieniowéy, i szczęki rozpadnienie, tak dalece, że wydrążenie ust, nosa iedno urabiaią wydrążenie. Taki więc opis téy wady zrządza nie tylko w młodociannych życia dziecinnego chwilach, o których się zaraz mówić będzie, znaczne przykrości, ale nawet i w dalszym wieku, iakoż uszkadza toż rozpadnienie mówieniu, osobliwie słów wargowych, mówiąc zaś, ślina z ust wypływa, lecz obok tego ssać dzieci nie mogą, nawet i nic z ciekących pokarmów połykać, a każdą do ust wziętą przez nozdrze oddaią, dla tego też dzieci nieraz po urodzeniu przez brak pokarmu umierać muszą. Lubo wcześnie temu zapobieżyć można przez operacyą wiadomą Lekarzom ran, i którą z pomyślnym skutkiem, nie czekaiąc dalszego czasu, uczynić można, z powodu że dzieci śpią wiele, przez co opatrzenie nienaruszonéin zostaie. — Radzi w prawdzie Petit, ażeby takowe dzieci do w pół oddoionych kóz cycków przysadzać, ponieważ przez miękkość ich, długość i grubość rozpadnienie to przykrytém zostaie, wszelako często wyciągać po-

trzeba cycek, ażeby tchu nie uszkodzić, poniekąd myśl ta iest pochwały godną, aczkolwiek z wielu przyczyn do wykonania trudną, lub wcale niepodobną, wypada więc dobrać karmicielki, któraby miała brodawki długie a do tego grubę, a ieżeli bydź nie może, dziecię głodne kończyć życie musi.

W takim więc przypadku z pomyślnym skutkiem użyć radzę Reicharda karmiącéy flaszeczki, a któréy opis przy ssaniu dzieci w Części pierwszéy tego dziełka umieściłem.

O czerwonych plam wyrzucie.

Dość często w pierwszych po urodzeniu miesiącach dostaią ich po twarzy, plecach, a nieraz i po całém ciałku. Tylko się przy nich wystrzegać potrzeba dzieci nie zaziębiać, często kąpać, a oprócz tego żadnego innego leczenia nie potrzebuią.

O pęknieniu skóry.

Albo poychodzi od odmrożenia członków, lub iak się nayczęściéy zdarza, kiedy dzieci z zimna zaraz do ciepła się udaią same, lub przez nieostrożność

karmicielek i piastunek. Nayskuteczniéy ku temu służą częste wodą zimną obmywania, przykładania lodu, śniegu w czasach ich mienia, a smarowania tłustemi rzeczami, iako to: oleiem lnianym, sadłem niesoloném, niestarém masłem, sprawuią ulgę, i których też na przemienne użycie pomyślnie służy.

O ognipiórach (crusta Lactea).

Wyrzut ten okazuie się na czole, policzkach, a późniéy zaymuie i całą twarz, są to pryszcze wielkości soczewicy, poiedynczo występuią, a powoli zlewaią się, otrzymuią w sobie żółtawą ciekłość, utwarzaią z wyrzutu tepo skorupę dochodzącą nieraz do oczu, powiek, że w końcu na oczy dzieci patrzyć nie mogą. — Wichmann zaś dostrzegł, że szybko zaymowały wydrążenie ust iak grzybki *(aphtae)*, że dzieci ani ieść, ani pić nie mogły. — Wszelako temu wyrzutowi nie bywa przytomną febra, nie tylko iemu podlegaią przy piersiach dzieci, ale nawet pięcioletnie i sześcioletnie nie bywaią od niego większe i dorosłe nawet wolnemi.

Leczenie.

Cała ta skorupa, powoli podsychaiąc odpada, na przyśpieszenie czego, smarowanie śmietaną słodką, kwaśną, masłem młodém, mlekiem z wodą, w któréy rumianek, bzowy kwiat był gotowanym, w po pół zmięszawszy, odmiękczać, można nawet zlewania ogniepiórowe papierem woskowanym okładać, i to zwykło odmiękczeniu dopomagać. Powieki można albo tąż samą wodą z rumianku, bzowego kwiatu na w pół z mlekiem razy kilka na dzień przemywać, i nigdy ich na sucho nie roztwierać, rzęsy bowiem przytem wydarte nie zwykły na nowo odrastać. Przyśpieszy się podsychanie, i nowemu wyrzutowi zapobieży, nie dopuszczaiąc dzieciom skubać, drapać, obwinąć rączki chusteczkami cienkiemi, a lepiéy ieszcze pęcherzem cielęcym, wieprzowym, które pierwéy do miękkości rozetrzyć należy, wewnętrznie zaś matki lub karmicielki, dla miłości pierwsze, drugie dla przywiązania pić powinny ziółka tak zwane Bratek z Siostrą (*viola tricolor*), tego wziąść garści dwie, drzewa Sassafrasu łyżkę pełną, lub w zastępstwie iego łopio-

łopianu łyżek 2. 3. gotować w półtory kwarty wody do zostania się kwarty, przecedzić, codziennie takową ilość wypiiać zacząwszy od rana, a po obiedzie dopiero w godzin 3. 4. Codziennie kąpać dzieci w saméy wodzie lub z dodaniem czwartéy części mleka. — Niezwykł ten wyrzut zostawiać po sobie oszpeceń twarzy, chociaż nieraz długo i uporczywie na twarzy osiada. — Przy tych środkach pozostać radzę; przestrzegaiąc, aby się niepoważano obmywać wodą Gulardową, lub iaką inną maścią, w prawdzie przyśpieszyć można tego wyrzutu zagubę, ale za nim zwykło przystępować krótkie tchnienie, konwulsye, paraliże rączek, nóżek, i sama śmierć. — Bywa nadto i drugi gatunek tego wyrzutu.

Ogniopióra liszaiowe.

Zupełnie iest różnym od powyższego, i napada tylko dzieci zdrowe, mocne, osobliwie przy piersiach, takóż bez febry, nayczęściey się okazuie na przodzie uszów, i to ma szczególnego, kiedy karmione bywaią przez matki, rzadko przez karmicielki. Wiele z dzieci

dość długo bez żadnéy przykrości i wypadku znoszą ten wyrzutow gatunek. — Sposób powyższy postępowania w leczeniu i tu służy zupełnie.

O łupieżach na głowie, ich leczeniu.

Powszechnie zwykły wszczynać się u dzieci, których główki za ciepło trzymaią, kiedy tymże wdziewaią czapeczki puchem, futrem lub też bawełną przeszywane, kiedy obmywszy dla czystości główki, niebacznie na powietrze wynoszą, bywaią iak małe krosteczki, a te nieraz, zlewaiąc się, aż do czoła dochodzą, robią skorupki na sobie leżące, i te powoli odpadaią, przyczém zwykły dzieci doznawać swędzenia, i lubią się drapać, i tu się daie przestroga, aby ten wyrzut przez się nic nieznaczący nie był z główek przeciwnemi rzeczami spędzany. A na odwilżenie iego nigdy nie radzę używać masła lub iakiéy innéy tłustości, które zatykaiąc pory, do oczów zapaleń, powiek, i głowy bólu przyczynić się mogą, dobrze się przeciw nim uczyni, kiedy się miękką szczoteczką codziennie szczesywać będą, lecz to niewiele pomoże, ponieważ nowe następuią, potrzeba więc to wszystko, co za wiele główki ogrzewa, zaniechać, i owszem często z głową otwartą dzieci na powietrze wynosić, — to iest całe leczenie. — Równie i dostrzegano, że dzieci często krzyczące temu łupieżeniu podlegaią, ponieważ krzyk większy krwi i innych ku głowie cieków zwykł zgromadzać.

O zaognieniu uszów.

Nietrzeba wiele bazgrać, lecz naturze zostawić, wszelako uszy w czystości zachować, a nadto wystrzegać się smarowania oleiami lub tłustościami, dla uniknienia gorszych wypadków.

O Grzybkach (aphtae).

Są to małe, okrągłe, białe lub żółtawe pęcherki bardzo do zsiadłego mleka podobne. — Naypierwéy powstaią na wewnętrznym brzegu wyższéy wargi, lub też w ich kątach, daléy w wydrążeniu ust, na ięzyku nieraz zwykły się one rozszerzać, zaymuią całe ust wydrążenie, a czasem gar-

dził, żołądek, i cały kanał kiszek aż do stolcowéy. Niekiedy znowu zginąwszy, dwa, trzy, i cztery razy powracaią, a kiedy nowe wystąpić maią, powszechnie dawne po nich mieysca białym kleiem przykryte bywaią, nie zrządza iednak żadnéy obawy, kiedy są wilgotne i czerwonawe. — Grzybki te bywaią dość często pierwszą dzieci chorobą, iakoż się zwykły iuż w pierwszym lub drugim tygodniu okazywać, niekiedy znowu piątego lub szóstego życia miesiąca. — Dzieci albo śpiące bywaią, lub sen utracaią, niespokoyne, wargi ich gorące, połykanie trudne, lub ssać nie mogą, albo dostaią biegunek, obfitego urynki odpływu. — Drugie znowu cierpią na zatwardzenia, staią się niespokoynemi, płaczą silnie, ślinią się, maią mocne pragnienie, skórę gorącą, częstych dostaią w żywocie boleści. — Pod takowemi znamionami przedstawiać się zwykły te grzybki, i coraz więcéy się ich pomnaża, nakoniec dostaią czkawek, chrapowatości głosu, i pozbywaią się mocno cuchnącego stołeczka, chudną młode dzieci, łatwo napastowane bywaią od wzdrygań, wzruszeń i samych konwulsyów, co większa brodawki pokarmiaiące od ostro-

ści ssących naruszane bywaią, i ranek dostaią. — Niezawsze ta choroba tak ziadliwą bywa, a grzybki żadnych smutnych za sobą nie sprowadzaią wypadków, dostaią ich niewiele dzieci, niebywa przy nich uszkodzone połykanie, trwaią powszechnie dwa lub trzy tygodnie, a są tym łagodnieyszemi, im bywaią rzadszemi, kiedy tylko w ustach się znayduią, a są przezroczyste, białe, wilgotne, prędko też zwykły odpadać. Bywaią znowu niebezpiecznemi, powstaiąc licznie tym więcéy, kiedy się zlewaią, a wewnętrzne ust części zaymuią, boleści też daleko silnieysze towarzyszą, tchnienie bywa coraz trudnieysze, kaszel mocny, połykanie uszkodzone, biegunki, boleści żywota przystępuią, a kiedy brunatnieią, tém gorzéy czerniejąc, dech cuchnący, opad siłek, a naygorzéy kiedy się do tego fioletowe plamki po ciele okazuią, iest niebezpieczeństwo dla życia prawie zapewnione.

Przyczyny do tych grzybków są: zaniedbana około dzieci czystość, niedobry zwyczay matek karmiąc swe dzieci, dawać im przy piersiach zasypiać, lub po karmieniu nie wyczyszczaią ustek, ponieważ pozostałość

w ustkach pokarmu kwaśnieie, a kwas tak tkliwe iak drażliwe cząstki ust drażni i narusza, do tey przyczyny i następuiące słusznie należą, iako to: kleiste, mączne posiłki, zaziębienia, za ciepłe dzieci utrzymywanie, namiętności karmiących, używanie trunków gorących, siedzenie ich w izbach nieczystych, nieodświeżanych, nieczystość około siebie zaniedbana. — Na szczęście, że niekoniecznie wszystkie dzieci mieć powinny też grzybki, iak ich łatwo dostać mogą przez powyżey umieszczone przyczyny, a unikaiąc ich, wcale od tychże bywaią wolnemi. — Równie i tu pominąć nie mogę szkodliwości do tego mocno się przyczyniaiącey, używanie smoczków, osobliwie kiedy takowe nieczysto utrzymywane bywaią.

Wcelu zapobiegania im, trzeba dzieci naymłodsze nawet w pierwszych dniach życia, osobliwie latem, na świeże powietrze wynosić, a zimową porą często przez dzień świeże do izby wpuszczać powietrze, wszelako ostrożnie, aby dzieci od zaziębienia i ciągu powietrza ochronić.

Leczenie.

Pomiędzy środki, ktore się tu podaią, liczyć można częstych ciepłych kąpiałek użycie, ile zaś razy ssie dziecię, zawsze wyczyścić ich ustka, obwinąwszy palec cienką szmatką w zimney wodzie umaczaną, a nie źle się uczyni, kiedy w pierwszym zaraz po urodzeniu tygodniu przyswoić dziecię co rano łyżeczkę od kawy wody czystey zimney połykać. — Jeżeli się okazuią częste, co prędzey zaradzić potrzeba, ponieważ zwykły się szerzyć dość szybko, prze co nie mało dzieci umiera.

Dla zapobiegania tey stracie z niemałym skutkiem, prócz powyższego w czystości zachowania, służy dobrze proszek dzieciuny Nr. 1mo. po nim dzieci oddaią kilka stołeczków, wtenczas na pare dni dawanie iego wstrzymać pokąd ulgi w cierpieniach i wstrzymania wyrzutów, szerzenia się iego i ulepszenia nie dostrzegamy.

Do ścierania zaś z dobrym skutkiem użyć można nieco ostrawego płótna, flory i t. p. Do tego smarować piórkiem razy 2. 3. na dzień umaczaném w następuiącym syropku. Wziąść Boraxu ziarek 15. na proszek

zetrzéć, rozpuścić w łyżce od kawy wody czystéy, i dodać pare łyżeczek miodku różannego lub czyszczonego miodu praśnego, pokąd nie odpadną. Starszym nieco dzieciom dawać pomiędzy pokarmem mleko ciepłe z dwoma częściami wody zmięszane pić obficie. A co się dotycze ochrony brodawek, tu służy smarowanie oleykiem migdałowym, śmietaną słodką lub i kwaśną, ale wtenczas daiąc ssać piersi, trzeba dobrze obmyć, ieżeli zaś brodawki nadżarte bywaią, sztucznie ich pokrycia naśladuiące naturalne służą, a o tych iuż się w Części pierwszéy namieniło, pokarmienia flaszeczką, lecz i o téy w pierwszéy Części przy ssaniu dzieci opisanéy do czasu zagoienia użycie téyże niedość zalecam.

O wewnętrznych głowy darciach.

Zwykły dzieci, zdaiąc się bydź śpiącemi, powiek zupełnie nie przymykać, i wtenczas dostrzedz można pod takowemi powiekami, że dzieci tu i owdzie oczy poruszaią, tak dalece, że nieraz białko oka w góre uniesionem bywa, przytém różne z twarzą czynią poruszenia, oraz i z wargami,

zdaie się, iakoby się uśmiechały. Małe nadto dzieci bywaią niespokoynemi, i często zwykły się zrywać, chociaż by też lub lekko lub wcale ich się nie dotykano, do tego często kolanka ku żywotowi zbliżaią, a ten bywa dość często natężony, twardy, od wiatrów pełny.

Daléy nabywaią smutnego weyrzenia, tchu krótkiego, nieraz tenże przerywanym bywa, nos się zakończa, okazuią się sinawe pod oczami obrączki, i dzieci umieraią. — Zanim się te cierpienia w swoiéy rozwiną zupełności, zwykły dzieci nie śpiąc główkę w net w tę lub ową stronę poruszać, osobliwie o poduszkę tylne iéy części, znaki te baczności matek wymagaiące na kilka niedziel wybuch saméy saméy choroby poprzedzaią. — Napady zaś iéy nagle powstaią, dziecię zaczyna mocno krzyczeć, lub womitować, nakoniec powstaią spazmy przechodzące w znacznieysze wzruszania, lub sen śmiertelny.

Radzę przeto matkóm, aby i same były na nie bacznemi, i toż dziecinnym sługom czynić zalecały, a to dla niestracenia dzieci, które wczesnym ratunkiem od śmierci zabezpieczone bydź mogą, i to, że łatwe iest

zapobieganie, ieżeli więc od wiatrów wstrzymania, co się poznaie przez odętość żywotka, lub wstrzymanie stolca, co prędzéy dawać enemki uwalniaiące stolec i wiatrów odeyście, a te nie inne bydź maią, iakie iuż w tém piśmie podałem, lecz oprócz tego iak naydokładniéy wypytać się, czyli dziecięcia żołądek nie iest przeładowany, w tém znowu zdarzeniu nie czekaiąc dać proszek na wymioty z ipekakuany dwa lub trzy ziarka na raz, iak się to iuż po razy kilka nadmieniło. — Ale na uprzedzenie téy choroby służy przestroga, któréy zapominać nie radzę, ażeby dzieci po karmieniu trochę pobawić, a nie kłaść ie iak zwyczay do usypiania. — Do tych środków leczenia dzielnie dopomagaią ciepłe i często dniem brane kąpiałki, wolne nacierania ręką żywota, lekkie po krzyżu bicia, a nadewszystko mieć na te przyczyny wzgląd, lepiéy ie w cześnie u-unąć, a przez co i wybuchowi choroby tak niebezpiecznéy zapobieżéć.

Równie ważną iest rzeczą, aby matka sama była zdrową, żeby się nie wystawiała na zaziębienia, unikała zmartwienia, zgryzot, smutku, raptownéy pociechy, przestraszenia, ta-

koż utrzymanie dziecięcia w czystości, nacierania całego ciałka z iego członkami, rękami ciepłemi, niedość zalecać powinienem, wreszcie dobrze służą przykładania materacyków na główkę z kwiatu rumianku, bzowego, nieco szałwii i macierzanki, przykładania na łydkach synapizmu bez dodatku chrzanu, z gorczycy, chleba i octu robionego. — Potężnym iest środkiem zapobiegawczym przyzwoity dzieci odchów, a tego warunki w Części pierwszéy pisma tego podane zostały.

O ulataiącym ogniu dziecinnym.

I ten wyrzutu gatunek okazywać się zwykł na podbrodku, wczasie wyrzynania się zębów, lecz nieraz przez dotykanie się iego i rozszerza się, nie potrzebuie żadnego leczenia, dla tego tu umieszczam go, aby tegoż niczém nie roziątrzać, i zostawić sobie samemu, iakoż nieraz znaczną ulgę przynosi biegunkom przy wyrzynaniu się zębów.

O boleściach oczów i ich zapaleniach.

Zapalenie oczów zwykło się poznawać po ich czerwoności, nieraz i

powiek razem obrzmiałość bywa przytomną, iakoż dość często otworzyć ich nie mogą, a choruiące czuią znaczną gorącość i ciśnienie, iakoby od obcego ciała, nieraz mniemaią, że im coś w oczy wpadło, chociaż otém ani myśleć nie można; światło staie się dla nich nieznośném, powiększa się coraz czerwoność zaymuiąca cały oka białek, a w naywyższym stopniu tenże białek iak sukno czerwone wygląda, a kiedy nie odstępuie czułość na widok, iest dobrym znakiem, iak obawa niemała przy utracie téyże czułości.

Równie takoż iest niemałém niebezpieczeństwem, kiedy febra, mocny ból, maiaczenia się dołączaią, a prawie ledwie niepowszechnie bywa, że gdy iedno oko cierpi, że drugie rażoném bywa.

Rozróżniać się zwykło wilgotne oczów zapalenie od suchego, przy pierwszém odpływaią łzy, gdy przy drugiém żadne, i to zwykło bywać, gdzie długie oczów zapalenia poprzedzały.

Może bydź zrządzone zapalenie z przyczyny obrażenia oka, iako to: uderzenia, ciśnienia w niém czego, lub wpadłego pod powieki ciała obcego,

od zaziębienia, ostrości wiatrów, dymów, lub wpadnienia rzęsów, daléy od wielu płaczów, tarcia oczów, natężenia wzroku przez szkła, czytania osobliwie wieczorami, nocami, od zbytecznego światła, lub kiedy się rzęsy na powiekach zagną, że oko przez nie drażnionem bywa, od nadużycia trunków gorących. Niekiedy znowu zapalenie oczów bywa przytomném wyrzynaniu się zębów, przy katarach, a bywa wypadkiem, wstępem wyrzutów skórnych, iako to: ospy, odry, szkarlatyny, świerzbów, zlew główek, dla tego to z wyrzutami główek nader ostrożnie się obchodzić, że nawet smarowania masłem, chroniczne czyli długie oczów zapalenie zrządzały.

Sposób zachowania się przy zapaleniach oczów.

Powszechną iak główną iest zasadą przy zapaleniach oczów chronić się od światła i wiatrów. — Dla tego chory znaydować się powinien w przyiemném mieyscu, przed oczami daszek zielonawy nosić, ieżeli zapalenie iest znacznieysze, oczy nawet osłonięte bydź maią, lecz nie wtenczas, kiedy

przy nim powieki obrzmiewaią, ponieważ się te zakleiać zwykły, gdzie obrzmiewania nie ma; lekką bindą obwiązać do koła głowy, mocna bardzo bywa szkodliwą, a pod opaską położyć kompressę z złożonego razy kilka płótna cienkiego. — Ale tu daię przestrogę, aby to opasywanie nie było za długo czynione, przez nie te wzroku organa staią się daleko drażliwszemi naprzeciw światłu, dla tego odiąwszy opasanie, kazać nosić daszek zielony, a tak powoli wzrok do światła przywyka, a powracaiący do niego ieszcze izby ciemnéy opuszczać nie ma. — Ledwie nie przy każdém oczów zapaleniu starać się przekonać, czyli iakie obce, a zatym i drażniące ciało się nie znayduie, dlaczego bynaymniéy nie radzę czynić mocnego tarcia. — Ostrożność więc w tém następuiącą zachować wypada, nachyliwszy głowę nieco lekko powieki palcami przyciskaiąc trzeć, dla zmuszenia do wychodu obcego ciała, a to ieżeli wypływa, zaraz należy opatrzyć obwiązaniem, ale upominam, lekkim tylko, iakoż przez ten sposób przypływ łzów nieraz zwykł takowe ciała spłókiwać, co ieżeli zaraz nie nastąpi, lepiéy się uczyni, kidy się oko bindką opasze,

iakoż nieraz takowe ciałka z nocy na kompressie się znayduią, a ieżeli póżniéy nie wypływa, pod powieki włożyć całe rakowe oko, lub pestkę od iabłka pod powieki, przez co przypływ łzów następuie, a z nim i spłókanie obcego ciała.

Srodki te bywaią szkodliwe, ieżeli iuż czas nie mały ciało to pomiędzy powiekami a oczami zostawało, a do tego zapalenie dni pare przytomném było. — Jeszcze i tę daię przestrogę, aby tego nie czynić, ieżeli ciało obce niebywa okrągłe, a do tego gładkie, tylko kiedy bywa śpiczaste, ostre, ponieważ niepotrzebnie zapalenie powiększoném się staie.

Obok tu zalecanych z tą ostrożnością środków, kiedy się ieszcze znayduią albo obce ciała, a do tego gryzące, iako to: wapno, tabaka, pył, kurzawa, że im prędzéy tém lepiéy wolną wodą płókać, lub na w pół z ciepłém mlekiem zmieszaną, w któréy maczaiąc gąbkę albo cienkie skubanki, oko lekko nacieraiąc skrapiać, można także iabłko pieczone na miazgę roztarte z dodatkiem ciepłego mleka pomiędzy cienkie płatecki na oczy przykładać.

Po utąpieniu ciała obcego zwykł nieraz pozostawać ból i draźnienie, wtenczas znowu kąpać oczy w letniéy wodzie czas nieiaki, lub bzowy kwiat w wodzie gotowany, przestudzony, i na w pół z mlekiem letniém zmięszany, a kiedy ieszcze ból trwa, uśmierza tenże kléy z nasień pigwów lub pchlego z nieco szafranem bardzo miałko startym; ieżeli znowu toż zapalenie od rzęsów pochodzi, nie zwykło też prędzéy ustawać, pokąd włoski te niebywaią wyciągniętemi. — Kiedy znowu powieki zlepiaią się, potrzeba ie w kątach wewnętrznych powoli roztwierać, aby wstrzymane łzy spłynąć mogły, przez co obrzmienie powiek zmnieyszoném zostanie, i to po razy kilka na dzień czynić wypada. — Niekiedy znowu powieka wyższa tak mocno obrzmiewa, że się opuszcza, i niższą w części pokrywa, w takim znowu przypadku kiedy niekiedy przez dzień unosić wyższą powiekę wypadu, w spodniéy zanieczyszczenia znayduiące się lekko wolném mlekiem spłókiwać, umaczawszy w niém gąbkę lub cienkie skubanki. — I w tych tu bólach i zapaleniach oczów bynaymniéy od zachowania przynależnéy dyety odstę-

odstępować nie należy. — Nie można ieszcze chorym dawać wina, kawy, mocnego piwa, wódki, araków, ponczu i t. p. a nawet i żadnych korzennych potraw używać, nadto wszelkiego rozpalania, co większa moralnego unikać powinien, ieżeli wiek im przyciągaiącą siłę daie uczuwać, ma się nawet wstrzymać od czytania, pisania, płaczu i śmiechu. — Niektóre znowu dzieci są skłonne do bólów i zapaleń oczów, ale przyczynę tego wyśledzić wypada, ieżeli ta nie iest zawartą w braku odchowu, np. kiedy pościałka blisko mury leży, lub ieżeli się w izbach dziecinnych z cegieł znayduie posadzka, lub ieżeli dziecinna izba nie iest wilgotną, iasną, ieżeli łóżeczko lub kolebka czerwonemi firankami a nie zielonemi bywa osłoniętą, lub ieżeli dziecię bywa w nich wystawione na światło w prost w oczy wpadaiące, ieżeli zbytecznych głów rozgrzań przez zaciepłe tychże okrycia nie doznaią, to wszystko iak bywa szkodliwe, prędzéy to złe nie może bydź usunięte, iak za zniesieniem cokolwiek tylko do przyczyn szkodzenia należy. Codzienne zmywania głowy wodą zimną nie prędzéy iak w dobre po wsta-

nia pół godziny, lub później, aby z pary nocnéy dzieci zupełnie oschnąć i zachłodzić się mogły; częste ciała poruszenia, izby nie w czasie upałów słonecznych, naydzielniéy wcelu zapobiegania zapaleniom i bólom oczów pomagaią.

Te to są leczenia, atoli niedość upominać powinienem, aby się żadnych innych, tak licznie zalecanych środków od ludzi nieznaiących sztuki, pomocy nie chwytać, przez takowe to nader licznie postradaią na całe życie użytku organu nayprzyiemnieysze życie stanowiącego; ale że i poradnika iest powinnością udzielić, takowe iako nieszkodliwe umieszczam, a te są następuiące:

Środki pomagaiące naprzeciw oczów bólom.

1wszy. Zimna woda i téy w zapaleniach oczów bez obawy używać radzę, a w téy maczane chusteczki przykładać, co tém częściey czynić należy, kiedy toż zapalenie bywa początkowém, także i częste nią oczów przemywania niezaniedbywać. Jakoż dzielnie służy, gdzie nie masz mocnéy czerwoności, i mocnego bólu, a osłabienie

iest przytomném, które powiększéy części w skutku poprzedniczych zapaleń przystępuie, lub i w konstytucyach flegmatycznych, wolnych ciał. — Bywa wszelako użytek zimnéy wody bardzo szkodliwym, kiedy iak się namieniło czerwoność wielka, ból mocny, i kiedy ten stan długo trwał, lub kiedy odpływ łzów ostrych iest przytomnym;

2gi Środek zawiera rozmiękczaiące przykładania następuiących rzeczy, iako to: rumianek, bzowy kwiat, lniane nasienie, bułka tarta z mlekiem na papkę gotowane, ale te zawsze chłodne przykładać; daię nie małą przestrogę, zwłaszcza kiedy ból iest mocny, zapalenie i to niepoczątkowe lecz kilka dni trwaiące, przeciwnie gdzie iest przytomne rozwolnienie, które charakteryzuie zapalenie; iako to: przy konstytucyi flegmatycznéy, tam można z pachniących ziół, miętkwi, melissy, rozmarynu, lewandy, bzowych kwiatów robić materacyki, i te suche więcéy niż wilgotne na powieki przykładać.

3ci Środek, ieżeli nie można powołać na prędce doradzcy, a ratunek ten przy silnych bólach zwłoki bardzo szkodzić mogącéy nie znosi, mo-

żna tymczasem nóżki moczyć w wodzie letniéy, w któréy wprzód moczyć gorczycę całą, można na łydkach, na karku, rękach, przykładać naprzemian plastry z gorczycy, a tych robienie iuż w Nr. 18. Lekarstw umieściłem.

4ty Środek podaie się z powodu wyżéy nadmienionego przykładania za uszami, lub pod i nad powiekami piiawek w czasie silnego zapalenia czerwoności oczów i ich białek.

5ty Środek, użycie lekko laxniących rzeczy, na ten zamiar kremortartari po pół łyżki od piersi dzieciom odstawionym dwa lub trzy razy na dzień z wodą dawać, lub w odwarze śliwek np. filiżance moczyć w płócienko obwinięte liście Senesu, których wziąść można pół łóta, aby w tym odwarze do przestygnienia mokły, wycisnąwszy dobrze, dawać po łyżce; starszym po dwie co półtory, co dwie godziny, pokąd lekkie stolce nie nastąpią.

O Jęczmieniu.

Małe obrzmienia nieporuszalne na brzegach powiek, w wielkości ziarka ięczmienia, przechodzące nieraz w szczupłe ropienie nazywamy ięczmieniem, często zwykło napastować dzieci, iak nieraz bywa wypadkiem wyrzutów po głowie, lub przy szkrofulicznéy chorobie. — Jak tylko boleć zaczyna, wszystkie bałamuckie rady zaniechać wypada, a naylępiéy służy kataplazm z bułki, białego chleba, lnianego nasienia mlekiem i nieco szafranem przykładać, letnio nie zaś za ciepło, iakoż pod nim to obrzmienie się zmiękcza, i daie się nader łatwo wycisnąć. — Kiedy zaś dzieci często i wiele ich na raz dostaią, oprócz częstych kąpiałek nie bez rady znawcy czynić nie radzę.

O Zaięczém oku.

Nazywamy zaięczém okiem kiedy powieki zamykać się ani też oka przykrywać nie mogą, i owszem bywa nieraz, że całkowite oko zostaie bynaymniéy niepokryte, a że podobnież tak sypiaią zaiące, ztąd też i temu dzieci snowi, iaki bywa i u starych, nazwisko to nadano.

Nieraz daią przyczynę do niego położenie dzieci, że światło po za łóżeczkiem lub kolebką, przez okna na skronie dziecinne pada, przez co dzieci

przywykaią mieć otwarte oczy, chcąc się na światło zapatrywać, iakoż muszkuły powiek nabieraią nieporuszalności. Skutecznieyszéy na to rady dać nie mogę, iak następuiącą, aby odmienić położenie sypiania dziecinnego, iżby światło od przodu padało. a wyższą zaś powiekę przez plaster lipki (*emplastrum adhaesivum*) na płótnie rozsmarowany w szerokości pół do całego cala podług wieku do niższéy części twarzy naprzeciwnie przylepić, i tak odmieniaiąc, przez kilka tygodni czynić.

O płynieniu z oczów.

Jeżeli to nie bywa zadawnione, gdzie wezwać rady znawcy potrzeba, samemu pomoc można, przemywaiąc często wolném mlekiem na w pół z wodą zmięszaném początkowo, późniéy coraz chłodniéy, a nakoniec i wcale zimno czynić potrzeba.

O Zyzowatości.

Dzieci nabywaią téy wady, kiedy na iednę stronę noszone bywaią, lub po iednéy stronie piers ssą, w obu

tych przypadkach zwykli oko ku iednéy stronie światła natężać, równie i dostawać tegoż wzroku, kiedy kołyski stoią że promienie światła albo w tył główki dziecięcia przyświecaią ukośno padaią, lub kiedy około dzieci chodzące osoby przywykną z iednéy strony stawać, a dzieci w tę stronę oczy zwracać są przymuszone. — Lecz równie pochodzić może zyzowatość od wewnętrznéy wady organów wzroku, od naruszeń iego, upadku, uderzenia, a nawet przestrachu; iakoż są tego doświadczenia, że przestraszone od węża lub podobnych zdarzeń dzieci zyzowatości dostały, równie nie zbywa na obserwacyach, że po ciężkich konwulsyach, wielkiéy choroby napadach dostawały zyzowatości. — Ta zyzowatość wnet iednem, wnet obóch oczy znaczniéy lub słabiéy okazuie się, u niektórych znowu bywa więcéy dostrzeżoną opodal, iak w drugich z bliska, kiedy się na co zapatruią, a przy gniewie i przestrachu powszechnie się wzmaga.

Środki doradzcze.

Im zadawnieysza a starsza iest osoba, tém ciężéy daię się poprawić,

w ogólności dość często usiłowania staią się nadaremnemi, im się zaś śpieszniéy przedsięwezmą ratunki, tém pomyślniéyszego spodziewać się można skutku iak naprzeciwnie, a zatym iak się tylko zasada do niego dostrzeże, zaraz dzieci nakłaniać do wpatrywania się nadal, i wprawiać ie do patrzenia na odległe przedmioty, zachęcaiąc ie, aby to czas niciaki czyniły dla lepszego przedmiotów rozpoznania. — Można im na tenże sam zamiar iakowe figury lub zabawki kłaść na stole, powiesić na ścianie, aby się w odległości sposobnéy na nię wpatrywały: nadto skłaniać dzieci kilka razy na dzień po kwadransie czasu kazde oko osobno w zwierciedle natężono trzymać, naostatek zachęcać ie, aby na przedmioty wprosto wzrok kierowały. — Usunięcie powyżéy nadmienionych przyczyn skutecznie się przykłada, dla tego potrzeba iest, wszystkie zabawki naprzeciw wzrokowi podawać, iak łóżeczka lub kolebkę ku światłu i wzrokowi stawić. — Girtaner w swém dziele szacowaném o chorobach dzieci w Części pierwszéy kar. 132. udziela ku temu następuiącą radę, a tę mam ia sobie za obowiązek tu umieścić. — Ta zawiera w sobie takowy sposób. „Kazać dziecięciu zy-

„zem nie tknięte oko przymknąć, a „drugiém na osobę przeciw niemu siedzącą w kierunku prostym wpatrywać się, zalecaiąc zyzowatemu, aby „tknięte oko nie poruszał, i wtenczas „szypko drugie otworzyć." Ta rada na początku niemałych doznaie trudności, gdzie potrzebuie długiego czasu, są przecie pomyślne przykłady z dzieci, że ta rada w dziewiątym roku życia od zyzowatości uwalniała. — Wszystkie inne środki, iako to: noszenie masków, przykładanie na iabłko oka wytoczone z rogu, drzewa wydrążenia tož iabłko oka przykrywaiące, iak w środku znayduiący do wzroku otwór, i tych przez przywiązanie około głowy ciągłe noszenie, więcéy się do zyzowatości iak pomocy przykładaią.

O bólu uszów i ich zapaleniu.

Dość często dostaią bólu uszów przy wyrzynaniu się zębów, lub i bez niego, a to się zwykło poznawać nieraz przez obrzmienie ich. — Bóle takowe bywaią silne dla bliskości mózgu, i z niego pochodzących nerwów, iakož towarzyszą febra, gorączka, głowy bóle, maiaczenia, a tę dość sil-

ne, co większa, ieżeli ten ból nieopuszcza, przystępować zwykły szaleństwa lub konwulsye. — Powierzchownie nie daie się dostrzegać często żadne obrzmienie, czerwoność, iako znamiona zapaleń, a wszelako iest przytomném zapalenie, iakoż iego skutkiem iest silny ból, którego zaniedbanie smutne zrządza wypadki. — *Mogą* bydź do tego zapalenia różne przyczyny, może bydź w uszach obu ciało, iako to: insekt drobny, ziarko iakie, może pochodzić od zaziębienia, od upadu na głowę, uderzenia w nie, iakoż silne około uszów uderzenia zrządzały te bóle, a może powstać i w skutku wstąpionych na wewnątrz wyrzutów, iako to: świerzby i t. p. nieraz bydź może przez wspólnictwo części ciała chociaż od uszów oddalonych, np. w żołądku, bądź z którychkolwiek tu wyliczonych przyczyn, przecie zapalenie to zawsze niedobrém iest znamionem, może chory w dni kilka na zawsze pozbawionym zostać słuchu, lub życie utracić.

Leczenie

W użyciu środków ostrożnym być potrzeba, aby obce ciało, ieżeli iest

przytomném, daléy nie popędzić, a kiedy tenże ból nie bywa tak silnym, można mu dzielnie dopomódz przez materacyki z rumianku, bzowego kwiatu, można wpuszczać w uszy przez liiek pare wolną z tychże samych kwiatów lub wody, mleka, a ieżeliby przypadkiem pochodził od wpadnienia iakiego insektu, nie masz skuteczniey szego środku nad wpuszczanie w uszy po kilka kropel oliwy, oleiu na odebranie mu życia, razy dwa, trzy dniem, można takoż i włos ludzki wkładać w ucho, aby ponim wyszedł insekt, ieżeli od zaziębienia, za uszami postawić synopizma, Nr. 19. w ucho włożyć małe ziarko kamfory bawełną obwinięte, pić miasto herbaty bzowy kwiat, nogi w wolnéy wodzie moczyć, do téy nóg kąpieli można wsypać gorczycy całéy garść i tyleż soli kuchennéy, parząc ie moczeniem wprzód w gorącéy wodzie, te moczenia nóg podług potrzeby dwa lub trzy razy na dzień powtarzać. — Jeżeli znowu bywa silna febra z gorączką, za uszami piiawek kilka postawić, i krwi dać odpływać, często mieysca, na których powstaią znaki ukąszenia piiawek gąbką lub cienką szmatą w wolnéy wodzie zmaczaną drażnić.

O ciężkim słuchu i głuchocie.

Dzieci są wystawione swóy słuch poczęści lub też i całkowicie utracić, a to przez wzruszenia mózgu, za mocne dźwięki, kołatanie, zaziębienia, wpadnienia obcego ciała, insektów, wstąpienia wyrzutów głowy, płynienia częste z uszów materyi, świerzbę przez osad wyrzutowéy materyi, iako to: ospy, odry i t. p. upadnienie na głowę, przez policzek mocny.

Leczenie.

Mniey się tu spuszczać wypada na różne rady, a do tego nierozsądne, iako nie odpowiadaiące przyczynom, i owszem dość często tymże przeciwne, takowe stać się mogą bardziéy szkodliwemi niż pomocnemi, wszystko przy powyższych uszów cierpieniach podano, służyć może i do tego cierpienia.

O ostrożnościach przy Rupturach Dziecinnych.

Opisuiąc rupturę pępkową, wszelkie inne dla ważnych przyczyn opuściłem, przecie podania ostrożności

pominąć nie mogę, chociaż takowym rupturom, zwłaszcza u dzieci, a do tego kiedy są początkowe, łatwo zaradzić i dość skutecznie można. — Położywszy wznak dziecię, część wystąpioną bez żadnego gwałtu na swe mieysce zą pomocą palcy wprowadzać. Jeżeli zaś dziecię nie ma wolnego stołeczka, dać mu wypada enemkę z mleka, oleiu i t. p. Po wprowadzeniu, mieysce to często zimną wodą obmywać, i opaskę stosowną około żywota, lub gdzie wypadnie, potrzeba za poradą znawcy przyłożyć. — Obok tego dzieci z rupturami osobliwie świeżemi, niepowinny używać potraw wiatry sprawuiących, trzeba do tego na nie być bacznemi, i nie dopuszczać skakania, tańcowania, mocowania się, ieżdżenia, a nawet i prędkiego chodzenia, osobliwie w czasie upałów, ieżeli doznaią wstrzymania stołeczków, dawać enemki. — Wszystkie zatym plastry, smarowania, sympatyczne środki, lub zabobonne, iako rozumowi przeciwne, zupełnie odrzucić.

O Zatruciach.

Dzieci, osobliwie po wsiach, sobie bez straży starzych zostawione, nieraz

iedzą korzenie, liście, lub też i iagody moc trucia maiące, lub też i na zatrucie much tak zwane muchary ziadaią. Takowe zdarzenia dość szybkiéy, roztropnéy wymagaią rady, a spóźnienie iéy, lub niedołężna, niebawnie dzieci z życia pozbawia. — Zanim się ku temu skuteczne podadzą środki, umieszczam tu nader pożyteczną przestrogę, aby takowe zioła, korzenie i iagody w bliskości pomieszkań wieyskich wytępiać, a dorosłe osoby zaznaiamiać z niemi. Jakoż dla tego użytecznego zamiaru szacowny lekarz Becker radzi, aby po wsiach nauczyciele szkółek parafialnych posiadać mogli wiadomość doskonałą o szkodliwych roślinach, i aby z niemi zawiadomiać mogli swych uczniów, wraz z wystawieniem skutków, iakich się z użytku ich niemylnie spodziewać maią. — Oby ta tak zbawienna dla ludzkości rada mogła czynić wstęp do iéy upowszechnienia; ileż było nieszczęśliwych, a dla braku znaiomości padaiących śmierci ofiar, przy życiu ocalić można, iakoż łatwo daią się nieraz uwodzić smakowite zakosztowania wilczéy iagody (*atroppa Belladona*), świniey wszy (*Cicuta virosa*) szaleiu i t. p. roślin.

Na wszelki zatém przypadek pod ręką mieć potrzeba podane środki ratunkowe, lecz takowe poprzedzać muszą zawiadomienia znamion okazuiących się z użytku takowego, lub podobnych ziadliwéy natury rzeczy.

Znamiona przyiętych trucizn.

Na wstępie téy materyi ostrzegam, że te znamiona nie zawsze zwykły charakteryzować przyięte szkodliwości tych lub owych rzeczy, ponieważ tu same przy innych chorobach przytrafiać się mogą, wszelako naprowadzaią na ślad do mniemań przyięcia szkodliwości zbytecznéy, z tych znamion są następuiące:

a) Nagła słabość z silnemi do tego znamionami, a to bez żadnéy przyczyny dostrzedz się mogącéy, np. silne i gwałtowne boleści, niespokoyności, duszenia, wymioty, spazmy, wesołość, tańcowania, skakania. — W takim więc razie chociażby się dostatecznie nieprzekonano o użytku tych lub owych szkodliwości, nie zawadzi niewinną uskutecznić radę, a to

bez naymnieyszéy obawy. — Przystąpić do zdziałania wymiotów, nie przez żadne leki, lecz przez łechtania sztuczne, przez umaczane w oleiu, oliwie, oleyku migdałowym co się z tych pod ręką znayduie piórko, i łechtanie nim kanału pokarmowego, czyli powszechniéy gardzielą zwanego, czynić poczym dać letnią wodę samą, lub z masłem, oleiem, i t. p. pić podostatkiem, pokąd wymioty nie nastąpią, a na przypadek upartości w ich sztuczném zrządzaniu, przystąpić do dania także bezpiecznego proszku ipekakuany w dozie wyżéy podanéy; przytem nie przepomnieć dawania enemków z mleka i wody, a po ustaniu ich kleiowe napoie, iako to: z kaszy owsianéy, ięczmiennéy pić podostatkiem.

P r z e s t r o g i.

Jeżeli trucizny iuż czas nieiaki wewnątrz zostawały, a powyżéy ich znamiona trwały, iuż dawać na wymioty nie potrzeba, lecz kleie z kaszów, a do tego tłuste służą picia.

Chcąc

Chcąc do wanny ciepłéy wsadzać, a na przypadek i gdyby usta i szczęki miały się ścisnąć, trzeba użyć mocy do ich roztwarcia, aby wlewać wskazane napoie, a przyczém chorego wstrząsać, wszelako gdyby nie można w ilości dostateczney wlewać z powyższych kleiowych a do tego tłustych napoiów, mieysce ich zastąpią żółtka od iaia zbite z oleiem lnianym świeżym, migdałowym oleykiem, i te zmięszane często po łyżce dawać. — Kiedy chorzy przy tém zostaną odurzonemi, mdleiącemi, lub w stanie bez przytomności, wynieść ich na świeży powietrza obwiew, skrapiać ich ciała zimną wodą, lub octem winnym. — Przekonawszy się dostatecznie iakiéy natury chory użył trucizny, potrzeba i stosownych użyć środków, iakoż różnić się zwykły trucizny na ostre, gryzące, i opaiaiące.

1mo. *Ostre i gryzące trucizny.*

Znamiona ich są: wymioty nieustanne, wielkie tęschnoty, lecz zupełna przytomność. — Do klassy téy należą powiększéy części trucizny z kru-

szczowego wydziału, iako to: arszenik, szeydwasser, kwas saletrowy, siarczany, antymon, ołów, ocet z niego i cukier. — Z roślinnego wydziału: potaż, ługowe sole, mydła stare; — gryzące: ług mydlarski, wilcze łyko, a z gadów: muchy Hiszpańskie, maiówki.

Środki przeciw tymże.

Wymioty sprawuiące, iako to: ipekakuana, gęste kleie z kaszów, oleyne enemy, okładania żywota wódką kamforową, mlekiem.

Do tych ostrych szkodliwości można doliczyć i wódkę, którą dla dzieci za truciznę uznać można. Jakoż nie mało znayduię doświadczeń, że dzieci same sobie zostawione, dopadłszy wódki, któréy dowoli używszy, niebawnie w śmiertelne wpadały konwulsye, a tu służy co prędzéy także wymiot, użycie mleka, cienkie z kaszów kleie, lub zimnéy wody picia.

2do. *Odurzaiącéy natury.*

Znamiona ich są: pomięszania zmysłów i rozumu, głęboki sen, krzyczenia, śmiechy, tańce. — Do téy klassy należą powiększéy części z roślinnego wydziału; szaléy, świnia wesz, bielun, dzięzierawa (*Datura stramonium*) i t. p.

Środki przeciw tymże.

Tu nie czekaiąc służy ipekakuana na wymioty, kleie, serwatki, maślanka, mleko obficie pite, ocet z wodą, i takież enemki, a odurzonych mimo tego na świeże powietrze wyprowadzić, lub w nieprzyiemnéy porze otworzyć okna, i trzeć skronie. — Uczą znowu liczne doświadczenia także smutne, że przez nieostrożność lub niedozor używać nader szkodliwych zdrowiu rzeczy, powinnyby lepszy ściągnąć dozor, do tego nawet należy: cokolwiek do iedzenia dostaią, aby było czyste, iakoż uczy nas doświadczenie Huflanda o iednym chłopczyku, któremu dano gruszkę nie obraną, dostał okropnych boleści w ustach i gardle, iakoż ięzyk i wydrążenie ust niebawnie obrzmiały, a poźniéy przystąpiły bóle żołądka. Zaradził przez wymioty, i powyżéy podane środki, a zatym równie i z obcego doświad-

czenia mieć należy przestrogę; innych iak obieranych do iadła nie dawać dzieciom owoców. — Tu także należą cukierki i zabawki szkodliwemi farbami ubarwione, lub gliniane a do tego polewane kuchenne narzędzia.

O uduszeniu przez różne wyziewy, iako i zagorzeniu przez węgle.

Rzarzenie węgli, piwo robiące, mocno pachnące kwiaty, dym izb, mogą bydź także smutnych wypadków przyczynami, i do pozorney śmierci przez zaniedbania, albo przeciwne ratowania, a od tey i do prawdziwey doprowadzić śmierci, tu stoią następuiące ratunki:

a) Co prędzey otworzyć drzwi i okna.

b) Prędkie także oddalenie z mieysca tego uczynić z nieszczęśliwym.

c) Skrapiać części ciała zimną wodą, lub kroplami spuszczać przez liiek, a o tém iuż się mówiło przy materyi nieżywo przychodzących na świat dzieci.

d) Ostrożne a do tego powolne i ciągłe ciałka całego nacierania.

e) Drażnić gardziel piórkiem w oleiu umaczaném.

f) Po przywróceniu do życia, potrzeba zachować i te przepisy:

1mo. Ogrzewania w pościeli.

2do. Dawać ciepło pić herbatę, rumianek, lub piwną polewkę.

Oznaki zaś do życia przychodzących są: drzenia całego ciała, wymioty, tchnienie, nosem poruszenia.

O połknieniu niezwyczaynych rzeczy.

Uczą nas dość często i smutne nawet zdarzenia, że dzieci połykaią obce ciała, iako to: igły, pieniądze, szrót wielki, pestki od śliwek i t. p. poczém następuią wymioty, duszenia, czkawka, a nawet i konwulsye, coprędzey dawać im obficie pić mleka, serwatki, oleiów lub innych tłustych rzeczy dla dania śliskości gardzielowi, iak ułatwienia przez to do dalszego posunięcia się ich, a ku czemu małe często uderzenia lub wzruszenia pomiędzy łopatki służą. — Bardzo bywa niedobrze, kiedy połknięte ciało uwięza w gardzieli, silnych dostaie wtenczas boleści chory, ponieważ i kanał powietrzny ściśnionym zostaie, a przy-

czém i obawa uduszenia. — Daie się podostatkiem oleyku migdałowego, w niedostatku oliwy, oleiu lnianego, lub też i mleka. — Przywołać znawcę dla wydobycia uwięzionego ciała, lub też popchnięcia onegoż ku żołądkowi. — Bywa nadto, że nawet ciała takowe wpadaią w otwór powietrzny, wtenczas towarzyszy silny kaszel a przy nim i obawa uduszenia, a ieżeli są cieknące rzeczy, iako to: wino, piwo, lub t. p. dać co prędzéy suchy chleb do przegryzienia, także parę ciepłego mleka z wodą zmięszanego wciągać, oleie w zwyż wymienione z mlekiem do połykania, rownie i tu lekkie pomiędzy łopatki wzruszenia, iako i kichania sprawuiące rzeczy użyć radzę. Na przypadek stałych rzeczy, iako to: igieł i t. p. ułożenie z dziećmi takowe uczynić należy, ażeby iak naymniéy kaszlały, a dopiero im zalecane tu rzeczy dawać.

Oparzenia.

Temu dość często przez swą nieostrożność dzieci same, lub też i starszych podlegaią, na przypadek iednych pomiędzy inne naynieszczęśliwszy, gdyby dziecię wpaść miało w naczynie z wrzącą wodą, lub z piwem, co prędzéy trzeba go do głowy zakopać w ciepłym gnoiu, lub włożyć do ciepléy wody z mlekiem, a póżniéy mieysce oleiem lnianym lub innym smarować, lub też wodą z octem zmieszaną. Lecz gdyby się przytrafiło, że zostaią iakoby bez życia, wtenczas postąpić wypada, iak przy pozornéy śmierci, a to się iuż w Cząstce czwartéy, Części pierwszéy, w Rozdziałku drugim mówiło, i do tegoż mieysca Czytelnika odsyłam. — Jeżeliby zaś tylko poiedyncza część ciała oparzoną została, trzeba czynić okładania z chust w wolnéy wodzie maczanych, alboli też część tę pół godziny w zimnéy wodzie trzymać; w lżeyszych zaś oparzeniach, mieysca te smarować oleiem, albo dobrze umaczane chusty w wodzie i occie przykładać. Także i bąble należy igłą otworzyć, lecz nie trzeba bynaymniéy cienki skóreczki zdeymować. — W przypadku znowu sparzenia ust wydrążenia przez gorące rosoły, zupy i t. p. zaraz im dać mlekiem, lub wodą z octem często usta płókać, a za napóy wodę z mlekiem, lub też octem do miłéy kwaskowatości zaprawną.

O upadnieniu Dziecinnem.

Zwykły także dzieci do upadnień częstych bydź skłonnemi, które do chodu kunsztownie były zmuszonemi, aniżeli inne niedoznaiące tego musu, i owszem wzwyczaiały się do chodzenia w miarę postępu sił fizycznych. — Wszelako zdarzyć się może mocne upadnienie, przy lekkiém zatym upadnieniu lub silnieyszym iakiéykolwiek części ciałka dziecinnego przycisku. — W takim razie dać się ranie, gdyby ta się znaydowała, dobrze wykrwić i przykładać wodę z octem, wszelako zawsze obeyrzyć wypada czyli przytémże upadnieniu wywichnienie nie nastąpiło, a gdyby było przytomném, zanim się znawcę przywoła, zimną wodą z octem téy części przykładanie, i to często niedość zalecam. — Upadnienia głowy zwłaszcza z iakiéy wysokości mogą się stać bardzo niebezpiecznemi, a i w tym razie takież okładania wiele razy zalecane, dziwnie służą. Wreszcie zawsze iest lepiéy stróżować przy dzieciach, a gdy domowe zatrudnienia dość często nie dozwalaią noszenia burletków, iest tylko środkiem dzielnym w celu zapobiegania nieszczęśliwym

wypadkom z téy przyczyny pochodzącym.

O Zranieniach.

Przez rozmaite ostre lub tępe narzędzia zwykły zranienia następować, a ważność naruszonych w ten sposób mieysc i części należy do ratunku znawcy. — Wszelako umieszczam tu środki, o których obok téy przezorności zapomnieć nie wypada — Aby ciało obce przypadkiem w ranie zostawione co prędzéy wyiąć, ieżeli rana krwi dosyć oddaie, trzeba ią zatamować, i wymywszy wprzód ranę wodą z octem zmięszaną lub winem Francuzkim, czynić okładania zimnéy wody, a na samę ranę maczaną w occie lub wódce gąbkę albo skubanki przykładać, poczém ranę obwinąć. — Wszystkie maści i plastry na świeżą ranę są bardziéy szkodzące niż pomocne, ran zaś wargi ile bydź może do siebie zbliżyć, przez przyłożenia plastrów lipkich, przeto i przeszkodzić, aby ropienie przynaymniéy nieznaczne ani długie nie następowało, ważnieysze zaś zranienia nieodbicie rady i pomocy znawcy wymagaią.

O Dzieciach, które przez przycisk uduszone zostały.

Niezbywa na smutnych przypadków liczbie, że dzieci albo od swych matek, karmicielek ssąc piersi, lub przyciskiem pościeli uduszone bywaią. — Rozensztein w swém dziele o chorobach dziecinnych dowodzi, że w Szwecyi rachowano rocznie 650. dzieci tym okropnym sposobem z życia pozbawionych. — W tych tu przypadkach śpieszyć o radę znawcy potrzeba, gdy tym czasem takowe dzieci na powietrze wynieść z pieluszków i opaśków, i ze wszystkiéy odzieży uwolnić, ciało flanelą lub kuczbaią skropioną winem dobrze lub octem obłożyć, iak tylko te ostygną, natychmiast ogrzane i umaczane w nich świeże przykładać podług potrzeby. — Dobrze iest zatém mieć pod ręką na odmianę kilka takowych płatów. — Można też i tak zmaczanemi ciepło w winie lub occie flanelkami ciałko nacierać. — Dawać enemki z oleiu, oliwy, mleka i soli. — Okolice serca skrapiać zimną wodą, lekko takowe mieysca nacierać, a tymczasem robić pośpieszne do kąpieli przygotowanie, wsadziwszy dziecię, ieszcze i tu nie odstępować od

rościerania ciałka, woda nie inna iak wolna.

Jeżeli szczęściem dziecię do życia powraca, trzeba ie w ograną włożyć pościałkę, wlać w ustka ciepłéy herbaty, ieszcze czynić tu łechtania w gardle piórkiem w oleiu zmaczaném dla wzruszenia wymiotów.

O zawczesném lub natężoném rozwijaniu się władz umysłowych.

Uprawa władzy moralnéy rozwiiania się téyże, są i bydź powinny zasadą odchowu dziecinnego, wszelako ten staie się narzędziem nieszczęść i fizycznych i moralnych. — Kto usiłuie przetężyć przez nie proces odradzania, iakoż są niewątpliwe przykłady, że nadwczesny rozum, uprzedzaiący stosunek rozwiiań cialnych, ledwie nie za chorobę uznać wypada. — Właśnie dzieci okazuiące bystrość rozumu nad lata, co w podziwienie zwykło wprawiać, ale też są nędznemi stworzeniami, a czego mamy dowody na Angielskiéy i Szkrofuliczney chorobach. — Wczasie lat dziecinnych, gdzie natura wszystkie swe natęża usiłowania do rozwiiań cialnych, gdzie draźnienie, gdzie

krwi popęd do głowy się żywiéy odbywa, a przez co bez żadnéy kunsztownéy przesady sama toż dzieło do skutku doprowadza, gdzie rozpoczyna znaczną ilość poięciów obeymowac, iakoby z zawiązkowego w żywocie swéy matki życia ocucone, wraz z przeciągiem iego takowe wzbierać się stara, zmuszaiąc ie do nadboru owego mniéy użytecznego słów zapasu, a przez natłok ten nieraz wyobrażeń siła przyćmiewa się, że w końcu poiednać, zastosować i w zgodność użytku uporządkować takowe nie iest w stanie.

Niedziw zatym, że dość zasmucaiące następuią wypadki, iako to: wody w mózgu, konwulsye, wielka choroba, a w końcu głupowatość, samo nawet rozrastanie się i doskonalenie ciała uszkadza się, widocznie wszystkie wydzielenia, trawność do nieładu doprowadzonemi bywaią, nerwy doznaią niezwyczaynéy drażliwości.

W pierwszych zatym latach, czyli po peryodach rozpostrzeń zmysłowości, ma własnie na celu natura owo dzieło pielęgnowania cialnego. — Z przedstawienia tego przekonać się możemy, że równie do chorobliwości zasad maią takowe stanowcze wpływy; dla uniknienia tak smutnych wypadkow, nie potrzeba przed 4. 5. rokiem życia wprzęgać w Systematyczną naukowość, ale raczéy pierwéy przysposabiać do pierwotnego otaczaiących rzeczy poznawania, a powolnym dopiero krokiem zbliżać ich poznania do postępnych i t. d. a i przy tém nie trzeba znudzać zniesmakowywać przez godziny trwaiącemi obiaśnieniami. Ale tu właśnie zachodzi pytanie, iak sobie postępować wypada, wrazie kiedy popełniono błąd, przez któren wcześnie doyrzeniu władzy umysłowéy niemałą położyli zagrodę? — Tu trzeba popełniony błąd poznać, i przywołać znawcę, aby rozpoznał stan istotny zdrowia dziecinnego. — Im więcéy i wcześniéy rozum się przedstawia, im więcéy usposobień i zdatności okazuie dziecię, a to nad lata, tém mniéy, tém powoli ich zmuszać należy, chcąc ów geniusz nadal w sposobności utrzymać, gdy tym czasem natura w swém coraz wzmagaiącém się ciałka rozwiianiu, żadnego uszczerbku nie doznaie, przez co się też i od chorobliwych cierpień ochrania.

O gniciu ustek dziecinnych.

Dostrzega się nieraz, że zaledwie dzieci odbyły dokuczaiące im zębów wyrzynania, a iuż się widzieć daie, że się te chwieią, czernieią. — Dzieci w tę porę doznaią boleści, tém więcéy, kiedy na zęby coś się dostaie, daléy powstaią na dziąsłach wrzodeczki cuchnące, i to iest wstępem gnicia ust dziecinnych właściwych. Ta choroba daleko bywa gorszą, kiedy przytomną iest szkrofuliczna w ciele dyspozycya, a wtenczas dziąsła boląc, czerwienieią, za małém nawet dotknięciem się krew sączą. — Wpośród stanu tego dziąseł okazuie się biała plamka z obwódką mocno czerwoną, późniéy plamka ta utraca swą czułość, rozszerza się coraz więcéy, przechodząc w gangrenę, iakoż mocne następuią cuchnące śliny z ust odpływy, w końcu części pobliższe zniszczone zostaią, a które koniecznie odosobnić należy, daléy cała twarz uszkodzoną zostaie, policzki i nos, słowem: iest to stan, w którym ukończenia życia dziecinnego rodzice życzyćby powinni. — W naypierwszym stopniu choroba ta nazywa się wodnym rakiem.

Dany tu opis iéy nie ma innego w leczeniu domowém zamiaru nad poznanie iego, aby wcześnie po dostrzeżeniu niepośledniego znawcę przywołać.

O Gangrenie Dziecinnéy.

Przy téy tak niebezpieczné y iak szybko zabiiaiącéy chorobie dzieci bledrieią, staią się ociężałemi, smutnemi, nocy bezsenne przepędzaią, wpadaią w silne gorączki, febry, pragnienie znaczne, utratę apetytu, lub przy nim zostaią, biegunki zaś są iéy towarzyszkami. — Daléy na któréykolwiek ciała stronie, szczególniéy zaś ku twarzy, u dziewcząt zaś na częściach wstydliwych, mała biała, żółta krostka twardawa. Taż sama sinieie, czernieie, utraca wszelkie czucie, a w swém rozszerzaniu dostaie żółto-czerwonéy około siebie obrączki. — Bez wszelkiéy boleści pobliższe iéy części naruszone i zniszczone nawet bywaią, przechodzą niejako w cuchnące rozpuszczenie, a lubo ieszcze pozostaią przy rzeźwości, wnet iednak opadaią z sił, i umieraią. — Ta z swego opisu okropna choroba, napada dzieci pięcioletnie, osobliwie ubogiéy klassy, lub i

tych, którzy w zupełnéy swe dzieci odchowuią nieczystości, lub ich rodzice z niemi w wilgotnych mieszczą się pomięszkaniach. — Jedna tylko czystość, zdrowe pomieszkanie, urządzenie dyety, choć niekosztowne i iéy wybór, którym Opatrzność nayuboższego obdarzyła, są te tylko środki potężne zapobiegawcze téy srogiéy chorobie, która i tak nader rzadko dzieci napastuie.

O wyrzutowych chorobach.

Ospa Ludzka.

Dawnych czasów Lekarze sprawiedliwie ten gatunek wyrzutów powietrzem dziecinném nazywali, iakoż niedawne ieszcze lata, wyiąwszy nader szczęśliwe rodziców zdarzenia, którzyby strat dzieci swoich nie mieli opłakiwać, a to tém więcéy, kiedy téy choroby sroga panowała epidemia.

Szczęśliwe odkrycie Gennera pomiędzy inne, choć w zamiarze ułagodzenia téy choroby srogości tamę iéy silną na zawsze położyło. — Nie będzie iednak od rzeczy dla upartych krótki opis téy choroby umieścić, aby na wszelki przypadek mieć o niey dostateczną wiadomość, a przytem i środki doradcze.

Ospy wyrzut dzielić się zwykł na łagodny, ziadliwy i fałszywy.

Wkrótkości poznamy takowe. — Maią swoie trzy zakresy, to iest: zakres wyrzutu, któren poprzedza przyięcie zarazy pierwiastku, drugi wyrzutu samego, trzeci podsychania, a przy nim i odpadnienia skorupek ospianych.

Opis łagodnéy Ospy

Period pierwszy

Dziecię staie się ociężałem niespokoyném, pokłada się często, z oczków płyną łzy, porywa się w śnie, dostaie częstych ograszek naprzemian z febrą, gorączką głowy bólem, osobliwie iéy tylnéy części, boleści w karku, pomiędzy łopatkami, uczucia gniecienia w okolicy żołądka, utrata appetytu, wstrętu do iadła, nudności, wymiotów, biegunek lub wstrzymania stolca, swierzbienia noska, krwi z niego płynienia, kolek w bokach, niekiedy wpadaią w konwulsye. — Te wszystkie znamiona ku-

dniowi bywaią łagodnieysze, w godzin iednak kilka powracaią daleko silnieysze, osobliwie pomiędzy inne sama febra wyrzutowa; iakoż przedstawia się ona, a przy niey i gorączka, że nieiedne dzieci przytem zimnieią, drugie się pocą.

Wszelako przy tych wszystkich znamionach, ieszcze się o iéy wyrzucie zapewnić nie możemy; wyiąwszy przepowiedzenie, ieżeli gdzię w bliskości panuie. — *Trwa ten zakres lub period wyrzutu.* dni 3, 4. a przy nim wolnieią nieco te znamiona, okazuie się wyrzut pierwey na twarzy, szyi, piersiach, a potem i na całém Ciałku, wnet skóra pomiędzy temiż wyrzutami nabiera czerwonosci, która pośrod wyrzutów podnosi się, daiąc się chropowato pod palcami uczuwać, tak więc rosnie 3, 4. dni, i na tém się kończy pierwszy zakres.

Drugi nastaie w dni 4., po pierwszym, wyrzut się coraz unosi nabiera nieiako przezroczystości, całe ciało zaczyna obrzmiewać, a przy tém towarzyszy febra, nieraz ból gardła, głos chropowaty, a starsze i płynienia ślin. Febra ta nazywa się ropiąca (febris suppuratoria) iak pierwsza (*Eruptionis*)

wyrzutowa, i ten period trwa takoż 3, 4 dni, a przystępuie po nim:

Trzeci około dnia 11*go*, zaczynaią podsychać tym samym sposobem, iakim wyrzucały, to iest na twarzy i t. d. Niekiedy ta choroba bywa łagodnieyszą, a periody iéy krótsze.

Opis ziadliwéy Ospy.

Zaraz przy wyrzucaniu się periodu, znamiona wyżéy opisane są daleko silnieysze *np.* niespokoyności, głowy bóle, wymioty, otępienie zmysłów, i zupełna snu utrata, lub nieustanny *do* snu popęd, a przytem już na dniu drugim następuie wyrzut, nawet dość często pospiesznie, miewa on różną formę, wielkość, ilość, nie unosi się iak łagodnéy ospy wyrzut, i owszem w klęsa się a obrzmiewania idą powoli, sam wyrzut trwa dni kilka, zlewa się, poźniey nagle upada obrzmienie, tchnienie przystępuie krótsze, chorzy staią się niespokoynieyszemi, i to iest: nienaylepszym znakiem, powstaią wzruszenia stawow, pęka wyrzut, wypływa cuchnąca ciekłość, febra drząca, połykania staią się co raz trudnieysze,

później zupełnie wstrzymane bywaią; maiaczenia daleko mocnieysze, konwulsye, śmierć.

Różnice ziadliwéy Ospy.

Bywaią one różniące się od siebie, iakoż są:

Pierwsze kryształowe, te się skupiać zwykły i zlewać, lub też urabiaią znaczne pęcherze.

Drugie pępkowe szerokie maiące końce wklęśnięte, i które codziennie więcéy zapadaią, nabieraią koloru szaro popielatego, brunatnego, a w końcu i czarnego, i to okazuie wysoki iuż stopień przystępu krwi rozkładu. Hufland przyznaie, że na ten gatunek ospy naywięcey dzieci potracił.

Trzeci gatunek czerwonych te powoli podnoszą się, i robią pęcherki krwią napełnione, nikną, i znowu się okazuią, nieodmieniaią się, a zgniecione wydaią ciekłość czerwoną. — Wnet odpadaią zostawiwszy po sobie mieysce szarawe lub czarne.

Czwarty gatunek — *Łupienkowatych*, te lubo się podnoszą, niemaią żadney ropy, i są czcze.

Piąty gatunek Brodawkowatych, zupełnie do brodawek maią podobieństwo, od których i nazwisko otrzymały.

Przepowiedzenia.

Im młodsze bywaią dzieci, więcéy się spodziewać należy nadziei do wyzdrowienia, tylko wcale młode z powodu większey czułości i drażliwości wystawione są na niebezpieczeństwa, a gdy od nich tknięte bywaią starsze, iuż doyrzałe w czasie swych czyszczeń lub połogu, równie są niebezpieczne.

Miękka biała skóra iest do ich wyrzutu daleko łatwieyszą niżeli twarda. Blondynki łżey przebywaią niż Brunetki, daleko pomyślniey dziewczęta iak chłopcy. — W niektórych familiach zwykły złe ospy bydź domowemi. — Tłuste, iakoby obrzmiałe, mocne dzieci, miewaią dość często złe ospy; a niżeli chude, a dzieci daleko więcey cierpią na nie w czasie wyrzynania się zębów, lub maiące robaki. — Kiedy znowu ospy poiedyncze napadaią, ledwie nie są po większey części dobremi; a im rzadziey w które strony przychodzą, bywaią śroższe, a naygorsze przeniesione do okolic, w których przedtym niebyły. — Latem bywaią w czasie zwłaszcza upału ziadliwszemi.

Przepowiedzenie w pierwszym periodzie.

Konwulsye dość często krótko przed wyrzutem powstaiące, uważane za usilowania natury do pozbycia się przyiętego zarażaiącego pierwiastku rzadko obawy nabawiaią, wyiąwszy przypadki przy wyrzynaniu się zębów i przytomności robaków. — Ledwie nielepiey iest, kiedy później wysypuią iak zaprędko. — Obawa iest, kiedy wyrzut za szybko i razem następuie, tym gorzey, kiedy się do nich następuiące znamiona przyłączaią, iako to: mgłości, obfite poty, mniaczenia, mocne wymioty, a osobliwie częsta i obfita biegunka, głowy bóle, żywota, krzyżów, bezsenności, lub popęd do snu, a naygorszym iest znakiem drzenie rąk i nóg za ich dotykaniem się, krótkie tchnienie, głos chrapowaty. — Równie niedobrém iest znamionem, kiedy owe znamiona, a nadewszystko silna wyrzutowa febra, po nastąpionym wyrzucie nie ustaie, równie kiedy przed dniem trzecim wyrzut się iuż ukończa, a są obawy pełne im krwiotoki bywaią obfitsze.

Przepowiedzenia w drugim Periodzie.

Wielkiém iest niebezpieczeństwo, kiedy wyrzut ospiany zaklęsa się, kiedy żadnego swędzenia nie czyni, a skóra wraz z krostami nie są czerwone, ale coraz bledknieią, kiedy się pomiędzy niemi purpurowe lub szare plamy mieszaią, a sliny płynienie zaprędko się przedstawia, lub wstrzymane bywa, kiedy twarz zapada, kiedy wargi i powieki oprócz twarzy tęchną, a nader rzadko utrzymuią się przy życiu chorzy, u których kaszel, chrapliwość, ciężkie połykanie są przytomne, kiedy dzieci mimo zwyczaiu zębami zgrzytaią, kiedy ich czkawka dręczy, kiedy przed końcem życia wnet twarz opada, a chorzy utracaią mówę.

Przepowiedzenie w trzecim Periodzie.

Bywa także niedobrze, kiedy pierwey odpadaią krosty, zanim obrzmienie ciała ustępuie, kiedy się nader często przyłącza biegunka połączona z mocnemi bólami, stoleczkami krwią zafarbowanemi, lub wstrzymaniem iego, maiaczenia, konwulsye napadaią, kiedy chorzy rzadko i mało co urynuią, kiedy trudne i pracowite dostaią poły-

kanie, kiedy chrapliwość głosu, odeyście stolca mimowolne przyłączaią się, śmierć powiększey części około dnia 11 lub 14 od wyrzutu rachuiąc następuie.

Ogólne różnice pomiędzy łagodnemi i ziadliwemi Ospami.

Łagodne.

Łagodne, dobre ospy w swym czasie napełniaią się, a przeto są wielkie, okrągławe, zaś w srodku spiczaste, są białe na czerwonym gruncie, iakoż i skóra bywa czerwoną, a do tego żywą, febra zaś umiarkowana.

Ziadliwe.

Ziadliwe ospy są małe, okrągławe kończate, leżą na sobie, nie unoszą się, dostaią dość głębokich dołeczków, późniey czarnego punkciku, a między krostami skórę bladą, wyrzuty zaś nie-maią równéy formy, nawet kolor ich niezwyczaynie zielonawy, fioletowy lub czarny.

O utrzymowaniu ogólném przy ospach.

Dałem iuż na swém mieyscu poznać istotne dobro Dyetetyczne i nieograniczony iego wpływ do wszystkich chorób, pewnie i w tey nie utraca nic z swego skutkowania, a ledwiebym niezapewniał, że gdyby iey przynależne upowszechnienie do każdéy klassy chorób dawnieyszemi laty było wprowadzone, przynaymniey w srogości swey stałaby się daleko łagodnieyszą ospa: niechayże przynaymniey ścisłe iey zachowanie przy periodach tey choroby będzie na celu, a ieżeli niezupełnie łzy wasze Cne Matki otartemi zostaną, to przynaymniey ocalenie daleko licznieysze zroszą lice wasze strumienia łez radości. — Przystępuie do rzeczy. — Skoro poweźmie się wiadomość, że w którey okolicy dzieci zarażone zaczynaią na Ospę chorować, iuż iest czas przez dyetę ich przygotować, ieżeli ta przy odchowie zaniedbaną była. — Nie mowię ia tu o Lekarskiem przygotowaniu, lub odmianie troskliwego, nagłego, dotąd oswoionego życia porządku; bo takowy w tenczas więcéy szkodliwy iak pożyteczny bydź może. — Całe zatém przygotowanie zawiera w sobie co następuie, w czasie roz-

poczętego ospy panowania rodzice swych dzieci pomnić są winni, iaki ich dotąd był stan zdrowia? czyli ich cialny odchow był na zasadach rozsądku? czyli używały świeżego powietrza? Ale niepotrzeba zwyczaiu nagle odmieniać, i owszem powoli ieżeli iakowe zaszły błędy winni takowe ulepszać *np.* wcalеby się nierozsądnie postąpiło, gdyby dzieci dotąd zawsze w gorącéy izbie trzymane, a dopiero w tenczas na chłodne, zimne powietrze wynosić. — W przypadku iednak gdyby żadnego błędu w odchowie niepopełniono, nic więc do odmiany nie pozostaie. — Wszelako następuiące utrzymanie co do periodow tey choroby umieszczam.

Zachowanie w pierwszym periodzie.

Bardzo wiele zależy, aby złożeni ospą mogli się w obszernéy zdrowéy niewilgotnéy, od iłości ludzi wolnéy znaydować izbie, w zimie żeby niebyło w niey zagorąco, latem, ieżeli okna są na południe wystawione, takowe przyćmić. Daley chorzy iak naymniéy pościeil pierzowych używać maią. miasto ich sienniki z siana, materace. — Położenie dziecięcia bądź to w kolebce, lub łóżeczku powinno bydź, aby na oczy

światło niepadało, dla uniknienia dość często nieuleczonéy ślepoty, lecz nadto toż leżysko stać powinno, aby wolny zewsząd przystęp mieć mogło. — Nietrzeba żatym bez oczywistego szkodzenia używać przykryciow gorących, lub dawać rozgrzewaiącéy natury napoie, iako to: wina, miodu, wódki, końcem lepszego ich wyrzucenia, wprawdzie następuie takowe dość często, i tak liczne, że ich skóra zaledwie obiąć może, cóż potym kiedy właśnie taż ilość pomnaża w czasie podsychania niebezpieczeństwo.

Przed wyrzucenia periodem ile możności przez dzień dzieci w łóżku zostawać nie powinny, wyiąwszy mocnéy febry, konwulsyow i t. p., wszelako prędzey troche iak zwykle do łóżeczek udawać się powinny. — Nadewszystko starać się swieże powietrze w izbie chorego utrzymać, niemoze bydź nic szkodliwszego iak zanieczyszczone i prawie zapowietrzone wilgotne powietrze, dla uniknienia czego, częste odświeżanie zalecam, wszelako z ostrożnością; aby dziecięciu ciąg iego w niczem nieszkodził, a gdzie się znayduie zręczność mienia innego schronienia w czasie otwarcia okien, tam ospą zarażonego choć mniey wygodnie przenieść należy. —

Jeżeliby się znaydowało więcey dzieci ospą, złożonych, przecie nad dwoie znaydowaćby się, w iedney izbie niepowinno. — Wiele do poprawienia powietrza pomaga, częste przez dzień podłogi octem skrapianie, równie wszystkie nieczystości cierpianemi bydź nie-maią, ludzi także w izbie ile bydź może niepowinno znaydować się wiele. A iako iest szkodliwe gorące, nie iest też pomocném i zimne powietrze, szczególniey kiedy kataryczne cierpienia są z ospą złączone, wszelako umiarkowana temperatura iest naydogodnieyszą, ale i w tem mieć potrzeba wzgląd, iaki był dzieci odchów, równie i bacznym bydź wypada na pory roku, byłoby nieroztropnie wszrod mrozów dzieci wynosić, co iednak czynić wypada na wiosnę, osobliwie też w lato, aby tylko nie w godziny upału. — Bywa nadto, że w konstytucyach słabych następuie powolny wyrzut, w takim znowu razie ciepleysze trzymanie iest potrzebne, a którego unikać u silnych dobrze żywionych dzieci, równie gdzie wyrzut porządnie się odbywa.

Po zupełnie nastąpionym wyrzucie, znowu następuie wcale inne zachowanie, iako to: umiarkowane utrzymywać ciepło, a to się znacznie do ozdrowienia przyczynia: lecz o tém więcey przy drugim periodzie. — Zaziębienie znaczne zrządzić może nie bezpieczeństwo, może wyrzut zniknąć, lub tenże blednieć i zaklęsnąć. — Na ten znowu przypadek ciepleysze trzymanie, dłuższe w pościeli zostanie, i picie bzowych ziółek wiele pomaga.

Z opisu tego poznać możemy, iak iest rzeczą trudną, coś stanowczego oznaczyć. — Chorzy niepowinni zawiele ieść, ani też przeciążać żołądków, skromnie na raz dostawać, zabronić rosołów korzennych, potraw tłustych, ciast, przy piersiach zaś dzieci żyć tylko pokarmem powinny. — W czasie pragnienia wodę z grzanką, kleie cienkie z kaszów, ięczmień z wodą gotowany za napóy. — Nie są i pokarmiaiące wolne od dyetty, wystrzegać się także maią mięsiw, rozgrzewaiących napoiów, tylko przy kleiach, iarzynach, owocach pozostać, a nadewszystko wszelkich namiętności się wystrzegać. — Dla dzieci zaś od piersi odstawionych toż samo co i dla karmiących służy, ale do tego wielce pomaga dostateczne picie, nie wiele na raz, ale po trochu i często, a Rosenstein wyraźnie mówi: „*albo pić dosyć, albo umrzeć*,, za napóy słodkie

serwatki, woda z mlekiem, grzanką, malinowym sokiem, kwaśnicy, wiśniowym, ale te wszystkie napoie przy pierwszym periodzie na zimno używać należy, letnie zaś szkodzą.

Nie dość czystości zachowanie zalecam, iest zatém dzikim przesądem, iakoby koszulek lub inney bielizny odmienić nie wolno, i owszem takowych odmiana orzeźwia dzieci, a ostrożność zachowaną bydź ma, aby pierwéy ogrzać bieliznę. — Przestrzegam, aby nóg nie zaziębiać, dla uniknienia tego, lepiey iest dać w pończoszkach dzieciom sypiać. — Na przypadek wstąpienia Ospy z drganiami stawów, potrzeba dzieci na świeże wynieść powietrze, lub otworzyć okna, stosownie do pór roku, obłożyć Ciałko flanelką w ciepłém mleku zmaczaną, a lepiey ieszcze służy ciepła kąpiel z połowy wody i mleka, lub też i samey wody, równie niezapominać o dawaniu Enemek, a to z mleka, oleju albo faryny przygotować. Oczy przemywać wodą z mlekiem, i to czynić potrzeba przez cały choroby przeciąg. — A na gardła bóle starsze dzieci płókać mogą bzowym kwiatem, nieco octu i miodu, młodszym dawać kropli kilka wina emetycznego dla zrzucania. — Przeciw znowu ciężkiemu lub

wstrzymanemu urynki odpływowi dzielnie służą kąpiele ciepłe z wody z mlekiem, lub samey, okładania z tegoż samego lub pietruszki z mlekiem łonka i części rodnych.

Zachowywanie w drugim periodzie.

W periodzie tym czyli ropienia, dzieci nieco cieplej iak w pierwszym utrzymywać, wszelako nie przecieplać, iuż w izbie pozostać maią, ochraniać ich od przewiewu powietrza, i zaziębienia, co im może bardzo szkodzić, lecz zważaiąc ich siłek przytomność, dozwalać im na mały czas opuszczać łóżeczko. — Ale i tu nie można wypuszczać z pamięci czystości w Izbach powietrza, skrapiania octem winnym podłóg, inne zaś kadzidła, iako to: jałowcem zanieczyszczaią powietrze, a lepiey się uczyni postawić naczynie z wodą zimną, i tę dwa razy dniem odmieniać, woda dobrze szkodliwe wyziewy zdrowiu w siebie wciąga. — Tu mieć trzeba na pamięci przecinanie krost ospianych. Nożyczki kończate naylepicy do tego służą, przez co wypływa ropa, a takową zaraz umaczaną w wodzie ciepłey gąbką spłókiwać. — Ziadliwe zaś winem lub rozcieczoną z wo-

dą kamforową wódką. — Są liczne doświadczenia, że też przecinanie sprawuiące ropy ziadliwy wypływy bez nadziei chorniące na nią dzieci iedynie temu ratowaniu ocalenie życia były winne, a nawet i owe szwy przez gryzącą materyą nader małe pozostały.

Przy dobrey iednak czyli łagodney ospie nie iest tak potrzebne przecinanie, oprócz twarzy u płci kobiecy, która dość często los swoy na iéy piękności zasadza, powtarzać przecinanie dwa razy dniem, to iest rano i na noc właśnie pod tę porę, kiedy ospa zwykła nabierać, ale o spłokiwaniu wodą letnią i mlekiem nie zapominać. Jeżeli, iak się dość często zdarza, że przytomnym bywa obfity sliny odpływ, dorośleyszym dzieciom dawać do płókania odwar lnianego nasienia, i kwiatu bzowego na wpół z mlekiem do płókania, młodszym zaś tego samego odwaru często pare łyżeczek od kawy w ustka wlewać, ale to chłodno ma się rozumieć, lub smarować kleiem pchlego nasienia, umaczawszy w nim piórko, a kiedy i nosek zatkanym bywa, umaczaną w letniey wodzie gąbką lub skabanki często pod nosa otworami trzymać, aby parę z niey wyciągały. — Na zatrzymany odpływ sliny, a ułatwie-

twienie iego, dobrze służy odwar słodu mielonego miodem osłodzonego, i do którego dolać octu winnego, aby smak słodko kwaskowy posiadał, parę tego odwaru często wciągać przez otwarte usta należy. — Zaledwieby wierzyć można iak ten szrodek ułatwia, a nawet i przy zatrzymaniu flegmy, lécz ostrzegam, ieżeli bywa kaszel przytomnym, do tego odwaru octu brać niepotrzeba.— Bywa nadto, że osad ospiany osiada na ręku, nogach, a przez co powstaią wrzody, dostrzegłszy obrzmień, na które bydź bacznym potrzeba, oglądaiąc codziennie całe Ciałko, zaraz ceratą z ciękiego płótna lub iedwabney materyi część tę obwinąc, niemożna tego szrodka dosyć zachwalać, wyciąga dziwnie materyą ospy. niedopuszczaiąc wsiąkać w Ciało, ale przytem raz lub dwa na dzień osuszać tę ceratę radzę, a dobrze także służy nowey przykładanie, gdy tymczasem odięta, otarta, oschnie i przewietrzoną zostanie.

Taż sama cerata służy przeciw odleżeniu, lecz ią wcześnie podkładać radzę. — Wreszcie dyetta wyżéy wzmiankowana i tu służy, oprócz że dzieci po trochu a często wolno pić powinny:

Zachowanie przy trzecim periodzie

Period ten nieraz bywa niebezpiecznieyszym od poprzedniczych, osobliwie kiedy przy nich zaniedbany był starunek co do zachowania się, i ratunku wyżéy umieszczonego. — Przy dobrych niezłanych Ospach samo dziecię opuszcza pościełkę, aby mogło świeżego nabrać powietrza, wszelako potrzeba iest, aby ieszcze często piło kleie, wodę czystą lub z jęczmieniem gotowaną, a wreszcie i wodę z grzanką. Pozostałe zaś przyschłe skorubki lub i te, z pod których ieszcze materya nie była wypuszczoną, pierwsze odwilżać ciepłém mlekiem, drugie otwierac i wypuszczać ropę, spłókiwać témże.

Zatwardzenia stolca dawaniem Enemek ułatwiać, niezapominać o czystości izby, pościołki, bielizny, i około dziecięcia, a do czego kąpiołki letnie, lub przynaymiey obmywanie wolną wodą całego Ciałka iak naylepiey służą, i co nawet zmnieysza świerzbienia skory, którego wtenczas zwykły dzieci doznawać, a czasem i dość przykrego. — Narzekaią także na palenie w oczach, to znosi częste ich odmywanie ciepłą wodą z mlekiem, a lepiey szrodek od Hufelanda zalecony służy. — Wziąść

iayko twardo ugotowane, ze skorupek oczyszczone, wyiąc z niego żółtek, w połowę iednę wsypać koperwasu białego miałko startego łyżeczkę od kawy, pokrywszy drugą, związać razem, zostawiwszy to w wilgotném mieyscu aby stopniało, poczém białko to wycisnąć.

Tą więc ciekłością rano i na noc delikatnym pędzelkiem wewnętrzne powiek brzegi smarować. Oprócz tego palenia ieszcze uważać należy, czyli się iaka na oczach nie robi krostka, plamka i t. p. tu niedość prędko znawcę powołać.— Nieraz narzekaią na bóle w iakiey części Ciała, lub daie się dostrzegać ocieżałość stawów, co bywa znamieniem osadzoney tamże materyi ospianey, która późniey same kości psuć zwykła, iakoż mieysca te zwykły obrzmiewać, a przy tych kiedy niekiedy i ciągnienia, część takową okładać mlekiem, a rada znawcy i tu iest potrzebną. — Na zapobieżenie szwow dziobów, dobrze służy do obmywania częstego odwar ryżu lub nóżek cielęcych, lub też następuiącey maści użyć, wziąść oleyku migdałowego *np.* łótow dwa, pół łóta olbrotu i pare łyżeczek od kawy wołowey żółci, stopić na wolnym ogniu, dodać ziarek 15 ko-

perwasu białego na proszek startego tyleż kamfory, dobrze zmięszać, i tym smarować, taż sama maść przyspiesza opad skórup twardych, a doczego służyć także może smarowanie Oleykiem migdałowym. — Przestaiącym tę chorobę niedopuszczać zaziębienia, wszelako w porach dogodnych niewzbraniać swieżego powietrza, równie ieszcze czas niemały przeznaczyć na zachowania dyetty, którą na początku tey materyi podałem.

Leczenie Ospy łagodnéy.

To zwykło się stosować do periodow iey, a dość często nad dyetyczne srodki i powyższych iéy zachowań lekarskich niepotrzebnie w całym swym przebiegu innych. — Wszelako ieżeli iak się zdarza, że przy wyrzucania periodzie u dzieci w silki zamożnych, do tego należnie żywionych, mocna febra z gorączką bywaią przytomnemi, do powyższych zachowań służą chłodne napoie, iako to: odwar kwaśniéy, jabłek, gruszek, wiśni suszonych, sycopy ich, sztuczne mleka z nasion bani, ogorków migdałów z dodatkiem np. do półkwarty nakoniec noża saletry, przykładania Synopizmów na nóżki — W periodzie tym

ścisłe zachowanie dyetty przy użyciu tych leków iest naylepsze, zapobiega toż silnemu Ospy, a do tego licznemu wyrzutowi.

W drugim periodzie służą także powyższe napoie kwaskowatey natury, wszelako potrzeba ie dawać nieco zwolnione, iak i często po filiżance ziółek bzowych dla wzbudzenia potów, z któremi i pierwiastki ospy po zagranice Ciała ulatuią, a co do trzeciego periodu toż samo służy, co i do drugiego.

Leczenie Ospy ziadliwéy.

Tu z opisu powyższego daie poznawać nie dobre soków zmieszania.

Od pierwszego zaraz periodu.

Wcześnie o utrzymanie siły żywotney starać się potrzeba, iakoż na ten zamiar dawać moczenia z kozłku korzenia stosównie do wieku *np.* dwu letnim wziąść korzonków tych drachmów dwie, nalać wrzący wody łyżek od iedzenia 4, dobrych moczyć w naczyniu pod przykryciem do ostygnienia, przecedzić, osłodzić, dolać octu winnego dobrego łyżek dwie, a gdzie można, wina francuzkiego tęż ilość, i dawać po pół do-

całey łyżki co półtory do dwoch godzin; i popić wodą, do którey czwartą część wina francuzkiego dodać. — Tu także służą powyższe napoie z owoców, soków, do których zawsze octu lub wina dodawać trzeba, ale napoie te letnio dawać.

W drugim znowu periodzie przy użyciu tychże szrodków pozostać.

W trzecim a nayważnieyszym wzmocnić wyżey wzmiankowaną ilość kozłku (*valeriana*) do pół uncy, i tymże sposobem dawać, niezawadzą nawet i enemki z niego, do których takoż octu 4 część domięszać, pościel posypywać tartą na proszek kamforą, a nawet i ciałko rozciczonym z wodą letnią spiritusem kamforowym, często dniem dobrze zwolnionym obmywać. — Po tąd tylko daie się rada, wreszcie do przyłączaiących się znamion, iako to: rzężenia flegmy w piersiach, mocnego sił opadu znawa przywołać.

O fałszywéy Ospie.

Ta różni się od prawdziwéy przez swą łagodność, a szczególniey że powyżey opisanych periodów nie trzyma. — Ma ona małe pęcherki wodne, na każdey krostce, piątego dnia iuż się skorupy zasklepiaią, a 7 lub 9 cały ten choroby przebieg koniec swoy odbiera, wszelako zwykł się i daléy ciągnąć, z powodu że nowe coraz wyrzuca, stoią poiedynczo.

Do klassy tey Ospy należą kończate wodne, psie owcze, i świnie. — Leczenie iest proste, podostatkiem dać pić kwaskowe napoie wyżey wspomnione, herbatę z bzowych kwiatów, i bydź ostrożnym, aby ich niezaziębić, chorych przy umiarkowaném cieple zachować.

Nadmieniam tu że szukano szrodków zmienić stan ziadliwéy Ospy, a przez co i ochronić wielką liczbę śmiertelności, sposób ten zasadzał się na szczepieniu dzieciom ospy ludzkiey, aczkolwiek i ten okazał swe dobrodzieystwo, wszelako wyrywki śmiertelności lub kalectwa następowały.

Z opisu tak okropney Choroby poznać możemy, co szczęśliwym odkryciom w tey mierze, szczepieniu ospy ochraniaiącey czyli krowiey winni iesteśmy. Niechayby się tylko iéy opis z okropnemi skutkami dla historyi w pismach pozostał, z moiey strony życzyłbym bydź ostatnim pisarzem, iak byłem pierwszym

w téy stolicy przed 17 laty do wprowadzenia szczepienia ospy krowiey, iakoż sposób do tego wczęści pierwszey. przy obowiązkach Matek na karcie 189 umieściłem.

§ O Odrze.

Ledwie nie każdy Człowiek ulega téy chorobie, która nawet nieprzepuszcza i starszemu wiekowi, podług prawideł raz ią mieć należy, wszelako znayduią się wyiątki. — Epidemia iéy powszechnie rozpoczyna się w Styczniu, trwa do Lipca, a nader rzadko w innych roku porach.

Niekiedy panuie i razem wiednémże mieyscu z ospą lub też i czerwonką (*rubeolae*) albo też i z szkarlatyną połączona tak dalece, że różność tych wyrzutów na iednémże Ciale bywaią pomięszane.

Jak tylko w którey okolicy rozpoczyna panować, rażone nią dziecię zaczyna doznawać nastąpuiących znamion.

Znamiona Odry.

Zimna, dreszcze naprzemian z gorączką, pragnienie, wstręd do jadła, ckliwości, duszenia, wymioty lub biegunki, boleści żywota, do tych przedstawiaią się kataryczne cierpienia, ale ią nierównie lepiey charakteryzuią, iako to:. że często kichaią, nieraz napastuie krwi znaczne płynienie, kaszeł suchy, obrzmienia powiek, zapalenia oczów, łez płynienia. — Oczy staią się iaskrawe, swędzą i światła znosić niemogą, z. nosa płynie wodnista zrząca ciekłość, daley głowy ból tępy, niezwyczayna ospałość, osłabienie, ciężar wszystkich prawie stawów i kości — Pod wieczór wszystkie te znamiona pogorszaią się aż do 3go lub 4go dnia. — Niekiedy znowu obrzmiewa i czerwienieie twarz, a dopiero na niéy wysypuią się krosty odrzanne, a te są małe plamki czerwone różnéy formy, są nieco do początkowego ospy wyrzutu podobnemi, nie unoszą się, szersze, czerwieńsze, i takież są na żywocie i członkach. płascieysze na twarzy, a od czoła rozszerzaią się po całey twarzy, gdzie bywaią szersze, w krótce potém spuszczaią się ku szyi, piersiom, żywotowi, członkom; a rozszerzaią się, iakby się zlewały — Cały niemal wyrzut albo odbywa się w kilku godzinach, lub w iedney nocy — Im wyraznieysze są plamki, im się rzadszemi przed wyrzutem okazuią, osobliwie przed dniem

drugim wyrzutu, tym płascieysze, tak że od czasu do czasu równać się zwykły powyżey opisane znamiona, a przynaymniey wstrzymuią się, trwaiąc, szczególniéy zaś pomiędzy niemi kaszel nieodstępuie przez cały choroby przebieg, wstrzymuie się wymiót; a obrzmienie twarzy tęchnie. —

Pomiędzy 5 a 7 dniem zaczyna wyrzut iakoby podsychać, po twarzy blednąć, wszelako po ciele pozostaią iescze szerokie czerwone, mocno świerzbiące, iakoż się daią dotykać chropowato, a giną ledwie nietymże, iak się wysypowały, porządkiem — Po łuskwieniu przedstawia się twarz i całe ciało, iakoby otrebami posypane było, a w czasie tym przyłączaią się obfity urynki odpływ, poty, niekiedy i biegunki — Osmego lub dziewiątego dnia ledwie łnie cały wyrzut niknie, a przy tych i cała ukończa się choroba — Można temu wyrzutowi przypisać trzy peryody. —

Pierwszy to iest zarażenia, przy którym poprzednicze znamiona dni trzy trwaią. —

Drugi wyrzutu, iakoż około trzeciego czwartego dnia — tenże następuie, stoią dni trzy do czterech — dopiero następuie.

Trzeci odskórzenia.

Daleko liczniey choroba ta bieg swóy odprawia, przy którey cięższe lub łzeysze są przytomne znamiona wyżéy wspomnione, a dość często i tak lekkie, że może być z katarem porównaną. —

Ziadliwa Odra.

Odstąpienie porządku zwyczaynego towarzyszącego wyrzutowi bywa nieraz sprawiedliwie zatrważaiącém, przy niéy to nadzwyczayna słabość ciężkie tchnienie, zapalenie gruczołków, trzęsące trwaiące zimno, zawrót głowy, bezsenność, silna febra, niespokoyność znaczna, mocne głowy bóle — ból gardła, a któren, chociaż niebywa wyrzutu tego istotném iak przy szkarlatynie ziawiskiem, przecie zwykł towarzyszyć iemu albo zaraz z początku choroby, lub też i wiey biegu przyłącza się — Sam wyrzut prędzéy iak zwykle przystępuie nieraz iuz dnia drugiego, lub niezwyczaynie spózniony a połączony z silną gorączką — Tęschnoty, wstrzymania wypluciów, ciężkość piersi, iezyk czarny, pragnienie nieugaszone, klucie w bokach, a pomiędzy tym wyrzutem do tego do-

strzegać się daią inne wyrzuty, iakoto: fryzle, szkarlatyna i t. d. nadto niknie bez odskorzenia lub i po nim wszystkie znamiona się pogarszaią, pomiędzy temi symptomy osobliwie ściesnienie piersi bywa przytomnem — zaczyna na nowo febra, przy niéy nieraz przystępuią i biegunka, krwiste stolce, sen tęgi, maiaczenia, krwi odpływy, wzruszenia stawów, członki ziębnieią, zakończa tę scenę choroby śmierć. —

W ogólności ta ziadliwa odra nietrzyma zwykłego porządku ani peryodów — krosty się niewysypuią iak zwykle na twarzy pierwéy, tylko po łopatkach i piersiach, sam wyrzut wnet tu i owdzie zaymuie części ciała, ale przytém szczególnie uważać należy na niego, i w tenczas iest bardzo źle, kiedy bywa niebieskawy, bladawy, żółty, a tém gorzéy czarny, zbyt czerwony, lub kiedy nawet długo stoi. —

Nieraz następstwa po niey bywaią ważnieysze iak sama choroba, a szczególniéy kiedy się rzuca tak subtelna materya na płuca, a przytem powszechnie przyłącza się kaszel przechodzący w spazmodyczny, lub w trawiącą albo niszczącą ciało gorączkę, niektórzy znowu umieraią na krwiotoki z nosa, wodne

puchliny, albo dostaią choroby oczów, nabrzmień, gruczołków — i t. p.

Odra nader łatwo niknie od nie znacznego zaziębienia, przewiewu powietrza, a poczém przystępować zwykły symptomy niedobre, nieraz przytrafia się, że ginie o iednéy nocy cała skóry czerwoność, tak dalece, że żadnego po niéy śladu dostrzedz nie można, w tenczas przystępuią po niéy krótkie tchnienia ledwie nie duszące, ciężkość piersi, kaszel spazmodyczny, silny, suchy, ziąb członków, omglenia, zawroty, nieraz i śmierć. —

W tym przypadku spiesznego potrzeba ratunku, i zaledwie wierzycby można, iak dzieci pilnować należy, iak przeciągu powietrza wzbraniać — Ma nadto i to szczególnego ten wyrzut, że nader łatwo ginie, i także powraca, a to nawet cząstkowo, im która część ciała ciepléy utrzymywaną zostaie; iakoż nikną za wyięciem ręki z pod przykrycia, a pod niém znowu powraca, lecz to w całe rozróżnić wypada od wstąpienia ich, a przyczém zwykły powyżey nadmienione symptony przystępować. —

Dostrzeżenia i Przeznaczenia.

U dzieci przed drugim lub trzecim rokiem bywa niebezpieczną, a starsi więcéy daleko cierpią — zboczenia od zwykłego biegu, co do wybuchu choroby, czasu wyrzutu, iego niknienia, zawsze są niedobre, a bywaią naynie-bezpiecznieysze przy poprzedzaiącéy piersi słabości, na które działać zwykła subtelna tego wyrzutu materya — Równie są niebezpieczeństwem zagrażaiące, biegunki, maiaczenia, ziąb członków np. rąk, nóg, kolan lub natężony kaszel, krwiotoki, a to; że przez nie łatwo wyrzutów wstąpienie następuie. —

Wstęp *do trzeciego peryodu*, to iest odskórzenia albo dzień, siodmy bywa dość często stanowczym — Smierć zaś u dzieci następuie niekiedy dnia 9go i to nagle przy zaduszeniu — Nader iest wielkie niebezpieczeństwo kiedy się pomiędzy odrzanemi krostami plamy sine iakoby szkorbutyczne lub petocie okazuią. —

O utrzymaniu Chorego i przestrogach potrzebnych.

Złożeni tą chorobą dostawać powinni na posiłek ciekące tylko pokarmy, iakto kleie z kaszów, a za napóy ięczmień w wodzie gotowany, lub wodę z mlekiem, ieżeli znoszą dzieci bez torsyów, i biegunek, wodę osłodzoną cukrem do kwaskowatości miłéy octu dolaniem zaprawną, wodę, z sokiem malinowym, wiśniowym, lub i serwatke, ieżeli ta iak mleko nierobi przykrości, za pokarm ryż, perłowa kasza, owsianna, ięczmienna, owoce, wszystkie zatem rosoły i mięsne potrawy usunięte być powinny, powszechnie chorzy więcéy pić iak ieść powinni. —

Nadewszystko pilnować, ażeby się nie zaziębiały, ani doznawali chorzy przemian szybkich powietrza, iakoto po cieple zimna, dla tego daie się ta ważna przestroga, aby się nikt z zimna do chorego nie zbliżał — Wyrzut ten można ułatwić przez częste picie bzowego kwiatu; kąpiele ciepłe, nog moczenia, ale i tu przestrzegam; aby po nich unikać szkodliwego nader zaziębienia, iakoz po kąpielach, nóg moczeniu, osuszywszy dzieci, zaraz włożyć do pościeli — Unikać użytku leków roz-

grzewaiących, drażniących takowey że natury napoiów, iako to wódki, wina, miodu, korzennych przypraw, a których użytek stać się może nader szkodliwym.

Do tego w peryodzie wyrzutu trzymać wypada chorych w pościeli, przecie się ma rozumieć, aby ta nieogrzewała dzieci zbytecznie, iakoż niemoże być nic szkodliwszego iak nadpotrzebne pościelą otulenie, użycie rozgrzewaiących przykryciow, iakoto: pierzy, futer, gorących pomięszkań, bliskie pieca chorego trzymanie, ponieważ z tych przyczyn może bardzo łatwo nayniebezpiecznieysza zgniła febra przymięszać się — Oczy przy tey chorobie zwykły bywać na wszelkie swiatło bardzo czułemi, od czego ochronić potrzeba, przez przestawienie łóżeczka, kolebki od swiatła, a w czasie wieczornym swiatło swiecy osłonić, iakoż nawet izba niema być iasna, i gdy iest, okna należy zasłonić, oczy zaś same przemywać ciepłem mlekiem i wódą, poczém zaraz osuszyć te mieysca — Przy zatrzymaniu stołeczka iego uwolnienie za pomocą enemków ułatwić stosownie do potrzeby, ale i w tém daię nie małey uwagi przestrogę aby nie w czas, kiedy się dzieci pocą, Chorzy z wychodzeniem na powietrze

wietrze uważać powinni na pory roku i to nieprędzéy, aż po zupełnym odry zniknieniu w tygodni dwa lub trzy. —

W przypadku nagłego wstąpienia odry, zaraz czynić okładania ciepłe z wody, z wina na żywot, a mianowiciéy na piersi, co często czynić wypada, aby chusty lub flanelle zupełnie na swych położone mieyscach nie zastygały, dzieciom nawet dawać po łyżce od kawy wina naprzemiau z okładaniami, i całe ciałko nacierać chustami także wolném winem, octem dobrze nakropionemi. — Można także z wielkim skutkiem robić i kąpiele ciepłe, a nawet i ciepleysze, bzowy kwiat iak herbatę, a do tego przykładać synopizma na łytkach a nawet i na piersiach — Można też na kąpiele użyć odwaru z gorczycą, do którego dodawać trochę soli kuchennéy — kąpiołki, nacierania, okładania bez zmordowania naprzemian czynić, pokąd wyrzut niepowróci — Wreszcie mogę smiało radzić, aby dać podług wieku proszku z Jpekakuany 3 do 4 ziarek na raz, lekkie krztuszenie lub i nastąpione wymioty zwykły silnie powrotowi odry dopomagać. —

Te są szrodki, które za nayskuteczniéysze bez wszelkiéy obawy umieściłem, tych się trzymać dotąd, ażby po-

trzeba wymagała powołać znawcę. —

Pozostaie ieszcze udzielić radę na bóle gardła, kaszle, a które, iak się wyżey nadmieniło towarzyszą, iako znamiona wyrzutom odry — na te służą pary z lnianego nasienia, z wodą i mlekiem gotowanem, co często powtarzać należy, daley okładania około szyi czynić z bułki białego chleba, w niedostatku iey przetłuczonego lnianego nasienia mlika, do czego dodać można nieco gorczycy tłuczoney, i takowem okładania także często powtarzać.

A że odra ziadliwa dość często panuie, niebędzie od rzeczy położyć sposób do zdziałania iey daleko łagodnieyszą — wynalazek ten zawiera w sobie. —

Szczepienie Odry.

Nie zważaiąc na te wszystkie wypadki, iakie wypływaią z panowania odry, mianowicie ziadliwey, szczepienie iey w równiby utrzymywać wypadło, iak szczypienie ospy ochraniaiącey. —

Jak tylko poweźmie się wiadomość, że zaczyna panować ziadliwa odra, natychmiast wziąść się do szczepienia, ile że iest zbyt proste — Rozdrasnąć skórkę pomiędzy krostami odrzanemi,

gdzie ich iest naywięcey, aby się troche krwi sączyło, w tey krwi nieco bawełny umaczać, aby dobrze nasiąkła, tę na obu rączkach dziecięcia przyłożyć, obwiązawszy, — niektórzy zwykli mieysca małe także u rąk bawełne w krwi materyą odrzaną maiącey, nacierać, a potym przyłożywszy też samę bawełnę obwiązać, co także równie zwykło zarażać. — W obu tych sposobach bawełna leżeć powinna na tych mieyscach przez 3 dni.

Dnia szóstego po zarażeniu przystępuie po przyięciu pierwiastku odrzanego febra, a na dniu dziewiątym i sam wyrzut porządkiem wyżey opisanym — iakoż przedstawuią się i wszystkie znamiona przy niey oprócz kaszlu, który się nie zwykł przyłączać, a co iuż w tym nieposlednie dla siebie zaszczepiony odbiera dobrodzieystwo. Tak udzielona zaraza ochrania system płuc od tych cierpień, które przy odrze nieszczypioney zwykły chorym dokuczać, i dość często na niebezpieczeństwo ciągłey choroby odrzaney, na końcu i śmierć wystawiać.

W tey szczególney odrze wszystko zachować potrzeba iak nayściśley, co się tylko podało przy odrze napastney. —

Czytelniku! w roku 1801 w pismach publicznych zachęcałem rodziców do szczepienia ospy krowiey — krok ten aczkolwiek smiały przypłacilem prześladowaniem, uwienczenie wynalazku, ocalenie przez niego krociowych strat, było i iest dotąd naywiększą przyiemnością, gdybym mógł podobnież i w tém szczepieniu przyczynić się do zbawiennego wynalazku, i użytkowania z niego którego celem do wiadomości w moim poradniku umieszczam, byłoby szczupłą przysługą dla Rodaków, którą zawsze tchnąłem, a przy niéy żyć nawet przestanę.

O Puchlinie, następczéy po Odrze.

Po między innemi następstwy odry iest opuchlina, i tę iako osóbną chorobę uważać należy — dość często przystępuie po niéy w niedziel dwie lub trzy, i właśnie w tenczas, kiedy się chory zdrowym być czuie — Jest ona wypadkiem zaziębienia, a tém więcéy spodziewać się iéy można, kiedy odskurzenie skóry zamocne bywa, ponieważ w tenczas z wyrzutu obnażona skóra paruiąc łatwo uszkodzoną być może, przez

wstrzymanie skórnego przeziewu — Przepowiadać zwykły tę opuchlinę słabości, ociężałości, bezcenności, utrata appetytu, pragnienie, suchość skóry, ciężar na piersiach, dreszcze częste, lub kiedy w czasie samey choroby odrzannéy urynki odpływ trudnym bywa, lub w małéy ilości, okazywać się wprzód zwykła na twarzy, niekiedy na nóżkach, poczém dość szypko całe ciało zaymuie, ledwie nie zawsze przy niéy przytomnemi są krótkie tchnienie, kaszel, ospałość i t. p. a smierć nagle napada. Jakoż dzieci w tym stanie choroby iak swiece gasną — Jeszcze i przytem uważać należy, czyli się taż opuchlina daie uczuwać pod ręką ciepło, czyli i iaka iest przytém słabość, febra, czyli po małym palca przycisku opuchlina zostawia dołek, czyli krótkie tchnienie, język suchy, wilgotny, biały, pragnienie, ciężkie urynki odeyście — Te okoliczności nie trzeba spuszczać z baczności, i należy im wczesniéy zapobieżyć. —

Przestrogi.

Może w prawdzie nieraz febra odrzana łagodną być chorobą, tak że za-

dnego nie potrzebuie zaradzenia, wszelako powyższe ostróżności przy niéy zachować wypada, a mianowicie: zaziębienia, ile tylko być może, niedopuszczać — Rzadko która z chorób nad odrę może być zdradliwą, nieraz w iednym domu choruią na różny iéy stopień, nieraz znowu przy pozornych okolicznościach zaledwie co znaczyc mogących niespodzianie symptony złe a czasem i naygorsze przystępuią — Z tego, co się o febrze położyło, wypada iéy łagodności nie dowierzać, a z baczności złożonych nią niespuszczać, i to zachować do dwóch, trzech niedziel po iey zupełnem ukonczeniu.—

Przepowiadania.

Im prędzéy iak zwykle wysypka, odrzana następuie, tém niebezpieczniey-szą iest dla chorych— Bardziéy bywa niebezpieczną, kiedy się do niéy petocie, frysle przyłączaią, lub mocne gardła zapalenia, albo kiedy się wnet wysypka okazuie, i wnet ginie, kiedy towarzyszy u dzieci małych przy zębów wyrzynaniu, oraz majaczenia, drgania, stawów wzdrygania.

O utrzymaniu Chórych w czasie téy Febry.

Niepotrzeba chorych za ciepło lecz umiarkowanie utrzymywać, iakoż za gorące izby, napoiów rozgrzewaiących użycie, dla szkodliwego nader zwyczaiu, aby lepiéy wysypki występowały, są przecie przygotowawczemi do smierci przyczynami — wszelako i zaziębienia, o których ostróżności wyżéy się mówiło, również nader szkodliwemi stać się mogą przez łatwe wysypki wstąpienie, iakoż to zwykło następować za obwiewem, a tém bardziéy przeciągiem chociaż nieco chłodnego powietrza — Dla tego daię następuiącą Przestrogę, aby w czasie dni zimnych z powietrza nie dozwalać przystępu do chorego odwidzaiącym, a swieże w porach zdrowych wpuszczać powietrze, z tą wszakże ostróżnością, aby przeciągu żadnego niedoznawały skutkow— takoż pilnować, aby się z przykryciów nieodslaniały, maniąc się być za ciepło okrytemi— Małe znowu dzieci niemaią być nawet w pościołkach noszonemi, ani ich też nie chustać w cale, co nawet w kolebkach wystrzegać się należy, aby uniknąć powietrza przeciągu.—

A co się dotycze opuchliny, która iak się namieniło, przystępuie w następstwie téy choroby, iest raczéy skutkiem nieostrożnego zaziębienia, lub w tenczas kiedy chorzy zaprędko wychodzą, dla tego ieszcze raz powtarzam że się niepowinni wystawiać na powietrze, aż dopiero po dwóch lub trzech tygodniach, iakoż uczą liczne doswiadczenia panowań epidemicznych, że nayznacznieysza ilość dzieci po wsiach z téy tylko przyczyny umiera — Niepotrzeba więc uznawać chorego za zdrowego, niedostrzegłszy żadnych wyrzutów po ciele, równie ieszcze powtarzam, że zostaią w obawie dzieci wpadania w opuchliny w czasie odstawania łupinków odrzanych — Niekiedy z nowu powstaie opuchlina bez dostrzedz się mogącéy przyczyny, ta bywa daleko łatwieyszą do ustąpienia iak trudnieyszą po zaziębieniu. —

W peryodzie zatém odskorupiania, nóg moczenia i całego ciałka, kąpiółki nader są pomocne, a nawet i nieodbicie potrzebne, a co większa można ich przy opuchlinach używać, lecz po nich zaraz należy w posciel ogrzaną włożyć, a całe ciałko, lub przynaymniéy część iego flanelką lub chustami nacierać, wszelako i przytem zaziębienia unikać.—

Bardzo wiele bacznym bydź potrzeba na cierpienia gardła, które lubo nie iest koniecznem ziawiskiem, ztém wszystkiem nie raz z początku lub też i w biegu tey choroby przyłączać się może, a zatym radzę często czynić płókania bzowym kwiatem z wodą na połł z mlekiem mięszanym, na mieysce kwiatu bzowego użyć można równieskutecznie szałwii, lub miasto mleka niewiele dodać octu do miłey tylko kwaskowatości, i miodem osłodzić, około szyi okładania z kaszy jęczmienney, owsianéy, lnianego nasienia przetłuczonego, bułki, białego chleba, co się z tych rzeczy w domu pod ręką znayduie z mlekiem lub wodą na papkę rozgotować, i często tém szyię okładać. — Także służą pary z bzowych kwiatów albolitéż samo do gardła użyć się miane płókanie, pary z nich często otworzywszy usta przez dzień połykać.

Co się tu mówiło o okładaniach, płókaniach zaraz z początku narzekań, bolów gardła, czynić należy. — Starszym znowu można kazać czynić w gardło szprycowania, z tego, co się do płókania podało.

Te są rady, które w domowém leczeniu dzielnie skutkuią, nieradzę spu-

szczać z pamięci tych, które tu umieściłem przestróg, lepiey onych dopełniać, niżeli na wątpliwy ratunek chociaż biegłego w sztuce, dzieci swe oddawać.

O Czerwonce (Rubeolae)

Nie raz się zdarza, że ten gatunek wyrzutu bywa mylnie za odrę uznawanym. — Dla poznania zachodzącey różnicy, zaraz po odrze opisać ią przedsięwziąłem. — Są to małe plameczki różnéy wielkości i kształtu, a te są niby pęchereczkami okryte, w których ciekłość do ropy podobna się znayduie. Zwykła iey równie febra towarzyszyć, lecz przy niey niema łzow płynienia, ale za to dość znaczne gardła bolenie. — Już dnia iednego podsychaią i odzielaią się od skóry w większych kawałkach, niż zwykła od Ciała odskorupiać się odra; iakoż niedostrzega się widzieć owych łuskwinek iak przy odrze, tylko skóreczkę obrażoną. — Nie raz się zdarza, że po niey obrzmiewania przystępuią, iak przy szkarlatynie.— Opis ten daie poznać, że iest wcale odmienną od odry chorobą, wszelako wszelkie z nią obeyście się co do dyetty utrzymowania, ostrozność tak zachować należy,

iak przy odrze, i toż samo ma się rozumieć o wyrzutach skórnych *np.* ospach fałszywych, pokrzywianéy febrze, ponieważ przy nich mnieysze lub znacznieysze stanu zdrowia zboczenie musi bydź przytomnem, w którém natura działać zwykła podług swych prawideł, a te niczém uszkodzonemi bydź niepowinny.

O Szkarlatynie.

Wyrzut ten bywa produktem swego zarażaiącego pierwiastku, iak i inne tego gatunku wyrzuty, na których z ciała pozbycia przedstawiaią się usiłowania natury febrą zwane, z tąd też i febra ta szkarlatynową iest nazwana.

Napastuie powszechnie dzieci, nieraz i starszych od mienia iey nieuwalnia. — Ma szkarlatynowy wyrzut zbyt ulotny zarażaiący pierwiastek, iego przenikłość wpaia się w suknie, bieleżnę, pościel, a nawet i za dotykaniem chorego, przez co może łatwo rozszerzyć się zaraza. — Zwykły tego wyrzytu przebieg iest następuiący. —

Zaczynaią narzekać na osłabienia, ociężałości, zimna, dreszcze, gorączki, głowy bóle, wstręt do jadła, a nieraz i krwi znosa płynienia przystępuią,

oczy bywaią smutne, doznaią kaszlów, zatkań w noskach, i ledwie nie zawsze cierpienia gardła, gdy to może być lżeysze, mocnieysze uszkodzenie w połykaniu, stężałości karku. Po dwoch dniach wszystkie te znamiona osobliwie pod noc zwykły się powiększać: a przy nich i febra, skora bywa suchą, gorącą zadotkieniem się iéy, chorzy nie mogą spać, alboliteż i snu pozbawieni. gruczołki szyi nabiegaią, a nieraz na nich iako i podniebieniu daią się widzieć białe krosteczki, które w ropiące przechodzą zbyt małe wrzodeczki, usta są pełne śliny, a dzieci wyrzucaią dość flegmy. — Te posyłki są oznakami febry a tém więcéy wyrzut ten zapewniać zwykły, kiedy w bliskości rozpoczyna panować szkarlatyna.

Przy takowych tu znamionach około dnia 3, 4. występuie wyrzut powszechniey w nocy, a tem mniey lub więcey po nad skórę nie unosząc się, stanowi ciemne czerwone punkciki, które się co raz zgromadzaią, w końcu całą skórę pokrywaią, że ta wydaie się do koloru sukna szkarłatowego podobną. — Powszechnie wyrzuca nayprzod po twarzy przy obrzmieniu teyże, póżniey na szyi, palcach, ręku, a dopiero, i po całém Ciele. — Nie zawsze iednak to rozszerzenie się znayduie mieysce, może ten wyrzut i poiedyncze tylko części zaymować, niekiedy na piersiach i żywocie, bywa nadto z znacznem skóry świerzbieniem połączony, iakoteż i palce zwykły obrzmiewać, że są mniey zdolnemi do poruszenia. — Daleko częściey zwykła febra i powyższe z nią znamiona po wyrzucie opuszczać, a przez zaziębienie zbyt szybko ginie, w tenczas dolegliwości gardła powiększać się zwykły, sam zaś wyrzut trwa dni 2, 3, a w nader rzadkich zdarzeniach do dwoch niedziel niezmieniaiąc bynaymniey swey postaci, potym dopiero czasie blednieie i powoli niknie, przytym twarz tęchnieie, skóra chrapowata przy doyrzeniu znacznie w łuskwinkach odstaie, niekiedy daią się znaczne kawałki z rąk, nóżek obnażać, około 6go lub 8go dnia iuż się zwykła choroba ukończać. — Niekiedy w czasie odłuskania powstaią małe pęcherki po ciele, niekiedy znowu też plamki powracaią, swędzą i znowu nikną.

Nie zawsze iednak ta febra bieg ten łagodny utrzymuie, a w tenczas znaki się okazuią nienaypomyślnieysze, ia-

ko to: ból gardła daleko mocnieyszy, żywota boleści, biegunki, chrapliwość głosu, oczy pełne łzow, ich zapalenie, tchnienie dychawiczne, a przy bytności robaków dostaią dzieci i konwulsyów, połykanie staie się prawie niepodobném; wyrzut flegmy z krwią pomięszany, język grzybkami osadzony, a chorzy albo miewaią mocny do snu popęd; lub maiaczą. — Febra iuż przy wyrzucie bywa dość silna, przy którey silna gorączka, a sam wyrzut zbyt czerwony, cała zaś skóra wygląda iak skorupa gotowanego raka.

Przytém zasługuią na uwagę następuiące okoliczności:

a) Mieyscowy trwały ból w któreykolwiek części ciała, a któren dość często bez dostrzeżoney przyczyny wnet tu, wnet owdzie zwykł się przenosić.

b) Kiedy febra po zupełnym wyrzucie nie wolnieie, lecz owszem się wzmaga, osobliwie ku nocy.

c) Kiedy przy odłupieżeniu skóry bóle w gardle na nowo powracaią.

d) Lub kiedy po odłupieżeniu utwarzaią się wrzodki na szyi, za uszami, lub biegunki i krwi płynienia przystępuią.

Leczenie tey febry zgadza się z odry wyrzutem, i to się ma rozumieć o napoiach i pokarmach, wszelako kiedy są przytomnemi mocne maiaczenia, twarz czerwona, bezsenność lub i sen mocny, kiedy połykanie bywa trudnieysze, nie przepomnieć o przykładaniu Synopizmow na przemian po rękach nóżkach, karku, iak na usmierzenie dręczącego nieraz kaszlu, używać klejów z kaszow tenże posiadaiących, te ciepłe pić, wreszcie więcey, maiaczą, na głowy bóle narzekaią, oczów zapalenie mocne iest przytomne, nawet po pare piiawek za uszami postawić. Przeciwnie znowo postąpić wypada na przypadek gdyby się powoli miała wyrzucać a dzieci lub też i dorośleysze miały być z natury słabowitemi, tam użyć można kwiatu bzówego za naypóy do którego nawet część 3 lub 4. do iedney ich filiżanki dodać można podług możności wina słodkawey natury, iako to: węgierskiego, miodu pitego, iuż tak ani pomyśleć nie można opiiawek przystawianiu, iak dla wzniecania nerwów skornych, dzielnie służą przykładania Synopizmow na częciach wyżey nadmienionych, z niemałym także skutkiem w tym tu przypadku służy użycie lekkiego nalania kozłku *np.* na pare

filiżanek wrzącey wody wziąść korzonków tych pół łóta, moczyć do ostygnienia zupełnego, przecedzić, osłodzić i dawać co półtory i dwie godzin naraz po łyżce iedney, popić bzowym kwiatem, można nawet z dobrym skutkiem na posiłek przeznaczyć rosół, aby tylko nie tłusty słony, a do tego nie korzenny, okrycia nawet maią być ciepleysze niż przy powyższym wyrzucie.

Umieszczam tu nie małego użytku następuiące postępowanie iż za okazaniem się w któréykolwiek okolicy szkarlatyny, miarkuiąc lub się też i przekonywaiąc dostatecznie, że kto ieszcze tego wyrzutu nie odbył, stosównie do lat dać nieczekaiąc proszek z Ipekakuany, iakoż zaledwieby wierzyć można nie doświadczaiąc ile ten srodek bywa po mocnym do uprzątnienia zanieczyszczeń żołciowych, flegmistych z żołądka, a nawet i z kiszek stolców, co czyniąc silnie zapobiega wzmaganiu się febry przy wyrzucie towarzyszącey, wielce się nawet przykłada do zmnieyszeń tylu przypadłości wyżey nadmienionych. Niezawadzi nawet i w samym biegu febry wyrzutu tego ponowić tenże proszek iakoż wzruszenia naczyń skórnych i innych dróg wyprowadzaiących dzielnie się do uwolnienia rażącego pier-

wiastku po zagrzaniu ciała przykłada. Do tych srodkow dodaię. — Twarz, ręce często dniem zwolnioną wodą z dodatkiem trzeciey części octu winnego po razy 2, 3, dniem obmywać, i zaraz ogrzaną chustą osuszać, usta tą mieszaniną często płókać.

O Wyrzucie pęcherkowym.

Wyrzut ten dochodzi od wielkości laskowego orzecha do kurzego jaia, zrządzać zwykł mocne palenie i swędzenie, napełnionym bywa żółtawą ciekłością, nieraz na poiedynczéy ciała części osiada a nieraz i całe ciało zaymuie — niekiedy tym wyrzutem tak bywa pokryte, iak zwykłe pęcherze po przyłożonych plasterkach z much hiszpańskich, trwaią dni kilka, pękaią, zostawiwszy po sobie czarniawo czzerwone plamki, a nader rzadko, blizny — nayczęściéy bywaią ziadliwéy natury, połączone z zgniłą febrą, i innemi febrami niebezpiecnemi, a o nich równie iak i o peteciach oddzielnie przy opisie tych, z któremi bywać zwykły febrami, mówić będziemy. —

O Fryzlach.

Poznaie się, że wyrzut ten utwarza bardzo małe chrapowate guziczki, lub pęcherki, maiące do prosa podobieństwo, nieraz on bywa i większy, a nieraz tak mały, że go ledwie za pomocą szkieł powiększaiących dostrzedz można. — Niekiedy tenże wyrzut robi gdzie niegdzie po ciele skórkę chrapowatą, tak zwaną gęsią, czerwono wyglądaiącą. — Niekiedy znowu iak pęcherze po przyłożonych wezykatoryach, i w tenczas nazywać się zwykł pęcherkowym fryzlem, czyli pęcherkową prosówką. — Kolor tego wyrzutu, od którego też i swe nazwisko otrzymuie, bywa wnet czerwony *(purpura rubra)*, wnet *biały, alba* niekiedy znowu unosi się w górę z czerwonawego dna iako mały pęcherzyk, lipką napełniony ciekłością, lub też iedne w drugie przechodzą. — Naypowszechniey stoi ten wyrzut poiedynczo, a po 3 lub 4 dniach podsycha lub pękaią pęcherki sącząc wodę gryzącą, poczém następuie odskórzenie, czyli skóry w małych łuskwinkach odeyście. — Nieraz znowu ten wyrzut trwa przez tygodnie, i nowy następuie, słowem cały iego przebieg niemoż bydź oznaczonym. — Zwykł się wysy-

pywać po szyi, rękach, nogach, dopiero na palcach a późniey i po całém ciale. — Poprzedzaią tenże wyrzut znaczne nudności, tęskności, ciężar na piersiach, niekiedy konwulsye, uczucia kłóciów w skórze, reumatyczne po kościach bóle, wszelka do potów skłonność, a nawet i kwaśno cuchnące poty, drażliwy wzrok, kłócia w bokach, w żywocie, skłonności do omyleń, ciężkie połykania, palenia w gardle, płynienia łez, ciężkie mowienie, uszkodzony odpływ uryny, obrzmienia twarzy, drzenia stawów, maiaczenia, otrętwienia palcy u rąk, nóg.

Tych tu wymienionych posyłkowych znaków wyrzut ten przepowiadaiących dość często nie bywa, a przynaymniey niektóre z nich poprzedzaią tenże wyrzut, iakoż przy tych lub owych znaków przytomności następuie i wysypka sama przy febrycznych dreszczach, których napady nietrzymaią się porządku, wnet ten wyrznt za pierwszém napastowaniem, wnet po kilka się okazuie. — Po nastąpionym wyrzucie nie zawsze ustaią nadmienione powyżey przypadłości, i owszem dość często następuie ich pogorszenie. — Sam zaś wyrzut iest zbyt lulotnym, i nieraz chowaiąc się napastuie ważne

organa, iako to: płuca, mózg, gardło, żywot, iest on nawet położnicom właściwy, iak nieprzepuszcza żadnemu wiekowi, przyłączać się zwykł prawie do wszystkich febry gatunków, nadewszystko do katarycznych, nerwowych. — Bydź może Epidemicznym, Endemicznym, to iest w pewnym obrębie iak Symptomatycznym, a nieraz i wyprowadzony przez zaciepłe utzymowanie się w czasie febry żołądkowey, Nieraz przyłączaią się do róży, szkarlatyny, ospy, odry, wnet bywa z gorączką, wnet chroniczny, to iest długo — trwały, i może po razy kilka iednego napastować. — Po odskórzeniu pozostaie skłonność do obrzmień ciała.

Trudno iest wyśledzić nayblizszą do niego przyczynę, i która nie zdaie się bydź gatunkową *(specifica!)* lecz z biegu choroby, bydź musi zbyt przenikła, ulotna, ostra. — Do oddalonych zaś przyczyn należą zbyt drażliwe, czułe, delikatne, naywięcey niezdrowych pokarmów używaiące osoby, dodać do nich należy osłabiaiące wpływy, iako to: smutki, troski, żale, nędza, ubóztwo, wypróżnienia wszystkie słabiące siły, iako to: krwi choyne upuszczenia, laxowania, zepsute powietrze, i niewiadoma powietrza własność, przy-

czyny nadmienione ten wyrzut upowszechniać zwykły. — Nieraz mogą i następuiące za oddaleńsze przyczyny wyprowadzić fryzle, iako to: zaciepłe utrzymowanie się, zbyt rozgrzewaiące leki poty sprawuiące, tudzież wstrzymane naturalne odbyty, nadewszystko kataryczne odpływy.

Nieraz tenże wyrzut bywa przytomnym przy febrze zapalney z powiększoną siłą żywotną.

Ważną iest uwaga następuiąca, że przy tych pomięszaniach chorobliwych niedaie się iéy wychód zapewnić, wnet zdaie się bydź łagodnym ten wyrzut, nagle wyprowadza nader smutne odmiany, i tak nawzajem się przytrafia, szczególniey zaś długo - trwały tego wyrzutu gatunek bywa od niebezpieczeństwa wolnym, aby tylko na wewnątrz nie wystąpił.

Zanim się sposoby leczenia niżey podadzą, poprzedzę podaniem nader potrzebnego w tey chorobie utrzymania się, a nawet i co do dyetty, bez tych bowiem wiadomości nader wątpliwém bywa i szrodków doradczych użycie.

Utrzymywać się więc potrzeba względem ciepła tak umiarkowanie, żeby przez cały tey choroby przebieg, a na-

wet i pare tygodni po odbytym, ciała ani za zbytecznie otulone przez pościel, suknie, i ciepło, izby w pory przyzwoite niebyły za ogrzewane, ani też za chłodne. — Po przestałey chorobie pozostaie chorobliwa ciała czułość, przez co wpływy te co do chłodu, zimna, gorącą mogą bydź nader szkodliwemi.

Przestrogi te mieć radzę na mocney pamięci, do tego dawać potrzeba chorym za napóy, i to często, kleje z kaszów, jęczmienney, owsianney, odwar ze slazu korzenia.

Napoie te zaprawiwszy kwasami octu piwnego dobrego, miodowego, winnego, lub sokiem kwaśnicy, do miłey kwaskowatości zaprawne, niepowinny bydź przecie zimne, lecz zawsze wolne, wystrzegać się takoż gniewu, złości, i wszelkich namiętności.

Do używania pokarmów służą rosoły, aby te niebyły korzenne i tłuste, naylepiey służą krupniczki, ryż, jaia miękko gotowane, kaszy, mięsiw żadnych, i tych się wystrzegać, kiedy temu wyrzutowi towarzyszy mocna gorączka.

Leczenie.

Wspiera się w zaradzeniu domowém na następuiących uwsgach, z których iest:

Pierwsza Uważać na stan febryczny, który temu wyrzutowi zwykł towarzyszyć, tak ieżeli bywa z silną gorączką, maiaczeniami, snami niespoynemi, mierno chłodzące leki wewnątrz dawać, iako to: zrobić moczenie z Melissy, którego mieć pół kwarty, lub też i całą, bierze się na ten zamiar dobrą garść Melissy, lub kwiatu bzowego, do tey ilości wody wrzącey w naczyniu przykrytém moczyć do ostygnienia, przecedziwszy dobrze osłodzić, a z nasion bani i ogórków łyżek dwie lub trzy w donicy utrzyć, z témże moczeniem przecedzić, i osłodziwszy dawać często po troszku pić.

Dla mnieyszego zachodu można, zrobiwszy takowe nalania, dodać do nich miodu octowęgo do upodobania, i tymże sposobem używać.

Druga Jeżeli zaś febryczny stan bywa przy osłabieniu sił, używać wypada mixtury N° 9°.

Trzecia Co do samego wyrzutu niema co do czynienia iak uprzątnąć zawady wstrzymuiące tenże, nadto mieć

baczność, żeby na wewnątrz niewstąpił, ale w tym względzie nieprzepominać o tych stanach febrycznych, i przestrogach, które się przy utrzymowaniu chorego wyżey podały, niemniey wystrzegać się krwi upuszczeń, iako i leków laxuiących, a to dla uniknienia nieomylnie po nich nader łatwo przystępuiących mocnych osłabień, ponieważ ostrość wyprowadzaiąca tenże wyrzut ma szczególny przymiot przysposabiania do zgniłości, dla tey to zachować ostrożność potrzeba w przykładaniu nawet plastru z much hiszpańskich w czasie głowy bólów, lepiey w takim razie służą Synapizma na karku, rękach, lub łytkach, ale o tém więcéy się mówić będzie przyzmnieyszeniu symptomów, iakie zwykły tenże wyrzut poprzedzać, a te są wyżey umieszczonémi.

Czwarta Że pomiędzy temiż Symptomami naynieznośnieyszemi są wielkie tęskności i ciężkości na piersiach, iako i silne przy maiaczeniach głowy bóle, gdy te i poprzedzać zwykły sam wyrzut, iako i wczasie biegu tey choroby dręczą chorego. Potrzeba mieć i na nie szrodki usmierzaiące, a temi są; ieżeli język iest nieczysty zamulony, i przytem owe nudzenia, służy proszek z

Ipekauany na lekkie wymioty *Ner 2do*, te niemogą bydź szkodliwemi iak lekarstwa laxuiące, gdy tych wystrzegać się należy. — Na zmnieyszenie znowu ciężkości na piersiach z dobrym skutkiem służą okładania ich, żywota z rumianku, mleka ciepłego, w których maczać często we czworo złożone chusty, dobrze wyzionięte, aby tylko niewilgotne przykładać, lecz upominam, żeby takowe często odmieniać, aby przez dłuższe leżenia na tych częściach niezastygały, coby wielce do pogorszeń tych cierpień przyczynić się mogło. — Przy tem używać napojów, które się wyżey umieściły. — Na uśmierzenie znowu głowy bólów, ieżeli przy nich towarzyszą: czerwoność twarzy, lub szum pisk w uszach, oprócz Synapizmów, które się nadmieniły, służą okładania głowy zimną wodą, które iak nayczęściey powtarzać, można też i głowę zimną wodą oblewać razy dwa trzy dniem, a oprócz tego czasu czynić okładania, do tego w pomoc przybrać przyłożenia piiawek za uszami, a nawet i na piersiach, zwłaszcza gdy ciężkość piersi z boleściami bywa połączoną.

Co się dotycze fryzlów położnic, w niczem się nieróżnią od innych,

przyczynami ich bydź mogą dyetta mniey zdrowa w czasie ciąży, lub zarozgrzywaiące się utrzymywanie przy rozwiązaniu lub też i po niem, gdzie uważane bydź mogą za produkta chorobliwe z tych samych przyczyn, iakoż mogą się od nich ciężarne uchronić, ieżeli się w brzmienności stanie, osobliwie na niedziel 5, 6 od wszelkich niestrawnych potraw, trunków rozgrzewaiących, wszelkich namiętności wstrzymywały, a do tego czystość przynależną zachowały.

Co zaś do febry połogowey, do którey zwykły się dołączać, leczenie ich równa się leczeniu samey febry połogowey, o którey się niżey przy połogach mówić będzie.

O porcelanowym Wyrzucie.

Gatunek tego wyrzutu, któren w roku bieżącym w Warszawie rozproszono *(sporadice)* panował, różni się od pokrzywianego wyrzutu, że ma nierównie większe, szersze plamy, iak pokrzywiany.

Dla zaznajomienia z nim, ile tak mało znanym wyrzutem tu umieszczamy, a że się przy nim chorzy zachowywać maią, i tychże używać szrodków,

które się przy pokrzywianym wyrzucie zaraz podadzą.

O febrze pokrzywiannéy.

Febra bywa łagodna nadewszystko z katarycznemi znamionami, dreszczami, kichaniem, łez płynieniem, głowy bólem, czasem wyrznt nieraz uprzedza tęż febrę, lub po niey wysypuie się, iest zupełnie podobnym do sparzenia się pokrzywą, i ztąd prowadzi swe nazwisko. — Nieraz zaymuie poiedyncze ciała części, szybko powstaie przy napadzie febrycznym, a ginie wraz z iey ustaniem. -- Nieraz znowu niknie w cieple, w zimnie występuie, a po trzech dniach, naydłużey po siedmiu zupełnie niknie z łuskwieniem, lub bez niego, skóry.

Przyczyny tę febrę zrządzaiące są naypowszechnieysze, zaziębienie, lecz pochodzić może od użycia, u niektórych z ludzi, poziomek, raków i t. p.

Choroba ta powszechnie iest łagodną, i niepotrzebuie szrodów doradczych, wszelako po zaziębieniu, od którego, iak się namieniło zwykła pochodzić. — Lekkie poty przez bzowy kwiat takowe zmnieyszaią, zupełnie zatracaią ten wyrzut. — Powstawać zwykł i przy

zanieczyszczenia żołądka, w tenczas leczenia potrzebuie, które się przy febrze żołądkowey poda.

O wyrzucie ogniowym.

W pierwszych życia dziecinnego miesiącach powstaią czerwone plamki na twarzy, pleckach, nieraz i po całém ciele. — Ten wyrzut innego niepotrzebuie zaradżenia, iak utrzymanie dziecięcia w czystości i ochronienia od zaziębienia:

O wyprzeniach.

Dzieci zwykły wypierać częściey pomiędzy nóżkami iak około szyi i pod pachami, a to im iest znacznieysze zrządza dość znaczne boleści, które przez częste płacze, iako nie miłych uczuciow tłomacze daią poznawać. — Sytość ciałka, zaniedbana okołoniego czystość, ostrość matczynych lub. Karmicielków pokarmów nayczęstszemi są tego przyczynami. — Czyste utrzymywanie, suche, codzienne kąpiołki, a przynaymniey Ciałka częste obmywania, czerwonych zaś wyprzanych mieysc zimną wodą z dodatkiem czwartey części wódki lub wina i zaraz osuszenie, posypowania gryczanną mąką, proszkiem nicpotym, raneczki zaś same smarować śmietaną kwaśną, masłem młodém niesłoném, oleykiem migdałowym, są dostateczne srodki na zagoienie: niesłuchać rady, aby przemywać wodą Gularda, do którey wchodzi ocet z gleytą, nieraz miałem przypadki, gdzie przy użyciu tey wody w silne dzieci wpadały boleści.

Zdarza się iednak, że przy tych wszystkich obeyściach się dzieci iak wypierały tak wypieraią, w tenczas pomiędzy inne przyczyny ostrości pokarmów przypisać należy, wzbronić zatém karmicielkom mocnieyszych używać trunków, niedawać wiele mięsnych potraw, wodę za napóy samą lub z pyrzem i łopianem gotowaną.

O swierzbie Dziecinney.

Pod nazwiskiem tego wyrzutu rozumiemy małe kropowate krosteczki z przezroczystym końcem, utrzymuiące w sobie wnet wodnistą, wnet gęstą materyą. — Okazywać się zwykły pierw pomiędzy palcami, i wygięciach rączek, poźniey rozpościeraią się zwolna po rękach nóżkach po całém ciele, zrządzaią przykre swędzenia, które się

zwykło w cieple, osobliwie w nocy, powiększać,

Drugi ich gatunek bywa suchy, niemaiąc żadney w sobie ciekłości, ani też gęstszey materyi, a ten się od powyżey umieszczonego różni, gdyż nader rzadko zwykł u dzieci bywać. — Wysypka ta nayczęściey przytrafia się u dzieci ubogiey klassy, gdzie nieczystość około nich zaniedbywaną bywa. Daleko łatwiey w zimie iak w lato uleczyć ią można. — Ma udział do zarażenia, dosyć iest, maiąc ią, nosić dziecie na ręku, a stanie się iey uczestnikiem. Przy piersiach, lub noszone od piastunek, kiedy te, iak się dziać zwykło, potaiemnie na tańce, lub umizgi z domów uchodzą, i zarażaią się nawet przez ściskania, całowania i t. p., bardzo łatwo biedne niewiniątko, a przy niem nieraz i cała familia, domownicy, zarazić się mogą. — Do tego nieczyste pomieszkania, gdzie ieszcze dosyć ludzi sypia, gdzie przędą wełnę, gdzie ludzie używaią słonych potraw, daleko częściey zwykła się taż wysypka znaydywać.

Postępowanie.

Jeżeli dzieci zarażone przy piersiach, czystosć około nich co do po-

ściółki, bielizny, swieżego powietrza, są nader pomagaiącemi szrodkami, karmicielki zaś leczone, a dzieci przez ich pokarm, bywaią. — Na ten zamiar kąpać mamki, a przynaymniey codziennie ciała obmywać wodą, na pokarmy zaś dla tychże służą rosoły niesłone, ani korzenne, kasze, kleje z nich, owoce świeże, ususzone, gotowane, ogrodowiny, mleczywa, wzbraniać im wieprzowin, słonych miąs, tłustych potraw. — Za napóy zaś odwar z korzeni pyrzu białego lub czarnego łopianu, wziąwszy każdego po garści dwie, kobylego szczawiu, i jałowcu po pół garści, nalać półgarca wody, gotować do zostania się półtory kwarty, przecedziwszy, dać się podstać, i dobrze ostudzić, z tego odwaru wziąść połowę szklanki, a drugą połowę mleka przegotowanego, zmięszać i za napóy używać, ale po iedzeniu, osobliwie kiedy gotowanych na pokarm używaią owoców, dopiero w godzin 4, gdy po innych pokarmach iuż co 3 zacząć mogą pić ten odwar, a tym czasem wodę czystą. — Gdzie się znayduie zręczność mienia parowni: nadane fundusze miastom Królewskim na utrzymanie Łaźni, Oby ta Oycowska królow, ieszcze dziedziców nad miastami tro-

skliwość mogła bydź wskrzeszoną w naszych czasach, przy powszechném prawie obyczaiow zepsuciu, ileżby bezkosztownie można dobrodzieystw utworzyć): iakoż nieupatruię dzielnieyszych do szybkiego wyleczenia szrodków nad parównie dobrze urządzone, użytek ich równie mógłby się rozciągnąć i do bólów kostnych, darcia po stawach, cierpieniach ciągłych rumatycznych i t. p. — Takowych parowni użycie byłoby dostateczne trzy razy w tydzień dzień przez dzień, a oprócz leczenia pospiesznego tych chorob, ochronny od nich, tudzież na przeciw różnym skórnym długim wyrzutom, dla samego utrzymania w czystości ciała tyle wpływu na utrzymanie zdrowia maiącey byłoby niemałém dobrodzieystwem, ieżeli nie ogólnie przynaymniey po dobrach korony i narodowych Ekonomicznie, dogodnie parownie takowe urządzić, aby rolnicy przez te srodki uczęstnikami stać się mogli tak dzielnych skutków, które im zapewniaią.

To iest tedy całe leczenie starych, dzieci zaś przy piersiach, iako używaiących zwykłych pokarmów, ale w czasie mienia tego lub owego gatunku świerzb równie w przy należney dyettcie

cie utrzymywać się maią karmiące osoby iakoż dla nich służą równie też, same pokarmy, które dla kąrmicielek wskazałem, bydź może za napóy do którego wchodzi korzeń kobylego szczawiu do picia dla dzieci starszych nie przyiemnym, opuscić go można, i pozostać przy pyrzu białym, czarnym i łopianie, albo miasto tego odwaru dawać im pić serwatkę.

Nie może zaś bydź nic szkodliwszego, a na nieszczęście ledwie się niepowszechnie dziać zwykło, że dla zatracenia pospiesznego świerzb, używać zwyklismy smerowań różnych.— Ostrzegam, aby tak szkodzącego szrodku bez poprzedniczego użycia przyzwoitey dyetty wyżey podaney, bez picia wskazanego odwaru i ich przez czas iakiś ciągłego używania nie czynic.

Uczą liczne doświadczenia służyć mogące za wielkiey wagi przestrogę, że też smarowania spędzały wprawdzie ten lub ów świerzby gatunek, ale też przystępowały po nim krótkie tchnienia, ciężkość na piersiach, suchoty u dzieci, wyniszczenia Ciałek, konwulsye, paraliże, ślepota, głuchota, ciągłe głowy, po stawach, krzyżów bóle.

Na przypadek nieszczęśliwy wpędzenia swierzb nieradzę oboiętnie ta-

kowey przyimować, lub czasowi zostawiać, owszem niebawnie przykładać naprzemian synopizma na piersiach, rączkach, nóżkach, czynić kąpiele z dobrze ciepłey wody, do których dla drażnienia organu skóry soli garstkę wsypać, lub odwar z gorczycy.

Tym sposobem kąpiele i po dwa razy na dzień czynić wypada, a w czasie wolnym od nich nacierania całego Ciałka chustami, kuczbaią, flanellą; a wreszcie i suknem, aby nie ostrém. Dać często pić bzowe ziółka ciepło po filiżance, a wreszcie gdyby wymagała potrzeba, znawcę przywołać.

O Liszajach.

Są to małe czerwone lub żółtawe krosteczki skupione do siebie, czerwoność skóry świerzbienie, a nawet i ciągnienie iey sprawuią, przyczym taż skóra zwykła unosić się, a za iey dotknieniem się twardość nieiako okazuiąca.

Kiedy ten wyrzut bywa odskubanym przez dzieci lub sam odstaie, wydaie lipkość ciekłą ostrą, która bliskie mieysce roziątrza, a nawet i małe raneczki zrządza:

Podsycha w skorupkach, a na to mieysce powstaią inne, nieraz zaymuie ten wyrzut różne części ciała, rozszerzać się po nich dość znacznie zwykł. Nieraz sam przez się ginie, a powraca latem lub w jesieni.

Zrządzać zwykły ten wyrzut nędzna dyetta, używanie tłustych a do tego starych maseł, słonin, korzenne przyprawy, napoie gorące, obżarstwo, zaniedbana czystość,

Srodki.

Częste używania świeżego powietrza, kąpiółki, nacierania Ciałka, ochędostwo około ciała, sukien, bielizny, słowem służy to wszytko, co się przy swierzbach podało. — Swierzbienie zaś samego wyrzutu nayskuteczniey znosi, gdzie może bydź, para z mleka i wody na nie puszczana często czynić; a inne mieysca témże samém mięszaniem często dniem przemywać. Wprawdzie iest to łagodny sposób i cierpliwości potrzebuiący, ale za to pewnieyszy, niż inne smarowania spędzaiące, a które równie sprowadzić mogą też same smutne, które się przy swierzbach podały wypadki.

O p a r c h a c h.

Uparty i obrzydły ten wyrznt zaymuiący tylko włosy na głowie, przy którym skora na niey znacznie zwykła nabiegać, robiąc nieiako tęgą skorupę wydaiącą z siebie cuchnącą ciekłość. Ten wyrzut ma uczesnictwo zarażenia, że się może przez czapki, czapeczki innym dzieciom udzielić. — Nader rzadko zwykł się przed 4, lub 5 rokiem okazywać, a trwa nieraz aż do mężnienia lat będąc zaniedbanym, znayduią się nawet lubo rzadkie przypadki gdzie twarz zaymował. — Dzieci przy nim wyglądaią blade, chudnieią, dostaią sinych pod oczami obrączek, staią się nudnemi, niespokoynemi, przykremi. — Wyrzut ten, czyli raczey owa zrząca nad nim ciekłość, nieraz sprawia nadżarcia kości czaszki. Niemogę tu dosyć prosić osób starunek około dzieci maiących, ażeby żadnyrh nieużywali od lada kogo srodków, ani też szkodliwych rad niesłuchali, nader łatwo nieuleczone kalictwa dla nich sprowadzić mogą, iakoż niezbywa na ilości smutnych wprawdzie doświadczeń, że po nieroztropnem doradzeniu przystępowały ciągłe oczów zapalenia, ślepota, obłąkanie zmysłow,

ciężkości na piersiach, krotkiego tchu, a nawet i wyniszczenia Ciałek.

S z r o d k i.

Wziąść rzerzuchy wodney, wycisnąć z niey sok, żeby go otrzymać można *np.* kwaterkę, swieżego sadła wieprzowego pół funta, na bardzo wolnym ogniu gotować, mięszaiąc przez dobre pół godziny. — Tą nasmarowawszy chustę na głowę przyłożyć, aby tak przez cztery godziny leżała na niey, przez co skórupa odwilżoną i zmiękczoną zostanie, pówoley od skóry odpadaiąc, lecz to trzeba z cierpliwością czynić czas nieiaki. — Do tego utrzymować głowę w czystości, często włosy przeczesywać, zupełnie zakazać noszenia czapek baranami lub innem futrem podszytych, to bowiem zwykły się wiele do pogorszeń przyczyniać, a na ich wieysce lekko ogrzewaiące *np.* bawełniane nosić, aby nie w lato.

Przy tym wyrzucie, zwykło się i robactwo zalęgać, mnożyć, to wygubić należy, a ku temu dzielnie służy nasienie pietruszki przetłuczone, przesiane, którego część iednę z dwoma sadła topionego zmięszać, a wysamarowawszy nią czapeczkę dobrze głowkę

obeymuiącą, i lekki przycisk czyniącą na głowę przyłożyć, co powtarzać podług potrzeby wypada.

Nadmienić tu a razem i naganić muszę okropne zdarcia tego wyrzutu przez przykładanie plastru ze smoły, zwłaszcza kiedy się toż złe upartém okazuie. — Następuiącą maść na tę upartość zalecam, a która w skutku iest łagodną, roztopić kawałek żywicy dodaiąc żytniéy mąki, i oliwy, aby po stopieniu i zmięszaniu nie była zbyt twardą, tą nasmarowawszy płótna kawał, porznąć go na kawałki szerokości palca, ostrzygłszy pierwey ile bydź może włosy, na krzyż takowe przykładac, po godzinie czasu leżenia bez przykrości odiąć się daią a stosownie do potrzeby powtarzać takowe przykładania należy, ale i w tem cierpliwość zalecam, zapewniaiąc że skutek lubo powolnieyszy wszelako nastąpi.

O robactwie w głowie.

Słabowite dzieci są nadewszystko robactwu uległe. — Na zatracenie zaś szkodzą maści a to tém więcey do których wchodzi żywe srebro. — Naylepiey służy utrzymanie włosów w czystości przez częste czesania, włosów obierznięcia, wspiera też czystość posypowanie włosów proszkiem nasienia pietruszczanego, lub smarować włosy mieszaniem tegóż proszku z masłem, wziąwszy pierwszego część iednę, do 2 lub 3 masła. — Na wygubienie zaś gniazda dobrze służy skrapianie co wieczór oleykiem weynszteynowym (*oleum tartari per deliquium*) a następnego dnia włosy wyczesać.

O brodawkach.

Powszechnie dzieci od 5, 6, lub i późnieyszych lat, dostaią, po palcach, rękach, twarzy, a nawet i po innych ciała częściach twarde wyrostki chrapowate, te brodawkami nazywamy, niektóre z nich bywaią osadzone na korzoneczkach, gdy drugie tak głęboko siedzą, za ledwie ponad skórę bywaią uniesione.

Kiedy są na korzonkach, nayspiesznięy służy podwiązać ie iedwabiem, lub włosem końskim tuż przy samey skórze. — Można i mydłem czystém takowe brodawki codziennie czas niejaki smarować pokąd niezbieleią, i miękkiemi się niestaną. — Gdyby i przez te srodki ginąc niechciały, można rozmiękczenia przez mydło zdziałane, szeyd-

waserem w samym szrodku zacząwszy napuszczać, a zniszczone tym sposobem, lekko zeskrobywać, i tak czynić do zupełnego odnóżek ich zniszczenia: lub na mieysce szeydwaseru napuszczać ie essencyą z much hiszpańskich 10 lub 12 razy przez dzień, wszelako oprócz brodawek nieradzę innych krost napuszczać. — Do tego przestrzegać dzieci, aby się w brodawki niezarzynały, lub ukłuwały, często z tey przyczyny inne złe powstać może. — Bywa nieraz, że znaczna ich liczba po ciele się znayduie, w tenczas picie odwaru korzeni łopianu, pyrzu czarnego, wołowego oka za napóy radzę, a latem serwatkę. — Nie można tego z baczności spuścić, kiedy się też brodawki zaczynaią rozszerzać, swoy do tychczasowy kształt zmieniać, ołowiany kolor przybierać, a gdy do tego boleć zaczynaią, w tenczas stać się mogą ziadliwemi, a nawet w rakowate grzybowatości przechodzić przestroga się więc daie, że niepotrzeba sobie ich drażnień, kłuciów, zarzynań lekko ważyć, iak się zwykle dzieje.

O wenerycznéy chorobie.

Nader smutnym iest wypadkiem kiedy niemowlęta bywaią ofiarą ułomności swych Ojców. — Dzieci z takowego łoża spłodzone na pozor zdaią się na świat przychodzić zdrowe, lecz po upłynieniu kilku tygodni, iuż się owoce grzechów Rodzicielskich daią poznawać po zapaleniach powiek, i zgromadzeniu się ropy w ich kątach.

Do tych przedstawień przyłączaią się po całem ciele małe wrzodeczki i te powoli szerzą się po całém ciele dostaiąc słoniowatości nieiako, później czernić zwykły, nielepiey się dzieie z wydrążeniami ust, gdzie się takoż okazuią słoniowate krosteczki, powiększey części na zawałkach ustnych, na języku, gardziołku, i te zwykły się z mieysca na mieysce przenosząc rozszerzać, lub na nich niknąć, i znowu powracać. Co większa od takowych dzieci brodawki karmiących twardnieią, pękaią, i powstaią na nich raneczki.

Wrzodeczki po nieiakim czasie całe ciałko zaymuią, odpływ ropienia powiek pomnaża się, a nawet i poza uszami, na częściach zaś rodnych i w stolcu krosty weneryczne, maiące do ospy podobieństwo, lecz nie są tak wysokie, a na prędce przechodząc w ropienie nikną. — Na głowkach takoż powstaią obrzmiałości wielkości orzecha włoskiego, a kolor twarzy al bo

żółty lub niebieskawy, czoło pełne marszczków, a podług doświadczeń Girtanera, że po całém ciele okazuią się niebieskawe, miedziannego koloru plamki, około zaś stolca pryszcze i popadania.

Te znamiona okazywać się zwykły u niektórych dzieci po pół roku, lub w lat kilka, a kiedy tenże jad niebywa mocno ziadliwym żadnego śladu powierzchownie tey choroby niedostrzegamy.

Jest ten rodzay choroby ieden z naygorszych, który się udzielać może, a nawet i nieraz udziela dzieciom od mamek, iakoż skutki tego jadu okazuią się przez krosteczki w ustkach, gruczołki zaś u niższey szczęki i szyi nabiegaią, twardnieią. — To iak się tylko dostrzega, nieczekaiąc karmicielkę oddalić potrzeba, ieżeli z iey pokarmu jadu tego uczesnictwo dziecię nabyło, lecz i nawzaiem równyż udział iego niewinna karmicielka z dziecięcia przez ssanie uzyskać może, ieżeli dziecie swywoli rodzicielskiey skutki na świat przynosi, i chociaż ten jad nie iest ieszcze tak ziadliwey iak u starego natury przecie iest jadem, przecie iakowąś cząstkę pierwiastku iego nabywa. — W obu tych przypadkach, ieżeli matki iest wina, w żaden sposób sama karmić niepowinna, ani też obwiniać niewinną karmicielkę, którey przecie na uczesnictwo tey choroby od dziecięcia nabyć się mogącéy poświęcić bez narażenia spokoyności w żaden sposób się nie godzi.— Lepiey daleko się stanie, kiedy w takiém zdarzeniu dzieci karmione bywa sztucznie i w tém odsyłam czytelników do części pierwszey ninieyszego Dziełka, cząstki drugiey i trzeciey, gdzie się mówiło o odchowie dzieci w pierwszych latach.

Lecz oprócz powyższych nabyciów tey choroby przez matki lub karmicielki, równie razóne bydź mogą przez pościel obcą jadem tym nasyconą, lub też iak się nieraz zdarza że nabywa dzieci jadu tego od piastunekę, zwłaszcza kiedy na obrzydły zwyczay żucia pierwey pokarmów w swych ustach niema baczności, równie nabyć mogą dzieci tey choroby przez całowanie osób wenerycznych.

Dla poznania więc tey choroby znamion wraz z iey przyczynami położyłem, leczenie zaś zostawia się Lekarzowi, przed którym utaić powodów do niey nienalcży, summienny iakim bydź powinien znawca dochowa powierzonego sobie sekretu, i skuteczniey

działać nieomieszka a to stosównie do przyczyn, od których się wszczeła, Młodzież płci męzkiey wolności w kwiecie życia swego doznaiąca pomniey ile nie tylko sobie, swym przyiaciółkom ślubnym, ale nawet potomstwu spłodzonemu stać się możesz szkodliwą, niechay ci opis tey choroby służy za skazówkę, za przestrogę do położenia granic w nierządnymch uczuciach.

O guzie nadgrydczowym.

Guz ten powoli powstaiący, wolny od bólu, właściwy krajom górzystym, Alpom, Pireneom, Tyrolowi. Anglii, i u nas przytrafia się widzieć, do powstania iego są różne zdarzenia. Walentyni dostrzegł, że żołnierze dostawali tego guza, którzy z otwartą szyią chodzili, i że zimne powietrze obwiewaiąc tę część ciała, wstrzymuiąc parowania, wielce się do niego przyczyniac miało.

Bydź może że dla teyże samey przyczyny kobieca płeć więcey od niego napastowaną bywa. — Inni znowu utrzymuią, że tenże guz picie wód twardych zrządza, wszelako iest wielkiém do prawdy podobieństwem, że noszenie ciężarow na głowach zwykłe

górzystym kraiom z nachylonym nieco karkiém nadewszystko do udzielenia iego przykłada się — Mimo iednak tych przyczyn równie wszcząć się może przez mocne smianie, wymioty, kichanie, krzyczenia przy rodzeniach nawet, z wieszania w tył głów — Bardziey on piękności szkodzi a niżeli zdrowiu, iakoż miewać go zwykli czerstwém udarowani zdrowiem, wszelako zwiększenie iego, blisko leżące krwiste naczynia cisnie, i wielce się do nadgromadzen iéy w muzgu przyczynia, iakoż ztąd nieraz powstaią zawroty głowy, bóle, a nawet i tchnienie pracowite — Lubo w samym początku powstaiący łatwym do rozeyścia bywa, iak w swéy znaczney wielkości trudnym, w początku ciepłe téy części ciałą utrzymywania, przykładania na nią woskowanego płótna, ceraty iedwabnéy, flanelli kamforą dobrze natartey zmnieyszaią go nawet, i do zupełnego rozeyscia się skutecznie przykładaią — wzrosły wymaga iuz przybrania w pomoc szrodków węwnętrznych — Do tych bez obawy należą, picie kawy z żołędzi i gąbka na węgiel palona *np.* wziąść téyże drachmę iednę, dwie, cukru łótów 4, zmięszać na proszek, i dawać po dwa razy na dzień, młodszym na dobry koniec noża z wodą, i

popić wodą, starszym po maléy od kawy łyżeczce. —

O Robactwie skórném zwaném.

Powszechnie skóra daie się uczuwać chrapowatą, bywa niezliczoném mnóstwém ciemnych punkcików okryta: wystaiących nieco ponad skórę, a nacieraiąc ią, odłuskuie się skora a znią i ten wyrzut, na wzór małych okrągłych ciałek, co nayczęściéy zdarzać się zwykło trąc skórę zaraz po kąpiołkach — To aczkolwiek żadnego nie maiące niebezpieczeństwa ziawisko, nadewszystko się okazuie u dzieci pierwszo miesięcznych, a lud pospolity zwykł utrzymywać za robactwo skórne, niczém iednak nie iest iak wyrzutem skórnym w skutku zaniedbanego dzieci w ochędóstwie utrzymywania, lub téż i za ciepłego ich chowu, iakoż iżby wilgotne przeziewy skórne wstrzymuiące, i pozostałe na skórze nieczystości znacznie się do niego przyczyniaią, równie iak w późniéyszém życiu nędzne niezdrowe pokarmy, częsty iay użytek, masła lub innych tłustych rzeczy, pap mącznych, mianowicie u młodych zbyt dzieci zwykły

przyprowadzać ten gatunek wyrzutu — A że się równie nazywaią współziadaczami (*comedones*) pewnie to pochodzi, że zaniedbane ochędóstwo wiele zdrowiu dziecinnemu szkodzi, że takowe pożywności ciału uszkadza tak dalece, że w końcu ciało niższyć zaczyna i usycha — Dzieci przy tym wyrzucie utracaią sen, krzyczą dzien i noc, są niespokoynemi, przy użytku pokarmów i appettycie dobrym wszelako coraz chudnieią i z sił opadaią, a przez zbyteczną nerwów drażliwość są do spazmodycznych cierpień nader łatwe sposobnemi. —

Leczenie tego wyrzutu wspiera się na usunięciu zrądzaiących go przyczyn, to iest: na utrzymaniu w czystości ciała przez kąpiołki, do których użyć można przecedzonego z otrąb czyli przenicznych lub żytnich odwaru, a przynaymniéy codziennem ciałek obmywaniu odswieżaniu posciołki, przesuszywaniu téyże, ciałka częstych nacieraniach, i suchości wszelkich rzeczy, które dzieci na sobie noszą, lub w których sypiaią, codzienne swieżego powietrza używaniu, dzielniéy skutkuią nad wszelkie inne srodki pełne przesądów i zabobonu. — Przepomnieć niemogę nader skutecznego srodku, przez Akiermana zaleconego,

a ten zawiera się w następuiącym sposobie. —

Po rozwolnieniu skóry przez poprzednie kąpiele zrobionem mieszaniem z 5. części drożdży i łyżki miodu, które musi pierw zakisić, i tem nacierać ciało za pomocą ręki co minut kilka, kilkanaście, skórę obmyć wodą z mydłem. potem lekko scierać chustą, a przytem dadzą się zoczyć schodzące ze skóry wyrzutki.

O Robakach.

U dzieci młodych i starszych naypospoliciey znayduią się dwa robaków gatunki w żołądku i kiszkach, glisty, *(Lumbrici)* w stolcowey kiszce drobne krótkie, grube, podobne do znayduiących się w tłustych serach *(ascarides.)*

Powszechne znamiona, z których o przytomności Robaków wnosić możemy.

Blada obrzmiała twarz, częste iey kolorów odmiany *np.* wnet czerwona wnet chorowita bladość, nozdrzy, wyższey wargi, niebieskawe pod oczami obrączki, niedosytny appetyt szczególniey do surowizn iakoto rzepy, marchwi, i t p. u niektórych znowu wstręt do iadła, wychudnienie ciałka, uyma siłek, ociężałość, odpływ z ust śliny wodnistey, nudności, wymioty, szczególne w żołądku czczości uczucie, po iedzeniu kwitnienie liców, swędzenia pod nosem, częste osobliwie rano głowy bóle, kwaskowa z ust wonia, kolki w okolicach żołądka, uczucia gryzień około pępka, twardy, wydęty, naprężony żywot, częste a do tego szybko przystępuiące, wnet ustępuiące pępka wydęcie połączone z bólem, czkawką, mętna nieczysta urynka, twardy stolec lub biegunki, nagle przystępuiące chcenia, sen niespokoyny, częste zrywania się we śnie, gadania, zgrzytania zębami, szczególne twarzy poruszania, omglenia, a nieraz i konwulsye — W następstwie tu opisanych znamion, a przy nich i choroby wzrostu, przywiązywać się może i suchotna febra, w tenczas oprocz pogorszeń tychże znamion, przyłączać się zwykł i kaszel. —

Powyżey opisane znamiona niemogą przecie choroby przyczynę od robaków przytomnosci stanowić. ponieważ także zwykły towarzyszyć przy wodzie

w muzgu, wyniszczoném ciałku, a zatym pewnieysze znamiona są następuiące łzy puszczaiące powieki, rozszerzenia: zrzenicy, częste oczów we śnie przewracania, tak dalece, że tylko biało widzieć się daie, nagłe nudzenia, wnet po napiciu się zimnéy wody ustaiące, wygórowania i opad żołądka szybkie, nieraz daią się dostrzegać tu i owdzie na żywocie wygórowania, a te zwykły wnet zapadać, częste chcenia, serwatce podobna urynka mętna, a naypewnieyszym pomiędzy wszystkie znamiona, kiedy robaki odchodzą, lub dawniéy okazywały się. —

Łatwo bardzo następstwo robaków poznać się daie co do ich mnóstwa i gniazd, ponieważ znaczną część pożywności cialnéy na swoię obracaią, dla tego to nieraz widzieć się daią ludzie nawet starsi zbyt nędznemi obok dobrych, zdrowych, żyżnych, których maią dostatek, pokarmów — Nie raz to dla przyczyny odięcia pożywności, dostrzegać się daie niedosytny appettyt który przez częste wymioty znowu uymuiące posilek powiększać się musi.

Zachowywanie dogodne.

To zawiera wsobie unikania wszystkiego; co się tylko do zagniezdzenia roba

ctwa przyczynia, np tłuste potrawy, mączne, zwłaszcza niedobrze lub wcale niekisniałe, iakoto ciasta, chleb, kluski, zacierki, częste a do tego obfite użycie kartofli, bobu, grochu, soczewicy, séra, ciepłe napoie, iakoto: grzane piwa, a témbardziéy niedobrze wyrobione.—

Nader rzadko miewaią dzieci przy piersiach robaki, dostaią ich w tenczas, kiedy innych pokarmów, a nadewszystko różnosci ich zaczną używać, naprzeciwna tey — a nieprzykładaiąc się do mnożenia robaków dyetta zawiera wsobie i pokarmy i leczenia.— Tu służą kleie, wodne zupki, rosoły chude i takoweż mięsa, miod na chlebie, lub po nim smarowane masło młode, aby nie grubo posypawszy go na wierzchu chrzaném tartym, lub drobno kraianą rzeżuchę, co osobliwie służy rano, nadczczo dawać do iedzenia, owoce doyrzałe.— Za napóy latém serwatki słodkie, mleko słodkie, w którém ugasić po razy kilka żelaza kawał rozpalonego, można téż mleko rozcięczyć wodą, w któréy ugasić żelazo, a w tenczas iuż tegóż gaszenia wmleku nie czynić — Do enemków służy czosnku ząbek, utłuc z mleka ciepłego filiżanką, przecedzić, i dawać z tego enemki co dzień lub co drugi — Można téż enemki robić

z wrotyczy kwiatu, piołunu młodego, *np* wziąść każdego po dwie dobre szczypcie, gotować w dwóch filiżankach wody do zostania się połowy, przecedzić, dodać wołowéy żołci, gdzie się znayduie sposobność iéy dostania łyżeczek parę od kawy, miodu prasnego tyléż, i takowe enemki co dzień co drugi dawać, mianowicie po uwolnionym pierwéy zwykłym stołeczku — Dobrze także służy następuiącym sposobem robione piwo lekarskie — Wziąść korzonków paproci samca *(polipodium filix mas.)* Wrotyczy pospolitéy kwiatu — Goryczki łąkowéy *(Gentianna amarella)* albo polnéy *(gentianna campestris)* lub krzyżowéy *(gentianna cruciata)* któréykolwiek z nich suszonych, każdego po pół funta odważywszy, rumbarbaru łutów dwa na kawałki pokraianego, i w płatek obszerny zawiniętego, soku z lukrecyi łótów 4 — nalać na to wszystko piwa swieżego, które dopiero robić zaczyna garcy dwa trzy, w ciepłém mieyscu postawić, aby robiło; po wyrobieniu, i dobrém ustaniu się, piwo to od drożdzy i mętów zlać prosto w butelki, i do dalszego użytku zachować — Z tego dawać dzieciom od lat dwóch po łyżce od iedzenia dwa lub trzy razy na dzień, z dodatkiém nawet i zwy-

czaynego piwa, aby tylko dobrze wyrobionego, więc może bydź zaraz i po obiedzie użytém — Starszego zaś wieku dzieciom po pół kieliszka do całego, a ieszszce starszym i po całéy szklance. —

Po ukonczonéy materyi o robakach dla ciekawości pozostało nam do załatwienia pytanie, z kąd powstaią w ciałach ludzkich robaki? czyli takowe swóy początek biorą od pokarmów, napoiów, lub czyli się same w ciele utwarzaią — ? —

Pierwsze pytanie powzięte, że w okolicach, gdzie wiele ryb, iakoto: w Holandyi, Anglii, lub gdzie grubych potraw używaią, daleko więcéy się u ludzi robaków znayduie, niżeli w innych kraiach — Wszelako daleko więcéy iest do prawdy zbliżaiące się podobieństwo, że zaród do nich znayduie się w ciałach ludzkich, a bydź może, że za nadarzaiącą się przyczyną rozwiiaią ie, i ożywiaią, iakoż mgliste, wilgotne powietrze, położenia takowéż kraiu, zwyczayne grube potrawy znacznie się do rozwiiań przykładaią. —

Następuiące zasady sprzyiaią tym zdaniom. —

1mo Że robaki po różnych trzewiach znaydować się zwykły, do których powzięły z pokarmami zarodek, w żaden sposób dovść niemoże *np.* w mózgu, płucach, wątrobie, pęcherzu moczowym, a sławny niegdyś Ruisch znaydował ich w spikach kości.—

Powtóre że u dzieci nowo narodzonych, a nawet i poronionych znaydowano robaki, nie dla inney to iak dla tey przyczyny nowsi natury badacze, Bloch, Götze utrzymuią, że nasienie robaków iest ludziom przyrodzone.—

Po trzecie uczą nawet doswiadczenia że znaczna zachodzi różnica pomiędzy robakami znaduiącemi się w ciele od tych robaków, które się pomimo ich znayduią, co do organizacyi. —

Do tego dodać można, że się także u ptastwa, u psów i innych zwierząt znayduie robactwo, iakoż zdaie się z porządku natury wypływać, że iedno stworzenie żyie dla drugiego, a Człowiek iest swiatém dla tysiąca innych.—

O Wielkiéy Chorobie.

Choroba ta iedna z naynieszczęśliwszych rózni się od konwulsyow przez wyższy stopień wzruszeń nerwowych, przez peryodyczne i poniekąd znałożne napady, a to przy zupełney zmysłów wszelkich utracie, zwykła opuszczać, ze szczególnym krzykiem padaią nieszczęśliwe dzieci na ziemię, iakoby nagle popchniętemi były, oczy są wryte lub też poruszaiące tu i ówdzie, usta bywaią scisnione, a szczęka niższa przycisniona do wyższéy, że nieraz wywichnienie pierwszéy następowało, kaleczą sobie ięzyki, zgrzytaią zębami, u niektórych nawet głowa na obie strony dość szybko poruszaną bywa, szyia staie się wyprężoną, a ręce i nogi rozmaicie wzruszonemi bywaią.

Po ukonczonym napadzie powracaią wprawdzie siły, chory przecie czuie się bydź osłabionym, wpada nieiako w drzymanie, z którego ocucony, nic niewie, co się z nim działo.—

Przyczynami téy smutney choroby bydź mogą też same, co i konwulsyów, a nadewszystko przelęknienia, i robaków obecność.

Leczenie bywa bardzo trudne, a im większa ruchawość i drażliwość ner-

wów iest żywszą, szybcieyszą, tém daleko iest trudnieysze, równie kiedy się iuż usposobienie do niéy znayduie, iakoż przez przeciąg czasu cały nerwów system przybiera charakteru wielkiéy choroby, a co się dotyczę drazliwości i czułości nerwów, te są tak wielkie, że za małą nawet zręcznością na nowo napada, czego mamy przykłady, że każda radość, przelęknienie, przestrach, boiaźn, nowy napad zrządaią, a ten im bywa przedłużanym, tym silniéy się odbywa.—

O obchodzeniu się z chorym.—

Że leczenia podać nie można z wielu ważnych przyczyn, przynaymniéy obchodzenie się mogące wielką choremu ulgę zrobić opisać wypada.— Odmienić położenie chorego, czyste powietrze, podróże, osobliwie na morzu, zupełna dotychczasowego sposobu życia odmiana, ciała poruszania, zostawania w wieyiskiém powietrzu, używania łatwych do stawienia potraw, wolne kąpiele.

Są doswiadczenia równie w téy iako i innych ciągłych (*chronici*) chorobach, ze odmiana pokarmów, *np.* ieżeli kto używał przedtem mięsnéy naywięcéy dyetty, a daléy utrzymował życie na roslinach, owocach i t p. lub na przeciwnie, przez co nastąpiona zmiana konstytucyi, takoż i odmiana mieysca leczyła dzielniéy, niżeli wszyskie szrodki w skarbie materyi medycznéy umieszczone.—

Dodać tu ieszcze muszę przerywaiący wielkiéy choroby napady sposob, a lubo ten względem otwarcia ust (iak się to wyżéy nadmieniło o stanie szczęk) bywa do wykonania przytrudnym, wszelako dla skrócenia tych naygwałtownieyszych w organizmie poruszań, ile bydź może, nie powinien bydź zaniedbanym— Dołożyć zatém pracy, aby usta nieco otworzyć i szybko szczypcę dobrą soli w usta wsypać.—

Zaledwieby można dać wiarę bez doswiadczenia, aby ten przedsięwzięty szrodek nie miał napadu przerwać, a przynaymniéy zwolnienie i skrócenie gwałtownych poruszeń zdziałać.—

O Chrżanicy (Raphania)

Szczególna ta w swym gatunku choroba daie się na dwa podzielać periody.—

Pierwszy peryod

Zaczyna się z przykrém nader gryzieniém pod piętami, lub w innych mieyscach ciała, uczucia u palców, po skórze bardzo iest podobne łażeniu mrówek, lub też uczuciu, kiedy część iakowaś ciała, przez zimno mocno ztrętwieie, albo iak się powszechnie mówi, stała się nieczułą, po powrocie do niey ciepła daie się czuć iakoby coś łaziło, czołgało się — W wyższym téy choroby stopniu przedstawia się toż po całém ciele niewyłączaiąc języka, bywa bardzo dokuczaiące — To uczucie powoley rozchodzi się począwszy od brzuscy palców po rękach do głowy, a ręce i nogi nabieraią nieiako ociężałości — W serca dołeczku uczuwa chory przyciskaiącą boleść, narzekanie na zimno, a które od żywota począwszy do krzyżów się rozchodzi — Napad ten po kilku dniach zwykł się powiększać, do którego ciężkość piersi, zawroty głowy, wymioty się przyłączaią, a dopiero wzruszenia rozmaite przystępuią — Twarz wnet blada, wnet czerwona, a chorzy silnie krzyczą od bólow, które zrządzaią skurczenia, stawów, i zebrzą prawie aby im takowe prostować, a co zwykło im ulgę sprawiać — Po trwaniu

przez czas niepewny tego napadu, chorzy zachowuią się w milczeniu, a osłabieni leżą własnie omgleni, po pół godzinie lub nieco później do siebie powracaią żądaiąc zasiłku, a nawet dostaią chęci żarłoctwa, lecz im więcéy używaią pokarmów, tém silniéy późnieysze téy choroby napady przystępuią — Daleko zaś silniéyszy stopień iest następuiący. —

Chorzy doznaią znacznego głowy zawrotu, upadaią iakoby zadurzeni na ziemię, drżą ich członki silnie, doznaią drgań, palce się kurczą tak mocno, że ich bez znacznych boleści rosprostować nie można, chorzy pocą się zimnym potém, przewracaią się ustawicznie przy ciągłych niespokoynościach, niektórzy z nich żądaią nieustannie picia, ale przytém dostaią tęschności pomnażaiących się, często się krztuszą, wszelako bez wymiotów — Puls bywa szczupły zaledwie domacać się daiący. —

Przy przytomności tu opisanych znamion trwać zwykł kilka godzin napad, a konczy się na wielkiéy choroby poruszeniach — Nadmienia Lekarz Taube o téyże chorobie panuiącéy roku 1770-71. w Xięstwie Luneburskiem, że żadnego z niéy niemógł uratować. —

Drugi Period. —

Bywaią nieszczęśliwi, u których ten peryod następuie, ieżeli w pierwszym nieszukano dzielnéy przedsiewziąść rady, pomoc w nim bardzo rzadko zwykła się udawać, ponieważ iad téy choroby działa tylko w częsciach wewnętrznych, niedostrzega się iuż kurczów w rękach, nogach procz odurzeń, — chorzy są pozbawieni przytomności, twarz bywa smutną, słaby słuch lub zupełna iego utrata, drzy ięzyk — nieustanne drzące krztuszenia przechodzące w silne żółciowe wymioty, nieugaszone pragnienie, nocy bezsenne, na samych m iaczeniach i uroieniach przepędzone, pałaią dłonie, skóra sucha, stolce mimowolne odchodzą, niemogą dzieci wskazać mieysca dolegaiącego chociaż nieustannie stękaią — Dorosleysze zas uczuwaią palenie w głowach — Przystępuią mocne drgania, a nawet nieszczęśliwi kaleczą sobie zębami ięzyki — Te lub owe z nich cierpienia trwaią bez przestanku dni kilka, a tym smierć koniec pokłada — Były doswiadczenia, że nawet przy życiu ieszcze obumarcie częś i ciała następowało, iakoż napastuią nader silne boleści w nogach, udach, późniéy nieco mocne odurzenie, bezczulne otrętwienie częsci, a w krótce potem boleścią zaięte czernieią, gangrenieią odpadaiąc kawałami od pobliskich częśći za życia ieszcze, a w tych zalęga się robactw.o

Dostrzeżenie nad tą Chorobą.

Napady téy choroby lub ieden z nich trwaią przez dzień i noc, a nieraz i kilka tygodni — Może nawet na powadze wiary godnych mężów trwać przez lata, wszelako z niejakiemi przerwami smierć przystępuie nagle, a nieraz ią poprzedza powszechne sparaliżowanie, przy piersiach zostaiące ieszcze dzieci, w napadach umieraią — Niekiedy znowu sądzą się bydź zupełnie od nowego napadu wolnemi, osobliwie wzwyczaieni do téy choroby, wszelako końce palców są nieczułe, podwoynie wszystko widzą, i tuż swieży napad przystępuie, a przez otrętwienie palców konce ich zupełnie staią się nieczułemi, że iuż nic uczuwać nie są w stanie, chociażby szpilkami t t p. narzędziami kłuć, kraiać chciano — Wychod téy choroby nieraz bywa smutnym, przechodzi w wielką chorobę, lub zupełną zmysłów utratę — Napastuie niewyłącznie ludzi każdego wieku, rzadko iednak dzieci —

Powstawać zwykła w czasie zniw żyta, nieraz napada razem kilku ludzi iak panuie Epidemicznie — chistorya iey wskazuie różne Epidemiczne po rozmaitych kraiach panowania iakoż roku 1596 w Hessach, a przyczynę do niéy przypisywali lekarze owczasowemu niedostatkowi urodzaiów, z potrzeby zaś niezdrowych rzeczy na utrzymaniu się przy życiu użytkowi, roku 1648 w Wogtlandzie, tamże wroku 1625, 1693 a wroku 1687 rozeszła się po całych niemcach — 1716 roku w Szwecyi, 1722 w Szlązku 1770 w Hanowerskiém, Luneburgskiém i Luzacyi. —

Prawdziwe wszczęcie się téy choroby ieszcze nie iest dotąd roztrzygnionem, iedni przypisuią rzodkwi łopusze, (*raphanus raphanistrum*) którego nasienie wraz z żytém na mąkę zmielone do pieczenia chleba użytém było — drudzy znowu gangrenie żyta, wszelako zdaie się bydź rzetelnieyszą do téy choroby przyczyną szczególniéy konstytucya por roku, co do ciągłéy wilgoci; ulewów, niezdrowych pokarmów użycia, dla tego pospolicie w głodnych latach zwykła biednych napadać, kiedy maiętni od niéy są wolnemi — Niekiedy ta choroba poiedynczo ludzi napada iakoto: dzieci od 5go do 6go roku i daléy, a nawet i dorosłych — Nadto: rózni się ona od innych nerwowych chorób przez swą szczególną własność zrządzania gryzień — Zdaie się bydź zaraźliwą, rażone nią dzieci, rażą drugie, dla tego wczesnie odosobnic ie potrzeba, przez co wstrzymuie się iéy dalsze rozserzanie. —

Leczenie, do którego znawcę wezwać prędko radzę, a co się dotycze innego obchodzenia, to silnie skutkuie; dostarczyć chorym zdrowych pokarmów, wyprowadzic ich z pomieszkań wilgotnych, żeby w czasie wolnym od paroxyzmów swieżego używać mogli powietrza, przy ruchu ciała, a nadto: aby się często w wolnéy wodzie kąpali. —

O tańcu Swiętego Wita.

Choroba ta pospolicie iest młodemu wiekowi, począwszy od dziesiątego do szesnastego roku, więcéy dziewczętom iak chłopcom własciwa — Przedstawia się ona w sczególnych a nieustannych ruchach, do których bynaymniéy niebywaią zmuszonemi — Powszechne te ruchy powstaią w nogach, gdy te wnet rozszerzaią się, wnet kości zbliżaią, i zdaie się iakoby chorzy kulewieli, iakoż rażona od niéy noga włóczy się

a przytém spazmodycznie w rozmaity sposób ruszaną bywa, niektórzy znowu bez przestanku bić się w piersi zwykli, iakoż nieraz na piersi przykładać mu siano podostatkiem bibuły dla nieuszkodzenia sobie tych ciała części, a ta aż do miękkości zbitą została; i to iest prawie wstępem pierwszym do téy w swym gatunku strasznéy choroby — W wyzszym bowiem stopniu dostrzegać się daie szczególna iednozgodność umysłu, która się nawet widzieć daie w charakterystycznych minach twarzy, okazuiących własnie nieiako zmieszanie komicznotragiczne — Jak tylko napad iéy przystępuie, iuz zatrzymanie tych wszystkich poruszeń przechodzi wszelkie usiłowanie, iakoż niebawnie przystępuią nader szybkie obracania karku, rąg, nóg, co żaden z tancerzów nayszykownieyszych nie iest w stanie ich nasladowac, a to bez naymnieyszego szwanku — Równe i rękami czynią szczególne poruszenia, chcąc co pić lub łyżkę do ust zbliżać, iakoż prawę ręką prowadzą sposobem zadziwiaiącym, lub szklankę, nagle z nich wypiiaią, że na to zapatruiąc się, trudno się od smiechu utrzymać, kto nie zna charakteru téy choroby — Chorzy bywaią przytomnemi, i zdaie się, iakoby sami znaydowali upodo-

dobania w tych ruchach, przypominaią sobie takowe w wolnych od napadów chwilach, a nieraz ie przepowiadaią — Napady te bywaią po razy kilka na dzień, trwaiąc po pół godziny lub dłużéy. —

Leczenie téy choroby znawcy się tylko zostawia, a opis ten słuzy do poznania téy choroby, która początkowo niedaie się bydź iak posmiewiska przyczyną, a w rzeczy saméy prędko iéy zaradzić należy. —

O Apoplexyi i Paraliżu.

Appoplexya bywa wieku dziecinnego smiercią, dość często w następstwie poprzedniczych chorób przypada, wszelako nie należy do właściwéy ich smierci, iakoż raczéy zwykła napadać w pewnym wieku osoby — Nie są iednak dzieci od niéy wyiętemi, iakoż nieraż przy wyrzynaniu się zębów, zle leczonych wyrzutach, zaziębieniach, boiażni, i przelęknieniu padaią iéy ofiarą — Ale ważna pomiędzy appoplexiami zachodzi różnica — Jedna z nich bywa krwistą, druga wodnistą czyli zimną, znanie obu iest potrzebne, ponieważ co przy pierwszéy może ochronić od smierci, toz sa-

mo przy drugiéy bywa bardzo szkodliwém.

Przy pierwszéy to iest krwistéy, twarz zwykle iest czerwoną, nadętą, tętna, czyli naczynia krwiste mocno są krwią napełnione, puls bywa ieszcze dość silnym, a tknięci od niéy padaią nagle. —

Wodnista znowu przedstawia twarz bladą, zapadłą, rzężenie w piersiach, krztuszenie, i wymioty nieraz zwykły poprzedzać.—

Postępowanie—

Wszystkie obcisłe suknie, podwiązania, opasania, iakoto: chustki, podwiązki i t p. muszą bydź co prędzéy rozpuszczonemi, unieść w górę ciało potrzeba, i na powietrze wyniesc, wszelako zapobiegać, aby przeciągu niezrządzało, dawać enemy z soli kuchenney, wody i oleiu co często powtarzać potrzeba, rozcierać nogi, ręce, przykładać zimną wodą na głowę zanim znawca przybędzie, piiawki za uszami postawić, na łytki przykładać synapizma, które odmieniać wnet na tę lub ową nogę wypada, twarz często zimną wodą skrapiać. Ale przy tym appoplexyi gatunku wystrzegać się należy dawać do wą-

chania ulotne rzeczy np. Spiritus salis Ammoniaci, na iego mieyscu ocet tęgi lepiéy i bezpieczniey służy — W nagłym ratunku, ieżeliby znawca był odległym, i krwi upuszczęnie może bydz przedsiębrane. —

W wodnistéy znowu appoplexyi dawać takoż enemy z odwaru ciemierzycy białéy np. wziąść korzeni tych łótów dwa na pół kwarty wody, zagotowawszy razy kilka, przecedzić, i na dwie części rozdzieliwszy, po połowie co pół tory godziny, dawać — Synapizma i wizykatorye nawet do przykładania w mieysca wyżéy wspomniane — Tu można do wąchania daleko bezpieczniéy dawać Spiritus salis ammoniaci, i inne nawet wódki, iakoto węgierską, Kolońską. —

Jak się tylko przełykanie dostrzeże, dawać ciepłą Herbatę, lub Miętkiew, Melissę do picia — Ledwie niepowszechnem następstwem appoplexyi bywa paraliż, któren napada iedną ciała połowę, lub poiedyncze części, a nieraz w nocy przystępuie — Nacieranie gorczycą w occie moczoną, ieżeli latem bicia pokrzywą części ruszone, przykładać wizykatorye, synapizma na nie, wolne kąpiele czynić należy — Do wewnętrznego zas użycia nadewszystko

dzielnie pomaga:— Wziąść kwiatu tranku górnego —(*Arnica Montana)* — *Kwiatu* kozłka korzeniea pół uncyi, nalać wrzącéy wody kwaterkę, moczyć w naczyniu przykrytém do zupełnego ostygnienia, przecedzić, osłodzić cukrem, miodem co się znayduie, dodać kropli białych *(Liquor Anodinus)* 40 kropli, zmięszać i dawać młodszym po pół, starszym po całéy łyżce od iedzenia co dwie, trzy godziny, popić wodą — Że ta choroba liczy się do długotrwałych, po braniu tego nalania przez tygodni dwa skutek wzmocnić należy przez dodatek dzięglu pół uncyi, i tymże sposobem moczyć, a dawać, iak się podało — Z wielkim skutkiem służy Elektryzacya gdzie się znayduie do tego machina, nieradzę iednak bez przytomności i dorady znawcy mocne czynić uderzenia, lepiéy i bezpiecznicy, chociaż się dłużéy ciągnie sposób iéy użycia, któren w sobie zawiera kąpiele tak zwane Elektryczne zacząwszy od kwadransa do pół godziny czasu, wdzień po razu, niekiedy dwa, wyciągnąć z ciała tu i owdzie, a nadewszystko z części paraliżem tkniętych iskry Elektryczne — Miałem ia liczne i naypomyślnieysze tego sposobu Elektryzacyi skutki, ale potrzeba mieć podostatkiem cierpliwości, a im prędzéy się

do niego przystępuie, tym téż pośpiesznieý i dzielniéy pomaga. —

O bólach Gardła.

Pod tym ogólnym wyrazem, rozmaitego części bolenia dość często a tembardziéy od nieznaiących się zwykliśmy nazywać — Położe nayczęstsze.

Pierwsza Boleść.

Zapalenie Migdałków czyli Gruczołków.

Znamiona tego są: trudność w połykaniu, nieraz połączona z cięźkiém a do tego bolesnem tchnieniem, małe dzieci zaczynaią i kaszlać, kiedy zaś co iedzą lub piią, nosem lub ustami powraca się, nieiako chrapowatość głosu, krzyczeć zwykły przy połykaniu, niezwyczayna czerwoność i nabieganie migdałków, a która nawet zwiększać się zwykła, że niemała następuie uduszenia obawa.

Przy tych znamionach twarz nawet bywa czerwoną, sinawą, nabiega szyia, wargi, z ust odpływa gęsty kléy— Powszechnie napada ta słabość przy opisanych tu znamionach, dzieci różne-

go wieku, mocne, tęgie, krwiste doskonale żywione — Drugi znowu gatunek tegoż bolenia gardła iest z temiż samemi znamionami: przecie całą różnicę stanowi, że czerwonośc migdałków chociaż przy ich obrzmieniu niebywa tak czerwonego koloru, ale raczéy bledsza, że twarz może bydź niż zwykle czerwieńsza, daleko przecie mniéy, iak przy powyższym gardła boleniu.— Oba te gatunki albo się zwykły rozchodzić, albolitéż i w ropienie przechodzić, przy czerwieńszym następuie tak rozeyscie się iako i ropienie daleko pospieszniéy, iak powoli przy drugéim gardłaboleniu, to iest, gdzie się niedostrzega tak zbytecznéy czerwoności — Zwykły téż zapalenia i obrzmienia pękać i wydawać ropę, a gdy to nie następuie, otwieranie przez znawcę czynic wypada.

Ztych tu wychodów naylepszym iest rozeyście się, a gdy téż wraz zobrzmiałością do piątego dnia nienastępuie przyłączać się zwykła silnieysza febra; gorączka, nawet i głowy ból przy konstytucyach zdrowych, mocnych, iak nieco łagodnieysza przy słabszych — Bardzo wątpliwie uważać należy, kiedy się obok tych cierpień wyżéy opisanych, nie można żadnego dostrzec obrzmienia,

czerwoności, wszelako tchnieie iest przytém zbyt krótkie, rzęzi w gardle, a przytem rozpalenie ciała bywa znaczne, iakoż w takim razie iuż w godzin pare smierć zwykła przystępować, a znowu obrzmienie szyi, małe krwi z nosa przystępuiące płynienia są dobremi oznakami. —

Starania około Chorego.

Tu potrzeba przywołać czémprędzey doskonałego znawcę, i wszystkich bezrozumnych rad zaniechać, temczasem domowego ratunku zaniedbywać nieradzę, a przeto dawać co 3. 4. godziny Enemki, których iuż w różnych mieyscach pisma tego robienia podane są sposoby, do tych się odsyła; naprędce robić nóg moczenia co 4. godziny z gorczycą, solą, w usta brać często wolną parę wody, lub z dodatkiem do niéy czwartéy części octu winnego — Kiedy ból bywa silnym, niepotrzeba do naparzeń brać octu, ale bzowego kwiatu w wodzie lub mleku gotowanego — Dorośli témże samém płókać mogą gardło, powierzchownie przykładać kataplazma z bułki, lnianego nasienia w Mleku, dodać nieco mydła, tlustości, lub téż z kaszy ięczmiennéy, co iest pod ręką,

albo też i czynić okładania w odwarach bzowego kwiatu, rumianku, szaleiu razem robionego, przecie się ma rozumieć, że maczane w czworo złożone chusty dobrze wyzionąć, i wolno tylko na szyi przykładać, tak często, aby też okładania na mieyscu przyłozenia nie zaziębiały, coby mocno stan cierpienia pogorszyć mogło — ,ieżeliby mógł chory przy nieznaczney połykać trudności, osobliwie gdzie bywa twarz czerwona obrzmiała, dawać do picia sztuczne mleka, z bani, migdałów, ogórków nasion robione, — słowem sztuczne mleka służą tylko w pierwszych dniach napadań bolesnych, a daléy wolne iuż tu służą napoie, do czego użyć można kleiów z kaszów., bzowych ziółek, herbaty lekkiéy — Nadewszystko wystrzegać się trzeba zaziębień, a na bliskie mieysca gardła przykładać Synapizma, daléy i wizykatorye,; pierwsze radzę czynić, że nierównie pospieszniéy drażnić zwykły, iak przyłożenie wizykatoryów, a gdyby nastąpiło przez się pęknienie wrzodku, płókania z Szałwii czynić należy.

Drugie bolenie Gardła Kataryczne.

Obrzmienie w gardle nie iest tak czerwone a nieraz i blade, ani też bo-

leść tak dokuczaiąca. Febra przytomna iest tylko kataryczna z sapką połączona, iakoż chorzy zwykli przez nos gęgnić. Niekiedy są i Migdałki wgardle, i slinne w ustach nabrzmiałe, a chory z samego początku dostaie suchego kaszlu. —

Wilgotne zatęchłe mięszkania, częste po upałach zimna, przystępuiące odmiany, zaziembienia, picia zimnych napoiów po zagrzaniu się, są naywiększemi przyczynami, a dzieci szczególniey podlegaią temu gardła boleniu, którym utrzymywano za ciepło szyie, lub i ci, którzy za rozczulony odchód mieli.

To wszystko, co się przy zapaleniu zawałków wyżéy podało, i iakie się tam obeyście z chorym zalecało, zachować i przy tém gardła boleniu wypada, iakoż okładania z bzowego kwiatu, lnianego nasienia, kaszy ięczmiennéy, bułki, co się z tych znayduie, w mleku gotowane około szyi czynić, naparzania nad parą wody z octem silnie pomagaią. Szczególniey zaś utrzymywanie za gorąco chorego wizbach, okrycia głów ile mozności wzbraniać, nie dawać żadnych mięsnych potraw, i całe obeyście się przy kaszlach podane zachować radzę. Bywa dość często, że dzieci są skłonnemi do bólów gardła kataryczynych, nie

doswiadczałem skutecznieyszego nad tu położony srodek, aby dzieci płókały sobie codziennie gardła zimną wodą, szyie nią obmywały, i nigdy szyi chustakmi za ciepło nieobwiiały.—

Trzeci gatunek bólów gardła zgniły.

Istotnie należy do klassy zgniłych feber, bywa epidemiczny, niegdyś straszliwiey panował, iak w tych czasach zwykle na początku zimy ziawia się, ia przeciąg iego iest nader krótkim, niebezpieczeństwém grożący, pospoliciey napada wiek młody przed doyrzałością. — Zaczynaią narzekać na ból w gardle, iakoż wtyle iego znayduie się czerwoność bardzo do róży podobna. Zawałki gardłowe oba lub ieden tylko obrzmiewaią, nadto chorzy niemiłe maią czucie w ustach i nosie, niebawnie ukazuią się białawe, popielato szarawe, w gardle plamki podobne do grzybków, o których wyżéy mówiliśmy, te się wnet rozszerzaią, a nawet ieden gruczołek lub oba zaymuią, przechodząc szybko w gangrenę, tchnienie cuchnące do tego się przyłącza, a wrzódeczki nieraz aż do gardła dochodzą. Febra przytym towarzysząca wraz z innemi znamiona-

mi, pod wieczór znacznieyszą bywa, połykanie przecie niebywa zbyt trudném. Chorzy zwykli nabyć do snów skłonności, do zawrotów głowy, pokasliwaią, chrzypcią, kichaią, na palenie w gardle narzekaią, przystępuie krwi z nosa płynienie. Ropa z otworzonych wrzodków wpada w grdycz i nieraz robi obawę uduszenia, iakoż iedne kaszle chorych dręczą, mianowicie usypiaiąc. Dzieci porywaią się z pościołek, stoią niedługo na łożeczku dla nabrania powietrza, wnet z siłek opadaią, staią się nader nudnemi, niespokoynemi, przebudzaią się z strasznem niby wyciem, głos staie sie gwiżdżącym a do tego szybkim, zwiększa sią wgarle rzęzenie, twarz, szyia, piersi obrzmiewaią, czernieią, a napoie nosem powracaią, siły co raz opadaią, a smierć powiększéy części około dnia siodmego, a bez ratunku i trzeciego zabiia. Wrzodki te w gardle są nader ziadliwe, a nawet i rażące, iakoż zdarzało się, ze osoby dotykaiące się ich palcem rażeno zostały.—

Przepowiedzenie.—

To bywać zwykło i trudne i wątpliwe, nie raz rodzice będąc spokoyni, że ich dziecię połykać moze, a własnie

w nayniebezpiecznieyszym stanie życia się znayduie. Wszelako mniey iest obawy, kiedy gorączka opuszcza, a przystępuię obfite wyrzucanie flegmy, lub kiedy wzrok nie bywa zmienionym, przeciwnie iest niedobrze, kiedy oczy stracą swe śklnienie, kiedy wyrzut ciemno niebieski kolor dostaie, a do tego nagle niknie kiedy krwiotoki i częste, a do tego mocne omglenia przystępuią, a przy tych i biegunki, szczupły puls, sił utrata, omglenia, obrzmiałość i bladość prawie trupiey twarzy, są to oznaki okazuiącey się śmierci.—

Chcąc ią od innych gardła boleści rozróżnić, nadewszystko uważać potrzeba na Epidemiczny charakter, na nagle przystępuiące znamiona, na małe lub wcale nieuszkodzone połykania, na maiaczenia iuż w pierwszych dniach tey choroby przystępuiące, na rożowy, po ciele wyrzut. Wszystkie tu umieszczone znamiona że równie śmierć iak ocalenie życia zawisły iedynie od rady dobrego lekarza, którego staraniu oddać chorego wypada, co można przed iego przybyciem uczynić iest: płókać usta mocnym odwarem z Szałwii octem i miodem zaprawnym, izba chorego niemoże bydź ani za gorąco ani za zimno utrzymywana, często do niey świeże wpuszczać powietrze, podłogę

octem winnym, lub wódką kamforową skrapiać, toż czynić i z pościelą.—

Nie w przód dawać ieść, pić, dopokąd pierwey usta wodą z octem lub odwarem ozanki czosnaku (*scordium*) tęgim, do którego także dodać można czwartą część octu winnego, lub też zrobić odwar w następuiący sposób: wziąść po garstce ozanki czosnaku tyleż kory z wierzby łoziny, gotować wpółkwarcie wody, do zostania się kwaterki, przecedzić i dodać powyższą ilość octu, lub gdzie mieć można spirytusu siarczanego lub soli kuchenney (*acidum Sulphuricum dilutum v, acidum Muriaticum*) do kwaskowatości, i tym nietylko przed użyciem napoiów i pokarmów, ale nawet i dość często przez dzień, zdatni płókać maią gardło; dzieciom zaś małym smarować te mieysca, także często przez dzień wziąwszy, na ten zamiar miodku rozowego np. pół uncyi, boraxu Weneckiego, na proszek utartego ziarek 15 wodą nawilgociwszy tenże z miodkiem zmięszać, ale po każdém smarowaniu piórko lub pędzlik należy dobrze wodą opłókać, aby zanieczyszczone od smrodliwey ropy nieraziły miodku do smarowania dalszego użyć się maiącego. Co do płókań powyższych, te są nieodbicie potrzebne, aby przez nie ile

bydź może spłókiwac ową ropę; która żmieszawszy się z napoiami lub pokarmami wiele pierwiastków mocno szkodzących do żołądka sprowadza, przez co stan febry, a zatym i niebezpieczny życia bez naymnieyszego powątpiwania zrządzić może. —

Byłoby bardzo użyteczną rzeczą, aby małe dzieci wcześnie do wypluciów wzwyczaiać, wszakże oprócz wypaść mogącey potrzeby, iakiey tu przykład mamy, iest ieszcze z innego względu pożyteczne, doliczaiąc sprawiedliwie do innych ciała odchodów i wyplucia, z któremi równie nieużyteczne ciekłości wyprowadzać się zwykły, nie mówi się tu o pluciu przyzwyczaioném, mianowiciey po iedzeniach, lub przy nich, to bydź może szkodliwe a to zpowodu że slina znacznie się do rozmiękczań rozrzedzeń potraw, a zatym i do ułatwienia ich strawności przykłada, a użycie iey dość często obok posilaiących silnie ciało pokarmów, przecie zwolna zwykło ubywać, a nawet i usychać. A że ten gardła bólu gatunek, iak się na początku nadmieniło, spiesznego ratunku wymaga, ile że się mówiło, iak iest zdradliwym, co poznać można ze znamion wyżéy umiesczonych, zanim przybędzie znawca, dawać następuiący

odwar radzę, wziąść Chiny grubo przetłuczoney np. pół uncyi, wody kwaterkę, zagotować mocno razy kilka, przecedzić, osłodzić i do miléy kwaskowatości dodawać kroplami wyżéy położonych przy płókaniu kwasów, z tego dawać często po pół łyżki młodszym, starszym po całéy co dwie godziny, i popiiać iakim kwaskowey natury napoiem np. kwasnicy sokiem, lub suszonéy odwarem, wodę zoctem, a gdzie można i winem francuzkiém, dolawszy go do limoniady. — W téy to chorobie rosoły także powinny bydź kwaskowatemi rzeczami zaprawione, np. cytrynowym bórakowym, zaczynianym. Gdzieby niebyło chiny, lub téż i do niéy zniemałym użytkiem dodać można kozłku korzonków pół uncyi, a za nim się odwar z chiny przecedzi, wsypać doniego, przykryć naczynie, aby w niém mokły korzonki do zastygnienia i razem przecedzić, postąpić sobie z dawaniem iego iak się iuż powiedziało, można też robić nalania, do którego wziąść pomierną ilośc kozłku i takąż dzięglu, równie moczyć w kwaterce wrzącey wody pod przykryciem do zastygnienia, a po przecedzeniu użyć tymże iak się wyżéy mówiło sposobem. Dzielnie także służy całego ciała wódkę kamforową

zwolnioną obmywania, trzy lub cztery razy na dzień, i wtym gatunku czystość około chorego we wszystkiém niedość dochowywać zalecam. —

O Zapaleniu Krtani i Kanałku powietrznego krupem zwanego. —

Przestroga. Choroba ta iest nader niebezpieczna dość częstą i zabiegaiącą, obok wszelkich reszty ciała zdrowości warunków — Nie czyniąc rostropnych zabiegów przed dniem trzecim, późniey nieco nadaremnym zwykł stać się ratunek, chociażby ten był i naydzielnieyszym.

Znamiona są następuiące. Dzieci powszechnie tracą swą żywość, wesołość, staią się smutnemi, ociężałemi, i doznaią mocnych ciała rozpaleń, ięzyk mieważą białym mułem zanieczyszczony. Do tego powolny z początku, wszelako zwiększaiący się, iakoby wyiący kaszel, maiący do kataryczného coś podobieństwa — Wnet zaczynaią narzekać na ukłucia w kanale powietrznym, albo tępe albo kłuiące, powierzchownie zaś dość często daie się dostrzegać obrzmienie wmieyscach gdzie te bóle czuią, a nieraz za dotknięciem się tegoż mieysca ból czu-

czuią, nieraz znowu wcale nie z niego — Wgardle nic dostrzedz niemożna — Niektórzy doznaią dokuczaiącego bólu obracaiąc głowę, nabrzmiewa twarz i czerwienieie, chrapliwość się powiększa, a przy kaszlu dostaią dzieci i gwiżdżącego tonu, u niektórych znowu bywa głos do piania koguta, lub szczekaiącego psa podobny, obrzmiewaią tętna szyi — dostaią chorzy nieraz mocnego pragnienia, staią się ospali, w dzień na bóle głowy narzekaią, iakoteż i palenie gorące. Tchnienie coraz bywa trudnieysze, a nie raz uduszeniem zagrażaiące, niektórzy womituią, wyrzucaiąc znaczną flegmę, nieraz odchodzą kawałki urobionéy szybko błony, zlimfy plustycznéy, która zwykła scieśniać krtań powietrzny, iego odnogi po pęcherkach płuc rochodzące się, a zkąd też bierze nazwisko, krup Krtani, kanału powietrznego, iego odnogów, wszelako wleczeniu żadnéy niemaiące rożnicy, znowu przy wymiotach u niektórych nic nieodchodzi, zwykły nieraz obrzmiewać ręce nogi. —

Choroba ta, szybkim do niebezpieczeństwa krokiem postępuie, a tęschności, obawa uduszenia, z każdém prawie oka mrugnieniem powiekszaią się, Ustawać zwykł kaszel, przy czém iednak po-

łykanie nie bywa uszkodzoném, niekiedy dostrzegać się daią nieustanne kurczowe ruchy muszkułów kości ięzyczkowéy, oczy zwykły zapadać, wargi zaś brunatno czerwienieią, pot zimny twarz zlewa, chory albo powoli, albo pospiesznéy przy konwulsiach kończy scenę życia. —

Błony te fałszywe po szybkiém zapaleniu krtani, kanału powietrznego, iego odnóg z limty urobione, nie raz przez mocny kaszel kawałkami są wyrzucanemi, ale reszta iéy lub téż i całą po smierci znaydowano i w krtani w kanale powietrznym i w iéy nawet odnogach, iako z téy własności otrzymała nazwisko zapalenie gardła *krtani Błonistéy*. Niekiedy razem opuszczać zwykły tu nadmienione ziawiska, iakoż i tchnienie wolne przystępuie, dzieci mogą z łóżeczek powstawać, a nawet i chodzić, tak że niewiadomi karmią się nadzieią poprawy, lecz iest ona nader mylną, nagle przystępuie nowy napad, i nieraz przy zabawkach, lub braniu pokarmów padaią dzieci smierci ofiarą, zwyczaynie ta następuie 2. 3. 5. 7. dnia, a co nader rzadkim przypadkiem po 15. lub 17 dniu, i wtenczas może tylko mieć swe siedlisko w samych gałęziach czyli odnogach kanału powietrznego, a nieraz téż iuż pierwszy napad bywa smiertelnym, na nieszczęście nie zwykła iak nader rzadko opuszczać zupełna aż do smierci przytomność. —

Cały przebieg choroby, ieżeli bywa szczęśliwym, powszechnie trwać zwykł od 14 dni do 21. ale wtym czasie niewiele się spuszczać wypada na momentalne cierpień zwolnienie, takowe nieraz są posełkami tuż następuiącéy smierci, ogólnie wziąwszy wszystko, wspiera się na sposobie oddychania, czyli też bywa łatwieysze, trudnieysze lub nader uszkodzone. Zwykła się iednak pomyślnie ukończać, kiedy podostatkiem wyrzutów gęstéy flegmy z krwią nieco zmięszanych następuie, kiedy obfity pół na całém ciele przystępuie, lub uryna takoż w znacznéy ilości pozagranice ciała odpływa, ale znowu złym bywa znakiem, kiedy na dnie naczynia uryna bywa ropistéy natury, co iest oznakiem że w części zapalenie powyżéy wzmiankowanych organów przeszło w ropienie. —

Przymioty téy choroby są, gwiżdżące, szczekliwe niby echo, przy kaszlu i oddychaniu, nieuszkodzone w niczém póty, oddychanie, i zupełna zmysłów przytomność, iakoż raz tylko słysząc ten

ton głosu iest dostateczny do rozróżnienia.—

Panować zwykła w bagnistych położeniach, zimnych kraiach, nad brzegami morza, a nawet i Epidemicznie, szczególniey zas na wiosnę i wzimie, a nader rzadko od niéy po 12 latach napastowani bywaią, zostawiona zaś sobie bez dzielnéy pomocy ledwie nie zawsze iest smiertelną.—

Bliskie odkrycia nad tą chorobą, sposoby iéy zaradzenia, że iuż staie się bydź mniéy obawiaiącą, aby tylko wcześnie takowe rozpocząć, należy istotnie naszym czasom.

Dodać tu muszę że Lentin dostrzegał téy choroby naywięcéy u dzieci, którym, naśladuiąc płochą modę w każdéy porze roku, dozwolono chodzić z odkrytą szyią i piersiami.

O b e y ś c i e s i ę.

To zupełnie odpowiada kaszlowi Koklusza, o którym mówiliśmy wyżéy, wteyże cząstce, przy materyach kaszlu i iego różnicach. Ma taż choroba równie i trzy periody czyli podziały iak koklusz.

Pierwszy znich zawiera w sobie pospieszne nader krtani, szpary głosowéy, kanału powietrznego, i iego nawet gałązkowatości zapalenie, szybkie w wyborze leków zawarte stanu tego czyli wstępnego peryodu usmierzenie i zupełnie zniesienie, iako pokładaiące niejako tamę następnym dwom periodom, naydzielniéy zabezpiecza życie choruiących.

Drugi period iest ciągiem pierwszego, w którym silnieysza febra, gorączka, a nawet i wzmaganie się, znamion czyli symptomów, na wstępie téy materyi umieszczonych, przedstawia wnim to że iuż się oddzielnie zaczyna limły, z któréy się utwarza błona, zatykaiąca i zwężaiąca otwory organów wyżéy wspomnionych. *Trzeci i ostatni Period* iest skutkiem poprzedniczych, iakoż, ieżeli się spóźniło w dwóch poprzedniczych peryodach leczenie, lub ieżeli było niestosowne, iak małéy dzielności srodków użycie; ponawia się spiesznie ze krwi wydzielenie limty, z któréy utwarza się owa obca błona, w takim więc peryodzie dwóch wypadków oczekiwać należy, albo rozpędzenia onéy błony, (ieżeli się to udać może) lub uduszenia.—

Z a p a l e n i e.

W pierwszym Peryodzie usmierzaiących srodków, iako i wzruszenia febry.

czne zmnieyszaiących użyć należy, temi są: mleka sztuczne z migdałów, bani, ogórków, nasion, robić, tych za napóy starszym, lub połyżce od iedzenia małym częściey do zakrapiania się; dawać do tego proszki: wziąść węglanu ammonij z oleiem przepalonym iedno zarko dla rocznego dziecięcia, a dwa ziarka dla dwu i trzech letniego, i tak w postępie lat dawać do tey ilości na każden rok pół ziarka, kamfory zaś od cwierci ziarka, dla rocznego do dwóch lat, a od dwóch do 3. 4. letnego po pół ziarka, dla starszych i do całego, napasrtniey zaś czerwoney proszku *(Digitalis purpurea)* od ósmey części do czwartey części, a dla trzech czteroletnich i starszych pół ziarka, cukru ziarek 10, zmięszać to wszystko na proszek do dania na raz, albo w powyższych mlekach zmięszawszy dobrze włyżce, popić niemi, lub w wodzie osłodzoney, mleku zwierzęcem, i także niemi popić. Proszki te co godzin dwie lub półtory dawać, a że napasrtnice pomiędzy prawie wszystkie leki febryczne wzruszenia usmierza, na stan zatym tych wzruszeń, to iest iaśniey mówiąc, od tego iak febra, gorączka przy użyciu tych proszków zmnieysza się lub nie, dawanie częstsze lub rzadsze tych proszków, zawisło. Naparzania i poły-

kania pary z wody i octu dobrze zagrzanych, lub pary z kaszy ięczmienney, te środki wiele się przyczyniaią do złagodzenia silności napadów kaszlu. Dawanie Enemków 2 lub 3 razy na dzień z rumiankowego odwaru, soli oleiu masłał, przykłada się do spływu ciekłości w te części. Na tenże zamiar służą przykładania synapizmów, albo na piersiach lub na samey krtani pomiędzy łopatkami, ze też prędzey drażnią mieyscowo niżey przykładania wizykatoryów, które dopiero w godzin 6. 8. lub późniey swoy skutek zwykły sprawować, gdy w tymże samym czasie można na odmianę z wielkim skutkiem przykładać synapizma na przemian, na łytki obydwie.

Do tego samego zamiaru, to iest: odciągnienia ciekłości ku częściom dolnym służą i nóg moczenia dla starszych, do wody dodaiąc soli kuchenney i gorczycy całey, po łyżce 1 2, i takowe co trzy lub cztery godziny powtarzać, młodsze zaś dzieci bawiąc, aby w tey wodzie nogi choć pół godziny moczyły. Ostatnim zaś dzieciom, niemogącym tak często i tak długo nóg moczyć, okładania z teyże wody nóżek aż do kolan, lub odwar rumianku do połowy z octem winnym zmięszany przykładać, a nawet i

na sam żywot, ale to nader często odmieniać, należy, aby na tych częściach płaty wełnianne lub płócienne, dobrze wyzionięte nie zastygały, z niemałym skutkiem użyteczne bydź mogą i kąpiołki ciepłe, te po razy 2. 3. dniem powtarzać. Równie spieszyć należy zprzystawianiem Pijawek na krtani, rocznemu np. po każdéy stronie iednę do dwóch, starszym, dobrze żywionym, przy których do tego okazuie się twarz czerwoną, obrzmiała, oczy iakoby z kolei swoiéy występuiące, slhnące, tchnienie duszące prawie, oprócz piiawek, których liczbę co do wieku i tu wymienionego stanu dziecięcia powiększyć, powtórzyć wnet koło krtani zauszami, pod oboyczykami, nietamuiąc bynaymniéy krwi odpływu po ich skóry przekąszeniu, i owszem często należy te mieysca maczaną w wolnéy wodzie gąbką, lub w zastępstwie iéy skubankami w kłębek zwiniętemi przecierać, dzieciom zaś do trzech do czterech i daléy lat, u których zwłaszcza pełnośc krwi a nadewszystko nagromadzenie się iéy do głowy przez obrzmiałość twarzy, czerwoność, oczy lśniące daie się poznawać, można na pół do całéy filiżanki krwi upuścić, czego iednak bez przytomności i rady znawcy czynićby nienależało, (wyiąwszy

gdyby tego na prędce i wbliskości znaleźć nie można było.)

W drugim znowu peryodzie téy choroby, a który dość często w godzin 24 30. do 40 zwykł iuż przystępować, ten się znowu z powiększonéy febry, gorączki, duszenia poznaie. Przystąpić co prędzéy należy, do wcierania maści merkuryalnéy *(ungvent: de Hydrargirio Cinereum)* np. dr. 2 kamfory ziarek 10 i tę zmięszaną okolice krtani co trzy godin nacierać, a dla przyspieszenia skutku, rozrzedzenia, zgęsnąć i przeistoczyć się mogącą limfę w błonkę białawą, można także w dziąsla, wcałe wydrążenie ust co 4 godziny wcierać następuiący proszek. Wziąść solanu żywego srebra łagodnego *(Hidrargirium Muriaticum mitę)* pół drachmy, cukru półtory drachmy, zmięszać starlszy na proszek, usliniwszy palec umaczać w nim brzuść iego, i wcierać 3. do 4. razy dniem dziąsła, podniebienie około migdałków.

Te wcieranie maścią lub proszkiem tak często czynić potrzeba, pokąd się slinienie znacznieysze duszenie zwolnione, zakazliwanie wolnieysze, i daleko łatwieysze flegmy wyrzucenie nieprzedstawuią poczém poprzestać ich w miarę polepszeń wypada, a gdyby iesz-

cze użycia tych wcierań wypadała potrzeba, *np.* ieszcze duszenie lubo zwolnione iako i flegmy niedość także odrzucanie trwało, choć po razy dwa na dzień, to iest z rana i pod noc czynić wypada.—

Tu bardzo dobrze służą i lekkie wymioty; na ten znowu zamiar dawać naprzemian z powyższemi proszkami: *np.* pomiędzy ich dwóch zażyciami proszek z ipekakuany dla rocznego dziecięcia z ziarka, dla dwuletniego 3. do 4. i w takim postępie lat na każdy rok, po dwa ziarka dodawać. Niemasz żadnéy obawy, chociażby wymiotów kilka nastąpić miały, wszakże małe siłek osłabienie nastąpić mogące, posiłkami z kleiu, rosołu cielęcego lub z kury, na pół zmięszane często udzielane takowe podnosi. Także nie zapominać o częstym, wolnym kleistéy natury napoiu, i tego we wszystkich trzech téy choroby stanowiskach obficie używać, na ten zamiar służą kleie z kaszów ięczmienney, perłowéy, owsiannéy, slazu korzeni swoyskiego lub włoskiego, przecie niezbyt gęste, niewiele dawać rosołów, osobliwie zwołowego mięsa, lepiéy tu służą z cielęciny, drobiu białego mięsa, ale i te niepowinny bydź tłuste, a tym szkodliwiéy korzenne, solone. Zaraz po wymiotach, ieżeli by duszenie trwać miało, przyłożyć wizykatoryą na kark, a nawet i na samych piersiach, lecz po ich zdzięciu niezagaiać, i owszém ropienie ich co tylko bydź może utrzymywać, opatruiąc te mieysca przykładamiem mascią, którą można i w domu zrobić, nasmarowawszy masłem niesolonem płótno w wielkości, w iakiéy była wizykatorya, posypać go zwierzchu nastęnuiącym proszkiem; wziąść much Hiszpańskich *np.* ziarek 15 cukru ćwierć łóta, zetrzyć, i na ten zamiar przeznaczyć, opatruiąc co rano i pod wieczór, i gdyby iednak ropienie obfite nastąpić miało, poprzestać posypowanie proszków na dzień dwa, i znowu na też mieysca dla zdraznienia ich przykładaiąc masło posypać, pokąd uduszenia, gwiżdżenia nie zwolnieią.—

Też same srodki są do użycia i w drugiem tey choroby stanowisku, a im one w pierwszém regularnie dawane były, zwykł i drugi period bywać mniéy niebezpiecznym, lecz gdyby się w leczeniu nieco opóźniło, w tenczas częściéy daleko dawać proszki, a nawet i z dodatkiém do każdego co do wieku od $\frac{1}{4}$ ziarka dla rocznego i dwuletniego, a dla trzech letniego do pół ziarka siarki z antymonij złotéy (*sulphur Antimonij auratum*) dla 4. 5cioletniego i daléy do

całego ziarka; ieżeli wymiotów nie sprawią, wtenczas należy zmnieyszyć dozę teyże siarki do połowy. Zbliżaiący się szczęśliwie drugi period, ku trzeciemu zwykł okazywać daleko większe zmnieyszenie wduszeniach, samego kaszlu srogości, a nawet i nie tak często, który przecie zwykł nieraz przybierać napad ów co drugi dzień, gdy pierwszy dzień bywa łagodnieyszy, lecz oprócz tego flegma, łatwieyszą w poruszeniu staie się, dla iey więc rozrzedzenia służy dawanie niżey podanego odwaru daleko częściéy, rzadziey zaś zwyż namienionych proszków, z dodatkiem lub też i bez siarki z antimonium, iako też i ummnieyszeniém dozy kamfory, węglanu ammonii z oleiem przepalonym i w ten czas dosyć iest po dwa proszki, to iest rano i pod noc używać, gdy odwaru co półtory lub trzy godziny, młodszym po łyżeczce od kawy starszym po dwa a ieszcze starszym np. od 4 do 6. lat po pełnéy łyżce od iedzenia daiąc, popić kleiowemi napoiami, o których się przy téy materyi wyżey mówiło — Odwar ten iest następuiący: wziąść kwiatu górnego tranku (*Flores arnicae Montanae*) *np.* dr: 2 lub korzenia indyczki Wirginiiańskiéy (*rad: senecae*) tąż samą ilość zagotować razy kilka w

kwaterce wody, przecedzić, osłodzić cukrem, dodać spirytusu (*salis armoniaci anisati*) pół drachmy, użytek tego odwaru iest iuż wyżey podanym.

Zdarza się nieraz, że wtém choroby stanowisku ieszcze się nieco zaduszenie utrzymuie; wtenczas niezawadzi dać na lekkie wymioty, iak się nadmieniło, przez te wymioty odchodzą czasem kawałki mnieysze lub większe owéy błony uwarzaiącéy się z Limty.

Po uleczeniu tych trzech przedziałów, im cięższy kaszel, i duszenia trwały, zwykły płuca zostawać w znacznym osłabieniu, nie należy zatém o ich wzmocnieniu, równie iako i całego ciała przepomnieć; na ten zamiar, służy dobrze odwar krzyzownicy gorzkiéy (*poligala amara*) do czégo przybrać można porostu Islandzkiego np. każdego po trzy drachmy do pół uncyi, zagotować z kwaterką wody razy kilka, a po przecedzeniu osłodziwszy dawać 4. razy na dzień, młodszym po pół łyżki starszym po całéy, a iescze starszym po dwie naraz, i przytym dwie trzy do czterech niedziel zostawać.—

W poprzedzaiących dwóch choroby téy przedziałkach, należy także bydź bacznym na dyetę, niedawać zatym potraw twardszych do strawienia, i owszem

nayłatwieyszych; tu służą rosoły dla słab-széy konstytucyi, flegmistéy wołowe, aby tylko nietłuste, niekorzenne i niesłone, dla dobrze żywionych, krwistych rosoły z drobiu, mleczywa z białym chlebem, kasze, perłowa, owsianna, ięczmienna, Ryż w mleku gotowane, iaia miękie swieże. Przychodzącym zaś do zdrowia, chociaż mogą bydź twardsze potrawy do używania dozwolone, wszelakoż przynależną co do ilości ostróżnością, a na wieczór i tych niedawać iak lekkie potrawy. Dotego ieszcze nie zapomnieć o używaniu swieżego powietrza w czasach pogodnych, miernie utemperowanych, a nigdy po zachodzie słońca, nienależy takoż chorych trzymać w rozgrzewaiących pościelach, osobliwie przy gorączkach, w izbach zagoracych, i takowe w porach przykrych swieżem powietrzem napuszczać.—

Wcelu zapobiegania téy chorobie, nieraz epidemicznie panuiącéy, nayle-piey służy odchów do postępu lub konstytucyi zastosowany, a że o tém wszystkiem iuż się wczęsci pierwszéy a cząstce trzeciéy obszernie ku temu podały warunki, do niéy więc się odwołuię, wszelako ostrzegam, ieżeliby w tymże odchowie niebyły dopełnianemi, aby powoli do obmywania szyi gardła bar-

dzo często, począwszy od wolnéy wody aż do nayzimnieyszych przyzwyczaiać, i tak ciągle utrzymywać, ale oprocz tego dzielnie zapobiegaiącego srodku, niedozwalać w mrozy tęgie, mgliste czasy, ddzyste, wietrzne, zgołemi szyiami, obnażonemi piersiami wychodzić, i téż ostrożność zachować, aby dzieciom starszym wychodu w te pory z łozeczek lub ciepłych pomięszkań niedozwalać, iak ich téż doobwiiań szyi grubych przez kilka chustek podług ziawionéy niezbyt dawno mody nie przyzwyczaiać, bydż może, że i to nieraz stało się przyczyną do téy choroby i smierci.

Obok tych przestróg zdarzać się mogą wypadki, że choroba ta z dyspozycyi powietrza, lub zaziembienia niebacznego części od niéy napastuiących powstaie, a wprawdzie nieraz pod maską katarycznego kaszlu i febry przynim tegoż nazwiska towarzyszącéy, i chociaż ten kaszel, o którym tu się mówi, różni się od pierwszego przez znamiona głosu, nie zawodzi i owszém silnie dopomoże, dać lekki wymiot z ipekakuany w sposobie i dozie iuż tyle razy powtarzanych, zaraz udać się do nożek moczenia, lekkie poty sprawuiących rzeczy, iako to spać idąc pić kwiat bzówy cieplo, od użytku mięs zachować dzieci

osobliwie krwistéy konstytucyi, słowem to wszystko, co się wyżéy mówiło, sciśle dochować, a wprzypadku samego napadu postąpić sobie zaraz wraz należy podług tu podanego periodów opisu.—

O Gardlicy Kurczowéy

(Asthma acutum periodicum Millari.)

Przestroga. Jak się niżéy podane przedstawuią znamiona, potrzeba skutecznie a dotego i szybko postępować, opóźnienie czego w trzech dniach smierć sprowadza. Kaszle nagłe ciężkie, mocne, a do tego trudne oddychanie iuż daie gardlicę poznawać.—

Choroba ta nagle zwykła powstawać, iakoż dzieci, które niedawno były czerstwemi, zdrowemi wesołemi, w dzień lub wnocy nagłego zaduszenia doznaią, a przelęknione unosić się w górę zwykły, twarze ich staią się brunatno czerwone, obrzmiałe, a tchnienia aż do uduszenia obawy, zchrapiiwością i nieiako szelestem odbywaią się, własnie iakcby drugie pół tchnienie, nastąpić miało, a które dość głośne w odległości nawet słyszeć się daią. Nader rzadko bywa przy téy chorobie przytomnym kaszel, a przynaymniéy nieznaczny, ieżeli nie przystępuią wymioty lub kaszel, kichanie, umiera dziecię sposobem znpełnego uduszenia.

Wszystkie te symptomy napadać zwykły od czasu do czasu, wstrzymanie stolca i wiatrów zwykło się przyłączać. W czasie wolnym od napadów czyli paroxyzmów dzieci bywaią osłabione, szczególnie boiazliwe, nader obojętne i ciche a małe zbyt dzieci niespokoyne, łatwe do przelęknień, i częściéy płaczą iak zwykle: Te znamiona choroby, o któréy mówiemy, są charakterystyczne, a nieraz przyłączaią się i kurczowe cierpienia.—

Jeżeli przytych okolicznosciach na predce niedaiemy skutecznéy pomocy, napady iéy przystępuią silnieysze; a nadto i dość szybko iedne po drugich, iakoż zaduszenie daleko mocnieysze, daiące się słyszeć i chrapliwe, za każdém tchnieniem unoszą nawet łopatki; a mocne konwulsye, lub inne nerwowe wzruszenia, życie zakończać zwykły, lub na całe życie ciężkie krótkie tchnienie pozostaie — Choroba ta dość często bywa wypadkiem zaziębienia odry, szkarlatyny, lub téż bez tego towarzyszy tym wyrzutom.

Dostrzeżenia.

Trudno iest Milarego (Nazwisko to prowadzi od pierwszego autora, któren ią tą iak, naylepiéy w swych znamionach opisał) kurczową gardlicę od prawdziwego krtani zapalenia iako od zwykłego duszenia *(asthma)* rozróżnié, a iednak na tem chorób tych spoczywa ratunek życia z powodu, że obie te choroby w całe innego leczenia wymagaią, dla uniknienia więc błędu nayszkodliwiéy wypaść mogącego, czyliż to względu uważania na przypadłości, aby takowe opowiedzieć można Lekarzowi, czyli téż i na prędce przed iego przybyciem zaradzić — choroby téy znamiona opiszę, z tych iest.—

a) Że głos kaszlu przy gardlicy kurczowéy bywa iakoby dęty, i iest nieiako do szczeku psa podobnym, gdy przeciwnie przy zapaleniu krtani delikatny, dyszkantowy, pieiący iak u koguta.—

b) Przy zaduszeniu *(asthma)* albo niemasz żadnego prawie kaszlu, lub bardzo mały, przeciwnie przy zapaleniu kanału powietrznego wiele kaszlu.—

c) Że przy zapaleniu kanału tegoż znayduie się zupełna przerwa, gdy przy gardlicy kurczowéy, chociaż i przy przerwie, przecie chorzy zostaią osłabieni.—

d) Że kurczowa gardlica *Millarego* nigdy Epidemic: nie panuie iak panuie zapalenie kanału powietrznego.—

Opisana tu gardlica napada dzieci od roku życia pierwszego aż do 13go nader rzadko przy piersiach będące, i starsze, takoz panuie w wilgotnych położeniach, takowychże pomieszkaniach, i przy biednym pokarmie, a kiedy połykanie bywa iuż zatrudne, wzrok słaby, niebieskawa twarz, iuż są bliskiéy smierci posełkami — Utrzymanie w téy chorobie iest zgodne z podanym iuż przy kokluszu, i tu także służą ciepłe kąpiele po razy kilka na dzień powtarzane, leczenie zaś nastepuiącemi srodkami bywa dość pomyślne *np.* wziąść pieprzu ziarek 4 do 6. proszku ipekakuany na dwuletnie dziecie z cukrem do upodobania wziętego zetrzyć, dodać unciów cztery wody przekroplanéy z Melisy, lub nalania iéy, albo kozłka korzenia wziąwszy drachmów 2 3 do pułkwaterki wody wrzącéy, i zrobić nalanie iak się iuż tyle razy powiedziało, rozcieku burztynianu amonii *(Liquor amonij Succinatus)* 30. do 40 kropel., zmięszać i toż czynić przy każdym dawaniu, które sto-

sować się ma do wieku *np.* po łyżeczce od kawy rocznemu, dwóletniemu po pare, i tak daléy, aż do pełnéy łyżki od iedzenia, co półtory godziny do dwóch, enemy z czarciego łayna *(assafaetida)* 3 do 4. na dzień dawać, te robić następuiącym sposobem, wziąść kozłku korzeni puł uncyi, nalać kwaterkę wody wrzącéy, moczyć pod przykrytém naczyniem przez pół godziny, przecedzić i w tém moczeniu rozpuscić trąc w moździerzu *(czarciego łayna drachmę 1.)* Takową dożę podzieliwszy na 3 części do 4. przez dzień na ten zamiar wypotrzebować.—

O katarze duszącym.—

(Catarus Suffocativus.)

Napadać zwykł nayczęściey dzieci pełne soków, dobrze żywione, i u których w piersiach znaczne zaflegmienie się znayduie— Napady tego zaduszaiącego kataru przystępować zwykły nagle, a dzieci znayduią się w wielkiem niebezpieczeństwie, iakoż tchnienie zupełnie wstrzymaném bywa, twarz ich sinieie, a ręce i nogi ziębną, nieraz ten przypadek daie się dostrzegać iuż u dzieci przy piersiach znayduiących się, i w periodzie

wyrzynania się zębów — nader szybko przedsięwziąść wypada ratunek dla obawy przystępuiących konwulsiow, przy których i smierć nastąpić może, a nieraz na pozor zdrowe i czerstwe dzieci iuż w czasie półgodziny padać zwykły przez niego śmierci ofiarą.—

Leczenie.—

Dostrzegłszy ten nieszęsliwy napad, co prędzéy palec w ustka ku gardzieli włożywszy, ile możności źflegmy uwolnić, lub też i piorkiem wprzód łechtawszy dla wzbudzenia wymiotów, przez któreby ile można zgromadzona flegma mogła bydź wyrzuconą — co prędzéy dawać im po małéy łyżecce miodku z cybuli morskiéy, do picia zaś dziewannę, rumianek, lub herbatę, do któréy dodać można wina Emetycznego po kropli 5. do 10 do każdéy łyżeczki, co czynić pokąd wymioty nienastąpią — Na tenże sam zamiar użyć można i następuiącego szrodku, wziąć Emetyku 1, 2 ziarka rozpuscić w 4, do 6 łyżkach wody letniey, osłodziwszy, dawać małym dzieciom co cwierć godziny po małéy od kawy łyżeczce na raz do wzbudzenia wymiotów, a tych gdy nastąpi dwa lub trzy dawania tego poprzestać,

a resztę na ustronku zachować do dalszego użytku, gdyby ieszcze wypadała dawania potrzeba — Starsze zaś dzeci do lat 4 i daléy dostaią po dwie łyżek, także co cwierć godziny pokąd wymiotów kilka nie nastąpi, ale nie trzeba tymże dzieciom wprzód pić za wiele, dopiero przy nastąpionych wymiotach albo wodę letnią nieco osłodzoną, herbatę, lub rumianek, a to dla łatwieyszego zrzucenia, które przyśpieszyć można po piciu naciéraiąc dłonią lekko zywót i dołek około serca — Daie iednak i w tak gwałtownym co do użytku wymioty sprawuiących leków nie małéy przestrogi uwagę, aby dzieciom z kiłą z dawaniem na wymioty niebyć choynym, i tylko w takim razie, iaki tu wypada, wszelako pierwéy, znayduiącą się kiłę -paskiem opatrzyć wypada — Przy tém dawać często enemki *np.* co dwie trzy godziny z mleka, cukru, lub miodu, i w pomoc przybrać ciepłe kąpiele, ale to wszystko pospiesznie czynić należy, a tém pospieszniéy i w cieplejszą wodę wsadzać dzieci w przypadku, gdyby tenże zaduszaiący katar miał nastąpić przez wstąpienie odry, szkarlatyny, lub w cale ospy ludzkiéy.—

Na ukonczenie téy materyi ponawiam róznicę, ze tenże katar zaduszaią-

cy rózni się od gardlicy Miliarego wyżéy opisanego, iedynie przez szczególny głos w kaszlaniu—

O ciągłym a do tego krótkim tchu, dyszeniu, i rzężeniu w piersiach.—

Tych znamion dostrzegamy dość często przy nowo narodzonych dzieciach, szczególniéy zaś w periodzie wyrzynania się zębów, to zaduszaiąc, swiszczące, lub rzężące tchnienie, albo zwykło trwać ciągle, na czas krótszy i dłuższy ustawać, i na nowo powracać, mianowiciéy napada około wieczora, lub w nocy, iakoż dzieci zwykły się ile siłki dozwalaią same podnosić się, a gdyby tego same dla niedostatku siłek czynić niemogły, należy im w tém dopomagać dla uniknienia zaduszenia, iakoż w podniesionym stanie trzymaiąc ich, nie okazuią po sobie téy niespokoyności i tęschnoty.—

Chcąc téy chorobie skutecznie zaradzić, koniecznie przyczyny do onéy wyśledzić i dojść potrzeba — przyczyny takowe. —

Nayprzód wypytać się potrzeba, ieżeli nie dały karmicielki, piastunki dzieciom co do iedzenia z rzeczy niestra-

wnych iak się dość często zdarza, do liczby tych niestrawnych potraw zwłaszcza u młodych zbyt dzieci należą, kłóski gniecione, kartofle, groch, kasze iayczane i t p. które same iedząc i dzieciom udzielaią — W takim razie nieczekaiąc dać proszku z ipekakuany stosownie do wieku, a otém się iuż w tylu mieyscach powtarzało, przytem dawać enemki sprowadzaiące z rumianku serwatki, masła słonego, oleiu, oliwy co się z nich w domu znayduie, brzuszek dłonią lekko nacierać, a poczém okładania z rumiankowego odwaru często powtarzaiąc czynić wypada, —

Powtóre czyli te uszkodzone tchnienia nie pochodzą od wpędzeń wyrzutów, iakoto świerzby przez smarowania powierzchowne, w tenczas o iéy powrót starać się potrzeba, daiąc pić bzowy kwiat ciepło dla wzbudzenia potów, przykładać po różnych częsciach synapizma, częste w pomoc przybrać kąpiołki dobrze ciepłe, do których dodać radzę garść iednę popiołu czystego, lub soli kuchenney łyżkę, i w tym razie użycie proszku z ipekakuany przedsięwziąść można, aby przy nastąpionych wymiotach wzruszenia naczyń skórnych pot sprowadziły, i powrotowi wyrzutu dopomagały. —

Po trzecie ieżeli w skutku zaziębienia, przyłożyć synapizma na piersiach na łytkach na przemian, dawać w małéy nader dozie następuiący proszek, do którego wziąść potrzeba proszku z ipekakuany dwa ziarka, kamfory iedno ziarko, cukru drachmów dwie, to wszystko zétrzyć na proszek subtelny, młodszym dawać co trzy godziny na małym końcu noża w pokarmie, starszym po dwa razy tyle, także kwiat bzowy do picia, nóg moczenia, a nawet i kąpieli branie w pomoc przybrać należy. —

Po czwarte ieżeli w skutku zaziębień wyrzutów odry, szkarlatyny, ospy czerwonki, tu co prędzey postąpić sobie wypada w sposobach, które się przy drugiéy i trzeciéy przyczynie podały. —

Po piąte dość często u dzieci flegmatycznych uszkodzone tchnienia dostrzegać się daią, ieżeli te są ieszcze piersiami karmione należy leczenie skuteczne przez pokarm, w takim więc przypadku, bądź to matki, lub karmicielki ile możności wystrzegać się maią mącznych iadeł, iakoto swieżego chleba, kłósek, kartofli, i te ieszcze dobrze osalać, a niekrasić słoniną starą — Do takowéy konstytucyi dzieci zawsze nay-

lepiéy dobierać dobrze żywionéy, mocnéy, młodéy karmicielki, ktoréy też i pokarm wielu broni od tych uszkodzeń, a w przypadku napadu u dzieci dawac albo proszek ipekakuany w dozach wyżéy podanych co do wieku, a nadto dla zapobiegania tymże nápadom, służy z wielkim skutkiem dziewanna lub kwiat lipowy, *np.* wziąwszy 2, 3 łyżki którégokolwiek z tych kwiatów nalania, osłodzić dobrze, i dolać Spiritusu Salis Amoniaci Anisati kropli 10. 15 i z tego zmięszania po łyżce od kawy młodszym, starszym po dwie, trzy, lub cztery razy na dzień dla wzmocnienia skutku w rozrzedzaniu flegmy, do teyże ilości nalań z kwiatów nadmieinonych wina Emetycznego także kropli 10 15 dodać tymże sposobem i tak często dawać po łyżce, dwie, stósownie do wieku. —

Po szóste przystępować takoż zwykły wspomnione w tchnieniu uszkodzenia po piciu zimnych napoiów zagrzawszy się w przódy, tu znowu niezwłocznie przyłożyć potrzeba synapizma na piersiach, nóg moczenia, i same nawet kąpiele dobrze służą, a w przypadku przyłączaiącéy się do tego febry i gorączki, rady znawcy niebawnie użyć potrzeba. —

Po siódme takoż napadać zwykły po zaziębieniach nóg, piersi, szyi, głowy, lub innych ciała ludzkiego części, o przywróceniu potów starać się co prędzey potrzeba, a do tego służą szrodki, któręśmy przy drugiéy i trzeciéy przyczynie podali. —

Po ósme przystępować takoż zwykły, po prędko zatrzymanéy febrze, ieżeli te nie ustąpią w tchnieniu uszkodzenia, powołać rady znawcy potrzeba aby ten użył przyzwoitych szrodków przez któreby mógł ciągło mu ich trwaniu (i iak się nie raz zdarza) zapobiedz. —

Koniec roździałku pierwszego.

ROŻDZIAŁEK II.

CZĄSTKA PIERWSZA.

O Chorobach często zdarzaiących się.

Pomimo ostrożności, własnych lub obcych doswiadczeń przecie dość często przy rozmaitych do życia sposobach nieraz dowolnie, lub mimowolnie podlegać wypada chorobom zdarzaiącym się, że te stać się mogą dla braku roztropnéy rady niebezpiecznemi, które mogą bydź oddalonemi przy doskonałéy, W krótkości zebrawszy takowe zdarzenia, cząstkę tę im przeznaczyłem wraz z podaniem na każde z nich srodków doradczych. —

Zbicia i uderzenia w ogólności. —

Mogą bydź zdziałane przez rozmaite narzędzia twardsze lub miększe. Pierwsze robić zwykły oprócz obrażeń i naruszeń całości skóry, to iest zranienie

iéy nawet i wzruszenie obrażonych części iako i im przyległych, części te im są slachetnieysze np. głowy, żywota, tém bardziéy wstanie brzemienności lub i części rodnych, im mocnieyszego przez takowe zadania doznaią obrażenia stać się mogą nawet i życia pozbawienia przyczynami. Drugie znowu, to iest miękkie mniéy lub więcéy sprężne, lubo zrządzić mogą także wzruszenia i naruszenia całości skóry, przecię daleko częściéy zostawuią po sobie mieysca zasiniane przez wystąpienie krwi w tkankę kómórkowatą, z tąd obrzmiewania mniéy lub więcéy obszerne, dla zdrażnionych zaś nerwów mieyscowych i bóle silne przyłączaią się wraz z febrą i gorączką znaczną, a nawet i znacznieyszą im takowych zbiciów doznaią osoby tkliwe, drażliwe, lub niedawno poprzednicze choroby odbyłe. —

Do każdego gatunku tych zbiciów służyć mogą iedne srodki doradcze, które tu podamy do użycia, nawet przy niżéy opisanych wypadkach, i gdzie iakiéy odmianie wypadnie umieścić dodatek takowy, przechodząc każde zdarzenie w szczególności nie omieszka się. —

O zbiciu głowy.

Bydź może samo lub zranienieniem skóry przysilnieyszym zaś i zstrzaskaniem kosci czaszkę składaiących. — Samo potrzebuie częstego głowy okładania, do czego służy Nr. 20. przytém nie dozwalać, aby głowa leżała na pierzach, i ile możności w górę uniesiona, być bacznym o utrzymanie stolca wolnego a na ten zamiar albo dawać enemy lub proszek Nr. 14 co 2. lub 3 godziny po uwolnionym którego dawać odwar Nr. 11 do tych srodków dołączyć wypada i inne, ieżeli febra, gorączka, szum w uszach lub zawrót głowy przystępuią, oprócz odwaru Nr. 11./któren ciągle używać nie dość, zalecam ieszcze nóg moczenie po razy dwa dniem, przykładać synapizma na łytkach, stawiać piiawki za uszami, a nawet i do samego krwi upuszczenia przystąpić, iezeli twarz bywa czerwoną, oczy zapalone; napoie służą tu chłodzącey natury iakoto: woda z octem z sokiem kwaśnicy, serwatka, dla możnych lemoniada, równie i na pokarm służą posiłki bynaymniey wzruszeń krwi nie zrządzaiące, iakoto kleie, mleko z białym chlebem lub z kaszami, owoce gotowane, mięs żadnych, ani też twardszych do strawienia, przy nich zostawać

dni kilka a nawet i kilkanaście, póki nie opuszczą febra i gorączka, przez uderzenie zas zrządzone zranienie skóry oprócz użytku podanych srodków wewnętrznych lekarskich iako i dyetetycznych potrzeba oczyszczać zranione mieysca przez obmycie ze krwi mieysca obrażone, włosy ogolić, zbliżyć wargi, rany, ile mozna przymocować ie wąsko pokraianym plastrem lipskim (*emplastrum adhesivum*) na płótnie rozsmarowanym tak gęsto iak dlugość rany wymaga, na wierzch zas tego opatrzenia przyłożyć fleytuszek na sucho, i tenże wzmiankowanym plastrem gdzie niegdzie przymocować, aby go odmienić można, a późniey masłem niesłoném lub w oleiu umaczany przyłożyć, iżby do rany nie przylegał, nie naruszaiąc aż w kilka dni plasterków, które zbliżone ranki wargi utrzymuią, przez co ile możności ropieniu się zapobieży, a zagoienie przyspieszy. Umieszcza się tu przestroga, że gdyby było przy zbiciu przytomne zranienie, okładania pod liczbą 20 dla solów służyć nie mogą, na ten zaś użytek następuiące służą.

Wziąść rozmarynu suchego, kwiatu tranku górnego, wniedostatku tego z dobrym skutkiem mieysce zastąpić może kwiat Sto: Janski wraz z zielem, ma-

cierzapki równe części *np.* po garsci dwie, wody wrzącey pół garca, przykryć dobrze naczynie, w którém się ta zielna mięszanina do przestudzenia moczyć po winna, poczém przecedzić i wycisnąć, dodać octu winnego wódki po kwaterce, zmięszać i na tén użytek przeznaczyć, można, też krótszym sposobem robić wziąwszy tąż ilość wody wraz z octu i wódki ilością. Na przypadek zaś strzaskania kości wezwać lekarza ran, dla uczynienia doskonałego sledztwa i zarady potrzeba, gdy tym czasem podane tu srodki nie zostaną bezskutecznemi.

O zbiciu piersi.

Takowe im są gwałtownieysze mogą znaczny uszczerbek na zdrowiu a nawet i na skrócenie życia sprowadzić tém pewniey kiedy na przodzie kadłuba piersiowego wykonane bywaią, z powodu że takowe obrażaią części do nieuszkodzonego bynaymniey tchnienia i odetchnienia służące, że w samych płucach wzruszenia sprawuią, iakoż im są takowe zadania silnieyszemi przystępuią krótkie tchnienie, kolki, krwi plucie i inne obrażonego piersi układu znamiona, do którego nieraz przyłączać się zwykło, dla

dla sąsiedztwa z temi orgonami serca gwałtowne bicie wniedosć za czynném lub zaniedbaném ratowaniu, wypadkami są krótkie nader pracowite tchnienia (*asthma*) opuchliny płuc, serca woreczka, a w końcu i same suchoty. Nie należy zatem spóźniać ratowania, a to zawiera w sobie te same co i powyżey srodki doradcze z dodatkiem, że uważać należy na wiek, temperament, płeć, czyli są krwiści, w tenczas przystąpić potrzeba do niezwłocznego krwi upuszczenia a nawet i powtarzania, gdyby tchnienia bolesne ieszcze trwać miały, lub krwie plucia obfite nie ustawały, a ieżeli są mniey krwiści a do tego w wieku młodym, równie także przedsięwziąść krwi upuszczenie, przecie mniey obfite bez iey powtarzania, a nato mieysce przystawić piiawki w przypa: zaś pozostałego bólu na to mieysce przyłożyć Synapizmy Nr. 18 lub maść Nr. 25. Po ustaniu zaś takowych przypadłości dla zapewnienia zdrowia osoby te czas niemały wstrzymać się powinny od chodzenia prętkiego, gadania głośnego, prac ciężkich, a przytém wystrzegać się wszelkiey natury trunków rozgrzewaiących użytku, ieżeli pragną uniknąć chociaż po naylepszym ratunku i naypomyślnieyszych odniesionych korzyściach nieomylnych chorób,

które ich okwięczące czyli chorobliwe zdrowie iako i oskrócenie życia przyprawić mogę. —

O zbiciu Żywota.

W wydrążeniu tém ciała pokrytém zprzodu i boków samemi miękkiemi częściami, zawarte są trzewia, nie małego przeznaczenia; podobne zatym przypadki muszą znaczne uszkodzenia dość często i niebezpieczne za sobą sprowadzać, pomiędzy inne nader ważnemi, są u cieżarnych, nieraz to znieludzkiego postępowania gwałtowne krwi odpływy poronienia a nawet i nadal zagruntowania takowych, iak nie tak łatwych poczęciów i zupełna niesposobność do nich, bywaią skutkami. To wszystko następować zwykło, im zbicia żywota bywaią gwałownieysze, w każdym prawie czasie brzemienności tém bardziéy bliskim rodzenia, iak znowu mniéy niebezpiecznemi stać się mogą przy pomiernych zwłaszcza u płci żeńskiéy mocnéy budowy wsiły zamożnéy, a znowu nastąpić mogą przy słabéy konstytucyi i delikatnéy ciała budowie, a czego mamy dowody oprócz tych przyczyn, że stąpania nieostrożne wzruszenia w częściach zapłodzenia zrządzane, że upady, liczne poronienia ado tego i łatwe zrządzaią. —

Jak tylko przedstawuią się po tych zdarzeniach boleści silne, w żywocie niższym okazuie się początkowo nieznaczny daléy iednak obfitszy krwi odpływ, nadewszystko spokoyność zachować im prędzéy tém bezpieczniéy należy, włóżku zatym pozostać wypada, lekko się okrywać, nie używać żadnych gorących, lecz tylko dobrze przestudzonych pokarmów, iakoto, rosołów, kleiów, toż samo się ma rozumieć i onapoiach, tu służą kwaskowate, chłodzące, a te iuż się wyżéy przy zbiciu głowy podały. Lekkie obowiązanie żywota w pomoc przybrać należy, wrescie bez dalszéy zwłoki znawcę sztuki macierzyńskiéy przywołać, aby tenże należne przed siębrał ratowania srodki. Do tąd były podane sposoby naprzeciw uderzeniom w brzemienności stanie żostaiących osób, teraz przeydziemy inne a tak, uderzenia czyli zbicia téyże saméy części ciała mogą zrządzić wymioty, czkawki biegunki, dyssenterye, wstrzymanie odpływów uryny, lub płynienie téyże krwiste u płci oboyga, wszystkie te znamiona są razem znamionami zadanego gwałtu, obrażeń tych lub owych części w wydrążeniu żywota położonych —

Sposoby zaradzenia tą też same, które się na wstępie téy materyi podały, z temi iednak odmianami, że przy wymiotach pokąd te trwaią, leki z pod Nr. 6 dla niezbudzenia tychże przez skutek i tak iuż zdrażnionęgo żołądka służą, także powierzchowne okładania żywota wyżéy wspomnione, przytym i enemy dawania pokąd wymioty nie ustaną, a przynaymniéy nie są iuż tak częstemi. Gdzie znowu są przytomnemi biegunki, naylepiéy służą prócz okładania wody zimnéy z octem winnym lub wódką, które bez wyiątku we wszystkich tu wymienionych stłuczeniach uderzeniach czynić wypada, (kleie z kaszów wyżéy tyle razy powtarzane, lub biały chleb z wodą gotowany i przez sitko przepuszczony z dodatkiem do miłéy kwaskowatości octu winnego, piwnego, lub też w nie dostatku ich z sokiem kwaśnicy, a w końcu i przegotowanych barszczu zaczynionego lub burakowego za napóy używać, do tego dawać enemy z krochmalu, lnianego nasienia bez lub z dodatkiem do każdéy po iedném żółtku od iaia, takowe enemy dawać podług częstosci stolców i to w małéy ilości *np.* po półkwaterku na raz 2 lub 3 razy na dzień, a co się dotycze dyety, ta ma bydź złożoną z klejów lub kaszów, ryżu, or-

kiszu, wszelkie zaś twardszéy natury pokarmy niezmiernie się do dalszego ich trwania przyczyniaią. Wszystko, co się podało przy biegunkach użytém bydź może i przy Dyssenteryach, lecz czas nawet nieiaki po ustaniu przy wskazanych pokarmach i posiłkach pozostać wypada.— Na przywrócenie wstrzymanego uryny odpływu służą też same srodki, co się przy utrząsnieniu w uderzeniu głowy, piersi podały, z tym tylko dodatkiem, że gdzie można w pomoc przybrać kąpiele, te wielką ulgę a nawet i znacznie się do puszczenia iéy wolnego bez boleści przyczyniaią, gdzieby nie było téy sposobności, okładania ciepłe okolic pęcherza z lnianego nasienia i mleka czynié, smarować też mieysca razy 3 lub 4 na dzień maścią Nr. 21. wypada, a co do napoiu, tu lubo służą różnéy natury iakoto woda z lnianném nasieniem, odwar z korzenia slazu, wszelako w małéy ilości pić ie wypada, pokąd odpływ moczu wstrzymany nie zostanie przywróconym — Nadmieniono zostało na wstępie téy materyi, że się nie raz przyłączaią krwiotoki przez nos i części rodne płci obóyga, ieżeli takowe nie są zaobfite wstrzymać ich niepotrzeba, ponieważ znacznie się przyczyniaią do zmnieyszenia przedraznień obrażonych części,

z tém wszystkiem za obfite wymagaią rady, i ta iest co do płynienia krwi z nosa, które równie bydź może skutkiem siły nego uderzenia w policzek iako w sam nos, okładania czoła i nosa zimną wodą, skrapiania, sarkania w nos wody zimnéy, do któréy kwaterki rozpuścić pół łóta hałunu, lub też włożyć w otwory nosowe fleytuszki zwinięte i w témże rozpuszczeniu dobrze zmaczane. Dobrze także służy maczane w wodzie i occie na zimno chusty na kark przykładać, a w obfitszém krwie z nosa płynieniu pod pachy obwiązywać do koła razy kilka płótnem na 3, lub 4 palce szeroko pokraianém i szytém na wzór używanych do krwi puszczania; takowe podług wstrzymuiącego się krwi z nosa płynienia, można popuszczać lub w cale odwiązać, i znowu gdyby wypadała potrzeba ścieśnić i obwiązać na nowo potrzeba, co tyle razy powtarzać, ile nowy odpływ przystąpi. Do tego dodaię przestrogę aby głowy nie zwieszać, i owszem takową uniesioną trzymać. Co się dotyczy krwiotoków z części rodnych płci oboyga, ieżeli te nie są w czasie zwykłego płynienia u płci żeńskiéy, a do tego nieco obfitsze z zatrzymaniem tychże nader ostrożnie postąpić wypada, lub w cale biegowi zostawić, u krwistych i młodych

z tym wszystkiém przy obfitych, spokoyność ciała zachować, wystrzegać się wszelkich namiętności, chłodno leżeć i to wszystko co się o środkach Lekarskich i dyetetycznych przy głowy wzruszeniach podało czynić wypada, na przypadek iednak słabych konstytucyi, gdzie się uczucia osłabień przyłączaią, taki środek ratunku przedsięwziąść, aby płynieniu mieyscznemu przez wstrzymanie nie uszkodzić, iak obfitsze umiarkowanie utrzymać. I tu należą: spokoyność ciała zachować, lekko kwaskowéy natury napoie, dyeta chłodna, chociażby była i żyzna, iak rosoły niekorzenne, ani tłuste, przestudzone na w pół z kleiami często dawać, wystrzegać się głośnego mówienia, spokoynie się w łóżku zachować, nie leżeć w pierzach, nie okładać ciągle żywota zimną wodą z octem, lecz razy kilka obmywanie iego przez dzień czynić należy. — Co się mówiło o chłodnych pokarmach, napoiach należy we wszystkich krwiotokach zachować. —

Z zranieniami zaś powierzchownemi innych części postąpić sobie należy, iak się nadmieniło przy zranieniu skóry na głowie. —

Wszystkie zatém innych części stłuczenia, zbicia i t. p. iakoto: krzyża, udów, nóg, takoż leczonemi bydź maią

iak powyższe, prócz że ieszcze te części późniéy iak siność zmnieyszoną zostanie smarować 3. lub 4. razy na dzień maścią pod Nr. 21 umieszczoną. —

O Skaleczeniach.

Zranienie któréykolwiek części ciała iest tylko naruszeniem całości przez narzędzia zdziałaném, przy którém albo sama krew, lipka ciekłość, lub serwatka krwi odpływa, a to stosownie do obrażonych naczyń krwistych, lipkich lub serwatkowych. —

Nie iest tu zamiarem podciągnąć rany, iakie wskutku rożnicy instrumentów następuią, iakoto pchniętych, strzelonych, te bowiem należą do staranności biegłego ran Lekarza, nam zaś zostawać wypada przy powierzchownych i to dwoiakich: *pierwsze*, które się przytrafiaią dość często przez Gospodarskie narzędzia, przy których niema żadnego przycisku, *drugie*, które bywaią z témże połączone. —

Powszechne następstwo takowych zdarzeń iest: *(a)* rozpadnienie części, lub tylko mieysca, w którychzaszło skaleczenie *(b.)* Bół z powodu obrażonego nerwu, i ten lubo nie bywa mocnym, przy swieżém zadaniu, późniéy iednak

silnieyszy następnie, i ten powszechnie wolnieie za przystępuiącém ropieniem *(c.)* Wypływ krwi saméy, lipkiey ciekłości, lub krwi serwatki, iak się to wyżéy namieniło. Odpływ krwi początkowo po przecięciu naczyń krwistych bywa obfity, ten się coraz zmnieysza, w końcu przechodząc w ropę, ten natury balsam takową ranę zagaia, ieżeli przy tych skaleczeniach naruszone zostanie tętno *(arteria)* coprędzéy dla wstrzymania odpływu krwi znawcę przywołać należy.

Stan zapalenia, ten zwykł się poznawać przez czerwoność, gorącość obrzmienie w saméy ranie i iéy okolicy, przyczém daią się małe bicia tętnów uczuwać, w stopniu zaś drażliwości i czułości przystępuie silnieysza lub wolnieysza febra, gorączka, i te zwykły trwać do 3. 4. i 5go dnia, daléy wolnieią tém więcéy za przystąpieniem ropienia, które zwykło stan zapalonéy rany pomnieyszać. — Zagoienie pierwszych bydź może pośpiesznieysze i przedłużone, *pospiesznieysze* przez zbliżenie warg rany za pomocą plastra lipkiego *(emplastrum adhesivum)* a na wierzch przykładania fleytuszków początkowo na sucho, daléy nasmarowane maścią Nr. 19 iak się przy zbiciu głowy wraz z ranie-

niem namieniło. — Fleytuszki te codziennie odswieżać, a brzegi rany z ropy oczyszczać wypada, co czynić należy pokąd przez ropę zagoienie nie nastąpi a kiedy trzymać nie chcą dłużey plasterki, swieże przyłożyć zawsze iednak o zbliżenia warg rany przepomnieć nie wypada; chcąc przez takowy sposob przyspieszyć zagoienie z pomnieyszeniem ile tylko bydź może ropienia. — Jnaczéy się znowu ma, ieżeli powyższy sposób początkowo zaniechanym bywa, tu iaż ropienie ciągle dogaia ranę. Na ten zamiar przykładać fleytuszki maścią nasmarowane raz dwa na dzień, a to do ilości odpływaiącey ropy, a nie raz i dla dni gorących, żeby ropa przybieraiac niemiléy woni rany nie drażniła, i gorenia nie przedłużała. — Na wierzch iednak czyli opatrzenie bywa przez zbliżenie wargów ran lub bez niego, zawsze obsywać takowe potrzeba, a nawet i skrapiać wodą z octem i wódką; z małem iednak ostatnich domięszywaniem: *np.* do kwarty wody półkwaterek octu i tyleż wódki, uważać do tego należy na czułość rany, czyli iest czysta lub nie, w ostatnim przypadku przywołać należy znawcę, aby ten stosowne maści i inne leki przepisał, dla uniknienia tych niedogodności i wzagoieniu zwłoki, nie

masz lepszego sposobu goić rany iak przez zbliżenie ich warg.

Drugie znowu obrażenia nie raz zdarzaią się przez gwałtowne lub mniey gwałtowne za pomocą tępego ciała, poiedynczego członka bydź zdziałane, przyczem taż część bywa mocno wzruszoną i przyciśniętą, krew zaś w swych naczyniach wstrzymaną, gdy ta w tkankę komórkowatą wstępuie, takowe obrażenie powszechnie zwykliśmy przyciśnieniem przyskrzybnieniem nazywać, a kiedy skóra naruszoną przytym bywa, ranę przyciśniętą przyskrzybnioną dla różnicy od pierwszéy przez ostrość narzędzia zdziałanéy, różne stopnie tych zaś niezawsze pochodzą od natężności skutkuiącego ciała, części, na którą toż działa, ale nawet od oporu części tey lub iey przyległey, iakoż dostrzegamy nie raz przyciśnięcia przyskrzybnienia zrządzonych przez pomierne ciała takowego działanie, mocno bolesne, kiedy się kość w bliskości znayduie. — W pomnieyszym znowu stopniu zwykła skóra na mieyscu obrazoném swą spreżność mniéy lub więcéy zatracać, naczynia zaś powiększéy części znayduią się w swéy całości naruszonémi i takoż w swéy spreżności czasowo wolnieią, przez co następuie wystąpienie krwi, nadgromadzenie

się i zatamowanie innych ciekłości obrzmiewania sprawuiące. Część tym sposobem obrażona albo bywa sinawą, brunatną, a przy rozeysciu się wstrzymaney ciekłości lub krwi żółknieie, całe zaradzenie wspiera się, ażeby utraconą w naczyniach spreżnośc przywrócić, przez coby wystąpione po zagranice swych naczyń cieki mogły bydź wsysanemi, a na dopełnienie czego lekko drazniące, sciskaiące i wzmacniaiące srodki w pomoc użyć potrzeba, iakoto okładania winem z wodą, lub Nr. 20 i to na zimno, mozna także przeznaczyć na tenże sam zamiar do smarowania wódkę kamforową, a gdzie obwisłość, miękość ciała iest przytomną, iak się zdarza obrażoney części na okładania zimne koncem przywrócenia sprężności, zwielkim skutkiem służą odwary z kor, dębowey, wierzby, łoziny, z dodatkiem ałunu *np.* którey z tych kor pokraiancy lub przetłuczoney łótów 4 wody półgarca, gotować do zostania się połowy, przecedzić i dodać ałunu łót 1. w tym maczane we czworo złożone chusty miernie wyciśnięte i temiz część obrażoną obwiiać, lub gdzie się obwiiać nie da na wierzch iey, przykładać, w porze zimowey przeznaczyć można nawet lód, snieg. Obok tych srodków, na których skutkowanie spuscic się

można, początkowo wolne opaski z płótna, iak się wyżey nadmieniło, czynić koniecznie potrzeba, a późniey takowe nieco mocniey obwiiać, przez te sposoby ratowania wystąpione zgromadzone iako wczęści uszkodzoney poza granice swych naczyń soki, nazad wsysanemi bywaią, a ieżeli się wszystkie rozeyść nie mogą, wezwany lekarz ran przez uczynione nadcięcia resztę ich uwolnię. Wogólności ile tylko się da w podobnych przypadkach zaraz na początku starać się o dopełnienie podanych środków, aby uniknąć ropienia. —

Przy ważnieyszych znow przyciśnieńciach, osobliwie u silnych, tęgiey budowy, krwistych osób dla zapobiegania nastąpić mogącego zapalenia a wskutku iego i ropienia, niezwłocznie krwi upuszczenie, wszelako nie obfite czynić należy, także na mieyscz obrażone stawiać piiawki, dawać proszek co 3. lub 4. godziny po łyżce od kawy Nr. 14. a nadto, tak w tém iako i podobnych zdarzeniach chory dyetę zachować powinien podług przepisów iakie się przy zapaleniach w ogólności podały. —

O utrząśnicniach.

Kiedy się takowe bez powątpiwania zdarzaią przy natężeniach, lub innych

gwałtownych i wywichnienia ze stawów członków, a nawet strzaskania naytwardszych ciała naszego części, to iest kości, wątpić nie można, żeby z tychże samych przyczyn nie miały i wczęściach miękkich, lubo od tych przypadków dość natura ochronić ich starała się, wszelako przez upadnienia, mocne bicia, dźwigania ciężarów siły przezwyciężaiących, wstrząsnienia w różnych częściach miękkich, mianowiciey w żywocie położonych następuią, iakoż przy pracach, przy upadnięciach nie zbytniey wysokości, przy mocowaniach, przy spadnięciach z konia i t. p. dostrzegamy nie raz wymioty trudne do wstrzymania, biegunki, bóle mieyscowe w częściach obrażonych, odpływy mimowolne uryny, odbiiania, burgotania po kiszkach a u płci kobiecey wystąpienia pochwy maciczney, iey samey, białe lub i czerwone opławy, nieraz u oboyga płci zupełne apetytu utracenie. Nigdy nie wypada takowym przypadkom dopuszczać zadawnienia, a czém pospieszniey przedsięwziąść środki ratowania, tém pewniey i spodziewać się należy zapobieżenie długim cierpieniom, na które osoby takowe wystawionemi bywaią. Srodkami temi są Nr. 11. a odwarem kwiatu Sgo. Jańskiego, w którym maczać

chusty we czworo złożone wyciśnięte i okładać te lub owe części nad inne uczuciem cierpień zaięte, przy użyciu tych czas niemały pozostać z powodów, raz, że powyższe znamiona z utrząsnień pochodzące zupełnie nie ustaną, a które i tak dość często przy spieszném zaradzeniu nie zwykły zawsze prętko opuszczać, *drugi raz* ażeby tym częściom dać trwałe umocnienia, do czego służą stosowne do mieysc utrząsnionych obwiązania, a tych noszenia zaniechać prędko nie radzę. Z niemałym także skutkiem na otrętwienie podskórnych nerwów części utrząsnionych służą, smarowania oleiu z kwiatem Swięto Jańskim gotowanym, i którenby dla szczególnego w nim ludu pospolitego zaufania w domowey aptece utrzymywać wypadało, nie tak łatwo dozwalać go, iak zwykle bywa, wewnętrznie po łyżcę, dwie, parę na dzień razy z piwem grzaném używać a to dla przyczyn, że oliwa do gotowania z tym kwiatem często iuż iest podstarzała, i znowu gdyby i ze świeższą był robiony, ten przechowywany długo wciepłém do tego mieyscu zwykł gorszniec, co drażni żołądek żółć zapala, do niestrawności znacznie się przyczynia, iakoż może powiększyć wymioty, i tak dość często z tych przy-

czyn pochodzące, lub odbiiania i burgotania, a nie raz i samę febrę niestrawności wzbudzić — Na mieysce oleiu Swięto Jańskiego do smarowania służy maść pod Nr. 21. Jtu wpoczątkach zwłaszcza zwykły się często febryczne wzruszenia przygorące, wnet silnieysze, wnet mocnieysze przyłączać, pokąd ten stan trwa, a tém bardziéy przy wymiotach, dyetę lekką czas nieiaki zachować, i od téy do czasu zupełnego wymiotów wstrzymania nie odstępować iak powoli do twardszéy powracać.

O zanokcicy.

Nieraz mocne przyciski, uderzenia, ukłucia w palce urąk, a bydź może, lubo daleko rzadziéy, ieżeli nie z zewnętrznéy dypozycyi i u palcy nóg zrządzaią obrażonego mieysca zapalenie, temu ieżeli się z początku nie zapobieży, przechodzi, w ropienie a przy chorobliwych sokach i wgangrenę. Przytém zwykł silny ból a do tego nieustaiący dręczyć, ieżeli ten przypadek dotyka wiek młody, drażliwą osobę, dość często przyłącza się silna febra, gorączka, lubo te być muszą przytomnemi, iako towarzyszki zapaleń, przecię nie tak natężone

ne, iak u osób powyższych, gdzie nieraz i wzruszenia nerwowego układu dostrzegać się daią, nieraz przez wspólnictwo pomiędzy sobą części i członków, zwłaszcza kiedy przy zaniedbanym początkowo ratunku iuż toż zapalenie przechodzi wropienie, gdzie powszechnie daie się uczuwać nieiakie w mieyscu obrażoném pukanie, zwykła cała ręka aż do pachy obrzmiewać wraz z swym podpachowym zawałkiem, że uzycie téy części bywa nader bolesne i dokuczaiące. —

Zanokcica w względzie cierpiącéy części dzieli się na cztery gatunki, czyli raczéy na stopnie — *Pierwszy* z nich ma swoie siedlisko w saméy palca brżusca skórze, i naypowszechniéy się zdarza po poprzedniczém powierzchownem zapaleniu teyże, gdzie powstaie pęcherzyk napełniony ropą, albo na samym końcu lub po stronach paznokcia, a nieraz ropa utwarza się pod samym paznokciem i wtenczas przyłącza się silny ból rozchodzący się aż wzgórę. — *Drugi* ma swoie siedlisko w tkance komórkowatéy pod skórą, i ten gatunek naypowszechniéy utwarzać się zwykł w brzuscu palcy. A lubo i przytém gatunku ból silny towarzyszy, przecię nierozciąga się takowy po zagranicę zaiętego mieysca,

obrzmienie przy nim iest daleko mniéysze, a głukanie (fluctuatio) się ropy nader mało uczuwać się daie. Trzeci znowu gatunek ma swoie siedlisko wściągaczach i pochwach palcy, wszelako przy palcu od niego zaiętym przy nader silnéy boleści nader małe dostrzegać się daie iego obrzmienie, ale za to w ręce a więcéy ieszcze wiéy stawie, nie raz tak silny ból rózciąga się aż do łopatek i temu towarzyszy febra mocna. Czwarty i ostatni gatunek nadewszystko utwarza się przez zapalenia błonki kostnéy (periostium) a lubo i przy nim ból silny iest przytomnym, wszelako tenże nie rozciąga się do ręki a nawet i do przedręki, obrzmienie zaś nawet przy cierpiącym palcu nie daie się postrzegać, Z opisu tych czterech gatunków leczenie stosowne do każdego czynić wypada, tak przy pierwszym otworzyć spiesznie wypada wrzódek przy końcu paznokcia, i to bydź musi dostateczne, przestrzegam że zwykłe przekłucia spilkami, igłami, niepomogą, i owszem przez niepotrzebne drażnienie i tak bolesnego mieysca być może szkodliwszém, poczém zwykł paznogieć obumierać, a dla nieprzeszkodzenia zagoieniu potrzeba ile się tylko da obciąć niższy brzeg iego, a kiedy stary paznogieć powyżéy się oddziela,

nowy zwykł się utwarzać. -- Lecz ieżeli się ropa pod paznogciem znayduie, potrzeba tenże przez skrobanie skłem, lub ostrym nożem otworzyć, aby przez toż otwarcie ropy wypływ ułatwić. — Drugiego gatunku leczenie im iest pospiesznieysze zapobiega zwykłym następswtom, do których po zapaleniu ropienie nadewszystko bywa spodziewaném, na usmierzenie zatém zapalenia zwłaszcza przy bólu silnym potrzebno iest piiawek 3. 4 u bólem zaiętego palca przystawić, czynić okładanie Nr. 20 albo na mieyscu iéy wziąść soli Armoniaku łót ieden, wody półkwarty, kwatèrkę kamforowego spirytusu, wody Gulardowéy, do tych srodków także doliczyć potrzeba naparzania wody wrzącéy, do któréy wsypać kwiatów bzowego, rumianku, lub rozpuszczenie ciepłe mydła w wodzie przykładać, ieżeliby się iakie obce ciała np. drzazgi i t. p. znaydować miały, te wyiąć wypada, aby uniknąć drażnienia które zrządzać zwykły, a przytém i bydź przyczyną ciągłego bólu zapaleniu towarzyszącego. I w tych tu gatunkach, przy których zwykła febra i gorączka się przyłączać, tém bardziéy gdy iest silnieyszą. równie chłodzącą dyetę prowadzić należy, a że ta przy zapaleń warunkach iest umieszczo-

ną, do nich się więc odsyła. Na przypadek trwania bolu po użyciu tych środków naydaléy do dnia czwartego, przywołać lekarza ran, aby ten na krzyż otworzył mieysce, gdzie się daie uczuwać zebrana ropa, lub gdzie ból iest przytomnym i to uczynić wypada chociażby się ieszcze ropa nieznaydowała, a krew tylko wypłynęła, wszelako ulgę znaczną wcierpieniach otwarcie takowe sprawia, a które nawet w potrzebie znawca i powtórzyć nie zaniedba. Leczenie trzeciego gatunku, któren się na drugiéy lub trzeciéy kostce palców zwykł znaydować. To zawiera się w pospieszném otwarciu, które nad dni trzy przedłużać niemożna. Nader rzadko zwykło się zgromadzenie ropy na cierpiącém mieyscu znaydować, daleko częściéy na dłoni, i którą także przez otwarcie wypuścić. — *Czwartego* gatunku leczenie takoż otwarcia potrzebuie — Umieszczone te gatunki, zanokcić, dla tego są położone, ażeby znaiąc ie z opisu wczesnie przywołać ran lekarza; chcąc uwolnić się od kalectw, utraty cząstkowéy kości palec składaiących, nie raz poiedynczo, lub i kilka razem przy ręce; na któréy się zanokcice znayduią. —

O wpadnięciu w ucho różnego owadu. —

Uszy i otwory nosa, są to części do których powietrze ma, iak mieć powinno nieuszkodzony przystęp, z którém dość często rozmaite owady, robactwo, wciskać się zwykło, i nie małe zrządzać boleści, co do uszu znaydowane w nich pchły, mrówki, muchy, i t p. że nieraz tamże i swe gniazda zakładały, iakoż nasiona owadu w tych organach złożone, za pomocą ciepła życie w nich odbierały. Im głębiéy się w kanale słuchowym znayduią, tém gwałtowniey zrządzać zwykły boleści, do których przyłącza się nie raz silna gorączka, głowy bóle, maiaczenia, zapalenie wewnętrzne ucha, uszkodzony słuch, ledwie nie powszechnemi są owadu tego bytności następstwami. Jeżeli nie za głęboko zatrzymuią się, łatwo mogą bydź zniego przez podwóyną szpilkę na końcu nieco spłaszczoną wydobyte, lub gdzie się znayduie lekarz ran przez pincetę, z tém wszystkiém kiedy się iuż aż do błonki bębenkowéy ucha wcisnęły, iuż ich ztamtąd w żaden sposób dobyć nie można, iak tylko życie im odebrać. Na ten koniec użyć można wyciśnionego soku z piołunu, z bagna swiniego. (*le-*

dum palustre) nieco wody wapienney lub wódki, nic nie może bydź skutecznieyszego, nad wpuszczanie, gdzie się apteka wbliskości znayduie, oleyku migdałowego ten bez drażnienia i tak zdraznionych części, lubo nie zaraz, wszelako czasem odbiera tymże życie, w niedostatku oleyku można zrównie dobrym skutkiem użyć oleiu lnianego, rzepakowego, oliwy, aby tylko nie były stare, gorzkie, ponieważ takowe mocno drażnią, a przez co można i zapalenie, przy nim i ból znaczny powiększyć. — Do wpuszczania tych soków lub podanych oleiów, które nieco zlecić wypada, chory powinien głowę trzymać na stronę przeciwną, by ucho, w którém się owad znayduie, wolne do wpuszczania po kropli kilkanaście, a nieraz i do wypełnienia onegoż wlewać, przez co zdarzyć się może, że na wierzch oleiu spłynie, po napuszczeniu chory czas nieiaki w tém położeniu głowę trzymać powinien. — Zdarza się także, że znayduiący się owad sam wypada, zaleciwszy choremu czas nieiaki ucho na stronę odwrócić, niekiedy znowu udaie się tenże owad wydobyć, obwinąwszy drutu koniec bawełną, którą miodem lub rozpuszczonem w wodzie gęsto cukrem dobrze posmarowawszy

przez kilka lub kilkanaście minut w uchu obracać, pomiędzy inny owad pchła nayłatwiéy wbawełnę się wciska, i wniéy pozostaie, włożywszy iéy kawałek, można ią wprzód kilką kroplami oleyku terpetynowego napuścić. Znosa daleko łatwiéy pozbyć te owady, sarkawszy wniego powyższe ciekłości dla zatracenia im życia, a przez kichanie na ten koniec zrządzone pozbyć się ich zupełnie można. Równie tenże przypadek z owodami z pyłém, a nawet i znaczniéyszemi ciałami wpowiekach zayść może, w takiém razie unieść potrzeba i rozszerzyć powieki, nachyliwszy głowę, mrugać niemi, aby ze strumieniami łez spłynęło, lub też dopomódz częstém wody przemywaniem, lub kąpać oko w wodzie, nalawszy na łyżkę, dłoń, wprawdzie rznięcia, które wniém ciała obce sprawiać zwykły, są do znoszenia przykre, dokuczaiące, zapalenie powiek i samych oczów sprawuiące, dla uniknienia tego ile możności tarcia palcami powiek wystrzegać się należy, a gdyby miało zayść zapalenie przez długi nieco tychże ciał pod powiekami pobyt, takowe usmierzyć okładaniem mleka zwolnionego, wktórém moczyć pare ząbków szafranu. —

O ukąszeniach przez iaszczurki lub węże. —

Przez ukąszenie mieysce obrazone staie się zapływem ostrości iadu zmienionem, zapalonem, obrzmiałem, do tego przybiera koloru niebieskawego, a następstwém tego bywa sylny ból, rozciągaiący się od mieysca zranionego aż do serca, nie raz nawet przystępuie i gangrena. Sam zaś nieszczęśliwy dręczony bywa tęsknościami, przytém blednieie, żółcieie, puls iego słaby, nierówny, opuszczaiący, uszkodzene tchnienie, smutne oczy, dreszcz, zimne poty, i takoweż ręce lub nogi, wymioty, silne serca bicie, po téy scenie przystępuie powszechne całego ciała obrzmienie, częste omglewana, nie raz konwulsyę, wscieklizna prawie i inne naywiększe utracie życia zagrażaiące symptony.! Tak tych iako domowych a nawet i lesnych wsciekłych zwierząt iady, o których się poniżéy mówić będzie, nie konieczną iest potrzebą, aby z rany ukąszonéy wsysanemi były do krwi, dla wyprowadzenia iednéy z nieszczęśliwych chorób wscieklizny, dosyć iest na tém, że ta zbyt mała cząstka iadów przez ukąszenia w ranie pozostała, przenosi swe skutkowania do całego nerwów układu, zrządza w nim potężny nieład, wyprowadza wzwyż nadiemnione oprócz innych ieszcze ziawiska, nie udzielaiąc się bynaymniéy krwi innym ciekom zwierzęcym, iakoż od 12. do 14 godzin iuz przez wspólnictwo rażonych w ranie nerwów, z całego ciała nerwami przystępować zwykły nerwowe symptony wyżéy położone. Niekiedy znowu po ustaniu zupełnem wszystkich skutków wzruszeń nerwowych, wszelako na długi czas w obrażonéy części paralizowa niemoc pozostaie, iako i długo trwaiąca, wleczeniu zaś uparta żółtaczka —

Leczenie tych ukąszeń iako i innych to iest domowych lub dzikich zwierząt iest toż samo, i zawsze wymaga tychże samych srodków tak wewnętrznych iako i zewnętrznych. Przy wstępie tak waznéy aczkolwiek nieszczęśliwéy w swych skutkach materyi, dla niepotrzebnego srodków takowych powtarzania, innych ukąszeniach, bądź to domowych zwierząt, bądź to dzikich, iakoto: lisów, wilków a nawet i dzików, zbiór takowychże do naynowszych wynalazków położę, aby na przypadek ich użyć, iak zawsze mieć takowe w apteczce domowéy, gdzie téż one umieszczone mi zostaną. — *Pierwszą* a nayskuteczniey szą lubo bolesną radą iest w zapobieganiu

wybuchowi choroby, mieysce ukąszone i okolice iego im spieszniéy tém bezpieczniéy wyrznąć, gdzie się to bez niebezpieczeństwa da uczynić, w przypadku gdzieby téy operacyi uczynić mieyscowość niedozwalała, ranę samą przybrawszy nieco i zdrowego ciała ponacinać, tak więc przez wyrznięcię czyli ponacinanie rany zdziałane, wstanie ropienia długo utrzymować i zagoienia nie dopuszczać. Na ten zamiar służy maść Nr. 25. którą raz lub dwa na dzień nasmarowawszy fleytuszki przykładać, radzę także z dobrym skutkiem wcieranie oliwy, a bydź może i z tymże samym skutkiém wcieranie oleiu lnianego, około rany lub i samą ranę smarować, wszelako maść powyższą nie radziłbym opuscić. Gdzie tylko wypadnie uczynić nacieranie, a wyrzynania mieysce nie dozwala, ranę zaraz octem, wódą dobrze posoloną nacierać, co do ukąszeń powyższych przez węże, lub iaszczurki, lubo nie zawsze bydź mogą ziadliwe, przecie nie znaiąc gatunku węża iadowitego *np. (Crotulus horridus.)* Wąż okropnik *(coluber)* żmiia, nawet okularnik, zawsze się bezpieczniéy uczyni, kiedy się dopełni narzynan lub i wyrznięcia samego ukąszonego mieysca, i postąpić z raną, iak się podało, — Mocno w prawdzie na téż u-

kąszenia zalecaią odwar z korzenia indyczki wirginianskiéy, *(radix Senegie:)* na przypadek takowy umieszczam tu iego robienie. Wziąść łót 1. lub półtora, gotować tenże wpółtory kwaterce wody do zostania się kwaterki, przecedzić, osłodzić miodem i dawać po łyżce co dwie godziny, dla niemożności mienia tegoz korzenia pod ręką udzielam wcale inne lekarstwo domowe, i to iest nie małego skutku, wziąść octu kwaterkę, ieżeli bydź może piwnego lub miodowego, aby tylko były tęgie, lepiéy przecie winnego, któren dla wielu dzielnych swych, skutków w każdym prawie dworze znaydowaćby się powinien, zagrzać zdwoma łyżkami masła, i na ciepło po dwie łyżki na raz często wypić, aby przez dzień przynaymniéy taką ilość wypić można, i dziennie podwóynie taką ilość spotrzebować. Przy tym domowym srodku przynaymniéy przez dni ośm zostawać, i długo trunków gorących, potraw zbyt do strawienia twardych, z mięs zas wieprzowin wędzonych lub solonych nieużywać, ale raczéy przy rosołach, kaszach, owocach gotowanych, ogrodowych, lub dzikich pozostać przez dni, w które się nadmieniony ocet zmasłem używa. Co do leków wewnętrznych służących na ukąszenie od wscie-

kłych zwierząt daleko pewnieyszego skutku spodziewać się można przez zapobiegania wybuchowi choroby wściekliżną zwaney, niżeli tey leczenia i kutema, mnóstwo tychże potrzeba, iako powszechna matka wynalazków, lub szczęśliwe zdarzenie odkryło, lub dotąd wynayduie iedne na drugie, w skutkowaniu uwielbia, przenosi, doświadczeniami ubogaca, a w końcu i do wiadomości podáie. My zostaniemy tylko w wyborze ich, abyśmy znaleść mogli wczasie potrzeby dostáteczną liczbę skutecznieyszych, a na które się spuscić można, tém pomyślniey im pospieszniey użycie ich przedsięwziętém zostanie, spóźnione zaś albo bardzo bywa oboiętném, lub w cale bezskutecznem; a to z dwoiakiego względu, *pierwszego*, że ieszcze przyięty iad nierozposciera swego wpływu na układ nerwów, na któren szczególniey działa, a co wszystkie znamiona cierpień nerwowych wyżey nadmienionych potwierdzaią, i że tenże ieszcze stać się może ułagodzonem, iak w wyprowadzeniu swych okropnych skutków wstrzymaném, i tego się nie równie pewniey spodziewać mamy nadziei, ieżeli pospieszniey do wyrzynania lub nacierania obrażonych mieysc, iak się wyżey namieniło przystępuiemy, *z drugiego*

znowu, że gdy tenże iad już rozpoczyna gatunkowo prawie zrządzoném kurczem działać, szczególniey początkowo na nerwy gardzieli, że taż przełykać nie może ciekących rzeczy, przez co iuż się utrudnia branie leków, a czego szczególniey dostrzegamy wchorobie wodowstręt zwaney. *(Hydrophobia)* od ukąszeń zwierząt wsciekłych pochodzącey, gdy poźniey tenże iad przedrażnia cały układ nerwóy, i do naywyższego nieładu wswych działaniach doprowadza; iakoż skutki tego żadney wątpliwości nie podlegaią, iakoż zapatruiemy się na boiaźń napoiów, na wstręcie do nich, na bystrości wzroku, na przystępuiącym zmysłów, a później i zupełném ich pomięszaniu; przystępuie w końcu nayokropnieysze szaleństwo, wzmocnienie sił fizycznych aż do ich wysilenia życie zakonczaiącego. Tu znowu przekonywać się możemy, że iuz o użytku srodków ani pomyśleć można, zawsze więc początkowe spieszne zapobieganie przedsiębranem bydź musi: Zużywanych dotąd na ten zamiar srodków następuiące umieszczam.

Z przygotowań Chemicznych.

Węglan amonij *(ammonium carbonicum)* po ziarek pieprzu 3. 4. do 8

w łyżce wody co dwie godzin zażywać, stosownie do wieku *np.* od 6. do 8. lat po 3. do 4. od 8. do 10. po 5. i t. d. Można także sole te z dodatkiem kamfory od ¼ części ziarku do połowy całego a nawet i do 2. 3. również do lat wyżéy podanych z dodatkiem cukru 20. ziarek — razem w moździerzyku zmięszać i co dwie lub 3. godziny po iednym proszku dawać. popiiaiąc wodę. Zamiast tych srodków dobrze także służy rozciek ammonij i burztynu (*Liquor ammonij Succinatus*) po 5 do 10 i 15. kropel co 3. godziny także w łyżce wody, i popić wodą, w latach zaś wspomnianych od 3. do 5. naywięcéy do sześciu kropel.

Z o w a d u

Dwa dotąd używaią od ukąszenia wściekłych zwierząt, to iest maika (*meloe majalis.*) (*i much Hiszpańskich*) (*cantarides*) Pierwszy za dawnego rządu trzymać nawet aptekarzom w miodzie nakazywano, i z tego pokraiane drobne cząsteczki po dwa razy na dzień używać. *Drugi* to iest muchy Hiszpańskie iako od pierwszego mocniéy działaiące, ostrożnie nader używać wypada, i lubo z kilku własnych doswiadczeń tak

na początku wywiiania się wodowstrętu, iako i w późnieyszym teyże choroby periodzie, potwierdziły swą zaletę, tak żebym tymże Hiszpańskim muchom zaledwie niepierszeństwo nad powyższe srodki przypisował. Muchy te w proszku dawane bydź maią, ato z przyczyny, że ilość ich na każde wzięcie naylepiéy zapewnia się. Na lat zatém sześć weźmie się 1. ziarko pieprzu, cukru dra: 2. zetrzyć na proszek i podzielić na części 12. dawać z tych proszków 2 lub 3. na dzień w wodzie i popić napoiami kleiowemi, iakoto z kaszy, ięczmiennéy, owsianéy, lnianéy wody, — od lat 6 do 12. weźmie się półtora ziarka do téyże ilości cukru, aż od lat 12 do 18. 2 a naywięcéy 3. tychże much także na 12 proszków od 18. i t. p. ¼ części ziarka początkowo, postępuiąc do pół ziarka, naywięcéy takich po dwa na dzień brać, daię wszelako przy braniu tych proszków przestrogę, że gdyby się ten przypadek miał zdarzyć u młodego, a do tego krwistego bądź to u płci męzkiéy lub żeńskiéy, za wezwaniem znawcy krwi upuszczenie, a nawet i powtórzenie uczynić radzę. Doswiadczałem nawet, że ten srodek znosił rozpoczynaiące się znamiona wodówstrętu, gdzie ieszcze do użytku z much Hiszpańskich nieprzy-

stąpiłem, że tenże sam dzielnie służył nawet i u niekrwistych lecz młodych.—

Z wydziału roslinnego.

Kurzyslad czerwony (anagallis arvensis) od niemałych lat, Pan *Brum* pierwszy doświadczał skutków naprzeciw wodostrzętowi. po nim doświadczenia pierwszego P. Kartheyzer stwierdził a z ogłoszeń wiele rządów Niemieckich nakazywały zaznaiamiać każdego z tą rośliną, aby się w każdym domie w nią zaopatrywano, nie są i nowsze czasy wolne od iey zalet, iakoż zrządza poty mocne cuchnące, wolnę sprowadza stolce, ma zatém niepośłednie przymioty, które całéy teyże roślinie kraiu naszego przyznaiąc, niepowinny dawniéy uwielbianych w wodostręcie skutków nadwerężać, nowszych wynalazków natłoki. Są rozmaite z téy rośliny przygotowania, iakoto: wyciąg *(Extractum)* woda przekroplana *(aqua destillata)* Sok z niéy, i essencia, gdy przygotowania te pracy i zatrudnień potrzebuią, suszona więc cała ta roslina z liściami i kwiatami na proszek utłuczona i przesiana niewielkiego potrzebuie zachodu, a przechowana w téy formie daie się od pół drachmy do całéy, a nawet i do 4. szkropułów, wod-

wodwarze teyże saméy całéy rośliny raz lub dwa na dzień, ilość ta dla skutków wolne stolce sprowadzaiących urządzoną bydź może, co do wieku, np. na lat 6, 8, do 10. pół skrupuła do całego, od 10 do 15. 20. lat pół drachmy, a na starszy wiek zacząć od skrupułów dwóch postępuiąc do całéy drachmy, aż do 4. skrupułów, — Przy użytku téy rośliny zostawać potrzeba od pokazywania się znamion téy choroby, a te powyżéy podałem, chociażby naymnieysze się okazywały, do zupełnego ich ustania. Jeszcze ten proszek, a nawet i odwar z liści, kwiatów téy rośliny, i do saméy rany ukąszonéy bydź może, iak powinien, użytym, ranę wprzód mocnym odwarem przemywać, maczane chusty na nią przykładać, a proszkiem posypować. Do odwaru na ten zamiar dodawać *(Spiritus Salis ammoniaci aqvo:)* rozciek ammonij wodny, kiedy iednak są doswiadczenia, że sam odwar mocny téy rosliny w zagoieniu, w przytłumieniu iadu wscieklizny ranie udzielonego, swą dzielną pomoc okazazał, nie iestem za niepotrzebną mięszaniną, mogąc poiedynczo tenże sam osiągną i skutek.— Nasze znowu czasy ogłaszaią użycie rosliny żabieńca, babki wodnéy. *(Alisma plantago aquatica.)* Robią zniéy odwar *np.* łutów 2. lub

3. do półkwarty, gotuiąc do zostania się kwaterki, i ztego daią po 2. lub 3. razy na dzień po części, żeby ta ilość codziennie spotrzebowaną bydź mogła. Sądzić wprawdzie o skutkach téy rośliny nie iestem wstanie, rośnie unas na brzegach rzek, iezior, w rowach, mokrych mieyscach, do doswiadczeń powinna bydź w téy chorobie użytą, dla swieżych odkryciów, i zawiadomienia o nich, położyć iéy nie przepomniałem. Ten więc iest wybor srodków przeciw ukąszeniom od wężów, iaszczurek, wscieklych wilków, lisów, psów, kotów, świń, a zatym i przeciw chorobie z nich wypływaiącéy wsciekliznie, wodostrętem, zwanéy. Położyłem takowy dla użytku, radą iest pracownika, aby się w apteczkach domowych znaydował, nieprzepomnę ich tam umieścić, lepiéy i bezpieczniéy iest mieć ich zapas, iak niedostatek, nie raz to się doświadcza, że za szczególnm natury działaniem nader do objaśnienia trudném, ieden z tych srodków pomyślne zrzadza skutkowonia, gdy drugi znich mniéy lub wcale nieużyteczny. — Maiąc więc wybor i zapas na takowy przypadek, można każdego czasu od iednego srodka udać się do drugiego. —

O ukąszeniach owadu iakoto komarów pszczół oss i t. p.

Ukąszenie takowe ledwie nie za zatrute uważaćby można, ponieważ uczą nas doswiadczenia, że owady, zbyt ostrą a zatym i szkodliwą ciekłość przez swe ukąszenia wpuszczaią; iakoż: przystępuią zapalenie, silne bóle, a gdy takowe ukąszenia wmieyscach kilku tkliwych, drażliwych, i u tychże osób zdarzaią się, przyłączać się zwykła mocna febra i gorączka, zwłaszcza, kiedy przy ukąszeniach swe żądło zostawuią, daleko szkodliwiéy działaią przy różnych ciał dyspozycyach, iakoto szkrofulicznéy, szkorbutycznéy, artrytycznéy. i t. p. *Leczenie* zapobiegaiąc znacznemu nie raz zapaleniu, iest skuteczne początkowe, zaraz po nastąpionéın ukąszeniu czynić okładania zimnéy wody z octem zmięszanéy, ieżeli nie ma pod ręką gotowego okładania pod Nr: 20 umieszczonego, równie i wodę Gulardową, wino przeznaczyć można. Jeżeli zaś, iak się nieraz przytrafia, bóle i zapalenia się powiększaią wraz z obrzmiałością, niezwłocznie przykładać chłodne, z lnianego nasienia, rumianku, bzowego kwiatu zmlekiem gotowane, a gdy mieysce ukąszone

dozwala, nawet moczenia w mleku, odwarach kwiatów tychże, lnianego nasienia, do których czwartą część mleka dodać można, a nawet i więcey w dostatku iego; na zmnieyszenie wzruszeń febrycznych, usmierzenie zapaleń, zapobieganie ropieniu nader dzielnie się przyczynią dyetta chłodząca, i leki, a że otych się iuż przy febrach zapalnych nadmieni, tam więc czytelników odsyłam, a tu tylko dodaię przestrogę nader ważną, aby nie drapać mieysc ukąszonych chcąc uniknąć dalszych boleści, ran, nie raz trudnych iak upartych do zagoienia, tém bardziéy przy dyspozycyach ciał wyżéy wspomnianych. —

O chorobach z użytku mięs chorego bydła pochodzących.—

Dałą nam wprawdzie naypospolitszy pokarm, i odżywność domowę zwierzęta, ile się znayduią same wstanie zdrowia, (usunąwszy na stronę choroby ich, które żadnego uczestnictwa zarazy pomiędzy tym lub owym gatunkiem do dalszego rażenia niewydaią, a którym iako ciała organiczne, znatury fizycznéy podlegaią.) Podpadaią wszelako chorobom zaraźliwym, i te zarażaią iedne ga-

tunki, gdy drugim też same chorobliwo rażące pierwiastki bynaymniéy nie szkodzą, tak może chorować bydło rogate, kiedy bynaymniéy od téy natury choroby nie bywaią thniętemi wieprze, owce, i tak się ma nawzaiem rozumieć. Z względu zatém zdrowości domowych zwierząt na pokarm służących zawisło i zdrowie ludzkie, iakoż smutne i dość liczne nauczaią doswiadczenia, że wieprzowe, wołowe mięsa, za nim same padły, chęcią niegodziwego zysku, a ochronienia się od straty bite, i na pokarm sprzedawane, zrządzały zgniłe febry. — Choroby takowe iako przypadkowe nie powinny wprawdzie znaydować mieysca, gdzie dozorcze oko wgląda w to wszystko, co tylko życie ludzkie przy zdrowiu zachować powinno: wszelako bydź mogą przypadki, a z nich i powstawać choroby zaraźliwe, które nawet udzielić się mogą i wcale z chorego bydła mięsiw nieużywaiącym. Dla uniknienia więc chorób, zaraz z początku, ieżeli bydź może tak spieszno, zanim mięsa te wzołądku nie zaczną się przez proces trawienia rozkładać i pierwiastki swe chorobliwe do krwi bydź doprowadzonemi, gdzie iuż doleczeniu choroby wybuch nastąpić musi. Użyć proszku z ipekakuany na wymiot, aby co

prędzéy przyczynę choroby z żołądka usunąć, poczém zachować się przez dni kilka przy lekkich pokarmach, jakoto kleiach, rosołach, barszczach; przy napoiach kwaskowatych, iakoto: woda zoctem zaprawna, a pod noc wypić szklankę bzowych ziół. Gdyby iednak po dni kilku miały wzruszenia febryczne, gorączka przystępować, i te iako wstęp rozpoczynaiącéy choroby uważać, można bezpiecznie dać na wymioty, a o wolnych stolcach zapomnieć nie wypada: na oba te zamiary dawać proszek Nr. 14 polecam. Wreszcie wzmaganie się febry, gorączki, rozpoczęcie febry zgniłéy lub zgniłéy nerwowéy oznaczaią, w tym razie postąpić sobie w leczeniu potrzeba podług dać się mianych przepisów przy febrze zgniłéy nerwowéy, do których czytelnika odsyłam. —

O kroście w pospólstwie Żydówką zwanéy. —

Z powodu, że ta krosta oprócz innych przyczyn powstawać zwykła trefunkowo z żucia zepsutych niezdrowych pokarmów, do których i mięsiwa chorego bydła iako i ryb należą, ma równie i przyczynę dość często w szczególnéy powietrza dyspozycyi, tu iéy opis kła-

dę dla poznania, obrzmienie dość płaskie rozciągnięte palące i nader dokuczaiące; skóra brunatno czerwona i maiąca często plamki czarne. Nieraz ta krosta nader prędko w gangrenę przechodzi, nie raz dopiero w dni kilka, i ta się okazuie przez popielatawy lub niebieskawy pęcherzyk, na samym końcu obrzmienia. Zawsze do niéy łączą się osłabień czucia, bóle, zimne poty, omdlenia, nie raz powstaie iako symptom febry łożnéy, zgniłéy te wszystkie i inne znamiona iako i febry, przy których się okazuie, wielkie życia niebezpieczeństwo oznaczaią. Nie raz różnéy bywa wielkości, i do znaczńéy przychodzi; naypospoliciéy obiera sobie siedlisko na karku, pomiędzy łopatkami, a nawet i na tyłku. *Leczenie* bydź powinno mieyscowe czyli powierzchowne, iako i wewnętrzne. *Pierwsze* zasadza się na uśmierzeniu stanu bolciącego, palącego, aby ile możności niedopuszczać ropienia, iak łatwo przystąpić mogącéy gangrenie, i to właśnie czynić wypada w pierwszym choroby stanowisku. Na ten zamiar służą chłodne okładania z rumianku kwiatu, piołunu, ozanki czosnaku, *(teucrium scordium)* kory wierzby łoziny, wszystko po równych częściach drobno pokraiane: dodać kwasu chlebo-

wego i octu ile do zrobienia gęszczu potrzeba, zwolniwszy często odmieniaiąc przykładać, gdyby iednak spózniony ten ratunek miał bydź przedsięwziętym lub i zaraz początkowo przy szczególnych ciał dyspozycyach nie był dostatecznie skutkuiącym, a mieysce, na którém stała krosta, wraz z nią miały dostawać skorupy gangrenowéy, przywołać lekarza ran, ażeby ten porobił nacinania, dla uwolnienia zgniłéy cuchnącéy posoki, i dalsze miał aż do zupełnego zagoienia staranie *Leczenie zaś drugie* czyli wewnętrzne zawiera w sobie oddalenie samey przyczyny lub też i febry, do którey się iako sympton przywięzuie, ieżeli zużytku niezdrowych pokarmów, co prędzéy dać na wymioty, i to wskazenie przedsiębrać można chociażby i wpierwszém choroby wywiianiu się, wzruszenia układów ogólny organizm stanowiących, i ich powiększone czynności, iakoto: potów, uryny, wypróznień górą i dołem, wielce się do wyprowadzeń chorobliwych pierwiastków po zagranicę ciała, a zatym i ozdrowienia przykładaią, dalszy zaś bieg téy febry w leczeniu zupełnie odpowiada febrze zgniłéy czystéy lub też i z nerwową połączonéy, a że niżéy postę-

powania tych oboyga feber się podadzą, do opisu tych środków odsyłam. —

O przypaleniu i oparzeniu.

Oboyga naybliższym iak następnym skutkiem iest zapalenie téy lub owéy części, na którą bezposrednio różne stopnie gorąca, palnych rzeczy krótsze lub dłuższe ich skutkowania działaiaią, różne też przystępuią symptomy, ale tym silnieysze, im mieysca obrażone są delikatnieysze, czulsze, drażliwsze, zwłaszcza u osób takowych. Można tym skutkom cztery główne stopnie oznaczyć, iak w postępowaniu użycia środków podać. —

W pierwszym a do tego naybliższym stopniu, bywa tylko część zaczerwienioną bez żadnego następnego obrzmienia, chory zaś lekkiego swędzącego gorącego bólu w obrażonéy części doznaie, i przytem żadna febra się nieprzyłącza, *w drugim* iuż czerwoność bywa powiększoną, brunatną, okazuie się nabrzmienie, a gdy sparzenie lub opalenie iest szersze, przyłączać się zwykła febra znacznieysza. *w trzecim* znowu albo zaraz lub nieco późniéy po sparzeniu, lub przypaleniu, okazuią się na mieyscach obrażonych pęcherzyki napełnione cie-

kłością wraz z obrzmieniem, przytém iuż bywaią febra i ból daleko silnieysze, i te powiększać się zwykły, kiedy mieyscami skóreczka przedartą lub wcale odiętą zostanie. *W czwartym* znowu stopniu zrządzone oparzenia przez stałe ciała, suche, przez ciekące zaś wary wilgotną, zimną gangrenę wyprowadzaią, i ta albo zaraz po oparzeniu przystępuie, lub w skutku poprzedniczego mocnego zapalenia. —

L e c z e n i e.

Oparzenia pierwszych dwóch stopni uważać można za zapalenie, a które rozeyść się powinno, iakoż na ten koniec okładania wody zimnéy saméy lub z octém zmięszanéy, woda Gulardowa, woda pod Nr. 20. kartofle tarte lub inne owoce tłuczone swieżo, zioła wraz z ich sokami, iakoto: sałata, szczaw rozchodnik, smarowania olejem lnianym samym, lub z czwartą częścią atramentu, a gdyby towarzyszył ból mocny, można chłodne czynić okładania ból usmierzaiące, tu można przeznaczyć śmietankę słodką lub kwaśną, papki z mąki nasienia lnianego, tartéy bułki z mlekiem, i dodać. gdzie się suche szaleiu ziele starte znayduie. *W trzecim* znowu stopniu uważać należy: ieżeli po oparzeniu lub oparzeniu oszczędzoną skóreczka została, powyższe srodki przykładać, i te dość pospieszne ulepszenia sprawuią. a gdyby zaś nie było skóreczki, iuż też same srodki uważać można za drażniące, ból sprawuiące, służyć więc nie mogą, a na to lepiey służą oléy lniany, śmietana, masło swieże bynaymniéy nie solone, lub maść następuiąca do smarowania: wziąść żółtko od iaia rozbić powoli, dodaiąc potrochu łyżek dwie, trzy, lub ile się tylko da z żółtkiem oleiu lnianego połączyć, dodać do tego kleiu z lnianego nasienia z wodą na wolnym ogniu wyciągniętego i przecedzonego łyżek parę, lub gdzie się znayduie pchle nasienie, pigwowe, z którém także tym sposobem robić można kleie, i domięszywać, można także, gdzie nie ma tych nasion, lub zatrudnienie sprawuie robienie kleiu z lnianego nasienia, mieysce ich zastąpi białko od iaia, lecz to dopiero po zmięszaniu oleiu lnianego z żółtkiem dodać na samym ostatku potrzeba, ubiwszy go wprzód na pianę: chcąc zaś te srodki na mieyscu sparzonem przykładać, z którego skórka odeszła; takowe albo cieniutkiem płótnem, lub gazą, muślinem, co iest pod ręką, obwinąć, a na wierzch nadmienione srodki przykładać

Po dniach kilku zwykł się ból zmnieyszać, w tenczas lekko sciskaiących i rozmiękaiących razem pomięszanych użyć srodków iakoto: oleiu, masła niesolonego, smietany, zdodatkiem albo ałunu twardego w wodzie rozpuszczonego np: pół kwintli do dwóch łyżek wody, lub octu z ołowiu *(acetum plumbi)*, lecz ieżeli oparzone mieysca są liczne a do tego szerokie, wystrzegać się z octem ołowianym, wody Gulardowey, ponieważ długie ich użycie przez wsypanie części ołowianych zrządzić może boleści w kiszkach. — Obok srodków powierzchownie do przykładania służących, a tu umieszczonych, równie i bez wewnętrznych iakoto: dyety przyzwoitey obeyść się nie można, i te zastosować należy do febry i iéy stopnia. Tak ieżeli bywa mocną, iaką bywa przy sparzeniach znacznych licznych, na częściach drażliwych czułych, u osób zwłaszcza także czułych drażliwych, leki i dyeta służą też same, iakie się przy febrze zapaloney podadzą. Przy sparzeniach zwłaszcza obszernych wzagoieniu starać się należy, aby bliźny po nich nie zostały. Co do czwartego stopnia, gdzie, iak się wyżey nadmieniło, gangrena przystępuie, nie można podać środków, iak tylko przywołać lekarza ran, aby ten stosownie do okoliczności działał. —

O odmrożeniach

Każda część ciała, która przez różne stopnie zimna osieroconą została z ciepła naturalnego, bądź to na zawsze lub czasowo, zmienia swą postać obrzmiewa czerwienieie, boli, a mieysca odzięblone przechodzą w otwarte rany, lub utratę dalszego przeznaczenia: Nic tu nie wspominam o całego ciała zmarznieniu, przy którém cieki, włokna tracą swe życie, takowe zdarzenie mieć będzie swe mieysce w rozdziałku czwartym, w tym zaś mówić się będzie o cząstkowych odzięblenieach, nadmieniam, że nie konieczną iest potrzebą aby tylko mrozy i zimna miały rzadzie odzięblenia, dosyć iest wystawiać tę lub owę część lub cząstkę ciała na zimno i wnet na ciepło, iakoż te dwa naprzeciwne sobie co do wpływów i skutków bodźce dość liczne odzięblenia rąk, nóg, palcy w ciepłych izbach zrządzaią, kiedy, iak się ledwie nie powszechnie dziać zwykło, z mrozów, zimna, wilgoci, części te do pieca, kominkow, dla prędszego ich ogrzania zbliżamy. Z tey to przyczyny zwłaszcza u dzieci i starszych na

wet osób tém prędzéy, kiedy ich organ skóry z natury iest udelikatnionym, zbyt drażliwym, niechay ta przestroga służy nadal za naukę, kto z niey tylko korzystać zechce. —

L e c z e n i e.

Odzię̨bioną czyli odmrożoną za swieża część lub cząstkę do ciepła zbliżać lub ogrzewać nie można, ażeby zupełnie się iéy na zawsze nie pozbyć, i owszem należy ią wprzód sniegiem trzeć, co czynić wypada dłużéy powoli, aniżeli znatężeniem pospiechu pokąd czasowa życia utrata przez powrot ruchu i czułości niepowróci. Lecz i wtém postępowaniu ostrożność zachować naleczy, aby część odziębnięta przez silne tarcie nie odpadła, co się łatwo stać może np. przy końcu nosa, przy uszach, ponieważ cząstki te nie maią żadnych kosteczek. Wniedostatku sniegu można okładać, obmywać też cząstki lub i moczyć większe części w wodzie zimnéy, któréy ziębь powiększyć się daie przez dodanie do wody soli kucheunéy i saletry. Po odzyskanym ruchu i czuciu części odziębniętey, można ię wódką mocną albo kamforową obmywać, samemu zaś choremu dla wzbudzenia lekkich potów

dać ciepło pić bzowe ziółka, albo melissę, herbatę, lub i ciepłe piwo, — Gdyby przypadkiem przez nieostrożność dodano odmrożonéy części zawiele ciepła, a przezto doprowadzono do niezwyczaynego obrzmiewania, bólu, a nawet i czernienia wtych razach nienależy zmiemiać srodków, iak tylko nacierać sniegiem, okładać zimną wodą, i to wszystko czynić, co się wyżéy podało, lecz ieżeli ten sposób ratowania opoźniono, a gangrena iuż przystąpiła, co się często zdarza, możnaieszcze doswiadczyć, ieżeli uleczenie przez okładania ziół korzennych w wodzie gorącéy moczonych, iakoto miętkwi, czosnaku, melissy, kwiatu chmielu, nieco kory wierzbowéy, nie nastąpi, a co się często udaie. — Pozostała zaś odmrożonéy części słabość ustępować zwykła przez smarowania wódką prostą lub kamforową, lub gdzie się znayduie, wódką lawendową, kolońską. Utwarzaią się nawet dość często guzy odmrożone na częściach, które lekko okrytemi bywaią, iakoto na rękach, nogach, nosie, uszach, a na które przemienne wnet zimno wnet gorąco skutkuie, i te obrzmiewania, czyli guzy, miewać zwykły cztery stopnie, *Pierwszy* znich stanowi umiarkowaną czerwoną obrzmiałość, i ta powszechnie w umiar-

kowaném cieple szwędzenia sprawia *Drugi* znowu toż obrzmienie bywa daleko mnieysze, czerwieńsze, nierazi ciemno niebieskawe, ból, uczucie gorąca, szwędzenie, są daleko niż przy pierwszym stopniu silnieyszemi, bardziey dokuczaiącemi. *Trzeci* znowu stopień przedstawia się, kiedy na obmarzłym mieyscu powstaią pęcherzyki wodnistą ciekłość w sobie utrzymuiące, a te pękaiąc zrządzaią odeyście skóry przechodzące wranki, dość często w zagoieniu uparte. *Czwarty* a naywyższy odmrożenia stopień, iuż guzy odmrożeń przechodzą wgangrenę, i to się przytrafia po zaniedbanym ratunku Zwykły naypowszechniey tym odmrożonym guzom podlegać osoby czułą i drażliwą skórę maiące, które do zimn nie były przyzwyczaione, lub które za ciepło się utrzymywały, pocenia niedoswiadczaią, lub ciasne noszą obuwia, i te także, które przy zmianie zimna ieszcze części ciała zamaczywaią. Powstaią takowe guzy odmrożeń w zimie, a latem ustępuią, i znowu zimą na tychże samych częściach powracaią. Naysilnieyszą przeciw wszystim stopniom odmrożenia obroną iest przyzwyczaić się zwolna do zimna, i nigdy za ciepło części odmrożeniom podległe nie trzymać, zimną wodą się obmy-

mywać, a kiedy uziębną nie wchodzić do ciepłych izb pierwey lub tém gorzey do ognia lub pieca ciepłego się zbliżać, ale w przód przez tarcie przywrócic uczucia zacieplenia tych części.

Dwa stopnie wyżey opisane potrzebuią srodków iuż nadmienionych, iakoto: tarcia sniegiem, okładania zimną iaką tylko bydź może wodą, lub z dodatkiem soli, iak się wyżey podało, zimnieyszą zrobić, na tenże sam zamiar służy woda z pod Nr. 20 do którey przygotowania należące rzeczy w aptece domowey trzymaćby należało, kwas siarczany rozcięczony, woda Gulardowa, pary z octu, okładania cybuli pieczoney, tartey rzepy załunem, oleiem lnianym, lub konopnym, np. rzepy z obierzynami tartey garści 6. Ałunu pół uncyi, oleiu łyżek 4. zmięszać to wszystko, i na okładania przeznaczyć, równie się doradza na tarcie oleiek terpetynowy, rozmarynowy, iak i moczenia w wodzie wapienney z niegaszonego wapna, swiezo robioney. — Obrażone iednak od przemrożeń części, które się obwiiać i ochraniać iak inne nie dadzą, na tych nosić, iak kogo stać, woskowane płótno, lub taftę pokostowaną, a pierwsze można i w domu zrobić, wziąwszy płótna aby nie było grube, roztopić wosk żół-

ty wraz z terpetyną np. 3 części wosku 4. terpetyny, i w tém płótno, z którego się robić maią szkarpetki i t. p umaczać, ostudzić.— *Trzeciego* znowu stopnia leczenie iest, przy którym, iak się wyżéy nadmieniło są guzy odmrożeń boleiące, i zapalone, służą zaspakaiaiące łagodzące srodki, iakoto: przykładania piiawek na części odmrożone, okładania i naparzania z kwiatów bzowego, rumianku, bobków, po usmierzeniu zaś boleści, zapaleń, lekko sciskaiąc, służą iakoto: odwar skóry wierżbowéy, dębowéy, lecz i o dyecie przepomnieć nie należy, wszystkie rozpalaiącéy natury napoie, zbyt rozgrzewaiące i zyzniące pokarmy, bez oczywistego pogorszenia stanu zapalenia, użytemi bydź nie mogą, i owszem zupełnie się trzymać dyety, iako się przy febrach zapalnych poda.— Nadmieniło się wyżéy; że rany ropiące po odziębieniach bywaią trudne i długie wleczeniu, ale w tym przypadku wielce wstrzemięzliwość w pokarmach i napoiach dopomaga, a nadto nie zawadzi, kiedy nie kiedy lekkie Laxowania, przeznaczaiąc na to np. Soli Glaubera łótów dwa, wody ciepłéy pół kwaterki rozpusciwszy dać rano na czczo wypić, popić herbatą lub rumiankiem, dnia nawet tego za posiłki maią bydź rosoły,

kleie, kasze, iak w inne dni służy dyeta umieszczona przy febrach zapalaiących. Powierzchownie zaś służą podsychaiące srodki, iakoto: woda Gulardowa, maść tegoż nazwiska, plaster bleywasowy, maść bleywasowa, którą wpotrzebie i w domu zrobić można następuiącym sposobem, wziąść bleywasu miałko tartego łutów 2. masła lub sadła niesłonych swieżych łutów 6 i zmięszać; miasto téy maści można i następuiącéy użyć:— Wziąść koperwasu białego (*vitriolum album*) miałko utartego np. cwierć łóta, do łótow 6 8 masła lub sadła zmięszać i do przykładania przeznaczyć, iako i wodę, miasto Gulardowéy, wziąwszy tegoż koperwasu cwierć łóta do półkwarty wody, do opatrywania przeznaczyć. — Wszelako opatrywanie musi bydź pospieszne, i wszystko w przód do niego przygotować należy aby przystęp powietrza mocno rany pogorszaiącego ile możności wstrzymać, równie i utrzymanie wspokoyności części ropiącéy się wielce się do zagoienia przyczynia, na przypadek zaś zastarzałości tych ran, chcąc ie zagoić radzę, kazać zrobić zródełko (*fontanella*) i toż codziennie opatrywać, iak w przyzwoitéy czystości utrzymywać.— Lekarz ran poda do te-

go srodki i wskaże sposób opatrywania; Przechodzące zaś odmrożenia w gangrenę, iak sama gangrena leczoną bydź ma; a na ten przypadek poradnik nic podać nie może iak przywołać lekarza zewnętrznego, aby tenze uczyniwszy co do ręcznego działania należy opatrywanie wskazał, ieżeli iego przytomność ciągła, dla niemożności bydź nie może.

O gwałtownym serca biciu.

Nie daie poradnik żadnéy rady naprzeciw gwałtownym serca uderzeniom które mogą dość często, albo zwielkości zbytecznéy serca, lub innych wad iego — albo przeszkód przyległych iemu części pochodzi ale tylko iest mowa, że się iako znamiono do wielu, a nadewszystko kurczowych czyli spazmodycznych chorób przyłącza, iakosz w macicznych cierpieniach i Hipokodryi dość często dostrzegać się daie równie iak przy zbytnéy czułości i drażliwości nerwów, z przyczyn gniewu, smutku, żalu, radości, a nawet i przy użyciu trunków gorących, kawy tęgiéy często dniem używanéy przy wstrzymaniu stolca, wiatrów, i odpływów zwyczaynych u płci kopiecéy, dołącza się do niego nieustany smiech, napadać nawet zwykł cho-

robliwe, drażliwe czułe osoby, podwieczór, udaiące się do nocnego spoczynku, lub w krótce po obiednym posiłku. — Zanim się nadmienione gwałtownego serca uderzenia usuną przyczyny przez srodki niżéy podane, zktóréykolwiek przyczyny pochodzi, tylko na prędce iako usmierzaiące dzielnie służy, przykładanie w okolicy serca wody zimnéy, w któréy zmaczawszy gąbkę lub chustę we czworo złożoną, kilka minut trzymaiąc polewéy stronie piersi, to często powtarzać, bez uprzykrzenia ciągnąc, pokąd toż bicie serca niezwolnieie, co nawet za każdym powrotem iego czynić należy, lecz po każdém wody zimnéy przyłożeniu mieysce to chustą obsuszyć potrzeba. A że zwykle, żę sie przy tém serca biciu ciało znayduie w lekkiem zapoceniu, nie raz i mocnieyszém, na co mieć wzgląd potrzeba, należy więc powoli z przykładaniem zimnéy wody postępować, lepiéy się zatém uczyni, pierwéy wolną, daléy chłodnieyszą, a wkoncu i zimną iak tylko bydź może przykładać, nie zapominaiąc bynaymniéy o osuszeniu chustą suchą mieysca zamokrzonego. — Jeżeli od stolca i wiatrów wstrzymania przy zwolnieniu bicia serca przez przykładanie zimnéy wody, nieczekaiąc dać enemę wolną z rumianku

oleiu lnianego, masła słonego, trochę mydła w odwarze tym rozpuszczonego, a w końcu z wody letniéy trzech części a czwartéy octu winnego.— Stósowne do okoliczności, można takowe enemy, nie większe iednak nad kwaterkę co godzina, dwie, powtarzać, dać, miasto herbaty pić Melissę.-- Jeżeli znowu znadużycia trunków gorących, obok srodku mieyscowego, to iest zimnéy wody przykładania, kwaskowéy natury napoiów używać, iakoto: wody z octem, sokiem kwasnicy, lub mleka stuczne, które się iuż wyżéy tyle razy powtarzały. Też same srodki służą przy témże biciu serca ukrwistych, a nawet i zgniewu, złości radości pochodzącemu, gdzie, ile można takowych wystrzegać się, ze smutku zaś, z żalu, także przepomnieć nie można o przykładaniu zimnéy wody, w spokoyności chorego zostawić, daiąc mu po kilkanaście kropel np. 20. w łyżce wody *(Spiritus nitri dulcis)*, likworu Anodini, powtarzaiąc co godzina aż do zwolnienia bicia. — Krwiste młode osoby uległe tym serca biciom wystrzegać się powinny użycia trunków rozgrzewaiących, pokarmów zbyt żyżwiących, kawy tęgiéy, kleiów, zaś legumin, warzyw, zmałą częścią mięs, od których: wyłączyć potrzeba wieprzowe, slone, tłuste, kaczki, gęsi, napoie dla nich nayłepiéy służą piwo lekkie dobrze wystałe, często takąż dyetę choleryczne, żółciowe do gniewu skłonne osoby, zdodatkiem kwasów roslinnych, barsczów domowych, a latem szczawiu uży; przytém wystrzegać się maią tak szkodliwych dla siebie namiętności, od których zwykło toż bicie serca pochodzić.— Osoby znowu, które napastowane bywaią od niego pod wieczór, wcześnie przed snem posiłków używać maią; i to lekkich do strawienia, iakoto: kaszy, mleczywa, ieżeli ie znoszą, lub owoce gotowane, a przytém spokoyność umysłu zachować.— U płci zaś kobicéy od wstrzymania czyszczenia zwykłego, gdzie iako symptom zwykło się przedstawiać, poniżey przy opisie téy słabości podadzą się srodki doradcze, wszelako przy napadzie bicia gwałtownego tąkoż nie zapominać o przykładaniu zimnéy wody, wsposobie i ostrożności tu podanych.—

O tak zwanéy marze.

Kiedy we snie daie się uczuwać ciężar przyciskaiący piersi i tchnienie nieraz zbyt pracowite, morduiące, a nieraz i głosno słyszeć się daiące, napada nie-

które osoby, w pospólstwie zaiętym od dawnego przesądu nazywać zwykły marą. — Pochodzi to od leżenia na wznak, osobliwie u krwistych, lub też i u osób słabą trawność maiących, gdy też na wieczorny a do tego późny posiłek w krótce przed spaniem idąc, potraw niestrawnych i suchych, lub też i wiatry sprawuiących używaią. Takowi wystrzegać się powinni na wznak sypiać; dobrze zatém uczynią, kiedy wałek sianem wypchany podłożą sobie w tyle po stronie, na któréy sypiać polubniéy są przywykli, i tak się spać idąc położą. Do tego wczesnych kolacyi używać, i to łatwych do strawienia i wiatrów niesprawiaiących, służą na ten zamiar, kleie, kasze, iaia miękko gotowane, drobiu białego mięsa pomiernie iedzone, pieczone lepiéy niż gotowane, serów kartofli lub tym podobnych wystrzegać się, a krwiści zas spać idąc wody szklankę, nieco octem piwnym, winnym do miłéy kwaskowatości zaprawną, możnieysi lemoniadę, a inni barszcz domowy, po szklance wypić, i na tém wspiera się całéy mary leczenie. —

O krwi pluciu.

Przy téy trefunkowéy chorobie krew zwykła się z zakaszlywaniem wypluwać, tu ieżeli iest z kanału powietrznego powszechnie bywa iasno czerwoną, rzadka, a z massy płuc pienista i czarnieysza, wszelako stać się może niebezpiecznem z przyczyn, że mniey lub więcéy organa tak ważne do życia, któremi są płuca, zwykły cierpieć. Przy krwi pluciu mogą bydź przytomnemi, lub nie, febra, gorączka, a te ieżeli trwaią, ledwie nie nayczęściéy przechodzą wciągłą i trudną do uleczenia chorobę, równie iak kiedy spóźnionym bywa ratunek. Poprzedzaią to krwi plucie, łechtanie w gardle, przebiegaiące liców zarumienienia, uczucia ciśnień, bólu i gorączości w piersiach pomimo innych przyczyn zrządzaią krwi plucia, mocowania się, dźwigania ciężarow, prace natężone, biegania szybkie, miano wicie w upały, przyciski na piersi, zadania gwałtowne, silne krzyczenia, przystępuie nawet przy kataryczuych reumatycznych cierpieniach, i w tenczas nayczęściéy znayduie się w stanie zapalnym system płuc. Do liczby tych przyczyn należy takosz wstrzymanie odpływów zwykłych płci kobicéy, lub hemoroidycznych, więcéy u krwistych, młodych dobrze żywionych, wsiły zamożnych, mogą takoż krwi plucia napastować i słabe, delikatne drażliwe osoby. Z tego przed

stawienia nie tylko co do różnicy same-go krwi plucia, ale nawet i co do ciała budowy; dwa stany w krwi pluciu uważac należy, chcąc skutecznie temuż zaradzić, nietylko na wstrzymanie, ale nawet i do częstego powrotu zapobiegania. Poznać więc te stany wypada. Pierwszy znich można nazwać czynnym, iakosz tego przyczynami są znaczna drażliwość serca i arteriów czyli tętnów, tę przyczynę można nazwać naturalną, dla niey to wszystko cokolwiek drażni, co wznieca, co wzburza krew, co nadgromadza ku sercu, iakoto rozgrzania ciała. przez natężone iego ruchy, przez użycia potraw korzennych, słonych, przez rozgrzewaiące napoie, ziąb, przez wiatry, przez wzbudzaiące namiętności iakoto gniewy i t. p. przystępuie i sprowadza krwi plucia w stanie czynnym, *(active)*. — Drugi znowu stan można nazwać naprzeciwnym pierwszemu, czyli stan osłabień bądź to znaturalnéy ciała budowy, bądź to zosłabienia, iest wypadkiem przyczyn, do których liczyć można iako nayblizsze, wolna, miękka, słabowita ciała budowa, a którą pomnożyć są wstanie następuiące przyczyny, iakoto: rozwiozłe życie, częste obcowania, poprzednicze choroby, częste krwi puszczania, smutki, troski,

nędza, żale, wkońcu to, wszystko co krew rozrzedza, a naczynia krwiste do niedostatecznego i słabego działania przysposabia. —

Przepowiedzenia krwi pluciów są następuiące.

a) Im mocnieyszy i dłużéy trwa krwi odplucie, a ciało słabsze, tym bywa niebezpiecznieysze, iakosz daią się przedstawiać skutki, wmocnych osłabieniach, w ziąbie ciała, wbladości prawie trupiennéy twarzy i w omdleniach, konwulsyach, a nawet i nastąpić mogącéy z téy przyczyny smierci. —

b) U krwistych młodych tęgiéy budowy, w siły zamożnych, niedostrzegamy wprawdzie powyższych znamion, iakoto: bladości twarzy, ciała ziąbu, omdleń i t. d. wszelako w ciągu téy choroby przy obfitości krwi, wyplucia chociaż w pómnieyszym stopniu, przyłączyć się mogą. —

Tu ieszcze nadmienić wypada, że różne krwi płynienia, naprzeciw którym oddzielnie przy każdym potrzebne udzielą się srodki ratunku, zwykły stósować się do Epok życia, tak np. młodzi do

odpływów krwi z nosa, starszego znowu wieku do urynowań krwistych, u płci zaś kobiecéy do płynień z części rodnych. —

Nadmienione krwi plucia, iako i następne krwiotoki, o których się mówić będzie, wzaradzeniach koniecznie srodków wymagaią, które się stósować powinny do tych dwóch różnic, to iest do czynnych czyli mocnych i do słabowitych, które one zwykły zrządzać.

Zasady ogólnych leczeń. —

Te maią nam służyć ledwie nie do wszystkich krwi odpływów, a gdzie wypadnie iaki do nich uczynić dodatek, niezmieszkamy takowy położyć. —

Z tych zasad iest nader ważną w którymkolwiek stanu krwi pluciów i krwiotoków, chociażby te i pochodzić miały z naruszeń mechanicznych iakoto: skaleczeń, pchnięciów i t. p.

a) Zachować nayzupełnieyszą spokoyność duszy i ciała, to iest: gniewu, głosnego i długiego mówienia wystrzegać się, zgryzoty, niesmaki od siebie oddalać, i wcierpliwość się opatrzyć. —

b) Równoległe ciała położenie ile możności utrzymować, w łóżku nie

czynić poruszeń, przewracań, a tém szkodliwiéy prędkich okrycia pościeli, nie mogą zbyt ogrzewaiąc byc użytemi.

Bez dopełnienia tych zasad i następnych srodków użycie, nigdy nieodpowie tak pomyslnie, pospiesznie, anitéż ochroni od nowych napadów. —

Leczenie krwi plucia z powiekszoną siłą żywotną.

Zawiera wsobie Dyetetyczne i lekarskie srodki, a że o tych iuż się przy pierwszym stanie zapalenia mówiło, co się więc tam podało, wszystko użyć należy przy czynném krwi pluciu, aby przez téż srodki bynaymniéy ile tylko iest w sposobności naszéy wszelkiego unikać krwi wzburzenia. —

Leczenie krwi plucia z umnieyszeniem siły żywotnéy czyli ze słabości.

To znowu zawiera wsobie użycie środków, które mogą i mieyscowe i ogólne osłabienia znieść przez użycia leków wzmacniaiących, posilków dyetetycznych, a przeto i zapobiegać krwi dalszemu rozrzedzeniu, na ten zamiar sciskaiące, wzmacniaiące w pomoc przy-

brać należy. — Z pierwszemi iednak postąpić wypada, aby od łagodnieyszych zacząć postępuiąc do mocnieyszych. — Tu służą początkowo odwary z ziół rzepicy (*Agrimonia Eupatorium*) (gniazdoszu, przywrotniku) (*Alchemilla vulgaris*) (Swięto Jańskie ziele wraz z kwiatem lub samego) (*herba vel cum floribus hipericonis*) do których dodać można nieco kory wierzby kruchey, ale ta iest skuteczną z młodych rocznych gałązków z dwu lub trze hletniéy, wierzby pospolitéy (*salix alba*) *np.* którego z tych ziół i kwiatów po garści dobréy, półgarści skór nadmienionych gotować w kwarcie wody do zostania się połowy, przecedzić, osłodzić miodem lub cukrem, przestudziwszy dawać po parę łyżek od iedzenia naraz co 2. lub 3 godziny i popić wodą. — Zważać więc na skutek tych srodków potrzeba, a gdyby tenże po 2. lub 3. dniach niemiał się dość porządanym okazać, następuiących bardziey sciskaiących w pomoc użyć należy, zwłaszcza przy rozwolnioném miękkiém, wełniastém, obwisłém bladém ciele, srodkami temi są kurze ziele (*radix Tormentillae*) kory dębowe, i żelazo moczone w occie winnym, którego przepis znayduie się pod liczbą 28 kurze ziele może bydź w odwarze i kora dębowa gotowanemi, *np.* wziąść łót 1. 2. kory korzenia gotować w kwarcie wody do zostania się połowy, przecedzić, osłodzić miodem i dawać także po parę łyżek od iedzenia na raz co 2. lub 3. godziny. Ałun w proszku z cukrem po żarek pieprzu 10. do 15. co 3. godziny w łyżce wody, i popić wodą, a co się dotycze kropli robionych z octu i żelaza, te albo same w łyżce wody o tymże, co wyżéy, czasie po 15, 20 dawać, lub można też łyżkę stołową wlać do odwaru z kory dębowéy albo kurzego ziela. — Ostrzegam, że te srodki razem brać nie wypada, ale są one umieszczone do wyboru, gustu chorego, lub uczynic wbraniu ich odmianę. Przy użyciu tych srodków, chociażby i napad krwi plucia lub innych krwiotoków ustał, czas niemały pozostac, a tém dłużéy, kiedy one są wypadkami budowy ciała, któréy rys wyżéy dodałem. Nadmienić tu muszę, a nawet i przestrogę umieścić, ażeby tak przy czynnych krwi płynieniach lub pluciach, iako i ze słabości pochodzących, wystrzegać się używania wszelkich potraw trudnych do strawienia, lub wiatry sprawuiących, oba te gatunki takowych pokarmów mogą się znacznie do pogorszeń przyczynić, nadymaiąc żołądek, kiszki, cisną bło-

nę przedziałową płuca, a oprócz że tchnienia krotkie sprawuią, równie i powroty lub powiększania krwi pluciów i innych iey odpływów sprowadzaią. — Niemniey i uważać należy, aby wolne natury odchody utrzymywać, na przypadek zatém wstrzymanego stolca, przez branie enemow wyżey tyle razy powtarzanych, nie koniecznie codziennie, ale przynaymniey co drugi dzień iest potrzebne.

Zachowanie się potrzebne.

Dyeta zaś w tym stanie osłabienia iest następuiąca, iak wcale od powyższego stanu różniąca się tu bezpiecznie służą pokrzepiaiące siły pokarmy, iakoto: rosoły mocne, galarety mięsne, kleie z krupów, iaia same, z mlekiem smietankę rozbitą, polewki z piwa samego, wina na wpół z wodą lub piwem gotowane, miernie przestudzone, pieczyste nawet z drobiu białego mięsa, papki z mąki żytniey wprzod w worku płóci nnym mocno gotowaney, iak naylepiey wysuszoney, a potém przesianey, w następuiący sposób robioney wziąść łyżek dwie takowey mąki, mleka do rozrobienia ile potrzeba, na wolnym ogniu do mierney gęstosci gotować, można do upodobania osłodzić cukrem; a nawet i dodać masła swieżego łyżeczek parę, i to często przez dzień po łyżce na raz, lub też i na ieden posiłek parę razy stósownie do appetytu używać, — Także i kley z porostu płucnika *(Lichen Pulmonarius)*- którego u nas iest podostatkiem, rosnie obficie na starych dębach, wprawdzie gorszko smakuiący, sciskaiącego smaku, przecie goryczy znaczną część odiąć mu można, mocząc tenże godzin kilka, dobrze z wody wycisnąwszy suszyć wcieple, z tego wziąść garsci dwie, trzy, gotować w półtory kwarty wody do zostania się połowy, przecedziwszy znowu parować aż do lipkości, tę osłodziwszy brać po łyżce, dwie często przez dzień. Takisz kley posilaiący robić można z korzenia storczyku samcowego *(orchis mascula)* (lub storczyku kukawki) *(orchis militaris)* które dobywszy z ziemi, oczyścić z nich skorupki, opłókać nawlec na nitkę moczyć godzin 6. w zimney wodzie, potym przez półgodziny gotować i wcieniu ususzony do licznego użytku zachowywać, z tak przygotowanego korzenia można następuiącym sposobem robic kley, przetłuc tenże w mozdzierzu, wziąśc parę łyżeczek od kawy, do półkwarty wody wrząey, powoli w garnuszku mieszaiąc do niego dodawać,

zagotować razy kilka, także mięszaiąc, aby się nie skawalał osłodziwszy cukrem lub miodem często brać po łyżce, kléy ten rozcięciwszy wodą letnią można za napóy nader pomocnie używać. Tu przepisana dyeta służąca w stanie osłabienia przy krwi pluciu, lub i winnych krwiotokach, może bydź wskazaną z dobrym skutkiem i przy czynnych krwi pluciach, krwiotokach, nadewszystko w przypadkach gdyby były obfite nie tak prędko wstrzymać się daiące, chorego znacznie z sił pozbawiały, a co się dotyczy tych kleiów tu podanych, mogą bydź bez naymnieyszéy obawy używanemi. — Jęszcze tu dodaię upominek, ażeby osoby podległe krwi pluciom i krwiotokom żadnych obcisłych sukien, a płeć zaś kobieca bryglów nienosiła, ieżeli pragnie swe zdrowie utrzymać, inaczéy próżna iest z głuchym rozmowa. —

O wymiotach krwistych.

Poprzedzać ie zwykły następuiące znamiona, uczucie ciężaru w sercu, bólu w okolicach żołądka, nieraz i dość znaczne; po nad żołądkiem bicia tętnow, dopiero przystępuią wymioty a zniemi krew wnet czarna zgęsła, wnet ciekąca wraz z potrawami po ich użyciu lub bez nich — Znamiona te dość często niebywaią przytomnemi w poprzedzaniu tych wymiotów — Oprócz wielu przyczyn zrządzaiących też wymioty, iako to: ostrość żółci, zanieczyszczania flegmiste żołądkowe, ostrych korzennych przypraw użycia lub trunkow zbyt rozpalaiących mianowiciéy u młodych krwistych osób, zwykły nawet przy tych wymiotach lub po nich zimne poty krwawa biegunka, kolkowe boleści, przyłącza się i te lubo zwolnienia zdaią się zrządzać, wszelako po dni kilku nowy tychże wymiotów przystępuie napad. Oprócz wielu przyczyn te, wymioty wzbudzaiących, położemy te które się dość często przytrafić mogą, a temi sa gwałtowne w okolice żywota uderzenia, mocowania się, dzwigania, lub też spadnienia z umiarkowanéy wysokości, powstać także mogą u płci kobiecéy z przyczyn wstrzymanych czyszczeń, u męszczyzn hemoroidycznych płynień.

Leczenie tych wymiotów zawiera wsobie trzy uwagi. —

Pierwsza stanowi w samym napadzie użycie środków na ich wstrzymanie,

Druga po ich ustaniu usunięcie przyczyn, które takowe wyprowadzać są wstanie.

Trzecia przedsiębrać srodki wzmacniaiące, aby na nowo nie powracały.—

Srodki służące do tych uwag.

Do pierwszéy należą częste obmywania nóg ciepłą wodą z octem zmięszaną lub winem, dawać enemy 2. lub 3. na dzien, z oleiu lnianego, masła, wody, mleka, serwatki, odwaru zrumiaku, do picia rozcienczony wodą kwas siarczanny Nr. 52. okładania żywota czynić, ieżeli latem, swieżym szaleiem przekraianym i wpłótno zawiniętym, zimą zas suszonym także wpłótno zawiniętym, powinien bydź pierwey wnaczyniu zwodą zagrzany — Do tych srodków dodać można przyłożenie na żywot plastru z much Hiszpańskich, Synapizmów, stawiania banków. —

Do drugiéy ieżeli te Przyczyny zawieraią wsobie powyższe, to iest z gwałtownych uderzeń w żywot, mocowań, i t. p. nie zawadzi osobliwie u młodych krwistych małe uczynić krwi upuszczenia lub na żywot po kilkanaście piiawek przystawić, niezatrzymuiąc bynaymniéy

odpływu iéy, okładania żywota ziołami, korzennemi, iakoto: Melissą, miętkwią, piołunem, wodą gorącą sparzonych, a na wierzch skrapiać materacyki, wódką kamforową, lub i samą okowitą: z Leków zalecam nadmienioną wodą z grzanką do miléy kwaskowatości rozcięczonym kwasem Siarczanym zaprawną, osłodzoną cukrem lub czystym miodem, służą także nalania z pod Nr. 11. lub wzastępstwie kwiatu tranku gurnego, kwiatu Sto Jańskiego samego lub razem z zielem dawać po łyżce 1. 2. co parę godzin, Można także lekko bardzo smarować żywot maścią Nr 21. znowu iesli pochodzą z zatrzymanych miesięcznych odpływów, można krwi z nóg upuścić, nogi w letniéy wodzie z gorczycą moczyć, reszta srodków podane zostaną przy opisie téy choroby niżéy położonéy, Jeżeli wstrzymania Hemoroidów, otwarcie ich przez piiawki do stolca przyłożone, półkąpiele w wodzie letniéy porazie iednym codzień, chodzenie, ieżdżenia umiarkowane czynić, wystrzegać się rozgrzewaiących napoiów, potraw korzennych, cybuli do nich. Jeżeli od wstrzymanego stolca, dawać enemy wyżéy nadmienione, okładać żywot z odwaru rumianku, lnianego nasienia, mydła, i te często odmieniać,

dawać proszek Nr. 6go pół kąpiele wletniey wodzie 2. - 3 razy na dzień powtarzane. —

Do trzeciéy znowu uwagi należy scisłą wzmacniaiącą żyźwiącą zachować dyetę, a ta własnie służy która się powyżey przy stanie osłabienia krwi pluciów i krwiotoków podała, przy téy czas dwutygodniowy pozostać, powoli do twardszych posiłków postępować. — Z srodków lekarskich służy odwar z porostu, krzyżownic, kór wierzbowych, które się powyżey podały.

O moczu krwistym.

Krew odpływać może z uryną, ten gatunek odpływu rozróżnić należy od hemoroidycznego płynienia pęcherza, że krew czysta płynie. Wszelako płynąć może z kanału moczowego, pęcherza, lub nerek, wpierwszym przypadku powszechnie bywa czystą, wdwóch zaś ostatnich bywa z uryną zmięszana, i przy tych towarzyszą mieyscowe bóle w okolicach pęcherza do których przyłączaią się i nerek. — Mogą te krwi płynienia nader łatwo zrządzić, zwłaszcza u młodych krwistych osobliwie w upały, nadużycia trunkow rozgrzewaiących, potraw korzennych częste ieżdzenia, lecz oprócz

tych przyczyn są częściéy nierównie i następuiące, iakoto: z upadnienia z uderzenia mocnego w okolice części moczowych, skakania nierozsądne i. t. p. Maiąc zatym wzgląd na takowe przyczyny pod dzą się srodki do nich, końcem leczenia tego płynienia z nich pochodzącego.

Leczenie.

Do uwag, na ktore bydź bacznym wleczeniu potrzeba, należy usmierzenie boleści, ieżeli te są przytomnémi, tym bardziey kiedy się do nich przyłączaią mocnieysze lub łagodnieysze febryczne wzruszenia. — Tu więc służą sztuczne mleka, z bani ogórków, konopnego nasienia robione, a tych iuż się dał przepis w wielu mieyscach pisma tego. Mleka te sztuczne można za napóy używać, a pomiędzy te służy i następuiący srodek, wziąść oleiu lnianego, czystego swieżego np. półkwaterki, rozbiwszy dwa żółtka od iey dolewać potrochu oleiu, mięszaiąc nieustannie, aż się pomieniona ilość oleiu iak naylepiéy połączy, osłodziwszy do upodobania cukrem miałkim lub czyszczonym miodem, często dniem po pół łyżki zażywać. — Po ustaniu boów albo gdy tych niemasz i febrycz:

nych wzruszeń, oprócz tych sztucznych mleczyw, lub samego mleka zwodą zmięszanego, alboż odwarem korzenia storczyku, o którym się wyżéy mówiło, równie z dobrym skutkiem służą odwar kwasnicy suszonéy, albo sok iéy zwodą, lub sama woda z kwasem siarczanym lub octem mocnym, co się pod ręką znayduie. — Okładania zimnéy wody okolic dróg urynowych, lub obmywania tych często powtarzać. — Przy tych srodkach zostawać należy aż do polepszenia, a gdyby to opóźnić się miało, wtenczas służą srodki, które się przy krwi pluciach ze słabości pochodzących umieściły. — Lecz i tu spokoyność ciała, duszy, dyeta przepomnianemi bydź niepowinny, w czym się zachować maią stosownie do podanych przestrog i przepisów.

O zbytecznych a do tego często napadaiących czyszczeniach miesięcznych. —

Pomimo innych wad organicznych mogą mieć za przyczyny tarcia tych części, iakoto: tancowania, pożądliwe bodce, bądź to fizyczne lub moralne, użycia potraw zbyt zyżinących, korzennych, napoiów rozgrzewaiących, słabość ciała lub tych części mieyscowa odziedziczona, noszenia cisnących bryklów, dzwigania ciężarów, prace natężone, złości, pożądliwości i. t p. —

Leczenia.

To wniczem się nie różni od poprzedniczych krwi odpływowi ich rożnicy, o których się wyżéy mówiło, i też same służą do nich wskazań srodki, dyeta iako i inne warunki: np. zupełna spokoyność duszy i ciała Z tym wszystkim gdyby długiego czasu usunięcie tych przyczyn potrzebowało, a odpływ nawet był nader obfity, temu mieyscowo wprzód zaradzić wypada, na ten koniec zalecmm okładania wodą zimną z octem zmięszaną żywota, części wstydliwych, lub na wpół przykładać kieliszki wodą ciepłą rozgrzane na brodawki piersi ,wkładać wpochwę maciczną uwinięty zplotna waleczek któren wprzód w rozpuszczonym ałunie w wodzie umaczać np. Ałunu łót ieden do półkwarty wody, a po półgodzinnym lub dłuższym nieco czasie powtórzyć można, toż i na ten koniec użyć skubanków wrozpuszczeniu ałunowem maczanych gdzie niema pod rękę gąbki któremi pochwę wypełnić wypada, lub spry cowania z wody i ałunu po razy dwa trzy dniem robić, gdzie się to

da uczynić. — Po ustaniu zupełném nieradzę się zaraz poruszać, unikać gniewu, potraw wiatry sprawuiących lub trudnych do strawienia, a tém bardziéy takowych, które się do nich przyczyniaią, co do wszystkich przyczyn rozciągnąć wypada, dla uniknienia ciągłych choróh, które bydź muszą wypadkami tego odpływu.

O krwi płynieniu Macicznéin. —

Płynienie to wcale się różni od czyszczeń miesięcznych i połogowych, iakoż niema z niemi żadnego związku, napada dość często wolne od ciężarów, rodzące, a nawet i ciężarne, w tenczas pornienie iest spodziewane, Przyczyny oprócz połogów przy których się zdarzaią, gdy o tych wroździałku następnym mówić się będzie, są gniewy, złości, uderzenia mocne wżywota część niższą, upadnienia, dzwigania, wyprężenia, mocne potknienia i t. p. Dla rozpoznania więc i rozróżnienia tego odpłynienia od innych umiescić postanowiłem, srodki zaś naprzeciw temu działaiące, są też same, które się przy zbytecznych upływach wyżéy podały. —

Do tych płynień należałoby ieszcze domieścić i płynienia hemoroidyczne lecz że te są powiększéy części skutkami rozmaitych przyczyn, iakoto: zatkań wątroby, sledziony i wielkich naczyń krwistych wżywocie, przez siedzenie ciągłe, prace umysłowe lub też i nadużycia trunków gorących nabyte, nie należą więc do płynień zwyczaynych iako raczéy chorobliwych, a tym więcéy kiedy i często i obficie krew z naczyń hemoroidycznych odpływa, i te powszechnie napastować zwykły osoby wyżéy wymienione życia prowadzące, gdy pracuiący, używaiący poruszeń ciała są od nich wolnemi, pierwsi zatym na przypadek ten znaleść mogą radę u Lekarzów, gdy lud wieyski będąc od nich wolnym, żądnéy nie potrzebuie.

Wstrzymanie naturalnych czyszczeń.

Dwoiaki stan do rozpoznania zostaie, *pierwszy* kiedy czyszczenia w czasie zwykłym wcale się nieprzedstawnią i to przytłumieniem *drugi* kiedy płynęły a ustaią zastanowieniem, zatrzymaniem, nazywami. W obu tych przypadkach towarzyszą następuiące Symptomy, iakoto ociężałość głowy pół tęskności bi-

cia serca, osłabiona strawność, wybladłość, obrzmiewania powszechne, i same opuchliny, inne zastępcze krwi odpływy, osobliwie w krwistych temperamentach, w kwitnącym wieku, iakoto: krwi plucia, usiłowania hemoroidyczne tchnienie krótkie, prędkie, chociaż przy powolnem ciała poruszeniu mordowania się. Pomimo przyczyn które zaymować mogą wady organiczne. powszechnemi są, słabość ciała ogólna, niedostatek drażliwości, która się przez obrzmiewania ciał, ociężałość, powolnosć w chodzie przedstawia.

Leczenie.

Do niego obok ociężałosci i niechęci chodzenia, poruszenia ciała rozmaite, iakoto: tańcowania, ieżdżenia, pierwszą prawie stanowią ratunku zasadę, i tu pomagaią suche nacierania żywota, krzyża, udów, nóg, ze srodków lekarskich Nr. 5, do którego dodać można kropli z żelaza Nro: 28. wczwartéy części. — Biorąc czas nieiaki te krople, można pomiędzy niemi uczynić odmianę, zażywaiąc proszek Nr. 6ty przez dni dwa, po nich znowu wrócić się do kropli. — Na przypadek, gdyby te srodki po używaniu ich przez czas niemały, zamiaro-

wi nieodpowiedały, iak się dość często zdarza, wtenczas sądzic możemy o niedość sprężnéy, zasłabéy, leniwéy włokien mięsnych czynności, przy których zamulenia, zaflegmienia części zapładzaiących są przytomnemi, można więc smieléy do drażliwszych srodków użycia przystąpić, które wmałéy nader ilości rozpocząć, czas nieiaki przy nich pozostać, i dopiero powoli dozę ich powiększać. Srodkami temi są np. bobki tłuczone, nasienie z marchwi, Mira, aloes, iakoż można znich zrobić proszek wnastępuiący sposób: wziąść bobków lub nasienia z Marchwi łót ieden, cwierć łóta Miry tartey, cwierć kwintli aloesu, cukru łutów 4. zmięszać na proszek, albo miasto aloesu dla zbyteczney iego goryczy i przykrości w zażywaniu, proszku z korzenia ciemierzycy czarnéy tęż ilość, dodać ieszcze zniemałym skutkiem można szafranu cwieść kwintli. Z tego proszku własnie wczasie okazuiącym się przez następniące usiłowania natury, iakoto: ociężałość stawów, całego ciała, wzniesienie i nadęcie żywota, kolki, i krzyżów boleści, dawać po razy dwa lub trzy na dzień na dobry koniec noża w wodzie, i popić wodą, albo też i gotowaniem następuiących ziół, np. bylicy, róży czarnéy, lub bylicy boże-

go drzewka (*artemisia abrotanum*), rozmarynu, którego się znich podoba, do kwarty wody dobrą garść zagotowawszy raz, przykryć naczynie, od ognia odstawiwszy dać ostygnąć, przecedzić i pić po pół filiżanki za każdém proszku zażyciem, a oprócz tego, można resztę wypić przez dzień, i tak daléy czynić należy. Do tych srodków służą także, nóg moczenia w wodzie z solą lub odwarem z korzenia tataraku, którym nawet i naparzenia po razy dwa na dzień czynić, bańki wietrzne na niższéy części żywota stawiać, podwięzywania po nad kolanami na kwadrans czasu dwa razy dniem przedsiębrać.

Przy używaniu tak mocnych srodków następuiące uwagi umieszczam, *pierwsza* z nich iest aby wczasie usiłowań natury i przedstawiaiących się przez nię znaków, o których wyżéy mówiliśmy, żadnych kwaśnych potraw nieużywać, w innym zaś czasie iak naymniéy, takowe bowiem wielce się do zmnieyszań ciepła naturalnego, iako i powolnieyszego krwi wżywocie krążenia przyczyniaią, druga, że srodki ostatnie, iak się wyżéy nadmieniło, rozpocząć w małéy ilosci, postępuiąc z ich braniem, iednak nie radzę odważać się dawać, do złości skłonnym, młodym, krwistym nigdy,

gdy dobrze zastosowanemi bydź mogą chociaż i u młodych, lecz w temperamencie zimnym flegmatycznym, Trzecia zawiera wsobie pomocną radę, utrzymowania wciepłe części rodnych, żywota, nóg, Czwarta żeby pomiędzy używaniem tych srodków choć raz w pare tygodni brać na laxowanie, i na to przeznacza się proszek z salappy od 20 do 30. ziarek, który zażyć rano naczczo w wodzie, popić herbatą, lub melissą, rumiankiem, i dnia tego wstrzemięźliwie się w iedzeniu zachować, nie używać nic z twardych do strawienia pokarmów, piąta: że srodki mocnieysze iak mogą bydź pomocnemi przy powyższych konstytucyach, tak nader szkodliwemi się stać mogą w krwistych temperamentach, cholerycznych, drażliwych, a tu osobliwie służą małe z nóg krwi puszczenia, nóg moczenia, do pół ciała kąpiele, Sól Glaubera po cwierci łóta po razy dwa co drugi dzień w letniéy wodzie rozpuszczona do brania, piiawków stawienia na częściach wstydliwych, a dyeta mniéy zwierzęca iak szczególniey roślinna się zaleca. —

Przyczyny do zastanowień pły-
nień miesięcznych są nastę-
puiące. —

Nagłe zaziembienia, silne gniewy, przelęknienia, troski, nieprzyiemności, używanie kwaśnych potraw, sciskaiących, zimnych napoiów i wiele innych błędów w dyecie, których się ta płeć często dowolnie dopuszcza. Jeżeli takowe zatamowania przystępuią z tych przyczyn nieraz powstaią nagromadzenia krwi do głowy, piersi, przystępuią zawroty głowy, szum wuszach, ból oczów, obrzmienie twarzy i czerwoność zbyteczna policzków, a co do piersi, dech krótki, kaszle, nieraz przyłączać się zwykły i cierpienia nerwowe, iakoto: kurcze żołądka, kiszek, drętwienia, omglenia, sciskania szczęk, płacze, smiechy, łkania bicia serca i t. p. Leczenie zatem w tym przypadku niecierpi zwłoki, osobliwie u krwistych, młodych, są potrzebne następuiące ratowania, krwi upuszczenia z nóg, nóg moczenia, pół cielne kąpiele, okładania ciepłe żywota, części rodnych, odwarem rumiankowego kwiatu, wewnątrz zaś dawać essencyą bobrową po 30. kropel wlyżce wody co 3. godziny lub też samą essencyą ulotną (*Tinctura Carstoris Aetherica)* albo wziąść 1. 2. do 3 pieprzu ziarek stroiu bobrowego suszonego na proszek z trochę cukru i tyleż żarek szafranu zmięszać i dawać wtymże czasie zażywać z niemałym skutkiem użyć można samego proszku z Jpekakuany, wziąwszy wagi pół ziarka z cukrem zetrzyć na proszek, i także dawać iak powyżey, można do niego miasto cukru lub i znim proszku z kozłka (*valeriana)* ziarek 10. do 15 domięszywać. Przy tych srodkach zostawać aż do powrotu czyszczeń, ale ieszcze raz powtarzam, aby się nie zaziębiać, i unikać tych wszystkich przyczyn wyżey podanych, które się do zastanowień ich tak silnie przyłożyły. Nieraz ta płeć kobieca przed nastąpieniem ich doznaie znacznych boleści, wymiotów, Kolków, spazmów, w lędzwiach i Krzyżach bolów, i tu można tychże samych użyć srodków, które się tu umieściły, zdobrym skutkiem radziłem przed przyiściem regularności użycie proszku Jpekakuany sposobem wyżey podanym, aby kilka lekkich wymiotów zrządzić. —

O białych z części rodnych płci oboyga płynieniach.

Odpływy te maiące do rop podobieństwo, mniéy lub więcéy ostréy lipkości lub kleykości z kanału moczowego u płci mezkiéy, a u kobiecéy zaś z części zewnętrznych pochwy maciczney i saméy nawet macicy, a te rozróżnić od nieczysty obcowania potrzeby, lubo i te być mogą skutkami okaznie się, początkowo zaś nie przyłącza się do nich ból i zapalenie, iak dopiero w dalszém trwaniu, zwłaszcza przy szczególnéy dyspozycyi, płynienie to staie się ostrzeysze, goretsze, szczególnie u kobiet, u których to obrzydłe złe z wielu przyczyn bywa w leczeniu uparte. Może iednak czas niciaki trwać u téy że na pozor okazuiącéy się zdrową, i żadnéy na ciele zmiany dostrzedz nie można, daléy iednak przystępuią schudnienia, słabowitości, boleści lędzwi, krzyżów, płuc, żołądka, strawność i pożywność słabieią, odbiiania, wymioty, nieregularne stolca oddawania, drzenia i chwiania się członków, osobliwie nóg, daléy przyłączaią się tęskności, serca mocne bicia, przy małych co większa ciała poruszeniach, iakoby sklniące, zawilgocone oczy, niebieskawe pod niemi obrączki, obrzmiewania twarzy, powiek, płynienia miesięczne nieregularne, zaszczupłe lub obfite, a przy nich pomnaża się też płynienie, materya staie się żółcieyszą, ostrzeyszą a nawet i cuchnącą, przystępuią w skutku takowego płynienia wystąpienia macicy (*prolapsus uteri*) poronienia, niepłodność, w końcu materya płynąca coraz staie się gryzącą, razi części, zapala ie, utwarza wrzodki cuchnącą ropę sączące, pomnaża się coraz powszechna słabość, obrzmiewania całego ciała, kaszel suchy, poty mocne, kleiste, odpływy krwiste, febra i gorączka trawiące, i te życie zakończaią. U płci zaś męzkiéy oprócz płynień z kanału moczowego iest ieszcze i powierzchowne pod skórką przykrywaiącą, i to przez zaniedbaną czystość może się stać ostrą, robić w tychże mieyscach raneczki Przyczynami do téy choroby są oprócz następuiących, nadpływ chorobliwego wydzielania się kleiu w te części, a do odległeyszych czyli zwyczaynieyszych należą; słabość, chorobliwa drażliwość tych części, i to nawet wszystko, cokolwiek takowy stan zrządzić może, iakoto: życie rozwiozłe, lubieżne, nędzna pożywność tłuste potrawy, rozgrzewaiące, a do tego ciepłe, rozwalniaiące napoie, osłabiaią-

ce, namiętności, iakoto: troski, żale, smutki, nędza, i t. p. chorób częste napady, oddziedziczone, tychże części osłabienie, lub wskutku częstych a do tego ciężkich połogów, krwi odpływów, lub wstrzymania zwyczaynych nabyte, do tych dodać można nieczyste obcowania, samogwałty; naparzenia się niepotrzebne, noszenia ciśnących bryklów, pozostałe nieczystości po połogach, zaniedbane umywania się wczasie połogu, niechęć do karmienia piersiami matki swych dzieci, słowem to wszystko co drazni, co osłabia, co nagromadza do tych części krew, a znią i ciekłości kleiste lipkie. —

Srodki doradcze zasadzaią się na dwóch warunków nader scisłém dopełnieniu, bez tych i naylepszego skutku leki zostaną bez użytku: —

Nayprzód odmienić zupełnie dyetę, zaniechać używania mięs tłustych, ciast, mącznych potraw, i zawiele roślinnych, przeciwnie wszystkie te potrawy być powinny bardzo łatwemi, do strawienia, a do tego mieć własność posilaiącą. — Znapoiów także wystrzegać się herbaty, i ta im bywa tęższą tem szkodliwszą zpowodu, że zbytecznie nerwy drażni, ieżeli ią dla polubności używać chcemy, powinna być lekko robio-

na, a do tego dodać można łyżeczkę araku, rumu, wody cynamonowéy, wody z kwiatu pomarańczowego, wina burgońskiego, francuzkiego, atoli wtym przypadku przeniósłbym nad herbaty użytek, i zamiast iéy miętkiew pieprzną, macierzankę *(urpilum)* szałwią tak niegdy sławną, i tó zwielu ważnych użytków, aczkolwiek mniéy dla podniebienia smakowitą: tu należy także na herbatę sto ziarn; albo kapucińska cherbata *(chenopodium ambrosioides)* można w prawdzie używać kawy, iak pospolicie się piie ze smietanką, przecie znierównie większym skutkiem służy na wpół z żołędzią paloną. Na ułagodzenie ostrości humorów, można użyć odwaru z korzeni Łopianu, perzu czarnego, slazu, wziąwszy każdego po garści dwie do półgarca wody, gotować do zostania się połowy, przecedziwszy ostudzić i co dzień takową ilość wypić po sklance, wyłączywszy godzin dobrych trzy po iedzeniu. Lekarstwa znowu na umocnienie służą i ogólnie i mieyscowo, z powszechnych służą kóry wierzbowe wyżéy wspomniane, kto może, chine, zdodatkiem do każdéy filiżanki kropel 15. do 20 pod Nr 28 zmieyscowych służą sprycowania z odwaru ięczmienia, rzepaku, ziela *(agrimonia)* np. do kwarty

wody ięczmienney dodać rzepaku dobrą garść, zagotowawszy przecedzić i na tenże użytek przeznaczyć, sprycuiąc się po razy dwa na dzień, to iest rano i na noc, można także wtym odwarze zwinięte płótno w wałeczek umaczać i wczęści głęboko włożyć, nieźle także służą nakadzenia się nad mirrą, mastixem, a gdyby te nie miały skutkować, co się dość często zdarza przy długich płynieniach; od łagodnych i lekkich sprycowań które się podały, do mocnieyszych przystąpić: tu więc służą odwary z kór wierzbowych, dębowych, woda zimna wapienna, obmywania zimną wodą niższey części żywota, krzyżów, po razy kilka na dzień powtarzać, przy tych srodkach dobrze służy ieżdzenie konne, otwarciey mówiąc, że daleko użyteczniey, skuteczniey bywa zapobiegać wcześnie początkowemu płynieniu tak dziś zagęszczonemu ledwie nie powszechnie niżeli ie leczyć, do pierwszego przykłada się dzielnie ciąg moralny, fizyczny, a że otych iuż się przy radach odchowań dziecinnych obszerne podały zasady, do nich więc czytelników odsyłaiąc dodaię, że nawet potrzebne iest roztropne prowadzenie wczytaniu książek, tak dziś polubnych, dla młodey płci nader niebezpiecznych, niemniey

zaznaiomiać ią wcześnie zważnością czyszczeń miesięcznych, przekładaiąc nieszczęsne skutki, iakich się spodziewać maią z obcisłych ubiorów, i że przeciw nim niemasz dzielniey służącego srodka, nad noszenie do por roku stosownych sukien mi nowicie gatek, przez coby osobliwie wnaszym klimacie ochraniaiąc części rodne od wpływu odmian powietrza, zimna, wiatrów, ocalać się mogła nie tylko od płynień tych, ale nawet od cierpień w innych częsciach wspólnictwie będących, iakoto: bólów zębów, głowy piersi; kaszlów, katarów, a prócz tych i spazmadycznych ściskań wzywocie przed przyiściem lub wczasie czyszczeń miesięcznych:— Jeden ten srodek wielu za poradą moią ochronił od takowych cierpień a zniemi i uwolnił od połączonych zniemi womitów.— Dotąd się mówiło o płci kobiecey, teraz się podadzą srodki na płynienia bolesne z kanału moczowego u płci męzkiey. Rozwiozłe życie, lekkie kompanie, użycia nadwczesne rozpalaiących trunków, łatwy przystęp do inney płci, mowy gorszące i t. p. są tych płynień bolesnych przyczynami, przy nich towarzyszą boleści wurynowaniu, nabiegaią pobliższe części, palenie w kanale moczowym. Do leczenia tych są dwa periody, pierwszy

znich stanowi zachowanie scisłéy dyety, unikania napoiów rozgrzewaiących, potraw mięsnych, zbyt korzennych, tłustych, osobliwie zaś wystrzegać się potrzeba mięs słonych, wędzin swieżych, wieprzowych, przy lekkich zatem pokarmach roślinnych, mlecznych, słowem chłodzących wszelako wpierwiastki odżywne obfituiących pozostać wypada, pokąd tylko towarzyszą przypuszczania uryny, boleści, lub po iéy odpływie w kanale moczowym palenia, a po ustaniu tych nader skromnie powracać do zwykłych pokarmów, zwystrzeganiem się iednak gorących napoiów, słowem tego wszystkiego, co może krew wburzać, zapalać, a boleści powiększać: tu służy piwo lekkie dobrze wystałe lub woda czysta. — Z srodków zaś doradczych służą mleka sztuczne znasion bani, ogórków, nasienia konopnego, lub odwary zkorzenia słazu, pietruszki, perzu, wody z lnianego nasienia branie proszków z Saletry, kremotartary, np. dr. 2. pierwszéy, uncyą iednę, drugiego zmięszać po dobréy łyżeczce od kawy 3. lub 4. razy na dzień zwodą zażywać, odwarami zaś tu podanemi popiiać; przestrzega się iednak aby przy braniu tych proszków mleczyw sztucznie robionych nie używać, lepiéy się

więc uczyni, kiedy się do kwarty wody odwarów: slazu, perzu, wody lnianéy, doda iednę drachmę Saletry czyszczonéy, piiąc takową tyzannę po sklance małéy razy kilka na dzień wyiąwszy godzin 3. 4. po iedzeniu, gdzie napoie te studząc ciepło żołądka uszkadzaią strawność. Do tychże srodków na usmierzenie boleści służy i następuiący, wziąść oleyku migdałowego, wniedostatku iego lnianego czystego nie starego np łyżek 4: rozbić zdwoma żółtkami od iaj powoli dodać czystéy wody, skuteczniéy ieszcze nalánia miętkwi, które się robić zwykło iak herbata, pół kwarty zmięszawszy osłodzić czém się podoba, i brać po małéy sklance razy kilka na dzień. — Z niemałym skutkiem służą kąpiele letnie, agdyby nie było téy sposobności, moczenie członka w wodzie ciepłéy, na w pół zmlekiem zmięszanéy, po kwandransie czasu, co razy dwa trzy na dzień powtarzać. Jm prędzéy zaraz od początku uczucia swędzenia, palenia, w kanale moczowym, bolesnych odpływów uryny doznawać przychodzi przystąpić należy do zachowania scisłéy dyety i użycia wskazanych tu srodków, tém pospieszniéy bezpieczniéy to złe i wdalszych swych skutkach léczoném bywa, i tak się ma naprzeciwnie rozu-

mieć, spóźnienie, niezachowanie się wścisłéy dyecie, rozpalania moralne i t. p. zwykły dość często to złe tak trudne w leczeniu przedłużać i wciągłe zamieniać płynienia, niszczące ciało, z sił pozbawiaiące do przeznaczenia zaś swego mniey użyteczne części czynić, zatracaiąc wnich potrzebną spręźność — Czyli zatem przez zaniedbanie, czyli, iak się zdarza, że przy zachowywaniu się w wszelkiéy stremięźliwości, wszelako nie zaraz zwykło ustawać, a czasem i obficie płynąć, co tém bardziéy osłabienia po sobie zostawia, wypada pomyślić o umocnieniu powszechném, a zatem i tych części: a to stanowi drugi period leczenia. Na ten zamiar służą moczenia w zimnéy wodzie, obmywania części pobliższych, i to czas nieiaki po razy dwa rano, nie zaraz po wstaniu ale wgodzinę dobrą, drugi raz pod wieczór, lecz i tu ostrożność zachować wypada, aby te części niebyły zapoconemi. Do srodków wzmacniaiących zdobrym skutkiem służą nalania następuiące: wziąść rumbarbarum pokraianego cwierć do pół łóta, nalać wody wrzącey półkwarty, moczyć na ciepłym trzonie godzin 12. po ostygnieniu przecedzić, z tego nalania zażywać, co 3., 4. godziny, pełną łyżkę od iedzenia popiwszy wodą. Srodek ten

działa wprawdzie powoli, wzmacniaiąc drogi urynowe iak strawności dopomaga, a przez ten ostatni skutek wielce się do ogólnego sił wzmagania przykłada. Dla pospiesznieyszego iednak skutkowania, tam zwłaszcza, gdzie się toż płynienie zdarza przy konstytucyi słabéy, flegmistey, gębczastéy, obrzmiałéy, do każdego brania powyższego nalania rumbarbarum dodawać kropli Nr. 28. po 15. daléy i 30. a na przypadek upartości miasto rumbarbarum brać odwary z kór wierzbowych, które się iuż powyżéy umieściły: lecz i do tych także dodawać żelaznych kropli. — Dalsze zpołączenia z rozmaitemi chorobami tych płynień wypadki, iako przechodzące zamiar wydawcy pisma tegò, odsyła się do znawców. —

O Biegunkach.

Przy chorobach dziecinncyh umieściłem biegunki, gdzie bywaią towarzyszkami zębów wyrzynania, przeładowań i tam ku temu podane zostały przepisy, tu znowu iest mowa o biegunkach starszego wieku, przy którym daleko więcey wpływa do nich przyczyn, i te nam wpoiedynczym tylko charakterze dla łatwieyszego zaradzania poznać wypada.

Obfite rzadkie stolce, bez lub z boleściami żołądka, mniéy lub więcéy naturalne co do farby łayna od dawania, do czego przyłączaią się niekiedy i wzruszania febryczne: przyczynami do nich są zgromadzenia się ciekłości do kanału kiszek, które iuż w téy ilości nie mogą być wsyssanemi, iak są zgromadzone wskutku drażnień tegoż kanału, np. przez zanieczyszczania dróg pierwszych nadużycia trunków rozgrzewaiących, korzennych potraw, i tego co tylko zapopieszny ruch kręty, kiszek zrządzić iest wstanie. —

Wszelako w ogólności może być uważaną bieg: raz za uzdrawiaiącą drugi raz zaszkodliwą, do pierwszéy należy każda szkodliwa materya, któréy pozbywaiąc przez biegunki od natury zrządzone, chorych dz uzdrowienia doprowadzaią, drugą stanowi ta, przez któréy obfitość, częstość, a do tego i trwanie, zwielu osieroca pożywności ciało, zostawuie po sobie znaczne kiszek osłabienie, a nieraz i przeszkadza dobrotliwym natury usiłowaniom w pozbyciu się przez inne drogi wyprowadzenia rozmaitych materyi. Z tego podziału wspartego na skutkach iakie biegunki wyprowadzaią uznawać, wypada że pierwsze, iako uzdrawiaiące żadnego leczenia nie

potrzebuie i owszem, gdyby były wswym biegu uszkodzonemi, różne za sobą choroby sprowadzaią. Ta przestroga iest dla nas potrzebną, aby nie zaraz biegunki takowe zatrzymywać, a tém szkodliwiéy, kiedy na ten zamiar używamy rozgrzewaiących srodków, iak to bywa u pospólstwa wódka z pieprzem, polewka z imbierem i t. p. wnet opuchliny, obrzmienia powszechne lub twarzy, nóg, krótkie tchnienia przystępuią. do nich łączą się burgotania, częste rznięcia, utrata apetytu i inne z uszkodzeń natury pochodzić mogące chorobliwe stany, wystrzegać się zatém należy użycia srodków moc sciskaiącą maiących, iakoto: odwaru czarnych iagód, proszku z kurzego ziela i t. p. ale uczyni się naylepiéy, kiedy dostrzeże sam chory, że przed bieguuki téy napadami cierpiał np głowy bóle ciągłe, utratę apetytu, niesmak, rozdęcie żywota, wymioty, osłabień sił doznawał i t. p. przy nastąpionéy zaś biegunce coraz ustaią te symptomy, i że do sił powraca. Przykłady te służyć mogą za skazówkę i do innych cierpień, ktore znoszą biegunki, te więc z natury swéy za uzdrawiaiące uznać potrzeba i bynaymniéy im przeszkadzać nie należy, żadno też leczenie nie znayduie mieysca iak tylko zachowanie przy-

zwoitéy dyety co do pokarmów i napoiów, tu służą rosoły nie tłuste, ani korzenne, kleie, ryż, więcéy pieczone niż gotowane mięsa, wyiąwszy wieprzowe, gęsi, kaczki, ciasta tłuste, a wszelkie iarzyny i ogrodowiny, twardszéy bowiem natury pokarmy, nie mogą iak być otwarcie szkodliwemi z powodu, że się przyczyniaią do biegunków tych utrwalenia, i że mogą zamienić uzdrawiaiącą w szkodliwą, z napoiów służą woda zgrzanka, z winem, mniéy i piwo może być szkodliwsze, nie nadto a do tego wystałe iak naylepiéy. Drugie są znowu szkodliwemi, temi są wszystkie bez wyiątku, które bieg chorobom przerywaią i tymże przeszkadzaią, np. przy febrach wyrzutowych, iakoto ospie, odrze, szkarlatynie, zwłaszcza na początku, gdzie powszechnie wyrzuty te itp. wstrzymywać zwykły, przy przesileniach chorób np. w czasie zapoceń, lub kiedy każda z tych biegunków zbyteczuych, uprowadzaiąc z sobą wiele pierwiastków odżywnych, cały proces odradzania się wstrzymuie, przy czym sił osłabienie, wychudnienie ciała, skłonności do innych chorób, coraz zmnieyszaiący się apetyt, wkóncu częste mgłości i same omglenia, utrata ciepła naturalnego, ziomb nóg, rąk, odęcie żywo-

ta są iéy następstwami, a im dłużéy trwaią, i sama smierć przystępuie.

Leczenie.

Powszechnie wspiera się na usunięciu przyczyn, środków doradczych ku temu wyborze i celu użyciu, a te zawieraią w sobie dwa wskazania, które mogą być z sobą połączone: z ostatnich iest.

Pierwsze na wyprowadzenie lub też ułagodzenie przyczyn drażniących, drugie na ulepszeniu zawielkiéy słabości i drażliwości kanału kiszkowego. Co do pierwszego wskazania przypuściwszy, iak się nayczęściéy zdarza, zanieczyszczenia żołądka i kiszek, te więc pozagranice ciała wyprowadzić należy: dać więc należy proszek z Jpękakuany ziarek 20. na raz w wodzie, lub tenze zmięszać zrównemi częściami rumbarbarum zdarza się nieraz, że przy wymiotach przez uzycie srodku tego zrządzonych, to iest wymiotach, przy których się daie uczuwać kwas, ostry szczypiący, przy laksowaniach znowu ściskania rznięcia, boleści w kiszkach, tu więc użyć wypada napoiów kleykowych, które iuż tyle razy podane zostały. — Znowu przy zbyteczném prażliwości kanału kiszkowego, użyć można następuiącego

srodka wziąść proszku z ipekakuany np. cwierć do pół pieprzu ziarka, krochmalu czystego ziarek 10. w niedostatku Gummy arabskiey, i tyleż cukru lub bez niego zmięszać, i co 3 godziny ieden zażywać popiiaiąc wodą zlnianego nasienia, lub odwaru slazu pospolitego korzenia, w końcu i kleiów z kasz w sobie posiadaiących, iakoż skutek któren zrządzaią względem ułagodzenia drażliwości rozciąga się nawet i do wolnéy transpiracyi, przez co humory od kanału kiszek do całego podskórza lekko pędzonemi zostaną, a na ten ostatni zamiar wpomoc dzielną przybrać można i brania wolnych kąpieli, po razy dwa na dzień, po których zaziębienia wystrzegać się należy. — Na usmierzenie zaś kwasu, uczuwać się przy wymiotach lub bez nich wgardle daiącego, zdobrym skutkiem służą woda wapienna, miętkwiana, których można połowę domięszywać do Nr. 3. brać po pare Łyżeczek od kawy razy kilka przez dzień. Po ułagodzeniu draźnień przez powyższe srodki, gdyby miała trwać ieszcze biegunka, lub iak się nieraz zdarza, że ta przez czas długi staie się nieiako przyswoioną, wkorzenioną (*habitual*) a przeto przykłada się do wyniszczeń ciała i innych wypadków wzwyż wspomnionych, tu więc po-

potrzeba następuiące przedsięwziąść srodki, tak lekarskie iak dyetetyczne. Lekarskie są następuiące: wziąść rakowych oczów na miałki proszek startych, proszku korzenia tataraku, po równych częściach np. po łócie, kto chce dodać korzenia goryczki kryżowniey (*gentianna cruciata*) takoż na proszek utartego łót ieden, zmięszać wszystko i po łyżce od kawy z rana o 11 i w godzin 4 po iedzeniu w wodzie zażywać, wodą popiwszy, lub na mieysce tego proszku zażywać kropli Nr. 5. z dodatkiem 4. części kropli żelazem moczonym z Nr. 8 z tych brać po 30. w łyżce wody 3. lub 4 razy na dzień, popić wodą, albo zrobić nalanie następuiące, wziąść korzenia tataraku, goryczki krzyżownic, kory wierzbowéy, wyżéy wspomnionych każdego po łótów 3. pokraiać dobrze, nalać kwartę ½ czystéy okowity, i kwarte wody, moczyć w naczyniu przez godzin czterdzieści dwie, wycisnąć, przez bibułę przecedzić, i połyżce od iedzenia w tychże co wyżéy godzinach zażywać, przy użyciu tych srodków czas niemały pozostać wypada, chociażby iuż biegunka ustała, a to żeby trawność pokarmów niżéy umieszczonych iak naydoskonaléy utrzymać, przez co wzmócnienie żołądka, całego kanału kiszek, tu-

dzież ciała, powrót sił, następnią, i co większa niedopuszczą tak łatwego téy biegunki powrotu, dyetetyczne przy użyciu zaś srodki są mocne buliony, rosoły, aby nie tłuste, kasze kleiowe, kleie z nich galareta storczyku, z płucniku, porostu, iuż nadmienione, woda czysta za napóy, albo wniéy ugasić kawał żelaza czystego, lub kilka gwoździ wielkich upalonych i w wodzie po kilka razy gaszonych, pieczone mięsa umieszczone w górze, z gotowanych zaś iak naymniéy używać i to nie tłuste z chrzanem lub musztardą, potrzeba takowe dobrze pożuć, po użyciu zaś tu dozwolonych pokarmów nie prędzéy iak w godzin 2. 3. napoiów wyżéy umieszczonych lub też i piwa dobrze wystałego używać, możni mogą i kostownieyszych napoiów po kieliszku wypiiać.

O Biegunce szczególnego gatunku.

(Lienteria)

Poznawać się zwykła, że przyięte potrawy a nieraz i napoie wcale nie estrawione przy boleściach żywota, lub i bez nich stołcem odchodzą. Przytomnym bywa mocny apetyt, powszechniéy zaś iego utrata lub nader mały, z braku zatém

pożywności ogólnéy musi ciało chudnąć, z sił opadać, a wskutku przystępuią opuchliny lub suchoty. — Przyczynami do niéy być mogą niedostateczna moc trawienia, za szybki ruch kręty kiszek, do oddaleńszych znowu przyczyn liczyć można to wszystko co uszkadza trawność i drażnienie tych części pomnaża np. poprzednicze długo trwałe biegunki, dyssenterye, mocno laxuiące lekarstwa, nadużycie piw, trunków rozgrzewaiących, nieraz takosz powstaie przez wstąpienie podagrycznéy artrytycznéy materyi.

Leczenie.

Wspiéra się na utrzymaniu lekkiéy do strawienia dyety, i którąby w żaden sposób nie czyniła powiększania przyczyn drażnienia i za pospiesznego ruchu krętego kiszek, wszystko zatém użytém bydź może nawet co do srodków Lekarskich, które się przy biegunkach poprzedniczo umieściły.

O Cholerze chorobie.

Znakami téy choroby są: mocne wymioty, biegunka, do tego przyłącza-

ią się znaczne żołądka i żywota boleści. Nieraz ten biegunki gatunek poprzedzaią uczucia zgag, wiatry, a dopiero przystępuią wymioty i biegunka, przez pierwsze wyrzucaną bywa żółtawa, zielonawa, lub ciemno szarawa żółć, Takowe wypróżnienia muszą zrządzać nie do ugaszenia pragnienia, które wskutek do tych części znacznego ciekłości przypływu a osieracania znich wyższych części przystępuią, gdy ta choroba czas niemały, trwa dostrzegamy: że puls zaledwie się daie uczuwać, że ziąb członków, poty zimne, gwałtowne serca bicia, czkawka, omglenia, maiaczenia, a wkońcu przystępuie zapalenie części tu wspomnianych, a gangrena ich życie zakończa.

Leczenie.

Zawiera wsobie ułagodzenie drzażnień, i zapobieganiu zapalenia łatwo przystąpić mogącego, iakoż służą kleie z kasz iako to: owsianney, ięczmienney, mleka sztuczne tylo razy nadmienione, lekkie wyprowadzaiące srodki, iako to: kremontartari w proszku na w pół z cukrem utarty np: po łócie, i dawać co parę godzin po łyżeczce od kawy z wodą, kleiami dać popić. — Jeżeliby ta choroba pochodzić miała z użycia trunków nie dobrze wyrobionych, iako to: młodego piwa, co się po wsiach nader często zdarza, służy z dobrym skutkiem albo woda wapienna po łyżce od iedzenia dla młodych do lat 10, 12, 15, dla starszych po 2, 3 na raz co parę godzin, z równymże skutkiem służy proszek z węgli twardego drzewa, pierwey takowe iak naylepiéy wytlić należy, można z tego proszku np: łót ieden, drugi cukru, zmięszać i dawać miodym na dobry koniec noża, starszym po sporéy łyżeczce od kawy, lub na spory koniec noża, co 2, 3 godziny z wodą, i wodą popić. — Jeżeli zaś pochodzi od użycia zdrowiu szkodliwych, mianowicie roślin, to się odsyła do środków, które się przy zatruciach części 1 na stronie 237 podały; a w końcu używać należy leków wzmacniaiących, i te się umieściły przy biegunkach: z dobrym także skutkiem przykładania na żywot: z rumianku, miętkwi, szałwii wziąwszy każdego z tych ziół po garści dwie i tyleż lnianego nasienia, w mleku na papkę rozgotować, tę rozsmarowawszy na chustę na żywot przykładać, odmieniaiąc często, można takoż w pomoc przybrać pół kąpiele w ciepłéy wodzie, powtarzaiąc podług potrzeby 2, 3 razy na

dzień, trzeba w nich od pół godziny do trzech kwadransów siedzieć. — Znowu gdyby ta choroba pochodzić miała z przyczyn wstąpienia wyrzutów skórnych, iako to: ospy, szkarlatyny, odry, świerzby, takoż częściey kąpać w wodzie wrzącey, w którey moczyć wprzód gorczycę całą. potém roztworzyć wodą wolną: z dobrym skutkiem służą przykładanie na żywot synapizma, plaster z much hiszpańskich, ciepłe picia miasto herbaty melissy, miętkwi polnéy ogrodowéy lub téż i pieprznéy, iaka się znich w domu znaydnie. Przy tych srodkach zapominać niemożna o dyecie, a ta się zupełnie zaleca podana przy biegunce.

O zatrzymaniu stolca.

Z samego nazwiska poznać się daie ulegać zwykli temu konstytucyą udorowani do zatkania stolca, o którey się na karcie 64. mówiło. — Przyczynami bydź mogą twarde łanya, i te zrządzać zwykły użycie kartofli przy szczupłém ciała poruszeniu i mącznych potraw które żadnego kiszenia nie maią, chleba razowego niedobrze wyrobionego, wypieczonego, nadewszystko ciepłego, wczasie upałów, kiedy się zawiele pocą ludzie, są pracuiąc na nie wystawieni. Ztego zatrzymania, ieżeli to za długo trwa, powstaią rznięcia żywota, odbiiania, kolki wietrzne, tchnienia krótkie, głowy bóle, zawroty, utrata apetytu, wymioty, uwolnienie zatém stolca przyspieszać należy, żeby przez wstrzymanie iego nieprzystępowała febra, gorączka i silne wżywocie boleści, które nawet za lekkiém żywota ręki macaniem uczuwać się choremu powiększone daią, w tenczas łatwo przystępuią wymioty stolcowe i gangrena kiszek, smierć za sobą sprowadzić mogące.

Leczenie

Wspiera się na użyciu srodków na posiłek służących i lekarskich przez usta wziętych, iako i przez branie enem, o pierwszém się mówić będzie, gdy drugie pod literami umieszczone podaiemy.

Żadnych do strawności twardych rzeczy w żaden sposób używać się nie ma, i owszem ciekące, iako to: rosoły, aby te nie były tłuste, korzenne, same przez się, lub gdyby, iak się często zdarza, do picia były obmierzłemi, w tenczas można do

nich dodać nieco soku cytrynowego, kwaśnicy, barszczu burakowego, zaczynionego, lecz tylko do miłey kwaskowatości; kleie z kasz: ięczmienney, owsianey, perłowey, owoce gotowane, iako to: śliwki, iabłka, gruszki, ieżeli te bardziey rozdęcia żywota nie sprawnią. Za napoie służą także kleie ciękie z nadmienionych tu kaszów, które nawet na wpół i do rosołów domieszywać można. Przy tych więc posiłkach i napoiach pozostać potrzeba, pókąd uwolnienia stolca nie nastąpią — Srodki zaś lekarskie są następuiące: i z nich

a). Enemy z rumianku, korzeni i ziela ślazu, do których można dodawać gotuiąc te zioła szczypci kilka kaszy ięczmienney, owsianey, lub przetłuczonego lnianego nasienia, po przecedzeniu tego gotowania, można dodawać parę łyżek od iedzenia oleiu lnianego, oliwy łyżkę, co się w domu znayduie, masła niesłonego, zioła te i z kaszami na enemy przeznaczone nawet gotować z serwatą z słodkiego mleka, i z tey samey także enemy dawane bydź mogą, nie większe iednak iak po kwaterce na raz co 2 lub 3 godziny, iak potrzeba wymagać będzie.— Na przypadek, gdyby te przy ściśnie-

niu zbytecznem kiszek nie miały skutkować, można do nich nieco mydła dodawać np: na pół kwaterek tych enem, ćwierć łóta, lub też i z samego oleiu lnianego, gdzie zwłaszcza boleści żywota są przytomnemi, tam drażniących enem, iako to: z liści senesowych, soli kuchenney dawać nie radzę, lecz zalecam powyżey umieszczone, to iest: z rumianku, ślazu, lnianego nasienia, serwatki, a gdyby i te, iak się przytrafia; nie miały dostatecznie skutkować, w tenczas zwolniwszy 3 szęści wody 4 octu winnego, takowe enemy dawać nawet i zimne: wszystkie tu podane enemy nie maią przecie być często dawane, osobliwie kiedy poprzednio kilka ich żadnego skutku nie uczynią; rozdymaią bardziey żywot, i pracowitsze tchnienie zrządzaią.— Żeby zaś i te podane enemy miały się nie dość skutecznemi okazać, w tenczas przystąpić do dawania ich z dymu liści tytuniu, lubo się do nich podały narzędzia przy ratunkowych, które też i przy rycinach są umieszczone, z tem wszystkiem dawać można z lulki, nasypawszy w nią tytuniu, odpalić go,

aby na wierzchu popiół tych liści nieco tlące się pokrył, w tenczas lulke przykryć należy płótnem, i dać lekko, aby uleciéć mogące iskry ciała nie obraziły, tym sposobem przez cybuch gładki, tłustością zasmarowany, w kiszkę stolcową dąć gdyby dawanie z dymu tego enem miało trudność i zachód czynić, zwłaszcza gdzie palenie tytuniu w domu nie bywa używaném, tam mieysto dymnych, przeznaczyć odwar niedługi z tytoniu, ktorego miernà szczypta do kwaterki wody iest dostateczna, ztém wszystkiém, tak dymnych z liści tych iako i odwaru z nich nie radzę używać bez zezwolenia znawcy Dobrze także służą czopeczki robione z soli kuchennéy i miodu rownych części, te pierwsze wysuszyć potrzeba, możnà robić takoweż czopeczki ze świecy łoiowéy, mydła. (Mamy zatém liczne enem robienia sposoby, aby naprzeciw przyczynom skutecznie działać mogły. W pomoc tych, gdzie zwłaszcza pośpieszyć z uwolnieniem wstrzymanego za długo stolca potrzeba, a przeto i wcześnie złym skutkom wyżéy umieszczonym czyn-

nie zapobieżeć, służą następuiące środki:

b). Kąpiele ciepłe po za pępek z wody czystéy, można do niéy dodać łotów 6, 8, mydła taflowego, w nich od pół do trzech kwadransy siedzieć raz lub dwa na dzień, a nawet i trzy, gdyby miały powiększać się odęcia żywota, tchnienie ciężkie, boleści żywota, ckliwości, po takowéy kąpieli aż do czasu brania drugiey cały żywot okładać mocnym odwarem rumianku, lnianego nasienia, w którym także łotów kilka mydła rozpuscić można, i w tym chustkę kilka razy złożoną umoczywszy, dobrze wycisnąć, tak często cały żywot okładać, żeby na nim nie zastygały Okładania gdzie trudném iest kąpieli branie zastąpić mogą ich mieysca, do tego użyć można ieszcze i smarowań żywota co dwie lub trzy godziny, i na ten zamiar służy maść pod Nrem 21.

c). Z lekarstw zaś wewnętrznych następuiące podaię: Przy młodych a do tego krwistych służy proszek Nro 6 lub 14 do otrzymania skutku, gdzieby się przyłączać miały rznięcia, boleści, kolki, można pomiędzy temi proszkami na przemia-

miany z niemi lub i bez nich następuiącego mięszania używać, wziąść oleyku migdałowego, lub w niedostatku iego oliwy nie staréy, lepiéy zaś służy oley lniany świeży, z tych, które się znayduie, i wziąść łyżek 4 do 6 zbić powoléy z dwoma żółtkami od iay, domięszać kwaterkę wody czystéy, soli Glaubera łótów dwa w wodzie gorącéy, filiżance iednéy rozpuszczonéy, nieco przestudziwszy domięszać, a osłodziwszy cukrem lub miodem, dawać na raz po pół filiżanki, albo łyżek stołowych dwie, trzy, niezapominać przecie częstego picia chociaż szczupłego naraz, na te zaś służą kleie ciękie z kasz nadmienionych, a nawet i ze śliwek w wodzie gotowane, lepiéy nad inne napoie. Przy tych środkach i dyecie zostawać potrzeba, pokąd co tylko iest wstrzymanego w kanale kiszkowym zupełnie wyprowadzoném nie zostanie. Wszelako gdyby przystąpić miały znaczne boleści a do nich febra, gorączka, przy użyciu środków wyżéy wspomnionych niezawadzi i do krwi puszczenia przystąpić, końcem zapobieżenia przystąpić mogącemu lub iuż przystąpionemu tegoż kanału zapaleniu, lecz i tu dla pewności lepiéy iest wezwać rady znawcy, tylko w tenczas ośmielić się można do téy operacyi zdziałania, gdyby wypadała potrzeba z powodu znamion wyżéy umieszczonych, a nadewszystko z boleści w żywocie febry, gorączki, a znawcy rady tak prędko zasięgnąć nie można. Dopomaga się takoż do pozbycia się stolca picie kawy ze śmietanką, palenie tytoniu, przy tém nie spluwać, co iest szkodliwém po iedzeniu a to ze względu, że odpływ tey cieczy mydlastéy natury do strawności dzielnie pomagaiącéy znacznie też uszkodza, tak dalece, że nie raz wychudnienie całego ciała przez obfite śliny spluwanie nastąpić może, przez co i żołądek nie dostaie z dymem tytoniu owych pierwiastków drażniących żołądek i kiszki przez wspólnictwo z nim będących, dla wzruszania opieszałego ich ruchu kręcego, aby pozbycie stolca łatwieysze nastąpiło. Jeszcze i tu ostrożność potrzebną umiaszczam: aby w czasie zapoceń nie dawać enem, lecz oczekiwać pókąd z potów nie ostygnie chory.

O Kolce i iéy róznicach.

Poznaie się z bólu w kiszkach, i ten albo być może mieyscowym, albo zaymuiącym kanał kiszkowy, zatém w całem żywocie, być może ten ból znośnym, iak nader przykrym, mocno do-

kuczałącym, regularnie, lub nie, w pewnych czasach napastuiącym lub trwałym, z biegunkami lub wstrzymaniem stolca, przyczém i odęcie całego żywota nie raz bywa przytomném.

Zanim dla doskonałego zaradzenia poniżéy umieszczę tych kolek gatunki, pochodzących z rozmaitości przyczyn, powszechniey napastuiących: kładę za powszechną do nich przyczynę drażnienia zwłaszcza cienkich kiszek, i ku temu też ogólne podadzą się środki doradcze, aby przez użycie ich ułagodzić te drażnienia, a przez to i zapobieżyc tak przystąpić mogącemu cienkich kiszek zapaleniu, iako i innym niebezpieczeństwem życiu zagrażaiącym następstwom.

Do oddalenia więc czyli ułagodzenia tego drażnienia używa się: 1. napoie obwiiaiące, tu służą kleie wzwyż wspomniane. 2. naymniey drażniące, wyprowadzaiące lekarstwa, iako to: powyżéy nadmienionéy mieszaniny, oleyku migdałowego, lub innych oleyków z żółtkami od iay, przytym używać na pokarm nie rozgrzewaiących pokarmów, iako to: kleiow na w pół z rosołem, do którego nie maią branemi być korzenie, nie powinny być nawet tłuste żółtka miękko gotowane, wreszcie przy każdéy kolce

należy zachować iak naypilniéy następuiące zasady:

a). Nie zapominać nigdy o otwartym stolcu, i tenże utrzymować, do czego służą enemy wyżéy położone z ostrożnością drażniących.

b). Zachowywać w cieple nogi, żywot, na który przykładać gotowania rumianku kwiatu, lnianego nasienia, i to często przykładać, maiąc baczność, aby na żywocie nie zaziębiały, użyć także z wielkim skutkiem można smarowania całego żywota co 2 lub 3 godziny, do czego naznacza się Ner. 21. gdzie dozwoli mieyscowa zręczność, przybrać w pomoc całego ciała kąpiele, lub tylko do pępka, i to stosownie do okoliczności, to iest: do upartości bólów, lub ich zwolnienia, raz, dwa lub i częściéy na dzień powtarzać, przestrzegam, że woda powinna być mierno ciepła, bynaymniéy nie gorąca, takowa kąpiel wiele zaszkodzić może, czas zaś siedzenia w kąpieli, ieżeli dozwolą boleści, a kąpiele onęż uśmierzaią, oznacza się trzy kwadranse do godziny, można do wody wrzącéy rozrzedzonéy przez dodatek zimnéy być maiącą, wsypać garści

dwie lub i więcéy kwiatu z rumianku. Po wyyściu zaś z kąpieli znowu powrócić do okładania i smarowania, co czynić bez uprzykrzenia należy, aż do czasu powtórnéy kąpieli i ustania boleści.

c). Przy każdéy zaś mocnéy kolce zagrażaiącéy niebezpieczeństwem, przystąpić należy do krwi upuszczenia, nie zważaiąc nawet na przyczynę, którahy ią zrządziła, ponieważ usunięcie przyczyny téy lub owéy dość często czasu nie daiącego się oznaczać wymaga, gdy w tymże chory paść może śmierci ofiarą przez gwałtowne boleści. Dla wszelkiéy ostrożności, iaka się zachowac powinna przy krwi upuszczaniu, umieszcza się uwaga, żeby nie za wiele krwi na raz z ręki upuścic, coby chorego mogło osłabić, naylepiéy się zatym uczyni, kiedy się umiarkuie, że iéy odpłynęło np: kwaterka, ieżeli zaś chory mocnéy konstytucyi, wieku młodego, a do tego krwisty, można upuścić i nieco więcéy, wszakże ieżeli po tém krwi upuszczeniu dostrzegamy zwolnienia boleści, na téy upuszczonéy krwi ilości poprzestać można, a gdyby zwolnienie tych boleści miało być chwilowe, nazad powrócić, lub nie miały ustawać, można powtórnie z tego otwarcia lub nowego krwi upuszczenie uskutecznić, a gdyby chory miał być słabowitéy konstytucyi, połowę tylko, to iest pólkwaterki, dać odpłynąć, i zachować względem powtórzenia iéy téż samą uwagę co do zmnieyszenia chwilowego lub powrotu tychże boleści, iako też i na stopień febry gorączki, towarzyszącym częstokroć kolkowym cierpieniom kiszkowym.

d). Przepomnieć także nie należy i o kiłach kiszkowych, przy których nader często kolków napady przywięzuią się, te albo dla wstydu, lekkiego uważania za nic, niedbałości, od chorych taionemi bywaią, wyśledzić więc koniecznie wypada, wszakże wezwawszy znawcę dla usunięcia na swe mieysce kiszki wystąpionéy, zwykło wnet uśmierzać kolki, gdy przeciwnie przepomniawszy o iéy wyśledzeniu, a témbardziéy zaniechawszy ręcznego ratunku, iaki tylko naypiészniéy pomaga, o utratę życia przyprawia chorego.

e). Nakoniec wystrzegać się potrzeba wszelkich drażniących zbyt używać środków, tak w względzie lekarskim iako i dyetetycznym, iak się to wyżey nie bez ważnych przyczyn nadmieniło. — Przychodziemy teraz do poznania różnych przyczyn i pochodzących od nich kolek gatunków, z tych iest:

Kolka wietrzna.

Poznaie się przez rozdęcie żywota, i ta dotykaiąc rękoma żadnego nie sprawuie bólu, wydaie iednak burgotania, odeyście zaś wiatrów uśmierza owe rozdęcia i inne przykrości. Przyczynami do tego są usposobienia w kiszkach z niedostateczney tychże sprężności, lub uzyskaney przez częste używania wiatry sprawuiących pokarmów, przy braku zwłaszcza potrzebnego dla ciała poruszania.

Leczenie.

Napady tych kolek następuiących środków potrzebuią: rościerań flanellą całego żywota, smarowań oliwą, oleiem lnianym, z dodatkiem nieco kamfory, którą w nich rozpuścić, lub też i

użyć można na ten zamiar maść Nr. 21. okładania żywota zimną wodą, enemy z teyże, stosownie do potrzeby raz, dwa na dzień, dawane, z wewnętrznych zaś służą: magnezya angielska w proszku, np: do pół łóta wziąść, kwintlę proszku z korzenia tataraku, albo wpuścić na tęż samą ilość cukru kropel 4 do 6 oleyku kopru włoskiego, lub anyszkowego, zetrzyć na proszek i brać na dobry koniec noża co parę godzin w łyżce wody, popiiaiąc wodą lub nalaniem melissy, miętkwi, rumianku, także z dobrym skutkiem służy proszek z węgli, pierwey iak naylepiey wypalonych, sam przez się także można go zmięszać z równemi częściami magnezyi, korzenia tataraku, także na koniec noża lub po małcy od kawy łyżeczce, albo krople bobrowe same przez się po 30 na raz w tymże czasie, lub spiritus salis ammoniaci volatilis od 15 do 20 kropel z wodą. Po ustaniu zaś paroxyzmu kolki, który nayczęściey w napadzie tym zwykł bywać natarczywszym, używać potrzeba wzmacniaiących środków, do czego służą Nr. 3, 24, dzielniey zaś skutkom ich pomaga wstrzemięźliwość w użyciu potraw wiatry przynoszących.

O Kolce z zaziębień.

Kataryczne cierpienia lub wstąpienia wyrzutowe oprócz podagrycznych chorób zwykły ten kolków gatunek wyprowadzać. Powszechnie przy nich towarzyszy febra, gorączka, iako znamiona mnieyszego lub znacznieyszego zapalenia, przyczyny do nich są uszkodzone pocenia, przez zaziębienia lub picia zimnych napoiów w czasie rozgrzania się, dżdżyste czasy, mgliste, mieszkania wilgotne i t. p.

Leczenie.

Wspiera się na uśmierzeniu boleści mieyscowych i ułagodzeniu kurczowych (*spasmus*) cierpień, na ten zamiar służą przykładania synopizmów Ner 18 iako prędzey drażniący organ skóry mieysca, gdzie się cierpienia kolków przedstawuią, można w prawdzie i na tenże sam zamiar powoli działający przykładać plaster z much hiszpańskich, tak na mieysca od bólu zaięte, iako i na łytki, można przybrać w pomoc kąpiele ciepłe, nóg moczenia, rozcieranie częste całego ciała chustami, flanellą, co się z tych rzeczy w domu znayduie. Wewnętrznemi zaś środkami są poty sprawuiące i wyrzutów powrot urządzaiące, tu służą albo przez

się proszki Nro 10. lub mixturę Nro 11 ciepło pić miasto herbaty miętkiew, melissę, bzowy kwiat, rumiankowy, co się z nich w domu znayduie. Dyetta także w paroxyzmie cierpień powinna zawierać rosoły, aby nie tłuste z mięs wołowych i innych, kleie, kasze, ryż, iaia miękko gotowane, napóy zwyczayny, lub też i z powyżey podanych tu ziół, kwiatów, nie powinien być zimny lecz zwolniony, a zatym na przypadek zatrzymania stolca dać enemę otwieraiącą także, z rumianku, kleiu, lnianego nasienia, oleiu iego. Nadewszystko unikać potrzeba nowego kolek tych powrotu przez trzymanie się ciepłe, co do odzieży i pościeli.

O krótkiem tchnieniu czyli Dychawicy.

Uszkodzone ciężkie dyszące tchnienie z uczuciem w piersiach, tęskności z powodu nieregularnego przez płuca krwie przepływu pochodzące, nazywać zwykliśmy dychawicą albo krótkiem tchnieniem, pracowitém. Tchnienia takowe nierównie się trudnieyszemi staią przy wolnym nawet ciała poruszeniu. Kiedy toż tchnienie do wyższego stopnia dochodzi, krwi przepływ przez płuca staie się trudnieyszym, przeto

nadpływ iey do mózgu zrządza, przyłączaią się w skutku ciągłe głowy bóle, oczy czerwienieią, występuią prawie ze swey kolei, obrzmiewaią naczynia krwiste na szyi, chory chrapi mocno, z utęsknieniem oczekuie chwili wolnieyszego w płuce powietrza brania, dla którego nie raz siedzieć ciągle iest przymuszonym, obawiaiąc się, aby leżąc nie został uduszonym, w takim stopniu znowu nazywa się toż tchnienie (*orthopnaea et catarrhus suffocatiens.*) czyli katar duszący. Do niego przyłącza się kaszel suchy mocno merduiący, w tenczas nazywa się tchnieniem suchem (*asthma sicum*) lub też z wyrzutem flegmy nie raz z krwią zmięszaney nazywa się znowu (*asthma humidum*) przyłączać się zwykły zimne poty, w końcu choroba ta zakończać zwykła albo istotnem uduszeniem, paralizem, lub przechodzi w płuc opuchlinę.

Ma ta choroba siedlisko albo w samey płuc massie lub też i w odległych od nich częściach, np: w zatkaniach wątroby, śledziony, a zatem w wydrążeniu brzusznem, a co do swego trwania, albo bywa periodyczne albo też nieopuszczaiące. Rozliczne są do niey przyczyny, iedne z nich, iako z wad organicznych wypływaiące, a te lubo ulgę przez leczenie sprawić mogą, ale samego uleczenia nigdy; te więc w naszem piśmie opuszczamy, zostawuiąc znawcom dochodzenie zaszłych wad w częściach organicznych, od których toż pośrednio pochodzi, zostaniemy tylko przy tych przyczynach, na które Poradnik udziała skuteczne środki, dążące albo do ulżenia, lub też i być może do uleczenia. Przyczyny zatem, które usuniętemi być mogą w części lub zupełnie toż tchnienie zrządzaiące przeydziemy, i środki do nich podamy.

Od nadpływu krwie do płuc, które może być skutkiem wstrzymanych naturalnych krwi odpływów, tembardziey u krwistych, młodych, iako to: u płci kobiecey, czyszczeń miesięcznych, u płci znowu męzkiey hemoroidycznych.

Leczenie.

Wspiera się na przywróceniu wstrzymanych odpływów, a zatem postąpić sobie wypada, iak się powyżey przy wstrzymaniu płynień miesięcznych podało; a co do hemoroidycznych lubo o tych się nic nie mówiło, z powodu, że otwarcie ich, ieżeli bywa sztuczne, to iest przez piiawki, nie może być ina-

czéy uważane, iako że ten środek bardziey ustala płynienie to chorobliwe, któremu raczéy zapobiegać wypada, wszelako nie masz ogólnego prawidła bez potrzebnego wyiątku, tak i przy otwieraniu hemoroidów, ieżeliby się przez poprzednicze odpływy odziedziczone, bądź też przez życie siedzące, lub w skutku zapchań wnętrzności w żywocie położonych, albo przez użycia ciągle trunków rozgrzewaiących nabyło, a późniéy wstrzymane zrządzaią toż tchnienie, w takim więc przypadku, dla uniknienia większego niebezpieczeństwa, któreby wyniknąć mogło z téy przyczyny lubo rzadkiéy, iak daleko częściéy z wstrzymanych płynień miesięcznych, przystąpić do ich otwarcia potrzeba, końcem zaś napadom tym zapobiegania, używać poruszeń ciała, konnych ieżdżeń, wstrzymać się od tego, co się przyczyniło do hemoroidycznych cierpień, i to iest iedno z nayskuteczniey szych środków.— Przystąpiemy do dychawicy suchéy.

Dychawica sucha.

W tym gatunku dychawicy upartym iest kaszel, i dopiero za wielkiém wzruszeniem całéy płuc massy udaie

się nieco oderwać flegmie, zawsze iednak tchnienie uszkodzone iest nieodstępném.

Leczenie téy Dychawicy.

Wspiera się na środkach powszechnych iako i lekarskich, do powszechnych należą pomieszkania i położenia wilgotne. Do lekarskich zaś służą odwary, storczyka kukawki, korzenia slazu, a o tych się iuż powyżéy mówiło, nie mniéy odwar z otrąb żytnich lekko prażonych, miodem osłodzonych, którego można używać za napóy. Do trzech kwaterek na dzień wypić, Dyeta służy tu mleczna, przeto klóseczki lane; biały chleb, perłowa kasza, w niém gotowane, zdrowy i naturze choroby odpowiadaiący daią pokarm.

Dychawica z zaziębień.

Do iéy przyczyn policzyć można następuiące, iakoto: po zagrzaniu się picie zimnych napoiów, lekkie ubiory w porach zimnych, mroźnych, dżdżystych, mglistych, przez zaziębienia, wstąpienia wyrzutów, iakoto: odry, szkarlatyny i t. p. przez uszkodzone poty przy fe-

brach kataryczuych, reumatycznych, podagrycznych cierpieniach.

Leczenie.

Wymaga pospiesznego potów powrotu i co prędzey uwolnienia płuc od szkodliwey, która się na nie rzuciła, z powyższych przyczyn materya do poruszenia, tyże służą wskazania i następne srodki wewnętrzne Nr. 8. i 9. gdyby zaś te srodki do wzniecenia potów lub przywrócenia wstąpionych wyrzutów, zatym nie miały dostatecznie skutkować, iak zrządzić ulgę wcierpieniach dychawicznych, do silnieyszych przystąpić wypada. a tu znowu służą Nro. 9 10. 11. 26. Powierzchownemi zaś srodkami są przykładania synopizmów na piersi, na ręce, plastry wizykatoryi, nóg moczęnie w wodzie z gorczycą i solą, nacierania całego ciała chustami lub kamforą w przód nacieranemi 2. 3. razy na dzień powtarzać, pokarmy maią być lekkie do strawienia, iakoto: rosoły, kleie, kasze, iaia miękko gotowane, a co do napoiów, te nie mogą być inaczey iak zwolnione dawane, na to służą bzowy kwiat, rumiankowy, melissa, herbata, tez same srodki u-

żytemi być powinny na dychawice od reumatycznych cierpień.

Dychawica odkurzawy lub wyziewów ostrych.

Przyczyny takowe łatwo daią poznać nastąpioną dychawicę, ponieważ wniedługim czasie zwykła po nich następować.

Leczenie

Zawiera wsobie używania srodków maiących własność obwiiania kurzawy, ułagodzenia wyziewów ostrych, służą więc pomiędzy inne kleie z kaszów: owsianey, ięczmienney, kleie z storczyku kukawki, odwar slazu korzenia, woda lnianna, i tę pić za napóy, można też z niemałym skutkiem używać oleiu lnianego swieżego, w niedostatku oleyku, migdałowego z żółtkami rozbitego domięszawszy do niego n. p. do 3. lub 4. łyżek, któren się z tych oleiów wdomu znayduie, z 2. żółtkami swieżemi, i dodać tyleż łyżek miodu prašnego, czystego, zmięszawszy brać często przez dzien po parę łyżeczek od kawy, ale przestrzegam, żeby te oleie nie były stare, takowe miasto

pomocy nieomylnie stan téy dychawicy pogorszaią, przy tych srodkach pozostać wypada, pokąd nie ustanie dychawica lub krótkie tchnienie. Dyeta ma być lekka do strawności, słodkawéy a mydlastéy do tego natury pokarmy są iéy nayprzyiaźnieyszemi, więcéy iak mięsna, oprócz bowiem rosołów niekorzenych, iaia swieże miękko gotowane, marchew, pasternak, słodko gotowane buraki, aby nie ze słoniną, tém bardziéy starą, iako i mączne potrawy w mleku gotowane, powinny być przeznaczonemi chcąc wesprzeć przez dyetę skuteczność podanych tu srodków. Jeżeliby zaś miały do niéy wpływać wyziewy ostre np. kwasu solnego i t. p. oprócz powyżéy nadmienionych lekarstw wewnętrznych, pospieszyć wypada przykładaniem na piersi synopizmów, plastru wizykatoryów, a co po ostatnim ieszcze utrzymować aż do polepszenia ropienie.

O Kaszlach.

Cokolwiek tylko przedrzaźnia płuca i błonę przedziałową *(dyaphragma)* że wzruszenia niezwyczayne następuią, należeć może do przyczyn kaszel zrządzaiących, czyli te przyczyny bezpo-

srednie działaią na płuca, i przedziałową błonę, lub też w innych częściach odległych od płuc się znayduią, wszelako wzwiązku ogólnym z niemi zostaiących. Zwykł się ten kaszel przedstawiać, albo wilgotnym to iest z wyrzucaniem flegmy, i ten się nazywa powszechnie wilgotnym, może się do uzdrowienia przykładać, ile z flegmy odeyściem uprowadza drzaźniące pierwiastki, ile trwa nie długo, ieżeli zaś uprowadza z sobą odżywne pierwiastki, wtenczas ciało zwykło usychać, widocznie z sił opadać i nazywa się co do skutkow za sobą sprowadzaiących nader szkodliwym, drugi znowu kaszel bywa, przy, którym nieraz i silnieyszych od pierwszego kaszlu płuc wzruszeniach przecię albo zbyt mała cząstka flegmy odchodzi lub wcale nie, nazywa się kaszlem suchym.

Oprócz przyczyn, które też kaszle wyprowadzaią, gdy o nich niżéy mówić się będzie, a których są tylko skutkami dalekolczęściéy, liczniéy, uważać ie możemy, że są tylko zjawiskami innych chorób, uśmierzenie zaś tych chorób za przezwyciężeniem i usmierzeniem ich przyczyn zupełnie znosić zwykły i kaszle oba. Poznamy przyczyny, które się zwykły naypospoliciéy zdarzać i kaszle wyprowa-

dzać do tych więc przyczyn przedrażnienie w nadmienionych organach sprawuiących należą iako oddalone, następuiące.

a) Nadpływ czyli nagromadzenie krwi od płuc.

b) Flegma zwyczaynie wydzielana wzawałkach albo gruczołkach (*glandulae*) kanału oddechowego zwłaszcza kiedy z iakieykolwiek przyczyny ostrości nabiera.

c) Ulotne także drażnące materye rzucaiące się posrednio na płuca, na kanał oddechowy i temi być mogą zaziębienia nóg, głowy, piersi, kataryczne, artrytyczne cierpienia lub i te, które przez związek iedynie i wspólnictwo drażniąc inne części, są wstanie zrządzić i drażnienia wpłucach i kanale oddechowym. Przyczynami temi być mogą także.

d) Zaflegmienia dróg pierwszych, to iest żołądka, kiszek, a takowy nazywa się kaszlem żołądkowym, i o nim to wraz z iego znamionami mówić się będzie.

Leczenie ogólne.

Te zwykły się stósować do przyczyn też kaszle wyprowadzaiących a

których są one skutkami. W użyciu naprzeciw nim srodków wskażemy zakowe tymże porządkiem, iakim przyczyny do nich wyżey położyliśmy, a zatym:

Leczenie do przyczyny a)

Nayczęściey nagromadzenie się krwi do płuc i kanału oddechowego bywa do kaszlu przyczyną, u młodych krwistych przy wstrzymanych krwi płynieniach u płci kobiecey, hemoroidycznych u męskiey, potrzeba więc srodków przez któreby odciągnąc do innych części ciała toż krwi nagromadzenie (*plethora*) srodkami zaś ku temu są nóg moczenia, pół kąpiele, krwi upuszczenia z nóg, wszelako rady znawczey do tego wezwać, branie miodku octowego Nr. 13. po łyżek parę przez dzień, często odwar z korzenia storczyku, lub też oba te srodki zmięszawszy po łyżce od iedzenia zażywać na raz, i też branie powtarzać podług natężonego kaszlu, aby go usmierzyć, dla uniknienia łatwo przystąpić mogącego krwi plucia, można także i przez laxowania umiarkowane zrządzać kierunek od płuc do kiszek kanału, na ten zamiar służy proszek Nr. 14. któ-

rego brać na dzień po razy kilka, aby wolne stolce 2. 3. na dzień uskutecznił, na pokarm służą owoce gotowane iakoto: iabłka, gruszki, śliwki, lub powidła znich, mleczywa z klóseczkami, z kaszami kléy w sobie maiącemi, naymniéy mięsiw, a rosoły nie maią bydź tłuste, tęgie, korzenne, marchew na iarzynę, szpinak, pasternak, są bardzo pomocnemi, daiąc posiłek chłodzący wszelako żyźniący. Za napóy służy odwar ze ślazu korzenia na w pół z mlekiem, ale dnia tego nie radzę kwasnych potraw używać. Równie za napóy służy odwar ięczmienia samego, lub przybrawszy do gotowania równe części korzenia ślazu, zawsze iednak ięczmień opłókać, i wprzód razy kilka zagotowawszy z wodą. którą zlać, i dopiero wspólnie gotować.

Leczenie do przyczyny. b)

Zawiera wsobie 4. wskazania 1. rozrzedzenie, 2. poruszanie 3. obwiianie ostrości 4 wyprowadzenie téyże. Pierwszych trzech wskazań srodki tu podać się miane mogą być razem połączone, kiedy czwarte zawiera wsobie utrzymać kaszel umiarkowanie, aby przez niego usposobiona iuż przez tenże

że, flegma wyrzuconą być mogła, inaczéy wstrzymanie może znacznie utrudniać tchnienie, oddychania. Srodkami temi są Nr. 2. 13. 14. pomiędzy tych srodków używaniem brać po łyżce od iedzenia odwaru storczyku, Nr. 27, lub też można z tego odwaru trzecią część dodać do Nr. 11. i przy tych srodkach pozostać, póki się flegma nie rozrzedza, iak łatwiéysza do wyrzucania. — Dopomaga temu zamiarowi silnie za napóy odwar z korzenia brodawniku mleczowego (*Leont. don taraxacum*) w sposób tu zrobiony: wziąść suszonego i pokraianego łótów 6. gotować w półtory kwarty wody przez dobry kwadrans, przecedzić, ostudzić, osłodzić nieco miodkiem octowym, popiiać nim można branie powyższych lekarstw, oprócz tego kiedy niekiedy przez dzień po maléy szklance pić, żeby tę odwaru ilość codziennie zpotrzebować. Na przypadek, który nie iest tak rzadkim, gdyby przez słabość kaszlu nie mogła być rozrzedzona w zawałkach, i poruszona iak ułagodzona w swéy ostrości flegma być wyrzuconą, co nie raz głos chrapliwy, i rzęzenie teyże flegmy, słyszeć się daiący, przy ciężkiém tchnieniu daie doznawać: Naparzania nad octem mocnym domowym z ciepłą wodą

zmieszanym czynić po razy kilka przez dzień, połykaiąc parę z tey mieszaniny. Przytém wszystkiém zachować dyettę pod literą *a)* umieszczoną, a pokonawszy ten kaszel przez środki tu podane, wypada przedsiębrać inne do wzmacniania tak zawałków iako i całego kanału oddechowego służące, o czém przepomnieć nie wypada, im dłużéy silniey tenże kaszel udręczał chorych. Na ten tak użyteczny zamiar służą gorzkawéy natury środki, iako to: odwar korzenia omanu prawego *(Inula helenium)* wziąwszy tegoż ususzonego łót ieden, gotować w kwarcie wody przez pół godziny, przecedziwszy osłodzić i brać 3, 4 razy na dzień po łyżeczce, gdyby zaś tego nie było pod ręką, mieysce iego zastąpić może krzyżownica gorzka (*poligala amara* lub *poligala vulgaris*) krzyżownica pospolita, któréy liście, osobliwie dolne, maiące daleko więcéy goryczki iak wyższe, a te się od dolnych różnią, że są kończatsze iak dolne, szersze, krótsze, nie są przecie i oba te liścia bez użytku, o którym się tu mówi: wziąść ich np. garści dwie gotować w kwarcie wody do zostania po przecedzeniu się połowy, przestudziwszy nieco osłodzić miodem czystym praśnym, i brać z niego

po parę łyżek od iedzenia 3, 4 razy na dzień. Do robienia tego odwaru, z powyższych krzyżownic, przybrać można też ilość porostu, płucnika *(lichen pulmonarius)*, do teyże wody ilości, gotuiąc, i tymże sposobem co wyżey zażywać. Chąc istotnie pozyskać z tych środków nadmienionego skutku, dwu do trzech tygodni czasu na ciągłe branie przeznaczyć wypada. Podaią się tu w prawdzie różne zioła, a to, aby w czasie potrzeby, gdyby nie było którego z nich, o innych mieć wiadomość, i na tenże zamiar przeznaczyć można, iże posiadaią wzmacniaiące przymioty.

Leczenie do przyczyny c).

Kaszle pochodzące z zaziębień któreykolwiek ciała części, lub przez tęż przyczynę, wstąpienia wyrzutów, albo też kataryczných, reumatycznych i t. p. cierpień leczenia, ani też środków innych nie maią iak te, które się przy materyach tychże na swém mieyscu podały, czytelników zatém do nich odsyłam. — A co do kaszlu z zaflegmienia dróg pierwszych pochodzącego, ten zastósowanych do niego wskazań i srodków wymaga, te się więc podaią,

Leczenie kaszlu żołądkowego.

Zanim podamy środki, wprzód nam iégo znamiona poznać wypada, a temi są: uczucia łechtania w okolicach żołądka, napady kaszlu po iedzeniach lub popełnianych w dyecie błędach, zamulania się ięzyka, w skutku słabego trawienia powstałe.

Na ulżenie kaszlu tego są wskazania następuiące: 1mo ażeby rozrzedzić i poruszyć flegmę. 2do Żeby ią przez górne lub dolne części z ciała wyprowadzić, to iest przez lekkie wymioty, lub sprowadzania iéy stolcami. 3^{tio} Żeby umocnić słabe żołądka na przyiętych potraw działania, końcem uniknienia nowych zamuleń, iak nieraz i ciągłego kaszlu, który całą pożywność ciała flegmy wypluciem opatrzoną w pierwiastki żyźwiące uprowadza. 4to Umocnić żołądek, aby lepiéy trawił, a przeto i mniéy był zdolnym do nowych zanieczyszczeń flegmistych. — Do pierwszego wskazania, co znaczy dopełnić tego, czego osiągnąć uznaliśmy potrzebę, służą następuiące środki: wziąść korzeni suszonych drobno pokraianych, biedrzyńca zwyczaynego (*Pimpinela saxifraga*) łótów dwa, nalać kwartę wody wrzącéy, i moczyć na ciepłym

trzonie pod przykrytém naczyniem godzin 24., przecedziwszy dodać soli armoniaku pół drachmy, osłodziwszy miodem nie bardzo słodko, aby ostrość i korzenność tych korzeni w skutku swym do rozrzedzenia flegmy nie była nadto ułagodzoną. Z tego brać po parę łyżek od iedzenia 3, 4 razy na dzień, osobliwie zaś na godzin 2 przed a w 4 po obiedzie. Poiedynczy ten środek rozrzedza potężnie zamulenia żołądkowe, iescze mu dodaie ciepła tak do trawienia pokarmów nader potrzebnego. Mogą być i na ten sam zamiar następuiące środki użytecznemi: wziąść omanu korzenia, iałowcu, po łótów dwa na tęż ilość wody która się podała do korzenia biedrzyńca, dodać pół łóta czyszczonego potażu, lub też można i opuścić, ze wszystkiém sobie, i co do robienia i co do brania, postąpić, iak się przy biedrzyńcu podało. Przy poiedynczych tych środkach mocno skutecznych pozostać wypada niedziel dwie, dopiero za okazaniem się na ięzyku mułu rozrzedzonego, i zmnieyszeniem się uczuciów łechcących w okolicy żywota, i innych znamion przy wstępie tego kaszlu położonych, przystąpić do wypełnienia *drugiego wskazania*, to zawiera w sobie użycie środków, wymioty lub lekkie stol-

ce sprawuiących. Przez pierwsze wyprowadzamy krótszą drogą zaflegmienia rozrzedzonego mułu, na ten zamiar służy Ner 2gi, który stosownie do potrzeby w dni kilkanaście powtórzyć można. Przez drugie: znayduiące się zaflegmienia w całym kiszek kanale i w części pozostałe ieszcze w żołądku przez stolce wyprowadzić, tu znowu służy Ner 14 proszek. Srodki pod temi liczbami brać, żeby wolne stolce po razy 2. 3. na dzień sprawiły, co też dzień przez dzień biorąc do dwóch razy powtarzać. Pozostaie trzecie wskazanie, czyli umocnienie żołądka, do tego użyć Ner 3. Oprócz tych środków służy i następuiący: wziąść pomarańczków niedoyrzałych, suchych, iakie się w korzennicach znayduią, łótów 6. przetłuc w moździerzu grubo, nalać na to wody połtory kwarty, pół kwarty nayczystszéy okowitki lub wódki francuzkiéy, moczyć w ciepłém mieyscu przez 48 godzin, przecedzić i pić po dwie łyżki od iedzenia na godzinę przed a w 3 po obiedzie. — Przy tych czas niemały pozostać wypada, i owszem, im dłużey używanemi będą, tém trwaléy wzmocnienie żołądka następuie. — Po dopełnieniu tych trzech wskazań, przepomnieć i o przepisie dogodnéy dyetty

nie należy. Służą więc: oprócz gęsi, kaczek, wieprzowin i wszystkich potraw tłustych, mącznych, kartofli, mięsiwa inne bądź to pieczone lub gotowane, a ostatnie z chrzanem, musztardą ieść należy, z ogrodowin zaś: pasternak, marchew, buraki czyli to słodkie lub kwaszone, rzepa nawet, użytemi być mogą. Za napóy zaś: oprócz piw tak kraiowych, zagranicznych, wina wszelkie prócz iednéy wódki, któréy użycia są szkodliwe.

O głowy bólach.

Bóle głowy zaymować mogą albo całą, albo po któréykolwiek stronie iéy połowę, alboliteż i maleńką cząstkę teyże, przy niéy wszelako zwykł towarzyszyć ból silny. Pierwszy, który bywa ciągłym, a do tego mocnym nazywać się zwykł (*Cephallagia*) drugi (*Staemicrenia migrena*) a trzeci (*Clavus*). A że do każdéy choroby być musi przyczyna, któréy choroba iest tylko skutkiem, toż samo się ściąga i do tych tu głowy bólów. Mogą zatém być przyczyny w saméy głowie lub też pochodzić od części wcale od niéy aczkolwiek odległych, wszelako podług powszechnych orga-

nizacyi prawideł, ogniwa całości organiczney stanowią.

Bóle głowy, których przyczyny spoczywaią wniey samey, oprócz rozmaitych wad zachodzących wsamym mozgu, lub znayduiących się wnim ciał obcych, cieków, lub też i od złey budowy kości przykrywaiących tenże, że takowym i sztuka lekarska mało co, albo wcale nic nie pomoże, tu opuszczamy: umieszczamy następuiące do niey przyczyny, które chociaż się znayduią także w mózgu, wszelako zaradzić im można: temi przyczynami mogą być, mocne mozgu wstrząśnienia, uderzenia silne, upadnienia na nię, strzaskania kości mózg przykrywaiącey ostrości chorobliwych processów, iakoto: weneryczney, skrofuliczney, zagorzenia, odurzenia przez wyziewy szkodliwe lub wonieiących kwiatów, rozgrzewania głowy przez upały, przeziembienia iey, nadgromadzenia się krwi do naczyń krwistych mózgu przez nadużycia trunków, lub ich mięszanin zbytecznych, ciała poruszenia, puszczania krwi obfite, szafowanie naturą, wstrzymania zwykłych krwi odpływów, iako to: czyszczeń miesięcznych u płci kobiecey, u męzkiey hemoroidycznych: te więc i następne przyczyny, na których usunięcie poradnika iest obowiązkiem skuteczne podać srodki, umieszczone ni są, leczenia zaś ich zastosowanemi będą do tych, od których przyczyn pochodzą. Do przyczyn znowu bólów głowy zawartych w częściach od głowy odległych należą, zanieczyszczania flegmisto żółciowe, żołądka i kiszek robaki w tych częściach, przeładowania żołądka potrawami, lub użycia przechodzącego siłę iego trawności, wstrzymanie stolca.

Zasady ogólne do leczenia.

Stosować się powinny do usunięcia przyczyn od których pochodzą, i te pierwey wyśledzić potrzeba, chcąc im skutecznie zaradzić. Sledztwo to, ile być może, powinno się wspierać na wyexaminowaniu chorego o przyczynie, do czego zatym służyć powinien szereg przyczyn, które się do zdziałania bólów głowy, bądź to całey części lub cząsteczki przyczyniać mogą, tak pochodzących od mieyscowych przyczyn iakoteż i z przyczyn odległych od głowy organów. Przeydziemy zatym te przyczyny, aby przeciw bólom głowy od nich pochodzącym skutecznie zaradzić.

Leczenie dotyczące się przyczyn w mózgu.

Cosię tycze przyczyn przypadkowych, o których się mówiło, że się znayduią wsamym mózgu, iakoto: wstrząsnienia silne, uderzenia i t. p. wymagaią srodków umieszczonych iuż przy zbiciach głowy na początku rożdziałku pierwszego téy części, do których też się odsyła; co się dotyczy ostrości szkrofaliczney, te się iuż przy konstytucyach w rożdziałku Pierwszym drugiéy części podały, oraz z przepisami dyetetycznemi, które główną i naytrwalszą stanowią leczenia podporę, są też nayskutecznieyszemi srodkami do usmierzeń i pokonań nawet głowy bólów, od których pochodzą, do tych znowu czytelnika odsyłam. A co się dotycze przyczyn zagorzenia, odurzenia, te umieszczone zostaną, przy chorobach nagłego ratunku potrzebuiących, od upałów zaś głowy bóle pochodzące usmierzonemi bywaią, przez srodki podane przy materyi zapalenia mozgu, równie też same służą naprzeciw głowy bólom pochodzącym od nagromadzenia się do mózgu, od zaziębień zaś głowy, służy to wszystko, co się przy febrze kataryczney mówiło, od zbyte-

cznych znowu ciała poruszeń, spoczynek iego i chłodzące napoie, iakoto: mleka sztuczne, i inne srodki, które podane zostały przy febrach zapalnych od szafowania naturą, zaprzestanie, dyetta posilna i wzmacniaiące srodki te są nayskutecznieyszemi. Nalania zatym z kozłku korzenia długo używane, a którego przygotowanie znayduie się pod Nr. 9, wprzypiskach umieszczone, do których dodaię obmywania całego ciała i głowy zimną wodą, co czynić wypada wdobrą godzinę po wstaniu ze snu, nie potrzebuiąc żadnych dodatków, ile że iak się powiedziało, iż usunąwszy przyczynę znosi się iéy skutek.

Leczenie głowy bólów z przyczyn zawartych w częściach odległych od głowy.

Bóle głowy od zanieczyszczeń flegmistych żołądka i kiszek, przez srodki podane przy febrze żołądkowéy, od żółciowych zaś, przez srodki przy febrze żółciowéy umieszczone, leczonemi bywaią, bóle zaś głowy pochodzące od przeładowań żołądka potrawami użycia niestrawnych, ieżeli przystępuią bóle głowy po użyciu ich swieżem,

dać proszek na wymioty z ipekakuany, lub na tenże sam zamiar rozpuszczony, w wodzie weynszteyn (*antimonu* N. 2*do*) wskutku zaś późnieyszym tych przyczyn powstałe głowy bóle leczonemi bywaią iak febry żołądkowe, a ta przy febrach przerywanych umieszczoną została, do czego czytelników odsyła się. Od wstrzymania zaś stolca podane zostały środki powyżéy przy téyże materyi, a od wstrzymanych czyszczeń płci kobiecéy równie są powyżéy przy opisie tymże umieszczone, niemniéy i od płynień hemoroidycznych. Do tych więc materyi w leczeniu głowy bólów z przyczyn tu wyszczególnionych, czytelników odsyłam.

O kurczu żołądka.

Uczucie tęskliwego sciskaiącego bólu wokolicach żołądka, przy którym towarzyszą krzyżów boleści, wstrzymanie stolca, nudności, ckliwości, i same nawet wymioty: nieraz mocne omglenia, ziąb rąk, nóg, bywaią przytomnemi nazywa się kurczem żołądka, iego napad zwykł przystępować po szczupłym niewinnym, tém mniéy szkodzić mogącym pokarmie. Liczne mogą być kurczowych cierpień przyczyny, my się często zdarzaiących trzymać będziemy, z tych iest pierwsza słabość żołądka, a wskutku tego następuią niestrawności, tworzą się zamulenia wżołądku, uczucie kwasu, a nawet i takoweż odbiiania. Znamiona te przez następuiące czynią daleko pewnieyszemi kurczowe żołądka cierpienia, do tych należą utrata appetytu, porywania kurczowe po posiłkach, iakoż ulegli im naylepiéy się maią, gdy są głodnemi.

Leczenie.

Wspiera się na następuiących wskazaniach.

a) Na usmierzeniu boleści tymczasowéy.

b) Na usunięciu zamuleń.

c) Na wzmocnieniu ciągłém żołądka.

d) Na dochowie scisłéy dyetty, a ta prawie naygłównieyszą zamierzonego celu stanowi podporę.

Do *a)* służą napoie kleiowe z kasz takowych, odwary slazu korzenia, storczyku, iuż wyżéy tyle razy powtarzanych, Nr. 21 smarowania, pół kąpiele, enemy z oleiu lnianego. Essencya bobrowa, ulotna po 20. do 30. kropel w łyżce wody, podług potrzeby co

godzina, półtory, dwie, miasto herbaty do popiiania po kroplach nalania rumianku, zmięszanego z żółtkami oleiu, świeżego lnianego z dodatkiem odwaru storczyku, tegoż często po łyżce branie, i inne srodki, które się przy cholerze umieściły. Przy tych srodkach pozostać wypada, pokąd tylko kurczowe cierpienia nie zwolnieią, długo przy ich użyciu pozostać nie można, a to dla nie pomnażania większego rozwolnienia żołądka, a zatym i iego osłabienia. Po czym przystąpić do wyprowadzenia zamuleń i innych zanieczyszczeń żołądka, do *b)* zatym służą użycie proszku samego z korzenia ipekakuany pieprzu ziarek 5. do 20. rano nadczo wiyzce wody, i popić wodą. Można i w dni kilka wzięcie iego powtórzyć, ieżeliby się zaflegmienie, zamulenie języka niesmak utrzymywały, dobrze także służą krople rumbarbarowe Nr. 23. Co do *c)* tu służą Nr. 3. 5. 24. i przy tych czas niemały pozostać wypada, wszelako używanie swieżego powietrza, poruszeń ciała w żaden sposób przepomnieć nie radzę, a co się tycze dyetty zachowania, ta się nie tylko stosować powinna co do ilości potraw, ale nawet i co do ich natur, iakoż przymiot ostatnich nie raz zastąpić może nayskuteczniey sze leki, np. ieżeli iak się wyżey nadmieniło, daie się kwas żołądkowy czuć, i takowe odbiiania nie raz chorych dręczą, mięsna dyetta lepiey daleko służy na ułagodzenie kwasu niżeli roslinna, która takowy pomnaża, wszelako z mięs wyłączyć można tłuste, wieprzowe, osobliwie swieże, kiedy słone, wędzone, dobrze pożute, nie mniey ozory służą przez samą wzniecaiącą żołądka czynność, iako srodki wzmacniaiące tenże. W ogólności są tu otwarcie szkodliwemi wszystkie wyskokowe napoie rozgrzewaiące, równie iak potrawy korzenne, a do tego twarde do strawienia. *Druga przyczyna* kurczowych cierpień pochodzi z drażnień nieczystości żołądkowych dość często odpowiadaiących konstutucyi chorego: tak przy holerycznym obfitość i ostrość żółci towarzyszy, przy flegmatyku, kwas żołądka, zaflegmienia, zamulenia. Przy tey znowu przyczynie powyższe użycia srodków dyetetycznych, a co do kwasu ułagodzenia służą takoż podane pod literą c) iako i magnezya Angielska na proszek starta po łyżeczce od kawy, 2. lub 3. razy na dzień zażywać z wodą, użyie się więc z podanych srodków, iakie się pod ręką znayduią, wprawdzie ułagodza

czasowo kwas branie magnezyi, przecię daleko staley działaią gorzkiey natury rzeczy wzwyż przy liczbach 3. 5. 23. 24. nadmienione, nie tylko na ułagodzenie, ale nawet opieraią się silnie temuż, to się więc przy napadzie samym cierpień wyżey podało, iako i do umocnienia żołądka to wszystko powinno być i tu używane.

Oprócz powyższych dwóch przyczyn iako nayczęstszych, równie zdarzyć się może kurczowe cierpienie przez zaziębienie, przy reumatycznych cierpieniach, przy wstrzymaniu zwyczaynych krwi odpływów. Na te znowu przyczyny końcem pokonania cierpień kurczowych, ile tylko takowe nie są z przytomną febrą i gorączką połączone, s nzą środki podane przy febrze kataryczney, po zaspokoieniu kurczowych cierpień, do których uśmierzenia pospiesznieyszego półkąpiele, przykładania synopizm, wizykatoryi na żywocie, rękach, łytkach, przyłączyć wypada.

O Szkorbucie.

Ta choroba może być co do swoich znamion na dwa przebiegi podzieloną. W pierwszym przebiegu początko-

kowym przedstawiaią się odętości, obrzmiałości, bladości całego ciała i twarzy, przyłączaią się: smętność, ociężałość wzmaga się osłabienie po szczupłym nawet chodzie, suchość skóry, krótkie pokaszluiące tchnienia, świerzbiące, nabiegaiące, czerwone, łatwo przez dotknienie się krew sączące dziąsła, cuchnące oddychania, chwieiące się zęby, bóle po kościach, piersiach, stawach, plamy po rękach, nogach, żywocie, piersiach, twarzy, koloru prawie sinawego, żółtawego, sinego, i te bywaią różney wielkości, apettyt ieszcze zwykł się przy tém utrzymywać. W drugim znowu podziale, czyli stopniu, powiększaią się powyższe znamiona, a w skutku tych powstaią gębczaste, łatwo krew sączące czarne bolączki, czyli wrzodeczki, osobliwie po nogach, do tego skłonności do krwistych odpłynień, iako to: uryny krwistey, biegunek takowych, przebiegaiące bólo po stawach, członkach, kościach, później przyłącza się kaszel z wypluciem podobném do ropy, opuchliny, zgniła gorączka, febra suchotna, i te smutny wychod choroby przepowiadaią.

Przyczynami do tey choroby są albo naybliższe albo oddaleńsze. Naybliższa wspiera się na niedostateczney

stałych części spręźności, a zatym i ich słabe na płynne części działania przyczyn i płynne usuwaią się z pod zwykłéy iak przynależy do siebie spóyni. Do odlegleyszych znowu przyczyn, które uważać można za nasiona do téy choroby to wszystko cokolwiek parowania skórne wstrzymuie, trawienie osłabia, nie zdrowy pokarm przysposabia, i rozwolnienie w częściach stałych wyprowadza, iako to: wilgotne, zimne, lub wyziewami szkodliwemi zanieczyszczone powietrze, brak około siebie, bielizny potrzebnéy czystości, użycie twardych tłustych do strawienia ciężkich potraw, niedostatek roślin, ogrodowin, czystéy wody, ciągłe smutki, niewygody, poprzednicze choroby. Wskazania do leczenia téy choroby są następuiące: *Pierwsze* zawiera w sobie przepis pokarmów odpowiadaiących naturze przyczyn teyże choroby, bez ścisłego dochowu przez pokarmy i napoie do ozdrowienia nie doydziemy, ale nawet niewątpliwą przysposobiemy chorobę. *Do drugiego* iéy stopnia. Wybór dyetetycznych środków stosować się powinien do konstytucyi ciał, iakoż przy słabowitych, flegmatycznych, zimnych, pokarmy powinny być rozgrzewaiącéy więcéy niż kwaskowatéy natury, do te-

go silnie pokrzepiaiące siły, im więcéy osłabienia ich doznaie, który z nadmienionych tu konstytucyi chory, tém więc rosoły mocne, korzenne, mięsiwa świeże, prócz świnin, z chrzanem, musztardą, kasze kleiowe, naylepiéy służą: wino, wódki, w miarę użyte; za napóy zaś odwar ialowcu, słodu, woda żywiczna wielką podporę w leczeniu przez dyetetyczne środki stanowią.

Przy silnieyszych nieco konstytucyach, gdzie do tego nie czuią kwasu w ustach, w pierwszym zwłaszcza téy choroby periodzie osłabień znacznych. Tu więc na dyetetyczne środki następuiące się podaią: Roślinne naturalnie lub sztucznie kwaszone, kapusta, buraki, owoce kwaskowe i takowe rośliny iako to: szczaw, ocet piwny, miodowy, tęgie, winny, w porze przyzwoitéy śmietany kwaśne, barszcze, burakowy zaczyniony miasto wody do zagotowania w nich mięsa świeżego na rosół, też same mogą być czyste za napóy: wykazana dyeta tym iest skuteczniey- szą przy powyższéy konstytucyi, gdzie się ieszcze dostrzega puls mocny, wzruszenia febryczne, gorączkowe, kwasy znowu kruszczowe: iako to: solny, saletrzany, siarczany, iakikolwiek z nich powinien być wodą rozcięczony, aby

woda kwaskowato smakowała. Że użytek takowéy wody powinien być ciągłym, zwłaszcza gdzie się okazuie rozpuszczenie krwi przez odpływy iéy, urynę, stolce, lub zdziałanie bolączki cuhnące, przeź takoweż oddychanie, aby tak użyta nie studziła cieplika żołądkowego, przeto i nieosłabiała trawności procesu, z powiększeniem skutku opieraiącego się krwi rozrzedzeniu, iako i utrzymania trawienia, służy dodatek do niéy czwartéy części czystéy okowitki, napoiu tego 3, lub 4 razy na na dzień brać można po małym kieliszku. To wskazanie służyć powinno przy powyższéy konstytucyi. Przeciwnie zaś przy słabéy lub po przestałych chorobach w których siły są nadwerężonemi, iako to: po biegunkach, dysenteryach, w leczeniu upartych, służą środki wzmacniaiące, żyznące, np. odwar storczyku Ner. 3, 5, 9, 24. 27,

Do tych środków takoż i powierzchowne wiele się do uleczenia szkorbutu przykładaią. Gdzie więc użyć można kąpieli ciepłéy, takowe z dodatkiem do iednéy po garcu okowitki co dzień czynić wypada, alboliteż gotować wprzód wodę z korzeniem tataraku, korami wierzbów, a gdzie nie ma

sposobności kąpania, odwarem tym raz, dwa, na dzień całe ciało obmywać.

Pozostaie ieszcze podanie środków naprzeciw obwisłości, słabowitości dziąseł, grzybowatościom na nich. Tu służą smarowania dziąseł miodkiem różanym, do którego np. łyżek 2, 3 dodać kwasu siarczanego rozcięczonego do kwaskowatości i piórkiem dziąsła smarować. Robić także można do płókania dziąseł mocny odwar z kór wierzbowych, które się wyżéy podały; do półkwarty tego odwaru dodać myrry na proszek tartéy, ałunu po półkwentki i tym razy 2. 3. na dzień płókać dziąsła.

Nastąpione polepszenie uważane być powinno za wstęp dalszego leczenia, ale to iuż zawiera w sobie ciągłe używanie dyet wyżéy podanych, zastósowanych do konstytucyi szkorbutyka, a o tym iuż się wyżéy mówiło, ile zaś zręczność dozwoli brać kąpiele, przynaymniéy ciało myć wodą letnią samą lub z dodatkiem 3 części okowitki, razy dwa w tydzień powtarzać, na gołém ciele nosić flanelkowe kaftaniki, gatki, aby takowe trąc nieustannie organ skóry parowania iéy utrzymowały, z któremi chorobliwe pierwiastki w ciekach pozostałe tak w płynnym iak ulo-

tnym stanie z ciała wychodziły od zaziębień i tak zwanego reumatyzmu szkorbutycznego ochraniały.

O Opuchlinie.

Każde wystąpienie i nagromadzenie się znaczne wodnistych lipkich ciała naszego ciekłości, w któreykolwiek części ciała, iego wydrążeniach, lub po całém podskórzu nazywa się opuchliną, pomnieyszę zaś nabiegnieniem. Tak pierwsze iako i drugie nader rzadką przez się stanowią chorobę, ale raczéy są skutkami przyczyn powierzchownych lub wewnętrznych., iako też i następstwem poprzedniczych chorób. Przeydziemy też przyczyny porządkiem:

Do przyczyn powierzchownych liczyć można pomieszkania wilgotne, zanieczyszczone wyziewami ludzkiemi w nich powietrze, wystawiania się na dészcze, słoty, zimna, przy nędznéy i niedość ogrzewaiącéy ciało odzieży. *Do wewnętrznych*, znowu to wszystko, co może przedrzaźnienie z przedrzaźnienia wyprowadzać osłabienie, tu naywięcéy wpływa nadużycie trunków rozgrzewaiących, ich mieszanina, życie lubieżne, poprzedniczych chorób powroty, miękka budowa ciała, flakowa-

ta, obwisła: następczemi znowu przyczynami być mogą, zaziębienia w wodrze, lub po przestałych febrach, długo trwałych, mianowicićy czwartaczek zawcześnie tych zatraconych, biegunkach, dysenteryach, częstém krwi upuszczaniu, lekarstwach gwałtownie laxuiących, gorączkowych chorobach, w których przebiegu siły żywotne wyczerpanemi, iak sprężność włókien mięsnych, a przytym i naczynia wodniste, lipkie, tak dalece osłabionemi zostały, że znacznieysza daleko tychże cieków ilość pomiędzy szparki włókien mięsnych, wtkankę kómórkowatą, w wydrążeniach różnych, iakoto, żywota, piersi, wnich położonych organów, od których też i swe nazwiska otrzymuie, wydzielaną i tamże wstrzymaną bywa, niżeli tąż ilość naczynia ssące przyiąć w siebie, do innych ciekłości naczyń doprowadzić, pozagranicę ciała, częścią przez poty, częścią przez urynę, uprowadzić nie są wstanie.

Leczenie.

Zawiera wsobie użycie srodków, przez które usunąć się mogą szkodliwe wpływy, obrzmienia lub i same opu-

chliny wyprowadzaiące, a te my do podziału wyżćy umieszczonego podaiemy stosownie.

Do przyczyn zatym powierzchownych nadmieniliśmy, iż należą pomieszkania wilgotne, takowe więc odmienić wypada na górzyste, suche, i któreby słonce ogrzewało, nie zapomnieć przytym o wysuszeniu pościeli, bielizny, odzieży, gdy i te znaczną część wilgoci wsiebie wciągaią, nacierania flanellą lub chustą ogrzaną całego ciała, rano i na noc czynić, pod wieczór zaś dla pozbycia się z ciała przez poty i urynę wilgoci, pić iak herbatę po razy kilka na dzień ziele z biedrzeńca zwyczaynego *(pimpinella saxifraga)* alboli też mieć wpogotowiu essencyą z korzeni teyże rosliny w okowitce moczonych. Sposób robienia téy iest poiedynczy, tu się umieszcza. Wziąść suchych korzeni łótów 6. 8. potaziu czyszczonego pół łóta, okowity czystéy kwartę, moczyć w naczyniu sklannêm na ciepłêm mieyscu przez godzin 40. poczêm wycisnąwszy mocno, przez bibułę przepuścić i do używania zachować. Stéy essencyi brać co 3. lub 4. godziny w dwóch łyżkach wody po 40. do 60. kropel i popić wodą, albo pić pod wieczór bzowy kwiat

miodem osłodzony i octem do miłéy kwaskowatości zaprawny po sklance ciepło, lub też rozpuścić łyżkę powideł bzowych, samych, albo na wpół z Jałowcowemi, w aptece domowéy znaydować się powinny, przynaymniéy przepomnianeni wnaszéy nie zostaną. Tych więc wziąść pół łyżki stołowéy, rospuścić w wodzie i wypić pod noc na raz, popić można albo bzowym kwiatem, albo ciepłem piwem, co przez kilka wieczorów powtarzać. Jeżeli znowu od wielości ludzi, co się ieszcze więcéy do téy choroby zwykło przyczyniać, niskie pomieszkania, należy ią zmnieyszyć a przynaymniéy odswieżać często wniem powietrze w porze dogodnéy, w czasie wilgotnym, mglistym, dżdżystym, mroźnym: oczyszcza zanieczyszczone wyziewami ludzkiemi, a nieraz i domowych zwierząt w srogości mrozów przytułek wpomieszkaniach ludzi maiących, palenie na kominie, i tym to srodkom winni są nasi w swych chatach rolnicy ochronę zdrowia więcéy, iak rzezwości pracowitości zabiegom, przemysłowi rolniczemu silną od nędzy i iéy skutków zasłonę. Co znowu do przyczyn przedrzazniaiących, a wskutku tych i osłabienia zrządzaiących. iakotóż z nadużycia trunków

zbytecznie rozgrzewaiących, pomiędzy któremi wódka i inne tegoż rodzaiu wyskoki, są nayszkodliwszemi, spowodu że otrętwiaią drzażliwość naturalną włókien mięśnych, czułość nerwów zatracaią, spoynią niszczą wtym stopniu, że w końcu czynności ich słabiec muszą, cieki zaś mianowicie lipkie daleko gęstszemi się staią, gdy te nie mogąc przekrążać przez substelnieysze naczynia, doznaiąc w nich wstrzymania, skąd powstaią wzmiankowane zatkania wątroby, śledziony lub innych brzusznych organów. Mogą takoż nanastąpić i opuchliny po nadużyciu ciągłém i innych napoiów, które lubo nie maiąc tak silnego iak powyższe wprzedrzaźnieniu przymiotu, przecie rozwalniaiąc włokna mięsne tracą swą sprężność i zwykłe kurczenie się, łatwo znowu cieki lipkie wodniste znaczyń dla nich przeznaczonych po za granice swe występować, wylewać się muszą wrózne ciała wydrążenia, lub też i powszechnie pod całém podskórzu.

Dopuszczaiąc się tych przedrzaźnień w wieku młodym, w kwiecie życia, przy dobréy żywności, która przecie prędzéy lub późniéy wątleć musi: srodków następuiących w leczeniu opuchlin i obrzmień potrzebuie, któreby

mogły niejako ochłodzić owe krwi nadpotrzebne rozgrzewania, skutki przedrzaźniaiące naczyń uśmierzyć, zapchania położonych wżywocie organów poruszać, rozwalniać, a wystąpione poza granicą naczyń swych cieki do nich odprowadzić, wzniecaiąc ich nadwerężoną czynność, i dopiero z ciała przez drogi urynowe lub potu wyprowadzić. Srodkami temi są: kremortartari od drachmy zacząwszy, 2, 3 razy na dzień zażywać w wodzie, po kilku dniowém użyciu powiększyć można dożę do dwóch drachmów, z dodatkiem do każdego proszku cukru 20 ziarek, na który napuścić oleyku kopru włoskiego, lub anyszkowego, lub iałowcowego po iednéy kropli razem zmięszawszy, co nie dopuszcza laxowania, ale raczéy działa na drogi urynowe, z tém wszystkiém przystąpić może i laxowanie, ieżeli to nie iest osłabiaiącém, a stolce wodniste, przy użyciu ich pozostać, i tylko branie do dwóch razy na dzień przeznaczyć, iak ilość kremortartari zmnieyszyć. W chorobie téy, iako i we wszystkich mianowicie chronicznych, używanie iednych leków zrządza oswaianie się zniemi natury, a zatym wolnieie ich skutkowanie. Na takowy znowu dość często zdarzaiący

się przypadek wypada do innych równie skutecznych udać się srodków, i temi znowu są kwasy solne, kruszczowe, oba nie maią iuż przymiotu laxowan, iako raczéy działać na drogi moczowe. Z pierwszych iest sok kwasnicy, któren wodą rozcięczony do kwaskowatości dobréy, i taż miodem, cukrem, może być ułagodzoną, z napoiu tego brać co 2. godzin po szklance, latem, kiedy dostać można szczawiu, sok z niego wycisnąć, zagotować, przecedzić i o tymże czasie co wyżéy po łyżek 2. daléy 3. 4. naraż wypiiać, równie i octy mocne, iako to: winny, piwny, miodowy, z wodą mogą być użyte, gdzie nie ma soku kwasnicy. Z kruszczowych zaś kwasów saletrzany, i solny (*Acidum muriaticum*) daleko skuteczniéyszemi się w moich doswiadczeniach nad kwas siarczany okazały, iedynie że pierwsze dwa to iest saletrzanny i solny, nie działaią tak na kanał kiszek iak na drogi urynowe, gdy ostatni sprawić może i wolne po razy kilka dniem stolce. Którego z tych dwóch kwasów użycie iest następuiące. Wziąść półkwarty wody krynicznéy lub i kwartę, dolewać tyle ziednego lub drugiego kwasu, aby przybrała umiarkowanéy kwaskowatości, a

kto chce, może ią i osłodzić, brać po łyżce od iedzenia, co 3. godziny popiiaiąc wodą, aby ieszcze lepiey w żołądku rozcięczonym został, aczkolwiek te kwasy przy tym stanie ciała, któren do mocnieyszych srodków wskazaliśmy, są skutkuiącemi, przecie długie ich użycie iako w chorobie ciągłéy studzi cieplik żołądka i trawności uszkadza, temu więc zaradzić można w następuiący sposób: wziąść albo korzenia biedrzyńca lub kalmusu łótów dwa, gotować w półtory kwarty wody, do zostania się kwarty albo nieco mniéy, przecedzić, ostudzić, i którym z tych kwasów do miłéy kwaskowatości zaprawić. Użytek iest tenże sam co wyżéy, miasto korzeni, kto chce, zrobić można nalanie z wrzącéy wody, np. pół kwarty, i wsypać do niey piołunu 2 dobre szczypcie, moczyć do ostygnienia, temiż kwasami zaprawić, i iak powyżéy używać. Przy tych środkach nie zapominać o nacieraniu dwa razy dniem całego ciała, do czego służą flanella, kuczbay, a nawet i chusty, te można z powiększonym skutkiem wprzód albo nad dymem iałowcu dobrze okadzić, lub kamforą dobrze natrzyć. Jeżeli żywot i nogi znayduią się w stanie opuchliny, po uczynionéni nacieraniu smarować,

pod Nr. 21. nabiegania zaś nóg znosić się mogą nacieraniem tymże, smarowaniem, miernem chodzeniem, a w końcu i opasowaniem szerokiemi na palcy trzy bindkami. Dyetta powinna być zastosowaną do stanu chorego, natury choroby, tu mogą być używane wołowe nie tłuste mięsiwa, gotowane z chrzanem lub musztardą, pieczone zaś cebulą dobrze przyprawiać, z ogrodowin zaś: marchew, pasternak, pietruszka, selery na iarzynę gotowane, aby nie z wieprzowiną, wielce pomagaią do powiększeń pędzenia moczu. Wszelkie zaś ciasta, które żadnego kiszenia nie odbyły, tembardziey tłuste, nie powinny być używanemi, zwłaszcza gdy iest żywot opuchły. Z napoiów zaś służy, piwo lekkie, gorzkawe i dobrze wystałe, lub podług możności, woda z czwartą częścią win kwaśnych. Używane te być powinny w miarę i do istotney zakrapiania się potrzeby, w czym daię przestrogę, aby chorych nie dręczyć, iak się dość często zdarza, że im picia wzbraniaią dla zwiększenia opuchliny, uprzedzenie to iest szkodliwém, ponieważ wstrzymane w swém krążeniu cieki lipkie i wodniste bardziey ostrzeią i gęśnieią, gdy dostateczne napoiów użycia raz służą za bodźce do działań

dróg urynowych, drugi, że rozrzedzaią wstrzymane soki, ostrość ich ułagadzaią i do odpływu uryny się przyczyniaią. Co się znowu dotycze przyczyn do opuchliny z lubieżnego życia, są nayszkodliwszęmi zawcześnie rozpoczęte, a do tego częste, daleko zaś szkodliwszemi samogwałty, im dłużey i częściey takowych się dopuszczano. Ogołocone ciało i iego cała budowa z siły żywotney, z dostateczney pożywności, naynieszczęśliwsze i nayupartsze w leczeniu choroby zrządzaiąc, do których i opuchliny należeć mogą: na takowe nie podaie się tu środków z przyczyny, iż takowe życia nayczęściey prowadzić zwykła miast wielkich młodzież, gdzie nie zbywa im na doradcach i sposobach ratunku, lubo nader mylnego: przestrzegaiąc zatym aby się kaiali czytaiąc to dziełko, lub słysząc przestrogi od czytaiących, na iakie się wystawiaią cierpienia, skracaiące im w kwiecie młodości życie: że zaś wcale iest obcem takowego życia prowadzenie dla zwanych prostaczków, umocowanych wprawidłach religii, nie doznaiąc z téy przyczyny opuchlin, niepotrzebuią też i rady. Co do poprzedniczych chorób napadów zrządzaiących opuchliny, te iako w skutku osłabienia bądź to miey-

scowego, bądź powszechnego, srodków wzmacniaiących potrzebuią, a niemi są. Nro. 3. 5. 9. 24. 31. same przez się lub zdodatkiem 4tey części do nich Nr. 28. Przy tych użyciu czas nie mały pozostać, swieżego suchego powietrza, ciała poruszeń, iego nacierania nie zaniedbywać, przy dyecie żyzniącey, łatwey do strawienia: napoiach wzmacniaiących pomiernie użytych, aby służyły na pokrzepienie, podniesienie, i utrwalenie siły żywotney, nie zaś za srodki z nadużycia szkodliwe. Powstałe znowu opuchliny z konstytucyi ciała miękkiey, które przy różnych konstytucyach, pod literą b. zpomnieyszeniem siły żywotney podaliśmy, tam powiedziano, że takowa ciała budowa ma zarody do opuchlin i obrzmień: tam tedy podaliśmy dyettetyczne przepisy, któreby im zapobiegać mogły; stym wszystkiem lubo samo uchybienie takowych przepisów, lub w skutku tey że ciała budowy, prędzey lub późniey przedstawiaią się i obrzmienia, i same opuchliny, wzbudzaiących drażniących wymagaią srodków, któreby były wstanie umnieyszoną siłę żywotną daleko czynnieyszą uczynić, a działania nerwów układowi naczyń wzniecić, i doprowadzić do stanu, aby mogły wydzielone

lone soki wodniste lub lipkie w siebie wsysać, i z ciała przez powyżey wzmiankowane drogi uprowadzać. Wieloliczne ku temu wskazuią się srodki, nayskutecznieysze z nich umieścimy, gdzie przy opuchlinach nóg, iak się dość często zdarza, plamy sine lub sinoczarniawe, mniey lub więcey po nich szerokie się okazuią, tam służy użycie kremortartary, o którém się wyżey mówiło; lecz do niego domięszywać potrzeba srodki, któreby siłę żywotną zmnieyszoną podwyższały; można na ten zamiar zrobić mocny odwar z korzeni biedrzyncu, tataraku, kozłku, wziąwszy któregokolwiek z nich np. łótów dwa, 3. gotuiąc w kwarcie wody do zostania się połowy, przecedzić, i póki ieszcze gorącym iest odwar wsypać do niego łótów 2. kamienia winnnego, czyli kremortartary, kto pragnie, dodać miodu prasnego czystego trochę, i zamięszawszy dobrze, co 2. 3. godziny brać po łyżce od iedzenia, popiiaiąc wodą lub gotowanym w wodzie iałowcem. Przeciwnie nię może być użytym tenże kamień przy osłabioney iuż znacznie sile żywotney, w takim znowu razię użyć można następuiącego srodku. Wziąść potażu czystego łótów 2. goryczki, żółci ziemney (*gentiana cen-*

tarum) albo goryczki łąkowéy *(gentiana amarela)* lub polnéy *(G. campestris)* albo goryczki krzyżownicy *(G. Cruciata)* łótów 4. okowitki i wody czystéy równe części, np. po trzy kwaterki, moczyć to w cieple godzin 30. mocno wycisnąć, przepuścić przez bibułę, i z tego brać po łyżce stołowéy 3, 4 razy na dzień. Można też i inne moczenie przygotować, a nawet i na odmianę używać, zwłaszcza gdy długie powyższego moczenia branie mniéy zacznie skutkować, iak się to zdarzać zwykło przez oswoienie się znim drażliwości układu. Do teyże saméy ilości okowitki i wody wziąść gorczycy całéy i chrzanu pokraianego, każdego po łótów 2, moczyć i używać, iak się wyżéy nadmieniło.

Innych znowu środków wymagaią obrzmienia lub i same opuchliny pochodzące w następstwie innych chorób, te nam ieszcze przeyść krótko wypada wraz z udzieleniem leków, a tak ieżeli po zaziębieniach odry, służyc mogą leki Nr. 8. 9. proszki kamforowe Nr. 10, dawać pić kwiat bzowy, w reszcie zachować to, co się przy odrze podało.

Po przestałych zaś febrach potrzebne iest użycie środków wzmacniaiących, podanych pod Nrem 3, 5, 9, 24.

przy użyciu należy pozostać czas długi, równie i tu nacierania suche, albo części obrzmiałych, lub i całego ciała, czynić należy, iak się wyżéy podało. Zaziębień się wystrzegać: w czasy suche, pogodne, używać ciała poruszeń, wystrzegać się zaś wieczorów chłodnych i przed słońca zachodem w pomieszkaniu się znaydować, dyetty żyznéy, lekkiéy do strawienia używać, iako to: rosołów wszelako nie tłustych; nie słonych, korzennych, gęste zawsze są daleko użyteczniéysze, iako to: z ryżem, bułką białą, kaszami, niżli rzadkie, a do tego często przez dzień używane: takowe posilaią w prawdzie ciało, wszelako osłabiaią żołądek, i byłyby daleko użyteczniejsze na pokarm, gdyby ich wśród innego iedzenia stalszéy natury lub na samym końcu używano. Życzyćby wypadało wprowadzić i upowszechnić ten zwyczay, który mógłby ochronić od osłabień żołądka, i od wielu cierpień z téy przyczyny pochodzących, ieśliby zaś to nie znalazło mieysca, przynaymniey wystrzegać się zawsze wypada pić rosoły gorące, które oprócz że rozwalniaią błony żołądka, szkodzą ieszcze że rozwalniaią dziąsła, i do łatwego odkrycia korzeni zębów przysposabiaią, przez co się te i dość chwie-

iącemi a nawet łatwemi do wypadania staią. Do dyety, mimo tych pokarmów, służą (oprócz wieprzowin słonych, wędzonych mięs, gęsi, kaczek) drób wszelki, więcéy pieczony niżeli gotowany, przytém zostawać domięszywaiąc szczupłą ilość ogrodowin, a z legumin tylko maiące kley w sobie. — Co do napoiów rozgrzewaiących użytku miernego, iako siły żywotne podnoszące, wzbronionemi być nie mogą, przeciwnie używanie herbaty saméy, i innych wodnistych, może się stać szkodliwém.

Też same środki i dyetę wskazuiemy do obrzmień i opuchlin, pochodzących w następstwie po biegunkach, dyssenteryach, częstém krwi upuszczaniu, lekarstwach laxuiących, gorączkowych chorobach.

Koniec Rozdziałku Drugiego.

ROŹDZIAŁEK III.

CZĄSTKA PIERWSZA.

O Febrach przerywanych zimnych i innych gatunkach.

Febrami powszechnie nazywamy choroby, które z drżeniem, poziewaniem, trzęsieniem całego ciała, lub łamaniem iego części, ziąbem, silném zimnem, gorączką, pragnieniem, utratą apetytu, osłabieniem, nudnościami, nie raz i wymiotami są połączone.

Pomiędzy temi znamionami są harakterystyczne zimno, od którego się rozpoczyna napad febryczny (*paroxysmus*), a to może bydź łagodnieysze, silnieysze, długo lub krótko trwaiące, po którém przystępuie gorączka. Przy zimie dostrzegamy otrętwień palców, siności warg i paznokci. Gorączka nie zawsze odpowiada stopniowi zimna, nie raz bywa dłuższą i silnieyszą nad samo zimno. Po każdéy zaś gorączce im obfitszy pot następuie, tém łagodniey-

szy następny zimnicy napad się odbywa, przy niey i po niey zwykł pot następować wraz z snem siły pokrzepiającym.

Powszechny zimnic podział zasadza się na czasie, w którym odbywa się napad, ztąd są: *iedno-dniowe, codzienne, trzeciaczki i czwartaczki.* — *Jednodniowe*, że napad raz się tylko okazuie; po nim następuie pot, ten bez dalszego powrotu zimnicy całą chorobę zakończa. — *Codzienne* zaś, kiedy napad każdego się dnia odbywa. — *Trzeciaczki*, kiedy w dwóch dniach ieden napad przychodzi. — *Czwartaczka* znowu bierze swoie nazwisko, iż napad czwartego dnia się odbywa. — Codzienne i trzeciaczki bywaią regularne i nieregularne, pierwsze napadaią w iedneyże godzinie, drugie niepewny czas utrzymuią. Nieraz regularne przechodzą w nieregularne, a napady ich albo się pospieszaią, albo się opóźniaią.

Niektóre z zimnic poiedynczemi bywaią, i podwóynemi *(duplicata)*, to iest kiedy napad odbywaią dwa razy w 24 godzinach, to się nazywa codzienną podwóyną. — Trzeciaczka zaś w czasie 24 godzin odprawia ieden napad.

Prócz tego podziału iest i następuiący: iedne z nich nazywamy wiosno-

wemi, drugie iesiennemi. — Wiosnowe rozpoczynaią się w Lutym, i trwaią aż do sierpnia. Wszystkie przerywane zimnice przez te miesiące do rubryki wiosnowych należą, ale równie trwać mogą rozpocząwszy się w Lutym aż do Sierpnia; ieżeli daiemy sobie przyczynę do ich tak długiego trwania np. przez błędy w dyecie co bywa naypospoliciey, że nawet i po ustaniu zupełnym na czas krótszy, dłuższy razy dwa powracać zwykły. Jesienne zaś febry zaczynaią się od sierpnia, trwaią do Lutego, i powszechnie napadaią mieszkańców bagnistych położeń. — Dostrzegamy oprócz tych i inne gatunki zimniców, tak zwanemi ukryte *(Febres larvatae)* np: głowy bóle, żołądka, kiszek, te powszechnie dni swoie i godziny iak inna febra przerywana utrzymuią. Drugi gatunek feber tak zwany, ciągłych *(Continuae)*, ten się znowu poznaie, kiedy ziąb, gorączka, pragnienie, trwaią nie przerwanie, chociaż mogą być te nieco łagodnieysze iak drugie silnieysze, kiedy w tym gatunku chory silną gorączkę czuie, i aż do maiaczeń postępuie gorączka, nazywaią się febry zapalne. — Każdy znowu stan febryczny wyżey opisany, trwaiący przez tygodnie, miesiące i t. d. chociażby przerwy napadów

były krótsze lub oddaleńsze, nazywaią się febrami trawiącemi *(febres lentae).*

Febrom często następuiące symptomata towarzyszą, iako to: silne głów bóle, ciężkość na piersiach, krwi z nosa płynienie, omdlenia, bieguuki, żółtaczki, kłócia w bokach, maiaczenia.— kiedy znowu więcéy z tych symptomatów się łączy i zwiększaią stan febryczny, i napady trwaią dłużéy iak zwykłe, nazywaią się *złemi* lub *niebezpiecznemi.*

Jeszcze się dość często zdarza, że trzeciaczka zmienia się w codzienną, a ta zwykła bywać daleko do przełamania upartszą iak trzeciaczka: czwartaczka z nich iest do uleczenia nayupartszą i nader rzadko przed 14 napadem ustaie, panować zwykła podczas iesieni ulewnéy.— Wszystkie febry przerywane do wiosnowych należące, daleko są w leczeniu łatwieyszemi niż iesienne.

Zachowanie się przy nich.

Przy następnych przestrogach wielce zależy, ażeby się chorzy w febrycznych napadach spokoynie i cierpliwie zachowywali. Jeżeli są dzieci 2. 3. letnie zaraz przy początku zimnicy w łóżko ie położyć, dać im letnio, nie zaś gorąco pić,

kwiat bzowy lub rumianek często a potrochu, dorośli i starzy ile możności chodzić, nie zaś leżeć powinni, wcale zimnych napoiów używać nie maią: dzieciom zaś starszmym od lat 3, 4. i t. d daleko szkodliwiéy iest, kiedy sie w czasie napadu zimnicy kładą, lub futrami i pościelą przykrywaią. — Podczas znowu gorączek chłodzących napoiów używać, tu służy woda czysta, woda zimna, w któréy się niedługo grzanka zrumieniona gorąco włożona; moczy cienkie kleie z kasz: ięczmiennéy i owsianéy; napoie kwaskowe, iako to: woda z octem, limoniada, orszada, odwar kwaśnicy, barszcz burakowy zaczyniany, wprzód zagotowane i przestudzone, wiśnie suszone w wodzie gotowane i t. p. tych napoiów często a potrochu dawać, i nigdy nie dozwalać na raz obfitego ich picia, ieżeliby, iak się dosyć często zdarza, że bywa pragnienie mocne do nieugaszenia, ięzyk suchy twardy iak skóra, to daleko lepiéy iest, często brać w usta wodę z octem, często odwilżać i wypluwać, aniżeli szklankami pić. Napoie takowe lubo uśmierzaią pragnienie, ale bardzo studzą ciepło żołądka, przeto osłabiaią iego napóźniéy moc trawienia.— Do tych przestróg wielce iest potrzebną, aby chorzy wystrzegali potów w niczém nie przery-

wać, dla tego nie maią w czasie ich na powietrze wychodzić, zimną wdziewać koszulę lub zimnych używać napoiów, wystrzegać się złości, gniewu i t. d. potraw do strawienia trudnych choć w czasie wolnym od napadów, a tém szkodliwiéy w ilości znacznéy używanie tychże.

Scisłą z lekkich pokarmów składaiącą się dyettę słusznie liczyć można do srodków dzielnie służących na ich zatracenie, w przeciwném zachowaniu się mniéy ciało żywioném zostaie, iak nieomylnie trwanie febry silnieysze: iéy napady a nawet i nader łatwe iéy powroty zapewnia. Jeżeli dzieci od feber przerywanych są napastowane, nie dawać im nic do iedzenia przed iéy napadem, a dopiero lekkiemi posilać pokarmami w godzin kilka po ustaniu zupełném każdego napadu wraz zgorączką.

Tąż samą ostrożność zachować powinni i starszego wieku, chociaż użyć mogą w czasie wyżéy nadmienionym mięs, przecie nie wieprzowych; nie tłustych, twardych, lecz białego mięsa: równie nie maią używać potraw wiatry sprawuiących i trudnych do strawienia.

Pozwalać w czasie pogody używać ciał poruszeń, aby tylko te nie były do zmordowania, i zagrzania się mocnego czynione, a nawet i iedzenia, przez te srodki przy zachowaniu dyetty nayupartsze febry wolnieią, a w końcu i zupełnie giną. Jeżeli zaś położenie wilgotne, i takowe pomięszkanie iest przyczyną febry, wypada takowe odmienić, chcąc uniknąć nastąpić mogących całego ciała obrzmień, a nawet i samych opuchlin.

Te są ledwie nie gatunkowo służące na zatracenia feber srodki, iakoż liczne uczą doswiadczenią, że bez nich przy nayskutecznieyszych lekarstwach przeciez są upartemi w zatraceniu onych, iak nader łatwemi wswych powrotach.

Srodki Lekarskie.

Po odbyciu kilku paroxyzmów zimnic zachowawszy się podług powyższych warunków, ieżeliby wymagała potrzeba, wziąść proszek na wymioty pod liczbą 2gą. Oprócz tego skutku na wyprowadzenie górą nieczystości bądźto flegmistych, żółciowych z żołądka, wzruszanie całego ciała, które towarzyszy przy wymiotach, zrządza wypróżnienia i przez inne drogi, iako to: stolec, pot, uryne, co się silnie do

zagubienia zimna przyczynia. Tegoż samego dnia po ustaniu wymiotów, w godzin 3. zaraz brać moczenia z ziół pod liczbą 3cią: a gdyby toż nie miało skutkować, pod liczbą 4tą, przy braniu tych lekarstw, iako i po zatraceniu przez nie zimnic, iak nayściśléy dochować dane przestrogi, co do dyetty zaziębienia lub zamaczania nóg, i to przez niedziel 2. 3 a nawet i daléy, gdyby paroxyzmy dłużéy trwały i były mocne.

Wskazane dotąd leki zatracać są wstanie codzienne i trzeciazki zimnice, czwartaczki zaś są nayupartsze iako dla nieustannych odmian powietrza temu gatunkowi febry nieprzyiaznych, na zatracenie zaś ich przepisuie pod liczbą 5.

O Febrach reumatycznych.

Powszechnie dawać zwykliśmy to nazwisko wielu chorobom, rozumiemy pod niem boleść iednomieyscową, lub przebiegaiącą z wyprężeniem i uszkodzonym ruchem części dolegaiącéy połączoną, ból po stawach, członkach z obrzmieniem ich przy febrze, i gorączce, lub bez nich. Pierwsze nazywamy *zawalnemi Reomatyzmami (rheumatismus acutus)* i powszechnie młodych krwistych drażliwych czułych dobrze żywionych napada. Drugie bez febry a przynaymniéy nie tak znacznéy, ani też gorączki, przy nie wielkim obrzmieniu, lub i wcale bez febry i bez obrzmienia, różne części ciała napadaią i trwaią nieraz długo w iednéy części te nazywamy Reumatyzmem ciągłym *(Rheumatismus chronicus)* powszechnie zwykł towarzyszyć temperamentowi flegmatycznemu, wiekowi podeszłemu, rozwiązłe życie wcześnie rozpoczynaiącemu. Oba te gatunki zwykły obok tych przyczyn towarzyszyć, i szczególnym ciał dyspozycyom, a nadto utwarzać wciągu cierpień i ich częstych napadów artrytyczne i podagryczne choroby. Nieraz napada toż samo Reumatyczne cierpienie, całe pacierzy kolumnę, lędzwie, czyni kark nieporuszalnym, lub wobrzmieniu mocno dokuczaiącym, ściśnienia piersi kadłuba, głowy bóle, szum w uszach i t. p. boleści te do rubryki Reumatyzmu policzonemi bywaią: a lubo dość często od zaziębień pochodzić zwykły, przecie doswiadczamy, że oprócz téy przyczyny, wsamém nawet ciele nieiakowe do nich skłonności i usposobienia się znayduią, iakoż są do nich iedni daleko łatwieyszemi niżeli inni ludzie, zanie-

dbywanie dość często tych cierpień, osobliwie początkowych ile mało od wieln uważanych, miewać zwykło złe wypadki. Febra zaś, o którey się napąknęło, że tym bolcściom towarzyszy, przechodzi w zapalną chorobę, a części dotknięte przez silne boleści nieraz na zawsze do poruszeń niezdolnemi zostaią, lub na czaś niciaki osłabionemi.

Obeyście się.

Przy tych zaziębionych czyli Reumatycznych febrach równie zazimne iakoteż i zaciepłe utrzymywanie się bywa niepomocnem, ponieważ i pierwsze i drugie pomnażaią słabości: a przeto Reumatyczne cierpienia daleko upartszemi czyni: potrzeba zatem na takowe być bacznym, aby pierwsze pomocnieyszych nie zrządzało boleści iak drugie ulgę im przynosiło. To utrzymanie wspiera się na doswiadczeniach, że utrzymuiąc części dolegaiące chłodniey niż cieplęy, znacznie się nie tylko do zmnieyszenia, ale nadto i do skrócenia Paroxyzmów febryczno Reumatycznych przyczynia, i tego mamy Dowody na Reumatycznych zapalnych *(Rheumatismus Acutus)* gdy znowu przy drugich a do tego długich cierpie-

niach, bywa szkodliwsze iak pomocne ciepłe utrzymywanie, nie tylko części dolegaiących ale nawet i całego ciała, wszelką zatem odzież, pościel, oprócz tey rożnicy i co do pór roku, odmiany, powietrza co do klimatów, pomięszkań stosować koniecznie wypada: chcąc się zrazu pozbyć tych boleści, aby w ciele zamięszkania nie obrały, alboli też przez zachłodne utrzynanie iego, i części bólami zaiętych nie zrządzić wstępu tey materyi do części wewnętrznych, iako to: głowy, piersi, żywota, kiszek, z kąd mogą nierównie pochodzić niebezpieczeństwem grożące życiu choroby, iako to: zapalenia mózgu, oczów, pleury, wymioty, biegunki, a nawet i dyssenterye, to tedy iest pierwsze iak stanowcze obeyście w leczeniu się, a bez którego nic zgoła przez srodki Lekarskie dokazać nie potrafiemy. Poniżey takowe podać nie omieszkam, gdy o drugim koniecznym zachowania przepisie têraz mówić będziemy, i ten zawiera się w dochowie dogodney dyety, iakoż stanowi takowa dzielną pomoc, i samym nawet srodkom iekarskim. Dyetę scisłą zachować potrzeba przy febrycznych zapalnych Rheumatyzmach, tu są naydogodnieysze napoie chłodzące, iako to: sztuczne mle-

ka znasion iuż wiele razy powtarzane, kwaskowéy natury napoie odwar z kwasnicy, woda z octem, limoniada, woda z grzanką, kleie z kaszów kleiowych. Za pokarmy zaś albo rosoły z drobiu lub cielęciny, ale te nie powinny bydź zbyt tęgie, nietłuste, a nayszkodliwiéy korzenne, można do nich domięszywać do połowy kleie, aby te nie były gęste, owszem rzadkie, owoce gotowane, iaia swieże są dostatecznemi pokarmami na utrzymanie sił. Wszelki mięs użytek, a tem bardziéy tłustych, kaczek, gęsi, gołębi, wieprzowin, wołowych nawet iest szkodliwym, i tym szkodliwszy przy trwaiącéy ciągle febrze i silnéy gorączce która zwykła towarzyszyć tym cierpieniom. Jeszcze raz powtarzam, że tylko te srodki są nayskutecznieyszemi do pokonania, a nieraz i zapobiegania powrotom na zawsze dręczących boleści. Lepiéy iest na czas nieiaki pozbawiać się potraw smakowitych, napoiów rozgrzewaiących, a używać miłego zdrowia, niżeli dogodzić gustowi, zwyczaiowi, a nie raz i przyczynie zrządzaiącéy boleści, i pozostać od nich nadał zupełnie uwolnionym. Jak znowu wcale inną dyetę zachować należy przy drugim gatunku tych cierpień, to iest: gdzie nie ma tak zna-

znacznéy febry, gorączki, obrzmięnia, lub wcale żadno z nich nie połącza się, iak się dość często zdarza przy konstytucyach nieczułych i flegmistych, skrofulicznych, w wieku podeszłym, po poprzedniczo przestałych chorobach, w których znacznie siły żywotne wyczerpanemi zostały. Przy konstytucyach skłonnieyszych do tych cierpień pewnie z osłabionéy czyli chorobnéy drażliwości organu skóry, iako powszechnego całego ciała pokrycia, która oprócz ust, nosa, naywięcéy na wszystkie wpływy szkodliwości zewnętrznych iest bezposrednio wystawioną. Tu wyiąwszy twardéy do strawiénia pokarmów natury, iako to: Wieprzowych mięs, wędlin solonych i t. p. nie używać, ale swieże białe mięsa wołowe i rosoły zabronionemi być nie mogą, a nawet i wino, porter, piwo angielskie, dubeltowe, owszem i po trochu arak, wódka francuzka i kraiowa, używane w pomiernéy ilości, nie tylko że nie szkodzą, ostatnie leki służą, wzmacniaiąc siły fizyczne i wszystkie odbyty aż do samych potów znacznie pomagaiących, przynależnie utrzymuią takowe.

Do powyższych srzodków należy i następuiący, równie iak i powyższe ważny, dzielnie do uleczenia pomagaią-

cy, ten zawiera w sobie rozmaite ciała poruszenia, tak ogólne, iako też części boleściami temi zaiętych. Co do ogólnych: chodzenie wolne ale nie mordujące, ieżdzenie w poiazdach, na koniu; osobliwie w czasach ciepłych, pogodnych, bynaymniéy wietrznych, a tém mniéy wilgotnych. Co do części bolesnych, te lubo początkowo nie mało zrządzaią przykrości, wszelako wprawiania do lekkich prac, iako to: tarcia piłką, grania w bilard, w kręgle, noszenia pomiernéy ciężkości rzeczy, wyprężenia stopniowe rąk, krzyża, unoszenia w górę rąk, gdy te części są bolesne, schylania się coraz niżéy, są nader pomagaiącemi dla przyczyn, że takowe wstrzymane mieyscowo parowania uwalniaiące, i te części bardziéy wzmacniaią. Gdzie sposobność dozwala, kąpiele z czystéy wody, lub i parowe, niedość zalecam, zwłaszcza łącząc ostatnie z poruszeniami częsci od tych boleści zaiętych.

Temi to srodkami udawało mi się uwalniać od Chronicznych cierpień, i dla tego użycie ich mocno zalecam.

Byłoby u nas użyteczną rzeczą, aby się zaięto przynaymniéy w miastach urządzeniem pomienionych kąpieli gdzieby się znaydować powinny rozmaite

do poruszeń ciała i iego części machiny, parowne te kąpiele mogą być rozmaicie czynione z ziół wonnieiących i t. p. wszakże oprócz ulżenia boleści, a nawet i ich zupełnego pozbawienia, wieleby się oszczędziło wywozu pieniędzy z kraiu za granicę do wód kruszcowych. Toż samo się ma rozumieć i o utworzeniu samych kąpieli które sztucznie naśladowane z dobrym także skutkiem zastąpić mogą kąpiele naturalne. Gdzie zbywa na możności lub sposobności czynienia kąpieli, i parowni, obmywania ciała ciepłą wodą, w któréy sól rozpuszczona być powinna np. do garca wody kwaterkę soli, a w dalszym czasie podwoić ilość soli aż do pomiernego skóry zaczerwienienia, w mieyscu soli na ten użytek zastąpić może z równym skutkiem popiół czysty z twardego drzewa w wodzie zimnéy w przód rozpuszczony i do połowy wyparowany, ale tak po kąpielach samych, parownych, iako i obmywaniach ciała które, z cierpliwością aż do otrzymania ulgi nieprzerwanie czynić wypada, wystrzegać się wszelkiego zaziębienia. A że noszenia odzieży broniącéy nasze ciała wprawdzie od silnieyszego wpływu odmian powietrza, wilgoci iego i zimna, iako też i

przyczynienia do mniéy potrzebnego i nieraz szkodzącego zagrzania ciała przez takowe, wskazać więc stosowne potrzeba. Wiek młody, ciało dobrze żywione, pełne soków, dostatecznym, iest naturalném ciepłem opatrzone, mniéy zatem pomnażaiących ciepło okryciów, noszenia takowéy odzieży i wyboru materyów do nich, potrzebuie, przez któreby bardziéy organ skóry czulszym drażliwszym i osłabieńszym stać się mógł, a przeto nie tylko przykładać się do zatrzymania téy ostrości Rheumatycznéy, ale nawet i usposobieńszym do łatwego zaziembienia; a zatem i do nabycia téy choroby. Noszenia więc odzieży z materyów odpowiadaiących porom Roku, odmianom powietrza, a nawet dni czasem, tak być powinny dogodne, żeby noszących ie czyli to w samych cierpieniach, iako i po nich dla ochronienia się od nowych napastowań, żeby ani zbyt ogrzewały, ani dopuszczały uczuwania, mianowiciéy wiatrów chłodnych, a tém bardziéy zimnych, które swą przenikłośią łatwo wciskaią się w szpary ubiorów, przez co szkodzić mogą otwarcie. Do wsparcia skutków ochronienia się przez wybór ubiorów od nowych téy choroby napadów, lub i wczasie sa-

mych boleści, dalekobym skuteczniéy radził noszenie bielizny, iako bezpośrednio ciała dotykaiącéy, i z którą zostaie wnieustannėm prawie tarciu, w czasach, i porach chłodnych podwóyne płócienne koszule, lub kogo stać perkalowe, a ostatnie nawet do pościeli używać, lub flanelowe i kuczbaiowe, ile na doświadczeniach licznych wsparty zapewnić mogę, że noszenia takowéy bielizny z moiéy porady zawsze się daleko ochronnieyszemi i obronnieyszemi być okazywały, niż noszenia podwóynych sukien, albotéż i futer: a to dla przyczyn wyżéy nadmienionych, na ten to zamiar noszenia flanelkowych koszulek na golém ciele, lub pokrycia z niéy zrobione, dogodne częściom od bólu napastowanym, gdy te nie raz mieyscowo iakoby sobie obierały mięszkanie, a kto z nich dzielnieyszego skutku dla swego przekonania chce doznać, takowe koszule flanelowe, kaftaniki takież, lub do innych okryciów mieyscowych służące przechowywać należy w sprzętach do tego służących, a dobrze zamykanych, w którychby się znaydować powinny woreczki płócienne napchane pokraianemi ziołami pachnącemi, iako to: macierzanką naywięcéy, lewandą kwiatow,

melissą, miętkwią, lebiodką pospolitą (*origanum Vulgare*) korzeniem tatarakuˆ (*calamus aromaticus*) równych części lub do upodobania i woli. Zapas tych ziół na ten zamiar radzę mieć, aby na nich nie zbywało, i po wypraniu bielizny, zniéy wywietrzana wonnośc, 'nowe z nich robione woreczki ciągle utrzymywać, wonność tych ziół udzielona bieliznie nierównie więcéy w czynności naczynia skórne przez umiarkowane ich drzażnienie utrzymuie, iak nerwy podskórne w związku z innemi będące wzmacnia.

Co się dotąd mówiło względem odzieży, pościeli, tak w samych cierpieniach, iako i dla unikania tychże, dla przedłużenia i zwolnienia przy dyspozycyach szczególnych reumat: służy tylko do stanu stenicznego czyli zamożnego wsiły i dobrze żywionego ciała, wcale znowu inne zachowywanie się należy w temperamencie słabym, flegmatycznym, kachektycznym, wodnistym, Skrofulicznéy dyspozycyi, a któréy się rys podał na początku części drugiéy pisma tego w Rozdziałku pierwszym Cząstce pierwszéy iako i wieku srzedniego, że w tych naprzeciwnych stanach są srodki powierzchowne i zewnętrzne różne od powyższych, te

nam podać niżéy wypada, a to, że iuż mięszanina cieków ludzkich mniéy bywa doskonałą istotę z powodu osłabionych spręžności stałych ciała ludzkiego części, zbywa więc z takowego ich działania i na doskonałéy strawności, dobrém krwi przygotowaniu, iako też i wyprowadzeniu dostatecznéy cieplika naturalnego ilości, i to nas przekonać powinno, że takowych dyspozycyów Ludzie w wyższym nierównie stopniu chłodnego czuią powietrza wpływy, że nawet stan febryczny gorączkowy nie dochodzi do tego natężenia, że napady febry, gorączki, a przy nich i stan ninieyszych cierpień nie tak natarczywie, powoléy, dłużéy uparciéy trwać zwykł, iak przy powyższym mniéy lub więcéy zapalaiącéy natury Reumatyzmie, w tym więc gatunku, iak nawet w samych cierpieniach daleko żyznieysza służy dyetta, tu rosoiy tęższe wołowe, napoie rozgrzewaiące wmiernéy ilości użyte, ciepléysze daleko odzienia wielce dopomagaią do skrócenia cierpień, iak ochronienia się od tychże, tu i kąpiele dobrze ciepłe lepiéy służą, słowem to wszystko, co tylko trawność wzmacnia, co siły dzwiga i utrzymuie, co ogrzewa, należy do srodków dzielnie pomagaiących.

Zwykła ta choroba i mieyscowo się okazywać, iakoż zaymuie łopatki, krzyż, ręce, kolana, nogi stawy, a nawet i same palce nie bywaią od niéy wyłączonemi, zaymuie kark i głowę powierzchownie, mieysca takowe okładać materacykami z kwiatów bzowego i rumianku, lub z powyższych ziół robione, nacierania suche flanelą, lub w niemożności iéy mienia czystą wełną, którą nawet i okładać można części od bólu zaięte, owies prażony octem skropiony: do picia ciepłych napoiów, iako to: herbaty bzowych ziół, octem winnym do miłéy kwaskowatości, osłodzone cukrem służą, lecz zwykła znowu taż choroba zmieysc mniéy szlachetnych tu wymienionych przez zaziębienia, błędy w dyecie, wzruszenia gwałtowne, iako to: gniewy, przelęknienia i t. p, przechodzić do części szlachetnieyszych takowo nie bez niebezpieczeczeństwa mnieyszego, większego, napastować: iakoż przeniesiona do mózgu,. zapalenia iego, głowy boleści: do płuc, kaszle, dychawice pleury: do żołądka i kiszek, oprócz zapaleń zastósowanych do powyższych stanów: to iest dobrze żywionego krwistego, wieku młodego, iako też do temperamentów i konstytucyi zwyż w spomnionych,

forsie, wymioty, biegunki, i dysenteryę zrządza, a przy nich przyłącza się silna febra, gorączka, maiaczenia, co się dziać zwykło przy dobrze żywionym, krwistym, używaiącym dyetty zbyt żyznéy, trunków rozgrzewaiących, iak pomnieysze znamiona przy temperamencie słabym flegmatycznym wodnistym lub przy deppozycyi skrofulicznéy, w takich zdarzeniach zanim niżey wskażemy środki do wewnętrznego użytku, co prędzéy przykładać na te lub owe mieysca, które są tknięte, i okazuią swe znamiona nadmienione, synapizma które nawet i powtórzyć wypada, co prędzéy kąpiele ciepło czynić raz lub dwa dniem, dawać napoie ciepłe, iako to: herbatę, kleie, bzowy kwiat, zdodatkiem małéy ilości wina lub wódki, araku, aby co prędzéy przywrócić parowania skóry, równie i nacierania rąk, nóg, krzyżów, nie bez znacznego użytku czynionemi być powinny, a nawet i na nich naprzemian synapizma mocne z chrzanem przykładać.

Dotąd mówiło się o srzodkach powierzchownych dyetetycznych, i ratunkowych, w przypadku przeyścia téy materyi z części mniey szlachetnych do szlachetnéyszych, podały się takowe wce-

lu zachowywania się przy samych cierpieniach, iako też ochronienia się od ich napadów, lub przynaymniey oddalenia, skrócenia, ułagodzenia, dodaiąc i tę przestrogę niemałey wagi, żeby nad potrzebę w mieszkaniach nie było gorąco, a nawet i nie zbliżać się z częściami dolegaiącemi do pieców, a tem mniey do kominków. Teraz podać musiemy środki Lekarskie do wewnętrznego użycia służące.

Leczenie.

To dzielnie wspartém bywa przez ścisłe dochowywania tego wszystkiego, co się pówyżey podało, bez tego i naylepszego skutkowania leki nie wiele dopomagać są wstanie, na próżno więc chorzy dość często na usiłowania bezskuteczne lekarzów narzekaią, kiedy się nie zachowuią iak powinni.

Co do stanu z pomnożoną siłą żywotnią.

Pokąd więc trwa silna febra, gorączka, obrzmienie części zaiętych, dawać mixturę Nr. 8vo. a gdyby ta mniey skutkować miała, lub laxowanie zrządzać miała, N. 9no. z tych dawać podług informacyi tamże umieszczoney, i popiiać bzowym kwiatem. Po uśmierzeniu febry i gorączki dawać na wzmocnienie pod N. 3 4. ieżeliby stolec był wstrzymanym, dawać enemy rozwalniaiące, które się iuż w tylu mieyscach podały, i te podług potrzeby co drugi dzień, aby tylko nie wczasie lekkich potów, dyettę wyżey podaną, okrycia, pościel kąpiele, maią być nieodstępnie dochowywane. Co się dotycze krwi puszczania, to iest tu potrzebne zwielu względów, a mianowiciey na poskromienie febry i gorączki, lecz nieobficie czynić wypada, lepiey wezwać rady znawcy, aby ten ilość upuścić się maney krwi wskazał.

Co do stanu z pomnieyszoną siłą żywotnią.

Tu ciepleysza odzież, pomięszkania, dyetty posilnieysze, mierne użycia trunków rozgrzewaiących nie maią być wzbronionemi, a co do leków Nr. 11. i 12. na oba te stany branie, i odwaru z kory sliwy czeremchy zalecam.

Kto zatem iuż podlega tym cierpieniom, bądź to mieyscowo lub całe ciało zaymuiącym, zachowywać się po•

winien w tych, które powyżéy umieściłem, przepisach. Dość często zdarzać się zwykło, że to, co utrzymuiemy za drobnostki np. lekkie ubiory lub zaogrzania głowy i ciała, przez sypiania około okien lub wilgotnéy sciance i. t.d. przyczynami stać się mogą tych cierpień, iakże nie maią tychże samych powiększyć i utrwalić.

Febra kataryczna łagodna.

Pomierna opuszczaiąca febra, która się zwykła pod noc przez przechodzący ziomb, dreszcz, przedstawiać, są iéy znamionami nawet i inne, iako to: zatkania wnosie, sapka, głowy ciężar, bóle iéy, gardła, i piersi.

Charakter iéy.

Ziąb u palcy, rąk i nóg, dreszcz przechodzący po krzyża pacierzach, opuszcza w dzień a pod wieczór wzmagaiąca się febra, przytém sapka, wstrzymanie flegmy z nosa, albo gęstéy odeyście, lub zamiast téy płynienie z nosa, oczów, wodnistéy ciekłości mocno zrącéy nozdrze, głowy lub czoła ciężar, ból gardła lekki i piersi, pokaszliwania. To trwać zwykło dni kilka, a sa-

ma zaś febra i tu nadmienione znamiona przez krytyczne poty, odpływ uryny, dobrze gotowanéy uryny mętnéy żółtawéy z czerwonym piaskiem na dnie naczynia opadaiącym, łagodne flegmy z piersi wyrzucanie powoléy ustaie.

Rzadko w swéy poiedynczości i łagodności febra ta potrzebuie leków, ale zawsze wymaga utrzymania się w lekkiéy dyecie i umiarkowaném ciała, izby, cieple. Oprócz tego mieć wzgląd wypada na wszystkie ciała odbyty, aby te wstrzymanemi przy niéy nie były, nadewszystko zaś na czynności skórne, przez które to organ usiłuie natura w téy tak lekkiéy chorobie pozbyć się przez poty drażniących, chorobnych pierwiastków, dla wzniecenia miernych potów, lub przywrócenia wstrzymanych, służą nacierania suche nóg, ciała, nóg moczenie w letniéy wodzie z dodatkiem soli, gorczycy całéy, picie bzowych kwiatów melissy, herbaty, a dla usmierzenia kaszlu, bólu gardła, kleie z kaszy ięczmiennéy. Wszelako ieszcze powtarzam, że szkodliwemi się stać mogą, zaciepłe izby, odzież, pościel, takoweż, przytem zapominać nie należy, aby i stolec nie był wstrzymanym, dla tego służy mixtura z powideł

bzowych Nr. 8go. Nadto wystrzegać się trzeba tego wszystkiego, cokolwiek zrządza rozwolnienie błony nosa i zawałków ust wydrążenia, że to wszystko zwykło przedłużać kataryczne symptomata, dla tego są szkodliwe nawet za ciepłe pokarmy i napoie, iakoż pierwsze być powinny tylko wolne, a drugie swóy ziomb utracić tak dalece, że chociaż początkowe użycie zachłodnego napoiu zdaie się drażnić, wszelako w krótkim czasie dostrzegać się daie łatwieysze połykanie, usmierzenie drażnień, iak wzmocnienie slinnych w ust wydrążeniach zawałków. Szkodzą więc użycia rozgrzewaiącéy natury napoiów i takowych pokarmów, iako to: wina, piwa mocnego i t. p. a z pokarmów bez wyiątku do trawienia trudne, tuż dodaię, że częste chustek odmieniania są nader użyteczne. Na wstrzymanie zaś odpływów z nosa wodnistości ostréy nic pomocnieyszego radzić nie mogę nad sarkanie wnos często wody zimnéy, i nią czoła obmycia, wreszcie kaszle téy febry znoszą kleie wyżéy nadmienione. Jeżeliby się mocnieysza nieco gorączka przyłączyła, iak się nie raz zdarza, branie nakoniec może co parę godzin cremortartari w wodzie lub na mały koniec noża, a sale-

try czyszczonéy do filiżanki wody cukrem osłodzonéy, którą po trochu pić radzę, tu nawet służy sztuczne mleko z nasion bani, ogórkowego, migdałów, aby nie było gęsto robione. To, co się dotąd przeciw téy febrze i iéy przypadłościom radziło, służy dla wieku młodego, dla krwistych, mocnych, tęgich dobrze żywionych. Jnaczey zaś postąpić wypada ze wszystkiem przy słabych konstytucyach, przy flegmatycznych, tu iuż daleko ciepléysze ze wszystkiem służy utrzymywanie się co do odzieży, pościeli, pomięszkania, napoiów i pokarmów żyznieyszych, mogą zatem być użytemi rosoły na w pół z kleiami oprócz mięs, picia ciepłych, kwiatu bzowego, melisy, herbaty, i daleko ciepleyszych, samych lub z dodatkiem do filiżanki łyżeczkę wódki, czystéy francuzkiéy, araku, rumu. Aby tylko nie dla wieku zbyt młodego chorych, do wzniecenia zaś lekkich potów, gdyby picia nadmienione nie miały skutkować, radzę dawać proszku pod Nr. 10, osobliwie pod noc, przez dzień zaś mixturę Nr. 9. lub 11. w końcu napastować zwykła osoby drażliwe, czułe, delikatne, do spazmodycznych cierpień skłonne, iakoż się przytrafi nieraz, że u tychże osób kaszle

towarzyszą suche, sciskania piersi, tu służą często picia kwiatu rumiankowego na wpół z bzowym mięszane, zdodatkiem kawałka cynamonu lub skórki pomarańczowéy, które wnich moczonemi być maią, wniedostatku tego użycie tychże samych ziółek zdodatkiem do filiżanki łyżeczkę od kawy wódki czystéy, araku, rómu, wódki francuzkiéy, aby tylko nie dla wieku młodego chorych, dla wzniecenia lekkich potów służą nadmienione napoie, a te gdyby nie skutkowały, dawać proszek pod noc z Nr. 10. przez dzień zaś moczenie z Nr. 11.

Febra kataryczna gorączkowéy czyli zapalnéy natury.

Różni się od powyższéy przez silnieysze daleko charakteryczne znamiona, iakoż gorączka, rozpalenie skóry, iéy suchość, głowy i gardła bóle, kaszel, wszystkie te bywaią daleko silnieysze, tem bardziéy wmłodym wieku, u krwistego, wsiły zamożnego, dobrze żywionego, a że się iuż na swoiem mieyscu potrzebna dała przestroga iak niegdy, lekce ważyć katarycznych cierpień nie wypada, dla przyczyn, że te są zawsze z mnieyszem lub większem zapa-

zapaleniem błony nosowéy, wydrążenia ust, gruczołków w nich znayduiących się, gardła, płuc połączone, tem są silnieysze otwartsze przy zapalnéy kataryczné febrze, towarzyszą więc iéy puls prętki, twardy, uryna bywa daleko Czerwieńszą, mętnieyszą, nocy niespokoyne, maiaczenia lękie, ięzyk suchy, pragnienie mocne. Jest przy téy febrze, nie małe niebezpieczeństwo tém bardziey przez zaniedbanie początkowe lub przeciwne zachowywanie się w odzieży, pościeli, pomięszkaniu, łatwo przez te przyczyny, mieyscowe płuc zapalenie lub innych części szlachetnych powiększyć ię może, a nawet i w suchotną Febrę. Pokąd tylko stan ten zapalny trwa, wszystkie rozgrzewaiące rzeczy mogą bydź szkodliwemi, posilki zatem maią bydź oprócz chłodności iak naymniey rozgrzewaiące, maślanka, smietana kwaśna, kleie, owoce, chłodno izby utrzymywanie, nader lekkie okrycie, napoie także chłodne, odwar kwaśnicy, Serwatka, mleka sztuczne z dodatkiem saletry czyszczonéy np. do kwarty iednéy łyżeczkę od kawy sporą, albo Cremortartari w wodzie moczonégo lub znią gotowanégo, woda z grzanką octem winnym do pomiernéy kwaskowatości zapra-

-wna, miodem czystym lub cukrem osłodzone służyć maią za napóy ordynaryyny, obmywania ciała zbyt letnią wodą na w pół z octem winnym po razy dwa na dzień czynione, okładania głowy zimną wodą, do któréy dodać potrzeba soli i półowe octu winnego, na łytkach przykładania synapizmów iak naylepiéy służą, i grożące niebezpieczeństwo wyżéy wspomnione zupełnie usuwaią. — Bydź może równie i potrzebne krwi puszczanie, zwłaszcza przy płuc, kaszlu suchym, głowy mocnych boleściach, silnéy gorączce, takowe zaraz na początku około dnia 3. czynic wypada pomiernie, do czego iednak znawcy rada iest potrzebną. — Po ustaniu przez te srodki zapalnego stanu, zachowac się należy we wszystkiem co do dyety i leków, iak się wyżéy przy febrze kataryczney łagodnéy podało, a to aż do zupełnego ustania znamion znią towarzyszących. — Bywać nawet zwykła taż febra stosownie do konstytucyów ciałnych iako i powietrza połączona z żółciową febrą: znamiona téy, do wyższych przyłączać się zwykły, smak gorszki w ustach udzielaiący się w braniu napoiów i pokarmów, ięzyk żółtawy, uryna iak szafran, nudności, ckliwości zułtość w białku

oka, a nieraz i całéy skóry. — W téy znowu pomięszanéy febrze służą też same pokarmy: które się wyżéy umieściły, nadewszystko dawać w pierwszych dniach proszek z ipekakuany z nieco cremortartari np. każdego po ziarek 15 rano nadczo, zachowuiąc się przy dyecie wyżéy wskazanéy, iednak i wtym wezwać rady znawcy.

Równie się dość często przedstawiaią biegunki, dyssenterye mogące się katarycznemi febrami nazywać, iakoż też same przyczyny do poiedynczéy lub zapalnéy natury przykładaiąc się, zrządzaią i to. Tu więc należy co prędzéy przywrócić wstrzymane poty przez picie ciepłych napoiów, kleiów z kasz okładania żywota materacykami miętkwi, przykładania synapizmów na łytkach, dawaniem enem z krochmalu podług potrzeby, pić miętkiew ogrodową, lub łączną, melissę, a wystrzegać się napoiów kwaskowéy natury, i tych wszystkich pokarmów, które się przy zapalnéy febrze kataryczney podały, aby nie spóźniać powrotu potów, które zwykły zatamowania biegunki i dyssenteryi uskuteczniać.

O Febrze żołądkowéy

(gastrica.)

Ta pochodzi albo zaraz po użytku lub nadużytku potraw niestrawnych, przeciwnéy sobie natury, lub też i napoiow mięszaniny. Pochodzie także zwykła daleko powoli z zanieczyszczeń flegmistych, kleiowych, które się z massy soków ludzkich wyłączaią i osiadaią wdrogach pierwszych, iako to: żołądku i kiszkach, a to tem więcéy, im trawność bywa niedoskonała, tych zaś części osłabienie, które pochodzi od zwolnienia włokien mięsnych żołądka i całego kiszek kanału, a te mogą bydź przyrodzone lub też i częścią przysposobione przez nadużycia ciepłych, rozgrzewaiących, korzennych potraw i napoiow, przez poprzednicze rozmaitych chorób napady, a nieraz i przez szczególną a niedościgłą powietrza własność. Charakter téy febry iest następuiący: Odęcia żywota po iedzeniu, burgotania, utracenie appetytu, niesmak w potrawach, ckliwości, wymioty, nieprzyiemna, z ust wonia, obłożenie ięzyka mulaste i flegmiste, nieregularne febry, gorączki, paroxyzmy, głowy bole, uczucia ociężałości w żywocie około samego żołądka do tego przyłączaią się i wstrzymania stolca.

Leczenie.

Stosować się zwykło do przyczyn, które takową zrządziły febrę, a że iuż to wyżéy położyliśmy, wypada więc postąpić sobie następnie, ieżeli zaraz na początku, lub nieco późniéy po użytku lub nadużytku potraw i trunków wspomnionych przystępuie, pospieszyć z uprzątnieniem z żołądka tego wszystkiego, co się stało szkodliwszém i dać przoszek na wymioty z ipekakuany a to stosownie do wieku, iak się to w wielu mieyscach pisma tego podało, zapatruiemy się nie raz że ten środek aczkolwiek sztuczny zapobiega częste niebezpiecznym wypadkom, a natura sama go dość często urządza. Tu tylko daię przestrogę, że ieżeliby przy wskazaniu na wymioty miał chory rupturę, takową pierwéy należycie opatrzyć wypada, aby ta przy wzruszeniach tak silnych przez wystąpienie się nie pogorszyła. — Po ustaniu wymiotów, które ułatwić można piciem ciepłéy wody lub herbaty z rumianku, za każdém nudności uczuciem, posilać się wypada rosołem, aby nietłustym i niekorzen-

nym, a że ten sam przez się dość często dnia tego od wielu chorych znoszonym nie bywa, iak nie raz do obrzydzenia i samych wymiotów się przyczynia, na takowy więc przypadek dodać można do rosołu nieco soku cytrynowego, lub wniedostatku iego, burakowych zaczynionych barszczów przegotowanych, z dodatkiem lub i bez do pólowy kleiów z kaszów kleiowych, albo też i pólewki zwody, wina, piwa z żółtkiem swieżém aby nie gęsto. Na takiéy to ścisléy dyecie dnia tego poprzestać wypada, i tylko przy lekkich pokarmach, nader łatwych do strawienia pozostać należy, za napóy zaś woda z grzanką, ięczmień w wodzie gotowany, do któréy dodać można trochę wina kwaskowatéy natury, iako to: Francuzkie, reńskie a nawet i Autryackie, piwo wystałe dobre dla niebędących wstanie win kupienia, wtakowéy też dyecie do zupełnego febry ustania zachować się należy, wszelako i późniéy do twardszych coraz potraw użytku zwolna postępować stale pragnąc, aby téy febry uniknął, lub po iéy ustaniu, każden zachowywać powinien w używaniu wszelkich potraw pewną wstrzemięzliwość, i oprócz że niepolubnych iak z doswiadczenia szko-

dliwych, których się zupełnie wystrzegać ma, a innych tylko do nie zupełnéy sytości używać tak, iżby się nieco chęci do dalszego iedzenia zostało.

Zdarza się, że i stolca wstrzymanie przy téyże febrze zwiększa gorączkę, głowy bole, odbiiania, i na to mieć baczność wypada, a uwolnić odtegoż przez danie enem podług potrzeb wypada. Jeżeli ta febra raz, drugi, a nay więcéy i trzeci raz napada, przez dyetę wyżéy podaną bez użytku leków ustać może, ztem wszystkiem częste iéy powroty, iuż pomocy środków wymagaią lecz te niewiele pomagać będą bez zachowania porządku w pokarmach i napoiach srodki te poniżéy podano przy zanieczyszczeniach żołądka i kiszek.

Leczenie febry żołądkowéy, z zanieczyszczeń dróg pierwszych.

W tym febry gatunku potrzebne są wprawdzie na iéy uleczenie, dróg pierwszych, z tych to zanieczyszczeń uwolnienie i po zagranice ciała wyprowadzenie, ale zanim się do tego przystąpi nadewszystko uważać potrzeba, czyli te zanieczyszczenia, są tak usposobione, to iest i poruszone i rozrzedzone, że ich wyprowadzenie służy na uleczc-

nie febry, nie zaś na pogorszenie, co łatwo nastąpić może, daiąc przed wcześnie leki wyprowadzaiące, przez które soki tylko pożywne odciągnięte ciału zostaną, zanieczyszczone daleko gęstsze zniemałą stratą dla całéy ekonomij ciała, w tych częściach pozostaną, a po zadość uczynieniu temu wskazaniu też drogi umacniać, aby się nowe zanieczyszczania niezgromadzały i niezamnażały. Do dopełnienia zatem tych dwóch głównych wskazań, czyli raczéy do pierwszych, to iest poruszenia i rozrządzenia służą następuiące srodki Nr. 14. Jeżeli przystępuią chcenia do oddawania stolca, przy ich użytku pozostać wypada, pokąd smak naturalny w pokarmach i napoiach, a apetyt i sen nie powrócą, a febra, gorączka chorego nie opuszczą, ięzyk zaś coraz z zamumuleń czyścieyszy się okazuie: gdyby iednak przy użyciu tego srodka zamiast chcenia do pozbycia stolców, i wolnego ich po razy kilka dniem oddawania, przedstawiły się clkiwości, nudności, krztuszenia, wstrzymać się z dalszém użyciem iego wypada, a dać na wymioty proszek Nr. 2do. skutki dwoiakie tu nadmienionych srzodków okazuią usiłowania natury, że iednych zanieczyszczeń pragnie pozbyć górą, a

drugich dołem, i na te wleczeniu domowém nader bacznym bydź wypada, aby się zamiarom natury nie sprzeciwić, stanu chorego niepogorszyć. Po uzupełnionych wymiotach, ięzyka czystość, powrót smaku, appetytu, ustanie czułości ciężaru około żołądka, zmnieyszenie febry gorączki, równie iako i dołem wyprowadzone zamulenia, żaflegmienie same lub z żółciowemy, wymagaią wzmacniaiących srodków użycia, ato końcem, aby się nowe z soków ludzkich tamże nie zgromadzały, iak trawność doskonałą zrządziły. — Na ten znowu zamiar służą leki Nr. 3. i 4. i przytych zostawać czas nieiaki potrzeba, zachowuiąc wszelako wstrzemięźliwość w pokarmach iak się wyżéy nadmieniło, też i wnapoiach.

Nie raz zwykła natura w biegu téy choroby robić przesilenia przez poty i obfitszy uryny odpływ, aby się daleko subtelnieyszych pierwiastków szkodliwych równie przyczyniaiących się do biegu i trwania téy pozbyć, przeszkodzie nie wypada takowym zatém natury usiłowaniom ale ile możności pomnażać i utrzymować. — Na ten znowu zamiar zalęcam picie ciepłych napoiów, iako to: kwiatu bzowego, melissy: miętkwi, użycia po łyżce Nr. 8.

lub rozpuszczenie kamienia winnego antymonii, czyli emetyku pod tym Nr. umieszczonego, lub proszków Nr. 10. i te służą do wzniecania potów. — Na odpływ znowu uryny krytyczney służa odwar korzeni slazu, dziewanny kwiatu, octem winnym i miodem zaprawne, a przytym i dawanie 3. lub 4. razy dniem po maley łyżeczce od kawy cremortartari w wodzie, a te umieszczonemi odwarami popiiać.

Nadmienić tu na samym końcu leczenia muszę co do czystości ięzyka, że lubo iego czystość ma okazywać uprzątnienie zanieczyszczeń żołądka i kiszek, wszelako przy użyciu leków Nr. 14. nie można długo pozostać. Mulastość iego dość często iest skutkiem osłabień pozostałych żołądka, gdzie się nowe nieczystości zgromadzaią, czystość iego trwała powracać będzie przy użyciu lekarstwa Nr. 3. 24, o tem się doswiadczaiący lepiey przekona.

O febrze Żółciowey.

Poznaie się z następuiącego charakteru, umiarkowane ustaiące febry napady, a przy niey powszechnie wydzielaiąca żółć wątroba, w powiększoną czynność wprawioną zostaie, przez

co też i obfitość żółci przypływa do pęcherza żółciowego, z niego do żołądka i kiszek a pierwiastki żółć składaiące do krwi i lipkich cieków bywaią wsysanemi, że nieraz przy teyże febrze i żółtaczka się przymięszywa, powszechniey zaś towarzyszą ckliwości, nudności, krztuszenia, same nawet wymioty, biegunki żółciowe. Prócz gniewu, nędzy, żalu, smutku, nayczęściey się do niey przyczynia osobliwie i między ludem wieyskim, wystawionym na skwary słoneczne, po zagrzaniu się picie wody zimney, a nieraz zrządza też febrę powietrze wilgotne, dżdzyste, mgliste, tęgie mrozy, przez które to przyczyny powszechnie panuie nie raz i Epidemicznie.

Leczenie

Wymaga użycia srodków, przez któreby i powiększona wątroby czynność zmnieyszoną bydż mogła, i obfitość wydzieloney żółci z ciała pozagranice iego wyprowadzoną a nadto i ułagodzoną iuż była. Na dopełnienie tych wskazań służy cremortartari i w proszku na wpół z cukrem starty lub sam po łyżce od kawy z wodą co 3. lub 4. godziny, może też być i z wodą go-

towany, wziąwszy pół łyżki zagotować razy kilka z kwartą wody, poczem dać się ustać i pić po pół filiżanki, w tymże samym co powyżéy czasie. — To czyniąc dni kilka wziąść proszek Nr. 2do. Ale i tu przestrzegam, aby o rupturze ieżeli ta się u chorego znayduie, nie zapominąć i takową pierwéy opatrzeć. Wrócić się znowu do picia cremortartari lub też i innéy kwaskowatéy natury napoiów, iakiemi są: Lemoniady odwar kwaśnicy, sok iéy do wody, lub powidła zniéy robione po łyżce od kawy często przez dzień zażywać, barszcz burakowy zaczyniony, woda z dodatkiem trzeciéy części octu winnego, serwatka ieżeli nie sprawia odęcia żywota, burgotań, laxowań, a ieżeliby ieszcze trwać miała febra, ięzyk był żółtawo farbowany, nie powracał czystéy w braniu pokarmów, i tenże był gorszkawy smak, można po dni 6. powtórzyć użycie proszku na wymioty, i na tym poprzestać, aby przez drażnienie żołądka i iego wsteczny ruch przy wymiotach, zwyczayny, na nowo niespływała żółć w nadpotrzebnéy doniego ilości, a przezcoby się upartość febry zrobiła, po ustaniu charakterycznych téy febry znamion zwyż umieszczonych, potrzeba wskazuie użycia

gorszkich rzeczy, służy zatem Nr. 3. zdodatkiem 3. lub 4. części Nr. 23. Dyetta zawierać powinna użycie potraw lekkich do strawienia, nie tłustych ani korzennych, mianowicie służą kwaskowatey natury, iako to: rosoły choćby z miąs wołowych, aby były sokiem cytrynowym lub barszczem domowym zaprawne, kleie do nich dodawane, kasze gotowane, owoce iedynie na pokarm przeznaczonemi być powinny, pokąd tylko stan febryczny trwa, po którego ustaniu nie zaraz do twardszych użytku przystąpić, i to powoli, wszelako wieprzowych mięs, słoniny czas nieiaki, po niéy używać nie wypada.

O febrze zgniłéy.

Wstęp do niéy czynią poprzedniczo osłabiaiące przyczyny, w skutku czego prystępuie znaczna słabość we wszystkich ciała działaniach, przebieg zaś téy febry, dla iéy ile być może doskónałego poznania, zpowodu że się nader łatwo nią zarazić można, iest następuiący, odurzenie, ból głowy tępy, bezsenność ociężałość całego ciała, utrata wesołości, appetytu, do tego bardzo wiele przyłączaią się znamiona żo-

łądkowéy febry, która się wyżéy opisała. — W dalszym iéy biegu przystępuią i same zimnicy napady, i te albo są ciągło trwaiące, lub i na czas krótki opuszczaiące. Przytym puls bywa bardzo prędki, mały a w nader rzadkich przypadkach wcale naturalny, pomnażaiący się coraz sił opad, tępe, wszelako dokuczaiące bóle piersi, a nieraz téy lub owéy strony żywota, przystępuią albo maiaczenia ciche lub przy nich zrywania się, głuchota i skłonności do snu, smutne wéyrzenia, oczy nieczyste ciekłością zalane, smutna twarz, czarno brunatne wydrążenia nosa, takież ięzyka warg, pragnienie mocne lub niechęć do napoiów, cuchnące oddychanie, i więcéy iak zwykle cuchnące stolce, a nieraz i potów, uryna wnet bywa żółtą wnet i brunatną, wnet i czarniawą gęstą z brunatném na spodzie osadem, przystępuie suchość skóry, iéy uczuwać się daiące natężone rozpalenie. — I przytym wysypować się zwykły plamy okrągłe, podługowate koloru brunatnego, czerwonego żółtawego i czarnego. Do tych ieszcze nieraz przyłączaią się fryzle, grzybki, obrzmienia gruczołków, drżenia członków, drgania stawów, skubania po sobie pościeli, iakoby much łapania. Da-

léy mimowolne stolców, uryny, oddania, mocno cuchnące stolce, takoweż biegunki znacznie chorego z sił pozbawiaiące, krwi rozrzedzonéy z nosa płynienia, iéy przez płuca wyrzut, a nieraz przez stolce i drogi urynowe, daiéy przystępuią zimne lipkie ciekące poty i mocne żywota odęcia.

Te zwyż nadmienione znamiona w biegu téy choroby powiększać się zwykły, i istotne peryody iéy wskazuią, iak rzetelne poznania wyczerpuiącéy coraz bardziey siły życia tak w ciekach ludzkich iako i stałych częściach. Do téy choroby przyczynia się to wszystko, cokolwiek siłę żywotnią, siłę życia napastuie, nadweręża, lub przez przyięcie do ciała cuchnących zgniłych wyziewów. Do tego doliczyć można upały zbyteczne, szczególniéy zwilgociami połączone, tęgie mrozy, natężenia wszelkie, osłabiaiące namiętności, iako to: troski, żale, smutki, nędza, głód, niezdrowość pokarmów, wody cuchnące, brak swieżego powietrza, wstrzymanie szkodliwych ciału wypróżnień, iako to: potów, stolcy uryny i t. p. Z osnowy téy choroby, ziéy znamion, zasadzać się powinno.

Leczenie.

Na dwóch głównych wskazaniach, z tych iest:

Pierwsze ile możności starać się o utrzymanie siły żywotniey, ato zaraz od samego tey choroby początku, poznawszy ią z znamion, które podałem, spóźnienie tego wskazania lub osłabiaiące też siłę srodki, iako to: leki laxuiące, często powtarzane zbyteczne drażniące, a nayszkodliwiey krwi upuszczania, czynić zwykły całe ratowania nadaremnemi, iak chorego na otwartę życia utratę wystawiaią.

Drugie wskazanie zawiera w sobie pospieszne uśmierzenie przyczyn zewnętrznych i wewnętrznych, które nie tylko tęż chorobę zrządziły, ale ią przedłużać i upartszą wleczeniu, a do tego i niebezpieczną poczynić mogą:

Dopełnienie tych wskazań przez srodki następuiące.

Wdniach pierwszych choroby dać proszek Nr. 2do,, oprócz wymiotów przez tenże zrządzanych, wzruszenia całego ciała przy nich towarzyszące do wzbudzenia potów, tak wchorobie tey użytecznych, i również uwolnienie stolca

ca

ca przystępnie, ieżeliby po nich nieczsytość ięzyka miała pozostać a stan sił dostateczny dozwalał można użycie tego proszku co dni 3. lub 4. powtórzyć: dodaię ieszcze i tę nader potrzebną uwagę: że na przypadek spóźnionego w tey chorobie ratunku, gdzie iak powszechnie bywa znaczne sił osłabienie, aby tego wskazania zupełnie zaniechać, i zaraz do drugiego niżey położonego przystąpić. Nieraz zwykło być przytem stolca wstrzymanie. Jeżeli to dni kilka trwa, enemami z 3. części wody a 4. części octu winnego lub piwnego mocnego uwolnienie iego zrządzić, a wmiarę potrzeby powtorzyć enemę, gdyby pierwsza dostatecznie skutkować nie miała: enemy te iako i poniżey umieszczone niemaią być dawane, kiedy się chorzy pocą, a do rumiankowey enemy np. pólkwaterki, dodać pół łyżki od iedzenia kwasu siarczanego rozcięczonego, równie zwielkim skutkiem wtey chorobie służą takoweż enemy z drożdży. Na ten zamiar wziąść drożdży od piwa iakich dostać można np. kwartę, dodać do nich łyżek dwie słodu mielnego przesianego, zmięszać i na ciepłém mieyscu postawić, aby za-

burzały, i z tego na każdą enemę pół kwarty lub ieszcze mniey przeznaczyć.

Stósownie do wzmagania się tey choroby; którą powiększenie znamion, a ubycie z sił poznawać daie, nie dość zalecić mogę całego ciała dwa lub trzy razy dniem czynić obmywania, zmięszawszy połowę wody zwolnioney z połową octu iaki się pod ręką znayduie, okładania takież ciągle czynic na żywot i nogi, dobrze chusty w tem zmięszaniu obmaczawszy i wyzionąwszy, lecz przestrzegam, aby często powtarzać, niedopuszczaiąc, aby na tych częściach przyłożone nie zastygały, można takoż z nierównie większym skutkiem na tenże sam użytek, to iest: obmywań lub okładań, wziąść tęgiego odwaru rumianku kwiatu, ozanki czosnku (*eucrium scordium*) korzenia dzięgla np. po garsci do półtora garca wody, aby się garniec zostało, przecedziwszy i ostudziwszy dolać wodki kamforowey kwaterkę lub i samey okowity: zwykły także przyłączać się maiaczenia, bole głowy, okładania iey chustami w zimney wodzie maczanemi, bez uprzykrzenia czynić należy, albolitez gąbkę wniey umaczaną i wyzionętą na tenże sam zamiar przykładać, sy-

napizma na karku a na przemian i łydkach: dawać często pić kwaskowey natury napoie, iako to: limonad, wodę z octem, lub miasto aurowy odwar ieczmienny, niekiedy po łyżce wina kwaskowatey natury a z leków Nr. 9. 11. Naywiększą przytem czystość około chorego, izby iego zachować, skrapiać podłogę, pościel, octem kamforowym, za pokarm zaś nie służą rosoły same tylko na wpół z kleiami z kaszów do tego barszczami domowemi, sokiem kwaśnicy, lub cytrynowym zaprawne, owoce gotowane są dostatecznemi iak odpowiadaiącemi naturze tey choroby zasiłkami: przy zachowaniu tych przepisów, użyciu leków, zachowaniu dyety wskażaney, nieraz polepsza stan chorobliwego życia tak dalece, że w tym peryodzie choroby pomiędzy 8. aż do 14, dni przystępuie przesilenie przez poty i urynę, a przytém i sama choroba zupełnie lub po większey części tak daleko pokonaną zostanie, że pozostałe osłabienia za pomocą posilnieyszey natury pokarmów, iako to: rosołów tęższych aby nietłustych, galaret zwierzęcych nawpół z roślinami np. z nóżek cielęcych, wisniowey, berberysowey, i win robioney dla możnieyszych, gdy dla uboższey klassy można nóżki cielęce go-

tować w wodzie jak rosół, dodawszy kwaśnicy soku do miłéy kwaskowatości i osłodziwszy cukrem wygotować do połowy, i ztego dawać często po łyżek parę, równie i wpomoc przybrać należy wzmacniaiące leki, ale się przy wyższym stopniu téy choroby podadzą.

Obok tych wszystkich starań i zapobiegów zwykła ta nie małego niebezpieczeństwa choroba do wysokiego stopnia dochodzić, iakoż daie się tenże dość widocznie poznawać przez opad sił, mocnieysze a do tego ciągłe, ciche, spokoyne maiaczenia, noce bezsenne, ięzyka, ust, wargów czarność, ich suchość aż do popadania, toż suchość skóry prawie rozpalnéy przy pulsie zaledwie pod palcami uczuwać się daiącym, powstaią na skórze petocie czarnego koloru; nieraz uryna z rozrzedzoną krwią odpływa, i ta mocno cuchnie, przystępuią drgania stawów, czkawka, odętość żywota, słowem są to znaki nayweikszego życia niebezpieczeństwa, które nas niepowinny bynaymniéy od ratunku odstręczać, i owszem do niego przez wszystkie usiłowania zachęcać. Na ten zatem naywyższy téy choroby periód podaią się następuiące środki.

A że iuż w téy choroby zakresie wszystkie prawie chwile niepewnego życia ratunku są nader ważnemi, żadnéy więc opuścić nie można. — Ku temu służą obok leków kąpiele dwa razy dniem powtarzane, ieżeli ieszcze siły dozwolą, w przeciwnym razie obmywania ciała zwyż umieszczone, lub i samą wódką; a ieszcze lepiéy kamforową, iak nayczęściéy czynić wypada; dawania wina słodkiey natury, a ubogim nawet po łyżek dwie co godzina okowitki nieco wódą rozcięczonéy: z leków dla możnieyszych odwary z chiny Nr. 9. 11. dla uboższych odwar mchu dachowego, którego przygotowanie pomiędzy przepisami położyłem i ztego co pół godziny po parę łyżek na przemian z proszkiem kamforowym Nr. 10. z tą tylko odmianą, że do każdego proszku kamforę co do lat aż do 6. ziarek powiększyć należy, przykładać synapizma na rękach i karku. Na przypadek uryny że krwią rozrzedzonéy odpływu, tchnienia przytem cuchnącego, zalecam lekarstwa Nr. 9. na przemian z powyższemi lekarstwy, które pod liczbami 10. 15. i 24. umieściłem: przy użyciu tych środków do zwolnienia stanu niebezpieczeństwa i iego znaków wyżéy podanych pozostać wypada, wten.

często dopiero z ich tak częstem braniem opóźniać się coraż należy, za napoie służą wszystkie kleiowe, do których i gotowany ryż w wodzie, ślazu korzenie, kwasami roślinnemi wyżéy nadmienionemi lub i kruszczowemi, iako to: siarczannym solnym do kwaskowatości zaprawnemi, wszelako służy ostatnich dodatek, gdzie czerwoność twarzy, mocne maiaczenia, zrywania, puls zbyt prędki, są przytomnemi, ale nigdy nie maią być branemi przy znacznym sił opadzie, przyspokoynie leżącym, ani też używać przy cichych maiaczeniach, przy drganiu stawów, gdzie roślinne tylko służą, które nietak siłę nerwową osłabiaią, nadto i potów nie wstrzymuią, a co czynić zwykły kwasy kruszczowe wyżéy nadmienione, których użytek dzielny się okazuie na wstrzymanie symptomatycznych, czyli wyniszczaiących potów lub krwiotoków, wtéy chorobie często przyłączaiących się, zwłaszcza gdzie się ieszcze siła żywotna dość czynna przez zrywania się, przez czerwoność twarzy, przez puls prędki, okazuie; zwykli nadto chorzy odlegiwać się, to wkażdéy chorobie wiele cierpień dodaie chorniącym, a nieraz i małą febrę wznieca, zwłaszcza w czułych i drażliwych. Wtéy zaś

chorobie może nader łatwo mieysce odleżałe przeyść w gangrenę. Dla uniknienia więc oprócz czystości, o któréy w każdéy chorobie w żaden sposób przepomnieć nie można, tem bardziéy w ninieyszéy, na uniknienie zatem częste czynić odmiany z chorego położeniem, a nadto częste obmywania części odleżeć się mogących, zmięszawszy wody kwartę z kwaterką okowitki tyleż octu naytęższego, a do czego dodać radzę octu z ołowiu (*acetum plumbi*) iednę kwaterkę. — Jeżeliby przez zaniedbaną czystość iuż odleżałe mieysce miało przeyść w gangrenę, rady znawcy wezwać potrzeba, gdy tem czasem odwar mchu samego np. łótów 2, 3. z kwartą wody gotować, do zostania się trzech kwaterek, wódki kamforowéy dodać łyżek trzy, i wtem maczać chusty, wyżąwszy dobrze, często na wierzch zagangrenowanego mieysca przykładać, lecz radzę, aby odmieniane płatki zawsze w wodzie wypłókać i przesuszać, ieżeli zawsze świeżych niedostaie, na same zaś mieysce fleytuszki maścią goiącą a naymniéy drażniącą nasmarowane przykładać, maść ta znayduie się pod Nr. 19. i tę podług potrzeby raz lub dwa dniem opatrywać. Bywa nadto ciężkie lub bolesne uryny

oddawanie, na ulżenie tych cierpień, służy wzwyż nadmieniony odwar słazu korzenia, częste okładania około pęcherza z lnianego nasienia w mleku gotowanego, a nawet i picia wspomnionych tyle razy mleczyw sztucznych znasion bani i t. p, około zaś końca téy choroby przywięzuią się niektóre symptomy, równie iak i przy innych chorobach, przy téy zaś szczególnie głuchota. — Do symptomów należą obrzmienia nóg, oczów czerwoność i zawroty głowy, osobliwie kiedy się chorzy do zdrowia przychodzący podnoszą, i pragną siedzieć, ieżeli zatem ta głuchota, która przy téy chorobie nie bywa zupełnie złym znakiem, iak nieraz należy do dobrych, bywa upartą, przyłożenie wizykatoryów za uszami przy utrzymywaniu ropienia przez dni kilka. Zapomocą pod Nr. 25. i zagaiać też mieysce maścią Nr. 19. a na przypadek płynienia zuszów materyi czynić sprycowania, ciepłém mlekiem kilka razy na dzień w uszy, obrzmiewania zaś nóg rozcierać chustami suchemi, lub takowe w przód kamforą natarłszy, lecz to czynić nie potrzeba z przyciskiem, i owszem iak naypowolniéy 2. lub 3. razy na dzień, nieraz po chorobie robią się z chorobliwéy materyi osady

po za uszami, pod pachami, w pachwinach małe stwardnienia i obrzmienia, które nigdy rozpędzać nie radzę, i owszem do ropienia doprowadzać przez przykładania kataplasmów z lnianego nasienia w mleku gęsto gotowanego, a doprowadziwszy do ropienia nie czekaiąc otworzyć wypada, aby płynienie ropy co prędzéy ułatwić.

Przestrzegam, aby się niedać namówić na rozpędzenie tych wrzódeczków, uczą liczne doswiadczenia, że takowe zrządzały suchoty, dychawice i paraliże.

Po przestaniu téy choroby, w któréy biegu wskazałem dyettę, przychodzącym do zdrowia zwykł przystępować niedosytny appetyt: nader ostrożnie z braniem przyzwoitych potraw do strawienia łatwych, postępować należy nawet i do ilości ich. — Jeżeli po każdém choroby przetrwaniu, wstrzemięźliwość w ich używaniu nader iest potrzebną, — w téy zaś pierwsze prawie zaymuie mieysce, łatwa bowiem niestrawność oduwolnionego przez czas choroby od zwykłych pokarmów żołądka, powiększyć może iego drażnienie, i zdziałać powrót choroby nierównie od pierwszéy niebezpieczniéyszéy z powodu osłabionéy siły żywotniéy, którą

z wielką trudnością lub i niepodobieństwem powtórnie przez naydzielnieysze srodki wznieść można, dla uniknienia więc zapewnioney życia utraty, pokarmy zwyż umieszczone służyć mogą, dodadwszy do nich tęższych rosołów użycie, a w postępie sił i mięs bardziey pieczonych niż gotowanych. Zawsze iednak z roslin dodatkiem, iako to: owoców, ryżu, perłowey kaszy, i to na obiad, a na wieczorne pokarmy mięsa wszelkiego gatunku nie używać, i przy lekkich pokarmach aż do zupełnego ozdrowienia pozostać.

O febrze nerwowéy.

Ta i powyższa wnastępstwie woyny Roku 1813. wielką równaiąc się powietrznéy febrze, rodzaiowi ludzkiemu zadały klęskę, poznaie się nadewszystko z sprzeczności wszystkich prawie znamion czyli symptomów iaka pomiędzy niemi zachodzi, powszechnie zaś z następuiącemi przedstawieniami się rozpoczyna, początkowo ograszka wolna wcale nieulepszaiąca stanu choroby, poty, puls mały, słaby, nieco twardawy, wnet prędszy powolnieyszy przytem ociężałość członków, smętność, ponurość, posępność, bóle po stawach,

w okolicach żołądka, bicie wskroniach, toż około pępka, głos wnet czysty głośny, wnet chrapliwy słaby, bez podpadaiącéy pod zmysły przyczyny, ięzyk biały, suchy, chrapowaty, drżący na pokazanie, często pienistéy sliny wyplucia, ckliwości, a nawet i same wymioty zielone, uryna bywa cienka, czysta lub gęsta, a do tego cuchnąca, oczy czerwonawe bystre, lub zanieczyszczone i powiekami przywarte, dzwięk w uszach, słuch tępy lub nie zwyczaynie mocny, trzęsienie członków i skłonności do omgleń przy małych nawet ciała poruszeniach, stolec wnet bywa wstrzymanym, wnet rozwolnionym, różnego koloru, iuż zboleściami żywota iuż bez żadnych przykrości. — Wszystkie tu nadmienione oznaki w postępie choroby, nie tylko co do ich liczby, ale nawet i szczególności zwiększaią się, iakoż puls wnet bywa pełny, równy, wnet mały i nieregularny. Powstaią wyrzuty rozmaite, iako to: petocie, fryzle, bombony, niebezpieczne krwiotoki, wyniszczaiące wypróżnienia, szybkie bladawe zapalenia, w kilka godzin wzimną przechodzące gangrenę, pomiędzy zaś dniami 4. 7. postępuie do naywyższego stopnia siły żywotniey wyczerpanie, a przy tęschnościach, omgleń czę-

stych napadach, konwulsyach, niespodziewana smierć zakończa całą téy choroby scenę. Z tém wszystkiém ieżeli szczęśliwy następuie iéy period ozdrowienia, ten nader powoli przystępuie, zostawiwszy po sobie na czas niezakreślony slady osłabień, przyczyny do téy choroby być mogą rozmaite, iako to nadewszystko co układ nerwów osłabia, i tenże czulszym robi, tu więc należy wrodzona skłonność, mocne wypróżnienia, nad wszelkie zaś inne, natury, wszystkie osłabiaiące namiiętności, iako to: nędza, troski, ubóstwo, poprzednicze choroby, natężenia umysłu, brak snu, zimne a do tego wilgotne powietrze, niezdrowe zepsute pokarmy żucanie się na układ nerwów chorobliwéy materyi; do tych przyczyn słusznie dodać można właściwą czyli gatunkową zarazę, bliższa zaś przyczyna spoczywa w niedość naznaczeniu zmian układu nerwów, przez co w swych dowolnych czynnościach, tenże przeszkody doznaie.

Do tego nader rzadko taż febra przedstawia się, aby się zaraz lub w iéy dalszym przebiegu inne i wcale ważne nie miały dołączać symptomy, iako to: zapalenie nerwowe mózgu, wodowstręt dobrowolny, obfite potyi t. p.

Po opisaniu téy febry różniącéy się od poprzedniczéy równie w r. 1813. razem panuiących, wszelako zwielu stosunków ze zgniłą powinowactwo maiących które lubo wnapastowaniach epidemicznych na szczęście rodzaiu ludzkiego, day Boże bez powrotu, ustały, pochlebiać iednak nie mozna, aby odobydwóch poiedyncze członki liczniéy lub mniéy nie miały być takoż napastowanemi, ile zostawiwszy po sobie zarody a nawet i skłonności wnaturze organicznéy, aby tylko taż przez wpływy przedrzażniaiące, osłabiaiące pod rubryką przyczyn umieszczone napastowaną była. — Temi to uwagami powodowany poradnika wydawca, osmielił się ważne choroby w swém dziełku umieścić, a na przypadek wszelki w względzie popularnym mieć do iéy leczenia dostateczne, ile być mogą udzielone zasady, wybór wskazanych srodków, któremiby bezpiecznićy bliźnich ratować można.

Główne zatém usiłowań naszych zasady wspierać się powinny na następuiących lecz wielkiey uwagi wymagaiących postępowaniach, z tych iest.

Pierwsze żeby za smiało nie czynić żadnych wypróżnień, iako to: laxowań, wymiotów, a nadewszystko

krwi upuszczania. — Przez te srodki złe zastósowane przystępuie większe siły żywotniéy osłabienie, która i tak w swych czynnościach przez tę febrę szczególnie bywa napastowaną aż do wzruszeń widocznych, iako to: zrywania się chorych, maiaczeń głośnych drugi raz do zupełnéy niemocy.

Drugie zawiera wybór środków, a te zastósować wypada nie tylko do konstytucyów, których rys dla popularnego poznania na początku części drugiéy dzielka tego nie bez przyczyny umieściłem, ale nawet co do wieku, sposobu życia, przyzwyczaienia, płci różnicy i stanu w którym się znayduie np. panieńskim, zamężnym. wskazać co do biegu saméy choroby, i o tych to przebiegach i znakach ich w przedmowie do części pierwszéy mówiłem z względu na powyższe zasady, w pierwszém i drugiem postępowaniu dwoiaki stan téy choroby mieć ieszcze na celu ratowania powinniśmy, a ten nam blizéy poznać wypada, abyśmy wiedzieli iakich środków w tym lub owym stanie choroby i w których przebiegach w pomoc użyć należy.

Pierwszy stan ma podobieństwo przy zdrzażnionéy nerwowéy słabości zapalnych gorączek. — Charakter iego

iest czerwoność twarzy, oczów bystrość, iako skutki zaiętego mózgu, krwi do niego napływu, maiaczenia głośne, zrywania się, sny niespokoyne lub żadne, rozpalenie skóry, iéy suchość, puls twardy i prędki, dość pełny, uryna czerwona, do tego przyłączać się zwykły bóle, kłócia, w tém lub owém boku, pokaszliwania suche morduiące z lżéyszém lub tęższém flegmy wypluciem, kłócia w prawéy żywota stronie, nieraz przyłącza się oczów i skóry żółtość, bóle żywota, odętość iego, za dotknieniem nieco znaczniéyszem dokuczaiące.

Cierpienia te mieyscowe towarzyszące febrze nerwowéy okazuią zaięcie mózgu, płuc, wątroby, kałduna, dość często przyłączac się zwykły w krwistych temperamentach, w wieku kwitnącym, a nawet i w tych, którzy używali trunków gorących, potraw żyżniących korzennych, a są skutkami zdrzążnionego układu nerwów osłabienia, charakteryzuią febrę nerwową. Pótąd iest opis stanu maiącego podobieństwo do zapalnych gorączek, teraz przystępuiemy do leczenia iego.

W pierwszym téy febry zakresie na wyczyszczenie dróg pierwszych, zwłaszcza przy zanieczyszczonym i za-

mulonym ięzyku, dać na wymioty proszek Nr. 2do. Srodek ten przy tych skutkach zrządza i wolne poty wielce pomocne, o których miernem utrzymywanie starca się należy, do tego służą nam iako zmacniaiące lekarstwa Nr. 9. i 11. Napoie powinny być często a po trochu udzielane, służą też same które przy zgniłey febrze podałem, i te same pokarmy, obmywania ciała wodą z octem, kąpiele, nadewszystko wolne czyste powietrze, po łyżce wina kwaskowatéy natury, nieraz szczęśliwie dalszym biegom téy choroby zapobiegaią, co gdyby w opóźnieniu początkowego ratowania nastąpić nie mogło lub i przy niém wzmaganie się choroby przystępnie.

Drugi zakres: wnim okazują się początki maiaczeń, czerwoność twarzy, oczów bystrość, przerywany sen, puls twardy, nieczekaiąc przyłożyć za uszami kilka piiawek, na łytkach synapizma, głowę zimną wodą iak naycześciéy okładać, i kąpiele ciepłe po razu lub dwa dniem powtarzać, z leków powyższych tu umieszczono daléy zażywać, toż samo czynić z napoiami i posiłkami, które się podały przy pierwszym téy choroby zakresie.

W dal-

W dalszych choroby przedziałach wzmagania znamion dostrzegać się widocznie daią, powstaią silnieysze maiaczenia z pomnieyszoną siłą żywotnią, tu można włosy ostrzyć, wodą zimną całą głowę często zlewać, przykładać plastry z much Hiszpańskich na rękach, nogach, dawać lekarstwa iuż wyżéy zalecone, tych nieprzestawać, wyiąwszy gdyby potrzeba było, ilość brania podwoić, i dodać proszki kamforowe pod Nr. 10. pomiędzy gotowaniem, to iest raz ieden gotowania, drugi raz proszki. — Napoie, pokarmy też same. Dość często się zdarza, że bezsenne noce, głowy nieustaiące bóle, stawów drgania, silne serca bicie, zrywania się, chorego siły niszczą. Wtakim więc przypadku wystawić kamforowe proszki podnoc wraz z gotowaniem powyższém, a na ich miéysce wziąść makówek całych 6. te pogniótłszy nalać pół kwarty wody, i gotować do zostania się połowy, przecedzić, osłodzić i dodać likworu Anodyny kropel 40. zmięszane na dwie podzielić części, dać co godzina wypić iednę, osłodziwszy cukrem lub lukrecyą. — Na tenże sam zamiar zrządzenia snu wolnego i zaspokoienia wzruszonych przez osłabienie nerwów wraz z mózgiem, można wziąść mac-

ku polnego kwiatu *(papavér erraticus)* łótów 3, 4. postąpić sobie z ich przyrządzeniem i dawaniem zupełnie iak z makówkami. Do tegoż samego zaspienia służy chmielem wypchana poduszka, którą choremu pod samę głowę podłożyć, ieżeliby ta doza nie miała dostatecznie skutkować, powtórzyć to gotowanie w téyże ilości, i w tymże samym sposobie podzielone dawać, co można i następnego wieczora mieć przysposobione, aby na przypadek braku snu choremu dawać. — Zaledwieby wierzyć można, niedoswiadczaiąc iaki ma potężny wpływ sen na zaspokoienie a nawet przytłumienie maiaczeń, zrywania się, bicia serca, które zwykły w téy febrze chorego nieraz napastować.

Zmnieyszenie tych wszystkich znamion, powolne w przebiegu febry podanych, powracaiąca spokoyność umysłu, przytomność, są oznakami do zdrowia powrotu, przy zostaiącéy słabości, na którey zwolnienie służą leki przy drugim stanie téyże febry niżéy podane, w tym więc ozdrowienia periodzie, pomierne win użycie rosołów, i inne posiłki aby tylko ciękące, siły osłabione dzielnie wspieraią.

Drugi stan téyże febry okazuie się w prawdzie z temiż samemi znamionami, które powyższemu towarzyszą, lecz wcale w innych przedstawieniach, iakiemi są, puls zbyt mały, zapadła i blada twarz, czułość otrętwiona, tchnienie słabe, smutne weyrzenie, zupełna na wszystko oboiętność, spiączka, nieustanne prawie drzemania, słuch tępy, nader ciche i spokoyne maiaczenia. — Stan zatem ten iest w swych znamionach zupełnie powyższemu naprzeciwny, okazuie widocznie większe daleko siły żywotniéy drażnionéy osłabienie, leczenie zatem i użycie ku temu srzodków, napoiów, nierównie silnieyszéy natury i bardziéy wzmaniaiącéy siły żywotne, koniecznie wymagaią.

Na ten więc zamiar możnieyszym dawać po pare łyżek na raz wina słodkiego często przez dzień, dla uboższych po łyżce wódki, tu służą rosoły tęższe, nawet zwołowego mięsa, kleie z kaszów tenże wydaiących, do których dodawać można czwartą część wina francuzkiego, reńskiego dla możnych, wszystkie napoie, pokarmy kwaskowo zaprawne, które się przy pierwszym téy choroby stanie zalecały mogą być wprawdzie i tu użyte, prze-

cie daleko oszczędniey, kiedy kwasy kruszcowe, iako to: saletrhany i siarczany wcale nie służą, równie obmywania ciała wódką, arakiem, winem, często przez dzień czynić należy, z leków zaś podaię nalanie Nr: gno. 11 pomiędzy nim dawać proszki kamforowe Nr: 10. zdodatkiem węglanu amonij zoleiem przepalonym (*amonium carbonicum pyrro oleosum*) po ziarek 2. 3. do iednego proszku, na przemian to iest raz proszek drugi raz nalania, a stósownie do zwiększonego siły żywotniey osłabienia, maiąc wzgląd na wiek powiększać wypada, kamforę i węglanu amonij, do tego nalania dodać można zwielkim skutkiem kropli 40. do 50. mixtury oléyno balsamiczney lub gdyby iéy nie było, parę łyżek od iedzenia wódki kolońskiéy, bez któréy wdomu nieradziłbym zostawać, przykładać plaster z much hiszpańskich na karku, rękach, tyłkach poiedynczo lub na oboygu razem, stosownie do stanu siły żywotniéy opadu i wieku.

Przy użyciu tak częstém tych srodków pozostać wypada póty póki maiaczenia nie zwolnieią, twarz weselsza nie tak zapadła, żywsze oczy, podwyższonego pulsu, ustąpienia oboiętności, otrętwiałości, słowem wszystkich znaków wzmagaiącéy się coraz siły żywotniéy skutków niedostrzeżemy, poczem coraz branie tych leków spóźniać, a wkońcu i zupełnie poprzestać należy, pozostawszy przy pokrzepiaiących siły napoiach i pokarmach, które się w tym stanie choroby podały.

Równie i tu czystość około chorego, izby, pościeli, odswieżanie powietrza, iak obmywania całego ciała zwolnioną okowitą, wódką kolońską, winem, choć parę razy na dzień przepomnieć w żaden sposób nie wypada.

Po szczęśliwém obu tych stanów febry nerwowéy przestaniu, nie raz ozdrowienie nader powolnie zwykło powracać, co szczególnie bywa przy drugim, iak pośpiesznieysze przy pierwszym stanie téy choroby, i w tém ozdrowienia peryodzie wzmagaiące coraz siły żywotniéy działania, użycie leków wzmacniaiących, żołądek, i trawność doskonalszą przysposabiaiących iest potrzebne; na uskutecznienie tego służy N. 3. 4. 24. biorąc go po razy naymniéy dwa na dzień, to iest na godzin 2. przed obiadem a w 3, lub 4. po obiedzie w oznaczonéy przy przepisach leków ilości popiwszy winem niestarem. Dość iest wino lekkie, którego i większéy nieco ilości i częściéy przez

dzień użyć można, niż starych: wtym to ozdrowienia peryodzie niedosytny zwykł bywać apetyt, lecz nie dość przestrzegam aby w strzemięźliwości się utrzymywać, chcąc uniknąć choroby nierównie od pierwszéy niebezpiecznieyszego powrotu, tu na ranny posiłek polewki z piwa dubeltowego dla niebędących w stanie robienia ich z porteru, wina: czokolada, szodon, dziwnie służą, rosoły, i twardszéy natuty, wszelako do strawienia łatwe, iako to: muszczki cielęce, białych miąs drób, osobliwie pieczone i to na obiad, kiedy wieczorne pokarmy i wcześnie użyte bydź maią, iako to: rosoły z kaszami same kasze owsianna ięczmienna, orkiszowa, ryż, iaja miętko gotowane a późniéy dozwala się i twardszych używać potraw, zawsze iednak nie do sytości, aby przez ich trawienie żołądek wzmacniać się mógł, używanie swieżego powietrza, wczasach pogodnych poruszeń ciała umiarkowanych, powolnych, bardziéy wzmacniaiących, zalecam, wystrzegać się chociaż powolnych a dalekich w czasach upałów, co wszystko osłabienia stan przedłuża, równie ieżdzenia w poiazdach, używania kąpieli ciepłych po parę razy w tygodniu niedość zalecać powinienem.

O zapaleniach w ogólności.

Za nim przystąpiemy do szczególnego febrów zapalnych poznania z ich charakterów, i różnicy, poprzedzić postanowiłem daniem oznaków zapaleń w ogólności, a to dla unikania mniey potrzebnych powtarzań przy każdéy febrze zapalnéy, które się w szczególności, a dość często zdarzaiące się, poniżéy umieszczą.

Zapaleniem powszechnie nazywać zwykliśmy, kiedy albo ogół całego ciała, lub iego wewnętrznych poiedynczych części, przez wpływy powszechne iako to: upały zbyteczne, lub po nich szybko przystępuiące zimno, słoty, deszcze, lub zewnętrzne iako to: nadużycia trunków gorących, potraw zbyt żyżniących, korzennych mniéy strawnych, ilości ich przechodzących wtrawieniu moc żołądka, tak bywaią przedrażnione, że powstaie albo powszechnie dotycząca się ogólnie całego ciała, silna febra, szybko napastuiąca, przyniéy od tychże samych, pośrednio lub bezposrednio przyczyn, części uszkodzenie wich czynności następuią, ztąd rożnice i nazwiska, zapalonych febrów.

Charakter ogólnéy zapalnéy febry.

Człowiek nagle od silnéy febry napastowanym bywa, po paroxyzmie równie silna przystępuie gorączka, przytem przyłącza się mocny ból głowy, szum, pisk w uszach, ból w poiedyńczych ciała częściach; ieżeli są te powierzchownie zaiętemi, dostrzegać się daie czerwoność, gorącość obrzmienie iéy, które lubo w częściach wewnętrznych, iako charakterystyczne znamiona, są przytomnemi, ale przy tych nie odstępuie ból, iako trzecie znamie towarzyszy, ten może być ostrzéyszy, tępszy, znosniéyszy, lub w nader przykrym stopniu dokuczaiącym, a tem bardziéy, im która z części szlachetnieyszych od niego napastowaną bywa. Po odbyłym zapalnych feber przebiegu powszechne iest następstwo ich, albo się rozéyść, albo mieysce zapalone przechodzi wropienie, lub twardnienie, a w końcu zmienia się w gangrenę.

Rozeyście się naypowszechniéy bywa feber zapalnych wypadkiem iak być powinno, naypożądańszym.

Ropienie zaś przy powierzchownych części ciała ludzkiego zapaleniach zwłaszcza nieznaczne, nie ma żadnéy prawie obawy, przeciwnie zaś wewnętrznych części tem większe przyłącza się niebezpieczeństwo, im iest znacznieysze, a tem niebezpiecznieysze im nie odbicie do życia potrzebne organa zaymuie, zwłaszcza przy złym sokow zmięszaniu, dość często iedna smierć takowe ukończa. — Pozostałe zaś stwardnienia w mniéy ważnych częściach, szczególniéy w gruczołkach, może bez znacznego na zdrowiu uszczerbku pozostać przez całe życie, ieżeli zaś w szlachetnych, iako to: płucach, wątrobie lub i innych organach, staie się zrodło do wielu chorób, które się znawcy do leczenia zostawuią, gangrena zaś lubo iest nayniebezpiecznieyszym febrów zapalnych wychodem, ieżeli ta zaymuie części powierzchowne, które odiętemi bydź mogą, życie, przez iéy od reszty ciała oddzielenie ocalić może takowe, wewnętrzną zaś smierć tylko zakończa.

Przy zapaleniach mniéy się co do rzeczy zważa, czyli towarzysząca im febra iest następstwem zapaleń, lub zapalenia następstwem febry, nadewszystko zaś uważać należy na wiek, temperament, prowadzenie życia, czyli było rozwiązłe, trunków nadużyciu uległe, stan, wktórym się znayduie płeć, konstytucya, powietrze, na bodziec i iego

różnicę, czyli ten był przedrażniaiącéy lub mniéy natury, np. upały, mrozy tęgie, nadużycie trunków rozgrzewaiących w czasie upału, lub po mocném ciała zagrzaniu, zaziembienia, stan ciała pod literemi a.) b.) na wstępie téy części tym końcem umieszczone.

Leczenia stanu pierwszego pod literą a.)

Im tęższa iest febra, a po niéy i gorączka, w wieku zwłaszcza młodym, temperamencie krwistym, w konstytucyi mocnéy, przy symptomach mocno dokuczaiących, nieodbite iest krwi puszczanie, a to im prędzéy tém lepiéy: ilość upuszczonéy krwi i iéy powtórzenie zależy wprawdzie od zdania znawcy, i tegobym wezwać radził, ale to prędko, aby spóznienie nie przyprawiło chorego o utratę życia, a przynaymniéy o przeyście zapalonéy części w ropienie i długą, nayczęściéy nieuleczoną chorobę, w którą przechodzi, tego mamy liczne przykłady w zapaleniach płuc. — Ztém wszystkiém i ilość upuszczonéy krwi, iéy powtórzenie za zbyteczne, zrządziwszy mocne osłabienie powszechne, że iak organu tego lub owego zapalenie rozeyść się nie może,

także o niebezpieczeństwo znaczne, a nawet i o utratę życia przyprawić może, i to bez naymnieyszego powątpiewania, a czego także liczne zdarzaią się przykłady. — Żeby więc uniknąć tak nieszczęśliwych przypadków, krwi upuszczenie nie powinno się stósować do z niesienia nagłących symptomów, np. przy zapaleniu płuc, kolek, kłuciów w boku tym lub owym, aby wolne tchnienie i odetchnienie choć w znacznéy części powróciło a resztę i naturze i pomagaiącym srodkom zostawić należy. — W pomnieyszych zapaleniach można się bez krwi upuszczenia obeyść, przystawiania piiawek, baniek stawianie tu i owdzie, po ciele lub na mieyscach dokuczaiących, powtarzanie nawet, dość często przy użyciu leków, i dyetty, co do tego stanu naylepiéy służących a tu poniżéy umieszczonych, ten więc iest pierwszy ratowania srodek.

Drugi srodek iest urządzenie nader scisłéy dyetty, przy któréy chory pozostać iest winien aż do zupełnego ozdrowienia. — Tu niedość zalecić mogę za posiłek kleie z kaszów, iuż tyle razy powtarzanych aby nie gorących, tylko chłodnych, bez przymięszywania rosołu, albo przynaymniéy wnader

małéy ilości np. do trzech części kleiu czwartą rosołu, i te nie powinny być wcale tłuste, a nader szkodliwie korzenne: owoce gotowane, iako to: śliwki, gruszki, iabłka, a z ostatnich i dzikie w niedostatku ogrodowych, z dobrym skutkiem na posiłek mogą być użytemi.

Posiłki tu wskazane są dostatecznemi do utrzymania chorego przy siłach takich, że zapalenia rozeyście i iego zupełne usmierzenie, za wpływem tychże sił nastąpić powinno.

Trzeci srodek są napoie chłodzącéy natury, tu służą serwatki lub mleko na wpół zgotowanym w wodzie ięczmieniem, mleka sztuczne zbań, konopnego, ogórkowych nasien, lub zmigdałów słodkich, i maku, odwar kwasnicy, woda czysta, octem do miłéy kwaskowatości zaprawna, dla możnieyszych zaś syropy, z kwasnicy, wisniowe, poziomkowe, galarety tychże, w wodzie rozpuszczone, lecz ostrzegam, aby nie iednego dnia pić, a przynaymniéy w godzin dwie po piciu wody z ięczmieniem w wodzie gotowanym i mlekiem, lub też i sztucznych mlek dawać do picia, kwaskowatéy natury napoie, a to dla uniknienia torsyi boleści, wiatrów, przez coby się stan fe-

bryczny mógł pogorszyć. — Naylepiéy się zatem uczyni, kiedy się tu wskazane napoie daią choremu dzień przez dzień do picia.

Czwarty srodek: na mieysce dokuczaiące, iako prędzéy skutkuiące niż plastry z much hiszpańskich, przykładania synapizmów, które nawet w potrzebie powtórzyć można, przykładaiąc takowe oprocz mieysc dokuczaiących na łytkach, rękach, nie razem, lecz odmieniaiąc i też mieysca co drugi dzień, lub iak wymaga upartość choroby.

Piąty srodek użycie wolnych kąpieli gdzie te być mogą bez trudności, czynione, nawet i po dwa razy na dzień, gdzieby niebyło sposobności nóg moczenie, obmywania ciała wodą letnią, samą lub na w pół z octami, iakie się pod ręką znayduią, a oprócz przykładań synapizmów na mieysca dolegaiące, przed ich użyciem z niemałym skutkiem czynić okładania, umaczawszy w odwarze rumianku kwiatu, lub lnianego nasienia, do tego lub owego odwaru dodawszy połowę mleka, chusty we 4. złożone dobrze wyzionięte, i te często przykładać aby nie za gorąco, radzę. — Z równymże skutkiem służą ciepłe mleka, lub i też same odwary, nalawszy ie w pęcherz wołowy do pó-

łowy większéy, mocno obwiązany na mieysca dolegaiące przykładać, nie tak one zwykły prędko stygnąć, iak powyższe okładania. Można także mieysca dolegaiące przed synapizmów przykładaniem smarować maścią co 3. godziny pod Nr. 21. a po smarowaniu albo okładania, lub i pęcherz nalany przykładać na nie, i oczekiwać iaki po nich skutek nastąpi, a dopiero do synapizmów lub i samych wizykatoryów przystąpić. — Powszechną prawie być powinno w postępowaniu tu nadmienionych srodków zasadą, rozpocząć od łagodnieyszych srodków użycia a w niedostateczności ich skutkowaniu przystąpić do mocnieyszych.

Szósty srodek zawiera wewnętrzne lekarstwa tu służące Nr. 3. i 27. Przy tych środkach nie należy bynaymniéy zapominać o wstrzymanym stolcu, ułatwiać tenże enemami, ieżeli ta febra w upały napastuie, przysposobić chłodne mieysce w sposób, iaki się tylko da uczynić, nawet wzbronić pościeli rozgrzewaiącéy. I gdyby znowu w czas zimowy chorego napadła, umiarkowane tylko ciepło w izbie utrzymywać należy, i to samo się ma o pościeli i odzieży rozumieć.

Leczenie zapalnéy febry.

w stanie z pomnieyszoną siłą żywotnią liter b.)

Podawszy już znamiona przy poznaniu tych dwóch stanów, pozostaie tylko wskazać srodek, i dyettę do niego zastósować.

W pierwszym zakresie na usmierzenie febry, gorączki, nie tak iuż iak przy powyższym stanie natężonych, przykładać synapizma, wizykatorye, na łytkach i karku, lub mieyscach bólem zaiętych, zwłaszcza poprzedziwszy piiawków stawianie, gdzie się bóle uczuwać daią. — Dyetta tu wcale posilnieysza służy, iakoż rosoły aby nie były tłuste, a do tego przestudzone, same lub na wpół z kleiami, często przez dzień po filizance dawać, nie wzbraniaiąc się nawet iaj swieżych miętko gotowanych używać. — Równie i tu lubo nie koniecznie, mogą być kąpiele daleko ciepléysze, lub ciała takież odwarem rumianku po razy dwa na dzień czynione. — Po zmnieyszeniu febry, gorączki, bólów tu i owdzie napastuiących, udzielać po łyżce a nawet i dwie winą, miodu, razy kilka na dzień, picie piwa dubeltowego nie może by

wzbronionem, także pozwolić można używania drobiu, białego mięsa, cielęciny, więcey pieczonych niż gotowanych na obiad, wstrzymać się zaś od nich na kolacyą, na którą kasze kleiowe na rosołach przeznaczaią się. Ciepleysze utrzymywanie chorego, co do izby, pościeli, odzieży, iest potrzebne, i przy tych pozostać do zupełnego ozdrowienia któremu wiele dopomaga lekarstwo Nr. 27.

Na przypadek, gdyby ten drugi stan zapalnéy febry miał wiek młody, chociaż przy słabowitéy konstytucyi, silnych boleściach, napadać, użycie powyższych srodków, przy 1szym stanie podanych, służyć może, lecz iak tylko zwolnieię febra, gorączka, boleści, natychmiast wrócić się do wskazanych dla tego stanu srodków i dyetty.

Pozostawać zwykła nieco kródzéy przy 1szym stanie po téy febrzę słabość iak dłużéy przy drugim. — Wszelako o wzmaganiu się sił iako i ich utrzymywanie starać się potrzeba. Na ten znowu cel, oprócz posilnieyszych coraz pokarmów i napoiów, służy lekarstwo Nr. 3. 31. aby trawność utrzymać.

Te

Te są zasady do użycia środków, postępowań wszelkich z choremi aż do dyetty a tak podane w następnych szczególnych zapaleniach zastósowane być powinny co do powyższych dwóch stanów, wyiąwszy dodatki, gdzie ich mieyscowe użycia wymagać będzie potrzeba.

Zapalenie mózgu.

Bywa na szczęście nader rzadkie, iest bardzo niebezpieczne, zdarzyć się może u rolników wnastępstwie wystawienia głów na mocne słońca skwary, równie i to zapalenie bywa towarzyszącem znamieniem przy febrach nerwowych wyżéy opisanych, poznaie się znastępuiących znamion: Ból stały silny głowy, czerwona obrzmiała twarz, czerwoność, iaskrawość oczów, zbyteczna ich czułość na swiatło, łzy lecące, słuch albo bywa tępy albo bystry, maiaczenia zaś mniey lnb więcey silne dochodzące prawie do szaleństwa, lub wcale odurzenie, i popęd mocny do snu, bicia mocne u szyi, skroni arteriów, rozszerzenie niezwyczayne zrzenicy, a ledwie nie powszechnie towarzyszą wymioty, przez które oddawaną bywa ciekłość do grynszpanu podobna. — Przy pomniéyszém znowu zapalenia

stopniu bywać zwykło ciągłe głowy bolenie, równie rozpoczyna się toż mózgu zapalenie przez silną febrę, i takową gorączkę, a owa czerwoność twarzy ,oczów bystrość i. t. d. są tylko skutkami napływu krwi do mózgu.

Prócz upałów skutkuiących na głowę wszystkie przyczyny zrządzaiące febry zapalne, a które iuż umieściliśmy, równie i do zapalenia mózgu wpływaią.

Leczenie

Wspiera się narozpędzeniu nayp ospiesznieyszém zapalonego mózgu. — Tu szczędzić nie można krwi upuszczenia, nadewszystko z wenów naybliższych głowy, osobliwie przy stanie pierwszym, temperamencie krwistym, w wieku młodym, oprócz tego upuszczania krwi można rozdrażnić rozczypanem piórkiem wydrążenie nosa, ogólnie włosy, głowę zlewać wodą ile być może nayzimnieyszą, czynić okładania zmięszaniem Nr. 20. gdyby wypadała potrzeba, do powtórzenia krwi puszczania przystąpić, przykładać synapizma na łytkach, a na karku i rękach wizykatorye, dawać enemy chłodzące z serwatki, nogi moczyć w letniey wodzie, przystawiać piiawki na skroniach, za uszami, na szyi, karku,

stawiać bańki wmieyscach tychże lub i odległych. — Ale ostatnich ratowania srodków użyć wypada przy pomnieyszém mózgu zapaleniu, iakie się przy stanie drugim zdarzyć może. — Do podanych tu srzodków służą napoie też same, dyetta któreśmy przy ogólném zapaleniu podali, równie i tu w żaden sposób przepomnieć nie powinniśmy, ażeby chory ile możności miał głowę położoną w górę, w chłodném mieyscu leżeć spokoynie i lekko być okrytym, po usunięciu zapalenia i powrocie zdrowia, czas nie mały chronić się powinien od upałów, pokryciów głowy ciepłych, i równie od wszelkich trunków rozgrzewaiących używania.

O zapaleniach części w wydrążeniach ust znayduiących się.

Nazwiska różne od części zapaleniem zaiętych otrzymuią, np. podniebienia, migdałków czyli zawałków, gardzieli, krtani, wszystko się tu ma czynić, co się iuż przy zasadach ogólnych podało, tu tylko dodać wypada, że są potrzebne mieyscowe srodki, iako to: przykładania piiawek około szyi, synapizma, kataplazmy z mleka i lnianego nasienia, ale te powinny być chłodne, smarowania maścią szyi Nr. 21. płókania naymnièy drażniące, odwar

kwiatu bzowego na wpół z makiem, przy mocnych zapaleniach, co prędzéy krwi upuścić, których znamiona wyżéy podałem, a tu ieszcze powtarzam że ból, obrzmienie, czerwoność, są to znamiona charakteryzuiące każde zapalenie, gdy przeciez czerwoność nie tak zbyteczna zwykła towarzyszyć stanowi drugiemu, przy nim więc równie srodków lekko wzmacniaiących użyć wypada płókania więc z szałwij, kory wierzbowéy odwarów z dodatkiem miodu, wreszcie przykładania synapizmów umiarkowanie nie zaniedbać, a nawet i piiawek przystawienia, zwłaszcza w młodym wieku. — Dyetta i leki też same, które się podały przy stanie drugim.

O zapaleniu pacierzy grzbietowych.

Nie bez powodu gatunek ten zdaiący się być rzadkim umiescilem, dość często napada rolników, i ciężko pracuiących, przez dzwigania ciężarów, leżenia na ziemi dla spoczynku po zmordowaniu się, zwłaszcza zapociwszy się. Poznaie się to zapalenie przez mocną febrę, do tego silny mieyscowy ból całéy kolumny pacierzy grzbietowych. Oprócz srodków wyżéy podanych służą i mieyscowe, iako to: piiawki wzdłuż pacierzy grzbietowych, osobliwie zaś

nacierania (*scarificatio*) wizikatorye, enemów dawania. Chociaż to zapalenie nie ma iak móżgu i innych szlachetnych części zapalenie niebezpieczeństwa, wszelako niepoznanie iego lub zaniedbanie zostawia paraliże krzyża, nieraz skrzywienia kolumny pacierżowéy, i wyniszczenie ciała. — Resztę postępowań przedsiębrać wypada podług stanów ciała, i stosownie do nich przedsiębrać srodki.

O zapaleniu płuc.

To poznaie się przez tępy cisnący ból w piersiach, a przytém tchnienie bywa krótkie uszkodzone, nieraz nawet dość głośne, i przy niém przyłącza się boiazń, puls bywa nayczęściéy nie tak twardy iak przy innych zapaleniach, owszem miękki, chorzy lepiéy na stronie zapaleniem zaiętéy leżeć mogą iak na wolnéy od niego, zapaleniu temu towarzyszą kaszel suchy z odrzucaniem krwi żyłeczek, i ten zwiększać zwykł ból głowy, lub tenże zrządzanym bywa przez wzruszenia kaszlowe zapaleniu temu przytomne. — Twarz, oczy, albo są zbyt czerwone lub smutne, do tego napadaią chorych częste wzdychania, uryna blada a gęsta, przyłączaią się poty kleiste, ckliwość, a przy nich dość często wymioty żółcio-

we: iak przy nich i tęskność, stolec albo bywa wstrzymanym, lub biegunka przystępuie, sama zaś febra powszechnie rozpoczyna się od silnego dreszczu szybko po ciele przebiegaiącego, po którym silna następuie gorączka wnocnych zwłaszcza napadach. — Choroba ta trwa naydłużéy dni 14. i rozwalnia się albo przez przesilaiące poty, lub urynę, a rzadziéy krwi odpływy. Nie można iednak utrzymywać, aby przy téyże febrze wymienione tu znamiona wszystkie były przytomnemi, bywaią ieszcze i inne, które wypływaią z uszkodzonych płuc czynności, lub innych organów z niemi w wspólnictwie będących.

Też same przyczyny, o których przy powszechném zapaleniu się mówiło, zrządzaią i to płuc zapalenie, mimo iednak tych nagłe zaziębienia, natężenie płuc przez szybkie bieganie, tańce, bezrozumne krzyczenia, spiewania, grania na dentych instrumentach, przez mocne wiatry, dymy ostre, peły, kurzawy, wstrzymanie odpływów krwi płci kobiecéy, hemoroidyczne, złe katarów ciągłych leczenia, stwardnienia massy płuc przez szczególną konstytucyą, a do tego ieszcze wpływa mieyscowa do zapaleń dyspozycya.

Leczenie.

Wspiera się na tychże, co powyżéy zasadach, ulgę tu tylko w napadach kaszlu uczynić wypada, i na ten zamiar, służy odwar Nr. 27. Nadmienić tu muszę, że tak przytém płuc iako i wszelkich innych częściach ciała szlachetnych, to iest nie odbyty wpływ na utrzymanie zycia i zdrowia maiących, zaraz przedsięwziąść srodki doradcze, aby przez zaniedbanie ich długich uniknąć cierpień. — Dodaie i tę potrzebną uwagę, aby po uleczeniu tego zapalenia czas niemały tych wszystkich przyczyn, które zrządziły zapalenie, unikać wcelu ochronienia od się powtórnego napadu, i powoléy oswaiać płuca z temiż przyczynami, iakoż same wolne chodzenia, umiarkowane grania, spiewania, służyć mogą za srodki wzmacniaiące płuca po ich przez zapalenie osłabiéniu.

O kłóciach w boku.

To uczucie bolesno dokuczaiące, należy do rubryki febrów zapalnych, iakoż febrze tego nazwiska towarzyszy, a przy niéy znamiona są następuiące, Stale kłuiące przy tchnieniu, zwiększaiące się bóle w iedném lub wielu mieyscach piersi, i zwykły się rozchodzić aż pod łopatki i grzbietu. — Tchnienie

bywa uszkodzone krótkie i nierówne, a puls wnet twardy pełny, wnet miękki mały słaby, kaszle zaś albo suche wilgotne, lub i krwią zafarbowane wyplucia. — Wszystkie przyczyny zrządzaiące zapalenia inne, zrządzaią i nnieysze, a co się mówiło przy zasadach leczenia, i uważania dwóch stanów, srodków do nich i dyettów wszystko tu służy, oprócz że to zapalenie nie tak wymaga ogólnego krwi puszczania, daleko lepiey służą mieyscowe, iako to: nasiekania, nacinania, (*scarificatio*) piiawek przystawienia, a przytém smarowania, synapizma, a w końcu i wizykatorye, zdarza się dość często, że téż kłócia bywaią i fałszywe, iakoż wyprowadza takowe reumatyczna, kataryczna materia, niema i tu mieysca ogólne krwi upuszczanie, lecz mieyscowe srodki, które się tu podały, zupełnie do skutku przyprowadzać.

O zapaleniu żołądka.

Przedstawiaią się przy niém silny, stały, w okolicy znayduiącego się żołądka ból, a któren za każdém małym przyciskiem, za każdym wzięciem pokarmu, napoiów, tchnieniem nawet, zwykł się powiększać, przytém towarzyszą wymioty tęschności, uczucia około dołka serca także bolesna czkawką

zatwardnienia stolca, ziomb nóg, sciśniony, mały, nierówny, lub twardy prędki i pełny puls.

Wszystkie te znamiona być mogą umiarkowanemi, a to co do stopnia zapalenia, co do zaięcia nim żołądka, a na ostatek i co do sposobu, iakim zrządzone zapalenie zostało. — Niekiedy zdarzać się zwykło, że niema tych znamion, a co się zwykło przytrafiać przy nader gwałtownych boleściach, a szybko nader po nich przechodzącego w gangrenę zapaleniu, nie raz rzetelne iego poznanie zbyt trudném bywa, a to z powodu w bliskości położonych części, nadewszystko, że bardzo łatwo toż zapalenie porównywać można z zapaleniem wątroby i kurczowemi żołądka cierpieniami.

Obok powszechnych przyczyn do zapalenia wpływ maiących, ieszcze się szczególniéy przykładaią: użycie korzennych przypraw, rozgrzewaiących napoiów, zimne picia po rozgrzaniu się ciała, robaki w żołądku, mocne leki, wymioty lub laxowania za zbytecznie sprawuiące, za mocne żołądka przeładowania, użycie przypadkowe trucizn, odurzaiących roślin, szkodliwych grzybów, silne w głowę uderzenia, iéy zranienia, a nawet i pobliższych organów zapalenia.

Z których kolwiek bądź przyczyn tu namienionych, tém bardziéy gwałtowniéy działaiących, zapalenie to iest nader niebezpieczne i prędko z życia pozbawia, tém więcéy kiedy otwory żołądka górny lub dolny bywaią od zapaleń zaiętemi.

Leczenie tego zapalenia.

Wymaga koniecznego przyczyny usunięcia, osobliwie kiedy taż nayszkodliwszéy bywa natury, do któréy należy użycie trucizn, i innych zdrowiu nieprzyiaznych rzeczy. Ze zas o tém mówić się będzie przy materyi chorób nagłego ratowania wymagaiących, pominiem w tém mieyscu podanie srzodków, zostanę tylko przy innych, a tak ieżeli z przeładowania pochodzi lub nadużycia trunków rozgrzewaiących, potraw zbyt korzennych, a boleści nie są ieszcze tak gwałtowne, równie iak febry i gorączki, przytomność, nie czekaiąc na zwiększenia takowych symptomów, im prędzéy tém lepiéy dać proszek Nr. 2do. na wymioty, ale późniéy, to iest, kiedy przystąpią bóle znaczne nie odważać się dawać, dnia zaś tego iedne kleie z kaszów służyć maią za posiłek, zapalenia zaś uśmierzanemi być maią, nie tylko co do stopnia, wiakim się znayduią, a co

się z gwaltowności bólu, silnéy febry i takoweyże gorączki poznaie, ale nawet i co do owych dwóch stanów, których różnicę wyżéy podałem, a puszczanie znaczne krwi wpierwszym stanie a nawet i powtarzanie iest potrzebą; — Jak przy drugim stanie daleko skromnieysze lub na żywocie przykładać podostatkiem piiawki., — W obu znowu stanach służą przykładania na żywocie synapizmów wizykatoryów, ieżeliby okładania żywota gotowaném w mleku lnianém nasieniem i rumiankiem, lub smarowania maścią Nr. 21. nie miały pomnieyszać boleści, dawać enemy, często powtarzać, te maią bydź z mleka na w pół z oleiem lnianym zmięszane.

Podaliśmy przy innych zapaleniach środki do użycia wewnętrznego, ale wybor ich przy tém żołądka zapaleniu, gdzie bezpośrednio przyięte drażnienie iego zwiększaią, a dość często dla nieustannych wymiotów użycie ich staie się bezskuteczném a nie raz i szkodliwém, wyiąwszy sztucznych mleków, kleiowych napoiów używać, innych nie radzę, ço dópiero po wstrzymaniu się wymiotów, zmnieyszeniu boleści, febry, gorączki, oprócz kąpieli poza pępek., ieżeli te czynić, a nawet i często dniem powtarzać, dozwoli mieyscowa sposobność, użycie proszku Nr. 6.

Po każdem zapaleniu nader ważnem iest dla przychodzących do zdrowia warunkiem utrzymać się w przynależnéy dyecie, szczególnieyszy mieć wzgląd na nią należy. Oprócz rosołów, ciękich kleiów z kasz kleiowych, mleczyw, nie radzę się na insze potrawy odważać, i to naymniéy przez tydzień, aby po tym czasie nader powoléy z użytkiem innych twardszych do strawienia postępować wypada, chcąc się od powrotu zapalenia zabezpieczyć.

O zapaleniach kiszek.

Poznaie się z następuiących znamion, iako to: z silnéy palącéy swidruiąc iéy w żywocie boleści, a która przy każdem ciała poruszeniu, lub żywota macaniu powiększać się zwykła. Towarzyszy ledwie nie powszechnie, wstzymanie stolca, bolesne odbiiania, zielonawe nienaypomyślnieysze wymioty, niespokoyność, tęsknota, burgotania po kiszkach, ziąb wniższych ciała częściach, częste na twarzy zmienienia, mały miękki prędki puls.

Znamiona te zwykły bywać umiarkowane, stosownie do zapaleń, czyli to zaięło cienkie lub grube kiszki. Licznie tę chorobę uznawać za zapalenia innych nawet trzewiów w żywota wydrążeniu położonych, nawet zbiegunkami, hemoroidami, kolkami, w końcu przytem zapaleniu przyłączać się mogą silne omdlenia, konwulsye, a na ostatek wymioty ze stolcem.

Te same przyczyny w żołądku zrządzaią i to zapalenie, nadewszystko zaś uparte nader stolca wstrzymanie, ciężkie rodzenia kolki, biegunki, powikłania kiszek, mocno drzazniące enemy.

Równie i tu na dwa stany uważać należy, i tak sobie iak przy zapaleniach innych postąpić wypada, z dodatkiem przystawienia piiawek do kiszki stolcowéy, naparzenia ciepłe z rumianku i mleka, przykładania na żywot lnianego nasienia, smarowania go maścią Nr. 21. półkąpiele, enemy dawania z mleka, odwaru lnianego nasienia, dzielnie służą, ale przestrzegam: ażeby żadnych drzaźniących enemów np. z solą, senesem, nie dawać, równie iak lekarstw laxuiących, chociażby te były mniéy drzazniącéy natury.

O kołtunie.

Porządek materyów prospektem zaiętych doprowadza wydawca do kołtunu, przypisuią Autorowie, że iest Polakom, Tatarom, Starożytnym właściwy, że nawet zwierzęta domowe od niego nie są uwolnionemi, a że się nayprzód w Polszcze ziawił, ztąd też i

kołtunem Polskim, lub Nadwiślńaśkim nazywamy, że ma być dwoiaki, ieden prawdziwy, fałszywy drugi, że wnastępstwie choroby, kołtóniastą zwanéy, przystępnią nieuleczone kalectwa, rany, wrzody, wzroku utrata, a nawet i znaczne odludnienie zrządza, że iest zarażaiącym, oto iest krótki zbiór zdań o nim pisarzów.

A że nie iest zamiarem pracuiącego wdawać się w Historyczny iego wywód, iak wchodzić w rozwiązanie zagadki, iakiéyby miał być natury, czyli są tak okropne cierpienia, istotne charakteryzuiące chorobę kołtunową, lub czyli toż ma z wielu chronicznemi styczność; ale raczéy chcąc przeyść przyczyny iéy dotąd przyznawane, wchodzić w ich obiaśnienia, podać srodki skutkuiące, uczynić wstęp do złamania przesądów odwiecznie w korzenionych, iakoby nie mogła być uleczoną, co wielu odstręcza od ratowania się, a zatem i ochronienia się od rozmaitych napadów. — Za nim przystąpię do podania sposobów postępowania przy téy chorobie, które i iako rodak, iako znawca w postępie lat 39. miałem zręczność nader licznie, a przez te być może i zagubić te obrzydłe włosów ziawiska, iak zginął przez wzrastaiącą cywilizacyą trąd, na którego leczenie,

sama Francya prócz innych Państw 15000. Szpitalów liczyła. — Przeydą się nayprzód przyczyny iemu przypisywane, a po załatwieniu ich krótkiém istotne umieszczę i zakończę dopełnieniem zamiaru, któremu całe dziełko przeznaczyłem.

Nayprzód będąc kraiową, a zatém i endemiczną chorobą, powinna mieć pomiędzy inne uboczne przyczyny, a nadewszystko powszechne, to iest wypływaiące z powietrza, położenia klimatu, wyziewów szkodliwych, wtrzymuiących wolny powietrza przewiew, i t. p. Słowem to wszystko, co nas otacza, co nas żywi, z tych zatem przyczyn powszechnych uwazaćby należało, że kray Polski posiada szczególną własność do udziałania włosów zlepienia, a przeto iest nieiako gniazdem kołtunowéy choroby, iaki mieć powinny zwłasności swoich szkodzenia, musiałby się przyczyniać do zamnożenia daleko liczniéyszego kołtunowych, ato bez różnicy stanu, równie w miastach, w miasteczkach iako i po wsiach, a czego nie dostrzegamy. To okazuie, że klimat nasz iak iest umiarkowany zdrowy bynaymniéy się nie przyczynia do choroby kołtunowéy, a któréyby się stać musieli i obcy do kraiu przybyli uczestnikami, lecz i to się zlicznemi

doswiadczeniami nie zgadza, coby iednak nastąpić musiało z powodu następuiącego.

Powtóre że ma posiadać ucześnictwo zarazy, to iest iaśniéy mówiąc wyprowadzać w processie chorobliwego życia pierwiastki, które zarażać innych są w stanie, takoż tworzyć chorobę, lubo być mogącą w swym charakterze łagodnieyszą iak daleko sroższą. Bez żadnéy sprzeczki przypuściwszy zaraze, równie by się cząstkować mogła, i wtlaczać wrzeczy których kołtuniaści używaią, iako to: pościeli, odzieży i t. p. dodaymy do téyże i obcowania z niemi, zamnażaćby się powinna daleko większa liczba kołtunowych, tém pewniéy, kiedy się kołtun przypisuie za eudemiczną kraiu Polskiego bez zarazy chorobę, musi mu więc sprzyiać natura powietrza, klimat, i te iak są naypowszechnieyszemi i naynieuchronniéyszemi dla każdego, co w nim żyie, wpływami, musiałyby nazywać się iako otwarte szkodliwości, od których tylko zamożny w dzielności sił odporu ocalić się iest w stanie, gdy przeciwnie z mniéy dzielnemi, słabowitemi i dostrzeganemi w różnych wieku płci, temperamentach, życiu lubieżném, trónkom uległym i t. p. Jako łatwiéyszym do ulegania tym nie uchronnym

wpły-

wpływom, iak nader przysposobionym do wsyssania, przyięcia z ciekąmi, przyswoienia samego iadu, czyli kołtunowego pierwiastku, chociazby i naymnieyszą iego cząstkę: wszelako i to iest w stanie cząstkować się, zamnażać, zanieczyszczać cieki ludzkie, i też same charakterystycze produkta chorobliwe, wraz z przytomnemi znamionami wyprowadzać, ponieważ dobroczynnéy natury zamiary dążą do tego celu, aby się obcych nieprzyiaznych ekonomij ciała, zdrowia iego trwałości, i nienaruszalności, po za grzaniu ciała w rozmaity sposób, naturze pierwiastków zarażaiących odpowiednie pozbyła, a to iest wszystkich bez wyiątku zarażaiących chorób przeznaczeniem, wypadałoby z osnowy powyższego obiaśnienia kołtunową chorobę za rażącą z dwoiakiego względu uznawac, raz że iako endemiczna, iuz tem samem musi mieć przyczyny powszechne, a o tém iuż wyżéy mówiłem: drugi, że pierwiastki iadu tego w processie saméy choroby osobliwie tak zwanéy prawdziwym kołtunem wyprowadzonemi bywaią. — Z tych dwóch względów znowu nierównie daleko większa liczba kołtuniastych musiałaby się znaydywać, iak ciągle zamnażać, co wię-

ksza z przyrodzoną do tego nad obcych skłonnością, lecz i tego bynaymniéy nie dostrzegamy, przypuśćmy że zdarzyć się mogą tu i owdzie podobne zarazy, że włosy zlepione, do innéy przyłożone głowy zarażały, z tąd wnoszą, że muszą posiadać iad właściwy. Nie będziem uporczywie zaprzeczać takowych zdarzeń, które być mogły wypadkiem szczególnéy dyspozycyi, wszakże równe są doswiadczenia, że włosy z innych chorób na peruki obracane także raziły. — Lubo w tém dowodzie trudno byłoby kołtunowéy w włosach ostrości zaprzeczyć przytomności iako i innych chorób, lecz dowodów takowych szczupłość nie dozwala zastósowywać do koniecznéy zarazy uczestnictwa wypływaiącéy z natury tych lub owych pierwiastków. — Wreszcie włosy należą do rubryki części organizmu, są one uczesnikami zmian zachodzących w ekonomij ciała, i względnie tymże zmianom podlegaią, iakoż doswiadczamy dosć często, po febrach, innych gorączkowych chorobach, po głowy bolach, po ciągłych zgryzotach i t. p. że ich wzrost wstrzymanym bywa, że wypadaią, kolór swóy zmieniaią, kleią się włosy i nieiako sztuczną lepianką wciągłém leżeniu wyprowadzaią. — *Co do ninieyszéy choroby* czyli te udo-

wodniaią konieczność zarazy: alboż to nasz organizm nie iest usposobionym do uczesnictwa różnych chorób? mamy tego przykłady, że febry przerywane (*febres intermittentes*) takoż zarażały; podług tego mniemania, musiałaby także pierwiastki zarażaiące wyprowadzać, daléy są podobneż zdarzenia, że osoby, które iuż odbyły ospy, odry, pilnuiąc chorych, na téż wyrzuty lubo powtórnego ich napadu nie doświadczały, wszelako dostawali innego wcale bez charakteru wyrzutu, — Tę niezaprzeczone niczém dowody mogące być liczniéyszemi wsparte przekonywać powinny o zdolności naszego organizmu, być rażonym, tem więcéy pod pewnemi względami, lecz to nie stanowi konieczności zarażenia, iaką przypisać należy pierwiastkom zarażaiącym, bo co zdarzyć się może wielką stanowi różnicę od tego, co musi z natury rzeczy wypływać.

Dodaymy do tych uwag i następuiącą iako na niezaprzeczonych doświadczeniach opartą, że wszystkich bez wyiątku zarażaiących chorób pierwiastki maią swoie dążenia ku przeznaczonym dla nich od natury organom, i te to słusznie uważać można, nieiako za przewodniki z udziałem przyciągu ku sobie tych lub owych ra-

żących pierwiastków; iakoż widziemy że odra, ospa, szkarlatyna swierzba itp. przeznaczony dla siebie maią organ skóry, że parchy, korzonki włosów, że iad weneryczny części rodne kości podniebieniowe, nosowe, łzowe, sitkowe, i organ skóry, tworząc na nim rozmaite brodawki, krosty, rany, niewyłączaiąc samych kości zepsucia, a co się dotyczy ospy, odry, i t p. te w chorobliwym procesie przez chemią zwierzęcą wyprowadzone uważać wypada za przesilenie (*crisis*) iakoż dotąd zupełny tylko wyrzut za pomocą przy nich towarzyszącéy febry się nieukończa, trwać zwykła febra, gorączka, a zich ustaniem i period wyrzutu.

Co do ninieyszéy choroby włosy służące prócz ozdób powabów ciała, do zacieplenia téy części ciała tak wielkiéy wagi, równie z swéy budowy uważane iako części organiczne, posiadaiące swe gatunkowe życie, wspieraiące się na odradzania processie, mocą którego wzrost swóy, a po wypadnieniu i nowe wyrastanie otrzymuią, równie iak wniedostatku, iego ogołocenie, z nich dostrzeganém bywa równie iak przy zmianie tegoż odradzania się procesu częstokroć stosuiącego się do wieku, prac umysłowych, rozwiozłego użycia,

przedwcześnie zmieniaią swóy kolor, gdy tenże naturalny różny pochodzi od oleiu podług doswiadczeń Parmentieur iinnych Chemików Francuzkich, że też włosy oprócz krótkiéy o nich wiadomości są ciałami nieco elektrycznemi mogącemi przyciągać, bez ważkowe płyny ciała, iemu iuż mniéy użyteczne, a być może że i wprocessie wyprowadzone, mogą i służyć do przyciągu kołtunowéy materyi, iakoż przypisuiąc im poniekąd tą własność, możnaby ią wywiesdz, że gdzie się po częściach ciała znaduią włosy, tam splątań kołtunowych dostrzedz można, włosy zatem z zastósowanego do prawdy podobieństwa moc posiadania przyciągu kołtunowéy materyi miecby powinny, a po uczynionéy lepiance iako przesileniu uwalnia znacznie, i przykłada się do ulgi cierpień, ieżeli nie zupełnego ich ustąpienia.

W téy uwadze dwoiakiby błąd przypisać wypadało, 1szy. albo uznać za charakterystyczność, kołtónowe włosów ziawiska, i różnią pomiędzy témże ziawiskiem, iakiéy dostrzegamy, a wtenczas moglibyśmy smieléy twierdzić, że iest chorobą swego charakteru, i że do niéy przyłączaią się rozmaite cierpienia, kalectwa. — Lecz czyliż to niedostrzegamy tychże samych cierpień

kalectw oszpeceń, utraty wzroku, okropnego po kościach darcia, zrośnienia stawów, gdzie ani przypuścić można, że tam przytomną lub potaiemną być może kołtunowa ostrość, iako się też i kołtun tak prawdziwy iako i fałszywy bynaymniéy nie okazuie, chociaż powyższe cierpienia chorych przez ciąg lat dręczą, a bynaymniéy nie ustaią. — 2gi. Że być musi nieiako przesileniem, takowe włosów ziawisko, lubo wnader rzadkich zdarzeniach przy chorobach chronicznych, czyli długo trwałych, przesilenia przystępuią, iak przy gorączkowych powszechniéy, a takowe zwykły choroby rozwolnienie stanowić, że takowe przesilenia bywaią w systemie reprodukcyi czułości, drażliwości, przypuśćmy pierwsze wsystemie reprodukcyi, czyli iaśniéy mówiąc w wyprowadzeniu ciał obcych do całości organizmu bynaymniéy nie należących, lub ich przeistoczenia z większém lub mnieyszém uczuciem iakowych cierpień, a te albo towarzyszą początkowo lub w następstwie, włosów więc ziawisko uważane za przesilenie uwalniaćby, a przynaymniéy łagodnieyszemi towarzyszące w chorobie téy cierpienia uczynićby powinny. — Dostrzegamyż tych dobrodzieystw? lubo zdarzyć się niekiedy mogą, ale wta-

kim przypadku przesilenia zasadom przeciwnę, do rubryki tych przesileń policzonemi być nie mogą z następuiących uwag.

Pierwsze że ta włosów lepianka iest przytomną, wszelako cierpienia w swéy srogości nie ustaią, ani też kalectwa, oszpeceń, nie znosi. — Dodam do tego liczne własne doswiadczenia, że ogrom téy włosów lepianki, pokrywaiącéy ledwie nie całą głowę, pomnażały ciągle zawroty głowy, silne iéy bóle aż do wymiotów, i te oprócz innych cierpień nie prędzéy ustawały, aż po odstaniu téyże lępianki, od pokrycia głowy.

Powtóre że tożziawisko pierwéy się i to na czas niezakreślony przedstawia, a późniéy dopiero przystępnią łagodnieysze lub sroższe boleści. poprzedzać więc w żaden sposób przesilenie choroby nie może, bo co ma być przez proces chorobliwego życia zdziałanem, bez niego zdziałaném zostać nie może, więc albo iest chorobą właściwego gatunku a nie przesileniem, albo przesileniem bez choroby, wszystko tamuiące porządek pracuiącéy nie darmo w swém działaniu natury.

Po trzecie co do samego podziału tego włosów ziawiska, iaki onemu Autorowie przypisuią, teraz w krótkości

pomówiemy. Dzielą go a) na prawdziwy b) fałszywy, stósownieyby wypadało dzielić na łagodny, to iest nie maiący żadnéy względem odięcia obawy, ani co do czasu, ani co do pomnażenia boleści, ani co do następstw, iakie sprowadza przedwczesne obcięcie prawdziwego, i to powiększéy części u płci kobiecéy zamężnéy niż męzkiéy, kobiecéy z przyczyn wielu, mianowiciéy rozgrzewaiących zbyt głowę czepków i obwiiań podobnych noszenia, tudzież zwiększéy nierównie drząźliwości nerwów i t. p. przyczyn, gdy przeciwnie nader rzadko w panieńskim stanie daie się dostrzegać, iakoż zapatruiemy się na piękne zwłosów długich pletnie: u płci męzkiéy przypisuią głowy goleniom, i że na częściach okrytych włosami daleko liczniéy toż włosów zawisko dostrzeganém bywa, w dowód czego, przytaczam starozakonnych boczno zostawione włosy, niezapuszczaiąc się w obiaśnienie dosyć iest powiedzieć: że to co u płci kobiecéy służy do zlepienia włosów, i to niepoślednich, tu znowu z powodu golenia uyma zacieplenia, i że materya przeziewna wstrzymana na mieyscu ogóloném w mieysca włosami okryte ulatuie, właśnie iakoby tu iéy ilość szczupła nie znalazła innego mieysca, iakim iest całe skórne

ciała naszego pokrycie. do swego poza granice wychodu. Dla téy to przyczyny że inne narody nie golą głowy, mówi Szlegel nie znaią też włosów skleienia. Jeżeliby tak być miało, niebyłoby łatwieyszego srzodka do zupełnego zatracenia, iak zaniechać zupełnie golenia, przecie nie dostrzegamy z téy przyczyny pomnożonéy liczby kołtuniastych, przecie i to golenie coraz wzwyczaiu ustaie, przecie utrzymuie czystość téy części ciała, a wreszcie na cóż się przyda szereg srzodków naprzeciw kołtunowéy chorobie, które podaie tenże Szlegel? (*) Przeciwnie się dzieie z przedwczesném kołtóna prawdziwego obcięciem, tu to dopiero pomnażać się maią owe kostne bóle, i inne cierpienia, nawet nieuleczona slepota, paraliże, appoplexia, i że pierwszych zwolnienie dopiero za nowém kołtuna okazaniem się następuie. Przypisuią

(*) W ciągu swego zdania tenże Szlegel w dziele o kołtunie na stronie 107. utrzymuie wywód prawdziwego kołtóna od wstąpienia na Tron Kaźmierza Igo, około R. 1041. lub nieco późniéy, pamiąc tenże do Ro: 1058. i że ten Monarcha z powodu otrzymanéy dyspensy opuszczenia stanu duchownego przyrzekł wprowadzić u nas głów golenie, a nadto i płacić na opał lampy do kościoła S. Piotra w Rzymie.

prawdziwemu kołtunowi prędkie wywinięcie się, grubość odstaiących od pokrycia czaszki włosów, cuchnięcia, z obcięcia wypocenia kleistéy czerwonéy ciekłosci. Takowe dostrzeżęnia, wcale z innego zrzódła, nie koniecznie z kołtunowego naciągu wypływać mogą, iakoż nadmienione powyżey włosy są rurkowe, walcowéy formy że napełnione są swemi sokami, że przy gwałtownych a do tego ciągłych bólach, iakie nie raz w artrytycznéy, weneryczney chorobie towarzyszyć zwykły takowe cierpienia nadgromadzać do głowy krew, mogą téż i do iéy pokrycia, a nawet i samych włosów korzonków, którym moc wciągania pożywności ich zaprzeczyć trudno, mogą więc i krew rozrzedzoną wciągać wsiebie, iak przypuszczaią naczynia wodniste, po białku oka, licznie przeplatane krwi zbyt począstkowane kuleczki, od których wczasie zapalenia oka białko iego iak szkarłat wygląda, gdy téż naczynia wodnistą ciekłość zwykły prowadzić, w tenczas kiedy nie doznaią żadnego przedrzaznienia. — Z obiasnienia tego łatwo przekonać się można, że i znawcy, iako ludzie, nie są od uprzedzeń a nieraz i od błędów zupełnie wolnemi. — Grubość owa włosów dostrzegac się miana, gdyby była

udowodnioną, i taby ieszcze nie mogła należeć do znaków prawdziwego kołtuna, raz, że iuż przedstawiłem iż włosy są rurkowe, moc wciągania na wzór naczyń włoskowych *(vasa capillaria)* maią i wsysaią nadgromadzenie soków do części téy bólem silnym zaiętéy.

Co się dotyczy cuchnienia, iest tak naturalnym wypadkiem, że policzyć toż bez otwartego błędu do ziadliwości kołtóna nie godzi się. W każdym mieyscu utrzymane ciekłości przy zwiększonéy ciepła temperaturze zmieniac się zwykły, a nawet i cuchnąć, tak łatwo, iak czysta woda od zwierzęcych pierwiastków zupełnie wolna, wystawiona na ciepło zacuchnia się iest wstanie, toż samo dziać się może na głowie, gdzie przez pokrycia włosów lepianki wstrzymane wilgotne parowania nieprzyiemnéy woni nabieraią. — Do tych uwag dodaymy i następną, żadnéy wątpliwości nie podpadaiącą, że włosy, iako ciało fizyczne wnet zbliżania się ku sobie, wnet oddalenia, iako elektryczne odbierać są w stanie, rozmaity kierunek od płynu elektrycznego, co się téż dzieie przy płynie elektrycznym zwierzęcym, którego bytność w każdéy części ciała, tém bardziéy głowie iako temi ciałami nayob

ściéy opatrzonemi, odmówioną być nie może, temperatura ciepła, atmosfera, uczesnictwo płynu tego, pokrycia sztuczne téyże głowy, podobnemiż ciałami te, i tym podobne wpływy, są w stanie i włosy powiklać stosownie do stopnia natężonego płynu, i tychże łatwieyszego przyciągu, ledwieby nie wypadało porównać to ziawisko włosów z proszkami fizycznemi różnych ciał, przedstawiaiących się przez działanie płynu elektrycznego. — Dotąd był wywód przekonać mogący, że kołtun iest wypadkiem skutkuiących wpływów, o których iuż tu mowa była, a które posrzednio lub bezposrzednio do zdziałania należą, w dalszym wywodzie bliższe się podadzą, tu tylko otwarcie wyznać muszę, że to włosów ziawisko obok szeregu ogłaszanych i utrzymywanych nieszczęść iest tylko chorobą przeistoczenia włosów. — Wciągu téy materyi udowodnić przedsięwziąłem, że owe cierpienia, o których na wstępie mówiłem, wcale są znamionami charakterycznemi innych chorób, a teraz przekonam, że odięcie prawdziwego kołtuna ieżeli być może szkodliwym, iak utrzymuią pisarze, bynaymnéy z téy przyczyny nie pochodzi. — Usposobienia całego organizmu, iego części szczególnych posiadaią wrodzoną własność,

że przywyknąć mogą do téy lub owéy temperatury, ale przywyknąwszy oswoiwszy się z niemi, każda przemiana, tem bardziéy pośpieszna, nieprzywykła do tego lub owego wpływu, nie może iak nieprzyiaźnie działać, i otwarcie szkodzić, a to tem natarczywiéy, im są przytomnemi stopnie, zwiększonéy, zmnieyszonéy, chorobliwéy czułości i drażliwości systemów. — Na téy zasadzie wspiera się szereg chorobliwych napadów, nieraz zagrażaiących niebezpieczeństwem życia, lub nagłą iego zagładą, mamy tego niezaprzeczone przykłady, że po zagrzaniu się oziębienia sprowadzaią Reumatyczne cierpienia, pleury, uparte biegunki a nieraz i paraliż. — Na téy to zasadzie wspiera się owo nadpotrzebne głowy oogrzewanie, ciągłe, przywykłe, przez przytomność obszerną kołtuna, a im takowy iest iak naybliższy głowy pokrycia, im dłużéy na niéy spoczywa, tym więcéy ta część znayduie się w wyższym stopniu zacieplenia, którego zmiana szybka zrządzić różne cierpienia mieyscowe, gdy te przez związek części organicznych swe skutkowania i do całości organizmu przenieść mogą, a nawet i przenoszą, ten to niebaczny krok przez niedostatek potrzebnych znaiomości i dostrzeżeń zamno-

żył, spłodził, uprzedzenia śmiechu godne, że ieszcze niedoyrzał kołtun, wszakże tenże przez swóy ciężar, a sprężność włosów, zwolna się opuszcza, i nader nieumiarkowanie, mieysca te zwolnym powietrza obwiewem się oswaia bynaymniey tych wszystkich Cierpień nie doznaią, robisz to kołtuni? zaiste potrzeba bydź mocno uprzedzonym, aby się z tego obiaśnienia nie przekonać apocóż na wywód tylu cierpień nadciągać przytomność kołtúna, niesąże to włosy od natury przeznaczone, aby służyły do zagrzania téy części ciała, iak że uymy tego zaogrzania zastósowanéy do individualności, równie dostrzegano licznie, że były nader szkodliwe: iakoż niedawnemi laty naśladowana w naszym kraiu płoszków Sekwany do obcinania włosów moda, znaczne pleury, głowy bóle, Reumatyczne cierpienia zrządzała, a tego miałem przykłady, i że zupełnie ustały. Prócz tych zdarzeń równie u płci męzkiey takowychże miałem przykłady, że po ogóleniu głowy z powołaniem klasztorów zwyczaynem prócz iey bólu, szumu w uszach, coraz mocnieysze wzroku osłabienie przystępowało. I że te cierpienia iako i u płci żeńskich nie prędzéy iak z odrostem włosów ustępowały. Owoż to

są dowody, że włosy taki maią wpływ na ochronę nietylko téy części ciała od napadów rozmaitych dolegliwości, ale nawet do całego ciała, i że nadciągać i wywodzić z kołtunów szereg tylu dokuczań chorobliwych iest tylko marzeniem, dowód i tego wypływa że Autorowie środków doradczych wnet przeciw Artrytycznym, reumatycznym, skrofulicznym, lub wenerycznym chorobom używaią, tu znowu albo przyznać im bez ogródki wypada, że nie mogli dotąd wyśledzić natury kołtunowéy ostrosci, albo że ią iako spólniczą z powyższemi chorobami poczytuią, lecz i to nadciąganie można im nader słusznie zaprzeczyć na powadze licznych doświadczeń, że téż same choroby, w czystéy charakteryczności lub powikłanéy, zwykły i w naszém klimacie i w innych przez lata dręczyć, a to bez żadnego wpływu ostrości kołtunowéy, iakoż iéy skutki w wyprowadzeniu tego włosów ziawiwiska nie daią się dostrzegać.

Zniknęły wieki Starnigielego, pozostała zaś dotąd epoka rozsławiania, tak okropnéy iaką być miała ówczasowo choroby, on to pierwszy opisem iéy zatrudnił w Pawij całe grono Profesorów lekarskich, odtąd téż w korzeniały się przesądy, uprzedzenia, a nawet

i Kraiowych pisarzów zaymuiące, być może, że częste w kray ten Chord Tatarskich napady, nie pochamowana chuć i inne postępowania rozsiały nasiona weneryczného iadu, nie tak łatwo wykorzenić się iak przenieść się do następnych pokoleń mogącego, być może że nie przebytość lasów, obfitość bagnisk, niedostatek, życie nędzne, i t. p. przyczyny, zrządzać mogły nieiako łączność powyższych chorób dotąd trwaiących wraz z ich mieyscowemi przyczynami, a wskutku tychto wpływów nieuchronnych być wypadkiem mniey lub więcey chorobliwe życie, iak i całe żywienie ciała, i soków ludzkich niedoskonałe mięszanie, bardziey się do utrwaleń chorób wzwyż nadmienionych przyczyniały i przyczyniaią, ktorych albo ziawisko włosów być może przytomnym lub nie, a ieżeli zaś iest, mieć może oprócz powyższych powszechnych przyczyn mieyscowe, ponieważ w takiém razie działać zwykła natura podług swoich prawideł, urządzaiąc nastręczaiące się iey chwilowe lub trwałe arbitralne przyczyny, co bywaią tém zwiększą łatwością uskutecznienia, im mniey gdzie przeszkód, a więcey daleko przyczyn znayduie, iakoż tych wszystkich wywodów stwierdzeniem iest Polesie Litewskie, Pińsk nad wszelkie

kie

kie inne okolice, iest dotąd liczném kołtuniastych siedliskiem. — Lecz iescze raz powtarzam, że toż włosów ziawisko przy bytności lub nieprzytomności innych cierpień iest tylko wypadkiem zaszłych kombinacyi, wpływów tak powszechnych iako i mieyscowych, i że iest tylko zmianą swego kształtu, bez uczesnictwa zarazy, bez nadania mu nazwiska choroby kołtunowéy. Co się zaś dotycze mieyscowości przyczyn, równie iako i wynikaiących z chornbliwego życia skutków, co do niedostatecznego pożywienia i soków przynależnego zmięszania. *Raz* ze stanu istotnych chorób wyżéy wspomnionych. *Drugi*, iako produktów z nich wynikaiących, niżéy poznamy: równie iak, że usunięcie przyczyn, scisłéy dyetty zachowanie, dostateczne i trwałe processów odradzania się przywrócenie przez należne soków zwierzęcych zmięszanie, są i zostaną na zawsze dzielnemi srodkami naprzeciw tym wszystkim chorobom, którym i przytomności koltuna przypisuią, iak na zniszczenie iego zupełne. Pozostaie ieszcze obiasnienie niektórych znamion przypisywanych kołtónowéy ostrości, a zatem i chorobie tego nazwiska.

Pomiędzy innemi, oprócz ran nieuleczonych, róznych kalectw, nadrostków kościowych, skrzywień kości, zrośnień stawów, skurczeń mięsnych częśći i t. p. widzialnemi są paznokci chrapowatość nakrzywienia, nawet zmiana zwykłego ich koloru, zaprzeczać przytomności tych znamion zaradzania więc i pomocy nieposlednich wymagaiących, byłoby dla znawcy nie do przebaczenia pomyłką, iak iest obowiązkiem wskazać istostne ich zrzódła, aby i tu znieść wcale uprzedzenia. Każda dostrzeżona częśći organicznych wich tkaniu, texturze, strukturze, przemiennym wzroście i t. p. zmiana, ieżeli do tego nie należało naymnieysze przypadkowe uszkodzenie, zachodzić może w całéy tego lub owego ciała budowie, lub poiedynczych tylko częściach, wspiera się nadewszystko na niedostateczném stałych częśći działaniu, gdy to nawet zayść może i wpoiedynczych częściach, a bynaymniéy ogółu nie zaymuie: skutek tego okazuie się, że i soków ludzkich nie może być przyzwoite zmięszanie, dawnemi czasy pod szeregiem ostrośćiów i wywodzie znich wiele chorób zwanych, że nawet cały proces odradzania się; takowymże działaniem bądź to ogólném bądź to poiedynczych częśći ulega tak dalece, że pierwiastkom odżywnym zbywa na dostatecznych przymiotach, lub też nad potrzebę wtakowe bywaią zaopatrzone, iak częstokroć mylnie nie na swoie mieysca doprowadzone, obu tych wad przekonanie wspiera się nietylko na rozmaitośći ciał budowy, iakié dostrzegamy na temperamentach, na rozmaitośći płci, na wieku z którym zmienia się odradzanie, a przy nim wychudnienie ciała kolor także włosów zmienionym bywa, téyże zmiany dostrzegamy na roślin chorobliwym odradzania się processie, którego uszkodzenie oprócz krótszego życia, wyprowadza rozmaite oszpecenia. Spoczywaiąc na takowych dowodach przekonać się możemy, że chorobliwe odradzenie iest wstanie liczne zrządzić cierpienia, a nawet i charakterystyczne choroby, im bywa niedostatetniéyszy, dochodzą iego skutki aż do nerwów układu, wten to iuż czas wszystkie działania coraż wątleiąc, pogorszaią stan cierpień, znamiona chorób, wszystkich uszkodzeń, kalectw cowiększa wybór naprzeciw tymże naydzielniéyszych srzodków, dla niedostatecznego ich odczynu iak naymniéy lub wcale zamiarowi nie odpowiedaiącym, a zatém nieużytecznym. Otoz to są krotkie wywody potężnego wpływu iaki

czyni chorobliwe odradzenie, wnastępstwie którego równie towarzyszy chorobliwe iak nader wątpliwe, życie. Można stale utrzymować że niedostateczne mniéy ekonomii ciała polubne odradzanie iest naygłównieyszą podstawą oprócz innych chorób artrytycznych, podagrycznych, a że równie to złe soków lipkich zmięszanie czyni widoczne włosów ziawisko wraz z przytomnemi chorób nadmienionych znamionami, o tém nas śrzodków doradczych skutkowania przekonywaią, ieżeli ich użycia w pomoc branemi były, a te poniżéy umieszczę nie winnym zamiarze, iak żeby równie o nich przekonać się można.— Srzodki te zmierzaią do utwierdzenia dobréy alimentacyi, przynależnego soków lipkich zmięszania, a nawet i utrzymowania ciągłego organu skóry działania, czyli iéy parowań i przeziewów, żeby ulotnieyszéy natury chorobliwe pierwiastki po zagrzaniu ciała, z niemi uchodziły. — Na dopełnienie tych warunków, iak naydzielniéy służy wybór pokarmów i napoiów, a te iuż przy rysach konstytucyi charakterystycznych, w stósownéy do nich dyetcie, wyborze leków Rozdziałku Igo. części IIgiéy. wcząstce zaś iego pierwszéy na ninieyszy zamiar umieściłem. — Co więc tam podałem służyć

ma za podstawę leczenia, przez śrzodki dyetetyczne, te lubo są dla ciągłego użytku przykremi, przecie dla zdrowia muszą być nader miłemi a tém więcéy, że i sposób leczenia wspieraią, i pewniéyszym tenże czynią.

Srzodek lekarski umieszczony pod Nr. 24. z tego co do wieku po pół łyżki do całéy dawać przed obiadem, po obiedzie w 4. godziny a raz 3ci. spać idąc, zmięszawszy z wodą, i popić wodą, czas długi przy użyciu zostawać potrzeba nie przykrząc sobie, ponieważ dzieło doskonałego odradzania nie może być w żaden sposób w krótkiém czasie powrócony m.

Drugi sposób zawiera w sobie używania częstych kąpieli, osobliwie parowych. — Nie małeby dobrodziéystwo dla ludku wieyskiego uczyniono, gdyby takowe po wsiach, a nawet i miasteczkach zakładano, można ie wystawić z małym kosztem, i zniewielkim utrzymywać, oznaczaiąc dni pewne, aby się do nich udawano, ieżeliby codzienne, trudności zrządzać miały.

Trzeci srzodek stanowi, skasować noszenie czapek futrem podszytych osobliwie włato, i w czasy tak iesienne iako i pod wiosnę, przeznaczywszy dla nich mrozy, bynaymniéy zaś nie przyzwyczaiać do ich noszenia wpo-

wyżéy wyłączone czasy dzieci, naylepsze iest dla każdego głowy pokrycie, niewyłączaiąc ani płci ani wieku, to które niedopuszcza uczuwać srogości mrozów, ani też pomnaża ogrzewania głowy.

Czwarty szrodek równie wpływ maiący: starać się, aby chleby były dobrze wypieczone, wyrobione, osolone, zawsze są pytlowe zdrowszemi iak razowe, dziwić się potrzeba, iak naganiać, że rolnik nasz maiąc żyzną ziemię, karmiąc płodami swéy pracy obcych, sam przecie przytém powszechnym pokarmie zostaie, któren nie maiąc tu podanych przymiotów, musi zamulać, zaflegmiać żołądek i kiszki, u dzieci zaś zbyt prętko zatykać zawałki brzuszne, do częstych wyniszczeń ciałka, zaflegmień soków ludzkich nie wątpliwie się przyczynią, a co nawet i u starszych czyni cowiększa pokarmiuiące swe dzieci, iuż same zaflegmione swe soki a z nich i pokarm iuż ten że udzielają swoiemu dziecięciu, które nieużywaiąc takowego chleba, przecie pierwiastki kleiowe w pokarmie przyimuie, iakoż nieraz u dzieci przy piersiach kołtunki się postrzegać daią, ztąd to pierwsze prawie powstaią zarody do ziawisk włosów, do skrofulicznych, artrytycznych i innych cho-

rób i nierównieby większa rolników liczba tym wszystkim cierpieniom podlegała, gdyby swieże, czyste powietrze, praca, od nich nie ochraniały, wszelako słabszéy konstytucyi takowym ulegać muszą, a czego mamy liczne dowody: równie i tu należą używania kartofli niekraszonych, ani téż dla drogości tak nieodbycie potrzebnego natury daru soli, bez któréy trudno się obeyść, i dla domowych zwierząt niedość osolonemi być mogące, aby były doskonaléy strawionemi: i te się równie do zamuleń tychże części, do zaflegmień krwi i innych cieków ludzkich, a zatem i dotychże samych chorób przyczyniaią.

Piąty srzodek równie do dzielności trawienia przykładaiący się, iest napóy piwo, ten żyzniący trunek, siły pokrzepiaiący, iuż to dla pomnożenia intraty i propinacyi, iuż to dla dobra ludu, powinienby zachęcić dziedziców a nawet i ustawą rządu zniewolić, aby piwa były żyzne, dobrze wygotowane, wystałe, szkodliwemi zdrowiu roślinami niezaprawne, mętne, ciękie mało co wodą zmieniaiące, niezmiernie żołądka cieplo studzą, przez co i trawienie uszkodzonem być musi, prócz tego do rozdymań, kolek, biegunek i t. p. się przyczyniaią, szkodliwsze za sobą

pociąga skutki wódek picie, to zwielu względów scieśnićby wypadało, a na ich mieysce ulepszyć piw robienie.

Użycie srzodka lekarskiego rozpocząć zalecam, iak tylko dostrzegać się daie obwisłość twarzy, sił morduiących, mglenia nóg, ich obrzmiewań, lub i twarzy, darcia po kościach, krzyżu, nogach i t. p. boleści, iako znamiona wstępnych chorób o których wyżéy mówiłem, co się tycze srzodków podanych, tę bliżéy zmierzaiąc i porównywaiąc sciennych rolników wygodnieysze i zdrowsze prowadzących życie, ci są nader rzadko od tych chorób napastowanemi, iak wolnemi od włosów ziawisk bywaią, uczyńmyż tylko wstęp do użytkowania z tych srzodków, staraymy się o ciągły ich dochów, a przekonamy się o rzetelném włosów ziawisku, że tenże nie inną był chorobą iak zmiany włosów, i że toż zaginie w oczach następnych pokoleń, zostawiwszy tylko ślady w opowiadaniach lub pismach.

Koniec Rozdziałku Trzeciego.

ROŹDZIAŁEK IV.

O chorobach połogowych po połogowych i karmiących.

Udzielone zostały w części 1széy. dziełka tego Rożdziałku i Cząstce pierwszéy upominki dla ciężarnych, iżby rozpoczęte w swym żywocie owoce zdrowo na swiat wydać mogły, iak same się przy tymże stanie zachowały, w drugiéy zaś cząstce na uśmierzenie przypadłości, którym ulegaią ciężarne. — W trzeciey wskażane zostały przestrogi dla rodzących, a w czwartéy dla położnić i karmiących. To wszystko miało zamiar ile możności zapobiegać w tych stanach rozmaitym cierpieniom z nich wyniknąć mogącym, wypadkom dość często życiu zagrażaiącym, iak przeciw tymże skuteczne podać srzodki, tu więc o nich powtórzyć nie znayduię przyczyny, odsyłaiąc czytelników do tychże cząstek, nadmienić tu muszę, że obok tych wszystkich rad i srzodków, przecie towa-

rzyszą te cierpienia, nadewszystko przygotowuiącemu przez naturę rodzeniu i mogą być ostrzeyszemi, lub łagodnieyszemi, co mimo innych przyczyn pochodzi od rozmaitego stopnia drzazliwości, i czułości układu nerwów. — Cierpienia więc te przeydziemy następuiącym porządkiem.

Porządek cierpień.

Boleściami posełkowemi nazywamy te, które na dni kilkanaście lub kilka daią poznawać nastąpić miane rozwiązanie, takowe powinny dawać iuż przestrogę, aby się bliskie rodzenia wstrzymowały od użycia potraw niestrawnych, wiatry sprawuiących, zwłaszcza które są skłonne do nich. Pozostać zatém wypada przy pokarmach żyznych, lekkich do strawienia, nie zapominać o wolnym stolcu, aby tenże podług zwyczaynego biegu mógł być utrzymanym, w przypadku wstrzymania dopomagać iego odchodowi przez enemy, unikać okazyi gniewu, zaziębień, słowem zachowywać się wtych, które udzielone zostały na swém mieyscu, przestrogach. Po tych następuią.

Boleści ostrzéysze, i te napadać mogą częściey, rzadziey, kródzey, dłużey trwaiące, te właśnie przygotowywaią otwór macicy, aby zswego czasowym płód pomięszkania przepuścił, Boleści równie iako i następne mogą być, iak się wyżey nadmieniło, i łagodnieyszemi i ostrzeyszemi.

Gdzie dozwoli mieyscowość brać półkąpiele ciepłe, po lub za pępek, które nawet i powtórzyć można razy dwa na dzień, siedząc w nich od pół godziny do trzech kwadransy, po wyiściu znich wystrzegać się trzeba zaziębień, boleści te nazwaćby można przygotowawczemi sam akt rodzenia, iakoż zwolna przechodzą wnastępuiące, czyli

Boleści rodzenia i te być mogą łagodnemi iak nader ostremi przy wzruszeniach napozór febrycznych rozmaitych części ciała, iako to: wargów, nóg, przy wymiotach i innych natury samowolnych odbytach. — Boleści takowe zrządzane bywaią przez właściwą macicy drzażliwość, gdy ta nie mogąc iuż dłużéy obiętości płodu, wód i mieyśca iako i ciężaru ich dłużéy w sobie zatrzymać, pozbyć się tych zgwałtownością usiłuie, iakoż się tych wszystkich przy boleściach coraz silnieyszych pozbywa, to iest pęka nayprzód pęcherz, wypływaią wody obficiéy lub szczupléy, wtym pęcheczu wraz z płodem znayduiące się, dópiero wychodzi płód, wstrzymanie się tego, zaradzenia potrzebne, odsyła się do zna-

wcy sztuki położniczéy, srzodki zaś doradcze wperyodzie tym są tylko, że gdyby boleści przyrodzeniu były za słabe, a zatem i sam akt wydania płodu przedłużaiące, wzniecać takowe można przez picie cynamonowego nalania, iak się czyni zber: po łyżce wina dawać, przeciwnie wystrzegać się, przy ostrych, mocnych bólach tym bardziéy, u młodych krwistych, aby przy, lub po porodzeniu krwi odpływu nie pomnażać, nadto częste żywota czynić nacierania, a wsamém rodzeniu wystrzegać się krzyczenia mniéy potrzebnego i owszem pozbycie się płodu wtrzymuiącego, miasto tego dąć albo wrękę scisnioną, lub tamuiąc oddychania nadymaiąc nim pluca, co ułatwia porodzenie, i te są srzodki dopomagaiące, a resztę natura uskutecznia, któréy nieraz znawcy sztuki położniczéy dać pomoc winni. Po nastąpioném rozwiązaniu iak się maią zachować położnice wcząstce trzeciéy części 1széy dane są upominki, równie iak w czwartéy dla tychże iako i karmiących.

Są znowu boleści po urodzeniu dwoiakie, iedne znich dążą do uwolnienia się wtenczas iako obcego dla macicy ciała, to iest mieysca, i którego odéyście pospiesznieysze lub poznieysze odpowiadać zwykło względnie co

do spręzności całego ciała budowy. W pospiesznieyszém zatém odeyściu sama natura działa, iak wpóźném ręczna pomoc iest potrzebną przy wspólném, przyczynieniu się rozwiązanéy, do tego winna iest dać radę odbieraiąca dziecię osoba.

Prócz tych boleści, są ieszcze i popołogowe towarzyszące czyszczeniom, czyli iaśniéy mówiąc odpływom krwistym, na których obfitość lub szczupłość mieć wypada baczność, aby pierwsze ile iest zaobfite z sił położnic wstrzymać, iak znowu szczupło płynącym pomoc, na co się iuż dały pomagaiące srzodki w Cząstce trzeciéy Rozdziałku 1szym. części 1széy. Płynienia takowe są następstwém zdrzaznionéy macicy przez iéy usiłowania wczasie pozbywania się płodu i mieysca, zawsze się te płynienia stósować powinny do wieku, temperamentu, częstości połogów, prowadzonego życia, i od tych to okoliczności zawisł nawet czas różny tychże czyszczeń, które po urodzeniu zwykły bywać krwiste, daléy blednieć, krwiste uprowadzaią z sobą zsiadłą krew przez dłuższy iéy spoczynek zdziałaną, przyczém towarzyszyć zwykły boleści, a i te co do czułości i drażliwości stopni bywaią mocnieysze lub słabsze, ustawać zwy-

kły po odéyściu zgęsnionéy krwi, do czego pomaga picie ciepłe kwiatu rumiankowego, ziela melissy. — Zdarzyć się iednak mogą choroby mniey lub więcey niebezpiecznieysze, którym podlegać zwykły położnice tem pewniéy, kiedy same się do nich przyczyniaią, i o tych teraz mówić będziemy.

O Febrze pokarmowéy.

Wroździałku pierwszym cząstce téyże części Iszéy. poradnika podane zostały przepisy do wczesnego piersi przygotowania, końcem uchronienia się od tylu dokuczaiących boleści, zapaleń ich i ropienia. — Tu znowu damy krótkie obiaśnienie, że ta część ciała od natury na ten zamiar przeznaczona, aby wyciągniętą treść z pokarmów roślinnych zwierzęcych i napoiów powoléy w sobie otrzymowała przysposobioną w tenczas nawet, kiedy ieszcze płód wswem pomięszkaniu bliskim iest toż opuscić, aby przyszedłszy na swiat znalazł iuż dla siebie gotowy pokarm, ktoren mu natura przeznaczyła na utrzymanie życia, dopókąd rewolucye iego fizyczne nie wyprowadzą zębow, iakoż wtentoczas daie poznawać że odtąd iuż do twardszych posiłków żołądek dziecinny przyswaiać należy. Przymioty téy cieczy, ile ta ma

być za zasadą zdrowia dziecięcia, wspieraią się prócz innych uwag, o których się wyżey mówiło, iedynie na pracuiących natury usiłowaniach, żeby doskonałą trawność, przyswoienie w zwierzęcą ciekłość pokarmem zwaną zdziałały, przypływ zaś iéy, zrządzaią.

a.) Spólne skutkowanie maci y z piersiami za wpływem naczyń krwistych, i nerwów.

b.) Nadpływ krwi, do piersi obfituiącéy w pokarm.

c.) Mechaniczne iest drzaznienie brodawek przez ssanie dziecinne, powyższych dwóch spólnictw iest wypadkiem, że piersi w końcu brzemienności, lub też wkrótkim zbyt czasie po rozwiązaniu, doznaią rozdętości, obrzmień, gdy te zwiększemi lub mnieyszemi przykrościami, a nieraz towarzyszą i przypływaiącemu do piersi pokarmowi, że tenże zmusza piersiowe zawałki i naczynia pokarmowe do rozszerzenia się, z tąd też te cierpienia pochodzą, iakoż z téy to przyczyny powstaią cierpienia, wyprężenia i boleści rozchodzące się aż pod pachę, nieraz do piersi, z tąd nieraz przyłączaią się tęschności, gdy tem czasem powoli czyszczenia połogowe ustaią, co tak i

w téy czynności potwierdza się owa zachodząca pomiędzy piersiami a macicą harmonia, tym czasem gdy dnia drugiego lub trzeciego wnet nader wolno, zaledwie przez przechodzący po ciele ziąbek, któren nawet przesypiaią iedne, u innych drzeszcz a u innych znowu nocne trzęsienia febryczne przy głowy bólu, kości, stawów, co oznacza napad febry pokarmową zwanéy, iakoż od tąd nabiera pokarm swoiego doskonałego zmięszania, przedtem bowiem był tylko ciekłością słodkawą, wodnistą, odosobnienie pokarmu w czasie tym, gdzie powyższa zmiana następuie, przekonać powinno iakiém iest ważném tenże przeznaczeniem nie tylko dla nowo narodzonego, ale i dla saméy położnicy, co do iéy ochronienia się od innych cierpień, mianowiciéy zaś od tak niebezpiecznéy febry popołogowéy, o któréy niżéy mówić się będzie.

Febra ta pokarmowa żadnego leczenia nie potrzebuie, będąc dziełem usiluiącey natury do wydzielenia i doskonałego pokarmu mięszania, należy iednak zachować się przy skromnéy nierozgrzewaiącey zbytnie dyecie, iako

ko to: kléy z kasz, z 3cią lub 4. częsią lekkiego rosołu zmięszany, owoce gotowane są dostatecznemi pokarmami, iak za napóy woda zgrzanką lub lekki rumianek, a nawet i nie obficie; aby pokarmu nie przybywało, tém więcéy gdy tenże nie może być przez dziecię potrzebowanym, ociągnienie zaś tegoż dla drzazliwych brodawek dość często bywa bolesne.

Po ukończoném wydzielaniu w piersiach pokarmu, iako mieyscu dla niego przeznaczonym, aby tenże był zpotrzebowanym, iak niczem w swoiém wydzieleniu nieuszkodzonym, odpowiada tenże wiadomemu powszechnie użytkowi, gdy przeciwnie matki niemogące z ważnych przyczyn karmić swe dzieci, iak i mniéy ochlubny prawdziwéy matki zaszczyt stoiące, powinny wcześnie lekkie ich przyciśnienia czynić, przy szczupłéy się zachować dyecie, a wystrzegać się zaziębienia; aby nie mogący być spotrzebowanym pokarm przez inne z ciała drogi odpływał. Są przecie przyczyny, gdzie uszkodzone odosobnienie i wydzielenie pokarmu w piersiach może w innych częściach zrządzić choroby, a to tem niebezpiecznieysze im takowe w organach wewnętrznych zdarza się. — Nie będziemy się tu by-

naymnieý wrozwiązanie sporu wdawać, czyli to być, lub iakim się to sposobem dziać może, dosyć iest o tém wiedzieć, że liczne doświadczenia nieraz i nader smutne o tém nas przekonywaią: przeydziemy zatem to wszystko, co w téy mierze wiedzić i iak sobie postąpić wypada, a tak.

Nayprzód że być może, iż wydzielanie pokarmu lubo się w stosunku do sił karmiącey swemi piersiami matki, tenże za obfity, przez co matka wystawioną być może na utratę sił, wychudnienie ciała: przyczynami do tego być mogą, zaobfite w piersiach pokarmu wydzielanie, zbyteczna tychże piersi drażliwość przez ssanie dziecięcia, zwiększona iak często powtarzana ich obwisłość, słabość, a do tego używanie pokarmów i napoiów, których natura żyzniąca zwykła pokarm pomnażać. Srzodki ku temu doradcze poniżey umieszczonemi będą.

Powtóre: równie być może wada czyli niezdrowy pokarmu przymiot, to iest: albo ostrym kwaśnym, za żyzniącym, ieżeli te są tylko przypadkowemi, iak pochodzić mogącemi przez częste kwasnych, słonych, potraw używania, lub też i przez częste gniewy i t. p. skłonności, tém szkodliwiey nałogi: pokarm takowy poprawionym być

może przez zupełną dyetty odmianę, to iest, gdzie są skłonności do gniewu, mniey mięsney iak dalcko więcey roślinney używać, zagęsty znowu pokarm obfitém piciem rozrzedzać, i unikać mącznych wszelkiey natury potraw, a co do gniewu lub innych namieiętności i nałogów, pokarm takowy albo może być poprawionym przez unikanie ich, lub ieżeli to być nie może, wcale odstawić dziecię wypada, niżeli żeby miało znaleść w pokarmie rozpoczętego życia koniec. — Jeżeli zaś pokarm bywa z ostrości matki cieków, iakim być może skrofuliczna szkorbutyczna i t. p. Takowe matki mocno grzeszą, karmiąc swe dziecię, o czém się iuż w Iszéy części mówiło.

Srzodki ku temu tak są różnemi, iak są do tego przyczyny, potrzeba więc do nich takowych używać, np. Jeżeli od obcisku piersi, takowego co prędzey zaniechać, iak na zaziębione piersi przykładać materacyki z kwiatu bzowego i rumiankowego drobno pokraianego, serwety często ogrzane, zachowywać piersi do powtórnego równie i nóg zaziębienia, gdy tém czasem powsciągnąć się od używania pokarmów żyzniących i napoiów rozgrzewaiących, przykładać bańki sklanne wprzód dobrze nad parą wody ogrzane

alboli też i ciepłą wodą zagrzane, na same brodawki, i to często dniem powtarzać należy, ieżeli znowu od nóg zamoczenia, takowe rozcierać chustą, przykładać bańki, a nóg moczenia zaniechać, równie iako i lekarstw laxuiących nie używać, biegunki zaś przyłączaiące się wstrzymać przez srzodki, które się przy téy chorobie podały.

Co do srzodków dotyczących się pierwszych przyczyn, to iest, gdzie matka zaobfity ma pokarm, ieżeli to pochodzi przy dostatecznych siłach, że bynaymniéy karmiącą matkę nie osłabia, może przy karmieniu pozostać: lubo i wtém mieć trzeba wzgląd czyli daléy karmiąc tychże nie nadweręża: w takim razie dobrze się uczyni, gdy przy piersiach innemi posiłkami pokarmiać będzie, pokarmów takowych umieszczenie znayduie się wcząstce drugiéy rożdżałku drugim części Iszéy tego pisma. i to samo uczyni, ieżeli ta pokarmu nadobfitość od drzazliwości piersi pochodzi, i w tym przypadku dziecię do piersi nie tak często przystawiać, a samo pokarmiać, piersi zaś po karmieniu lekko obwiiać, iako téż i wstrzymać się od obfitego pokarmów używania, iako to: mięsnych, mącznych, tłustych, a przy roślinnych pozostać z dodatkiem trochę mięsa.

Jeżeli znowu taż obfitość pokarmu pochodzi za obwisłości piersi, wzmocniaiących miéyscowo srzodków wymaga: tu służą materacyki z ziół pachniących, iako to: melissy, miętkwi, lawendy kwiatu, macierzanki, rumianku, włoskiego kopru, które się z tych ziół znayduią, wziąwszy równe z nich części, pokraiać drobno, zmięszać i przykładać na piersi, a pod niemi nosić chusteczki w wałek uwite, dotego piersi zawsze wolno obcisnięte trzymać, parę razy na dzień wódkami, iako to: lewandową, kolońską, węgierską, lub i samą okowitą smarować: — Gdyby iednak wypadało z powodu wczasie słabości matki dziecię po krótkim pokarmienia czasie od piersi odstawić, ostrzegam, aby z obciśnieniem piersi nader stopniowo postępować, i nie zarazem takowe uczynić, aby ta pokarmu obfitość nie osiadała na innych częściach tém szkodliwiey na wewnętrznych, iako to: płucach, z kąd łatwo kaszel suchy, ciągły, a w końcu i suchoty nastąpić mogą, równie się i w tenczas od pokarmów wstrzymać wypada, gdyby zaś ów pokarm miał zaiąc części powierzchowne, zrządzić tychże zapalenie i ropienie, do opatrywania wezwać lekarza.

O nadpływach czyli zbytecznych połogowych czyszczeniach.

(Fluxus lochiorum nimius)

Nie mówi się tu o zwyczaynym odpływie, króren być powinien zaraz po rozwiązaniu i odeyściu mieysca, iak trwać zwolnieyszym coraz od dnia 9. do 20. powszechniey, pochodząc z otwartych naczyń krwistych macicy: przeciw temu, ile iest umiarkowany iak pomagaiącym do ozdrowienia nie ma potrzeby używać srzodków na ich wtrzymanie które mogłoby się stać nader dla położnicy niebezpiecznemi, iakoż dla téy to obawy ieszcze raz powtarzam przestrogę, aby ich w niczém nie uszkodzić, co się stać łatwo może przez zaziębienie, gniewy.

Jest tu tylko mowa o zbytecznych, dość często zdarzaiących się, a wyiąwszy przypadki, których są następstwém, iako to: zagwałtowne dziecięcia odebranie, za prędkie mieysca dobycie, powszechnieyszemi zaś przyczynami bywaią słabości i wolna i miękka części tych budowa, a przytem nędzne żywienie, lub téż i używanie pokarmów zbyt żyzniących, napoiów rozgrzewaiących, zwłaszcza przy młodych, kwistych, drzazliwych. — Nieraz towarzyszą o-

mglenia, drgania stawów, sił opadą ziąb ciała. bladość prawie trupianna, a nawet i smierć.

Leczenie.

Znaydnie się umieszczone przy febrze popołogowéy.

Srzodki tak lekarskie iako i dyetetyczne przeciw zbytecznym płynieniom wniczém się nie różnią od podanych przeciw zbytecznym czyszczeniom miesięcznym, ale są umieszczone pomiędzy chorobami trefunkowemi, dokąd się odwołuię.

O febrze popołogowey,

(febris puerperarum.)

Po rozwiązaniu, napada od dni 2, 3. aż do 12 14. wpoczątku poczuwać się daie ziąb, drzescz; ból głowy, ckliwości, wymioty, osłabienie, poczém przystępuie gorączka, mały twardy i szybki puls, boleści żywota z obrzmieniem iego, pokarm i czyszczenia połogowe płyną nieuszkodzenie i zwykle, wnet bez porządku, wnet ustaią, wnet powrócą. — Toż samo się okazuie z ięzykiem, króren albo bywa zamulonym albo czystym, wnet suchym, wnet wilgotnym, toż samo się z drogami wyprowadzaiącemi dzieie, albo bywaią u,

ryna i stolec wstrzymane, albolitéż zwykle po zagranice ciała odchodzą, toż samo się ma i z febry napadami, przyczynami téy febr być mogą.

a.) Sam ciąży stan, przy którym zwolna wprawdzie w swym początku ciśniony bywa żołądek, a co się w poznieyszéy ciąży coraz bardziéy pomnaża, że trawienie pokarmów, tem bardziéy gdy takowe twardszéy są natury, być musi mniéy lub więcéy uszkodzone, z tąd się mnożą zamulenia wdrogach pierwszych, to iest żołądku i kiszkach, a nawet i odbyty stolcowe wstrzymanemi bywaią: dodaymy do tego, że przez toż ciśnienie powolniéy daleko w całym żywocie krwi krążenie się odbywa, gęsnie, iak wnaczyniach swych wstrzymaną bywa, a ztąd iuż, iako i przez cieplo naturalne mieyscowe, przybierać może do nabycia ostrości po rozwiązaniu szkodzić mogącéy.

b.) Używania trunków gorących, potraw korzennych u młodych, krwistych, drzazliwych, delikatnych.

c.) Zaniedbany ruch ciała.

d.) Nałogi i namiętności.

Znadmienionych tu przyczyn okazuie się, że za przygotowawczą do téy febry uznać można, brzemienność i period rozwiązania, które robią tak znaczną w całém ciele odmianę, a przytych nadewszystko wystawionemi są układ nerwowy, trzewia znayduiące się w wydrążeniu żywota, na wyprężaniu, drzaznieniu, przycisku, scisnieniu, a razem wszystko się rozszerza, od przycisku uwalnia, i wolne krwi krążenie w żywocie powraca, nieraz za nagle, gdy tych wypadkami są: odosobnienie pokarmn w przeznaczonych częściach, czyszczenia po rozwiązaniu, Przestawienia téy febry popołogowéy, obojętne iéy wychody przekonać oraz i nauczyć powinny płeć kobiecą, iak wczesnie téyże febry uniknać iest wstanie, pełniąc przepisy które się nie winnym iak w tym zamiarze w rożdziałku i części Iszéy pisma tego w cząstce czwartéy dla nich podały.

Nadmienione wyżéy przyczyny w stanie brzemienności, a tém bardziéy sam rozwiązania peryod, stanowią owe chwile oczekuiące tylko dość często i mniéy szkodliwego bodźca, a tém bardziéy mocniéyszego, np. gdzie użytemi bywaią przy młodych, krwistych, drzazliwych, delikatnych, żółciowych położnicach tak zwane polewki poło-

żnic, lepiéy byte zabóyczemi nazwać wypadało, lub i u tych, które powściągną się iak nie nasycić nie mogą od powróconego appetytu gdy tenże u wielu utraconym bywa w czasie brzemienności, przy któréy także często wymioty towarzyszą, u niektórych znowu, które od saméy potraw woni iuż wymiotów doznaią, lub téż ułatwych zbyt do gniewu, albo téż i z zaziębień, przez które to nader łatwo w tę febrę popaść mogą. Położnice oto macie obraz waszego położenia, od was to często zależy uniknąć niebezpieczeństwa, lub niebaczne otwarcie się wcześnie: wystawić, macie ieszcze i tu nader ważne dla waszego własnego dobra przestrogi, mieycie takowe na nieodstępnéy pamięci, abyście podobnego unikały losu, iaki nieiednę spotkał, choć rodzenie pomyślnie się odbyło.

Febra w mowie będąca, daleko częściéy pochodzi z zanieczyszczeń dróg pierwszych, rzadziéy zapalnéy bywa natury, lubo być może z oboyga złożoną, iak stać się może zgniłą w swym przebiegu, a lubo poznanie tych febrów połączeń nie iest tak łatwe przez co się pomylić można, przynaymniéy główniéysze ich cechy dla zaradzenia umieszczę. — Nayprzód przy zanieczyszczeniu dróg pierw-

szych okazuie się zaflegmiony zamulony ięzyk, nudności, wstręt do pokarmów, niesmak ich i t. p. np. rosół, swieży kwaśny choć bez soli lub z iéy odrobiną wszelako za słony, — przy tych iednak oznakach nie dać się uwieść, — że boleść żywota pomnażaiąca się mocno, za lekkiém się iego dotykaniem, iakoby stan zapalaiący miał być przytomnym, kiedy pare enem nie raz takowe przypadłości szczęśliwie i pospiesznie znoszą, i całą obawę niszczą. — Jnaczéy się rzecz ma z oznakami przytomnego zapalenia, tam iusz bywa ból miéyscowy, zakreślony, mocnym, pomnażaiącym się, równie iak i powyższy za przyciskiem chociaż i wolnym, lecz sam ten bywać zwykł w całym żywocie lubo nie wszędzie równym, gdy ten, iak się wymieniło, znayduie się wiedném tylko miéyscu zakreśloném, do téy charakterystycznéy póniekąd przypadłości łączą się nadto i następuiące, iako to: puls albo bywa mocny, iakoby natężony, lub téż mały, tęschności, wielka niespokoyność, bolesne tchnienie, odetchnienie, niezwyczayny bystry wzrok albo téż i słaby.

Do tych okoliczności i następuiące są godne uwagi, iako to: uważać na stan ciała, czyli tęnże iest z powiększo-

ną, lub zmnieyszoną siłą żywotnią, na pory roku, na panuiące choroby, na dyettę, na utrzymanie się przynależne lub zaniedbanie, w czem więc takowe zachodziło, na wstrzymanie stolca, odpływów połogowych, pokarmu odosobnienia, na biegunki, czyli te zmnieyszaią boleści lub pozbawiaią z sił położnicę, na pościel, czyli ta iest porom roku dogodną, to iest latem nie okrywać pierzynami, tylko miernie, aby położnica nie czuła zimna, ani też pomnożonego ciepła, na czystość, na umiarkowane ciepło nie zaś zagorące, na odswieżane lub nie powietrze w izbie położnic.

Po przedstawieniu téy choroby, ile się tylko dało uczynić w pismie popularném, przystępuieny do zaradzenia.

Leczenie.

Wspiera się na usunięciu przyczyn które wpływaią do zdziałania téy febry, przéydziemy takowe wraz z podaniem pomagaiących srzodków.

Jeżeli pochodzi od wstrzymanych czyszczeń, użyć potrzeba rozmiękczaiących enemów, z rumianku, slazu, oleiu lnianego, masła, podług potrzeby, raz lub dwa dniem czynić sprycowania w pochwę maciczną z rumianku, slazu

na w pół z mlekiém, okładania żywota z tychże kwiatów i lnianego nasienia odwaru, maczaiąc we czworo złożone chusty dobrze wyzionięte przed okładaniem, smarować maścią pod Nr. 21. co 3: godziny, nogi mocząc w wodzie ciepłéy, do któréy można wsypać soli, brać pół kąpiele, to iest poza pępek, i to stósownie do przytomności boleści, żywota rozdęcia, iego wyprężałości, na które nader uważać należy, z powodu że przyczyny téy febry po większéy części w wydrążeniu żywota są zawartemi, powtarzać więc takowe półkąpiele raz dwa na dzień radzę, siedząc wnich od pół do 3. kwadransy, oprócz okładań żywota można czynić i na części rodne, pić rumianek, melissę. po filiżance iak herbatę lub i za napóy, aby tylko nie za zimno, lecz dobrze zwolnione. — Do tych srzodków przydaie się Nr. 30. a ile się mogłem o iego skuteczności przekonać, bądź to przy podwyższonych lub zmnieyszonych siłach żywotnich, aby tylko nie zapózno był użytym, nader rzadko mnie w skuteczności zawadził, łagodne iego drażnienie przy zrządzaiącym umiarkowanym chłodzie, przy opieraiącéy się naprzeciw zgniliznie naturze, przy działaniu na naczynia krwiste: i inne ku temu potrzebne przymioty czynią piszą-

cego zniewolonym do iego w tym przypadku nader bezpiecznym użytku: ieżeli się przy teyże febrze przyłączało wstrzymanie stolca dodawałem do niéy manny kalabryny wybranéy unciow 2. 3. kazawszy ią na wolnym ogniu rozpuścić, przecedzić, i tymże sposobem używać dla pospiesznieyszego skutku uwolnienia wstrzymanego stolca, wpomoć enemy otwieraiące, przybierać zalecałem, i wtym przypadku skuteczność swą potwierdził.

Jeżeli znowu pochodzi od wstrzymanego do piersi pokarmu wydzielenia, wypada często brodawki piersiowe drażnić przykładaniem na nie bańiek szklannych, naparzania całych piersi nad parą wolną odwaru z kwiatu rumiankowego, często dzieci do piersi przystawiać, okładać piersi maczanemi we czworo złożonemi chustami w odwazre powyższém a to wyzionięternì i dobrze, końcem aby wstrzymany wswym do piersi pokarm przypływie, iako obca dla innych mieysc i części ciecz nie powiększała febry, gorączki a przytém i drażniąc takowe nieprzykładała się do ich zapalenia i ropienia, gdy te zawsze bywaią niebezpieczne, im szlachetnieysze zaymuie organa np. płuca. — Gdyby znowu było zamiarem chorey iuż daléy z pamięci nie pokar

miać, nie spuszczać im prętszego tém pewnieyszego pozą granice ciała przez inne drogi pokarmu pozbycia się.

Na dopełnienie tego wskazania dwie tylko są drogi, stolec i organ skóry, przez pierwsze uwalniamy wstrzymane kiszek nieczystości, chociażby i te niebyły zadawnione, twarde, zawsze to czyniąc sprawuiemy zarazem drażnienie i wczęściach rodzeniu przeznaczonych, przez co dopomagamy, że i przez te części znaczną pokarmu cząstkę wraz z czyszczeniami, które coraz blednieć zwykły, uprowadzamy, ku temu szczególnie zalecam pomiędzy inne srzodki sól Glaubera na proszek tartą, co parę godzin od pół do całéy drachmy, w dwóch łyżkach wody rozpysciwszy, wypić, i popić rumiankową herbatą, można też i na mieysce téy soli użyć tak zwanego (arcanum duplicatum) w téyże saméy ilości i czasie. Na ułatwienie znowu potów tak położnicom skutecznych służą częste picia kwiatu bzowego osłodzonego miódkiem, a gdyby ten srzodek miał za słabo na potów zrządzanie skutkować, można użyć Nr. 8vo. lecz wtenczas wypuścić należy wchodzącą do iego mięszania saletrę. Nic się tu obawiać nie potrzeba, gdyby tenże miał zarazem i wolne stolców odeyście spro

wadzać, aby się tylko w biegunkę nie zamieniły, a ta stećby się mogła osłabiaiącą siły, zwłaszcza u słabowitych położnic. Na przypadek gdyby te srzodki powolne nie miały dostatecznie skutkować, końcem wzmagania potów, przystąpić radzę do użycia Nr. 10. co osobliwie służy przy konstytucyach słabych, wodnistych, flegmistych. — W użyciu tego srzodku co do iego brania i powiększania dozy zachować wypada ostrożności.

1sza. Aby nie było gorąco w izbie, gdzie leży położnica.

2ga. Nieokrywać iéy pierzynami.

3cia. Aby branie tego proszku miarkować nie tylko co do czasu, ale nawet i co do ilości iego tak oznaczonéy, iako i powiększonéy, aby przy użyciu tych srzodków nie wymuszać obfitych potów, a tém bardziéy ciągle ich wzbudzać, przez co pogorszyć można stan choroby, iako to: zrządzić zapalenie wczęściach przez połóg zdrażnionych, a nad to i chorą z sił pozbawić, ponieważ z potami tak obfitemi zwykły uchodzić pierwiastki pożywne, tém więcéy, że w tym choroby stanie i tak szczupłe, lubo pożywne użytemi być posił-

posiłki maią, dosyć tu iest zrządzić poty umiarkowane, a i te aby były po całem ciele i iego częściach wszędzie równemi. Dodaię i tu uwagę, którą powtarzam, aby w żaden sposób chorą na zaziębienie nie wystawiać. — zaledwie by wierzyć można bez doswiadczenia iak nagłe zaziębienie przyczynić się może do zagłady życia położnicy. — Z przestaniem tych potów nie można innéy dać instrukcyi nad tą, aby uważać na stan symptomów, to iest na febrę, gorączkę, cierpień zwołnienia, wilgotność języka, iego czystość, powrót do sił.

Jeżeli znowu do téy febry przywięzuie się stolca wstrzymanie, postąpić wypada iak się wyżéy nadmieniło, a na przypadek biegunki te znowu wstrzymać umiarkowanie nie nagle, wtenczas uważać potrzeba na stan sił, a do tego są iuż wskazane srzodki przy biegunkach umieszczone, i do tych czytelnika odsyłam. — Jeżeli znowu przytomnemi są zanieczyszczenia dróg pierwszych, oczyszczenie tychże nader bywa pomagaiącém, tu znowu służą, sól Glaubera (arcanum duplicat:) iako wyżéy i brać takowe aż do osiągnienia istotnéy potrzeby, to iest, aby, ieżeli są przytomnemi nudność, ckliwość, utra-

cenie appetytu, wstręt do iedzenia, niesmak wpokarmach i napoiach, a do tego mulastość, flegmistość ięzyka, skoro się zmiana w tych wszystkich znamionach wczęści przedstawia, nie czekaiąc ich zupełnego ustania poprzestać, resztę natury usiłowaniom zostawić. Nadmieniłem wyżéy, że się lubo rzadziéy przyłącza zapalenie organów w wydrążeniu żywota, tem bardziéy wspolnictwie blizkiem z częściami do zapłodzenia przeznaczonemi, lub też i tychże samych, podałem nieco wyżey istotnieysze iego cechy. — Wtym znowu przypadku dwoiaki stan ciała mieć potrzeba na uwadze, z tych iest pierwszy z podwyższeniem siły żywotniéy, iakoż towarzyszyć on powiększéy części zwykł osobom młodym, krwistym, dobrze żywionym, używaiącym potraw korzennych, mięsnych, napoiów rozgrzewaiących. W tym to stanie okazuią się boleści bardziéy dokuczaiące, bystrość wzroku, ostrzéysza febra, gorączka, ciało suche, puls silniéyszy, pełny, twardy, pospieszny, bardziéy unoszący się pod palcami.

Utrzymanie się.

W tym stanie potrzebnemi są chłodzące pokarmy, leki, iako to: sztucz: mleka, woda z grzanką osłodzona miodkiem o-

ctowym, odwar kwaśnicy, sok iey z wodą za napóy téyże natury i posiłki, iako to: owoce gotowane, kleie z kasz, same lub z ¼ częścią rosołu z drobiu, użyć także rozpuszczenia z bóraxu wyżéy nadmienionego, bez dodatku manny lub też i z dodatkiem, gdyby wypadała potrzeba, przy użyciu tych srzodków i wolne zrządzić stolce, tem bezpieczniéy, kiedy się okaże przytomność zanieczyszczeń dróg pierwszych, a tych cechy powyżéy umieszczonemi zostały, i tu z niemałym skutkiem służą półkąpiele wolne, 2. 3. razy na dzień od pół do 3. kwadransyt nie można także przepomnieć o smarowaniu mieysca dolegaiącego Nr. 21. a gdyby przecie boleści w ustępie swym upartemi być się okazały, na to mieysce przyłożyć ciasto Nr. 18.

Drugi stan z pomnieyszoną siłą żywotną: ten się z charakterystycznych znaków poznaie, ile te wpismie takowym położonemi być mogą, iako to: puls mały, szczupły, przy twardości iego, powiększaiący się sił opad, maiaczenia ciche, wzroku słabość, żywota odętość znacznieysza, w postępie téy choroby przywięzuią się mimowolne stolca i uryny odchody, dość często prędzéy w piersiach ginie pokarm niż w po-

wyższym stanie, toż samo się dzieie i zczyszczeniami popołogowemi.

Srzodki lekarskie.

Z leków tu służą wzmacniaiące siły żywotnie, iako to: Nr. 9. który można brac razy dwa, zwłaszcza gdzie czyszczenia są wstrzymane, smarowania żywota, do czego służy maść Nr. 1, okładania żywota zziół, iako to: ożanki, czosnaku, mięty, melissy, kwiatu chmielu, macierzanki, lawendy, które się znich pod ręką znayduią, przykładać można też na żywot ciasto Nr. 18. pokarmy wtym stanie powinny być daleko silnieysze, rozgrzewaiące, tu więc rosoły, aby nie były tłuste, korzenne, zmięsa wołowego, polewki z wina zpołową, wody gdzie znacznieyszy sił opad, gdzie tego niema przypadku, z trzecią częścią wina, samo nawet wino, osobliwie kwaskowe, po łyżce 3. 4. razy na dzień dawać, za napóy woda z grzanką z 3. lub 4, częścią wina, a gdzie nie stać na wino, łyżkę wódki, okowitki dobieranki, miodu pitego po łyżce, ieżeli biegunki nie zrządza. Jezeliby stolec był wstrzymany, dać enemy, wszelako uważać, aby enemy niedawać w czasie potów, ani drzazniących, a to dla niezrządzenia kilku stolców, przez coby się słabość pomnożyła, dosyć na

nie przeznaczyć odwar z kaszy ięczmiennéy, otrąb żytnich, nieco soli, albo masła słonego, albo i oléy lniany.

Po opisaniu wszystkich szczegołow, które tylko mogły być w poradniku na domowy użytek umieszczonemi, równie iak i opis różnicy stósownych leków, dyetty i innych ostrożności, pomiiam wiele srzodków, których użycie mogłoby być szkodliwém, iak wrękach znawców pomocne, miałem sobie za obowiązek podać leki poiedyńcze, a których skutki mogą być użytecznemi.

Przy ukończeniu téy febry ieszcze raz powtarzam upominki dla zbliżaiących się ku rozwiązaniu. końcem uniknienia iéy, żeby się nadewszystko w ostatnich dniach wystrzegać wszelkich gniewów i t. p. i to też zachowywały nader scisle w czasie rozwiązania i po nim ieszcze, równie żeby potraw twardszych do strawienia używać się strzegły, żeby na uwolnienie się od stolców brały enemy i kąpiele, słowem żeby tych wszystkich przyczyn które, się do téyże febry wzniecenia przyłożyć mogą, unikały.

Trafiaią się i inne powierzchowne choroby popołogowe np. zatrzymanie pokarmu przy czém następuie obrzmienie zawałków piersiowych, zapalenia

tychże, lecz że o tych iuż się i w pierwszéy i drugiéy części przy materyi chorób połogowych i popołogowych dość obszernie mówiło, powtarzanie nie iest potrzebnem.

Koniec Rożdziałku Czwartego.

ROŻDZIAŁEK. V.

O chorobach nagłego ratunku potrzebuiących, narzędziach wraz z ich użyciami do niego służącemi.

Choroby, którym Rożdziałek ten iest przeznaczony, być mogą wypadkami następuiących przyczyn, z tych porządku są.

Pierwsze: temperament Hypokondryczny, Melancholiczny daléy to wszystko, co uchodzi z granic rozsądku, tu należą, kochania przetężone, strata maiątku, niedopięta duma, zbiorów niedosyt, uległość trunkóm, troski, żale, smutki, nędze i t. p.

Drugie przyczyny nazwać można Mechanicznemi, a temi są uderzenia silne w mieysca szlachetne, iakiemi są głowa, piersi, żywot, części do zapłodzeń przeznaczonych, naruszenia ich w iakikolwiek sposób, aby tylko były gwałtownemi.

Trzecie i czwarte przyczyny chemiczno fizyczne, do nich należą wy-

ziewy odurzaiące, np. piwnice, gdzie robią piwa, wonność, więzienia, głębokości podziemne, zagorzenia, utonienia, powieszenia, od piorunów uderzenia.

Chemiczne zaś podzielić można na opaiaiące, przedrzazniaiące i gryzące. Do pierwszych należą rosliny z iadliwe, chociaż ich niemiły odor i wcale się od ogrodowych, sianych, rożniący poznawać daię, i te, których owoce czynią ponętę do użycia nieszczęśliwego, lepiéyby iednak było dać ich poznania charakterystyczne, lecz na to myśl iuż nieco wyżéy podałem, a tu ią powtarzam: żeby było arcy zbawienną rzeczą, aby się z ich poznawaniem Systematycznem trudnili parafialni nauczyciele, iakoż wymaga tego potrzeba gdzie dzieci chodzące po polach, lasach, borach częściey daleko temu nieszczęściu podlegaią, iak po miastach, lub i po ogrodach znayduiące się takowéy natury rośliny, krzewy, nie zupełnie ich od tychże zdarzeń ocalaią. — Tu także należą trucizny, iako to: arszenik, biały i żółty, kobold a nayczęściey naczynia miedzianne kuchenne nie pobielane, lub też i gliniane polewane, byłoby arcy zbawienną ustawą zupełnie znieść użytek takowych polewań, głębokości podziemne, do których ołów lub cyna wchodzi, te przecie w potrawach kwaśney natury lub i tych, które latem przez trzymanie ich w takowych naczyniach mogą być wczęści rozpuszczone, co nieraz doyśdź trudno przyczyny tylu wychudnień ciała, boleści żołądka ciągłych i t. p. chorób, polewę takową dla trwałości naczyń, iak zabezpieczenia zdrowia, zastąpić mogą piasek miałki dobrze opłókany, wysuszony, zdodatkiem równéy części potażu czyszczonego, i z tą mięszaniną tak sobie postąpić iak czynić zwykli z używaną dotąd polewą garncarze.

Przedstawiwszy porządek tych przyczyn, które za naypospolitsze osądziłem, postępuię do głównych zasad zastósowanych do tychże, końcem ratunku nieszczęśliwych, którzy się stali tych przyczyn ofiarą.

Zasady ogólnieysze do ratowania nieszczęśliwych są następuiące.

Pierwsza ażeby z użyciem srzodków nie być za prędkim ani też nieostrożnym, nie poddawać się zalęknieniu, przerażeniu, co nieraz opóźnić może przyzwoity ratunek, iak uczynić tenże szkodliwym, nie dać się zatém uwodzić zwyczaiom dotąd nagany godnym, iako to: stawiania na głowy nieszczęśliwych, ciągnienia za członki, wstrząsania ich ciałami, taczania na beczkach,

Druga: nieraz wypada wczasie ratowania ciągłego dać ciału wypocząć, a przynaymniéy użycie srzodków mocnieyszych zamienić na słabsze, i na powrót pierwszych użyć.

Trzecia: nadpotrzebnéy liczby do ratowania ludzi nie cierpieć, ci więcéy przeszkadzaią iak pomagaią. Szesciu iest podostatkiem, aby ci tylko dopilnować umieli, co im się rozkazuie:

Czwarta: nie trzeba się odstręczać od kilku a nawet i kilkunastu godzinnego bezskutecznego ratunku, były przykłady że na końcu tego czasu się okazywały znaki lubo słabe powracaiącego życia.

Piąta: mieć pod ręką srzodki lekarskie, narzędzia ratunkowe i te porządkiem utrzymywać, aby ich użyć można, gdzie i iaka ich potrzeba zachodzi.

Szósta: niedopuszczać, aby miéysce, gdzie się ratuie nieszczęśliwego, niebyło ludźmi napełnione, a to dla nieczyszczenia powietrza przez wyziewy płuc, skórne parowania, prócz innych odchodów, owszem te mieysca być powinny ile tylko można czyste, dość zatem będzie dostateczna liczba osób pod zasadą 3. umieszczona, zaledwieby uwierzyć można, że się nieraz bez dostrzeżenia przytrafia, iż wielość

ludzi wniwecz obraca naydzielnieysze srzodki. Toż się ma rozumieć o mieyscu ratunkowém, aby nie było przewiewu powietrza, ani téż gorąco, nagła przemiana nadpotrzebnego ciepła stać się może nader szkodliwą.

O znakach prawdziwey śmierci.

Jedne tylko znaki rozpoczynaiącéy się zgnilizny ią zapewniaią, iakoż przy niéy, dostrzeganemi bywaią rozdętość żywota tu i owdzie, sino niebieskawe, zielonawe, plamy, mięsne częsci zdaią się być obwisłe, z nosa, z ust wydobywa się materya cuchnąca, trupianna, iabłko oka scisnione, zostawuiące po sobie dołkowatość: oznaki te upewniaiące smierć prawdziwą mogą prędzéy późniéy następować, nie raz dopiero po 4. aż do 6go dnia się okazuią. Następuiące znowu, iako to: zupełne pulsów ustania, wrękach, nogach, czole, ziąb równaiący się kruszczom, głazom, stężałość członków, zupełne tchu ustanie, obwisłość szczęki, szklanne niby oczy, niebieskawe po ciele plamy, nieczułość członków, obwisnienie miękich części, otwartość stolcowéy kiszki, wszystkie te i t. p. oznaki, mogą być wpozornéy tylko smierci, a zatem i przerwą działań żywotnich oznakami, a o ukryciu ich, powolném po-

wrócie, następniące doskonaley nas przekonać powinny.

Oznaki utaionego czyli zatrzymanego i powracaiącego życia
Są następuiące, iako to:

a.) Kiedy się choć naymnieyszy ruch wczęściach muszkularnych okazuie np. wzruszenia któreykolwiek części twarzy.

b.) Kiedy się tęcza oka na przybliżenie swiatła sciska.

c.) Kiedy ciepło około serca nięwolnieie.

d.) Trzymaiąc swiecę lub pierze przed ustami, też się poruszaią, lub postawiwszy szklankę z wodą na piersiach, gdy ta ruch chociażby i mały okazuie, można zatem być pewnym, że chociaż iskierka życia przecie ieszcze iest przytomne.

e.) Kiedy się nader pomalu ta lub owa powieka unosi, a lice po téy lub owéy stronie chociaż na bardzo krótką chwilę się zarumieniaią, lub z otwartéy żyły krew zaczyna płynąć.

f.) Krzycząc w ucho nieszczęśliwemu, kiedy tenże w twarzy lub innych członkach iakowe poruszenie okazuie,

g.) Kiedy cisnąć oczy palcami, lubo zostawuią takowe posobie ciśnienie dołkowatości, wszelako też na nowo się wypełniaią.

Powszechne ratowania srzodki.

1mo Nacierąć ciało suknem lub innemi bawełniastemi płótnami, trzeć szczotkami, a naostatek konopiami, słomą startą, sianem lub i samą ręką, którekolwiek z położonych tu rzeczy w przód ogrzać potrzeba, lub i nad dymem z iałowcu przekadzać, co iednak wizbie, gdzie złożone ciało, nie czynić — Tarcie to początkowo wolno czynić i wprawdzie od nóg aż do kadłuba, coraz mocniey, pokąd cieplo ciała nie nastąpi, wczasie nacierania nie przepominać także czynić lekkich biciów pogrzbięcie, iako i na przemian rozcierać ręce, nogi, uda, żywot, piersi, a nawet i grzbiet, podpiętki.

2do. Do nacierania powyżéy nadmiene rzeczy można także skrapiać wódką, octem kamforowym, spirytusem, wódkami pachnącemi, co się znich pod ręką znayduie, lecz nie bardzo wilgotne.

3^tio^ Po nacieraniu przez czas nieiaki położone ciało pół dłoni grubo cie-

płym piaskiem, popiołem, solą, opsypać, a naostatek w ciepły gnóy prócz głowy włożyć. Gdzie iest sposobność włożyć całe ciało do wanny lub koryta, w dobrze ogrzaną wodę, i w tychże kąpielach może godzin kilka leżeć ciało, mieć iednak wzgląd, aby niezastygało, co dostrzegłszy, natychmiast o nowe ogrzania starać się należy, żeby te były pod ręką. Lecz kładąc ciało do kąpieli, nayprzód nogi, póżniey ciało aż do szyi, a wtenczas i uszy wolnemi od wody pozostać muszą, w wannie tey nie przepomnieć o rozcieraniu ciała. Na ten kąpieli zamiar, gdzie troskliwe urządzenia ratowania nieszczęśliwych wprowadzone, i utrzymanemi są wanny kosztowne w prawdzie, — lecz rząd czuły ożycie podległych sobie mniey stoi o nakład, narzędzie to iest iak skrzynia, czyli ogrzewaiąca wszędzie całe ciało wanna, dwie strony wysokie a trzecia podłoga z blachy miedzianney, iest na dwóch nóżkach drewnianych, w których wycięcie na tęż skrzynię znaydować się ma, aby się nie mogła usunąć, iak może być i zmieysca ruszoną za pomocą przymocowanych uszek,

w wannie tey, czyli do ogrzewania ciała służącey skrzyni, znayduie się druga na pół ciała do koła węższa iak pierwsza, dno zaś teyże może spoczywać na podstawkach na pół cala wyższych od dna pierwszey wanny, przestrzeń ta pomiędzy wanną i wanienką służy do napełnienia wodą dobrze zagrzaną, i od spodu i od wszystkich boków ma być niższą na cali dwa od pierwszey, opatrzona ze wszystkich stron brzegami blachy, aby się do niey woda nie mogła dostać, gdyby iey wiele nalano, a czego bynaymniey niepotrzeba, ponieważ para wody dobrze grzaney iest wstanie ze wszystkich stron drugą wannę wraz z znayduiącym się na iey dnie siennikiem, i ciało na nim spoczywaiące, zagrzać, nie potrzeba zatem i tyle grzać wody, dość iest garcy 2. lub 3. do napełnienia tey przestrzeni pomiędzy dwoma temi wannami znayduiącey się, co zwykło się czynić przez dwa leyki, do pierwszey wanny tak przymocowanych, aby woda spływać mogła, dwa iest tych leyków, ieden w głowach, w nogach drugi, żeby zaś nie ulatywała para wody przy każdym

z tych léyków znayduie się maleńki czop do zatkania, w nogach zaś iest rurka z kurkiem, tak dla zupełnego wody ostygléy wypuszczenia, lub też i na przypadek, gdyby potrzeba wypadała powtórnie wodę ostygłą wypuścić. Nadto wanna ta pierwsza służyć może, gdyby ciało przeznaczone było do kąpieli wodnéy, ale w tenczas głowę całą położyć wypada na wysokim stołeczku, aby woda do uszów i ust niedoszła. Ten iest opis wanny zastępuiącéy ogrzanie ciała przez ciepły piasek i inne srzodki na wstępie tego numeru umieszczone, aby z tego lub owego srzodka można w przypadku korzystać.

4to Na dołek serca ogrzane płaty sukna, flanellę, kuczbaię przyłożyć, toż samo uczynić i pod pięty, a ogrzane wełnianne rzeczy, także odmieniaiąc często, pod pachy, na serce, pochwiny, części wstydliwe przykładać, wszelako o ich ogrzanie starać się należy.

5to Krwi upuszczenie także iest dzielnym srzodkiem ratowania nieszczęśliwych, bez znawcy iednak, któremby nawet do okoliczności nie tylko zwyczaynych mieysc ale na

nawet i szyi mógł tę operacyą przedsięwziąść i ilość upuścić mianéy krwi oznaczyć, czynić nie radzę, mieysca te do krwi puszczania wprzód dobrze nacierać lub na nie wdobrze ciepłéy wodzie namaczane chusty przykładać, otwarcie samo powinno byc szerokie, a na przypadek, gdyby krew płynąć nie miała, wszelako należy przecięte mieysce zwyczaynie obwiązać a to dla uniknienia krwi płynienia zbytecznego, i znówu gdyby płynęła, zawiele iéy zarazem nie upuszczać dla niezrządzenia osłabień szkodliwych.

6to Obok różności zdania z których iedne są za użytecznością, drugie za uszkodzeniem dmuchania powietrza w usta, iestem za użytkiem iego, zachowuiąc przytem następuiące warunki.

Niedopuszczać, aby toż powietrze miało być czynionem przez usta ratuiącego, powietrze takowe z płuc, gdyby też i od zupełnie zdrowego człowieka, iest iuż przez się zepsutém, tém gorzéy od niezdrowego daleko więcéy ma mocy uduszaiącéy, otwarcie więcey szkodzić niż pomoc może, chociaż też powietrze w tém ratowaniu uwa-

żać należy za właściwy dla płuc i dla wzbudzenia ich czynności bodziec, do tego zaraptowne wpuszczanie z ust powietrza nie zrządzi pomyślnego skutku, działaiąc za nagle, bardziéy się przyczynić może do przywrócić się mogącego płuc działania przez wpuszczanie powietrza sposobem niżéy tu podanym, wczym się bezpieczniéy postąpi używaiącmieszka Ta: 4. fig: 10. opis iego przy Rycinach się poda, tu tylko o iego użyciu iest mowa, że równie potrzebna iest ostrożność, aby i tém narzędziem powoléy wpuszczać powietrze chociaż czyste, lecz gdyby też i na przypadek mieć go na prędce nie można, równie pomocnieyszym iest do tego zamiaru atmosferyczne powietrze, niż z ust choć nayzdrowszego człowieka wpuszczane, mieszka użycie iest odpowiedaiące iak nayskuteczniéy przeznaczeniu, to iest: wyciaga on zepsute, iakie przez przypadek zatonienia uduszenia wstrzymuie się w płucach powietrze, gdy za mechanizmém drugiey tegoż samego mieszka części dostaię się być to atmosferyczne powietrze bądź też gdzie być może i kwasoród, ktorym wprzód ówą mieszka połowę wcale do wyciągnienia wstrzymanego w płucach powietrza, nie należącą, nadąć z pęcherza do niego przy-

mocowanego należy, lepiéy się to pozna przy opisie tego mieszka.

Wpuszczanie to powietrza bezpieczniéy się uczyni wprzód przez nos następuiącym sposobem, wsadziwszy pierwéy rurkę od mieszka wieden otwór nosa, potrzeba aby się osoba do ratowania użyta przy głowie znaydowała, obowiązkiem iéy być powinno wsadzić w którenkolwiek otwór nosa nakrzywioną rogową rurkę palcem wskazuiącym iednéy ręki, takową mocno przyciskac a zarazem, drugi otwór, nosa wraz z ustami tak środkowym palcem iako i innemi téyże saméy ręki a to końcem żeby prócz powietrza w miechu inne nie wpływało. Drugą znowu ręką powoléy cisnie się iabłko Adama w górze powietrznego kanału znayduiącego się, tak pospolicie ugryzkiem Adamowym zwane, a to żeby powietrze nie mogło do żołądka dochodzić. Drugiego pomocnika obowiązkiem być powinno, żeby za pomocą tegoż mieszka zwolna powietrze z niego do rurki, zniéy do ust gdyż i te otworzyć wypada aby powietrze będące w płucach pozostałe, z nich ustąpiło. Jeżeli się zaś znaydzie mieszek zwyczayny, i znim toż samo uczynić wypada, a gdzieby podwóyny wszystko to wykonać należy, co się tu względem palcy i rąk mówiło. oprócz

że ust otwierać nie potrzeba, ponieważ iak się wyżéy podało, a przy opisie tegoż mieszka doskonaléy się iego mechanizm wraz z użytkiem pozna, pozna się też zarazem i przedział tego podwóynego mieszka, nie maiąc żadnego pomiędzy sobą związku, iednakowo przedział wyciąga zepsute w płucach powietrze, gdy za tymże samym mechanizmem część druga mieszka wydęta atmosferycznem lub też gazem kwasorodnem toż powietrze lub nadmieniony gaz wciska w płuca iego mechaniczne, i wtenczas zniemałym skutkiem zwolna część przednią piersi cisnąć można, ażeby i przeż ten srzodek dzielniey czynność płuc wzbudzić można. Teraz idę do dalszych ratowania srzodków powszechnych.

7mo Do powszechnych ratowania srzodków należy i dawanie enem dymnych z tytuniu, ieżeli niema, iak być powinno stosównie do umieszczonéy w téy materyi tu mysli, takowego narzędzia, które się znayduie w rycinach na tablicy 4téy figurze 11. i téy się opis ile byc może przy obiasnieniu poda, wmieysçu iéy można użyć albo rurki drewnianéy, rogowéy, którą przed wsadzeniem w stolcową kiszkę, oliwą, oleiem, lub inną iaka się pod ręką znayduie tłustością nasmarować. Na drugim téyże rurki końcu znaydować się ma przymocowana lulka zapalonym tytuniem napełniona, któren się iuż od wierzchu znacznie wytlił dla przykrycia otworu lulki płatuszkiem, aby przez niego silniéy dym z lulki do kiszki stolcowéy dąć można, atoli i przy téy czynności, przerwy zpędzeniem tlącego się tytuniu dymem i iego wkiszki dęciem, czynić potrzeba, iakoteż i zbaczności nie spuszczać, aby dym niebył gorącym lub też i iskra do stolcowéy kiszki nie dostała się, lecz wczasie tym nacierać cały żywot wypada, iakó i powoléy przy nacieraniu cisnąć tenże. Na przypadek zaś niemożności dania enemy dymowéy z tytuniu, zwykłą do tego sergą takowe uskutecznić z odgotowania tytuniu np. łyżkę pełną na półkwary wody przecedzonego, gdzieby niebyło tytuniu na takowe enemy, można przeznaczyć po dostatkiem soli kuchennéy, w wodzie ciepłéy dobrze rozpuszczonéy np. łyżkę iednę na kwaterkę wody a w końcu i saméy wódki.

8vo Także zwielkim skutkiem należą i srzodki wzbudzaiące wymioty, ieżeli ratunku tego potrzebuiący nie iest wstanie nic z ciekących połykać rzeczy, wtenczas czynić wypada łechtania wgardzieli za pomocą piórka, palca, wprzód w oleiu, oliwie umaczanych, w tenże sam czas małe uderzenia w okolice dołka sercowego, grzbietu czynić należy, także wnieść ciało w górę z zwieszoną naprzód głową, lub też i na bok całe ciało przewrócić. Gdyby iednak mógł ieszcze nieco połykać, można mocne rozpuszczenie kamienia winnego, antymonowego (*tartarus emeticus*) v *stibiatus*) po łyżce dawać, np. wziąść tego ziarek pieprzu 8. do 10. na półkwaterkę wody, na ten sam zamiar lub i inne potrzeby umieszczonym będzie w apteczce domowey, lubo się iuż na dozy podzieloney wraz z octem winnym, winem słodkim, rozciekiem ammonij wodnym, wyskokiem siarczanno eterycznym, tytuniem, szczotkami, oleiem lnianym, lub oliwą, narzędziami do krwi puszczania, sypialną suknią z kuczbai wraz z innemi narzędziami w rycinach umieszczonemi w skrzyni ratunkowey znaydować

się powinny. Za nim do szczególnych chorób nagłego ratowania przystąpię, umieścić tu przestrogę muszę, że ieżeli nieszczęśliwy nie mógłby wcale połykać żadney ciekłości, w usta wlewać się nie powinno, a to dla uniknienia przyczynić się mogącego duszenia.

9no Można także i użyć srzodków ratujących przez kichanie, a to zrządzić się daie przez łechtanie piórkiem w wydrążeniach nosowych, lub też namoczonym wrozcieku ammonii wodnym lub trzymanie przed nosem solanu ammonii ulotney (*sal amoni volatile*), octu winnego mocnego, rożerzniętey cebuli, tęgiego chrzanu, tłuczoney swieżo gorczycy, tabaki, pieprzu, imbieru, korzenia ciemierzycy lub też i zrządzić łechtania w wydrążeniach nosowych rozdartem piórem. Tu tylko przy użytku ulotnych rzeczy, bądź to do umaczania w nich piór, bądź do trzymania ich pod nosem, daię tę potrzebną przestrogę, aby gdy twarz iest siną, obrzmiałą, co oznacza popęd krwi do głowy wstrzymaney, takowych nigdy nie używać, iak dobrze służą, gdzie iest przytomną bladość twarzy, użyć daleko sku-

teczniéy można przy pierwszym przypadku, to iest, gdzie iest twarz sina obrzmiała, octu winnego, nie czynić zaś wzbudzania przez powyższe, ulotne, drażniące srzodki, a przynaymniéy przy okazywanych się życia oznakach natychmiast poprzestać, i wtenczas ocet winny staie się nader pomagaiącym srzodkiém.

10mo Do srzodków ratowczych i narzędzi do tego wnowych czasach dodać i umieścić starano się galwaniczny lub elektryczny apparat, ile tylko zdanie moie otworzyć onim winien iestem, a to bez żadnego zaprzeczenia tak dzielnego skutkowania z zbyteczności względu upatruię. Raz że toż zupełnie może zastąpić zimna woda zdoswiadczeń własnych i obcych, gdzie tylko życie ieszcze przywróconém być może, mieysce apparatów obudwóch zastąpić iest w stanie, o użyciu zaś tego srzodka mówić się będzie pod tąż liczbą. Powtóre, że iéy wszędzie dostać można, a to bez żadnego ambarasu, w każdéy porze Roku, chociażby i wnaygorętsze upały, dodawszy do zacieplonéy wody przez samo stanie wczasie iéy używania, soli, saletry, a gdzie

być ieszcze może i salmoniaku przez te rzeczy doprowadzić iéy ziąb do stopnia zamrożonéy przez uymę od niéy znacznego stopnia ciepliku można, dodaymy do téy uwagi że do użycia tego apparatu mieć potrzeba znaiącego się, o którego iest trudno, nadto drogość wnabywaniu, ciężaru pomnożenie wprzeniesieniu na mieysce potrzeby skrzynki ratunkowéy. Użycie zaś wody iest takowe, że gdzie niema umyślnego do tego narzędzia, aby tylko kroplami spadać mogła ze stopniowéy wysokości, mieysce tego zastąpić może rurka od dzbanuszka, lub też i leiek, o których w domu żadnym nietrudno.

Dla urządzenia spadu kroplami wody ztych domowych narzędzi postąpi się następuiącym sposobem. Rurki otwory że są zawsze obszernieysze, przez któreby spad kropli wody utrudniało trzymaiącą oneż osobę, można słomą, bawełną, suknem, sianem, lném, konopiami przytkać, i zwężać ie nader łatwo, przez też rzeczy kroplami większemi, lub mnieyszemi sącząc się, spadać będzie woda nalana wto lub owo narzędzie, tak urządzone narzędzie wodą do połowy nalane, aby przez ciężar trzymaiącego ręce nie tak łatwo

omdlewały. Nayprzód spuszczać też wodę z wysokości łokci dwóch od ciała, a puściwszy kropli kilkadziesiąt zaraz spadaiącą wodę dłonmi rozcierać, a nawet i osuszać ciepłemi chustami, po każdem puszczaniu przerwę czynić wypada, rozpocząć toż wody kroplami puszczanie na dołek sercowy, co wszystko w opisanym tu sposobie bez uprzykrzenia czynić wypada, powiększaiąc wysokość iaką tylko mieyscowość dozwala, włażąc na stołki, stoliki, w tedy iest tego srzodku użycie, a te się zawsze skutecznieyszém okazało niż skrapianie wodą ciała.

11mo Na wszelki przypadek do srzodków ratowczych użytemi być powinny i następuiące, iako to wporze odpowiednięy bicia ciała pokrzywami pręcikami cienkiemi, różgami, spilek podpięty, za paznokcie ukłuwanie, bańki suche, lub nacinane, tarcia wolne flanellą, kuczbaią, bielizną części wstydliwych, puszczania oleiu gorącego na nogi, ręce, udą, nakoniec palenia rozpalonem drótem, przykładania massy z gorczycy lub domowego z much hiszpańskich plastru, na rękach, udach, łytkach, na przemian.

12mo Po nastąpionem szczęśliwie do życia przywróceniu nader ostrożnie z ożywionym postąpić należy, usunąć to wszystko, co tylko iego powrócone aczkolwiek szczupłe siły osłabiać może, aby ich strata na zawsze nieprzystąpiła, poznawszy zaś oznaki powracaiącego życia, które się wyżey umieściły, potrzeba udzielić ostrożności a temi są:

a.) Posiłki cieknącey natury iako to: rosoły ciepłe, wina, miód, piwa wystałe; zwolnione, wódki po łyżce od kawy kropli 15. do 20. wyskoku siarczanno eterycznego w łyżce wody, co się z nich w domu znayduie, zakrapiać naparzaniem mięty, melissy, herbatą. Co się zaś dotycze zasilań tu nadmienionych postąpić nader ostrożnie wypada zniemi, aby nie w ilości ich, a tem bardziey mieszaniny nie czynić, naylepiey i naybezpieczniey się uczyni, kiedy łyżek parę rosołu da się wypić, a po przerwie pół godziny albo danie rosołu powtórzyć, lub i którego zwin po łyżce, co się może i z miodem uczynić, iak z innemi mocnemi wyskokami w małey nader ilości, a gdzie iescze iest przytomną siność twarzy,

obrzmiałość, wcale nie dawać, iak udzielonemi bezpiecznicy daleko być mogą wilości umiarkowancy, gdzie siły są za szczupłe, gdzie bladość twarzy, wzrok słaby, postępuiąc więc ztemi srzodkami w miarę sił, które tylko dorozumieniu bardziey przytomnym zostawia się, nizeli opisem zaięte być, przystępuiemy daley.

b.) Niedopuszczać rozmawiania żadnego z przyprowadzonym do życia, nie dawać mu oznaków o niebezpieczeństwie, wktórym się znaydował, nie opowiadać nic zdomowych okoliczności, interesów, nie okazywać zadumienia i t. p. Starać się, ile tylko być może, o utrzymanie w izbie czystego powietrza, a przytym przewiew po niey, iego bynaymniey osłabionemu wniczem szkodzić nie mógł, niedozwalać odwiedzeń tem bardziey licznych, płochych, zaś lekkomyślnych i wesołych od trunków, wcale niewpuszczać.

d.) Umiarkowane ciepło w izbie być powinno, toż samo się ma rozumieć i o pościeli.

e.) Niedozwalać, aby przywrócony do życia unosił się o swoich siłach, i owszem strzedz, aby się spokoy-

nie zachował, wznak leżał z uniesioną na poduszkach głową, co nadewszystko zachować należy, im twarz bywa zarumienioną, odętą, głowa ieszcze zaiętą, te ostrozności naykródzey do 24. godzin nie dość ściśle zachować radzę. Przystępniemy teraz od ogólnych srzodków ratowania do szczególnych, które do zaszłych przyczyn o utratę życia przyprowadzaiących, zastosować wypada, ale że od tych przypadków nie są wolnemi nawet nowo narodzone lub i nieco starsze dzieci, należałoby i te nieszczęsne zdarzenia umieścić, żeśmy zaś dali dostateczną instrukcyą przy dzieciach w Części Iszéy tego pisma tam więc czytelników się odsyła, a tu przechodzić będziemy porządkiem następuiącym takowe zdarzenia a przy nich, co się tylko ściąga do przydania oddzielnego srzodków takowe przy każdym znich przepomnianemi nie zostaną.

Na zdarzenia utraty lub niebezpieczeństwa życia z przyczyn spadnienia z wysokości lub silnego uderzenia w głowę albo też i mieysca szlachetne.

Znayduie się ratunek przy chorobach trefunkowych, dzieci zaś przygnieciony lub i te, które bez życia wstanie tylko pozorney śmierci na świat przychodzą, iakim sposobem ratowanemi być maią, znayduie się umieszczone w Rozdziałku drugim Części Iszey poradnika domowego, gdzie się te materye odsyłaią.

Ratunek powieszonych lub uduszonych.

Jeżeli ieszcze wiszą, ile możności co prędziey uwolnić ich ciało należy z rzeczy, na których się powiesili, ale w tym czasie nie należy spuścić z pamięci, żeby ciało na ziemię, lub gdzie się znayduią kamienie nie spadało, przez coby uszkodzenia nastąpić mogły, usiłowania zaś ratunku zupełnie daremnemi, po uwolnieniu szyi należy także uwolnić wszystkie obciskaiące iego ciało, i iego części, iako to: spodnie, szelki podwiązki, u płci kobiecey spódnice, podwiązki, sznurówki, brykle, poczem

przystąpić do skrapiania twarzy zimną wodą, do upuszczania krwi, a to tém więcey im twarz bywa sinawą, obrzmiałą a oczym się obszerniey mówiło pod liczbą 5. przy powszechnych srzodkach ratowczych. Trzeba nadto trzymać go na swieżém i umiarkowaném powietrzu, i w tem położeniu, aby głowa, piersi, wyżey nad resztą ciała spoczywały, ieżeliby zaraz po otwarciu naczyń krwistych niepłynęła krew, w tenczas przystąpić wypada do nadcięcia (scarificatio) na karku, po zauszami, na skroniach przystawiać piiawki, lub suche bańki wokolicach piersi na żywocie, a do tego czynić piersi zaogrzewanie przez nacierania chustami, i w tym srzodku ratowania niemożna przepomnieć o w puszczanie w płuca powietrza, a o tem się dokładnie pod Nr. 6. przy powszechnych ratowania srzodkach mówiło, do tego ieszcze przydać nóg w ciepłey wodzie moczenie co 2. i 3. godziny powtarzać, dawać rozmiękczaiące enemy, które iuż podanemi zostały, do tego ieszcze rozmiękczaiące z lnu nasienia, mleka, około szyi czynić często okładania, aby te na mieyscu nie ostygały, na co być bacznym potrzeba, rozcierać uda, podeszwy, płatami, szczotkami, a gdyby te srzodki niedostatecznemi się okazały, przystą-

pić należy wtenczas do enemów dymnych Nr. 7. przy powszechnych srzodkach ratónku, drzaznić nos, wydrążenie ust, gardziel przez srzodki wtymże Roździałku podane, niezapomnieć o użytku kąpieli umieszczonych pod liczba 3. a wkońcu przedsięwziąść puszczanie kroplami wody zimnéy Nr. 10. a gdy się okażą powrotu życia oznaki nadmienione wyżéy, ieszcze kiedy nie kiedy skrapiać zimną wodą lub octem winnym twarz, stósownie do okazywania się tych znaków, a ile mieyscowość dozwoli starać się o umiarkowane powietrza do mieysca, wktórym się ratuie, wpuszczanie, a nadto gdy powróci do powolnego połykania, postąpić sobie należy podług Nr. 12.

Sposób ratowania z obawy uduszenia przez połknięcia rzeczy tož uduszenie sprawuiących.

Takowe rzeczy są dwoiakiéy natury, ciekące, gazy saletrorodne, gazu węglowego i inne moc duszenia posiadaiące, ratunek iest, aby co prędzéy, ieżeli ieszcze są w stanie wciągania mleka parę lub naparzań rozmiękczaiących np. rumianku, odwaru lnianego połykać, lub też różne kleykowatéy natury ciekłości, często po trochu brać, tu słu-

służą kleie skasz, ięczmiennéy, owsiannéy, a nawet i tłuste na w pół z słodkiemi, po pół lub całéy łyżke dawać np. oléy lniany swieży, oleiek migdałowy zmięszawszy te ze swieżem żółtkiem lub na wpół z miodem praśnym czystym lub syropem czarnym i ulepkami, lub też w koncu i bez tych dodatków same tłustości, do których dodać można słodką smietankę. Drugiéy natury rzeczy są stalsze, iako to: okruszyny chleba i t. p. kiedy te wpadaią w otwór kanału powietrznego i takowe wymagaią sliskich tłustych rzeczy, a tu wszystkie umieszczone powyżéy w pomoc przybrać należy, lekkie uderzenia ręką w kark czynić, dawać połykać parę octu winnego dla wzbudzenia kaszlu, lub na tenże koniec łechtanie w wydrążeniu ust umaczanym wiakiéy tłustéy ciekłości piórem, a nakoniec dać wnoś sarkać tabakę, dla niezwyczaynych iéy zażywania, a dla przywykłych proszek z korzenia ciemierzycy, lub ziela macierzanki, sól kuchenną miałko utartą, i te rzeczy albo poiedyncze albo zmięszane dawać, są nadto twardszéy natury rzeczy i konczatéy figury, a te są nader niebezpiecznemi; wtym więc przypadku potrzeba wielką zachować spokoyność, wstrzymać się od kaszlania, kichania, ponieważ wzię-

te rzeczy wielkie kłócia zboleściami w mieyscu obrazoném do przytomnych przyczyniaią, i wtym przypadku służą oléyne, kleiste, do połykania rzeczy, a te iuż są powyżéy podane. Nie są i powierzchowne srzodki bez wielkiego użytku, tu służą okładania szyi znasienia lnianego, bułki, mąki z mlekiem nieco ztłustością robione, i te niepowinny być gorące, aby bardziéy zaogrzewaiąc nie przyczyniały się do zapaleń mieyscowych, iak znowu często takowe odmieniać, aby nie zastygały, coby znowu powiększyć mogły kurczowe mieysca drzaznionego cierpienia: gdzie mieć można do tych okładań dodać swieżego lub suchego stosownie do por roku szaleiu pokraianego drobno, garści kilka, małe czynić, i powtarzać nawet krwi upuszczenie dla zmniéyszenia iako i zapobiegania miéyscowego zapalenia, ktoreby mogło przeyść w ropienie nienaypomyślniéysze na przyszłość, a w wielkim uduszenia niebezpieczeństwie przyzwać doskonałego znawcę sztuki chirurgicznéy aby tenze otworzył kanał powietrzny, i kolące ciało wyiął, Na przypadek znowu gdyby w gardzieli z rzeczy większych, grubszych, a zdrowiu nieszkodliwych uwieznąć miało np. co z potraw lub mięs, takowe popchnąć do żo-

łądka wypada, ale i tu dawać potrochu połykac w przód z nadmienionych powyżéy kleistych, tłustych rzeczy, a dopiero wystarać się, ieżeli pod reką niema, o stoczek lub drót żelazny, róg wielorybi, na końcu tych rzeczy przymocować kawałek gąbki, lub téyże w wosku umaczanéy, lub téż i kawałek płatka cienkiego zwiniętego okrągło, a tę pierw dobrze w tłustych ciekłościach umaczać lub w maśle rozgrzanem, aby tylko niesłonem, powoli w kanał pokarmowy czyli gardziel wkładać, izby uwięzłą w nim rzecz z mieysca poruszać, i mogła być do żołądka doprowadzoną, przytych to przypadkach zwykły się drzaznienia powiększać obrażonych miéysc, przytym i ich zapalenia, i tu znowu okładania powierzchowne są potrzebne, z tą iaka się iuż wyżéy dała ostrożnością, równie i na potrzebę ratunku nagłego krwi upuszczania nie przepomnieć. Zdarzać się iednak zwykło, że ciała obce albo z powodu swoiéy wielkości lub téż i gryżącéy natury rzeczy, iakiemi być mogło szkło, kamyki, pieniądze, drobne kości rybne, i t. p. i te starać się coprędzéy wyiąć, ieżeli uwięzły na początku kanału pokarmowego, czyli gardzieli, można za pomocą cążków nakrzywionych słusteini rzeczami nasmarowanych, iakoż

by było rzeczą bardzo potrzebną, aby przy apparacie ratunkowym mogły się także znaydować, ile że nad Zil. kilka kosztować nie mogą, a wprzypadku ich niemienia, i palcami utłuszczonemi wydobyć. Na przypadek znowu, gdyby się która z tych rzeczy głębiey wtymże kanale znaydowała, lub też i powyższe srzodki nie miały skutkować, natenczas użyć drótu grubego miernie z żelaza, a nagiąwszy tenże na końcu, z którego ma być wpuszczonym, zdrugiey znowu strony należy go podwoynie nagiąć, aby służył za rękoieść, którąby do ręki przywiązać można, przymocowawszy na koniec gdzie ma być wpuszczonym kawałek gąbki i wyprasowaney, tak dalece z ostrożnością wszelką zmieysca za pomocą ręki popychac aż do uwięzniętey rzeczy, lub też można i gąbki zaokrąglоney przy tymże drócie przymocowaney kilka minut tamże potrzymać, aby mogła napęcznieć, przez co rozszerzać można mieysce dla łatwieyszego uwięzłey rzeczy do żołądka wpadnienia, i co można z pauzami znacznemi powtarzać, to napęcznienie przyspieszyć można przez wlewanie w gardziel mleka lub oleiu, oliwy, i w tem tak sobie tylko postąpić wypada, gdyby ich iuż niemożna przez podane tu srzodki wyiąć. Na przypadek gdyby iuż tych rzeczy wcale ani uiąć ani wydobyć ani też głębiey popchnąć, wypada slizkość kanału pokarmowego uczynić, i tu służą srzodki na wstępie tey materyi umieszczone, okładania, a nawet małe krwi upuszczenia, i t. p. do tego należy chorego poza plecy dłonią ręki powoli uderzać, mocno całem ciałem trząść, dać przyczynę do smiechu lub kichania, a gdy iest iuż obawa uduszenia, należy także otwierać kanał powietrzny, zdarzyć się iednak może, że połknięte ciała spiczaste, ostre, ruszywszy się zmieysca, w którém utkwiały, spuszczaią się do żołądka, i wnim zwykły boleści zrządzać. Na ten znowu przypadek, końcem ulżenia mieysca drażnionego przez pobyt tychże, dawać słodkawe oleyne ciekłości często połykać, iak się to iuż wyżey nadmieniło, do picia mleka sztuczne z nasion bani, ogórków, migdałów, a na usmierzenie boleści w żołądku z tey przyczyny pochodzących, z wielkim skutkiem doswiadczałem, ieść kaszę ięczmienną, owsianną, gęstawą słusto podostatkiem, aby napełniony niemi żołądek przez swóy właściwy ruch mógł wtłoczyć ciało kolczyste i daley z niego do kanału kiszek, z niego zaś poza granicę ciała wyprowadzonym, lub też dla przyspieszenia tego wypro-

wadzenia dać enemę w godzin sześć po iedzeniu, któraby mogła kilka stolców sprowadzić, na to służą serwatka, nalania z rumianku, soli kuchenney, oleiu lnianego, oliwy, co się z nich pod ręką znayduie.

Ratowanie utonionych.

Naypierwszem powinno być staraniem pospieszne z wody dobycie, to nie małą trudność czyni, a nieraz i niebezpieczeństwem życia ratuiącego połączone, iakoteż i wczasie zimy, gdzie zdarza nie raz załamać się na lodzie słabym i utonąć, oprócz tego ieszcze i narzędzia szukania i wydobywania z wody utonionego ciała, powszechnie dotąd u nas praktykowane, tak ciała części nieraz obrażaią, że chociaż i dość prędko z wody być może wydobyte, iako i skuteczne do życia przywrócenie, przez obrażenie narzędziami ciała wszystkie srzodki staią się nadaremnemi. Dla uniknienia więc tak nieszczęśliwych wypadków podane są wrycinach cęgi otwarte, i złożone za pomocą których bez naymnieyszego ciało uszkodzenia z wody wydobytem być może, zawiesiwszy opis tych i innych dotego narzędzi, iako i użytek tychże sam się łatwo dorozumiewać daie, przystępuię do samego ratowania.

Jm się prędzey ciało z wody wydobędzie, a to bez uszkodzenia, tem pewnieyszem stać się może ratowanie, niespuszczaiąc się bynaymniey na szczęśliwe zdarzenia, gdzie utonionych w godzin, co większa dni kilka, przecie do życia przywracano, starać się zatém wypada, zanim te narzędzia troskliwością rządu wprowadzonemi zostaną, aby zwyczaynemi dotąd ciało nieobrażaiąc tak z wody dobyć, ale zaraz i tu należy mieć baczność; ażeby niebyło na głowę upuszczonem, iakoteż iak się dotąd działo tu i owdzie taczać, i owszem aby w nayWiększéy spokoyności leżało, a co prędzey uniosłszy głowę w górę do naybliższego ile być może schronienia zanieść, i w którem by niebyło gorąco lecz tylko pomierne ciépło; iakoteż aby przewiewu powietrza bronić, uniosłszy głowę w górę położyć, ciało na prawę stronę, uwolnić ze wszystkiego, co tylko na nim mokrego się znayduie, co prędzey go osuszyć obwinąwszy płótnem nieco ogrzanem, gdyby zaś miało opodal od wynalezionego mieysca zostać przeniesione lub przewiezione ile możności starać się o zachowanie ciała spokoyne, bez stukania, trząsania i t. p. i zaraz pod okryciem temże rozpocząć ciało nader zwolna a długo nacierać ogrzewanemi

wprzód płatami, kuczbaią, flanellą, suknem, pode-zwy zaś szczotkami rozcierać, do tego oczyści potrzeba wydrążenie nosa, ust, z flegmy, mułu. wody, piasku, co czynić za pomocą zwiniętego płatuszka, wpuszczać w usta w nos powietrze podług Nr. 6. powszechnych srzodków ratowczych; dawać enemy zwolnioney wódki na wpół z mlekiem, można też nader skutecznie sprycowac powoli. i zagrzaną wódką np. kwaterkę do gardzieli zkąd splynie do żołądka, ieżeliby się przy użyciu tych srzodków nie dostrzegały powracaiącego życia oznaki, użyć potrzeba bardziey wzmacniaiących, drzazniących rzeczy, tu więc służy Nr. 3. powszechnych ratowania srzodków, iakoż nieraz były przykłady, że samo tylko stopniowe ciała ogrzewanie do życia przywróciło, należy więc do srzodków silnie pomagaiących, opozniać się zatem z nim wżaden sposób nie można, owszem im prędzey tem skuteczniey rozpocząć wypada, a gdyby się ieszcze znaki życia nie okazały użyć srzodków zpod Nr. 10. i 11. wszelako niedopuszczać, aby przy puszczaniu kroplami zimney wody nie ziębło i mieysce, które też osuszać i ogrzewać należy, aby stósownie do umieszczonych pod temi liczbami ostrożności, skoroby się okazowały, by też znacznieysze lub i naymnieysze znaki życia, nie trzeba ratować tych poprzestać, ale z nich używać daléy nayskuteczniey szych, a do tego gdy iuż nieco połyka, postąpić podług Nr. 12. potrzeba, a skoro do sił rozpocznie powracać gdyby wypadała potrzeba z obrzmiałości twarzy, iéy sinośći, nieco krwi upuścić, i co też nawet przy ratowaniu znayduiąc ten stan twarzy czynić należy; nie można też i zdawaniem enem być choynym ale tych użyć pod czas wstrzymanego przez dni kilka stolca, do tego ieszcze dodać należy że utonięto w zimie uważac można za zmarzniętego, iak się to okazuie z tężałości członków, twardości ciała. Nieszczęśliwi powinni być początkowo ratowanemi, iak zmarzli, o których zaraz się mówić będzie.

Ratowanie zmarzłych.

Przywrócenie do życia zmarzniętych dość szczęśliwie się udaie nawet w dni kilka po nastąpionym przypadku: do ratowania srzodków, aby te nie zostały bezskutecznemi, nade wszystko niedopuszczać: aby ciała takowe zaraz do ciepłych izb a tembardziey gorących przynosić, przez co tem pewniey na zawsze utraci się życie, trzeba więc ciało naprzód zanieść do zimney izby, gdzie

ie z odzieży uwolnić, uniosłszy głowę wgórę całe ciało prócz głowy posypać sniegiem grubo na dwie piędzi, w tém położeniu zostać ma ciało dopóki łatwość wzgięciu członków, a przy nim i wolność ciała, się nieprzedstawią, gdyby nie było sniegu, do nacierania ciała i lodu, włożyć ie do wanny w zimną wodę, co gdyby trudność znaydowało raz wraz obwiiać ciało maczanemi w zimnéy wodzie chustami, gdy zacznie rostaiac, opadaiące z niego zamrożenie oddalać, i ciało z wody wyiąć: po czem należy nieco wolnieyszą wodą rozcierać, do któréy można dodać wódki, spirytusu kamforowego, wina, octu winnego. Jak tylko okaże się stawów zwolnienie i członków ruch, osuszyć ciało zacieplonemi chustami, położyć wposciel, wszelako nie w izbie ogrzanéy, gdyby ieszcze tchnienie nie miało powrócić, i tu znowu nacierać ciało potrzeba chustami maczanemi wzimnéy wodzie, a do tego skrapianemi wódką prostą lub kamforową, wpuszczać powietrze według Nr. 6. dawać enemy zwody ciepłéy, do któréy dodać 4. część octu, nieco kamfory w wodce rozpuszczonéy, łechtać gardziel, nos podług Nr. 9. a nawet i puszczanie kropel zimnéy wody, Nr. 10. zdarza się dość często, że szczęki bywaią dość

mocno ku sobie przycisnione, wtym znowu przypadku potrzeba okolice ich nacierać wodką kamforową, spirytusem, lodem, sniegiem, stosownie do pory.

Jąk tylko chory rozpocznie łykać, postąpic z nim należy iak się pod Nr. 12. podało, być iednak może, że się przytem do życia powrocie przylącza mocna febra, nieprzytomność, a nawet zaięcie od krwi mózgu, co się poznaie przez czerwoność liców, białka, odurzenie oka, na ten znowu przypadek należy za uszami na skroniach po kilka piiawek przystawiać, i niezaraz po ich odpadnieniu, krew tamować lub też i do krwi upuszczenia przystąpić, podług zdania znawcy.

Ratowania zaduszonych od wyziewów i parowań szkodliwych zdrowiu a zatem i życiu zagrażaiących.

Pochodzą one ztlącego się torfu, drzewa, węgli bądź roślinnych, bądz kruszczowych, nadewszystko gdzie bywa powietrze zamknięte, co też nawet i zdarzyć się może od swieć i palnych wszelkich materyałów, takoż nastąpić zwykło uduszenie od burzących się ciekłości, iako to: od robienia piwa, napoiów owocowych, miodu, wina, octu i t. p. do nich słusznie doliczyć można won-

ności kwiatów, mianowicie pachnących roślin, kiedy od słońca nie bywaią oświecane wzamkniętych do tego mieyscach, nadto i wyziewy kruszczow w górniczych głębiach, wodociągach, korzennych kramach zamkniętych, napełnionych ludźmi mieyscach i t. p.

Wszystkie i tem podobne wyziewy i parowania podług wszelkiego podobieństwa maią wpływ szkodzenia i odurzania na wzór maku opaiaiącego *(papaver somniferum)* systemat nerwów a zatem i mózgu, iakoż następuiące przypadłości zrządzaią skłonność do usypiania, uczucia ściśnień w głowie, otrętwiałość w czole, skłonnosć do wymiotów, szczękoscisłość, mdlenia, siność twarzy, wargów, odętość żywota, oblepione kleiem powieki, konwulsye, a nawet i zupełne bicia tętnów *(pulsatio arteriarum)* ustania.

Srzodki ratowcze.

Tych użyć należy stosownie do stanu, w którym się osoby takowe znayduią, a tak ieżeli ieszcze nie są z życia pozbawionemi, tym prędzéy wynieść z tych mieysc na swieże powietrze należy, skrapiać ich twarze wodą zimną, octem winnym, lub też niemi obmywać, dać do picia szklankę wody zimnéy, i niewprowadzać ich do tych-

żę mieysc, te są srzodki dostatecznemi do ozdrowienia.

Lecz ieżeli osoby uduszone zdaią się być bez życia, na tenczas równie i te na swieże powietrze, że co prędzéy wynieść potrzeba, z sukien rozebrać. położyć na ziemi ciało z uniesioną w górę głową, i tak sobie iak w powyższem zdarzeniu postąpić wypada, dodawszy do tego ratowania wpuszczanie w płuca swieżego powietrza za pomocą mieszka Nr. 6. powszechnych srzodków ratowania, Te zimną wodą zlewania, maczanemi chustami twarzy nacierania, daléy ciągnąc aż do oznaków życia, do czego przybrać radzę puszczanie zimnéy wody Nr. 10. na przypadek uparty w ratowaniu przez téż srzodki można przystąpić do krwi upuszczenia Nr. 5. do tego w zimnéy wodzie umaczanemi chustami piersi nogi nacierać, zimną wodą wnos sprycować, też części drażnić, a to iak się pod Nr. 8. podało, dawać enemy z zimnéy wody. — Gdyby też srzodki przez godzinę użyte nie dość skutecznemi okazały, w toczyć ciało w ciepły popiół Nr. 3. albo owinąć w chusty rozgrzewane, skoro się zacznie piersi, kadłub rozszerzać, łkanie się okazuie, nozdrza się sciskać, a nadto piana przed ustami, nieprzestawać bynaymniey z polewaniem, skra-

pianiem twarzy zimną wodą, nie przepominać o osunięciu, zjnniéyszeniu, lub wcale zupełnéin zniesieniu szczękościsłóści, iakoż w tym przypadku nacierać szczęki rozciekiem ammonii wodnym, oleiem lnianym, migdałowym, wktórych np. łyżce do dwóch rozpuścić kamfory ziarek od 10. do 20. ieżeli się uwolnią od szczękościsłości usta, a do tego przystąpią dobrowolne wymioty, takowe utrzymać należy przez dawanie częste herbaty z kwiatu rumiankowego, lub cieplé wody, do któréy dodać trzecią część oliwy, oleiu lnianego, masła topionego, kiedy znowu zacznie chory wolno oddychać: im dłużéy zostawał w tym stanie, należy ciało obwiiać w ciepłe chusty, w ogrzaną pościel, zakrapiać wodą z octem winnym, a wreszcie przystąpić należy do Nr. 12.

Zagorzenie od węgli zarzących.

U takich ledwie nie zawsze iest szczególném dostrzeżeniem, iż skoro do siebie przychodzą oddychaią, połykaią, przy tem znaczną część materyi czarnéy nie do zniesienia cuchnącéy przez wymioty oddaią, i te ich do lepszéy czasem przytomności doprowadzaią. Należy zatém ich co prędzéy wynieść na swieże powietrze, owym wymiotom doppmagać przez picia rumianku samego lub mleka zwolnionego, z óleiami, tłustościami, aby tylko nie staremi, iakie się z nich w domu znayduią. Wymioty takowe utrzymywać póki się taż materya wnich okazuie, natém iuż co do wzbudzenia ich poprzestać, na przypadek zaś gdyby miały być częste obfite, nie uprowadzaiące nic z czarnéy cuchnącéy materyi, dawać kwaskowéy natury napoie, iako to: wodę z octem, z sokiem, kwasnicy lub suszoną wniéy gotowaną: Barszcz zaczyniony burakowy, na żywot przykładać ciepłe chusty, dawać enemy z serwatki, z wody i octu, srzodki te są dostatecznemi, a po zupełnym do siebie przyiściu, zachować się należy stósownie do Nr. 12. Nad to gdyby miało się przyłączać mocne serca bicie, twarz obrzmiała, białka oczu krwią zasziy, szum wuszach, odurzenie, do krwi upuszczenia przystąpić.

Równie zdarzyć się mogą zaduszenia od dymów arszeniku i t. p. ratunek się wprawdzie wniczém nie różni od powszechnych ratowania srzodków, to tylko dodaię, gdy połykaią i oddychaią, nader pożyteczną iest rzeczą nayprzód posilać dostatecznie sztucznemi mlekami tyle razy podanemi, kleiami z kasz, które powinny być z dodatkiem

młodegò masła, zoleiem, oliwą, zmięszane i często brane. Co się zaś tyczy przyiętego do żołądka arszeniku, to się niżéy położy.

Bywaią nadto przypadki, że równie zadurzyć ludzie mogą od wyziewów kwasów kruszczowych, lubo te dwa ostatnie przedrzaznienia mogą być tylko w miéyscach fabryk tychże, to iest: saletrzannych, siarczannych, chcąc iednak tęż materyą uzupełnić, umieszczam i na to srzodki potrzebne oprócz powyżéy podanych, aby się przy nich we wszystko zawiadomić. Jakoż tu potrzeba iest dać rozciek amonij wodny, tymże rozciekiem napuściwszy kawałek gąbki położyć ią na usta chorego, a ratuiący ma swe powietrze, przez nią do ust dąć, dawać rozciek u tegoż w łyżce wody po 12. 15. do 20. kropel, branie to popiiać podostatkiem wody; kiedy iuż połykać iest w stanie: przy dawaniu tego srzodka trzeba pozostać, pokąd chory zupełnie do zdrowia nie powróci, a do przyspieszenia czego równie iest i branie enem z ługiem mydlarskim, rozćieńczonym wodą, pomocnym, np. do półkwaterki wody, pół łyżki, gdzie go niema, można użyć łyżek 3. 4. od iedzenia popiołu z twardego drzewa, zagotować razy kilka w kwarcie wody, przecedzić, dać się

się ustać z tego półkwaterkę na iednę enemę przeznaczać.

Położone tu nieszczęsne zdarzenia tych ratunków wymagaiące dla przywrócenia do życia na utratę z tych przyczyn wystawionego, przepomnieć także nie można i o podaniu srzodków dla ratuiących osób, aby i te dopełniaiąc ludzkości życie swe zabezpieczyli, iakoż łatwo takowe utracić mogą, wpuszczaiąc się do głębi, sklepów. i t. p. miéysc, napełnionych wyziewami, gazami zaduszaiącemi, dla nich więc następuiąca służyć ma instrukcya.

a.) Naypierw starać się maią, aby udaiąc się wtak niebezpieczne miéysce, wprzód co prędzéy ile możności swieżego napuścić powietrza, gdzie zatym mieyscowość dozwala, otworzyć okna, drzwi, kominki, piece, lecz tego wgłębiach dokazać nie można, tam iuż o sztucznym sposobie myśleć potrzeba, aby za pomocą iego szkodliwość usunąć, ułagodzić rozrzedzić. Wypada więc wtakowe głębie lać wodę zimną, snieg, ługi mydlarskie, co się pod ręką znayduie, gdzie można zaprowadzić młynki do wywiania zboża, ten zwielkim skutkiem użytym być może czas nieiaki obracaiąc skrzydła

mi, z tymże skutkiem zaduszaiące wyziewy rozrzedza ich obrot. Wprawdzie Pan Robinsson, Ebenzer z Filandelfii radzi, aby do takiey głębi, sklepów, grobów, studni i t. p. wpuszczać skórzanny wąż umocowany przy miechu kowalskim, z któregoby powietrze przechodzące wężem do tych mieysc było doprowadzonem, iakoż są proby zapewniaiące nieszkodliwość powietrza tym sposobem rozrzedzonego. Z nich iest *Pierwsza* wpuścić wte mieysca iakie zwierzątko domowe, zatrzymać w nim przez kwadrans, a po wyciągnieniu okaże się czyli nie iest zaduszone. *Druga* toż samo robić z palącą się swiecą, smołą, drzazgą, lub łuczywem, i innemi palnemi rzeczami, ieżeli te trzymane czas nieiaki nazad wyciągnionemi zostaną przy paleniu się, są to oznaki oczyszczonego powietrza, iak przeciwnie. Lubo powszechne wprowadzenie tego wynalazku w wielu nawet w Państwach Europy doswiadczeniami stwierdzanego, byłoby za kosztownem, przynaymniey po różnych kopalniach znaydować się powinien, gdy winnych mieyscach, zwłaszcza gdzie może się wprowa-

dzić miech sam, lub młynek, stać się mogą i narzędzia te równie użytecznemi.

b.) Wpuszczaiąc się do tych mieysc osoby opatrzone być maią podwóyną linką, z których iedną opasani około żywotu, drugą zaś wrękach trzymać powinny dla dania o sobie przez nią znaków ratunku, aby na powrót wyciągnięci być mogli, gdyby tego potrzeba wymagała. Nie zle także uczynią, owszem użytecznie dla siebie napić się trochę wódki, takową w ustach trzymać, suknię zaś dobrze skropić zimną wodą, lub rozciekiem ammonii wodnym, którym nawet dobrze napuszczoną szmatę przed ustami trzymać maią, rozcieńczywszy tenże wprzód na wpół zimną wodą.

Ratunek od pioruna uderzonych.

Pierwszém staraniem być powinno ciało na swieże powietrze wynieść, z odzieży obnażyć, zimną wodą polewać, naprzemian szczotkami w teyże maczanemi, ręce, uda, nogi, pięty, nacierać, nozdrza drażnić podług liczby otey wpuszczaiąc w płuca powietrze, stosownie do Nr. 6. nawet krople zimney wody, iak się pod Nr. 10. podało,

gdyby twarz miała być, iak się dość często przy krwistych zdarza, siną, odętą, a do tego podane srzodki nie miały skutkować, do krwi upuszczenia zszyi, rąk, nóg przystąpić, lub nasiekiwane bańki, po zauszami stawiać, na przypadek nieskuteczności z podanych tu srzodków, przystąpić do dawania enem dymnych z tytuniu Nr. 7. i nie przestać obkładania głowy zimną wodą, iako też i innych tu podanych srzodków używać. Jeżeli szczęśliwy powrót do życia nastąpi, dać niezwłocznie wyskoku siarczanno eterycznego włyżce wody kropli 20. a gdyby tego nie było, wina, wódki, wreszcie zachować się z przywróconym do życia podług przepisu liczby 12. Powstaią dość często albo boleści, lub i sparalizowanie członków, takowe znosi nacieranie chustami suchemi lub skropionemi wódką kamforową, rozciekiem ammonii wodnym, a iak się spostrzeże, że chory po przywróceniu bywa do snu skłonnym, maiaczy, lub też i doznaie drgań stawów rąk, i wtym razie w żaden sposób obkładania głowy zimną wodą poprzestać nie należy, i owszem do ustania zupełnego tych przypadłości czynić należy.

Ratowania zatrutych.

Wypływaią z natury trucizn, gdy te dzielą się na.

a.) Przedrzazniaiące, gryżące i te powszechnie rozpuszczaią krew i soki ludzkie, żołądek zaś po zrządzonėm iego zapaleniu gangrenieie z kształtu swoiego wyzutym bywa.

b.) Odurzaiącéy natury, a te z przymiotu szczególniéy działaią na gatunkowe nerwów życie, ztąd ich czynności powoli lub nagléy, a to co do ilości i ich użytku, zatracaią.

Do przedrzazniaiącéy klassy pomiędzy inne należy arszenik biały, żółty, niedokwas merkuriuszu odżeraiący, szkło subtelnie tarte, cowiększa skuteczne nawet srzodki lekarskie stać się mogą dla zdrowia tak, iak trucizny szkodliwemi np. *(tartarus emiticus)* kamień winny antymonowy, ialapa zniéy żywica, a nawet i inne z żywego srebra iako i miedzi preparaty z ziół wilości użytych szkodliwie równie iak trucizny działaią, tu liczyć należy np. konitrod lekarski, wilcze łylko pospolite, naparszlnica czerwona, *(eufor. bia Aptekarska)*, korzeń ciemierzycy, przestępa, ieżeli nie długo, te i t. p.

trucizny w żołądku się znaydowały, ani też swych przedrzazniaiących i gryzących skutków nie okazuią, dać na womity znaczną dozę ipekakuany od pół drachmy do 40. ziarek pieprzu, po nim pić słuste rzeczy z kleykami, a o tych się wyżéy namieniło, i tyle razy powtarzało.

Lecz ieżeli się przez czas w strzymuią, i w żołądku iuż boleści, gryzienia, się przedstawuią, a do tego trucizny w ciekłościach zażytemi były, i to bez wzięcia potraw, nie trzeba dawać na wymioty lecz udać się do srzodków kleistych, tłustych, któreby ostrości ich łagodziły, na ten koniec służą mleko, smietanka, olćy lniany bardziéy skuteczny iak oliwa z żółtkiem od iaia zbite, lub też i same żółtka od iaia połykać, także służą za napóy sztuczne mleka z nasion ogórkowych, bani, migdałów, dość często przyłącza się trudne połykanie, w szyie wcierać maść Nr. 21. okładać ią kataplazmą z lnianego nasienia, chleba tartego białego z mlekiem, przykładać na serce maczane w ciepłém mleku chusty na czworo złożone, lub flanellę, połykać parę z ciepłego mleka, lub gdzie się znayduią liście z szaléiu, z odwarem tychże w wodzie.

Gdyby zaś odętość żywota przystępowała, a do tego się zatkanie stolca przyłączało, dawać podług potrzeby enemy z ciepłego mleka, odwaru lnianego nasienia, miodu, mydła, w wodzie lub też i ciepłem mleku ropuszczone np. do pół kwaterki, cwierć łóta, i znowu gdyby przystąpić miała biegunka, służą enemy z mleka, odwaru lnianego nasienia z oleiem lnianym i masłem niesłonem, przystępować także zwykły wymioty, gryzienia w żywocie: te przypadtości silnie usmierzaią powyżéy nadmienione kleistéy natury napoie, z dodatkiem tłustych rzeczy, a gdyby mózg był mocno zabrany, białek oczów czerwony, maiaczenia, krwi upuszczenie iest potrzebném iak się pod N. 5. przy powszechnych srzodkach ratowania podało.

Dotąd mówiło się o srzodkach przeciw wziętym truciznom gryzącym nieznanym z swéy natury, a gdy te są wiadomemi np. od arszeniku, dzielnie pomocne, są następuiące przeciw niemu srzodki, aby tylko wcześnie, i owszem ile być może pospieszanie branemi były, w tym przypadku nie czekaiąc dać podostatkiem pić napoie kleiste, tłuste, wyżéy nadmienione, dolewać rozpuszczenie potażu, np. od pół łóta do całego na kwaterkę wody czystéy, lub téż

na prędce wziąść przesianego popiołu łyżek 3. 4. zagotować razy kilka z trzema kwaterkami mleka, przecedzić, i dawać po łyżce, dwie na raz, słowem początkowo częściey np. co pół godziny i cogodzinę, iak później, zwłaszcza kiedy nudności, wymioty, boleści wolnieią i co parę godzin, gdyby zaś chory tak wiele z nadmienionych napoiów pić niemógł, wtenczas rozbić dobrze żółtko od iaia i dodać 2. 3. 4. pieprzu ziarek tartego miałko na proszek boraxu, często branie takowe powtarzać. Nie można tu pominąć Leczenia przez Hanemana, zaleconego, iak skutkami stwierdzonego, ile że iest domowe, a to zawiera się w rozpuszczoném zwodą mydle, wszelako daleko pomocnieyszem iest, nic stare wziąwszy, np. do kwaterki wody łót 1. 2. a do tego dodać można łyżek 4. 5. oleiu lnianego, oliwy, migdałowego oléyku, co się z nich pod ręką znayduie lub niebawnie dostać można, ztéy mięszaniny dawać podług potrzeby i przypadłości wyżéy umieszczonych po łyżce od iedzenia, częściéy lub rzadziéy, to iest w godzin 2. lub téż i pomiędzy dwoma godzinami raz, a popiiać kleiami z kasz: owsiannéy, ięczmiennéy, wody znasienia lnianego. Zaleca zaś Hufeland od zatrucia się arszenikiem rozciek potaziu,

którego dawał co dwie godziny z mięszaniną oleiów, mleka, po 60. kropel a na żywot przykładania lnianego nasienia, kaszy ięczmiennéy, z wodą, mlekiem, tłustościami.

Po usmierzeniu gwałtowniéyszych przypadłoście na pozostałe ieszcze, nie dość polecić muszę dawanie oléyku przekroplanego anyżku po 20. kropel w 2. łyżkach czystego miodu, czarnego syropu, lub i innéy gęstéy słodyczy co 2. 3. godziny, biorąc często po trosze, aby wszystko w tym czasie wypotrzebować. Także z dobrym skutkiem służy na pozostałe boleści kwiat siarczanny (*flos sulphuris*) daiąc tegoż co parę godzin po 20. do 30. ziarek w dwóch łyżkach wody z równymże skutkiem dawać można wątroby siarki, (*hepar sulphuris*) po ziarek od 15. do 20. dla starszych, a przez połowę dla młodszych, co 2. 3. godziny w łyżce wody, nieprzyiemny wprawdzie co do swéy woni w braniu srzodek chociaż silnie pomagaiący, powinienby wszelako skłonić potrzebuiących tegoż, dla uwolnienia się od cierpień iak zapobiegania nie naylepszym dla zdrowia wypadków, nader nastąpić mogącym.

Tychże samych srzodków wymaga i przypadkiem wzięty sublimat, to iest kleistych, tłustych, oleynych, lecz bez

dodatku mleka, a na iego mieysce domięszywać rakowe oczy, kredę, potaż, np. po łyżce od iedzenia do kwaterki iedney tey kleykowey i tłustey mięszaniny, którą przydawanu po łyżce od iedzenia co 2. 3. godziny pierwey dobrze zmięszać potrzeba, lub też i w zastępstwie tych srzodków zaleca się powyżey wodę mydlaną. Wystrzegać się iednak zalecam brania wszelkich kwasów, chociażby te były i roslinne, iako to: barszcze, kamień winny i t. p. ponieważ takowe stać się mogą iak nayszkodliwszemi, dla tego nie można ich nawet w pokarmach używać, cowiększa czas niemały po ustaniu boleści.

Nadmieniłem wyżey, że nawet leki gwałtownie laxuiące stać się mogą na wzór trucizn nader dla życia niebezpiecznemi, na przypadek zatem wymiotów zrządzonych przez użycie kamienia winnego antymonu, dzielnie służy odwar z chiny, a równie w zastępstwie tak drogiego nieraz srzodka, mech dachowy, któren tym końcem w przepisach lekarskich umieściłem, na przypadek znowu użycia gryszpanu samego, lub też z niepobielanych naczyń kuchennych z potrawami wzięty, daiący się okazywać przez wymioty kwaskowe, lub metalicznie smakuiące, i tu srzodki wyżey nadmienione dziel-

nie służą, np. rozciek ammonii wodney, woda z mydłem, a co do roslin gryząccy natury, o których nieco wyżey namieniłem, skoro wzięte rozpoczynaią swe skutkowanie wyżey umieszczone, im prędzey tém skuteczniey dać na wymioty np. ipekakuany, emetyku, a do tego dawać pić obficie kleykowe, tłuste, napoie, takoż wyżey nadmienione. Przy ostrość zaś maiących roslin użytku nie trzeba skutecznieyszego mieć srzodka nad kwasy, iako to: ocet sam, miodek octowy, sok cytrynowy, kwasnicy, lub taż suszona w wodzie gotowana, i które domięszywać można do napoiów kleiowych, wyżey podanych, ale i tu zaraz za przystępionemi boleściami takoż dać na wymioty potrzeba, aby przyczynę po zagranicę ciała wyprowadzić, skutki ułagodzić, usmierzyć i zupełnie nieczynnemi poczynić.

Odurzaiącey natury trucizny.

Skutki ich szczególniey się daią poznawać przez obłąkania zmysłów, zawroty głowy, odurzenia, smutek, skłonności do snu, tęsknoty, dziwaczne z ciałem poruszenia, kurcze, konwulsye, nakoniec sen appoplektyczny przechodzi w smiertelny. Przy gatunku tych trucizn dość często przystępuią palenia i gryzienia w żywocie, wymioty i wiele innych przypadłości, przez powyż-

sze trucizny wyprowadzone, dla tego też bardzo wiele zależy na rozpoznaniu istotnych przymiotów trucizny, ponieważ odurzaiące wcale innego ratunku wymagaią, chcąc aby skutkom ich zapobieżeć. Pomiędzy pospolitemi są szczególnemi odurzaiącey natury bielun dzierzawa (*datura stramonium*) wiśnia bobkowa, szalcy ziele, nasienie, swinia weż, wilcza iagoda, iagody cisu zwyczaynego (*taxus baccata*) naparsztnica czerwona (*digitalis purpurea*) mak usypiaiący (*papaver somniferum*) wronie oko, po użyciu takowych spieszyć należy z daniem na wymioty proszku z ipekakuany sposobem, i w ilości, iaka się powyżey przy srzodkach ratowczych wiele razy podała, to ieszcze dodaię, że częste i podostatkiem rumiankowey herbaty lub ciepłey wody popicia wiele się dla zrządzenia wymiotów przykładaią. Nadto wielce pomaga, aby chory ciągle swieżego mógł używać powietrza, ciało zaś iego ma być zimną wodą z octem zmięszaną obmywane, naprzemian toż wodą z octem skrapiane, i tu służą za napóy a razem i za skuteczne lekarstwo: pić podostatkiem kleie z kasz kwasami roślinnemi zaprawne, wyżey tyle razy zalecane, do tego niedopuszczać takowym chorym usypiania, bawiąc ich ro-

zmaitemi rozrywkami i t. p. Jeżeli zaś takowego gatunku trucizny długo wciale bez srzodków uzycia zostawały, dostrzegać się daią naczynia krwiste, na szyi po głowie idące znacznie od krwi napełnione, przytem równie dostrzegamy czerwoności lub i siności twarzy, nieraz i warg, co oznacza zgromadzenie krwi do mozgu, tu należy przystąpić do krwi upuszczenia Nr. 5. a przytem mieć baczność, aby był stolec wolny, na przypadek zatwardzenia dawać podług potrzeby enemy z trzech części wody a czwartey octu tęgiego.

Bywa nadto, że po użyciu tych trucizn wymioty same od siebie przystępuią, a te być mogą liczne i chorego osłabiaiące, że o ich wstrzymaniu myśleć należy, na ten znowu zamiar służy proszek Nr. 6. w przepisach lekarstw umieszczony, okładania żywota miętkwią, piolunem, same lub też i w połowie zmięszane, z nich robione materacyki, kto chce, może też zioła i moczyć w wodzie gorącey w przykrytych naczeniach, często w nich chusty maczać, wyzionąć, skrapiać winem, wódką, smarować żywot spirytusem kamforowym lub innemi pachnącemi, gdyby się ieszcze wstrzymania przez te srzodki upartemi być okazały, iak się to nieraz przytrafia, że nawet po

łyżce małéy iakowego zasiłku kwartami prawie przez usta wydaią ciekłości, w tenczas w pomoc przybrać albo maść Nr. 25go. nasmarowawszy nią płótno w wielkości nieco mnieyszéy cwiartki papieru, we srzodku na pępek wyrznąć dzurki i na żywot przyłożyć, aby pęcherz był zebranym, któren przeciąć, wodę wypuścić, i przykładać do zagoienia maść Nr 10. lub można takoż dla pospieszniéyszego drzaznienia, przyłożyć Nr. 18. i aby do zaczerwienienia na żywocie leżał, poczem odiąć i miéysce to smarować smietaną, masłem, młodem nie słonem, czynić wypada nacierania udów, nóg, pięt, przykładać bańki wietrzne, szklanki, kieliszki na nie, to wszystko dla odciągnienia ciekłości do tych części od zdrzaznionego żołądka, przez co się i silnie do wstrzymania wymiotów przykłada, wreszcie i tu można na żołądek wpuszczać krople zimnéy wody podług Nr. 10. srzodków ratowania powszechnego.

Zatrucie znowu z opium wymaga dać na wymioty proszek z ipekakuany, po czém dawać kwaskowatéy natury napoie, a te są iuż wyżéy powtarzane, nadto dzielnie służy podług doświadczeń Hahnemana kamfory użytek, w tém więc przypadku pomocném stać się może proszek Nr. 10. w przepisach lekarskich umieszczony, a przytem i o dawaniu enem przepomnieć nie należy.

Nadmieniło się wyżéy, że niektóre z pomiędzy trucizn osobliwie z tych, które posiadaią połączoną własność odurzenia, iakotéż i gryzienia, że po użytku tychże przystępuią zawroty głowy, odurzenia, maiaczenia, bliski stopień szaleństwa, popędy do snu, konwulsye, wymioty silne, bóle żywota.

Do téy klassy roślin należy korzeń biały ciemiężrzycy, naparsztnica czerwona, tabaka, swinia weż, iakotéż i iadliwéy natury grzyby. Wiele z tych tu wyliczonych szkodliwych roslin, oprócz powyższych przypadłości, zrządzaią nadto rozrzedzenia krwi, odętość żywota, czarne, sine po skórze plamy, i te iuż szybki przechód zgnilizny ciała przeznaczaią. Co się dotycze srzodków ratowania, w niczém się nie różnią od powyższych, dodaię tylko, że tu ani krwi puszczanie, ani téż przykładania much hiszpańskich, bądź to w maści, którąśmy pod liczbą 25. przepisu lekarstw umieścili, mieysca mieć nie mogą, a to, aby się więcéy do rozrzédzenia krwi nie przykładały.

Równie zdarzyć się może, że niektóre z potraw, równie szkodliwe iak użytek trucizn sprowadzaią skutki a nawet i nagłe zrządzaią symptomy, tu

należą iadowite grzyby, cuchnące iaia, ryby, mięsiwa nawet te, które od much lub innych insektów, paiąków były zanieczyszczone, cuchnące sadła, słoniny i. t. p. Na te znowu przypadki służą im prędzéy tém skuteczniéy wymioty, i na ten zamiar służy Nr. 2. w przepisach lekarskich umieszczony, a potem pić kwaskowéy natury trunki, i te się iuż wyżéy umieściły.

Zdarzyć się także mogą przypadki napicia się Szeydwaseru, kwasu siarczanego, solnego, tu znowu służą kleiowe napoie iuż podane, a nadewszystko rozcieg potażiu lub popiół, o czém się iuż wyżéy nadmieniło przy użyciu arszeniku.

Nakoniec są niektóre rzeczy których użycie sprawić może palenia w drogach urynowych, rznięcia przy iéy puszczaniu, a nieraz i. z krwią iéy bolesne odpływy: temi są muchy hiszpańskie, maik, toiad mordownik (*aconitum napellus*) w tym znowu przypadku służą sztuczne mleka z migdałów, nasion ogórkowych, bani, kwaśna śmietana, serwatka ze słodkiego mleka, woda z nasienia lnianego, napoie kléykowate, półkąpiele, to iest do pępka, gdyby zaś ten przypadek miał spotkać młodych, dobrze żywionych, używaiących napoiów rozgrzewaiących, potraw

traw korzennych, słonych i t. p. można i do krwi upuszczenia z ręki przystąpić, a nawet i powtórzenie uczynić, co iednak bez wezwania znawcy nie czynić, a przed iego przybyciem do użycia kamfory zalecanéy szczególniéy przez Hachnemana przystąpić, któreń ią stósownie co do wieku i okoliczności naglących od 2. do. 4. ziarek na raz z saletrą czyszczoną na proszek tartą ziarek 10. co godzina z wielkim skutkiem aż do ustania tych przypadłości dawał, poczem iednak czas nie mały wstrzymać się potrzeba od używania potraw i napoiów, które się nieco wyżéy nadmieniły.

Te są więc choroby nagłego ratunku potrzebuiące, przy każdéy z niéy podane są liczne srzodki, które iak nie maią być razem użyte, iako raczéy iedne po drugich z znacznemi pauzami aż do nieodbytéy potrzeby ich zmiany, to iest użycia innych, dla tego lepiéy iest mieć znaiomość obszerniéyszą, niżeli żeby w potrzebie miało na nich niedostarczać.

Koniec Rozdziałku Piątego.

Obiaśnienie rycin i narzędzi ratunkowych.

TABLICA I.

Figura pierwsza, przedstawia narzędzie od poradnika sledczem zwane, użytek tego iest bez naymnieyszego uszkodzenia, szukać, natrafiać, utonione w wodzie ciało. Poiedyncze urządzenie, potrzebna długość drąga, rozłożystość ramieni, znayduiące się na ich końcach gałeczki daią łatwe iego poznanie.

Figura druga, są cęgi rozłożyste do wydobycia z wody ciała, za poprzedniczym przez śledczé wynalezionego.

Figura trzecia, też same cęgi, przywarte zwykle się one przez swóy ciężar do wody spuszczane otwierać, a zamknięcie uskutecznia kółko *o.* czyli błoczek, przy którym są umocowane dwa sznury, za ich pomocą kółko lub błoczek od *u.* do *x.* w zgórę posuniętym bywa, przez co następuie rozwarcie ramieni n. n. n. n. umocowanych przy tymże błoczku, zaokrąglenia zaś tych cęgów r. r. zbliżaią się ku sobie, iak się widzieć daie na teyże rycinie, żeby się nie tak łatwo otwierały, konce obydwóch sznurów są okręcone około walcowego żelaza s. s. przechodzącego na drugą stronę drąga: n. n. n. n. są ramiączka na swych czopach, za pomocą tych, stosownie do potrzeby, mogą się cęgi rozszerzyć, zwężyć, sznury zaś od nich idą na swém kółku iak wyobraża *x.*)

TABLICA II.

Figura czwarta, wyobraża drabinkę należącą w potrzebie do koszowéy łodzi, ta ma swoie niemałe przeznaczenie, iakoż gdzie lód bywa słabym, kruchym, w nieiakiéy od utonionego odległości, wtenczas kładzie się na nią osoba ratuiąca, którą druga na mocniéyszym ieszcze lodzie stoiąca daléy popycha, za pomocą ruchawego i dłuższego od saméy drabinki drąga, co z téy figury łatwo doyść można, ma ta drabinka nieco wysokość przy tylnéy części dla położenia głowy, powinna być z lekkiego, a do tego dobrze wysuszonego drzewa zrobioną, aby na przypadek załamania się, bądź z osobą ratuiącą, lub z wydobytém z wody ciałem nietonęła, i owszem do lądu albo łodzi bezpiecznie mogła się dostać.

Figura piąta, są dwa bosaki z figury i wiadomego użytku dalszego obiaśnienia niepotrzebuią.

Figura szósta, iest kosz, przy którym są po bokach przymocowane drążki do niesienia ciała, które, żeby niebyło przy włożeniu obrażoném, brzegi kosza są do koła zaokrąglone, od dna ma tenże kosz ligarki umocowane, dla łatwiéyszego od ziemi ciała uniesienia.

TABLICA III.

Figura siódma, przedstawia łódź ratunkową, zupełnie gotową i skórą powleczoną, iest koszykowéy roboty z wici uplecioną, w srzodku znayduie się czworoboczny otwór bez dna, takoż koszykowéy roboty, i skórą powleczony, maiąca po bokach uszy, dla noszenia iéy przez osobę ratuiącą do miéysca potrzeby, a na przypadek w ciskania się w tenże otwór wody osoba ratuiąca schrania się do łodzi, udaiąc się na siedzenie które w ry-

cinie dobrze widać, ma nadto ta łódka po obydwóch swych końcach przymocowane kół ka, do ciągnienia łódki, zwierzchnia iey od spodu długość wynosi 7 i pół, w górze 12. szerokość dna 3 w górze 4. stóp, opatrzona iest zaokrąglonemi bokami.

Figura ósma, iest łódka koszykowey roboty bez skóry powleczenia.

Figura dziewiąta, okazuie spód teyże łódki przewróconey, na nim daią się widzieć przymocowane dwie żelazne sanie, zaopatrzona niemi ta łódź służy do posuwania iey po lodzie przez siedzącego za pomocą bosaka, na przypadek gdyby lód miał być chrapowatym; a do tego gdzie niegdzie tak górkowatym, iżby to posuwanie nie mogło być do skutku doprowadzoném, na takowe więc przypadki niesioną być ma przez osobę ratuiącą, co łatwo iest do wykonania przez otwór wyżey opisany, a który tu w dnie łodzi ieszcze się widoczniey przedstawia, wszakże gdyby się miał i lód załamać, kolumna przez tenże otwór wpływaiącey wody broni od wywrotu łodzi, osoba zaś udaie się poza tenże otwór na mieysce bezpieczne dla kierowania łodzią.

Nadmienia tu poradnik, że dziełko, z którego ryciny te umieścił zapewnia, iż zaledwie dać wiarę można, nie będąc ocznym swiadkiem, ile się do ratowania utonionych, co większa z pod lodu, w znacznéy nawet od brzegów odległości, narzędzia te lodowodne iako i inne tu zamieszczone, do szybkiego, pomyślnego, utonionych ratowania się przyczyniaią. Z powyższego zaś srzodków ratowczych opisu dla utonionych, uduszonych i t. p. okazuią się głowne ich zamiary, z nich iest *Pierwszy*, przywrócić utracone życie

przez ciepło: *Drugi* przez wzbudzanie czynności serca i płuc, i na to służy mieszek. Doswiadczenie uczy, że przyczynami do pozorney smierci są: wstrzymanie processu oddychania, i brak w nich swieżego powietrza, z usunięciem tych przyczyn powracać zwykło życie, prez dodanie płucom właściwego bodca, którym iest swieże powietrze, powszechnie ku temu wpuszczamy z ust ludzkich, którego się sami z nich iako nieużytecznego i owszem szkodliwego pozbywamy, zamiast pomocy dość często złe pogorszamy. Daleko się bezpieczniey i skuteczniey uczyni, kiedy się na zamiar dodania płucom nowego powietrza, gdy to ile być może, czystem być powinno, a dla wzmocnienia iego skutku, wyciągnąć w przód wstrzymane iako zepsute z płuc powietrze wypada, obu tak wielkim zamiarom odpowiada przemyslne mieszka tego urządzenie.

T A B L I C A IV.

Figura dziesiąta, iest podwóynie urządzony mieszek, w srzodku znayduie się przedział, czyli przegroda z deszczki, przez którą oba tę mieszki żadnego pomiędzy sobą w czynności niemaią związku, wszelako każden z nich działaiąc ma w cale oddzielne, iednakże pełne użytku zamiary. Przedział ten czyniąca deszczka oznaczoną iest *a.*) w każdey zaś powierzchowney desce tychże mieszków, ich srzodku, znayduie się otwór *b.*) iak z wykł bywać przy każdym zwyczaynym mieszku, zaopatrzone są wiatraczkami, albo powietrzociągami, walcowa zaś część, czyli rurka, przez którą uwalnia się z mieszkow powietrze, znayduie się do puszki czworograntnéy miedzia-

néy c.) umocowaną, wewnątrz któréy znaydnią się drugie dwa wiatraczki, a te są aż do rurki prowadzącéy powietrze przymocowane: rurka ta na swym końcu pokrywką iest zaopatrzoną, a wszelako tak urządzoną, że ma ruchawość łatwą, iakoż w czasie wyciągania powietrza w płucach znayduiącego się iedna takowa rurka w części iednéy tego mięszka bywa otwartą i nadętą przez toż powietrze, a która się unosi od powietrza z płuc wyciągniętego, kiedy znowu część tegoż mieszka wpuszczaiąca z siebie powietrze do płuc, czyli iest napełnioną atmosferycznym, lub gazem kwasorodnym, ustępuiąc w tenczas na stronę rurki, a przez ten mechanizm mieszka część uwalnia się z niego, aby powietrze, lub gaz, czym bywa taż część mieszka napełnioną, przez kanał powietrzny do płuc wpędzone, uwolniło się. Przykrycie téy puszki *d.*) które się za podłożeniem okrągłéy skóry wszrubowywa, aby ściśle się stykało, ma podobieństwo do liyka, w iego szyi przymocowanym iest kanał z drótu kręconego wężykowato, powleczony ceratą, *e.*) przez takowe więc urządzenie zawsze bywa otwartym na wzór cybuchów do lulek. Na końcu tego kanału znayduie się mała rureczka ze słoniowéy kości *f.*) ta może być na swym końcu zaokrągloną, aby nie obrazić wydrążenia nosa, wpuszczaiąc ią do niego, lub też i być może płaską, chcąc takowéy do ust użyć na tenże sam zamiar, to iest wpuszczać z mieszka do ust powietrze.

Powietrzociągi są podobne iakie się znayduią przy nowych powietrznych pompach, to iest, że są urobione z uwiniętéy tafty, i tak umocowane, że iednozgodność otworów w deskach mieszkowych iest w odwrotném położeniu. Jakoż, kiedy bywaią oba mieszki napełnione, w tenczas otwieraią się oba zewnątrz na wewnątrz, i z tych ieden znayduie się na boczn[illegible] desce iednego mieszka; drugi zaś w srzodku puszki, przy uyściu prowadzącéy powietrze rurki drugiéy części mieszka. Za pomocą tego urządzenia wciska się w prawdzie w oba mieszki powietrze razem, a które po nastąpioném obu mieszków ściśnieniu przez inne dwa powietrzociągi, które się zewnątrz na wewnątrz otwieraią, znayduiące się w obu mieszkach powietrze uprowadzaią. Oba te mieszki kończą się około wiatrociągu, ku dołowi w iedną główną rurkę wyżéy nadmienioną, i lubo przez takowe urządzenie ruch oboyga mieszków zarazem się odbywa, przecie z opisanego tu mechanizmu powietrze na przemian wchodzi i wychodzi. Przy użyciu tego narzędzia, *np.* wprowadzaiąc rurkę z kości słoniowéy wyżéy nadmienionéy w ieden otwór nosa, lub usta osobie ratunku tego potrzebuiącéy, w pierwszym przypadku, to iest do iednego nosa otworu, przywrzeć potrzeba usta wraz z drugim nosa otworem, kiedy zaś w same tylko usta, oba nosa otwory ścisnąc należy, i takie iest narzędzia tego użycie przy wpuszczaniu powietrza, przy wyciąganiu zaś iego otrzymuie ieden mieszek za pomocą swego powietrzociągu znaczną część powietrza atmosferycznego, gdy drugi wyciąga z płuc wstrzymane dotąd powietrze, a to za pomocą swego powietrzociągu przez ową rurkę sprężną, która się powyżéy opisała, ieżeli to postępowanie zręcznie i ostrożnie razy kilka powtórzoném bywa, na nowo płuca czynność swą rozpoczną, wszelako czyniąc za nagle. za pospiesznie toż w płuca powietrza wpędzanie,

daleko więcéy uszkodzić można działaniom płuc, byłoby zatym arcy użyteczną rzeczą, ażeby znaiąca się osoba na mechanizmie oddychalnym tym się trudnić mogła, a gdy to wszędzie i zawsze być nie może, wpędzenie to powietrza powoli i z małemi nawet przerwami czynić należy, Chcąc to skuteczniéy działać na przywrócenie oddychania, część iednę mieszka napełnić można przez poprzednicze gazem kwasorodu pęcherza wołowego wydęcia, iak się widzieć daie przy fig. 11. i 12. narzędzie to poznać wypada. Figura 11 aż sama z boku przy mieszku okazuie pęcherz wołowy napełniony kwasorodem, stósownie do fig: 12, umocowanym iest przy rurze długiéy, w któréy znayduie się kurek *h.*) koniec rurki opatrzonym iest nieiako szrubą, i ta się pierwéy śrubuie do flaszy, z któréy uchodzi do pęcherza kwasoród, po napełnieniu przymyka się kurek, i tak przywarty, do mieszka przyśrubowany, okazuię się przy fig: 10.

Figura iedynasta, przedstawia mieszek do dawania w czasie potrzeby dymnych z tytuniu onem, opis iest następuiący, a daie poznać metaliczną okrągłą puszkę, śrubuiącą się w srzodku, iak obrączka daie poznawać, i ta część iest tytuniem napełniona, ten w przód zapalić, zaśrubować iéy część wyższą, do któréy śrubuie się kanał nakrzywiony *b.*) na końcu iego iest kanka *c.*) sam zaś mieszek za ruchem rozrzarza tytuń, dym zaś z niego wpędzonym bywa do kiszki.

Figura dwunasta, iest flasza napełniona kwasorodem, lęiąc więc przez leiek wodę wypędza się boczną rurką z flaszy kwasoród do rurki, przy którey iest przymocowanym pęcherz, po napełnieniu iego przez kwasoród zamyka się kurek, przez co wstrzymuie się w pęcherzu kwasoród aż do swego użycia, o którém się przy figurze 10. mowiło.

ROŹDZIAŁEK VI.

Apteczka domowa.

Pragnąć uzupełnić dla cierpiących przeznaczone pismo, porządek i potrzeba wymagały ułożyć takową apteczkę, aby po lekarstwa do miast czasem o mil kilka odległych nieposyłać, kiedy dość często im prędzey tem skuteczniey zaradzić można, i zapobieżyc pogorszenia chorób, tym więc celem zamieszczam takową ze szczupłego, skutecznego, oszczędnego, poiedynczego, srzodków wyboru wraz z potrzebnemi ku temu znaiomościami, i te zaraz poznamy.

Do mięszania, cząstkowania niektórych lekarstw są pod ręką potrzebne.

a.) Mozdzierzyków szklannych lub kamiennych, ieden większy, mnieyszy drugi.

b.) Szalek rogowych dwie, iedne, na których można większe rzeczy, gdy drugie powinny być małe, i te iuż przeznaczyć ważeniu, począwszy od 2. 3. naywięcey do 30. i 40. ziarek pieprzu.

c.) Mieć także ciężarki (*pondera*) począwszy od uncyi aż do ziarków, te się zaraz obiaśnią.

d.) Kapsutków rogowych nie więcey nad sześć do wysypowania na nie z szalek proszków, gdyby te cząstkować potrzeba wymagała, nadto do tychże proszków wsypowania potrzebne są i papirowe kapsotki, różney wielkości.

e.) Rogową łopatkę do obskrobywania przylegaiących do mozdzierza proszków i nasypowania ich na szalki.

f.) Mieć także od półkwaterka do całey.

g.) Należy także mieć pod ręką kilkanaście flaszeczek kwaterkowych, półkwaterkowych, gąsiorków pół do całego garca, te służyć mogą tak do moczenia w nich niektórych essencyi, iako i do przelewania tychże.

Przestrogi.

Imo. Naczynia te w czystości zawsze, po każdym którego z nich użyciu, utrzymywać należy.

IIdo. Korzenie, zioła, kwiaty wonne, potrzeba dobrze w zachowaniu utrzymywać, aby z utratą ich wonności nie stały się mniey użytecznemi.

IIItio. Całą zaś apteczkę trzymać w mieyscu; gdzieby słońce nie zagrzewało lekarstw zbytecznie, toż samo się rozumie o suchości iego, w wilgotném zalęchaią i staią się do brania obrzydliwemi, do tego i łatwo zepsuciu ulegaią.

Ważki Ciężarki i Miary Lekarskie.

	Uncye.	Drachmy.	Skrupuły.	Ziar: piep:	Miary.
Funt lekarski wynosi	12				
Uncya iedna		8			
Drachma iedna			3		
Skrupuł				20	
Kwarta wody wynosi ciężaru	24				

W domowo lekarskim użytku ciekłości mogą być mierzonemi do robienia różnych moczeń, warów, lub też nakoniec essencyi, gdy te wszystkie przy przepisach lekarskich umieszczone zostały.

Co się dotyczę płynnych lekarstw iako i suchych chemicznie przygotowanych, gdy niektóre z nich w sobie ulotne wonności utrzymuią, lubo z nich szczupłą liczbę w małey ilości nie odbicie potrzebną umieściłem, takowe wypada ciekłości w flaszeczkach z szlifowanemi czopkami, a przynaymniey korkowemi, iak naylepiey pęcherzem obwinięte, suche zaś w słoieczkach także zatkane i pęcherzami obwinięte, w mieyscu chłodnem, nie wilgotnem, utrzymywać.

Przystępuiemy do srzodków siły wzmagaiących, a że skutkowania ich zawarte są

w pierwiastkach odżywnych, od tych więc zaczniemy, daiąc poznać, że czuwaiąca nad nami opatrzność nadała im przymioty, wskutkach których ożywiaiąc nas, służą razem i za naypotężnieysze srzodki siły wzmagaiące, i takowe utrzymuiące, że bez nich nic zgoła w usiłowaniach ratowczych na pokonanie chorób dokazać, nie iesteśmy w stanie.

Nayużywańsze, naypowsze hnieysze nawet, na którychby w chatach pracowitych rolników zbywać nie powinno, a gdyby na niektórych zbywało, przęcie możnych być powinno z prawa ludzkości obowiązkiem, w czasie choroby w takowe ich zaopatrzyć.

Rosoły z wołowego mięsa drobiu białego mięsa, tudzież na przypadek, mieć suche buliony, te mogą być z wielką oszczędnością robione z kości wołowych, zwłaszcza długich lubo sposób ich gotowania nie należy do pisma tego, wszelako znaydowaćby się powinien prócz kuchenney potrzeby i do tego zamiaru, iakoż rozpuszczony kawałek iego w wodzie wrzącey, na prędce udzielony chorym, dziwnie siły wzmaga.

Do klassy odżywnych srzodków, należą także iaia swieże kurze, gęsie, kacze, naystrawnieysze są ich żółtka, nawet surowe, i te użytemi być mogą w znacznych słabościach bez naymnieyszey obawy; gdy z białkiem miękko gotowane mocnieyszych sił żołądka do strawienia potrzebuią.

Mleko ieżeli bez przykrości i zrządzenia wiatrow, biegunki znoszoném bywa, dziwnym prawie zażyzniaiącym iest srzodkiem, iakoż gdzie potrzebna dyetta, która żywiąc nader umiarkowane wzruszenia krwi sprawownie *np.* w krwi płucach, biegunkach krwawych, febrach zapalnych, gorączkach

silnych u młodych, krwistych, używaiących trunki rozpalaiące, prowadzących żyzną dyettę przy powiększoney sile żywotniéy w chorobach tu wymienionych, samo przez się, ieżeli nie iest gęste, a to znowu rozcienczyć można wodą na w pół z mięszaną, tak daie napóy przyiemny siły utrzymuiący, i złey własności iest oraz i srzodkiem lekarskim, służy nadto w zatruciach, przy użyciu ostrych, słonych, korzennych przypraw i napoiów rozgrzewaiących nadużyciu, z tymże samym skutkiem co sztuczne mleka z migdałów, bani, ogórków, konopnego nasienia, maku, robione:

Smietana słodka i kwaśna.

Obie iako żyzniące uważać należy, ieżeli i tych użycia w stanie zdrowia znoszonem bez żadnych przykrości były, równie w powyższych chorobach i stanie powiększonéy siły żywotniéy, słodka, rozcieńczona odwarem z ięczmienia, iak druga do smarowań oparzeń, ogniopiór po przyłożonych synopizmach, plastrach z much hiszpańskich, zastępuie inne plastry i maści.

Masło.

Tak do użytku odżywnego lekarskiego, iako i powyższe, do ostatniego zaś być powinno, niesłone, swieże, a roztopione w mleku wolném służy do enem w zatkaniu stolca, wzruszenia wymiotów, gdy tych potrzeba wymaga *np.* przy użyciu potraw niestrawnych, nadużycie inszych, iakiemi są, grzyby i kwaśne potrawy, w miedzianych naczyniach, z których pobielanie zniszczone, gdy te są w nich trzymane, roztopione zaś samo

dzielnie służy na usmierzenie boleści, smaruiąc nim żywot co parę godzin.

Oléy Lniany i Makowy.

Maią także powyższe co mleko, smietana, przymioty odżywne, rozmiękczaiące, boleści usmierżaiące, im są swieższe, tem są skutecznieysze do zewnętrznego i powierzchownego użytku lekarskiego, którenkolwiek z nich pod ręką się znayduie, wziąwszy *np.* pół kwaterek rozbić żółtka swieże dodaiąc do nich po trochu oleiu, przy nieustannem mięszaniu pół kwarty wody osłodzonéy miodem czystym, cukrem, do upodobania po łyżce 1. 2. co parę godzin, tak użyty i żywi i goi obrażony żołądek, kiszki, bądź to przez powyższych potraw użycie, lub po nadużyciu trunków rozgrzewaiących. Służą równie i do powierzchownego użytku, gdzie nie ma pod ręką innéy maści, letnio ciepło użytym być powinien do smarowania części oparzonych, ukąszonych od owadów, iako to: pszczoł, oss, węży, zmij, można z niego na tenże użytek robić w następuiący sposob smarowanie, wziąść z nich półkwaterki 2. 3. białka od iaia, na pianę w przód ubić, domięszywać nadmienioną oleiu ilość, potem rozcięczyć czyli rozrzedzić mlekiem, smietaną kwaśną lub i słodką, i tą mięszaniną nasmarowane płatki z płótna na części oparzone przykładać, co często mianowicie w pierwszych dniach powtarzać należy: do dawania enem przydawanym bywa, a nawet i sam zwolniony w małéy ilości przy upartych stolca zatrzymaniach.

Z roślinnego wydziału.

Należą kasze ięczmienna, owsiana, orkiszowa, perłowa, ryż, korzenie kléy w sobie maiące, iako storczyk kukawka, salepp, slazu swoyskiego, prócz innych wielu do oddzielnego dziełka należących, przestaiąc na téy ilości oprócz użytku zwykłego pokarmu przysługuią się: ich kleie nawet za napóy w chorobach, iakoż usmierzaią pragnienia, gorączki, wzruszenia febryczne, boleści w żołądku, kiszkach, a mogą takoż służyć do okładań, enem. Z użytku tu położonych artykułów przekonać się możemy, i ów to srzodek w spiżarniach porządnych znayduiemy pokarmów a razem i dzielnie służących lekarstw.

Owoce i Jagody.

Pierwsze, równie ogrodowe iako i dzikie, suszone stanowią i posiłek i lekarstwa, tu należą gruszki, iabłka, sliwki, a że użytek ich iest wiadomy, dodaie że napoie z nich w gorączkach, głowy bólach, piersi, krwi pluciach, biegunkach, i dyssenteryach; dzielnie z równymże skutkiem służy kwaśnica (*berberis*) żurawina, a i te zasługuią, aby się między temi srzodkami znaydowały.

Cukier, Miód.

Jest ważnym w Apteczce domowéy artykułem, prócz robienia z nim niektórych proszków, osłodzenia lekarstw ciekłych, *np.* mixtur, sam przez się rozpuszczony w półkwarcie wody łót [illegible] powoli pity ochładza po zagrzaniu się, zaspokaia wzruszone nerwy, dopomaga trawności żołądkowi czyli to

przez nadużycie potraw czyli téż i tłustych, rozpuszczony w wodzie na proszek tarty lub po kawałku żuty, rozrzedza flegmę w żołądku, w płucach i ułatwia iéy wyrzucanie.

Po nim także użytecznym i potrzebnym iest miód, otrzymuiący przymioty podobne do cukru, a tém więcey im bywa od swych woszczyn, woni i smaku, uwolnionym w sposób następuiący, *np.* wziąść fontów 10. zwykłego miodu, rozrzedzić go z 10. częściami wody czystéy, zagotować w kociołku, zbierać szumowiny iak naylepiéy, dodaiąc kredy tartéy w gotowaniu, przy ciągłém mięszaniu, pokąd papier niebieski często w nim maczany koloru nie zmieni, co oznacza, że kwas przyłączony do miodu zupełnie z oboiętnionym został, do tego wszystkiego dodać i 1. i pół fiunta twardych węgli, ile tylko być może iak naylepiéy wytlonych, a potem grubo przetłuczonych, z niemi tak długo gotować, dopokąd i wonia z woszczyn zupełnie się nie ulotni, przepuściwszy to wszystko przez worek wełniany wprzód dobrze wygotowany, i wysuszony, wodą wolną tenże spłukiwać pokąd tylko słodki smak zupełnie z płokanym nie zostanie, dópiero to do gęstości syropu gotować, a tego można na mieysce cukru używać, gdzieby wolnych laxowań nie zrządzał, w tym bowiem skutku osłabienie chorego zrządzić mogący, iuż użytym być niepowinien.

Wino, Wódka.

Oba te napoie, ile że się nie ma rozumieć o drogich, znaydować się w domowéy Apteczce powinny, są one w istotnéy potrzebie, w umiarkowanéy ilości użyte, tak zewnę-

trznego iako i wewnętrznego przeznaczenia nader dzielnemi srzodkami, iakoż w smutkach różnych, alteracyach, w słabościach, w pozostałych po chorobach niemocach, po łyżce, dwie, co parę godzin dawane, czy piersze czy drugie, stosownie do możności ich mienia, podnoszą zwątloną siłę żywotnią, obmywania niemi ciał, nieco zwolnionemi, raz 2. dniem, też same skutki okazuią.

Ocet winny.

Dawniey z winnych iagód do nas sprowadzony, dziś powiększey części z owoców ogrodowych, a nawet i leśnych, w niczém winnemu nie ustępuiący, robionym u nas bywa, prócz kuchennych potrzeb, i w apteczce domowey w ilości wystarczaiącey znaydować się zawsze powinien. Wonność iego miła z przenikłym, kwasem daie mu pierwszeństwo nad octy miodowy, gdyby i te w potrzebie iako zastępcze użytemi być mogą, zwłaszcza kiedy są mocne, iego skutki są te: uspokaia krwi wzbudzenia rozcieńczony wodą do miłey kwaskowatości: lekko drażni układ nerwów, wzruszanie iego usmierza, działa na poty, pędzenie moczu, służy także dzielnie w przypadkach zatruciów przy użyciu roślin odurzaiących, iako to: szaleiu i t. p. z połową zaś wody zmięszany służy do okładania części ciała, które przypadkiem uderzenia, przyciśnienia, stłuczenia doznały, domięszawszy do moczeń np. pod liczbami 9. i 11. służy w zgniłych febrach, w nerwowych gorączkach, do płókań zapalonego gardła, dodaiąc tenże do moczeń bzowych kwiatów, aby kwaskowo smakowały, w czasie mdłości skuteczniey służy do ocucenia nad same pachną-

ce wodki, daiąc tenże wąchać, skronie zaś ręce i nogi nim nacieraiąc w czwartey części do wody trzech części uwolnią uparte nader stolców wstrzymania, przeznaczaiąc na enemy, do obmywań całego ciała zwolniwszy w przód razy 2. 3. na dzień, w powyżey nadmienionych chorobach, równie wtychże samych służy skrapiaiąc nim pościel, iako i podłogę w izbie chorego, i tu on nader skutkuie w ten sposób użyty, lepiey niżeli jak iest zwyczay kadzenie na duszy żelazney, lub cegle rozpaloney nie udzielaiąc bynaymniey powietrzu izby przepaloney woni którą tém bardziey zanieczyszcza: domięszany do miodu, i robienie z nim tak zwanego *octu miodowego*, któren w przepisach Nr. 13. umieszczony, służy do napoiów, do płókań zapalonego gardła, moczona w nim gorczyca, chrzan, przeznaczone być mogą do nacierań świeżo z paralizowanych części, do robienia z nich plastru gorczycowego, w przypisach Nr. 17. i 18. można równie w nim moczyć maliny, pachnące zioła i t. p. i także na liczny użytek w nadmienionych tu potrzebach używać. Z opisu iego dzielnych skutków, z których wieleby pomnożyć można, przekonaią się czytelnicy dziełka tego, że oprócz potrzeb kuchennych, ten to tam srzodek maiąc tak dzielne skutki, ze wszech miar zasługuie, aby na nim nigdy nie zbywało.

Woda zimna, Ciepła.

Uważane za srzodki lekarskie z ich skutkowaniami obznaymić wypada, a nayprzód zimną, ta im może być zimnieyszą tém iest pomocnieyszą, służy do przykładania na wszelkie obrażenia części, które przycisku, uderze-

50*

nia, wzruszenia doznały, rozpędza dzielnie nabiegania krwi i innych soków przy nadmienionych zdarzeniach, a to czyniąc, otrętwia czułość obrażonych w ten lub ów sposób części, znosi zapalenia.

Skrapia się nią twarz mgleiących, u dziecka w pozorney śmierci na swiat przybyłego dołeczek serca zlewa się, głowa, lub na nią przykłada się gębka wniey maczana: w zapaleniach mózgu, w nagromadzeniu się do niego krwi, w szkarlatynie mianowicie przy przytomnych maiaczeniach, twarzy czerwoney, i wtenczas można albo umaczaną w niey gąbką często głowę ocierać lub też i polewać często, to okazuie, że wzbudza siłę żywotnią, zmnieysza drzaznienia skutki, otrętwa umiarkowanie, drzazliwość i do czynności naczynia krwiste, i wodniste wzbudza. Napóy ten natury iest ieden z nayzdrowszych, należałoby wcześnie do niego przyzwyczaić się, aby późniey niestudził ciepła żołądka, przez coby trawność mogła się opóźniać, rozdęcia żywota, i wiatry zrządzić, służy zatem dla młodych krwistych, dobrze żywionych, wszelako iak niema żadney reguły bez wyiątku, tak się ma rozumieć i o piciu zimney wody, gdy tey używamy obficie przy iedzeniu lub zaraz po niem, gdzie niemoże iak uszkadzać trawność służy przecie miernie pita w godzin 3. 4. po iedzeniu, i w tenczas dopomaga rozrzedzeniu pokarmowey cieczy (*hylus*) oprócz tego spłókuie z soków ludzkich ostrości, i nie dopuszcza silnie utworzenia się szkorbutowi na nosie, lub innych po twarzy wyrzutów, czego doświadczaią nader z szczupłego iey picia. Nieprzyzwyczaionych należy zwolna przyzwyczaiać, tak iak iest nayzdrowszym napoiem, wszelako po zmordowaniu się, rozgrzaniach

bywa nader szkodliwą, iak mniey służącą dla flegmatycznych, do wiatrów skłonnych, dla podeszłych w wieku, i owszem dla nich stać się może szkodliwem iey nader obfite użycie studząc reszte pozostałego ciepła żołądka rozwalnia iego błony, rozrzedzeną zbyt pokarmów ciecz czyni, przed to do obrzmień nóg, twarzy, a nawet i całego żywota opuchlin przysposabia. Lubo zalecaią kąpiele z zimney wody na rużne słabości, gdzie się przysługuie dzielnemi skutkami, zwłaszcza u młodych dobrze żywionych, z tém wszystkiém użycie ich odsyłam do znawców sztuki lekarskiey.

Ciepła oprócz że służy do obmywania dla utrzymania w czystości ciała, przez co dopomaga, im iest ciepleyszą, w chorobach do ułatwienia przeziewów skóry, nawet i samych potów z któremi pozbywa się natura chorobliwych pierwiastków, a przeto dopomaga do ozdrowienia. służy ieszcze do wzniecenia wymiotów obficie pita sama, kiedy skłonność do nich przez ckliwość się okazuie, w czasie użycia znowu szkodliwych rzeczy lub nadużycia potraw, napoiów, ich mięszaniny, te są więc w szczupłości zebrane iey skutkowania.

Gorczyca, Chrzan, Cebula, Pieprz.

W kuchennym użytku są znane, przysługuią się do zdrowia, iakoż do strawienia potraw twardey nawet natury żołądkowi silnie dopomagaią, drzazniąc tenże ruch kręty ciepło iego przymnażaią. Na powierzchowne przeznaczenie, gdzie wypada prędsze niż przez muchy hiszpańskie którey części ciała ludzkiego uczyuić drzaźnienie, za którego skutkowaniem silne boleści nieraz i niebez-

pieczeństwem życia grożące uśmierzonem bywaią, iakoż w tym zamiarze w przepisach srzodków ratowczych Nr. 18. są umieszczone. Lecz dodaię przestrogę, żeby tylko do lekkiego skóry zaczerwienienia leżały, wszakże to uczyniwszy stósownie do potrzeby, można powtórzyć ich przyłożenie, na tém że miéyscu lub odległéyszych częściach. Moczone w occie służą do nacierań części paraliżem tkniętych, lub i całego ciała w przypadkach wstąpienia wyrzutów, odry, szkarlatyny i t. p. gdzie co półtory godziny zwolniwszy nieco powtarzać i niebezwielkiego użytku radzę. Nadto moczone wrozcieńczonéy wodzce czystéy po łyżce, 2. razy kilka przez dzień używane pędzi mocz w obrzmieniach, w opuchlinach po febrach, a nawet tymże sposobem użyte dzielnie i w szkorbucie pomagaią, można rozcieńczywszy wodą dziąsła płókać. Sam zaś chrzan w płaskie kawałki pokraiany, przymocowawszy obwinięciem płóciennem, przykładać za uszami, na rękach, w czasie bólu zębów z zaziębień pochodzącego, gdzie równie i na dziąsłach czynić można, aby się nieznaydowały w stanie zapalenia.

Cebula.

Oprócz kuchennych przypraw, którym dopomaga do strawności, przecie ma własność wzbudzenia wiatrów, odęcia żywota, odbicia, niesłuży dla uległych tym cierpieniom, dla chemoroidycznych, służy iednak iako srzodek dla flegmatyków maiących powolną trawność, powierzchownie zaś pieczona, przetłuczona, zmieszana z sadłem i dodatkiem lnianego nasienia, mąki żytniey, chleba pytlowego i nieco miodu, iak kataplazm przyłożona, uparte twarde wrzody do ropienia doprowadza, służy nawet w mgłościach do wąchania, gdzie mieć nie można innych srzodków.

Pieprz.

Pieprz pomimo użycia do kuchennych przypraw, cały lub na proszek utłuczony; gdzie w ostatniem przygotowaniu daie swę moc rozgrzewaiącą nawet w ustach uczuwać; wątpić nie należy, że tę samę własność i w żołądku zrządza, iakoż po iego użyciu doswiadczamy pragnienia, cały zaś po ziarek 6. do 10. połykany i długo tym sposobem używany, iest ieden ze srzodków naylepszy do wzmacniania żołądka, zaraz po obiedzie wzięty. Nie zbywa na doświadczeniach że w uporczywym, ciągłym appetytu niedostatku, przy częstych wiatrów napadach, w opieszałem trawieniu. w zamuleniach żołądka flegmistych, i z téy przyczyny kaszlach pochodzących, swą dzielność potwierdzał.

Mydło, L/ß.

Jle ma służyć na użytek lekarski niepowinno być stare, gorzkie, białe zawsze iest lepsze, i na niem zbywać niema w domu, iakoż wziąwszy z niego ziarek 4. do 6, rozpuścić w moczeniu kwiatu lipowego łyżkach od iedzenia dwóch, osłodziwszy dobrze cukrem, dawać po małéy łyżeczce od kawy dzieciom sześcio tygodniowym przy piersiach, usmierza kwas żołądkowy, wstrzymuie wymioty pokarmu zwarzone, usmierza boleści w żywocie, wiatrów i stolca odeyście zrządza i

w tém przeznaczeniu można tego srzodka część ósmą do całéy pzoszku dziecinnego ilości, Nr. 1. dodać dla starszych wziąść łót 1. 2. do kwarty wody rozpuścić, osłodziwszy miodem, cukrem, brać zniego po łyżce i dwie naraz co pół lub godzinę, stosownie do boleści w przypadku zatrucia; lecz branie to mlekiem oblicie popiiać należy. Lżéysze to mydła białego rozpuszczenie *np.* łót ieden do kwarty wody także po łyżce od iedzenia co parę godzin dopomaga w upartem stolca wstrzymaniu, równie iak służy do brania enem z odwaru rumianku, kleiu z kaszy ięczmienney do okładania żywota w czasie iego twardości przez wstrzymanie kilkudniowe stolca, służy także i do kąpieli, gdzie może być łótów 3. 4. do 8. wziętym, a rozpuszczenie *np.* łótów dwóch w półkwarty wody dzielnie swędzenia skóry znosi, obmywaiąc razy 2. na dzień całe ciało, lub dokuczaiące od niego części. Na przypadek gdyby się w domu nie miało znaydować, zastąpić może w nadmienionych tu potrzebach.

Ług czysty z twardego drzewa, a ten ieżeli iest tęgi, żeby na nim iaie pływało, kropel 10. 15. do dwóch łyżek wody w tymże zażywać co powyżéy czasie, popiiaiąc oblicie mlekiem w zatruciach, a łyżkę pełną do półkwarty wody przeznaczyć można na iednę, bądźto z odwaru kwiatu rumianku, lnianego nasienia, lub kasz kléy maiących, robioną półkwaterek zaś enemę na garniec wody do obmywania ciała, a kwaterka do kąpieli.

Rozmaite srzodki należące do Apteczki domowey.

Borax wenecki.
Hałun czyszczony.
Krochmal.
Kamfora.
Kamień winny.
— Antymonu.
Korzeń dzięglu.
— rumbarbarum cały.
— — w proszku.
Kwiat tranku górnego.
Korzeń kozłku.
Swięto Jańskie ziele.
Jndyczki wirginiańskiéy w proszku.

W zastępstwie téy kosztowney rośliny korzenia z równymże skutkiem służy i korzeń naszego krwawniku, aby tylko przed lub po zupełném okwitnieniu był wykopywanym, w cieniu suszonym, w naczyniu dobrze opatrzoném, przechowywanym: patrz w wyborze roślin Str. 101.

Jpekakuana.
Magnezya Angielska.
Miód czyszczony.
Muchy Hiszpańskie.
Oléy lniany swieży.
— Makowy.
Oleiek przekroplany z miętkwi polnéy.
Oleiek z kopru włoskiego.

Uwaga.

Oba te oleyki w małéy ilości dobrze zatkanych flaszeczkach na zimnie trzymać, ina-

czéy wonia ich ulatuie: gęśnieią i staią się mniéy użytecznemi.

Powidła bzowe.
— Jałowcowe.
Saletra czyszczona.
Rozciek Ammonij wodny.
Siarczyk Antymonu.
Sól Glaubera.
— Ammoniaku.
— — Zzelazem.
Węglan ammonij prosty.
— — Z oleiem przepalanym.

Odżywne.

Nie może być choroba uleczoną bez wzmagania sił żywotnych natężonym ciągłym, tem bardziéy kiedy też w processie chorobliwym wyczerpanemi zostały.

Z tego to względu pokarmy, iako istotę gospodarstwa zwierzęcego zawsze stanowiące, zasługuią być w pierwszym rzędzie srzodków lekarskich, bez nich leki nic nie dokażą.

Na ten więc zamiar, służą rosoły zdrobiu białego mięsa, cielęciny, wołowego, ale te być nie powinny tłustemi, osolonemi zbytecznie, ani korzennemi, gotuiąc takowe, dodać należy marchwi, pietruszki, selerów, bez innéy włoszczyzny, a to dla uniknienia wiatrów, które sprawi zwykły kapusta włoska, pory i t. p. Latem nie powinny być dłużéy trzymane nad godzin 12, w zi-

mnem przechowywane mieyscu, po tym to iuż czasie kwaśnieią, mogą stać chorym szkodlewemi.

Byłoby arcy użyteczną rzeczą dla rolników naszych, czeladzi domowych, trzymać w pogotowiu tak zwany suchy wyciąg czyli bulion, i tenże robić z kości wołowych wszystkich wyiąwszy żebra. Sposób robienia umieszczam. Weźmie się nadmienione kości ile być może drobno przetłuczone, z dodadkiem wyżéy nadmienionych ogrodowin, nader powoli a długo gotować szumuiąc, na iedne kości można 2. 3. razy swieżéy wody do gotowania dodawać, po ostatniem odgotowaniu przecedzić i wspolnie też rosoły zlawszy zastudzić dla skrzepienia się tłustości, którą wprzód zebrać należy, aż do gęstości kleiu zwyczaynego na powolnym ogniu parować, aby się nieprzypalił, a resztę wilgoci z niego w naczyniu kuchennem czystem niecò masłem swieżem wysmorowanem dla łatwego wydobycia iéy, w piecu piekarnym po chlebie należycie wysuszyć i tak na użytek zachować. Zaledwieby wierzyć można, ile 1. 2. funty tych kości galarety swieżéy, lub i samego i suchego wyciągu daie, wszakże to co się z kuchni wyrzuca, wydaie produkt użyteczny, którego w dzwiganiu sił wielkich doznaiemy skutków. Na kwaterkę wody dosyć iest łót ieden, zagotowawszy do rozpuszczenia iuż iest gotowym dla osłabionych, chorych, daiąc im na posiłek podług potrzeby.

Do téy klassy odżywnych srzodków należą i iaia kurze, kacze, gęsie, aby tylko swiże, żółtka od nich są istotnie żyzniące, i do strawienia łatwieysze od białków.

Także mamy w roślinach skuteczne pożywności, i temi są posiadaiące kleie, tu należą kasze: owsianna, ięczmienna, orkiszowa, ryż, a kleie z nich dziwnie siły wzmagaią, są i inne równie rośliny także posiadaiące kleie, tu należy korzeń ślazu swoyskiego, liście, a nawet i sam kwiat, prócz innych wielu, mogące i te być przeznaczonemi za napóy na odmianę.

Srzodki lekarskie z ziół.

Namieniłem w prospekcie do tego pisma, iako i zastrzegłem, a tu powtarzam, że wybór roślin kraiowych do Poradnika domowego będzie potrzebnym, czytelników do tegoż dziełka odsyłam, znaydą w niém wyszczególnienie chorób, poiedyncze rośliny, lub też i przepis złożonych, użytek, przez które dzielnie leczonemi bywaią, tu iuż więc żadnego powtarzania czynić nie widzę potrzeby, a co z nowszych kraiowych roślin dostrzegano skutków, iako to: porostu dachów, scian starych, kory z czeremchy, te są umieszczone między przepisami lekarstw Nr. 12. z czeremchy, Nr. 31. odwar porostu ściennego niemniéy babka wodna, kurzy ślad czerwony przy w sciekliznach.

Przepisy lekarstw.

Nro. I.

Proszek dla dzieci.

Magnezyi Angielskiéy.
Proszku korzenia fiiałkowego.
— każdego po drachm dwie.
— rumbarbarowego pół drachmy.

Szafranu ziarek sześć.
Cukru białego półtory drachmy napuścić na niego.
Oléyku kopru włoskiego przekroplanego kropli sześć.

Wszystko zetrzyć na proszek, zmięszać iak naylepiéy, zachować w miéyscu chłodném w słoyku lub flaszce dobrze zatkanych długo się utrzymuie. Proszku tego można kazać zrobić i przez połowę, gdzie się znayduią dzieci przy piersiach lub i starsze, do lat 2. znaydować bysię powinien: dla wzmocnienia skutków, którerni się przysługuie, dodać do niego można i mydła, patrz artykuł ten powyżéy.

Użycie.

Przy piersiach dzieciom podług potrzeby co 2. 3. godziny nakoniec noża, w pokarmie rozmięszawszy dobrze, na łyżce dać zażyć z pokarmem, lub rumiankową herbatą osłodzoną popić, starszym zaś po pół łyżeczki od kawy.

Nro. II.

Prozsku z ipekakuany.

Cukru miałkiego równe części np. po drachm: dwie zmięszać w możdzierzyku razem, i takoweż w naczyniu szklannem dobrze zatkaném zachowywać.

Użycie.

Dla dzieci przy piersiach dosyć iest odważyć na raz ziarek dwa, dla półrocznych do

3. kwartałow ziarek 4. tymże co po wyżéy sposobem dać zażyć, wszakże iak się zdarza, że ta ilość razu pierwszego zażyta nie zrządza wymiotów dwóch, trzech, w parę dni bez obawy brania te z dodatkiem iednego ziarka powtórzyć, a dla starszych nad rok do 4. lat ziarek 6. do 8. dorosłym zaś do 20. i 30. ziarek włyżce wody zimnéy: przy nastąpionych zaś nudnościach poprzedzaiących wymioty dać ciepłą wodę, lub rumiankową herbatę pić, aby łatwiéy mogli wonitować.

Na ten zamiar wymioty sprawuiący dla starszych, od lat 15. i t. d. służy iako mocniéy skutkuiący srzodek, gdzieby powyższy miał być za słaby, następuiący.

Wziąść kamienia winnego antymonowego ziarek 4. rozpuscić w łyżkach 8. wody ciepłéy, i dawać na raz od pół do całéy łyżki *np.* co godzina aż do wzbudzenia wymiotów, a te gdy nastąpią, z braniem w strzymać się i oczekiwać: ieżeli więcéy wymiotów nie nastąpi, w tenczas można ieszcze iednę łyżkę wziąść i przestać na trzech do czterech wymiotach, przy użyciu tego srzodka także pic często wodę letnią i lub herbatę rumianku potrzeba.

Przestrogi.

Pierwsza, gdyby wypadała potrzeba podług chorób w części téy umieszczonych dać na wymioty, a właśnie w tenże sam czas miały biegunki panować, użycie tego srzodka nie służy, ale raczéy powyższego proszku, iako wymioty sprawuiącego, bynaymniéy się do biegunki nieprzyczyniaiącego i owszem, ile taż niebywa zaniedbywaną przez zrządzane wymioty takową iak nayskuteczniéy wstrzymuie.

Druga, mieć także wzgląd potrzeba, czyli chorzy potrzebuią czynić wymiotów, nie maią kiły takową pierwéy iak naylepiéy wprzód opatrzyć wypada, aby daléy się przy nich nie powiększyła.

Nro. III.

Goryczki żołci ziemnéy.
(*Gentianna centaureum*).
Korzenia z goryczki krzyżowéy.
(*Radix gentianhae cruciatae*).
Kudlika gozdzikowego.
(*Radix cariophilatae*).
Kalmusu.

Każdego po uncyę 2. dobrze pokraianego zmięszać i nalać czystéy wody kwart dwie, wódki ile być może czystéy kwartę potażu czystego pół uncyi, moczyć w piasku ciepłym w gąsiorku przez godzin 36. przecedzić, wlać, i gąsiorek zatkać.

Użycie w dniach wolnych od zimnicy brać dla starszych po łyżce od iedzenia, dla młodszych połowę co 3. godziny i popić czystą wodą, ponieważ zimnice przerywane dość często w leczeniu są upartemi, następuiący przepis w zatraceniu takowych udzielam, gdyby powyższy srodek nieskutkował dostatecznie.

Nro. IV.

Do powyższych korzeni tęż ilość dodać:
Kory wierzby łoziny.
Porostu dachu, i ze wszystkiém tak co do robienia sposobu, iako i brania, postępować iak pod liczbą 3.

Uwaga.

Chcąc skuteczność téy kraiowéy kory z kosztowną zamorską chiną porównać, potrzeba ią zbierać z niestarszych nad dwuletnie gałązek i wcieniu suszyć, bądz to do tego moczenia, lub i następnego użycia, kore iako i porost scian, dachów, ususzone, w moździeżu utłuczone przez sito subtelnie przesiane od pół do całéy drachmy osobno, rano i pod noc w dwóch łyżkach wódy dawać, osobliwie w dniach wolnych od zimnic, a chcąc te proszki dla żołądka strawnieyszemi uczynic, do każdego dodać oléyku Anyżku, lub kopru włoskiego po kropli dwie, zmięszawszy dobrze, w téyże ilości wody zażyc, i rumiankową herbatą popić.

Nro. V.

Wyciągu (*extractum*) z soku piołunu ziela wygotowanego uncyą iednę.
Solanu Amonij z żelazem drachm dwie.
Wody czystéy kwaterkę, rozpuścić w moździerzu i w lać do flászki.

Używania.

Zamięszać i brać począwszy od łyżki od iedzenia do dwoch naraz na dwie godziny przed, w 4. po obiedzie, ieżeli godziny te są od napadow zimnic wolne, inaczéy przed niemi na godzinę, i po ustaniu zupełnem gorączki, popiiaiąc ciepłą wodą czystą.

Uwaga.

Przepis ten służy na zatracenie czwartaczek, ktore ze wszystkich przerywanych zimnic w leczeniu bywaią nayuporczywsze.

Nro

Nro. VI.

Magnezyi Angielskiéy drachmów dwie.
Kamienia winnego.
Cukru twardego białego po pół uncyi.
Zetrzyć na proszek miałki w moździerzu i do użytku w słoyku zawiązanym przechowywać

Używanie.

Co parę godzin brać po łyżeczce, lub też po drachmi w wodzie, mięszaiąc w naczyniu prędko; aby w swoim okazuiącym się burżeniu był zażytym, i niewiele wody do popiiania potrzebować, może tenże proszek być robiony bez cukru.

Nro. VII.

Ałunu czystego uncyą iednę, zetrzyć na miałki proszek.

Używanie.

Po 20. pieprzu ziarek do pół drachmy w dwóch łyżkach wody rozpuścić i co parę godzin wypić, popiiaiąc kleiem z kasz, lub kleiem z osrzódka białego chleba. Oznaczone tu doze brać o tymże czasie lub i co półtory godziny, przy znacznych krwi pluciach bez tego przypadku dosyć iest branie iego po 10. ziarek naraz co parę godzin w chorobach, do których iest wskazanym.

Nro. VIII.

Bzowych powideł uncyą iednę.
Saletry czyszczonéy drachmę iednę.

Wody czystéy kwaterkę.
W mozdzierzu rozpuścić i dodać.
Octu miodowego uncyą iednę.

Używanie.

Za każdym zażyciem zmięszać dobrze, po łyżce od iedzenia co parę godzin brać, i popiiać bzowym kwiatem.

Nro. IX.

Korzenia kozłka.
— Dzięglu pokraianych drobno.
Każdego po pół uncyi.
Wody czystéy wrzącéy półkwarty, moczyć w naczyniu dobrze przykrytym do zupełnego ostygnienia, przecedzić i dodać wyskoku eteryczno - siarczanego drachmę iednę.
Osłodzić do upodobania, cukrem, miodem czystym, lub miodkiem octowym, trzymać w flaszce zawsze zatkanéy.

Używanie.

Co dwie godziny w znacznéy słabości i co godzina po łyżce stołowéy, popiiać czystą wodą lub gotowaniem kwaśnicy.

Dodatek pierwszy.

Z powyższych dwóch korzeni na przypadek gdyby się ieden z nich pod ręką niemiał znaydować, któremkolwiek wziętym być może w znacznieyszéy iuż dozie *np.* od 6. drachm do całéy uncyi.

Dodatek drugi.

Ggyby wypadała potrzeba bardziéy osłabione siły życia wzmacniać iak się to dość często przy febrach nerwowych zdarza, a do tego ból piersi, kaszel suchy, kłucia w którymkolwiek boku się przyłączały, z wielkim skutkiem służy dodanie na w pół do tego nalania moczenia pod liczbą 11.

Nro. X.

Kamfory pół drachmy.
Migdałów słodkich oparzonych drachmę iednę, lub w niedostatku, proszku z gummy arabskiéy tąż samą ilość; na kamforę napuścić kropli kilka wódki, w możdzierzu zetrzyć na proszek, i dodać cukru twardego uncyą iednę, zmięszać wszystko iak naylepiéy i w słoyku zawiązanym zachować.

Używanie.

Proszku tego na raz dawać po ziarek 10. co 2. godziny rozrobiwszy wprzód dobrze w łyżce wody, co godzin 3. od oznaczonéy tu ilości rozpocząć, gdyby zaś siły życia osłabionemi były iak się przytrafia w gorączkach zgniłych, nerwowych febrach, lub w wzniecaniu potów w tychże samych chorobach, można ten proszek na przemian z lekarstwem pod Nr. 9. dawać, to iest, po dwóch zażyciach w oznaczonym czasie, raz trzeci tego proszku służy takoż dzielnie tenże proszek w biegónkach z zaziębień pochodzących, w kolkach po mocowaniach się, dzwiganiach, lub silnych uderzeniach powstałych, powiększyć nawet można iego użycie w oznaczonym po-

wyżéy czasie, dla starszych wiekiem od 4. do 6. ziarek. Przy używaniu zaś tego proszku w nadmienionych tu chorobach lub przypadkach, mieć potrzeba wzgląd na obfitość potów, i ich trawienie, ażeby chorych nie osłabiały, ponieważ przez nie lubo uwalniaią się w processie choroby przysposobione pierwiastki dla zwierzęcego gospodarstwa nieprzyiazne i po zagranice ciała wyprowadzone, znacznie się do ozdrowienia przykładać wszelako zwykły się téż i z niemy pierwiastki odżywne wyprowadzać, zwłaszcza przy chorobach wyżéy nadmienionych gdzie szczupłe pokarmów użycie ledwie wydostarcza utrzymaniu sił żywotnich. Do wzniecania zatym potów równych po całym ciele mieć uwagę należy ażeby ich przez pościel otulania nią, gorącość izby i użytek takowych napoiów, nigdy długo a tymbardziéy obfitych nieutrzymować ich dla powyższych przyczyn, w których skutku powiększenie słabości nastąpić może.

Nro. XI.

Kwiatu tranku górnego drachm dwie.
(*Flores anicæ montanæ*).
Wrzącéy wody kwaterkę.
Moczyć w naczyniu do ostygnienia, przecedzić, osłodzić miodem octowym, dodać
Wyskoku eteryczno-siarczanego pół dr: zmięszać.

Używanie.

Po łyżce od iedzenia co parę godzin i wodą popić, na przypadek upadnienia, podźwignienia, uderzenia, słuczenia, służy to moczenie gatunkowo.

Dodatek.

W tym przypadku gdyby się pod ręką kwiat tranku górnego nie miał znaydować, lubo z daleko pomnieyszym skutkiem i następuiącego srzodka użyć można. Wziąść
Kwiatu Sło Jańskiego uncyą iednę.
Wody półkwarty, zagotować razy 4. 6. przecedzić, osłodzić miodem czystym, lub octem miodowym do upodobania, dodać także wyskoku eteryczno siarczanego pół drachmy, zmięszać i z niego po dwie a nawet i trzy łyżki na raz w tymże co powyżéy czasie dawać i wodą popiiać.

Nro. XII.

Kory z śliwy czeremki uncyą iednę.
Ta niema być iak z gałązków 3. 4. letnich zbierana, w cieniu suszona, pokraiać drobno, wody czystéy 3. kwaterki gotować do zostania się mniéy nieco iak półkwarty, dać zupełnie ostygnąć, dodać wyskoku żytniego czystego, to iest wódki łyżek 6. moczyć w ciepłym mieyscu godzin 24. lub 36. przecedzić, wycisnąć, osłodzić miodem czystym, lub cukrem i zachować,

Używanie.

Brać co 3. godziny po pełnéy łyżce od iedzenia i popiiać wodą czystą.

Nro XIII.

Miodu czyszczonego praśnego.
Octu winnego tęgiego równe części np. o kwarcie, gotować na wolnym ogniu w niepolewanéy rynce, zbieraiąc szumowiny do

gęstości syropu czarnego, zachować do potrzeby w gąsiorku

Używanie.

Służy do osłodzenia różnych mięszanin tu umieszczonych, do moczeń, kwiatu bzowego, wody z grzanką, gotowania ięczmienia z wodą kleiów dla ich osłodzenia podług upodobania, a może też być przeznaczonym i sam od pół do całey łyżki co parę godzin w kaszlach, gardła bólach.

Nro. IVX.

Soli Glaubera uncyą iednę.
— Amoniaku drachm dwie.
Proszku rumbarbarowego drachm dwie.
Złoto siarczyku antymonu 20. ziarek.
Cukru twardego uncyą iednę.
Na ten napuścić oleyku przekroplanego, kopru włoskiego lub anyżkowego kropli 12. wszystko w moździerzu na miałki proszek zetrzyć, i w słoyku dobrze obwiązanym zachowywać.

Używanie.

Na trzy godziny przed a 4. po obiedzie łyżeczkę od kawy, z dwoma łyżkami wody czystéy dobrze zamięszawszy wypić, wodą czystą lub téż moczeniem wrzącéy wody ziela melissy iak cherbata się robi, popić.

Na przypadek któren się dość często pomiędzy zdrowemi a tembardziey przy chorych zdarza, że się im albo nie podoba, lub zażywać w proszku lekarstw niechcą, następuiące dla tych rozpuszczenie pod tymże numerem umieszczam.

Soli Glaubera uncyą iednę.
— Ammoniaku drachm dwie.
Kamienia winnego Antymonu ziarek 2. 3.
Miodku octowego łyżek 4. 6.
Wody wolnéy dobrze połkwarty, razem to rozpuścić.

Używanie.

Co parę godzin dawać po łyżce od iedzenia, lub i dwie podług potrzeby, otrzymania skutków w chorobach przy których w skazanym został proszek wyżéy umieszczony, branie tego rozpuszczenia często popiiać wodą, lub téż i melissą miasto herbaty.

Nrò. XV.

Do robionego moczenia pód Nr. 9. lub 11 dodać
Soli Ammoniaku drachm dwie.
Rozpuścić i używać o tymże czasie i w téy ilości iak się lekarstwa tam umieszczone zażywać kazały.

Nro. XVI.

Hałunu czystego na proszek tartego drachmę iednę.
Wody czystéy pół kwaterki, rozpuścić.

Używanie.

Sarkać wnos podług potrzeby, lub téż maczać w nim skubanki z płótna zwinięte i w otwór nosa wkładać, co często swieżo powtarzać do otrzymania skutku na którcu iest to rozpuszczenie przeznaczonym.

Dodatek.

Na przypadek krwi płynień znacznych, bądź to po rozwiązaniu, poronieniu, lub też i przez uderzenia w żywot gwałtownie powstaiych, rozpuszczenie to Hałunu mocnieysze np. do teyże wody ilości wziąść iego drachm 2. 3. w tymże rozpuszczeniu gdzie niema pod ręką gąbki. można użyć i skubanki uwinięte, macząc dobrze w tym rozpuszczeniu i wypełnić niemi pochwę maciczną, do otrzymania skutku, późniey takowe skubanki powoley same zpłyną lub też można ie zwolna po 24. do 30. godzinach palcami wydobywać.

Nro XVII.

Osrzodka od chleba pytlowego garść 1. 2. rozmiękczyć octem winnym, żeby się z tego ciasto przylegaiące do palcy zrobiło.

Używanie.

Gdzie wypada przyłożyć plaster z much Hiszpańskich, ten zastąpić oszczędnie może iego mieysce w sposób następuiący, rozsmarowawszy toż ciało w grubości pół palca na płutnie w długości i szerokości iaka na mieysce przyłożyć się maiące wymaga, brzegi po zaginać, na wierzch posypać proszku z much hiszpańskich, takowy wszędzie nożem rozgładzić, i na mieyscu bolu, lub gdzie potrzeba w czasie sił osłabienia, maiaczeń, głowy bólów, na łytkach, karku, rękach, żywocie, przykładać, dobrze obwiązać aby się nie usunął, po 6. do 10. godzinach nabrany pęcherz przeciąć, wodę zebraną w nim wy-

puścić, bynaymniey nie zdeymować uniesioney skórki, przez coby znacznego bolu można chorym tym bardziey czułym, drzaźliwym, nieraz aż do febry i gorączki przymnożyć; poczym należy opatrzyć maścią pod liczbą 19. umieszczoną.

Nro. XVIII.

Gorczycy tłuczoney.
Chrzanu tartego np. po łyżek 2. 3.
Srzodka od chleba pytlowego, żytniego lub mąki garści dwie, octu winnego ile potrzeba, mieszaiąc do zrobienia ciasta miękkiego.

Używanie.

Gdzie pospieszniey drzaznienie uczynić wypada np. na łytkach lub i innych mieyscach wyżey namienionych, tam się tymże samym sposobem przykłada i tak długo trzyma aż się mieysca te nie zaczerwienieią. W zgniłych febrach przy przytomności peteciów zwłaszcza sinych, u młodych krwistych jest to ciasto gorczycowe daleko bezpiecznieysze niżeli z much hiszpańskich, lub powyższe ciasto niemi posypane.

Nro. XIX.

Wosku żółtego.
Żywicy każdego po uncyi iedney.
Sadła wieprzowego swieżego, niesłonego lub w niedostatku iego
Oleiu lnianego uncye 3. 4.
Na wolnym ogniu wszystko rozpuścić, przez grube płótno przecedzić i w naczyniu zachować.

Używanie.

Do przykładania na mieysce gdzie były przykładane robione plastry z ciasta i much hiszpańskich pod Nr. 17. przepisane, lub też i goienia skaleczeń, poiedyncze tey to maści złożenie, równie skutkuie iak inne drogie maści.

Nro. XX.

Wody czystey zimney półgarca.
Soli kuchenney półtory uncyi.
— Ammoniaku pół uncyi.
Octu winnego mocnego kwartę.
Kwasu siarczanego rozcięczonego unc: 2.
Miodu praśnego czystego uncyi. 2.

Wszystko razem rozpuścić, w chłodnym mieyscu zachować, można tę mięszaninę za każdą potrzebą swieżo robić, gdyby nawet pod ręką nie było soli Ammoniaku i kwasu siarczanego, wziąść do tey ilości wody, sól kuchenną i ocet winny.

Używanie.

Służy na uderzenia, przyciśnienia, zwłaszcza skuteczniéysza swieża, maczaiąc w tym chusty we czworo złożone, te wycisnąwszy, na obrażone mieysce często przykładać, wszelako ieżeli przy tych obrażeniach iest zranienie, soli brać niepotrzeba, dosyć iest woda, ocet w teyże ilości co wyżey, z dodadkiem kwaterek dwóch okowitki.

Nro. XXI.

Oleiu lnianego w niedostatku oliwy, migdałowego oleyku uncyą 1. rozpuścić w nim
Kamfory ziarek 20.

Rozcieku ammonij wodnego drachm dwie zmięszać i flaszeczkę dobrze zatkać aby nię wywietrzała.

Używanie.

Mocno kłuiąc, smarować mieysce dolegaiące co 2. 3. godziny lub i mieysca przez powyższe przypadki obrażone, ieżeli te nie są zaczerwienione, w tym stanie iuż nie służy, iak z dobrym skutkiem kiedy sinieią, lub też i potym gdy ieszcze ból po nich zostaie.

Nro. XXII.

Wrotyczy nasienia lub kwiatu.
Goryczki krzyżowey każdego drachm 2.
Wody półtory kwaterki.

Gotować do zostania się kwaterki, przecedzić, cukrem lub miodem osłodzić.

Używanie.

Dawać po pół łyżki od iedzenia dla młodszych, dla starszych po całey na godzin dwie przed, a 4. po iedzeniu, i na noc spać idąc popić wodą. Gdydy mniey skutkować ten srzodek miał na zamiar dla siebie przeznaczony, do teyże ilości domięszać z niemałym skutkiem kropli rumbarbarowych łyżek od iedzenia 2. 3. a iednę łyżkę kropli z żelazą z pod Nr. 28.

Nro. XXIII.

Rumbarbarum dobrego pokraianego pół uncyi.
Boraxu weneckiego drachm półtory.
Wody wrzącey kwaterkę dobrą.

Moczyć na mieyscu ciepłym przez godzin 36. wycisnąć, przecedzić, dla dłuższego

utrzymania dodać łyżek dwie wyskoku czystego.

Używanie.

Dla młodych dzieci dawać po małéy łyżeczce od kawy, lub po kropli 20, 30. w osłodzonéy herbacie, lub moczeniu melissy, starszym zaś po parę łyżeczek na raz, a dorosłym i po po całéy łyżce od iedzenia 2 3. razy na dzień, to iest: z rana około południa w 3. godziny po obiedzie i na noc spać idąc, popić wodą czystą lub powyższym moczeniem,

Nro. XXIV.

Korzeni omanu.
— biedrzeńca białego,
— Kozłku.
— Kalmusu.
Ziela goryczki czyli żółci ziemnéy.
Jałowcu doyrzałego przetłuczonego.
Z każdego po uncyi dwie.
Ziela i korzenie drobno pokraiać, zmięszać i dodać potażu czyszczonego pół uncyi.
Wody czystey kwart trzy.
Wyskoku czystego kwartę iednę.
Moczyć na ciepłym mieyscu godzin 36. w naczyniu szklannym lub niepolewanym glinianym, dobrze obwiązanym, cedząc wyciskać mocno, dać się ustać, zlać w gąsiorek dobrze zatkany.

Używanie,

Zacząć brać od pół łyżki do całéy aż do pół kieliszka, rano przed obiadem na godzin 2. w 4. zaś po iedzeniu samego moczenia lub z domięszywaniem czystéy wody. Oprócz choroby na przeciw któréy srzodek ten z licznych

doświadczeń tu położyłem, równie i dzielnie się skutecznym okazał, po długich często powracaiących febrach przerywanych, czwartaczkach, gdzie iuż obrzmiewania nóg nawet i całego żywota przystępowały, niemniéy w upartych biegonkach, dyssenteryach, w szkrofulicznych nawet u starych cierpieniach, lub też i przez wstrzymanie czyszczeń miesięcznych, gdzie się iuż i dech krótki, bladość twarzy, utracenie appetytu, obrzmienie części ciała przedstawiały przywracaiąc takowe płynienia zupełnie zniósł nadmienione tu przypadłości.

Nro. XXV.

Maści z pod Nr. 19. uncyą iednę.
Proszku z much hiszkańskich pół drach:
Zmięszać razem dobrze.

Używanie.

Gdzie wypada utrzymać ciągle rany ropienie np. po ukąszeniu zwierząt wściekłych, bądź to domowych, lub dzikich, czyli też przy upartych bólach mieyscowych, nasmarować nią fleytuszki, na mieysca obrażone przykładać co dzień swieżo, pokąd utrzymanie ropienia iest przez znawcę za potrzebne uznanym.

Nro. XXVI.

Węglanu amonij z oleiem przepalanym ziarek 1. 2. do 3. stosownie do wieku.
Kamfory od pół do całego ziarka.
Cukru twardego ziarek 15.
Zetrzyć na proszek.

Używanie.

Co dwie godziny a w potrzebie naylepszéy gdzie się zwiększa uduszenia obawa, co pół-

tory godziny w łyżce osłodzonéy wody i nią popić, z braniem tych proszków opóźniać się stosownie do zwolnień przypadłości które się przy opisie tey choroby umieściły.

Nro. XXVII.

Storczyku korzenia suszonego przetłuczonego, lub też i saleppu pół do całey dr:
Wody zimnéy czystéy kwaterkę.

Mięszać, powoléy do ognia przystawić, kłucąc łyżką przy gotowaniu, przecedzić przez sitko, osłodzić cukrem, na który napuścić kropli 2. 3. oleyku anyżkowego lub z kopru włoskiego. zetrzyć i zmięszać z gotowaniem, tem dobrze przestudzonem, dodać rozcieku amonij wodnego pół do całéy drachmy, i zmięszać trzymaiąc w flaszce dobrze zatkanéy, gdzieby niebyło cukru, osłodzić można i miodem czyszczonym.

Używanie.

Mocno kłócąc dawać co godzina, co półtory dla młodych po pare łyżeczek od kawy, dla starszych od pół do całéy łyżki.

Nro. XXVIII.

Opiłków żelaza swieżych, czystych Un: 1.
Octu winnego tęgiego półtory kwarty.
Korzenia kukliku goździkowego uncyą 1.
Ten pokraiać drobno, zmięszać i moczeniu bez czasu oznaczenia zostawić, mięszaiąc kiedy niekiedy naczynie.

Używanie.

Oprócz dodawania tych kropli z żelaza do innych srodków, samym od 20, 30 w łyżce wody zażywac zrana na godzin dwie przed

a w 4. po obiedzie, popiiaiąc wodą. Przy używaniu ich koniecznie potrzebnym iest ruch ciała dla silnieyszego wzmacniania sił skutkowania, dla młodszych zaś np. od 10. lat którym iest połowa tych kropli.

Nro. XXIX.

Pączków sosnowych.
Mrowiska czystego, każdego po kwarcie
Wyskoku czystego półtora garca.
Moczyć w gąsiorku do upodobania, niekiedy kłucąc.

Używanie.

Przecedziwszy na potrzebę, smarować części od reumatyzmu zaięte, rano i na noc, i te wprzód lekko wełnianemi rzeczami nacierać, poczym takowe można obwiiać płótnem aby niezbyt grubym, które umaczać należy w roztopionym wosku i żywicy, w równych częściach, dodaiąc utartéy kamfory część czwartą co było wosku i żywicy. Takowe płótna dla uboższéy klassy, równymże skutkiem się przysługuią, jak dla możnych zagraniczne, iedwabne, lub z cienkiego płótna pokostowane.

Nro. XXX.

Boraxu Weneckiego utartego na proszek puł uncij.
Wody czystéy pułtory kwaterki.
Rozpuścić miodem lub cukrem osłodzić.

Używanie.

Co pułtory, dwie Godziny brać po iednéy lub dwie łyżek od iedzenia popiiać wodą, lub moczeniem Melissy, bylicy, kwiatu rumiankowego, miasto herbaty:

Nro. XXXI:

Porostu scian lub dachów oczyszczonego uncyą iednę.

Wody czystéy pułtory kwarty, gotować do zostania się połowy, przecedzić, osłodzić cukrem lub miodem i dodać wysku eteryczno-siarczanego drachmę iednę

Używanie.

Co dwie lub 3. Godziny brać zacząwszy od łyżki od iedzenia do dwóch, popić wodą czystą.

Nro. XXXII.

Kwas Siarczanny rozcięczony.
Zawsze gotowy iest w Aptekach.

Używanie.

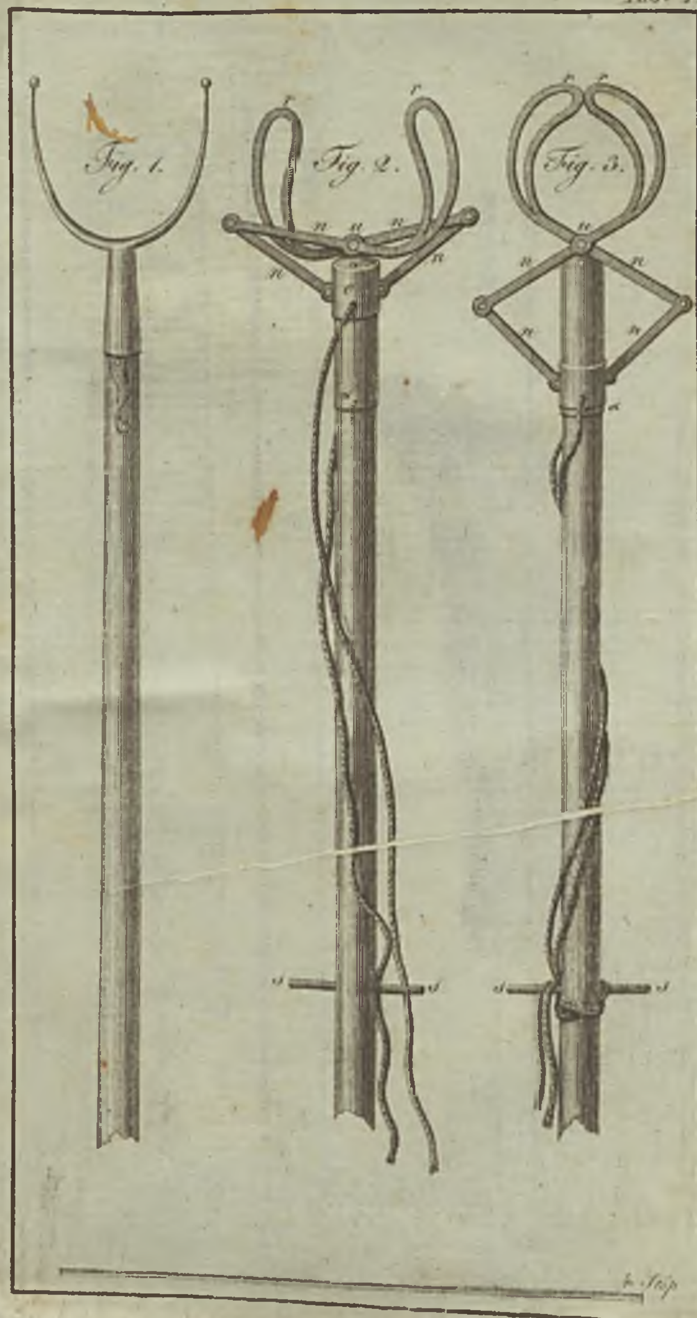
Wchodzi do lekkiego zakwaszenia wody, do dodawania gotowanego ięczmienia, kleiów z k sz służących za napoy w Gorączkowych chorobach, wzgniłych febrach, w szkorbucie.

Przy zamknięciu téy części nadmienia pracownik pisma tego że się starał i dokonał dowieść żeby leczenia srodki, były łatwe do zrobienia nie kosztowne a nadewszystko z kraiowych roślin robionemi, oparty na swych doświadczeniach zarównie zastąpić mogły w dzielnym skutkowaniu nay-kosztownieysze zamorskie rozmaite roślinnego wydziału części, iakoż z nowych odkryciów nieprzepomniał umieścić porostu pod Nr. 31. że tenże i co do pierwiastków składowych i co do skutku drogiéy a nieraz i do niezwyczayney ceny dochodzącéy chiny

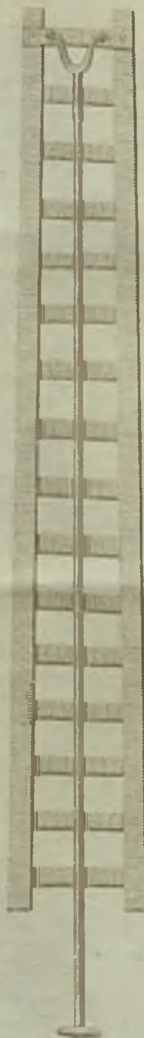
ny wniczym nieustępuie. Gdyby się starano śledzić niewiadomych dotąd roślin ziemi Oycow naszych i ich skutków, bynaymniéy niema powątpiewania, żeby się niemiały znaleść zastępcze Ipekakuany i innych wielu.

Koniec całego Pisma.

Tab. 1.

Fig. 4.

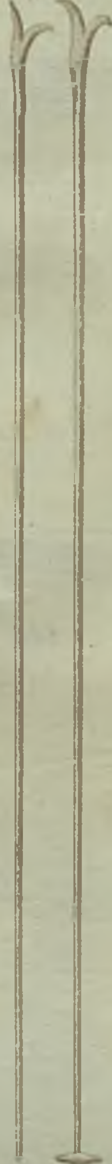

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

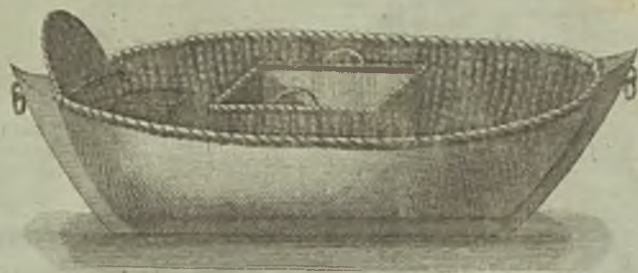

Fig. 8.

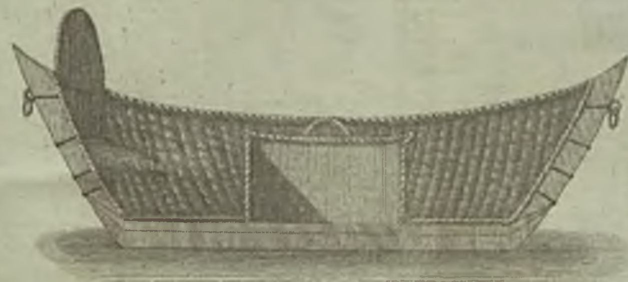

Fig. 9.

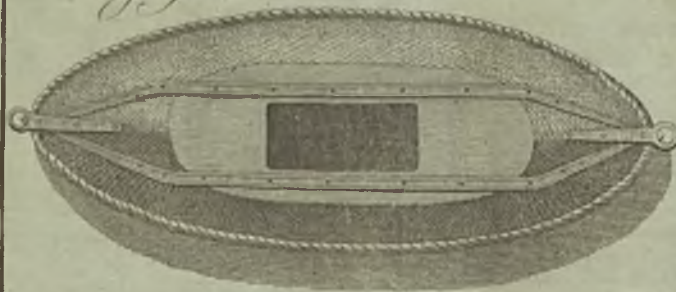

Fig. 10.

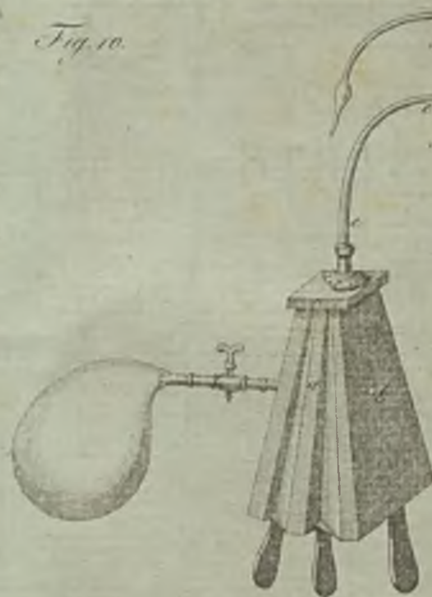

Fig. 11.

Fig. 12.

